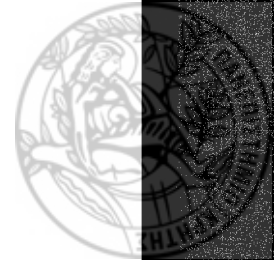

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

ΜΕΤΑΦΕΡΑ ΚΥΡΕΥΣΕΩΝ
ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΡΩΝΙΔΟΥ

ΚΑ
26
79

ΠΕΡΙ ΤΗΣ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ

ΤΩΝ

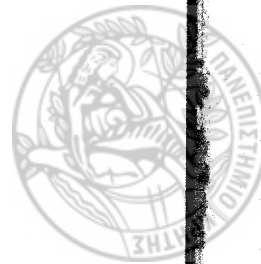
ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

ΥΠΟ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

Μ. ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΕΝ Τῇ Μ. ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1909

Πρὸς τὴν θείαν καὶ σεπτὴν κορυφὴν τῆς Ἀγίας Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας, τὸν εὐκλεῶς νῦν τοὺς οἴακας τοῦ θρόνου τοῦ Ἀδελφοθέου ἰθύνοντα πατριάρχην Δαμιανὸν Α', ἀνατίθεμεν τὸ βιβλίον τοῦτο, οὐ μόνον εἰς τὴν θείαν καὶ ὑψηλὴν θέσιν, ἐν ᾗ ἴσταιται, τὴν βαθεῖαν εὐλάβειαν ἡμῶν μαρτυροῦντες, ἀλλὰ καὶ εἰς τε τὸν πρὸς αὐτὸ τὸ ἱερὸν πρόσωπον τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Δαμιανοῦ Α' βαθύτατον σεβασμὸν ἡμῶν καὶ εἰς τὴν ὑπὸ ὀρθοδόξων χριστιανικῶν καὶ ἐθνικῶν αἰσθημάτων ἐμπνεομένην πρὸς Αὐτὸν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν τὴν προσήκουσαν βουλόμενοι νὰ δώμεν ἔκφρασιν. Ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία μέγαν καὶ δεινὸν ἀγωνιζομένη ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἀνατολῇ ἀγῶνα, εὐρίσκει ἐν τῷ Δαμιανῷ Α' ἀγωνιστὴν κρατερόν καὶ πολέμαρχον ἰκανώτατον ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας ἀγῶνι. Ὁ Δαμιανὸς Α' κεδνῶν αἰεὶ βουλευμάτων καὶ σταθερῶν φρονημάτων καὶ ἀκαταβλήτων, μετ' ἀγαστῆς μετριοπαθείας ἠνωμένου, ψυχικοῦ σθένους παρέχων δείγματα καὶ διδάγματα ποιεῖ πάντας τοὺς κηδομένους τῆς εἰρήνης, εὐσταθείας καὶ εὐκλείας τῆς μητρὸς τῶν Ἐκκλησιῶν ν' ἀτενίζωσι μετὰ θάρρους καὶ ἐλπίδαν πρὸς τὸν ἐκεῖ διεξαγόμενον ἀγῶνα. Ζητοῦντες διὰ τοῦ βιβλίου τούτου, ὅπερ διὰ τῶν ἐν αὐτῷ ἐκτυθεμένων ἱστορικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν ἀποβλέπει ἐμμέσως εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Δαμιανοῦ Α' τοσοῦτον κρατερῶς φρουρουμένης ἠθικῆς τάξεως καὶ τῶν μετὰ ταύτης συνδεομένων δικαιωμάτων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους ἐν τοῖς Ἀγίοις τόποις, νὰ συντελέσωμεν ἐν ἐλαχίστῳ μέτρῳ εἰς κατευόδωσιν τοῦ μεγάλου ἀγῶνος τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Μακαριότητος, δεόμεθα Αὐτῆς εὐλαβῶς ἵνα ἐν εὐλογίαις χρησιμότητος εὐ-

δοκῆσῃ ν' ἀποδεχθῆ τὸ ἐλάχιστον τοῦτο τεκμήριον τῆς ἀφοσιώ-
σεως ἡμῶν πρὸς τὰ συμφέροντα τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου τῆς
Ἀγίας πόλεως καὶ τῆς Ἱερᾶς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος.

Π. ΚΑΡΟΛΙΑΔΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τάσις καὶ ἐπίνοια λίαν χαρακτηριστικὴ τῆς πολιτικῆς κερδο-
σκοπίας ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις εἶνε ἢ ἐπὶ ἐπιστημονικῶν δῆθεν
ἔθνογραφικῶν θεωριῶν στήριξις πολιτικῶν σχεδίων κατακτητικῶν
οὐ μόνον οὐδεμίαν κατ' οὐσίαν ἐχόντων σχέσιν ἐσωτερικὴν πρὸς
τάς θεωρίας ἐκείνας, ἀλλὰ καὶ χρησιμευόντων πρὸς ἀμαύρωσιν
καὶ διαστροφὴν τῆς ἀκραιφνοῦς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας. Καὶ εἶνε
μὲν τὸ τοιοῦτον ἐκ μιᾶς ἐπόψεως ἔνδειξις τῆς ἀνάγκης, ἣν σή-
μερον ὡς ἐκ τοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος αἰσθάνεται καὶ ἢ ἐπὶ
κτηνώδους βίας στηριζομένη κατακτητικὴ πολιτικὴ νὰ περι-
βάλλῃ τὴν ἠθικὴν γυμνότητα αὐτῆς διὰ δοκῆσεώς τινος δικαίου
ἐπὶ ἐπιστημονικῆς δῆθεν ἀληθείας στηριζομένου· ἀλλ' ἐξεταζό-
μενον ἐξ ἐπόψεως ἠθικῆς εἶνε δεινὴ τις προσβολὴ ἐναντίον αὐτῆς
ταύτης τῆς ἐπιστήμης, ὡς ἀπόβλεπον εἰς τὴν ὑπὸ τὸ πρόσχημα
αὐτῆς καταδολίευσιν τῆς ἀληθείας καὶ πραγμάτων βουλευμά-
των καὶ σχεδίων πολιτικῶν ἀνατρεπόντων πᾶν ἀληθὲς ἱστορικὸν
καὶ ἔθνικόν δίκαιον λαῶν καὶ ἔθνῶν. « Οὐδέποτε, ἔλεγεν ὁ μέγας
Φρειδερίκος, ἢ βία καὶ τὸ ἄδικον τοσοῦτον ὀλεθρίως ἐνεργοῦσιν
ἐν τῷ κόσμῳ, ὅσον ὅταν διαπράττωνται ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου
καὶ τοῦ νόμου ». Τοῦτο ἀληθεύει ἰδίᾳ περὶ ἐπιστήμης καὶ ἐπι-
στημονικῆς ἀληθείας. Πᾶσα πρᾶξις, παρρησία καὶ ἀνέδην ἐναν-
τίον τῆς τοιαύτης ἀληθείας γενομένη ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου, τῆς
βίας καὶ τῆς ὑλικῆς ἰσχύος, πλήττει μὲν αὐτὴν ἐξωτερικῶς, ἀλλὰ

δὲν φρονεῖ ἐσωτερικῶς· ἐν ᾧ πᾶσα ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐναντίον αὐτῆς ταύτης τῆς ἀληθείας γενομένη ἐπιβουλή οὐ μόνον φρονεῖ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ ἀτιμάζει καὶ ἐκπορνεῖ αὐτήν. Βεβαίως ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς ἡ ἀλήθεια ἢ ἐπιστημονικὴ οὔτε φρονεῖται οὔτε ἀτιμάζεται· ὅμως διὰ τῆς φαύλης καὶ διεστραμμένης παραστάσεως αὐτῆς εἰς τὰ ὅμματα καὶ τὰς διανοίας τῶν πολλῶν, διὰ τῆς ἀχλύος, ἣν ἡ τοιαύτη διαστροφή καταχέει, τῶν πραγμάτων « τὴν ἀλήθειαν ἀμαυροῦσα καὶ τὴν ἐκάστου κρίσιν ἐπηλυγάζουσα », τὰ δίκαια τῶν λαῶν τὰ ἐπὶ τῆς ἀληθείας στηριζόμενα καὶ μετὰ ταύτης ἀρρηκτως κατὰ βάθος συνδεδεμένα ἐπιβουλεύονται καὶ καταδολιεύονται αἰσχροῦς χάριν τῆς ἐφημέρου ἢ διαρκοῦς νίκης τῆς ἐπὶ κτηνώδους βίας κατ' οὐσίαν στηριζομένης πολιτικῆς κερδοσκοπίας. Εἶνε λίαν γνωστὸν καὶ τοῖς ὀπωσοῦν οἰκείως ἔχουσι πρὸς τὴν ἱστορικὴν φιλολογίαν τῶν νεωτάτων χρόνων, τὴν ἀναφερομένην ἰδίᾳ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολὴν καὶ τὸ Ἀνατολικὸν καλούμενον ζήτημα, ἡλικίον πρὸ 70 ἐτῶν ἡγειρεν ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ἅμα δὲ καὶ πολιτικῷ κόσμῳ θόρυβον ἢ περιβόητος θεωρία τοῦ Γερμανοῦ λογίου Ἰ. Φλαμεράυερ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ νῦν Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἐν ταῖς ἱστορικαῖς αὐτοῦ περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος μελέταις εἶχε παρατηρήσει τὰς ἐν τοῖς συνήθεσιν ἱστορικοῖς βιβλίαις τῶν τότε μάλιστα χρόνων οὐχὶ λεπτομερῶς ἱστορουμένας παραδόσεις περὶ βαρβαρικῶν Ἀβαρικῶν ἐπιδρομῶν, γενομένων μεταξὺ τοῦ 6 καὶ 8 μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὰς ἐν Εὐρώπῃ Ἑλληνικὰς χώρας καὶ ἐκταθειῶν μέχρι Πελοποννήσου. Τὴν παρατήρησιν αὐτοῦ ταύτην ὁ Γερμανὸς λόγιος ἐθεώρησε μεγάλην ἀνακάλυψιν ἱστορικὴν ἀποκαλύπτουσαν τῷ κόσμῳ, ὅτι « τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων ἐξωλοθρεύθη ἐν Εὐρώπῃ », ὅτι « οὐδεμία κἄν σταγὼν γνησίου καὶ ἀμιγροῦς Ἑλληνικοῦ αἵματος ἔρρεεν ἐν ταῖς φλεβί τοῦ λαοῦ τοῦ οἰκοῦντος τὴν σημερινὴν Ἑλλάδα » καὶ ὅτι « θύελλα τις ἀπαράδειγμάτιστος σχεδὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξέχεεν ἐφ' ἅπασαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς μεταξὺ τοῦ Δανουβίου καὶ τῶν

μυχαιπτάτων γωνιῶν τῆς Πελοποννήσου γῆς νέον μετὰ τῆς μεγάλης τῶν Σλαυικῶν λαῶν φυλῆς ἠδελφωμένον γένος ».

Οἱ ἰσχυρισμοὶ τοῦ Φλαμεράυερ, (οἵτινες ὑπὸ καθαρῶς αἰσθηματικὴν ἔποψιν ἐν ἀρχῇ μὲν ἐφάνησαν ἐν τῇ φιλελληνικῇ Εὐρώπῃ ὡς τις ἀνουςία προσβολὴ ἐναντίον τῶν ἱερωτάτων πεποισμένων τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἐκλείποντος τοῦ φιλελληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τοῦ καταλαβόντος τὴν Εὐρώπην κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος παρὰ τοῖς ὑπερμάχοις τῆς ἀνθελληνικῆς καὶ μισελληνικῆς πολιτικῆς ἐθεωρήθησαν ὡς ἀλήθεια ἐπιστημονικαί, δυνάμεναι νὰ ἔχωσι σπουδαίαν ῥοπήν ἐπὶ τὰς πολιτικὰς περὶ Ἑλλάδος σκέψεις καὶ βουλὰς τῆς Ἑλλάδος) ὑπὸ ἔποψιν ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὴν κρινόμεναι παρέσχον ἀφορμὴν εἰς πολλὰς καὶ μακρὰς συζητήσεις ἐπιστημονικὰς, αἵτινες ἀκριβῶς διὰ τῆς ἀκαμάτου ἐρευνητικῆς ἐνεργείας τῶν μεγάλων ἀντιπροσώπων τῆς Γερμανικῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης τὰς μὲν περὶ ἐκλείψεως καὶ ἐξολοθρεύσεως τοῦ γένους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων θεωρίας ἀπέδειξαν ἐστερημένας πάσης ἱστορικῆς ἐπιστήμης· διεφώτισαν δὲ συγχρόνως τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ καθ' ὕλην λαμπρῶς καὶ πλουσίως καὶ κατὰ νέον τρόπον καὶ μέθοδον ἐρεύνης ὕψωσαν ἐκπάγλως τὴν σπουδαιότητα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης.

Ἄλλὰ τίνα ἦσαν τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια τὰ παρορμήσαντα τὸν Γερμανὸν ἐρευνητὴν εἰς τὴν μετὰ τοσοῦτου κρότου καὶ θορύβου ἀνακοίνωσιν τῶν ἐκ τῶν ἱστορικῶν αὐτοῦ μελετῶν εἰκασίων; Ἄρα πάθος μισελληνικὸν ἐμπνευσθὲν εἰς τὸν μεμφίμοιρον χαρακτῆρα τούτου καὶ τὸ ἀντιλογικὸν καὶ ἐριστικὸν πνεῦμα αὐτοῦ κατ' ἀντίδρασιν ἕνεκα τῆς πλησμονῆς τοῦ τότε κατέχοντος τὴν Εὐρώπην φιλελληνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τις κενόδοξος σπουδὴ πρὸς τὸ καινόν τι λέγειν; Ἄρα ἀπλῆ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν ἀγάπη προσλαβοῦσα ἔκφρασιν ἐπιστημονικοῦ πάθους ἕνεκα τοῦ ἰδιοτρόπου καὶ μεμφίμοιρου χαρακτῆρος τοῦ ἀνδρὸς καὶ τῆς συμφουοῦς τῷ τοιοῦτῳ χαρακτῆρι χαιρεκάκου ἐριστικῆς τάσεως; Ἄρα

πάθος καὶ μῖσος προσωπικὸν κατὰ τινῶν Ἑλλήνων, ὡς ἐκ τοῦ εἰρημένου χαρακτήρος τοῦ ἀνθρώπου, μεταποιηθῆν κατὰ κεφαλαίωσιν αἰσθημάτων εἰς μῖσος καθ' ὄλοκλήρου τοῦ ἔθνους; Ἄρα αἰσθημα Ῥωσοφοβίας ἢ Ἑλληνοφοβίας ἐμφανίζον αὐτῶ ἐν τῇ διὰ τοῦ μεγάλου ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ἀναστάσει ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι τὸ φάσμα τῆς μέχρι τῆς μεσογείου ἐκτάσεως τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς δυνάμεως καὶ ῥοπῆς, ὡς εἶπον οἱ ἐπιεικότερον κρίναντες αὐτὸν Γερμανοί, οἱ παραστήσαντες αὐτὸν ὡς ὑπὸ Ῥωσοφοβίας κατεχόμενον καὶ παραβαλόντες αὐτὸν πρὸς τὸν περίφημον Ἄγγλον Ῥωσόφοβον πολιτικὸν καὶ συγγραφέα Οὐρκάρτον καὶ «Γερμανὸν Οὐρκάρτον» καλέσαντες; Ἄρα γε συμφέρον προσωπικὸν καὶ χρήματα Ῥωσικὰ ἦσαν τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια τὰ πείσαντα τὸν ἄνδρα, ἵνα ὑπὸ τὸ πρόσχημα Ῥωσοφόβου καὶ Ἑλληνοφόβου ἐνεργήσῃ ἐμμέσως ὑπὲρ τῶν εὐρυτάτων σχεδίων τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς; Ἡ ἀπάντησις πρὸς πάσας ταύτας τὰς ἐρωτήσεις καὶ ἢ συζήτησις τῶν ἐν αὐταῖς ὑπονοουμένων ὑποθέσεων, αἵτινες πᾶσαι, ἐξαιρουμένης τῆς διὰ τοῦ Ῥωσικοῦ χρυσοῦ διαφθορᾶς, δὲν φαίνονται στερούμεναι πιθανότητός τινος, οὔτε εὐχολος εἶνε οὔτε ἔχει σήμερον σπουδαιότητα, ἀφοῦ τὸ ἐκ τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ ἀνδρὸς παραχθὲν ζήτημα ἐλύθη νῦν ὀριστικῶς ἐναντίον τῶν ἰσχυρισμῶν τούτων, εἰς δὲ τὸν Φλαμεράυερ ὑπελείφθη μόνη ἡ τιμὴ (ὡς λέγουσιν οἱ ἐπιεικέστατα περὶ αὐτοῦ κρίναντες Γερμανοὶ) ὅτι ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὴν ἀκριβεστέραν διερεύνησιν τῆς ἱστορίας ἐνὸς τῶν ἀξιολογωτάτων ἅμα δὲ μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ σκοτεινοτάτων τμημάτων τῶν μέσων αἰώνων, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν οὐχ ἥττον ἀκριβῆ ἐν συνεχείᾳ μελέτην πασῶν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς εἰς τὸν Βυζαντινὸν μεσαῖωνα εἰσόδου αὐτοῦ. Θέλουμεν λάβει ἀφορμὴν καὶ ἀλλαγῆ τῆς πραγματείας ἡμῶν ταύτης νὰ ἐπανέλθωμεν εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ νὰ εἰπώμεν περὶ τῆς ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ Φλαμεράυερ γενομένης συγχύσεως ἀντιλήψεων καὶ ἐννοιῶν, πραγμάτων καὶ ἰδεῶν. Ἐνταῦθα καὶ ἡμεῖς, ὡς οἱ ἐπιεικῶς κρίνοντες περὶ τοῦ ἀνδρὸς, πρέπει νὰ

ὁμολογήσωμεν, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐγένετο, καὶ ἄκων ἴσως ἢ τοῦλάχιστον χωρὶς ν' ἀποβλέπη μηδαιμῶς πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν, αἴτιος ἵνα, καθ' ἃ εἴρηται, τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τὴν μεσαιωνικὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ μετὰ τῆς ἱστορίας ταύτης συνδεόμενον ζήτημα περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νῦν Ἑλλήνων λαμπρῶς διευκρινηθῆ, λαμπρῶς δὲ διαπιστωθῆ καὶ ἢ πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας ἀδιάσπαστος ἐθνικὴ συνάφεια τῶν νῦν Ἑλλήνων καὶ τὸ γνησίως Ἑλληνικὸν τῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Οὕτω δὲ ἐν τῷ Φλαμεράυερ καὶ τῇ ἱστορικῇ φιλολογικῇ αὐτοῦ ἐνεργείᾳ ἐπραγματώθη τὸ ὑπὸ τοῦ μεγάλου Γερμανοῦ ποιητοῦ (Goethe) ῥηθέν, ὅτι «Ἡ πλάνη οὐδέποτε καταλείπει ἡμᾶς· ὅμως ὑψηλοτέρα τις ὁρμὴ ἐλκύει τὸ δημιουργοῦν πνεῦμα ἡρέμα καὶ λεληθότως ἐντὸς τῆς ἀληθείας», καὶ ὁ Θεὸς δὲ κατὰ τὸ λόγιον τοῦ θεοῦ πατρὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀποστρέφεται μὲν τὸ κακόν, ἀλλὰ χρησιμοποιοεῖ αὐτὸ ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ.

Ἐμακρολογήσαμεν περὶ τοῦ Φλαμεράυερ καὶ τῆς περιβοήτου θεωρίας αὐτοῦ, διότι αὕτη ὑπῆρξεν ἀρχὴ καὶ ἀφετηρία πασῶν τῶν ἔκτοτε μέχρι σήμερον ὑπὸ τὸ πρόσχημα δῆθεν ἐπιστημονικῶν ἐθνογραφικῶν θεωριῶν προβαλλομένων πολιτικῶν ἀξιώσεων καὶ κερδοσκοπιῶν. Αὐτὸς ὁ Φλαμεράυερ προῦθυμήθη νὰ δώσῃ εἰς τὰς θεωρίας αὐτοῦ χαρακτῆρα πολιτικόν, ἐπιτηδεύσας, ὡς εἴρηται, φόβον περὶ Ῥωσικῆς ἢ Σλαυικῆς ἐπεκτάσεως μέχρι Μεσογείου διὰ συστάσεως κράτους «γραικοσλαυικοῦ» (ὡς ἐκάλει τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος) καὶ ταραχὴν πρὸ τοῦ φάσματος τῆς ἀπὸ Βαλτικῆς μέχρι Μεσογείου ἐκτεινομένης Σλαυικῆς δυνάμεως, ἔπειτα λαμβάνων ὑπὸ τύπον ἐθνογραφικὸν τὰ ὑπὸ Ναπολέοντος Α' λεχθέντα ὑπὸ ἐννοίαν θρησκευτικὴν περὶ ἀνυψώσεως καὶ θριάμβου τῆς Ἑλληνικῆς τῆρας (τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας) ἀπὸ Βαλτικῆς μέχρι Μεσογείου. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐξεμεταλλεύθησαν πολιτικῶς δολιώτερον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τὰς θεωρίας τοῦ Φλαμεράυερ, ἦσαν οἱ ἐν Εὐρώπῃ μισέλληνας καὶ φιλότουρκοι, οἱ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους ὄνει-

ρευόμενοι και ἐν τούτῳ βλέποντες τὸ μέγα ἐναντίον τοῦ Σλαυικοῦ κολοσσοῦ τοῦ Βορρᾶ ἀμυντήριον τῆς Εὐρώπης και τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐν Ἀνατολῇ συμφερόντων, και διὰ τοῦτο κατακρίνοντες τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος ὡς μέγα πολιτικὸν ἀμάρτημα διὰ τε τὴν ἐντεῦθεν ἐπιγενομένην τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει ἐξασθένησιν και διὰ τὴν ὑποστήριξιν, ἣν ἐμελλε νὰ εὔρη ἡ Ῥωσία ἐν τῷ ἐλευθέρῳ «γραικοσλαυικῷ» ὁμοδόξῳ ἔθνει ἐν τοῖς πρὸς ἐπέκτασιν σχεδίοις αὐτῆς. Ἡ Ἑλλάς και τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος πρὸ τῶν μισελλήνων τούτων (ἦσαν δ' οὗτοι πολλοὶ και ἰσχυροὶ) οὐδὲν ἄλλο ἤτο ἢ προφυλακίς και προπορεία τοῦ μεγάλου ἐναντίον τῆς Εὐρώπης θρασυνομένου Σλαυικοῦ κόσμου, ὃν κατὰ τοῦτο ἔθνος Σλαυικὸν τὴν καταγωγὴν κατὰ τὰς τοῦ Φαλμεράϋερ θεωρίας. Τὸ ὅτι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι και ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ὑπῆρχεν ἔθνος καλοῦν ἑαυτὸ Ἑλληνικόν, λαλοῦν τὴν γλῶσσαν τὴν Ἑλληνικὴν, ἔχον βαθυτάτην συνείδησιν τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς και σεμνυόμενον και καυχώμενον ἐπὶ τῇ καταγωγῇ αὐτοῦ ταύτῃ, διατηροῦν διὰ τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ παραδόσεων, διὰ τῆς Ἐκκλησίας και διὰ τῆς ἐθνικῆς παιδείσεως τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἐνότητα πρὸς τὴν μεγάλην αὐτοῦ Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, πρὸς τὸ μέγα αὐτοῦ Ἑλληνικὸν παρελθὸν και ἀγωνισάμενον ἤδη ἡρωϊκῶς και ἀγωνιζόμενον ἔτι διηνεκῶς ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας και ἐθνικῆς ἐνότητος, ἀποστρεφόμενον πᾶσαν συνάφειαν ἐθνικὴν πρὸς τοὺς Σλαύους, θεωρῆσαν και θεωροῦν δεινὴν καθ' ἑαυτοῦ ὕβριν πᾶσαν και διὰ τῆς δῆθεν ἐπιστημονικῆς ὁδοῦ (ὡς ἦν ἡ θεωρία τοῦ Φαλμεράϋερ) ἐκδηλουμένην πρόθεσιν τοῦ ἀποκόπτειν τὴν πρὸς τὸ ἔνδοξον παρελθὸν τῆς Ἑλλάδος και τοῦ Ἑλληνισμοῦ συνάφειαν αὐτοῦ· ταῦτα πάντα οὐδὲν ἐσήμενον ἐν ταῖς κερδοσκοπικαῖς πολιτικαῖς θεωρίαις και ὑπολογισμοῖς τῆς μισελληνικῆς Εὐρώπης. «Οἱ νέοι Ἕλληνες εἰσὶ Σλαῦοι τὴν καταγωγὴν, ὁμογενεῖς τῇ Ῥωσίᾳ και διὰ τοῦτο ἐπίφοβον και κινδυνῶδες πολιτικὸν ὄργανον τῆς Ῥωσίας και τῆς σλαυώσεως τῆς Ἀνατολῆς», ἰδοὺ τί ἤτο τὸ

θεμελιῶδες πολιτικὸν δόγμα και ἀξίωμα τῶν μισελλήνων πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐν τῷ κυκεῶνι τούτῳ τῆς τοιαύτης ἀτυχῶς ἢ σκοπίμως γινομένης συγχύσεως ἀντιλήψεων και ἰδεῶν και γνωμῶν ἐν μέσῳ τοιαύτης ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης γινομένης κιβδηλεύσεως τῆς ἐπιστήμης· ἐν μέσῳ τῆς ἠθικῆς ταύτης και χάριν πολιτικῆς κερδοσκοπίας τελομένης ἐθελουσίας τυφλώσεως μένει ἢ ἐπιστήμη ἢ ἀληθής, ἢ ἄδολος και εἰλικρινής διὰ τῶν ὀλίγων, ἀλλ' ἀληθῶν και περιφανῶν σοφῶν ἀνδρῶν (οἱοὶ ὁ I. Zinkeisen, Μικλόσιχ, Χόφφ, Βερνάρδος Σμίθ), διὰ τῆς εἰλικρινοῦς, ὀτρηρᾶς και ἀκαμάτου ἐργασίας αὐτῶν, οὐ μόνον ὑψωμένη ὑπεράνω τῆς ἐν ὀνόματι αὐτῆς ἐνεργουμένης αἰσχυρᾶς πολιτικῆς κερδοσκοπίας, ἀλλὰ και τίθησι τέρμα εἰς αὐτὴν, ἀποδείξασα ὅτι ἡ νῦν Ἑλλάς, ἤτοι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, συνεχῆ και ἀδιάσπαστον διατηρεῖ ἐνότητα πρὸς τὸν ἀρχαῖον και δὴ πρὸς τὸν ὄλον Ἑλληνισμόν πάντων τῶν αἰῶνων και ὅτι ὁ νῦν Ἑλληνικὸς ἱστορικὸς και ἐθνικὸς βίος ἀποτελεῖ ἰδιαιτέραν φάσιν τοῦ αὐτοῦ ἐνιαίου κατ' οὐσίαν ἱστορικοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ βίου. Ἄλλὰ και αὐτῆς τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης ἢ νίκη και τὸ κράτος δὲν ἤθελεν ἴσως ἔχει τσσαύτην ἀποτελεσματικότητα, ἂν μὴ μετ' οὐ πολὺ αὐτὰ τὰ πράγματα, αὐτὴ ἢ φορὰ και ἐξέλιξις τῶν πραγμάτων ἔφερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπὶ ἐδάφους πολιτικοῦ πρακτικοῦ φανεράν και ὀριστικὴν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνισμοῦ και τοῦ Σλαυικοῦ κόσμου ῥῆξιν:

Ἐν τῷ μεγάλῳ θορύβῳ τῷ διεγερθέντι ἐκ τῆς τοῦ Φαλμεράϋερ θεωρίας ἐν τε τῷ φιλολογικῷ και ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ και παρ' αὐτοῖς τοῖς διπλωμάταις, ἢ μόνῃ δύνამις, ἢ μόνῃ διπλωματία ἢ μὴ συγκινηθεῖσα ἦν ἀκριβῶς ἐκείνη, πρὸς ἧς τὰ πολιτικὰ σχέδια ἐπιστημονικῶς, ὑπὸ ἔποψιν δῆλα δὴ ἐθνογραφικὴν ἐπιστημονικὴν, ἐφαίνετο συνάδουσα ἢ θεωρία ἐκείνη, καίπερ ἠθικῶς και πολιτικῶς κατὰ τῶν σχεδίων τούτων διευθυνομένη. Ἡ μὲν γάλη Σλαυικὴ δύναμις τοῦ Βορρᾶ, ἢ ὑπὸ τοῦ Τσάρου Νικολάου Α' κυβερνωμένη, ἐτήρησεν ἢ τοῦλάχιστον ἐπετήδευσεν ἡρεμία-

καὶ ἀδιαφορίαν ἀξιοπρεπῆ οὐδεμίαν προσάπτουσα σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ὑπὸ ἔννοιαν πολιτικὴν εἰς τὰς τοσοῦτον θορυβωδῶς ἐξαγγελλομένας νέας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς ἐθνογραφικὰς καὶ πολιτικὰς θεωρίας. Αἰτία τούτου ἦν ἐν πρώτοις μὲν ὅτι ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ μετὰ μείζονος ἐπιφυλακτικότητος καὶ ἀπαθείας πρὸς τὰ πράγματα βλέπουσα οὐδαμῶς ἐν τῇ περιορισκίμηνῃ θετικῇ αὐτῆς πολιτικῇ πορείᾳ παρεσύρετο ὑπὸ θεωριῶν καινοφανῶν οὐδεμίαν ἔχουσῶν συνάφειαν πραγματικὴν πρὸς τὴν θετικὴν καὶ πρακτικὴν πολιτικὴν, εἶτα δὲ καὶ μάλιστα, ὅτι ἡ τότε ἀνατολικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥωσίας στηριζομένη ἐπὶ ἀκραιφνῶς Ῥωσικῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ἤμιστα ὑπέκειτο εἰς τὰς ῥοπὰς τῆς Σλαυικῆς ἢ Πανσλαυικῆς ιδέας, ἀπέβλεπε δὲ εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ ἐπικράτησιν τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ῥοπῆς κυρίως διὰ τῆς παρεχομένης ὑπ' αὐτῆς προστασίας εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὴν ἔχουσαν τὸ κέντρον αὐτῆς ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀντιπρόσωπον τῆς Ὀρθοδοξίας κατ' ἐξοχὴν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν θεωροῦσα τὸ ἔθνος τὸ Ἑλληνικόν. Ὁ Σλαυισμὸς τῆς Ἀνατολῆς ὁ ἐκπροσωπούμενος ἐν Σερβίᾳ καὶ Μαυροβουνίῳ (οὐδενὸς ἔτι γινομένου λόγου σπουδαίου περὶ Βουλγάρων ὡς λαοῦ καὶ ἔθνους) οὐδεμιᾶς ὑπὸ γενικωτέραν ἔποψιν ἐτύγγαεν ἰδιαίτερας προστασίας τοῦ Τσάρου (καίπερ εἰς πάντας τοὺς ὀρθοδόξους ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον παρέχοντος τὴν προστασίαν ταύτην) μείζονα προσοχὴν διδόντος μετὰ τοὺς Ἕλληνας εἰς τοὺς Βλαχικοὺς πληθυσμοὺς τῶν τότε παριστρίων καλουμένων Ἡγεμονιῶν. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι τελευταία πρᾶξις τῆς πολυπράγμονος βασιλείας τοῦ Νικολάου Α' ὑπῆρξεν ὁ ὑπ' αὐτοῦ ὑπὲρ ἐνεργότερας καὶ πολιτικωτέρας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου προστασίας τῆς ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐπιχειρηθεῖς ἢ προκληθεῖς μέγας ἀνατολικὸς πόλεμος, ὁ καλούμενος Κριμαϊκός.

Ἡ ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ διαδόχου τοῦ Νικολάου Α' Ἀλε-

ξάνδρου Β' ὑπὸ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων ἐπελθοῦσα ἐν ταῖς μεθόδοις τῆς Ἀνατολικῆς πολιτικῆς τῆς Ῥωσίας μεταβολὴ ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς ἐπὶ τὴν ἀπέναντι τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἰδίᾳ θέσιν τοῦ κράτους τούτου. Ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ ἢ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πέτρου Α' ἀποβλέπουσα κυρίως εἰς τὴν ὑπαγωγὴν τῆς Ἀνατολῆς ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἀρχὴν τοῦ Τσάρου, ἢ μεθόδῳ ἐκχιάσεως τῆς Τουρκίας μέχρι τοῦ 1856 χρωμένη τῇ μηχανικῇ τοῦ πολέμου καταστροφῇ, μετὰ τὸ 1865, καίπερ τὸν αὐτὸν κατὰ βάθος ἐπιδιώκουσα σκοπόν, ἤλλαξε σύστημα ἐνεργείας ἀντικαταστήσασα τὴν μηχανικὴν μέθοδον τῆς διὰ πολέμου καταστροφῆς διὰ τῆς μεθόδου τῆς εἰρηνικῆς, χημικῆς οὕτως εἰπεῖν, διαλύσεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους διὰ προκλήσεως φυλετικῶν ἐξεγέρσεων καὶ ἀνταγωνισμῶν καὶ δημιουργίας ἐθνικῶν φυλετικῶν ζητημάτων, ἐν οἷς τὸ κύριον ἦν ἡ προστασία καὶ ὑποστήριξις τοῦ Σλαυισμοῦ ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἡ ἐν εὐρυτάτῃ ἐκτάσει διαδόσεως τῆς τούτου πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς ἐπικρατήσεως. Τὸ Σλαυικόν ἢ Πανσλαυικόν καλούμενον ἐν Ῥωσίᾳ κίνημα, ὅπερ ἀρξάμενον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου Α' μεγάλας ἐποιήσατο προόδους ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Νικολάου Α', χωρὶς ὅμως νὰ ἔχη ἀπ' εὐθείας ἰσχυρὰν ῥοπὴν ἐπὶ τὴν ἐξωτερικὴν καὶ δὴ ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσίας, νῦν ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Β' κατέστη ἰσχυρὰ δύναμις ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ἐπιδρῶσα ἰσχυρῶς ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν πολιτικὴν τῆς Ῥωσίας. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ Σλαυικοῦ στοιχείου ἐν Τουρκίᾳ, ἀντὶ τοῦ μέχρι νῦν μόνου ἐκπροσωποῦντος ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ὑπέροχον ἐθνικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει κεκτημένου Ἑλληνισμοῦ, ἐθεωρεῖτο ἀσφαλὴς βᾶσις καὶ ἀφετηρία τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐπικρατήσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς δυνάμεως καὶ ῥοπῆς. Ὁ χρόνος καὶ τὰ πράγματα εἶχον καταστήσει τοὺς Ἕλληνας ἀχρήστους εἰς τὰ σχέδια τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς. Οἱ παρὰ τὸν Δανούβιον λατινίζοντες Βλάχοι, οἱ τῶς

ὑπὸ Ῥωσικὴν προστασίαν διατελοῦντες, ἀπηλλάσσοντο τῆς προστασίας ταύτης διὰ τῆς Παρισιανῆς συνθήκης τοῦ 1856, ἣ δὲ τοῦ ἔλου ἐν τῷ Ὄθωμανικῷ κράτει Χριστιανισμοῦ καὶ αὐτῆς τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας προστασία, ἣν ἀπὸ τῆς περιβοήτου συνθήκης τοῦ Κουτζούκ Καϊναρτζή (1774) ὑπὲρ ἑαυτῆς μόνης ἠξίου ἡ Ῥωσία, ἀφαιρουμένη ἀπὸ ταύτης μετεβιβάζετο εἰς τὴν Εὐρώπην πασῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Αὕτη ἡ Τουρκία, ἣν ὁ Νικόλαος Α' ἐφαντάσθη ἐπὶ μίαν στιγμὴν νὰ δεσμεύσῃ πρὸς τὸ κράτος τῶν Τσάρων καὶ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ Χουγκιάρ Ἰσκελεσῆ (1833) ὑπὸ μορφὴν καὶ τύπον συμμαχίας ἀπεπειράθη νὰ καταστήσῃ ὑποτελῆ εἰς τὴν Ῥωσίαν, ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἠθικὴν προστασίαν τῆς Εὐρώπης καθισταμένης καὶ μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς συμπολιτείας ἢ οἰκογενείας τῶν Κρατῶν, τῆς ἐγγυωμένης τὴν ἀκεραιότητα, τὴν αὐτοτέλειαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς ἐναντίον τῆς Ῥωσίας. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων τὸ μόνον ἀληθῶς ἀσφαλὲς ἢ δοκοῦν ὡς τοιοῦτον ἔρεισμα τῆς Ῥωσικῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς ἔμεινεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὸ στοιχεῖον τὸ Σλαυϊκόν.

Ἄλλὰ καὶ οἱ μέχρι τοῦ 1865 τὸν Σλαυϊσμὸν κυρίως καὶ πραγματικῶς ἐκπροσωποῦντες λαοί, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ τούτοις ἑταιροὶ Μαυροβούνιοι, Βόσνιοι καὶ Ἑρζεγοβίνιοι καὶ ἕνεκα τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως, κειμένης μακρὰν μὲν τῆς στρατιωτικῆς πρὸς κατακτήσεις ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου ὁδοῦ τῆς Ῥωσίας, ἐγγυτάτω δὲ τῶν ὁρίων τῆς Αὐστρίας, καὶ ἕνεκα τῆς ἰκανῶς ἰσχυρῶς ἀνεπτυγμένης παρὰ τοῖς λαοῖς τούτοις ἐθνικῆς συνειδήσεως, δὲν ἔθεωροῦντο λίαν χρήσιμοι εἰς τὴν νέαν Ῥωσικὴν πολιτικὴν μεθ' ὅλην τὴν ἀφοσίωσιν, ἣν ἕνεκα τῶν ἰδίων αὐτῶν πολιτικῶν συμφερόντων ἐπετήδευσαν (καὶ μάλιστα ἡ μικρὰ ἡγεμονία τοῦ Μαυροβουνίου) πρὸς τὴν μεγάλην ὁμόφυλον καὶ ὁμόδοξον Σλαυϊκὴν αὐτοκρατορίαν. Ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ ἐδεῖτο λαοῦ ἐγγυτέρου τῇ Ῥωσίᾳ καὶ ἐπὶ τῆς μεταξὺ Ῥωσίας καὶ Κωνσταντινουπόλεως στρατιωτικῆς ὁδοῦ οἰκοῦντος, πρὸ

πάντων δὲ ἐλαχίστην ἔχοντας συνείδησιν ἐθνικῆς ὑποστάσεως καὶ ἐθνικῆς ἱστορίας. Τοιοῦτος δὲ λαὸς ἔθεωρεῖτο καὶ ἦσαν οἱ Βούλγαροι, οἱ μετὰ τὸ ἀδοξότατον τέλος τῆς βαρβάρου πολιτικῆς ὑπάρξεως αὐτῶν (1386) περιελθόντες εἰς παντελῆ ἀφάνειαν οὐ μόνον ἐν τῇ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν συνειδήσει, κυρίως δ' εἰπεῖν μὴ ἔχοντες συνείδησιν ἐθνικὴν, ἀλλὰ περιλαμβανόμενοι ἐν τῷ ὅλῳ μεγάλῳ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ὑπάρχοντι καὶ ζῶντι ἐλληνισμῷ καὶ ἐλληνικῷ ἢ ῥωμαϊκῷ ἔθνει οὐδαμῶς μὲν ἐν τῇ φυλετικῇ αὐτῶν ἀτομικότητι καὶ ιδιότητι ὑπὸ τούτου ἐπιβουλεύομενοι, ὡς οὐδ' ὑπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐκκλησίας, ἐν ταύτῃ δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ διὰ ταύτης διατηρούμενοι ὡς λαὸς χριστιανικὸς καὶ διατηροῦντες λανθάνοντα στοιχεῖα αὐτοτελοῦς βίου μετὰ αἰῶνας εἰς ζωὴν τινα ἐθνικὴν ἐξεγερθέντος. Οἱ Βούλγαροι ὡς λαὸς ἴδιος καὶ δὴ ὡς λαὸς Σλαυϊκὸς οὐδεμίαν μέχρι τοῦ μέσου τοῦ 19 αἰῶνος εἶχον σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἐν τοῖς πολιτικοῖς ὑπολογισμοῖς τῆς Ῥωσίας καὶ τῆς ῥωσικῆς ἀνατολικῆς πολιτικῆς. Ὁ Μέγας Πέτρος, ἐφ' οὗ καὶ δι' οὗ τὸ πρῶτον ἤρξατο ἡ ῥωσικὴ πολιτικὴ τῆς ἰσχυρᾶς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐμφανίσεως καὶ ἐνεργείας αὐτῆς καὶ οὐ εἰκῶν χαραχθεῖσα ἐν Ἀμστελοδάμῳ διενέμετο εἰς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ χριστιανοὺς φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν « Πέτρος πρῶτος Ῥωσογραφικῶν αὐτοκράτωρ », ἐν τῇ ἐπικλήσει, ἣν ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανικοὺς λαοὺς τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους ἐναντίον τοῦ κράτους τούτου ὑπισχνούμενος καὶ προστασίαν καὶ τὸν ἔλεον αὐτοῦ, μόνον τῶν Βουλγάρων οὐδεμίαν ἐποίεῖτο μνεῖαν¹⁾. Ἐν τῷ περιφῆμῳ δὲ περὶ τῆς λύσεως τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος « Ἑλληνικῷ σχεδίῳ (Projet Grec) » τῆς Αἰκατερίνης Β' τῷ ἀποτελέσαντι τὴν βᾶσιν καὶ τὸ κυριώτατον κεφάλαιον τῆς τῷ 1786 συναφθείσης αὐστρорρωσικῆς ἐναντίον τῆς Τουρκίας συμμαχικῆς συνθήκης, ἡ Βουλγαρία ἀποτελοῦσα ἀπλῶς ἔργον γεω-

¹⁾ Ἴδε Κ. Σάθα « Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάδα » σελ. 449—451.

γραφικόν και χωρογραφικόν περιελαμβάνετο ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τῆς ὑπὸ τὸν δεύτερον ἐγγονον τῆς Αἰκατερίνης Β' Κωνσταντίνου ἰδρυθησομένης ἀπὸ Δανουβίου μέχρι Μεσογαίου ἐκτεινομένης ἐλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἧς πρωτεύουσα ἐμελλε νὰ κατασταθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις. Οὐδεὶς ἐν τῷ σχεδίῳ τούτῳ ἢ τῇ εἰρημένῃ συνθήκῃ ἐγένετο λόγος περὶ Βουλγάρων ὡς λαοῦ ἔχοντος ὑπόστασιν καὶ αὐτοτέλειαν ἐθνικὴν καὶ προορισμὸν ἐθνικόν. Αὐτὰ δὲ τὰ γεγονότα τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου τῶν ἐτῶν 1828-1829, καὶ ἂν αὐτὸς ὁ Τσάρος Νικόλαος Α' ἠγούμενος ῥωσικῆς στρατιᾶς εἰσέβαλεν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, ἀπέδειξαν ἔτι τρανότερον τὴν ἐθνικὴν καὶ ἠθικὴν ἀνυπαρξίαν τοῦ λαοῦ τοῦ βουλγαρικοῦ καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ συνειδήσει τοῦ σλαυικοῦ κόσμου καὶ αὐτῶν δὲ τῶν Βουλγάρων. Ἐνῶ στρατὸς ῥωσικὸς ἑκατοντάδων χιλιάδων διήλανε τὴν Βουλγαρίαν χάριν ἐλευθερώσεως, κατ' ἐπιφάνειαν τοῦλάχιστον, τῶν πρὸς νότον ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων, οὐδεμία ἐγένετο οὔτε ἐν μέσῳ τῶν Ῥώσων οὔτε ἐν μέσῳ τῶν Βουλγάρων κίνησις, οὐδεμία ἐνέργεια, οὐδεμία αἰτησις καὶ πρὸς ἐπίτευξιν οὐχὶ ἐλευθερίας βουλγαρικῆς πολιτικῆς, ἀλλὰ τοῦλάχιστον ὑπάρξεως ὕλικῆς ἢ καὶ ἐθνικῆς βελτιότητος. Οὐδεμία ἐξεδηλώθη τότε ἐθνικὴ ζωὴ ἐν τοῖς Βουλγάροις, οὐδὲ σημεῖον ἐθνικῆς ὑπάρξεως, καίπερ τῆς περιστάσεως οὐσης μοναδικῶς ἐπιτηδειοτάτης ἂν μὴ πρὸς δημιουργίαν πολιτικῶς αὐτονόμου ἢ ἡμιαυτονόμου Βουλγαρίας, ἀλλὰ πρὸς ἰδρύσιν τοῦλάχιστον διοικητικῆς τινος αὐτονομίας Βουλγαρικῆς καὶ πρὸς ἐπίσημον ἀνακήρυξιν τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ ὡς αὐτοτελοῦς χριστιανικοῦ λαοῦ. Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ εἰρήνῃ τοῦ 1829, δι' ἧς ἐπερατοῦτο ὁ πόλεμος, ἐν ᾧ διὰ ταύτης ἐπεβάλλετο τῇ Τουρκίᾳ ὑπὲρ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀναγνώρισις τοῦ ὑπὸ τῶν τριῶν προστατῶν Δυνάμεων ἐντὸς τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐγκριθησομένων ὁρίων δημιουργηθησομένου ἐλληνικοῦ κράτους, νέαι δὲ ὑπὲρ τῶν (ἀπὸ τοῦ 1806 ἀρξαμένων τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, τῷ δὲ 1817 λαβόντων τινὰ αὐτονομίαν) Σέρβων ἐλευθερίαι, ὡσαύτως

δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν Βλαχίας καὶ Μολδοβλαχίας, οὐδεὶς περὶ Βουλγάρων ἐγένετο λόγος.

Ὅτι τὸν τοιοῦτον ἠθικῶς καὶ ἐθνικῶς ἀναίσθητον καὶ ἀκατέργαστον διατελοῦντα φυλετικὸν ὄγκον, τὸν μόνον γνώρισμα τῆς φυλετικῆς αὐτοῦ ἀτομικότητος καὶ ἰδιοφυίας ἔχοντα τὴν τῆς φυλῆς γλῶσσαν καὶ τὸ πρὸς τὸ «βάρβαρος» συνώνυμον διακριτικὸν φυλετικὸν ὄνομα, ἐπεχείρησαν ἐπ' ἐσχάτων ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ καὶ ὁ Πανσλαυϊσμὸς νὰ μεταποιήσωσιν εἰς ἐθνότητα Βουλγαρικὴν (καίπερ οὐχὶ εἰλικρινῶς πρὸς τοιοῦτον ἀποβλέποντες σκοπὸν) μετὰ συνειδήσεως ἐθνικῆς προπαρασκευαζούσης τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν καὶ ἀποκατάστασιν, τοῦτο βεβαίως θὰ ἦτο ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτοῖς, ἀσχέτως πρὸς τὰ ἠθικὰ ἐλατήρια τὰ ἐλαύνοντα τὰς βουλὰς καὶ τὰ ἔργα τῶν πατρῶνων, ἔργον μέχρι τινὸς περιποιῶν τιμὴν τοῖς ἐργάταις, ἂν οὗτοι εἰργάζοντο ἀληθῶς καὶ εἰλικρινῶς ὑπὲρ Βουλγαρικοῦ λαοῦ καὶ Βουλγαρικῆς ἰδέας. Τοῦτο τοσοῦτ' μᾶλλον προφρόνως ὁμολογοῦμεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, ὅσῳ, καθ' ἃ εἴρηται, αὐτὰ τὰ λανθάνοντα σπέρματα τῆς Βουλγαρικῆς ἐθνικῆς ὑποστάσεως, ἀναγεννήσεως καὶ ζωῆς διετήρησαν τὴν ὑπαρξίν καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐπὶ αἰῶνας, μετὰ τὴν εἰς τοὺς Τούρκους ὑποδούλωσιν τῶν Βουλγάρων, ἐν τοῖς φιλοστόργοις κόλποις τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας· τῆς αὐτῆς ἐκείνης Ἐκκλησίας, ἣτις πρὸ αἰῶνων προήγαγε τὸν Βουλγαρικὸν λαὸν εἰς τὴν χριστιανικὴν πίστιν καὶ ἔσπειρεν ἐν μέσῳ αὐτοῦ τὰ σπέρματα ἠθικωτέρου καὶ ἀνθρωπινωτέρου βίου. Ἄνευ τῆς τοιαύτης φιλοστόργου θεραπείας τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ ἐκ μέρους τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὁ Βουλγαρικὸς λαὸς εἰς ἑαυτὸν ἐγκαταλιμπανόμενος δὲν ἤθελεν ὑπάρχει σήμερον ἐξαφανιζόμενος δι' ἐξωμοσίας καὶ ἀλλαξοπιστίας. Ἡ ἀλήθεια αὕτη εἶνε τοσοῦτον πασιφανὴς καὶ κατάδηλος, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ λεγόμενος Ἐξαρχὸς τῆς Βουλγαρικῆς λεγομένης Ἐξαρχίας δὲν ἐδίστασε νὰ ὁμολογήσῃ πρὸ ἐτῶν ὅτι τῇ Μεγάλῃ Ἐκ-

κλησία ωφείλετο κατά μέγα μέρος ή διατήρησις τῆς Βουλγαρικῆς τυλῆς, ἐκφράζων μόνον τὴν λύπην αὐτοῦ, διότι ἐπ' ἐσχάτων ἡ φιλόστοργος αὐτῆ μητέρα μετεβλήθη κατ' αὐτὸν εἰς ἀστοργον μητριάν. Κατὰ πόσον εἶνε δίκαια ἢ ἀδίκος αὐτῆ ἡ κατὰ τῆς Μεγάλῆς Ἐκκλησίας μομφή, θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω. Ἀλήθεια ἐν τούτοις ἀναντίρρητος εἶνε ὅτι ἡ Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία, ὅπως ἐν τοῖς χρόνοις κινδύνων καὶ θυελλῶν καὶ καταστροφῶν ἐφύλαξεν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῆς ἐν σκέπη παντὸς κινδύνου τὸν Βουλγαρικὸν λαόν, οὕτως ἐν τοῖς χρόνοις, καθ' οὓς ἀντέλειαν εὐδιώτεροι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἡμέραι, ἐπρωτοστάτει ἐν τῇ ὁδῷ τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τοῦ Βουλγαρικοῦ λαοῦ. Εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἡ προπαρασκευὴ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως τῶν Βουλγάρων ἐγένετο ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ ἐν τῇ μεμορφωμένῃ Ἑλληνικῇ κοινωσίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὅτι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις τῆς πόλεως ταύτης ἐπαιδεύθησαν καὶ αὐτοὶ οἱ ἡγέται τοῦ Βουλγαρικοῦ καλουμένου ζητήματος, ὅτι τρόφιμος καὶ εἶτα καθηγητῆς τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς ὑπῆρξεν αὐτὸς ὁ πρῶτος Ἐξάρχος τῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας τῶν Βουλγάρων Ἀνθιμος, ὁ πρόφῃν Βιδύνης Μητροπολίτης. Ὅτι δὲ ἡ τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ταῖς ἑλληνικαῖς σχολαῖς παιδεύσεις οὐδένα εἶχε χαρακτῆρα καὶ σκοπὸν προσηλυτιστικὸν φυλετικὸν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἀπέβλεπεν εἰς αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν πνευματικὴν παιδαγωγίαν τοῦ βουλγαρικοῦ λαοῦ, μαρτύριον τούτου τρανότατον εἶναι ὅτι ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία προφρόνως πάντοτε ἐπέτρεψε τοῖς Βουλγάροις καὶ ἐν τοῖς σχολείοις αὐτῶν νὰ παιδεύωνται ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῶν τῇ Βουλγαρικῇ καὶ ἐν ταῖς ἐκκλησιαῖς αὐτῶν νὰ ποιῶνται χρῆσιν τῆς Σλαυικῆς, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ὀρθόδοξοι σλαυικοὶ λαοί. Καὶ οὐ μόνον συνήνεσεν ἵνα ἐν αὐτῇ τῇ συνοικίᾳ Φαναρίου, ἐν τοῖς προθύροις αὐτοῖς τοῦ Οἴκουμενικοῦ πατριαρχείου, κτισθῇ πρὸ πενήντα ἐτῶν (ὅτε δὲν ὑπῆρχεν οὔτε Σχίσμα οὔτε βουλγαρικὸν ἔτι ζήτημα ἐκκλησιαστικὸν) ναὸς (τοῦ ἀγίου Στεφά-

νου), ἐν ᾧ ἔμελλον γίνεσθαι αἱ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσεις ἐν τῇ Σλαυικῇ γλώσσῃ, ἀλλὰ καὶ διὰ Πατριαρχικῶν γραμμάτων καὶ ἐπικλήσεων προέτρεψε τοὺς Ὀρθόδοξους Ἑλληνας ἵνα προσδράμωσι διὰ χρημάτων ἀρωγοὶ πρὸς ἱδρυσιν ναοῦ χάριν τοῦ Ὀρθόδοξου Βουλγαρικοῦ λαοῦ, ἵνα προσεύχηται οὗτος εἰς τὸν Θεὸν ἐν γλώσσῃ πλέον τῆς ἑλληνικῆς καταληπτῆ εἰς αὐτόν. Οὕτω δ' ἀσμένως βλέπων ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὡς καὶ ἡ Ἐκκλησία αὐτοῦ, τὴν ἐν μέσῳ τοῦ ὁμοδόξου καὶ ὁμοδούλου λαοῦ ἀρξαμένην πνευματικὴν κίνησιν καὶ προφρόνως τὸ ἐπ' αὐτῷ ἐργαζόμενος εἰς αὐτὴν, ἀσμένως πάντως θὰ ἔβλεπε καὶ τὴν διὰ τῆς πνευματικῆς προαγωγῆς προπαρασκευαζομένην ἐθνικὴν, εἶτα δὲ καὶ τὴν πολιτικὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, ἂν μὴ κατὰ κακὴν μοῖραν ὁ Πανσλαυϊσμὸς καὶ ἡ πανσλαυϊστικὴ πολιτικὴ τῆς Ῥωσίας ἔρριπτον τὰ ἀπαίσιμα δίκτυα αὐτῶν ἐκμεταλλεῦόμενοι τὴν παρὰ Βουλγάρους διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸ πάντων καὶ διὰ τῆς Ὀρθόδοξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀρξαμένην πνευματικὴν κίνησιν πρὸς πραγμάτων περαιτέρω πολιτικῶν σκοπῶν καὶ σχεδίων ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἐν Ἀνατολῇ διὰ τῆς Σλαυικῆς ιδέας ἐπικράτησιν τῆς Ῥωσίας.

Τίνα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου μετῆλθε μέθοδον ἡ εἰρημένη πολιτικὴ, δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκτεθῇ ἐνταῦθα λεπτομερῶς, ἀλλως τε τοῖς πλείστοις ὄντα λίαν γνωστά. Βεβαίως παρὰ τῆς πολιτικῆς, οἷα δὴποτε κἂν ἦ αὐτῆ, εἴτε Ῥωσικὴ εἴτε ἄλλη, δὲν δύναται τις νὰ προσδοκᾷ καὶ νὰ ἀξιοῖ σεβασμὸν πρὸς τὴν θεμελιώδη χριστιανικὴν ἠθικὴν ἀρχὴν καὶ νόμον, « τὸ καλὸν οὐκ ἔστι καλόν, ἂν μὴ καλῶς γίνηται ». Ἀλλ' ἐν τῷ Βουλγαρικῷ καλουμένῳ ζητήματι ἡ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἀσέβεια τῆς πολιτικῆς κράτους χριστιανικοῦ Ὀρθόδοξου, οἷον τὸ Ῥωσικόν, ὑπερῆρε πᾶν μέτρον καὶ ὑπερέβη πᾶν ὄριον. Ἡ πανσλαυϊστικὴ αὕτη πολιτικὴ κατ' ἐξωτερικὴν μᾶλλον ἐπίφασιν ἀποβλέπουσα, ὑπὸ ἀκραιφνῶς Ῥωσικὴν ἔποψιν, εἰς τὴν διὰ τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ Ῥωσικὴν ἐπέκτασιν καὶ κατάκτησιν, ἀλλ' ἐν τῇ πορείᾳ αὐτῆς

παραφερομένη πολλάκις ὑπὸ τῶν Πανσλαυϊστικῶν ῥοπῶν καὶ ἐπη-
ρειῶν, ἢ οὐδαμῶς κατὰ βάθος περὶ Βουλγαρίας κηδουμένη, ἀλλὰ
ταύτην ἔργανον τῆς ἰδίας αὐτῆς πολιτικῆς κατακτητικῆς δυνά-
μεως καὶ πολιτικῆς ὑπεροχῆς ποιουμένη (ὡς τοῦτο ἀποδεικνύουσι
σύμπασα ἡ ἱστορία τῆς πρὸς τὸ ἀρτιγενές Βουλγαρικὸν κράτος
πολιτικῆς τῆς Ῥωσίας καὶ αὐτὰ τὰ πολιτικὰ ἀπομνημονεύματα
τοῦ πρό τινων ἐτῶν τελευτήσαντος Γερμανοῦ Ἀρχιγραμματέως
πρίγκιπος Χοενλόε, τὰ δημοσιευόμενα καθ' ἣν ὥραν γράφομεν
τὰς γραμμὰς ταύτας, τὰ μαρτυροῦντα μετὰ παντός κύρους ἐπι-
στήμου ὅτι ἡ Ῥωσία ἔτι κατὰ τὸ 1890 ἐμελέτα νὰ καταλάβῃ
τὴν Βουλγαρίαν, ἂν μὴ ἐκωλύετο ὑπὸ τῆς Γερμανικῆς πολιτι-
κῆς) ἡ πολιτικὴ αὕτη, ἡ ἥκιστα μὲν ἀποβλέπουσα εἰς τὴν ἐντὸς
τῶν ἀληθῶν καὶ ἀκριβοδικαίων ὁρίων τῆς Βουλγαρίας καὶ Βουλ-
γαρικῆς ιδέας ἐθνικῆν καὶ πολιτικὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βουλγα-
ρικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς ψευδοῦς ιδέας Μεγάλης Βουλγαρίας
ἐξυπηρετοῦσα ἰδίους αὐτῆς πολιτικούς σκοποὺς καὶ σχέδια κατα-
κτητικὰ, ἐβουλεύσατο βουλήν ἐπίβουλον καὶ δολίαν ἐναντίον
τῆς Ὀρθοδόξου Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, ἐμμέσως δὲ
ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Θεωροῦσα ὅτι τὸ ἐν σχεδίῳ
εὐρισκόμενον καὶ χάριν τῆς Ῥωσικῆς ἐπεκτάσεως κυρίως ἐγκυ-
μονούμενον ὑπ' αὐτῆς Βουλγαρικὸν κράτος ἔπρεπε νὰ ἐπεκταθῇ
πολὺ πέραν τῶν ἀληθῶν ἐθνογραφικῶν ὁρίων τῆς Βουλγαρίας
ἐξικνούμενον μέχρι τοῦ Αἰγαίου καὶ περιλαμβάνον οὕτως, ἂν μὴ
σύμπασαν, τὸ μέγιστον τοῦλάχιστον μέρος τῆς Μακεδονίας, ἠθέ-
λησεν ὡς σχέδιον ἢ πρόπλασμα τῆς πολιτικῆς Μεγάλης Βουλγα-
ρίας νὰ δημιουργήσῃ μέγα Βουλγαρικὸν ἔθνος. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ
τὸ ἀνέκαθεν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς
ἰσχυρὸν δημόσιον δίκαιον οἰαδῆποτε ἐθνικὴ ὑπόστασις, οἰαδῆποτε
ἐθνικὴ ἀτομικότης, οἰαδῆποτε ἰδιαιτέρα ἐθνότης (μιλλέτ) ἀρχὴν
καὶ βάσιν πρέπει νὰ ἔχῃ τὴν θρησκείαν, ἰδίαν δῆλον ὅτι πρέπει
νὰ ἔχῃ θρησκείαν καὶ ἰδίαν ν' ἀποτελῇ θρησκευτικὴν κοινωνίαν
καὶ κοινότητα, οἱ μαιευτῆρες τῆς «Μεγάλης Βουλγαρίας» συνέ-

λαβον τὸ σχέδιον νὰ δημιουργήσωσιν οὐχὶ πάντως νέαν θρησκείαν
Βουλγαρικὴν καὶ Ἐκκλησίαν τῆς νέας θρησκείας Μεγάλην,
ἀλλ' Ἐκκλησίαν Μεγάλην Βουλγαρικὴν, περιλαμβάνουσαν, εἰ
δυνατὸν, πᾶσαν τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης,
ἵνα οὕτως ἢ ἐπὶ τῇ βάσει καὶ κατὰ τὴν ἔκτασιν τῆς Ἐκκλησίας
ταύτης δημιουργηθσομένη ἐθνότης περιλάβῃ ἐν τοῖς ἐθνογρα-
φικοῖς αὐτῆς ὁρίοις τὰς εἰρημένους χώρας· ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἀπαξ
ἐθνογραφικῶς καθισταμένων τῶν χωρῶν τούτων Βουλγαρικῶν τὸ
ἐγκυμονούμενον ἐν τῷ πνεύματι τῆς πολιτικῆς Βουλγαρικῶν κρά-
τος αὐτοδικαίως ἐμελλε νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις εὐθύς καὶ ἐπ' αὐτάς.
Νῦν λοιπὸν ἐστράφησαν πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ
καὶ τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς εἰς δημιουργίαν Μεγάλης Ἐκκλη-
σίας Βουλγαρικῆς. Πρὸς τοῦτο ἐπενοήθη καινοτομία καὶ δόξα
ξένη καὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰ θέ-
σμια αὐτῆς. Τὸ γεγονός, ὅτι ἐν τισὶ χώραις τῆς Μακεδονίας ἐλα-
λείτό τις δημῶδης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῆς χώρας διά-
λεκτος Ἑλληνοσλαυϊκῆ, ἀνάμικτος ἐξ ἀπείρου πληθῆος Ἑλλη-
νικῶν ριζῶν καὶ γραμματικῶν τύπων Σλαυϊκῶν, ἀποτέλεσμα
καιρικῶν περιστάσεων, καθ' ἃς αἱ εἰρημέναι χῶραι ὑπέκειντο
εἰς συχνὰς βαρβαρικὰς ἐπιδρομὰς, ὡς τοῦτο συνέβη καὶ ἐν
ταῖς Τουρκοκρατουμέναις Ἑλληνικαῖς χώραις τῆς Μικρᾶς Ἀ-
σίας, οἱ Πανσλαυϊσταὶ ἐνόμισαν ὅτι ἠδύναντο νὰ ἐπωφεληθῶ-
σιν ὑπὲρ τῶν σχεδίων αὐτῶν καὶ τῇ διαλέκτῳ ταύτῃ χρώμε-
νοι ὡς ὄπλῳ νὰ ἐπεκτείνωσιν ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν τὰ ὅρια τοῦ
Σλαυϊκοῦ Βουλγαρισμοῦ ἀξιούντες, ὅτι «ὅπου λαλεῖται Βουλ-
γαρικῆ (διότι οὕτως ἐκάλουν τὴν εἰρημένην Ἑλληνοσλαυϊκὴν
διάλεκτον), ἐκεῖ καὶ Βουλγαρία, ὅπου δὲ Βουλγαρία, ἐκεῖ καὶ
Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία». Οὕτως ἤθελον νὰ δημιουργήσωσιν Ἐκ-
κλησίαν ἐθνοφυλετικὴν ἄνευ ὠρισμένων ὁρίων χρησιμεύουσαν
ἀπλῶς πρὸς διατύπωσιν ἐθνικῶν καὶ εἴτα πολιτικῶν ἀξιώσεων,
ἀπάδουσαν ὅλως πρὸς τὰ θέσμια τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ ἔποψιν
διοικητικὴν, ἅτε μὴ ἐπιτρεπομένων ἐν τῇ αὐτῇ ἐπικρατεῖα δύο

Ἐκκλησιαστικῶν διοικήσεων (Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας), μάλιστα δὲ ὑπὸ ἔποψιν ἠθικὴν καὶ δογματικὴν, καθ' ἣν οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται ἢ ἐπὶ τῇ βάσει διαφορᾶς γλώσσης ἢ διαλέκτου ἢ διαφορᾶς καθόλου ἐθνοφυλετικῆς διαίρεσις Ἐκκλησιῶν. Καὶ ἕως οἱ ὁπαδοὶ καὶ ὑπέρμαχοι τῶν τοιούτων χάριν πολιτικῶν σκοπῶν προβαλλομένων ἀσεβῶν καινοτομιῶν προστιθέντες εἰς τὴν ἀσέβειαν τῶν δοξῶν τὴν δυσσέβειαν τῶν ἔργων προσέβησαν εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπιζητουμένης Ἐκκλησίας διὰ τῆς πολιτικῆς ὁδοῦ καὶ δὴ διὰ φερμανίου ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου τῶν Ὀθωμανῶν καὶ Χαλίφου τῶν Μωαμεθανῶν. Ἡ τε Μεγάλη τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησία κατ' ἰδίαν καὶ ἡ σύμπασα Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τῆς Ἀνατολῆς διὰ τῆς Μεγάλης τῶν Πατριαρχῶν Συνόδου τῆς συγκροτηθείσης τῷ 1872 ἐν Κωνσταντινουπόλει κατεδίκασαν πάντα τὰ γενόμενα ὡς παράνομα καὶ ἀνεθεμάτισαν τοὺς αὐτουργοὺς αὐτῶν κληρικούς τε καὶ λαϊκοὺς καὶ τὴν ἐκθέσμως καὶ ἀσεβῶς ἐπὶ καινῶν δοξῶν καὶ δι' ἐξουσίας κοσμικῆς καὶ ταύτης ἀλλοθρήσκου καὶ μωαμεθανικῆς ἰδρυθεῖσαν ἐθνοφυλετικὴν Ἐκκλησίαν ἐκήρυξαν σχισματικὴν. Ἄλλ' οὐκ ἦν φροντίς τοῖς αὐτουργοῖς περὶ δογμάτων καὶ θεσμῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ περὶ τῆς εὐσεβοῦς τηρήσεως αὐτῶν. Οὗτοι ἐζήτησαν ἀπλῶς νὰ ἔχωσι βάσιν τινὰ ἐνεργείας πρὸς πραγμάτων τῶν κατακτητικῶν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ σχεδίων καὶ πρὸς τοῦτο ἐχρησίμευε νῦν ἢ διὰ σουλτανικοῦ φερμανίου ἐντὸς ἀορίστων ὁρίων ἰδρυθεῖσα Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία. Ἄλλ' οὐδ' εἰς τοῦτο ἀρχοῦμενοι ἤρξαντο νῦν ἐκ παντὸς τρόπου ἐργαζόμενοι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κυρίου σκοποῦ. Ἐπειράθησαν νὰ διαστρέψωσι καὶ νὰ κιβδηλεύσωσιν αὐτὴν τὴν Ἐπιστήμην, αὐτὴν τὴν ἱστορίαν καὶ ἐθνολογίαν κηρύττοντες τὴν Μακεδονίαν ὡς πρὸ αἰῶνων οὖσαν Σλαυικὴν καὶ δὴ Βουλγαρικὴν καὶ κοιτίδα τῶν Βουλγάρων, τοῦ ἀπὸ τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος δῆλον ὅτι παρὰ τὸν Καύκασον καὶ εἶτα (κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα) ἐν τῇ νοτίῳ Ῥωσίᾳ φανέντος καὶ περὶ τὰ τέλη τοῦ 7ου αἰῶνος μεταξὺ Δανουβίου καὶ Αἴμου ἐγκατασταθέντος Φιννο-

τουρκικοῦ ἔθνους τῶν Βουλγάρων, τοῦ μετὰ αἰῶνας ἐκσλαυισθέντος τὴν γλώσσαν. Καὶ τοὺς ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων Μακεδόνων, ἐν οἷς ἐφάνησαν οἱ μεγάλοι ἥρωες τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας καὶ ἔργων μεγάλων Ἀριστοτέλης, Φίλιππος, Ἀλέξανδρος, τοὺς ὡς εἴρηται ἐν τισὶ χώραις τῆς Μακεδονίας ἕνεκα καιρικῶν περιστάσεων ἐθισθέντας πρὸς τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν γλώσσῃ τῆς Ἐκκλησίας καὶ παιδεύσεως νὰ λαλῶσι δημῶδη τινὰ μισοβάρβαρον διάλεκτον, νὰ κηρύττωσι Σλαύους, καὶ δὴ Βουλγάρους. Ἐπειράθησαν νὰ βεβηλώσωσιν αὐτὴν τὴν ἱεράν, ἐν τοῖς νῦν μάλιστα χρόνοις ἱερωτάτην καθισταμένην ἐθνολογικὴν ἀρχὴν, καθ' ἣν ἡ ἐθνότης δὲν εἶνέ τι στοιχεῖον φυσικόν, ἀλλ' ἠθικὸν μετὰ ἠθικῆς συνειδήσεως καὶ βουλήσεως καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ πνευματικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου συνδεδεμένον καὶ ἕκαστος λαὸς ἀνήκει εἰς τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐθνότητα ἐκείνην, ἧς μετέχει τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ πνευματικῆς συνειδήσεως καὶ μεθ' ἧς διὰ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ βουλήσεως εἶνε συνδεδεμένος καὶ εἰς ἣν λέγει καὶ κηρύττει, ὅτι ἀνήκει, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν φυλὴν ἐκείνην, ἧς τὸ βάρβαρον διαλεκτικὸν ἰδίωμα ἕνεκα καιρικῶν περιστάσεων καὶ ἐθνικῶν συμφορῶν ἐξ ἀνάγκης εἰθίσθη νὰ λαλῆ δημῶδῶς ἐν ταῖς ἐξωτερικαῖς καὶ ὑλικαῖς τοῦ βίου σχέσεσι. Καὶ πρὸς δικαιολογίαν τῆς ἀνιέρου ταύτης καταπατήσεως τῆς ἱερᾶς ἀρχῆς τῆς ἐθνότητος καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου ἐπενοήθησαν κίβδηλος ἱστορία καὶ φιλολογία καὶ ποιήσεις ἀναιρεθεῖσαι τὸ πλεῖστον οὐχὶ ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἧς τοῦ σοβαροῦ ἐλέγχου ἦσαν ἀνάξια, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ τερατώδους τῆς μωρίας καὶ ἀλογίας καὶ γελοίου τῶν ἐπινοήσεων¹⁾.

Οὕτως Ἐκκλησία, δόγματα καὶ θέσμια τῆς Ἐκκλησίας, ἱστορία, φιλολογία, ἐθνολογία, τὰ πάντα παρεβιάσθησαν, ἐκιβδηλεύ-

¹⁾ Ὡς γνωστὸν καὶ Ὀρφικὰ ἄσματα ἐπενοήθησαν πρὸς ἀπόδειξιν τῆς Βουλγαρικῆς καταγωγῆς τοῦ Ὀρφέως καὶ τῶν ἀρχαιοτάτων μυθικῶν οἰκητόρων τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, ἄσματα δῆλον ὅτι Βουλγαρικὰ δημῶδη ἐποιήθησαν παριστανόμενα ὡς λείψανα παναρχαίων Ὀρφικῶν ἄσμάτων!!!

θησαν, έβεδηλώθησαν πρὸς πραγμάτων πολιτικῶν σκοπῶν καὶ σχεδίων. Καὶ τὰ σχέδια ταῦτα ἐπὶ μίαν στιγμήν ἐφάνησαν πραγματοποιούμενα πρὸς μέγα ὄφελος τοῦ Πανσλαυτισμοῦ καὶ τῆς Ῥωσικῆς πολιτικῆς διὰ τῆς περιβοήτου συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου (1878), δι' ἧς ἐπερατοῦτο ὁ χάριν τῆς δημιουργίας τοῦ Βουλγαρικοῦ κράτους ἐκ τῆς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐνεργηθείσης Βουλγαρικῆς ψευδεπανάστασεως τοῦ 1876 προελθῶν Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος τοῦ 1877-1878. Διὰ τῆς συνθήκης ἐκείνης ἀπασα σχεδὸν ἡ Μακεδονία καὶ μέγιστον μέρος τῆς Θράκης ἀπετέλουν τμήματα Βουλγαρικοῦ κράτους ἀπὸ Δανουβίου μέχρι τοῦ Αἰγαίου. ἐκτεινομένου, σφαιγιαζομένων πάντων τῶν ἐθνικῶν καὶ ιστορικῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ δικαιωμάτων ἐν ταῖς εἰρημέναις κατ' οὐσίαν ἑλληνικαῖς χώραις. Ἡ Εὐρώπη διὰ τοῦ Ἀγγλοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν διεμαρτυρήθη ἐναντίον τῆς τοιαύτης σφαιγιασεως τῶν Ἑλληνικῶν δικαιωμάτων (διὰ τῆς περιφήμου ἐγκυκλίου τῆς 15 Ἀπριλίου 1878) καὶ ἡ τῆς διαμαρτυρίας ταύτης ἐπακολουθήσασα ὑποχώρησις τῆς Ῥωσίας εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας προὐκάλεσε τὸ συνέδριον καὶ τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, δι' ἧς κατελύθη μὲν ἡ Μεγάλη Βουλγαρία τοῦ Πανσλαυτισμοῦ, ἰδρύθη δὲ ἐντὸς ὁρίων λογικωτέρων Βουλγαρικῶν κράτος ἀσφαλίζον ἐλευθέραν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν ἀνάπτυξιν νόμιμον τῶ Βουλγαρικῶ λαῶ, σφίζον δ' ἅμα καὶ διαφυλάττον αὐτὸ ἀπὸ τῶν ὀνύχων τοῦ Πανσλαυτισμοῦ καὶ τῆς διὰ τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας στηθείσης αὐτῶ παγίδος τῆς Ῥωσικῆς ἀπορροφήσεως. Ἀλλὰ καὶ τὸ οὕτω δημιουργηθὲν Βουλγαρικὸν κράτος ἐκλήρονόμησε παρὰ τοῦ θνησιγενοῦς Πανσλαυτιστικοῦ ἔργου τῆς συνθήκης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου τὴν ἰδέαν τῆς Μεγάλης Βουλγαρίας ἐπιζητοῦν διὰ παντὸς τρόπον τὴν ἀναδίωσιν τῆς Βουλγαρίας ἐκείνης ὑπὸ ἔννοιαν ἐθνικὴν Βουλγαρικὴν, ἐκμεταλλεόμενον δὲ πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τὸ σχέδιον τῶν Πανσλαυτιστῶν, ζητούντων καὶ τούτων νὰ χρησιμοποιήσωσι τὴν Βουλγαρίαν χάριν σκοπῶν Πανσλαυτιστικῶν. Ἡμῖν τοῖς Ἑλλήσιν ἀδιά-

φορον πότερος ἐν τῶ ἀγῶνι τούτῳ τῆς ἀμοιβαίας ἀπάτης, ὁ Βουλγαρισμὸς ἢ ὁ Πανσλαυτισμὸς ὁ Ῥωσικὸς, θὰ καταγάγῃ τὴν νίκην. Ἡ οὐσία καὶ ἡ σπουδαιότης τοῦ ζητήματος εἶνε πρὸς ἡμᾶς ὅτι ὁ ἀγὼν ὁ πρὸς ἀρπαγὴν τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ὑφίσταται ἔτι ἐν ὄλη αὐτοῦ τῆς δυνάμει καὶ ἀκμῇ διενεργούμενος δι' Ἐκκλησίας ἐθνοφυλετικῆς καὶ ὑπὸ ἀπατηλὸν ἐθνικὸν πρόσχημα ἐθνογραφικῶν θεωριῶν οὐδὲν κατ' οὐσίαν ἐχουσῶν κοινὸν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἱστορίαν.

Ἄλλ' ὁ ἀγὼν οὗτος τοῦ Σλαυτισμοῦ, ὁ διὰ τῆς ῤηθείσης μεθόδου ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας διεξαγόμενος, δὲν περιορίζεται εἰς τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Ἀφρικὴν, οἱ δ' ἀληθεῖς σκοποὶ τῆς πανσλαυτιστικῆς Ῥωσίας ἐφάνησαν καὶ φαίνονται ἐν τῇ γενικότητι καὶ καθολικότητι, μεθ' ἧς ἡ περιγραφείσα πολιτικὴ κατακτητικὴ μέθοδος δι' ἐθνοφυλετικῆς Ἐκκλησίας καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα διεστραμμένων καὶ κεκιθληλευμένων ἐθνογραφικῶν θεωριῶν ἐφαρμόζεται καθ' ἀπασαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἀνατολήν. Ὁ Πανσλαυτισμὸς νοήσας ἀρχῆθεν ὅτι ἡ κυριωτάτη δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἔγκειται ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, τοῖς εὐκλέεσιν ἱστορικοῖς πατριαρχικοῖς θρόνοις καὶ μεγάλοις Ἐκκλησιαστικοῖς κέντροις αὐτοῦ, ἔστησε πρὸ πολλοῦ τὰς ἐνέδρας καὶ ἐπιβουλὰς ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν μεγάλων κέντρων αὐτῆς. Κυρίως εἶπεῖν ὁ ἀγὼν τοῦ Πανσλαυτισμοῦ στρέφεται μάλιστα πάντων ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ὡς δύναμις ἠθικὴ μεγάλη καὶ κραταιά, ἀπὸ μεγίστου, πνευματικῶς πλουσιωτάτου, ἠθικῶς ἐνδοξοτάτου ἱστορικοῦ βίου καὶ ἱστορικοῦ κράτους ἀπορρέουσα, συνέχουσα τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς φέρουσαν χαρακτῆρα Ἑλληνικόν, καὶ συνεχομένη καὶ αὐτὴ ὑπὸ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως τῆς Ἐκκλησίας, ἐθεωρεῖτο καὶ θεωρεῖται ὡς φραγμὸς ἠθικῶς δυσυπέβλητος εἰς τὰς ἐν τῇ Ἀνατολῇ κατακτητικὰς καὶ ἐπεκτατικὰς ὁρμὰς καὶ

τάσεις του Σλαυισμού, καθ' ἣν περίστασιν εἴτε διὰ πολέμων μεγάλων ἐξωτερικῶν, εἴτε ἐξ αἰτίας ἐσωτερικῆς ἤθελεν ἐπέλθει διάλυσις τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους. Πρὸς ἐξασθένωσιν λοιπὸν τοῦ τοιοῦτου ἠθικοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁ Πανσλαυισμὸς ἐπεζήτησε καὶ ἐπιζητεῖ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως αὐτοῦ νὰ ἀφαιρέσῃ ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ μεγάλα Ἐκκλησιαστικά τούτου κέντρα καὶ νὰ καταστήσῃ αὐτὰ Σλαυικά. Καὶ τοῦ μὲν Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐν τῇ ιδιότητι αὐτοῦ ὡς κέντρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὴν ἠθικὴν ἐξασθένωσιν καὶ τὴν ὑπὸ τὸν Σλαυισμὸν ὑπαγωγὴν συνέδεσεν ὁ Πανσλαυισμὸς μετὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐθνοφυλετικῆς Ἐκκλησίας· ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων Πατριαρχειῶν τὴν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀφαίρεσιν καὶ ὑπὸ τὸν Σλαυισμὸν ὑπαγωγὴν ἐζήτησε καὶ ζητεῖ νὰ πραγματώσῃ διὰ τῆς αὐτῆς ἐθνοφυλετικῆς μεθόδου, τῆς μεθόδου τοῦ ἰδρύειν Ἐκκλησίας ἐθνοφυλετικῆς ἐπὶ ἀνυπάρχτων ἱστορικῶς καὶ ἐθνικῶς, τεχνικῶς δημιουργουμένων, ψευδῶν, θησιγενῶν ἐθνοτήτων δῆθεν, μόνον προορισμὸν ἔχουσῶν τὸ νὰ κατασταθῶσιν ἐφήμεροι γέφυραι πρὸς μετάβασιν τοῦ κράτους τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς τὸ κράτος τοῦ Σλαυισμοῦ καὶ τῆς Ῥωσίας. Εἶνε δὲ χαρακτηριστικώτατον τὸ γεγονός ὅτι ἡ Πανσλαυιστικὴ πολιτικὴ ἐβάδισεν ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς τούτῳ ἐν ἀξιοσημειώτῳ ἀνέκαθεν παραλλήλῳ γραμμῇ πορείας ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ καὶ Ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ.

Καθ' ὃν περίπου ἀκριβῶς χρόνον, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δῆλον ὅτι τῆς τετάρτης δεκαετηρίδος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μετὰ τὴν ἐπελθούσαν ἤδη ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ματαιώσιν τῶν μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος καὶ ἐπαναστάσεως συνδεομένων Ῥωσικῶν ἐλπίδων, νέας ἢ Ῥωσικὴ πολιτικὴ ἐπενδύει μεθόδους πρὸς ἐπέκτασιν τῆς δυνάμεως αὐτῆς, ὁ Πανσλαυισμὸς ὡς δύναμις ἤδη ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀρκοῦντως συντεταγμένη καὶ δεδηλωμένη ἐν Ῥωσίᾳ ἐπειρᾶτο νὰ ἐπιδράσῃ σπουδαίως ἐπὶ τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν αὐτῆς διὰ τῶν ἀνεπισήμων

ἀλλὰ συστηματικῶν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ καὶ τῇ Ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ κατὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐνεργειῶν αὐτοῦ. Τῷ 1838 ἐπέμφθη ἀπὸ Ῥωσίας λόγῳ μὲν χάριν περιοδείας, πράγματι δὲ ὡς ἀπόστολος τοῦ Πανσλαυισμοῦ εἰς τὰς Ἀσιατικὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας ὁ ἐπίσκοπος Πορφύριος, ἵνα ἐξετάσῃ ποῖον τὸ προσφορώτερον ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις ἔδαφος πρὸς ἐνέργειαν ἰσχυρὰν χάριν τῆς Σλαυικῆς ιδέας. Ὁ Πορφύριος ἐπισκεφθεὶς τὰς πατριαρχικὰς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Ἀλεξανδρείας ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Ῥωσίαν φέρων μεθ' ἑαυτοῦ πολύτιμον τῷ Πανσλαυισμῷ ἀνακάλυψιν, παρεμφερῆ πρὸς ἐκείνην, ἣν οὗτος ἀνεκάλυψεν ἐν τισὶ μέρεσι τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης, Ἑλληνικὸν δῆλον ὅτι Ὀρθόδοξον πληθυσμὸν καλοῦντα μὲν ἑαυτὸν Ἑλληνα (Ῥούμ), ἀλλὰ μὴ Ἑλληνόφωνον ἐν τῇ καθημερινῇ ὁμιλίᾳ, ἀλλὰ χρώμενον ἐν αὐτῇ τῇ Ἀραβικῇ. Ὁ Πορφύριος διανοήθη ὅτι ἐκ τῆς γλωσσικῆς ταύτης διαφορᾶς ἠδύνατο νὰ δημιουργηθῇ ζήτημα ἐθνοφυλετικὸν ἐν ταῖς εἰρημέναις Πατριαρχικαῖς Ἐκκλησίαις καί, λυομένου τούτου κατὰ ἐρμηνείαν Πανσλαυιστικὴν, νὰ καταστῶσιν αἱ Ἐκκλησίαι αὗται Ἀραβικαί, τῆς Ἀραβικῆς καθισταμένης ἐπισήμου γλώσσης τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκδιωκομένης τῆς Ἑλληνικῆς, νὰ ἐμπνευσθῇ δὲ τῷ λαῷ τῷ Ἀραβοφώνῳ, τῷ στερουμένῳ οὕτω πάσης συναφείας ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν, ἢ πεποιθήσις, ὅτι οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τοὺς Ἑλληνας. Ὁ τοιοῦτος ἐξαραβισμὸς τῶν εἰρημένων Πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν ἔμελλε νὰ ᾗ, κατὰ τὸν Πορφύριον, λίαν ἐφήμερος, χρησιμεύων ἀπλῶς ὡς γέφυρα εἰς τὸν Ῥωσισμὸν αὐτῶν. Διότι οἱ Ἀραβόφωνοι ἰθαγενεῖς τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης (καθόσον πρὸς τὸν ἐκσλαυισμὸν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀντιοχείας καὶ Ἱερουσαλὴμ κατὰ πρῶτον λόγον ἀπέβλεπεν ὁ Πορφύριος, θεωρῶν ὅτι τούτων ἐκσλαυιζομένων εὐχερῆς θὰ ἦτο καὶ ἡ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπὸ τοῦ Σλαυισμοῦ κατάληψις), μὴ δυνάμενοι νὰ κυβερνώσι τὰς Ἐκκλησίας ταύτας, ταχέως διὰ καταλλήλων ἐνεργειῶν

ἤθελον θέσει ἑαυτοὺς καὶ τὰς Ἐκκλησίας αὐτῶν ὑπὸ τὴν Ῥωσικὴν κηδεμονίαν. Τὰς σκέψεις αὐτοῦ τρύτας ἐξέθηκεν ἐπισήμως ὁ Πορφύριος εἰς τὴν Σύνοδον καὶ τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ῥωσίας. Ἄλλ' ἂν καὶ οἱ ὑπολογισμοὶ τοῦ Πορφυρίου, μεθ' ὧν τῆς παρρησίας καὶ εἰλικρινείας ἐκτεθειμένοι, ἐφαίνοντο ἐν πᾶσιν ἀσφαλεῖς, ὅμως ἡ ἐπίσημος Ῥωσία δὲν υἰοθέτησεν αὐτοὺς διὰ τοὺς ἄνω ῥηθέντας λόγους περὶ τοῦ καθόλου χαρακτῆρος τῆς τότε ἀνατολικῆς πολιτικῆς τοῦ Νικολάου Α'. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ 1856 ὅπως ἐν Εὐρώπῃ, οὕτω καὶ ἐν Ἀσίᾳ ἡ νέα Ῥωσικὴ πολιτικὴ, ἡ ἐκ τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ δύναμιν ἠθικὴν ἀρυσμένη καὶ ὑπὸ τῶν τούτου βουλῶν ἐμπνεομένη, ἐπεξέτεινε μεγάλως τὸ δίκτυον τῶν πανσλαυϊστικῶν αὐτῆς ἐνεργειῶν, ἐργαζομένη καὶ ἐνταῦθα ὑπὲρ τῶν πορρωτέρω πανσλαυϊστικῶν σχεδίων κατὰ τὴν ἄνω ῥηθεῖσαν μέθοδον διὰ πολέμου ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ συγχρόνως πρὸς τὸν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ Τουρκίᾳ διεξαγομένον. Ἀκριβῶς δὲ καθ' ὃν χρόνον (1872) τὸ Βουλγαρικὸν καλούμενον ζήτημα ἐν τῇ δευτέτῃ φάσει τῆς ἐξελιζέως αὐτοῦ προὔκλειε τὴν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἐπίσημον καὶ ὀριστικὴν καταδίκην καὶ ἀναθεματισμὸν τῆς ἐθνοφυλετικῆς δόξης καὶ καινοτομίας καὶ ἐδημιούργει τὴν Βουλγαρικὴν σχισματικὴν ἐκκλησίαν, τότε ἀκριβῶς ἡ πανσλαυϊστικὴ Ῥωσικὴ πολιτικὴ παρεσκεύαζε σχίσμα ἐν τῇ ὀρθοδόξῃ Πατριαρχικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας πόλεως καὶ Παλαιστίνης ἐξεγείρουσα παντοίοις δολώμασι τὸν ἔγγαμον ἰθαγενῆ Ἀραβόφωνον κληρὸν τῆς Παλαιστίνης ἐναντίον αὐτῆς τῆς Ἀγιοταφτικῆς Ἀδελφότητος καὶ τοῦ νομίμου ἀρχηγοῦ αὐτῆς τε καὶ τῆς ὅλης Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων καὶ Παλαιστίνης, τοῦ Πατριάρχου τῆς Ἁγίας πόλεως (1872). Καὶ τότε μὲν αἱ ἐπιτυχίαι τῆς Πανσλαυϊστικῆς πολιτικῆς ἐν τῷ δημιουργηθέντι ὑπ' αὐτῆς ζητήματι ὑπῆρξαν μικραὶ καὶ ἀνάξιαι λόγου. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐχούσας αὐτὰς ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἐθεώρησεν ὡς ἀρχὴν καὶ ἀφετηρίαν περαιτέρω ἐνεργειῶν ἐργαζομένη ἀπαύστως ἐν τῇ ὑπ' αὐτῆς ἀρχῆθεν κεχαραγμένη

ὀδῷ, ἀφ' ὅτου μάλιστα πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδρύθη (1885) ἡ κατὰ τὰ λεγόμενα ἐπιστημονικὸν ἐπιδιώκουσα σκοπὸν, ἔργῳ δὲ ὑπὲρ τοῦ πολιτικοῦ σκοποῦ τοῦ Πανσλαυϊσμοῦ διηνεκῶς ἐργαζομένη Παλαιστίνιος Ῥωσικὴ Ἐταιρεία.

Δὲν ἐκθέτομεν ἐνταῦθα τίνι τρόπῳ ἡ Ῥωσικὴ πολιτικὴ ἐπίεζε διηνεκῶς, ὅτε μὲν ἀναφανδόν, ὅτε δὲ ὑπόπλως τὴν Ἱεροσολυμιτικὴν Ἐκκλησίαν ἐπὶ τῶν Πατριαρχῶν Προκοπίου (1873—1874), Ἱεροθέου (1874—1882), Νικοδήμου (1883—1890), Γερασίμου (1891—1897), καὶ τοῦ νῦν ἔτι ἀπὸ τοῦ 1897 εὐκλεῶς πατριαρχεύοντος Δαμιανοῦ Α', ἕνα κατὰ μικρὸν ἐξασθενοῦσα ἐν τῇ Ἁγίᾳ γῆ τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καταλάβῃ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἁγίας πόλεως καὶ τὴν διοίκησιν τοῦ Ἁγίου Τάφου. Ἐνῷ δὲ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτῆς τούτῳ, καίπερ ἀνεπιδότως ἐργαζομένη διὰ τῆς Παλαιστίνιος Ἐταιρείας, ἰδρύουσα σχολὰς Ῥωσικὰς πρὸς ἐκπαίδευσιν ἀρρένων τε καὶ θηλέων ἐν ταῖς Ἀραβοφώνοις ὀρθοδόξοις πόλεσι καὶ πολίχναις καὶ κωμοπόλεσι τῆς Παλαιστίνης, πέμπουσα εἰς τὴν Ῥωσίαν πρὸς ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν πλῆθος νέων Ἀραβοφώνων, μελλόντων ἀποστόλων τοῦ Σλαυϊσμοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἰδρύουσα Ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια ἐν ἐπικαίροις σημείοις, βραδέως μόνον χωρεῖ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῆς δυσυπερβλήτους εὐρίσκουσα δυσχερείας ἐν τῇ ἠθικῇ ἀντοχῇ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐν χρόνῳ ἀναλόγως βραχυτάτῳ μεγάλας ἤρατο διὰ τῆς αὐτῆς Παλαιστίνιος Ἐταιρείας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀντιοχείας νίκας. Ἐντὸς σμικροῦ χρόνου ἀπὸ τοῦ 1897 καὶ ἐντεῦθεν ἰδρύσεν ἐνταῦθα ἀρρένων καὶ θηλέων σχολεῖα τολμηρῶς χωροῦσα εἰς τὸν ἐκσλαυϊσμὸν τῶν Ὀρθοδόξων Ἀραβοφώνων. Σημαντικώτατον δὲ βῆμα πρὸς τὸν τελικὸν σκοπὸν ἐποιήσατο τῷ 1899 δημιουργήσασα ζήτημα τεχνητῶς ἐθνοφυλετικὸν ἐν τῇ Ἀντιοχεικῇ Ἐκκλησίᾳ μεταξὺ Ἀραβοφώνων καὶ Ἑλληνοφώνων καὶ ἐνεργήσασα ἐκλογὴν Πατριάρχου εἰς τὸν Ἀντιοχικὸν θρόνον κατὰ τρόπον ἔκνομον, ἀντιβαίνοντα πρὸς τὸν ἀπὸ 180 ἐτῶν ἰσχύοντα ἐν

τῆ Ἐκκλησίᾳ ταύτῃ τρόπον τῆς ἐκλογῆς Πατριάρχου. Ταῦτα δὲ τελοῦσα ἐνεργεῖ ἀκριβῶς ἕσα πρὸς ἑβδομήκοντα περίπου ἐτῶν συνεβούλευσεν ὁ ἐπίσκοπος Πορφύριος ὡς πρακτέα πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας νοσφισμῶν τῶν Πατριαρχείων Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Συγχρόνως δὲ ἐργάζεται νῦν ἡ πανσλαυιστικὴ πολιτικὴ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἵνα διαστρέφουσα καὶ διαστρεβλοῦσα τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Ἀραβοφώνων Ἑλλήνων (τῶν ἐκ Συρίας καὶ Παλαιστίνης εἰς τὴν χώραν ταύτην μετοικησάντων) δημιουργήσῃ καὶ ἐνταῦθα ζήτημα ἐθνοφυλετικὸν ψευδὲς καὶ ἀνυπόστατον κατ' οὐσίαν καὶ ἐπενέγκῃ σχίσμα ἐκκλησιαστικὸν μεταξὺ τῶν Ἑλληνοφώνων καὶ Ἀραβοφώνων Ἑλλήνων Ὀρθόδοξων καὶ ὑπαγάγῃ οὕτω κατὰ μικρὸν καὶ τὸν ἐνταῦθα πατριαρχικὸν θρόνον ὑπὸ τοῦ Πανσλαυισμού τὸ κράτος. Ὅπως δὲ ἐν τῷ Βουλγαρικῷ καλουμένῳ ἐθνοφυλετικῷ ζητήματι ἢ ἐν τισὶ Μακεδονικαῖς χώραις δημωδῶς λαλουμένη μιζοβάρβαρος ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφορμὴ τῷ Πανσλαυισμῷ, ἵνα τοὺς κατὰ συνείδησιν ἐθνικὴν καὶ αἰσθηματικὴν Ἑλληνας (τοὺς Ἑλληνομανεῖς ὑπ' αὐτῶν τῶν Πανσλαυιστῶν καλουμένους) παραστήσῃ ὡς Σλαύους, οὕτω καὶ τοὺς Ἀραβοφώνους Ἑλληνας τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Αἰγύπτου ὁ αὐτὸς Πανσλαυισμὸς ἐζήτησε καὶ ζητεῖ νὰ παραστήσῃ Ἀραβας διὰ τὸ Ἀραβικὸν λαλεῖν αὐτοὺς, νῦν μάλιστα καὶ ἐπὶ τὸ ἐπιστημονικώτερον ὡς λαὸν καταγωγῆς Ἀραμαϊκῆς, ἵνα οὕτω νεκρώσῃ ἐν αὐτοῖς πᾶσαν συνείδησιν τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἐνότητος καὶ συναφείας καὶ προπαρασκευάσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν πρὸς τοὺς Σλαύους ἠθικὴν ὑποταγὴν καὶ τὴν σλαύωσιν τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν.

Ἀπέναντι τῶν τοιούτων ὑπὸ πολιτικῆς κερδοσκοπίας καὶ πολιτικῶν καὶ ἠθικῶν κατακτητικῶν σχεδίων ἐμπνεομένων καὶ πρὸς τὴν τούτων πραγμάτων ἀποβλεπουσῶν ἐνεργειῶν θεωροῦμεν καθῆκον, ἀπλῶς τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ ἀληθείᾳ ὑπηρετοῦντες καὶ ἐπὶ τούτων τὰ δίκαια τοῦ Ἑλληνισμοῦ στηρίζοντες, νὰ

ἀσχοληθῶμεν ἐν τῇ πραγματείᾳ ἡμῶν ταύτῃ εἰς τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθόδοξων Χριστιανῶν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐξετάζοντες αὐτὸ κατὰ βάθος καὶ πλάτος ἐν πάσῃ ἀμεροληψίᾳ καὶ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπιστημονικὰς ἐπόψεις καὶ διὰ τῆς τούτης ἐξετάσεως καὶ ἐρεύνης συντελοῦντες εἰς τὴν μόνην ὀριστικὴν καὶ ὀρθὴν λύσιν αὐτοῦ.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ
ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

Α'. ΔΙΕΥΚΡΙΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ.

Ἡ ἀπ' αἰώνων ἔν τε τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει τοῦ ὄλου Ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ξένων σαφῶς ἡ λεληθότως ἐπικρατοῦσα καὶ ῥητῶς ἢ ἀρρήτως ἐκφραζομένη πεποίθησις καὶ πίστις ἦν καὶ εἶνε ἔτι κατ' οὐσίαν μέχρι νῦν, ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, οἱ ἀνήκοντες εἰς τὰς Πατριαρχικὰς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων καὶ διὰ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων συνδεόμενοι πρὸς τὰς δύο ἄλλας μεγάλας πατριαρχικὰς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, εἰσὶν ὁμογενεῖς πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους Ἑλληνας τῆς ἄλλης Ἀνατολῆς¹⁾,

¹⁾ Ὑπὸ ἐννοίαν ἐθνολογικὴν τῶν πραγμάτων ἐξεταζομένων ὁ ὅρος «Ὁρθόδοξοι Συρίας καὶ Παλαιστίνης» δὲν εἶναι πάντως κατάλληλος οὐδ' ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς εἰς τὸ νῦν ὑπὸ καθαρῶς θρησκευτικῆν ἔποψιν νοούμενον βᾶθος καὶ πλάτος τοῦ ὀνόματος τούτου. Δὲν πρόκειται κυρίως ἐνταῦθα περὶ τῶν Ὁρθοδόξων ἀπλῶς ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν καθ' ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας θρησκευτικὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος. Ἐνταῦθα Ὁρθόδοξοι νοητέον κατὰ συνθήκην πάντας τοὺς μὴ εἰς τὰς κυρίως αἰρετικὰς Ἐκκλησίας τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας ἦτοι εἰς τὴν Νεστοριανὴν (Χαλδαϊκὴν), τὴν Μονοφυσιτικὴν (Συριακὴν) καὶ τὴν Μονοθελητικὴν (Μαρωνιτικὴν) Χριστιανοῦς, ἐν οἷς περιλαμβάνονται καὶ οἱ οὐντὶται λεγόμενοι Καθολικοὶ Ἑλληνας ἢ Ῥωμαιοὶ ἦτοι οἱ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18 αἰῶνος ἀπὸ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἰς ἣν μέχρι τότε ἀνήκον, ἀποσχισθέντες καὶ εἰς τὸν Οὐνιτισμὸν προσελθόντες Ἀραβόφωνοι Ἑλληνας, οἱ καλούμενοι Ἑλληνας Καθολικοὶ ἢ Μελχίται. Τὸ ὄνομα *Μελχίταις* ὑπὸ ἱστορικὴν ἔποψιν θὰ ἦτο καταλληλότε-

γλώσσει, τὸ Γένος τῶν Ῥωμαίων ἤτοι Γραικῶν ἢ Ἑλλήνων, οὐ βμαῖοι καὶ δημοθεεῖς εἰσιν οἱ Ἕλληνας τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου. Λαλοῦσι τὴν Ἀραβικὴν ὡς γλώσσαν *δημῶδη*, ἐπικρατήσαντα ὑπὸ τοιαύτην ιδιότητα ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ μεγάλῳ μέρει τῆς Μεσοποταμίας, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κιλικίᾳ ἀπὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος, ὅπως ἰκα-

ματι τοῦ λαοῦ, ἔτι δὲ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πολιτείᾳ τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες τὸ Ῥωμαῖον μεταποιήσαντες εἰς Ῥοῦμ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου ἐπισήμως τε καὶ δημοδῶδες δηλοῦσι τοὺς Ἕλληνας καὶ τὸ ἔθνος αὐτῶν καλοῦσι Ῥοῦμ μίλλετ καὶ τὸν Πατριάρχην καὶ ἐθνάρχην αὐτῶν Ῥοῦμ πατριᾶ (= Πατριάρχην Ῥωμαίων). Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸ ὄνομα Ἕλλην καὶ Ῥωμαῖος (καὶ Ῥωμῆος καὶ Ῥοῦμ).

Τὸ δὲ ὄνομα Γραικοῦ παρὰ μὲν τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν ἦτο οὐ μόνον ἄχρηστον. ἀλλὰ καὶ ἄγνωστον μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους, ὑπὸ τούτου δὲ πρῶτον ἐγένετο γνωστὸν οὐχὶ ὡς ὄνομα τοῦ Γένους ἢ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' ὡς ὄνομα μιᾶς φυλῆς, Ἡπειρωτικῆς, ἐξ ἧς οἱ Ῥωμαῖοι πάντας τοὺς Ἕλληνας ἐκάλεσαν διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου Γραικοὺς (Graeci) καὶ τὴν Ἑλλάδα Graecia (τὸ ὄνομα ἐν Ἑλλάδι ἔλαβε σημασίαν γενικωτέραν ἐν τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς χρόνοις, ἀλλ' ἐν χρήσει λίαν περιορισμένη). Ἄλλα καὶ ἀπ' οὗ χρόνου τὸ ὄνομα ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις καὶ διὰ τῶν Ῥωμαίων κατέστη γνωστὸν εἰς τὰ πέρατα τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, οὐδαμῶς ἐγένετο ὄνομα ἔθνικόν παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησιν. Ἐν δὲ τοῖς Βυζαντινοῖς καλουμένοις χρόνοις γίνεται μὲν χρῆσις τοῦ ὀνόματος ἐκ παραλλήλου καὶ ταυτοσήμως πρὸς τὸ Ῥωμαῖος (Θεοφάν. Χρονογρ. 384 ἐκδ. Migne ἀδιόξαται αὐτὴν (τὴν Ἐρυθρῶν) τὰ τε τῶν Γραικῶν γράμματα καὶ τὴν γλώσσαν καὶ παινεύσκει αὐτὴν τὰ ἦθη τῆς τῶν Ῥωμαίων βασιλείας). Κωνστ. Πορφυρ. Περὶ Θεμ. Ε. σοῦς (Φθιώτας) ὁ Ἕλλην ὁ Δευκαλίωνος ἀντὶ Γραικῶν Ἕλληνας ἐκάλεσεν. Τοῦ αὐτοῦ. Πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν κεφ. ΜΘ' «Νικηφόρος τὰ τῶν Ῥωμαίων σκήπτρα ἐκράτει καὶ Σλαῦοι ἐν Πελοποννήσῳ τὰς τῶν γειτόνων οἰκίας τῶν Γραικῶν ἐξεπέρθησαν», ἀλλ' ἡ χρῆσις αὕτη ἦν λίαν σπανία καὶ τότε καὶ ἐν τοῖς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνοις. Μόνον δὲ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις αἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἑλληνικαὶ κοινότητες αἱ ἐπαρχικαὶ καὶ μὴ θέλουσαι δι' εὐνοήτους λόγους νὰ καλῶσιν ἑαυτὰς Ἑλληνικάς καὶ τὰ ἐαυτῶν Ἑλληνικά, μὴ θέλουσαι δὲ νὰ ποιῶνται χρῆσιν καὶ τοῦ Ῥωμαῖος καὶ Ῥωμαῖκός (καίπερ ὄντων τῶν ὀνομάτων ἐν ἐπισήμῳ χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει) κατέφυγον εἰς τὸ Γραικός καὶ οὕτως ἔθεσαν εἰς χρῆσιν τὰ ὀνόματα Γραικικὴ κοινότης, Γραικικὴ δημογεροντία, Γραικικὸν νοσοκομεῖον, Ὀρφανοτροφεῖον καὶ ἄλλα ἀνάλογα. Εἶνε δὲ γνωστὸν, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι μέχρι νῦν τοὺς τε ἐν Ἑλλάδι καὶ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνας ὀνομάζουσι κοινῶς Γραικοὺς κατὰ τοὺς διαφόρους τύπους τοῦ ὀνόματος τούτου ἐν ταῖς διαφόροις Εὐρωπαϊκαῖς γλώσσαις. Μόνον δὲ ἐν τῇ διπλωματικῇ γλώσσῃ τῇ Γαλλικῇ παρήχθη ἀπὸ τοῦ 1863 διὰ λόγους ἀνήκοντας εἰς τὴν τῶν τότε χρόνων ἱστορίαν διάκρισις μεταξὺ τῶν ὀνομάτων Hellènes καὶ Roi des Hellènes καὶ Majesté Hellénique τῶν παρὰ λογίους μόνον γνωστῶν καὶ τοῦ ὀνόματος Grece, τοῦ μὲν πρῶτου δηλοῦντος τοὺς Ἕλληνας τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, τοῦ δὲ δευτέρου τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνας.

λαλοῦσιν ὡς *δημῶδη* γλώσσαν τὴν ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς κατακτήσεως τοῦ 11 μ. Χ. αἰῶνος ἐπικρατήσαντα πολλαχοῦ τῶν μεσογείων τῆς χερσονήσου ταύτης Τουρκικῆν. Ὅπως δ' οἱ Τουρκοφῶνοι Ἕλληνας τῆς Μ. Ἀσίας οὐδέποτε ἐθεωρήθησαν καὶ θεωροῦνται Τουρκοὶ τὴν καταγωγὴν διὰ τὸ λαλεῖν *δημῶδες* τὴν Τουρκικὴν, οὕτως οὐδέποτε μέχρι νῦν οἱ Ἀραβόφῶνοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐθεωροῦντο Ἀραβες τὴν ἐθνότητα διὰ τὸ λαλεῖν ἀπλῶς τὴν Ἀραβικὴν ὡς *δημῶδες* ἰδίωμα. Ἄλλ' ἡ μέχρι τοῦδε παγκοίμως ἐπικρατούσα αὕτη γνώμη νῦν εὐρίσκει τοὺς ἀντιλέγοντας, τινὰς μὲν φρονούντας, ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι οὗτοι διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καθημερινῷ βίῳ λαλουμένην ὑπ' αὐτῶν Ἀραβικὴν γλώσσαν πρέπει νὰ θεωρῶνται Ἀραβες τὴν ἐθνικὴν καταγωγὴν, ἤτοι τὴν ἐθνότητα αὐτὴν (nationalité) ἄλλους δὲ ἰσχυριζομένους ὅτι πρέπει νὰ θεωρῶνται οἱ εἰρημένοι Ὀρθόδοξοι Ἀραμαῖοι τὴν ἐθνότητα, ὡς ὄντες καταγωγῆς Ἀραμαϊκῆς ἐκ τῆς ἐθνογραφικῆς ἐπιστήμης δῆθεν μαρτυρουμένης. Οὕτω λοιπὸν πρὸς τῇ μέχρι τοῦδε γενικῶς καὶ ἀπολύτως ἐπικρατούσῃ γνώμῃ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθόδοξων κατοίκων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, προβάλλονται καὶ δύο ἕτεραι γνώμαι, ἀμφοτέραι ἀναιρετικαὶ τῆς πρώτης, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας ἀμφισβητοῦσαι τὸ κύρος τῆς ἀληθείας. Οὕτω δ' ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἵνα τις ἀπομακρυνθῆ, διὰ λόγους ἀληθῶς ἢ κατ' ἐπιφάνειαν καὶ δῆθεν ἐπιστημονικούς, τῆς ἀπ' αἰώνων καθολικῶς παραδεδεγμένης πεποιθήσεως, γνώμης ἢ δόξης καὶ ἰσχυρισθῆ νέας καὶ καινὰς δόξας, ἀνάγκη νὰ χωρήσῃ εἰς τὸ ἔργον τοῦτο διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως τοῦ ὄλου ζητήματος, ἐλέγχων διὰ ταύτης τὸ πλημμυρὸν τῆς μιᾶς ἢ τῆς ἑτέρας γνώμης καὶ ἀποδεικνύων τὸ ὀρθὸν ἢ ἀκριβὲς οἰασθῆποτε ἄλλης. Ἡ ἀρίστη λοιπὸν μέθοδος πρὸς τὸ ἔργον ἡμῶν τοῦτο τὸ ἐλεγκτικὸν ἅμα καὶ ἀποδεικτικόν, τὸ ἀρνητικὸν ἅμα καὶ θετικόν, εἶνε ἡ μέθοδος ἢ ἀναλυτικὴ τοῦ προκειμένου ζητήματος.

B'. ΑΙ ΔΥΝΑΤΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνάλυσις καὶ ἡ διὰ ταύτης διασάφησις καταγωγῆς οὐδὲποτε λαοῦ ἀπαιτεῖ ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἐξέτασιν καὶ διευκρίνησιν τῶν φυσικῶν καὶ τῶν ἠθικῶν στοιχείων τῶν ἀποτελούντων τὰ συνθετικὰ μέρη καὶ γνωρίσματα τῆς καταγωγῆς ταύτης. Τοιαῦτα στοιχεῖα ἐν τῇ ἐθνολογίᾳ φυσικὰ μὲν εἶνε τὰ γνωρίσματα τὰ φυλετικά, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν φυλὴν (race), τὰ ἀναγόμενα, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν φυσικὴν ἱστορίαν λαοῦ τινος, τὴν ἐκτὸς τῆς κυρίως ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κειμένην· ἠθικὰ δὲ εἶνε τὰ γνωρίσματα τὰ ἔθνικα, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸ ἔθνος (ὑπὸ τὴν νῦν ἐπιστημονικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος nationalité), τὰ ἀναγόμενα εἰς τὸν ἱστορικὸν βίον λαοῦ τινος, τὰ δημιουργούμενα ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, τῷ ἐξελισσομένῳ καὶ δημιουργούμενῳ εἴτε ἐν ἀμέσῳ εἴτε ἐν ἐμμέσῳ συναφείᾳ καὶ ἀρμονίᾳ πρὸς τὴν φυλὴν εἴτε καὶ ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω πάσης τοιαύτης συναφείας. Φυσικὰ στοιχεῖα καὶ γνωρίσματα φυλῆς τινος εἶνε ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἰδιοφυΐα, ἥτοι ἡ ἰδιοφυὴς ἀνθρωπολογικὴ διάπλασις αὐτῆς, καὶ ἡ γλῶσσα τῆς φυλῆς ταύτης ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῆς καταστάσει καὶ διαπλάσει· ἠθικὰ δὲ γνωρίσματα ὁ ἱστορικὸς βίος αὐτῆς, ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ διὰ τῆς ἱστορίας δημιουργουμένη ἠθικὴ συνείδησις αὐτῆς ὡς λαοῦ ἱστορικοῦ ἰδίαν θέσιν ἔχοντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος, ἡ συνείδησις ἡ ἔθνικὴ ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δι' ἔθνικῶν ἱστορικῶν παραδόσεων ἐκδηλουμένη καὶ συγκροτουμένη καὶ ἡ γλῶσσα ἡ ἔθνικὴ, ἡ ἐκ τῆς φυσικῆς ἢ φυλετικῆς ἢ ἐξ οἰασδὲποτε ἄλλης γλώσσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ δημιουργουμένη καὶ ὄργανον ἠθικὸν τοῦ ἐθνικοῦ βίου, τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, τῆς ἐθνικῆς παιδείας, τῶν ἐθνικῶν αἰσθημάτων καὶ τοῦ ὄλου πνευματικοῦ βίου τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ δημιουργουμένου ἔθνους καὶ ἐθνότητος γινομένου. Προκειμένου λοιπὸν νὰ καθορίσωμεν ὑπὸ καθολικὴν ἔποψιν τὴν καταγωγὴν λαοῦ τινος πρέπει νὰ ἔχωμεν ὑπ' ὄψιν πάντα τὰ εἰρημένα

στοιχεῖα καὶ νὰ διακρίνωμεν τὸ ζήτημα τῆς φυσικῆς καὶ φυλετικῆς καταγωγῆς ἀπὸ τοῦ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς.

Ὡς πρὸς τὸ πρῶτον τῶν ζητημάτων τούτων παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ διευκρίνησις τῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ὑπὸ ἔποψιν ἀνθρωπολογικὴν, ἥτοι τὴν τῆς σωματικῆς διαπλάσεως, εἶνε ἔργον δυσχερέστατον, παγχάλεπον καὶ σχεδὸν ἀδύνατον. Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ἐπιστήμη τῆς ἀνθρωπολογικῆς διαιρέσεως καὶ κατατάξεως τῶν λαῶν εὐθύς ὡς ἐξέλθη τῶν μεγάλων γενικῶν διαιρέσεων, εἴτε πέντε θεωροῦνται αὐταὶ εἴτε ἐπτὰ (κατὰ τοὺς νεωτέρους ἐρευνητάς), καὶ τῶν πρώτων καὶ μεγάλων ὑποδιαιρέσεων καὶ εἰσχωρήσει εἰς πολυμερεστέρας καὶ λεπτομερεστέρας ὑποδιαιρέσεις, καθίσταται λίαν ἐπισφαλῆς, πρὸ πάντων ὅταν πρόκηται περὶ καθορισμοῦ τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἰδιοφυΐας λαῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν αὐτὴν εὐρυτέραν ἀνθρωπολογικὴν οἰκογένειαν τῶν Λευκῶν ἢ Καυκασίων καλουμένων λαῶν, οἳ ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν οἱ λαοὶ οἱ οἰκήσαντες Συρίαν, Μεσοποταμίαν, Ἀρμενίαν, Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Ἄλλ' ἡ δυσχέρεια αὕτη καθίσταται ἔτι μείζων προκειμένου περὶ κατοικῶν χωρῶν, ἔνθα μεγίστη καὶ ποικιλωτάτη ἐγένετο ἀνάμιξις λαῶν ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ γνωστῶν ἡμῖν χρόνων μέχρι τῶν σχετικῶς νεωτάτων. Τοιαῦται δὲ χῶραι εἶνε πρὸ πάντων ἡ Μεσοποταμία, Συρία καὶ Παλαιστίνη. Λαοὶ παμποικίλοι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μυθικοῦ γένους τῶν γιγάντων (Νεφιλίμ, Αἰμίμ, Ῥαφαίμ, Ζουζίμ, Ζομζομίμ, Ἀνακίμ) καὶ τῶν Χάττι ἢ Χιτιτιῶν τῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν Ῥουθηνῶν τῶν Αἰγυπτίων ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν Χανανιτῶν (ἢ Φοινίκων), Παλαιστινῶν (ἢ Φιλισταίων) καὶ ἄλλου πλήθους λαῶν διὰ τε Ἀσσυριακῆς καὶ Βαβυλωνιακῆς μετοικίσεως ἐγκατασταθέντων ἐν τῇ χώρᾳ, λαῶν γνωστῶν ἐκ τῆς Π. Δ. καὶ τῆς κλασσικῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν πολυπληθεστάτων ἀνὰ τὴν Μεσοποταμίαν καὶ Συρίαν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τῶν μετὰ τῆς Ἰσλαμικῆς ἐπικρατήσεως ἐν ταῖς χώραις ταύταις συνδεομέ-

νων Σημιτικῶν καὶ Τουρκικῶν λαῶν τοιαύτην ἐπήνεγκον ἀνάμιξιν ἀνθρωπολογικὴν, τελομένην πάντοτε ἐντὸς τῆς αὐτῆς εὐρυτέρας ἀνθρωπολογικῆς φυλῆς ἢ οἰκογενείας, ὥστε καὶ ὑπὸ καθόλου ἔποψιν καθίσταται χαλεπώτατον ἔργον ἢ διευκρίνησις τῆς ἀνθρωπολογικῆς ἰδιοφυίας ἐκάστου τῶν καὶ νῦν ἔτι πολλαχῶς ἀπ' ἀλλήλων διαφερόντων καὶ ἰδιαιτέρους τύπους ἀποτελούντων λαῶν. Ὁμολογῶ ὅτι οὐδὲν ἐγὼ γινώσκω συμπέρασμα ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἰδιαιτέρας, περὶ τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης γενομένης, εἰς τὴν τοιάνδε ἰδιαιτέραν ἀνθρωπολογικὴν καταγωγὴν καὶ πρὸς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν λαὸν συγγένειαν αὐτῶν ἀναφερόμενον. Γινώσκωμεν δὲ ἐξ ἄλλου, ὅτι αἱ ὑπὸ τινων περιηγητῶν ἀναφερόμεναι γνῶμαι περὶ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης ἀνθρωπολογικῆς καταγωγῆς τῶν νῦν κατοίκων τῆς Συρίας στεροῦνται ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας καὶ σπουδαιότητος, ὅταν μάλιστα οἱ λευκότεροι κάτοικοι τοῦ Λιβάνου θεωρῶνται ἀπόγονοι γνήσιοι τῶν Φοινίκων ¹⁾, κατ' ἀκολουθίαν ὡς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἀνθρωπολογικὸν τύπον αὐτῶν, ὅστις ὅμως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν γνησίαν Σημιτικὴν καταγωγὴν τῆς γλώσσης αὐτῶν δὲν θεωρεῖται Σημιτικὸς καὶ ἀνθρωπολογικῶς οὐχὶ ἀληθῶς Λευκός ²⁾. Καὶ ἡμεῖς ὡς περιηγηταὶ διελθόντες τὴν Παλαιστίνην ἀπὸ Ἰόπης καὶ Ἱερουσαλήμ μέχρι Σαμαρείας καὶ Γαλιλαίας ἐθαυμάσαμεν τὸ πανομοιότατον σχεδόν, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, τῶν ἀνθρωπολογικῶν τύπων τῶν Ὁρθοδόξων, οὓς εἶδομεν ἐν Νεαπόλει καὶ Ναζαρέτ καὶ Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης, πρὸς τοὺς ἀνθρωπολογικοὺς τύπους τῶν Ἑλλήνων τῆς Σμύρνης καὶ Φιλαδελφείας, καθόλου δὲ πρὸς τὸν τύπον τὸν ἀνθρωπολογικὸν τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἡμῶν αὕτη παρατήρησις συνενουμένη πρὸς τὴν ἱστορίαν συνηγορεῖ βεβαίως τῇ εἰρημένῃ ὑφ' ἡμῶν περὶ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ὁρθοδόξων τῶν εἰρημένων χωρῶν θεωρίᾳ. Ἄλλ'

¹⁾ Elisée Reclus. Nouvelle géographie Universelle IX 748.

²⁾ Id. Renan. Histoire générale des langues sémitiques 181-183.

οὐδαμῶς ἀξιούμεν ἐκ τοιούτων παρατηρήσεων νὰ ἐξαγάγωμεν συμπέρασματα ἢ εἰκασίαν τινὰ ἐπὶ στιγμὴν καὶ περὶ καταγωγῆς τῶν Ὁρθοδόξων κατοίκων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης· οὐχὶ διότι τὸ τοιοῦτον θεωροῦμεν ἀνεπαρκέστατον πρὸς ἀπόδειξιν τῆς καταγωγῆς λαοῦ τινος, ἀλλὰ διότι τὴν ὅλην ἀνθρωπολογικὴν καταγωγὴν ἢ τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀνθρωπολογικὴν συγγένειαν λαῶν, καὶ αὕτη ἀκριβῶς πιστωθῆ (ὅπερ εἶνε δυσκολώτατον), δὲν θεωροῦμεν ἢ μᾶλλον δὲν θεωρεῖ ἢ ἐπιστήμη ἢ ἐθνολογικὴ ὡς ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἐθνικῆς συγγενείας λαῶν. Βεβαίως ἡ εἰκὼν τῆς ἐθνικῆς συγγενείας ἐξωτερικῶς παρίσταται πληρεστέρα, ὅταν μετὰ τῆς ἐθνικῆς συγγενείας τῶν λαῶν συνάπτηται καὶ ἡ φυλετικὴ ἐν τῇ ἀνθρωπολογικῇ αὐτῆς μορφῇ· ἀλλὰ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε καὶ ἀπαραίτητος, προσγινομένη καὶ ἀπογινομένη ἄνευ οὐσιώδους ῥοπῆς ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν καταγωγὴν. Ἄλλως τε, καθ' ἃ εἴρηται ἤδη, αἱ ἐπὶ ἀνθρωπολογικῶν παρατηρήσεων καὶ ἐρευνῶν στηριζόμεναι γνῶμαι περὶ τῆς οὐχὶ ἐθνικῆς ἀλλ' ἀπλῶς φυλετικῆς καταγωγῆς λαοῦ τινος ἐν Συρίᾳ οἰκούντος, ἐν μέσῳ τοσούτων ἄλλων λαῶν, πάντων ἀνθρωπολογικῶς συγγενῶν, εἶνε τοσοῦτον ἐξ ἀνάγκης ἐπισηφής, ὥστε καταλείποντες τὸ ἔδαφος τοῦτο τῆς θεωρίας μεταβαίνομεν εἰς τὸ τῆς γλώσσης ὡς στοιχείου καὶ γνωρίσματος φυσικῆς ἢ φυλετικῆς καταγωγῆς.

Ἡ γλῶσσα ὡς φυσικὸν στοιχεῖον καὶ γνώρισμα φυλετικῆς καταγωγῆς καὶ φυσικῆς συγγενείας τῶν λαῶν εἶνε κεφάλαιον ἐπιστημονικὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ πολλῶ σπουδαιότερον, οὐ μόνον διότι ἐκπροσωπεῖ μέχρι τινὸς καὶ τὸν πνευματικὸν τῆς φυλῆς χαρακτῆρα καὶ φύσιν, ἀλλὰ καὶ διότι εὐκολώτερον ὑποπίπτει εἰς ἐρευναν ἐπιστημονικὴν καὶ θετικώτερα καὶ οὐσιαστικώτερα καὶ ἤττον ἀμφισβητήσιμα καὶ μᾶλλον ἀσφαλῆ ἢ ὁ ἀνθρωπολογικὸς τύπος παρέχει συμπέρασματα καὶ διδάγματα. Ἄλλ' ἡ ἀξία αὐτῆς ὡς φυλετικοῦ γνωρίσματος δὲν εἶνε ἀπολύτως ἀναμφισβήτητος, εἰ μὴ προκειμένου περὶ λαοῦ ἐκτὸς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου

ζώντος βίου και τότε πάλιν ουχι πάντοτε και απόλυτως¹⁾. Προκειμένου δε περί λαού ιστορικού και πνευματικού ιστορικού βίου αναπτύσσοντος και από βίου καθαρώς φυλετικού εις βίον εθνικόν μεθισταμένου, η γλώσσα κέκτηται αξίαν, εν ὧσφ εἶνε ὄργανον και ἔκφρασις αὐτοῦ τούτου τοῦ βίου τοῦ ιστορικοῦ και πνευματι-

¹⁾ Ἡ γλώσσα δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀσφαλὲς γνώρισμα φυλετικῆς καταγωγῆς, ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς γλωσσικῆς και τῆς ἀνθρωπολογικῆς συγγενείας τῶν λαῶν. Ἀλλὰ τούτο δὲν συμβαίνει πάντοτε. Φυλαὶ ἀνθρωπολογικῶς λίαν ἀριστάμεναι ἀλλήλων ὑπάγονται οὐχι σπανίως εἰς τὴν αὐτὴν γλωσσικὴν οἰκογένειαν. Ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν ἄκτῶν τῆς Βαλτικῆς, ἀπὸ τῶν Ῥωσικῶν ἐπαρχιῶν Λειθονίας και Κουρίας, ἐκτείνεται γραμμὴ τις διὰ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ῥωσίας (πολλαχοῦ ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν Ἀρίων Σλαυτικῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων διακοπτομένη) μέχρι τῆς δυτικῆς Σιδηρίας βορειοδυτικῆς και κεντρικῆς Ἀσίας και ἐντεῦθεν σχεδὸν ἀδιάλειπτος μέχρι τῆς Μαντζουρίας και τῆς αὐλῆς τοῦ Πεκίνου, γλωσσικὴ οἰκογένεια Τουρανικὴ ἀπὸ πλήθους Τουρανικῶν γλωσσικῶν ἰδιωμάτων και διαλέκτων συγχειμένη. Καὶ ὅμως οἱ λαλοῦντες τὰς συγγενεῖς ταύτας γλώσσας λαοὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων πολλαχοῦ ἀνθρωπολογικῶς, ἅτε ὑπαγόμενοι εἰς πολλοὺς, κατὰ τόπους, και διαφόρους κλάδους δύο κυριωτάτων τοῦ καθόλου ἀνθρωπίνου γένους ἀνθρωπολογικῶν διαιρέσεων, τῆς τῶν Λευκῶν ἢ Καυκασίων και τῆς τῶν Κιτριῶν ἢ Μογγολικῶν καλουμένων λαῶν. Καὶ ἐν τῷ οἱ Τουράνιοι τὴν γλῶσσαν κάτοικοι τῶν Βαλτικῶν Ῥωσικῶν ἐπαρχιῶν (ὡς και οἱ πολλῶ νοτιώτερον τούτων οἰκοῦντες Μαγυάροι) ἐκπροσωποῦσι τὸν τελειότατον Καυκάσιον ἀνθρωπολογικὸν τύπον τῆς μεγάλης Τουρανικῆς οἰκογενείας τῶν γλωσσῶν, οἱ ἐν τῇ ἀνατολικωτάτῃ ἄκρῃ τῆς Ἀσίας, ἐν Μαντζουρίᾳ και ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Πεκίνου εἰς τὴν αὐτὴν μεγάλην γλωσσικὴν οἰκογένειαν ὑπαγόμενοι και τῇ Τουρανικῇ (Μαντζουρικῇ) γλώσσῃ χρώμενοι Μαντζοῦ ἐκπροσωποῦσι τὸν τελειότατον ἀνθρωπολογικὸν τύπον τῆς Κιτριῆς ἢ Μογγολικῆς καλουμένης ἀνθρωπολογικῆς οἰκογενείας. Τούναντίον δὲ και οἱ Σιναι και οἱ Μαντζοῦ, καίπερ εἰς τὴν αὐτὴν ἀνήκοντες ἀνθρωπολογικὴν οἰκογένειαν, λαλοῦσι γλώσσας ὀλοτελῶς και ὀλοσχερῶς ξένων και ἀλλοτρίας πρὸς ἀλλήλας. Τὸ αὐτὸ ρητέον και περὶ τῆς ἀνθρωπολογικῆς πρὸς ἀλλήλους συγγενείας και γλωσσικῆς ἑτερογενείας Σινῶν και Ἰαπώνων. Ἐν Ἀφρικῇ οἱ Μωαμεθανοὶ Μαῦροι λαλοῦσι τὴν γλῶσσαν τῶν Λευκῶν Ἀράβων, γλῶσσαν ὅλως ξένην και ἀλλοτρίαν πρὸς τὴν τῶν μὴ μωαμεθανῶν Μαύρων τῆς Ἀφρικῆς. Τῆς τοιαύτης μεταξὺ τῆς ἀνθρωπολογικῆς και τῆς γλωσσικῆς οἰκογενείας ἢ συγγενείας ἀντιθέσεως τὴν ἐξηγήσαν ἐβρίσκαμεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ χωροῦντες ἀπὸ τῶν γνωστῶν δεδομένων εἰς τὰ ἄγνωστα. Οὕτω γινώσκουμεν ὅτι ἐν Ἀμερικῇ ὑπάρχουσιν ἑκατομμύρια ἀνθρώπων Μαύρων, ἀνθρωπολογικῶς, λαλοῦντων γλώσσας τῶν Λευκῶν τῆς Εὐρώπης (Ἀγγλικὴν ἐν ταῖς Ἠνωμέναις Πολιτείαις, Ἰσπανικὴν και Πορτογαλικὴν ἐν τῇ Μέσῃ και τῇ Νοτίᾳ Ἀμερικῇ), διότι οἱ Μαῦροι οὗτοι, καθ' ἃ σαφέστατα γινώσκουμεν ἐκ τῆς ἱστορίας, ἀγθίντες ἐξ Ἀφρικῆς εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἀπέβλεσαν ἐνταῦθα τὴν βάρβαρον και ἐν τῇ βαρβαρότητι ἀσπενῆ φυακὴν ἢ φυλετικὴν γλῶσσαν αὐτῶν και ἔμαθον τὰς γλώσσας τῶν εἰρημένων Λευκῶν λαῶν. Οὕτω και ἐν Ἀφρικῇ ἢ διὰ δόσας τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἐν μέσφ τῶν Μαύρων τῆς Ἀφρικῆς και τὸ μετὰ τῆς διαδόσεως ταύτης ἰδρυθὲν ἐπ' αὐτῶν

κοῦ, τοῦ βίου τοῦ ἐθνικοῦ και τῆς ἐθνικῆς ἀναπτύξεως. Διὰ τοῦτο, προκειμένου νὰ ἐξετάσωμεν τὴν φυλετικὴν και ἐθνικὴν καταγωγὴν λαοῦ τινος ιστορικοῦ, ἢ γλώσσα ἔχει αξίαν οὐχι ἀπόλυτον, ἀλλὰ σχετικὴν, χρησιμεύει δῆλον ὅτι ὡς γνώρισμα τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς, ἐν ὧσφ ἐξ αὐτῆς τῆς ἱστορίας ἀποδεικνύεται τοιαύτη, και ὡς γνώρισμα ἐθνικῆς καταγωγῆς, ἐν ὧσφ ἐκφράζει και ἐρμηνεύει τὸν ἐθνικὸν βίον και τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν και ἀνάπτυξιν και καθόλου τὸν πνευματικὸν βίον και τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν, μόρφωσιν και παιδευσιν λαοῦ τινος και οὐχι ἀπλῶς τὸν ἐκτὸς τῆς ἱστορίας φυσικὸν αὐτοῦ βίον. Ἐντεῦθεν, προκειμένου περὶ λαῶν ἐχόντων ἱστορίαν και ἱστορικὸν βίον, ἢ γλώσσα δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ στοιχεῖον και γνώρισμα ἐθνικόν, ἐν ὧσφ κείται ἐκτὸς τοῦ ἐθνικοῦ τούτου βίου και τῆς ἱστορίας αὐτοῦ και εἶνε προῖον ἐξωτερικῶν καιρικῶν περιστάσεων, ὡς τοῦτο συνέβη ἐν τοῖς Τουρκοφώνοις Ἑλλησι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οἵτινες λαλοῦσι μὲν τὴν Τουρικὴν ὡς γλῶσσαν δημῶδη ἐν τῷ ἐξωτερικῷ συνήθει βίῳ, ἀλλ' ὡς γλῶσσαν ἐθνικὴν, τῆς ἐθνικῆς δῆλον ὅτι συνειδήσεως και παιδεύσεως γλῶσσαν, ἔχουσι τὴν Ἑλληνικὴν

κράτος τῶν Λευκῶν Ἀράβων ἐπὶνεγκον τὴν μεταξὺ τῶν λαῶν τούτων ἐπικράτησιν τῆς Ἀραβικῆς. Ἐκ τῶν γνωστῶν δὲ τούτων ἱστορικῶν γεγονότων ἐξηγοῦμεθα και τὴν ἀνωτέρω ρηθείσαν ἐν τῇ μεγάλῃ Τουρανικῇ γλωσσικῇ οἰκογενείᾳ τῶν λαῶν μεταξὺ ἀνθρωπολογικῆς και γλωσσικῆς συγγενείας ἀντίθεσιν, ποιούμενοι τὴν πιθανωτάτην ὑπόθεσιν, ὅτι ἐνταῦθα διὰ λόγους ἱστορικούς, ἕνεκα ἐπικρατήσεως δῆλον ὅτι πολιτικῆς ἢ πνευματικῆς, λαοὶ Κιτριῶν ἢ Λευκῶν Τουρανικῶν τὴν γλῶσσαν λαῶν (διότι δὲν γινώσκουμεν ἂν ἐν ἀρχῇ οἱ τὴν γλῶσσαν ταύτην λαλοῦντες ἦσαν Κίτρινοι ἢ Λευκοὶ) ἐπέβαλον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν εἰς λαοὺς ἀντιθέτου ἀνθρωπολογικῆς καταγωγῆς. Ἄλλ' ὑπάρχουσι και λαοὶ Τουρανικοὶ ἀνθρωπολογικῶς μὲν κυμαινόμενοι μεταξὺ τῆς Μογγολικῆς Τουρανικῆς και τῆς Καυκασίας Τουρανικῆς φυλῆς, τὴν δὲ γλῶσσαν ὄντες νῦν οὐχι Τουράνιοι. Τοιοῦτοι εἶναι οἱ πέραν τοῦ Αἴμου Βούλγαροι, ὄντες μὲν, καθ' ἃ παρέδωκεν ἡ ἱστορία και καθ' ἃ μαρτυρεῖται και ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχαίων ἡγεμόνων αὐτῶν, και ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ Τουρανοφινικοῦ τύπου τοῦ προσώπου και τοῦ κρανίου, λαὸς Τουρανικός και Μογγολικός, ἀλλ' ὅμως σλαυθεῖς παντελῶς τὴν γλῶσσαν ἐν μέσφ τοῦ σλαυτικοῦ λαοῦ, μεθ' οὗ ἀνέμιχθη, οὕτω δὲ μεταστάς κατὰ τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν οἰκογένειαν τὴν γλωσσικὴν τῶν Ἀρίων καλουμένων λαῶν. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐννοεῖται πόσον ἐπισφαλὲς και πλημμυεῖς πολλακίς εἰσὶν ἐθνογραφικαὶ θεωρίαι μονομερεῖς ἐπὶ μονομερῶν φυσικῶν, εἴτε ἀνθρωπολογικῶν εἴτε γλωσσικῶν, θεωριῶν στηριζόμεναι.

καὶ τὴν Τουρκικὴν αὐτὴν γλῶσσαν θεωροῦσιν ὡς ἀποτέλεσμα δουλείας καὶ βαρβαρώσεως αὐτῶν. Καὶ οἱ Κόπται δὲ τῆς Αἰγύπτου, οἱ ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων *Αἰγυπτίων*, ἀφ' ὧν ἔλαβον καὶ τὸ ὄνομα, ἀποβαλόντες ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις ἐντελῶς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν Κοπτικὴν γλῶσσαν (ἣτις ἀπεδείχθη οὕσα νεώτερον ἰδίωμα τῆς ἀρχαίας Αἰγυπτιακῆς) λαλοῦσι τὴν Ἀραβικὴν, χωρὶς νὰ θεωρῶσι καὶ νὰ καλῶσιν ἑαυτοὺς διὰ τοῦτο Ἀραβας, ἐχόμενοι δὲ τῆς Κοπτικῆς αὐτῶν γλώσσης ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ καὶ τῷ καθόλου πνευματικῷ καὶ ἐθνικῷ βίῳ ὡς γλώσσης ἐθνικῆς. Καὶ ἄλλα πλεῖστα δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα παραδείγματα μαρτυροῦντα ὅτι ἡ δημῶδης γλῶσσα λαοῦ τινος ἢ λαλουμένη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ συνήθει βίῳ, ἢ μὴ οὕσα ὄργανον τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ, προκειμένου μάλιστα περὶ λαοῦ ἔχοντος ἱστορίαν καὶ πνευματικὸν βίον, ὡς γλῶσσα ἐθνικὴ, οὔτε κὰν ὡς φυλετικὴ ὡς οὕσα πολλάκις ἀποτέλεσμα κατακτήσεως καὶ πολιτικῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ἠθικῆς δουλώσεως λαοῦ τινος. Ἀλλὰ περὶ τούτων γενήσεται λόγος περαιτέρω ἐν ἄλλῃ κεφαλαίῳ τῆς πραγματείας ταύτης. Νῦν δὲ ἐπὶ τῶν εἰρημένων στηριζόμενοι λέγομεν, ὡς ἐν συμπεράσματι, ὅτι ἡ γλῶσσα ὡς φυσικὸν στοιχεῖον καὶ γνῶρισμα φυλῆς δὲν ἔχει μονιμότητα ἐν ὅσῳ δὲν ἀποκρυσταλλοῦται ἐν τῇ ἱστορίᾳ λαοῦ τινος ὡς ἔκφρασις τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου. Θὰ ἦτο δὲ ἄρδην ἀνατροπὴ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τελουμένη, ἱστορίας ὀλοκλήρου, καὶ δὴ ἱστορίας οὐχὶ μιᾶς ἀλλὰ πολλῶν ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων καὶ λαμπροτάτων καὶ ἐκπάγλως γονίμων περιόδων τοῦ σύμπαντος ἱστορικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ἐὰν ἰσχυρίζετο τις, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς Ἀραβικῆς γλώσσης τῆς λαλουμένης νῦν ἔτι ἐν πάσῃ τῇ εὐρυτάτῃ γεωγραφικῶς περιοχῇ τῇ περιλαμβανομένη μεταξὺ τοῦ Ἰρανικοῦ ὄροπέδιου πρὸς Ἀν., τοῦ Ἀμρениκοῦ ὄροπέδιου πρὸς Β., τῆς Μιχρᾶς Ἀσίας καὶ τῆς Μεσογείου πρὸς Δ., καὶ τοῦ Περσικοῦ κόλπου καὶ Ἐρυθρᾶς θαλάσσης πρὸς Ν. ὅτι ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ ἐπεκράτει ἀνέκα-

ἡ Ἀραβικὴ φυλὴ καὶ τὸ Ἀραβικὸν ἔθνος καὶ ὅτι ἐκ τούτου ἔχουσι τὴν καταγωγὴν πάντες οἱ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις οἰκοῦντες λαοί.

Προκειμένου λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐθνικὴν καταγωγὴν τῶν Ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης τῶν ἐχόντων ὡς δημῶδη γλῶσσαν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ συνήθει βίῳ τὴν Ἀραβικὴν, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν ἐν πρώτοις ἂν ἡ γλῶσσα αὕτη ἦν ἐξ ἀρχῆς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει γλῶσσα φυλετικὴ τῶν λαῶν τῆς Συρίας ἢ τοῦλάχιστον λαοῦ τινος ἐν Συρίᾳ οἰκοῦντος καὶ ἂν μεταξὺ τοῦ λαοῦ τούτου καὶ τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας ὑφίσταται τις δεσμὸς ἱστορικὸς ἢ τοῦλάχιστον φυλετικὸς δυνάμενος νὰ δώσῃ εἰς τὴν Ἀραβικὴν τὴν λαλουμένην νῦν δημῶδῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ τούτου χαρακτῆρα ὡς ἔγγιστα γλώσσης ἐθνικῆς ἢ τοῦλάχιστον φυλετικῆς, χαρακτῆρα καὶ μερικὸν ἔτι ἠθικοῦ στοιχείου καὶ γνῶρισματος τῆς καταγωγῆς τῶν εἰρημένων Ὀρθοδόξων, ἢ εἶνε γλῶσσα ἐξ ἱστορικῶν καιρικῶν περιστάσεων καὶ περιπετειῶν διὰ κατακτήσεις καὶ δουλείας πολιτικῆς ἐπικρατήσασα ἐξωτερικῶς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ βίῳ τοῦ λαοῦ χωρὶς νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὸ βάθος τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ. Καὶ ἐν ὅσῳ τὸ ζήτημα τοῦτο δεῖται ἐρεύνης καὶ ἐξετάσεως, βεβαίως ἢ ὑπόθεσις περὶ τῆς ἐξ Ἀράβων καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας πρέπει πάντοτε νὰ καταταχθῆ μεταξὺ τῶν, ἂν οὐχὶ πιθανῶν, πάντως δυνατῶν ὑποθέσεων περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ λαοῦ τούτου μέχρι τῆς ἀποδείξεως τοῦ ἐναντίου.

Πλὴν τῆς ἐπὶ μόνῃς τῆς γλώσσης ὡς δεδομένου φυσικοῦ ἢ καὶ ἠθικοῦ (καθ' ὑπόθεσιν) στοιχείου καταγωγῆς στηριζομένης ταύτης ὑποθέσεως δυνάμεθα, προκειμένου περὶ καταγωγῆς τῶν ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, στηριζόμενοι ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας παραδεδομένων καὶ εἰς δύο ἐτέρας νὰ προβῶμεν ὑποθέσεις στηριζομένας ἐπὶ τῆς φυλῆς καὶ τῆς γλώσσης οὐχὶ ἀπλῶς ὡς στοιχείου καὶ γνῶρισματος καταγωγῆς φυσικοῦ παρισταμένης ἀλλὰ καὶ ὡς στοιχείου καὶ γνῶρισματος ἠθικοῦ ἐκ τῆς ἱστορίας ἀποδεικνυμένης. Ἡ ἱστορία δι-

δάσκει ἡμᾶς ὅτι πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατὰ τὸν 7 μ. Χ. αἰῶνα κατακτήσεως τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας δύο ἐλαλοῦντό γλῶσσαι ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ἡ Ἀραϊμακὴ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ, καὶ ὅτι ἀμφοτέραι αἱ γλῶσσαι δὲν περιωρίζοντο ἀπλῶς εἰς χρῆσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ συνήθους βίου ὡς γλῶσσαι δημῶδεις. ἀλλ' ἐγένοντο καὶ ὄργανον πνευματικοῦ βίου τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις οἰκούντων λαῶν παραγαγοῦσαι φιλολογίαν ἐπὶ αἰῶνας ἀκμάσασαν καὶ γενόμεναι ὄργανα οὐ μόνον παιδείσεως καὶ μορφώσεως πνευματικῆς καὶ πνευματικοῦ βίου, ἀλλὰ καὶ ἔκφρασις τοῦ βίου τούτου πιστὴ καὶ κραταιὰ καὶ δύναμις καὶ στοιχεῖον καὶ γνώρισμα τῆς ἐκ τούτου τοῦ βίου προερχομένης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς συνειδήσεως. Καὶ τὰ φιλολογικὰ μνημεῖα ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν τούτων σφύζονται μέχρι νῦν πλούσια δυνάμενα δὴγησαί ἡμᾶς εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ πνευματικοῦ βίου καὶ τοῦ ἱστορικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀξίας τῶν λαλούντων ταύτας λαῶν τῆς Συρίας. Πρὸς τούτοις ἡ αὐτὴ πραγματικὴ ἱστορία διὰ πραγμάτων, διὰ πραγματικῶν ἀληθειῶν, διὰ μεμαρτυρημένων ἱστορικῶν ἀναγραφῶν καὶ παραδόσεων διδάσκει, ὅτι δύο κατέχουν φυλαὶ ἔχουσαι ἱστορικὴν ἀξίαν ἐν Συρίᾳ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, καὶ αὗται ἦσαν ἡ Ἀραμαϊκὴ ἢ Συριακὴ καλουμένη καὶ ἡ Ἑλληνικὴ, ἢ ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐπὶ πάσας τὰς χώρας ταύτας κατακλύσασα δι' Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ πληρώσασα ταύτας δι' Ἑλληνικῶν πόλεων σημαντικωτάτων ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Οὕτω λοιπὸν πρὸς τῇ ὑποθέσει τῆς ἐξ Ἀράβων καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Συρίας δυνάμεθα καὶ δύο ἐτέρας νὰ ποιησώμεθα ὑποθέσεις, τὴν περὶ Ἀραμαϊκῆς καὶ τὴν περὶ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τοῦ Ὀρθοδόξου λαοῦ τούτου ὑπόθεσιν.

Οὕτω λοιπὸν τρεῖς ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν δυνατὰς ὑποθέσεις περὶ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῶν νῦν εἰρημένων Ὀρθοδόξων :

- α) Τὴν περὶ τῆς ἐξ Ἀράβων καταγωγῆς ἢ Ἀραβικῆν,
- β) Τὴν περὶ τῆς ἐξ Ἀραμαίων καταγωγῆς ἢ Ἀραμαϊκῆν,
- γ) Τὴν περὶ τῆς ἐξ Ἑλλήνων καταγωγῆς ἢ Ἑλληνικῆν.

Περὶ ἐκάστης τῶν ὑποθέσεων τούτων ἰδιαίτερον ποιησώμεθα λόγον ἐν τοῖς ἐφεξῆς λεπτομερῶς.

Γ'. Η ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΞ ΑΡΑΒΩΝ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΥΠΟΘΕΣΙΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑ

Καθ' ἃ εἴρηται ἤδη, ὡς πρῶτος καὶ κυριώτατος ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως ταύτης συνηγορῶν λόγος ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ βεβαίως ἢ ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Ὀρθοδόξου λαοῦ τῆς Συρίας λαλουμένη Ἀραβικὴ γλῶσσα, ἂν μὴ ὑπῆρχον ἱστορικοὶ λόγοι ἀντιτασσόμενοι ἐκ τῶν προτέρων εἰς αὐτήν, μαρτυροῦντες ἅμα πόσον ἐλλιπὴς καὶ πολυλάκις πλημμελὴς εἶνε ἡ περὶ ἐθνικῆς καταγωγῆς οἰουδήποτε λαοῦ γνώμη ἢ στηριζομένη ἀπλῶς ἐπὶ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς ὑπ' αὐτοῦ λαλουμένης δημῶδους γλώσσης. Πᾶσα ἡ ἱστορία καὶ αὐτὴ ἡ Γραμματολογία ἢ προχριστιανικὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ ἢ συνδεομένη μετὰ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῶν μαρτυροῦσι, καθ' ἃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὅτι πρὸ τῆς ὑπὸ μωαμεθανῶν Ἀράβων κατακτῆσεως τῶν εἰρημένων χωρῶν, τῆς γενομένης κατὰ τὸν 7^{ον} μ. Χ. αἰῶνα, δύο κυρίως ἐλαλοῦντο γλῶσσαι ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ἡ *δυτικὴ Ἀραμαϊκὴ ἢ Συροχαλδαϊκὴ*, ἢ ἀπὸ τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐπικρατήσασα ἐν ταῖς χώραις ταύταις ὡς γλῶσσα κοινῶς λαλουμένη καὶ παραγαγοῦσα κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς χρόνους ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ τινὰ γραμματείαν ἢ φιλολογίαν, καὶ ἡ *Ἑλληνικὴ*, ἢ ἀπὸ τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος διὰ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῆς κτίσεως πλείστων ὄσων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ τῆς εὐρυτάτης διαδόσεως τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων οὐ μόνον ἐπικρατήσασα ὡς γλῶσσα ὑπὸ τοῦ πλείστου μέρους τοῦ λαοῦ λαλουμένη, ἀλλὰ καὶ παραγαγοῦσα ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις πλουσιωτάτην γραμματείαν ἢ φιλολογίαν Ἑλληνικὴν ἐν τε τῇ Ἑλληνομακεδονικῇ καὶ τῇ Ἑλληνορρωμαϊκῇ περιόδῳ καὶ μάλιστα γραμματείαν Ἑλληνικὴν χριστιανικὴν ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἀκμάσασαν. Ἀραβικῆς δὲ γραμματείας ἢ φιλολογίας πρὸ τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος οὐδὲ ἶχνος ὑπάρχει, οὐδὲν πλὴν ἐπιγραφικῶν τινῶν μνημείων, οὐδὲ μαρτυρία τις ἄλλη ἱστορικὴ.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν τὸ περὶ Ἀραβικῆς καταγωγῆς πρέπει νὰ τεθῆ οὕτως: Ἄρα κατὰ τὴν ὑπὸ μωαμεθανῶν Ἀράβων κατάληψιν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐξέλιπον ἐντελῶς τὰ γένη τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις οἰκούντων Ἀραμαίων καὶ Ἑλλήνων χριστιανῶν καὶ ἀντ' αὐτῶν ὤκησαν τὰς χώρας ταύτας μετὰ τῶν κατακτητῶν μωαμεθανῶν Ἀράβων καὶ χριστιανοὶ Ἀραβες διαιρούμενοι εἰς Ὀρθοδόξους καὶ μὴ Ὀρθοδόξους, ἢ διειρηθῆναι μὲν τὸ γένος τῶν μὴ Ὀρθοδόξων ἐντοπίων Χριστιανῶν, ἐξέλιπε δὲ μόνον τὸ τῶν Ὀρθοδόξων ἀντικατασταθέντων ὑπὸ Ἀράβων Ὀρθοδόξων; Γνωστοῦ ὄντος καὶ ἀναμφισβητήτου ὅτι οἱ Ἀραβες, οἱ κατὰ τὸν 7^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἐξ Ἀραβίας εἰς Συρίαν εἰσβαλόντες, ἦσαν ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον μωαμεθανοὶ καὶ ὅτι ἡ κατάκτησις αὕτη ἦτο κατὰ πρῶτιστον λόγον κατάκτησις θρησκευτικῆ καὶ ὅτι οὐδεὶς Χριστιανὸς ὀρθόδοξος ἢ ἑτερόδοξος εἰσῆλασε μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν ἐξ Ἀραβίας εἰς τὴν Συρίαν, ἐπὶ ποινῇ δὲ θανάτου, ὡς μέχρι νῦν ἀπηγορεύετο εἰς πάντα μωαμεθανόν ἢ εἰς τὸν χριστιανισμὸν μεταστάσις, πᾶσα δὲ περὶ ἐντελοῦς ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων ἐξολοθρεύσεως τῶν πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτῆσεως τοῦ 7^{ου} μ.Χ. αἰῶνος οἰκούντων τὴν χώραν Χριστιανῶν ὑπόθεσις ἐξελέγχεται ὡς ἀναλήθη ὑπὸ τῆς ἱστορίας, ἥτις γινώσκει μόνον μεγάλας ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς καταπιέσεις γενομένας ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν κατακτητῶν ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, οὐχὶ δὲ συστηματικὴν καταστροφὴν καὶ ἐξολόθρευσιν αὐτῶν οὔτε τοῦ ὄλου γένους τῶν Χριστιανῶν, οὔτε τοῦ τῶν Ὀρθοδόξων· διὰ ταῦτα πάντα ἀπορριπτέα ἐκ τῶν προτέρων ἢ ἀνωτέρω ἐκφερομένη ὑπόθεσις ὡς ὄλω ἀνυπόστατος καὶ ἀντικειμένη εἰς τὴν ἱστορίαν.

Ἄλλ' ἐὰν ὑπὸ καθόλου ἔποψιν περὶ τοῦ ὄλου Χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ ἐκφερομένη ἢ περὶ Ἀραβικῆς καταγωγῆς ὑπόθεσις, ἢ στηριζομένη ἐπὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ λαλουμένης γλώσσης, εἶνε ὄλω ἀπορριπτέα, τὸ τοιοῦτον δὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ ἐρευνήσωμεν ἱστορικῶς τὸ ζήτημα ὑπὸ μερικὴν ἔποψιν καί, ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, νὰ ἐξετάσωμεν ἂν ἡ ἱστορία λέγει τι περὶ

ὑπάρξεως Ἀράβων ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ πρὸ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀραβικῆς κατακτῆσεως τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος.

Οἱ Ἀραβες, ὡς γνωστόν, οἱ τε Βόρειοι, οἱ τὴν Πετραίαν ἰδίᾳ Ἀραβίαν οἰκοῦντες, οἱ καλούμενοι Ἰσμαηλίται (ἐκ τοῦ Ἰσμαήλ τῆς Ἱερᾶς γραφῆς) καὶ οἱ Νότιοι, οἱ τῆς Εὐδαίμονος καλουμένης Ἀραβίας οἰκῆτορες, οἱ καλούμενοι Ἰοκτανίδαι (ἐκ τοῦ γενάρχου Ἰοκτάν τῆς Ἀγ. Γραφῆς), οἱ καλούμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ὀμηρίται (κατὰ τὸ φυλετικὸν αὐτῶν ὄνομα Χιμιαρί), εἰσὶ λαὸς Σημιτικὸς οὐχὶ ἀπλῶς διότι ἐν τῇ Ἱερᾷ Γραφῇ καταλέγονται ἐν τῷ καταλόγῳ (Γενέσ. Κεφ. 10) τῶν ἐκ τοῦ Σὴμ καταγομένων λαῶν, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ γλώσσαι ἀμφοτέρων λίαν συγγενεῖς οὔσαι πρὸς ἀλλήλας ὑπάγονται εἰς τοὺς νῦν κατὰ συνθήκην ὑπὸ τῆς ἐθνολογικῆς καὶ γλωσσικῆς ἐπιστήμης Σημιτικοὺς καλούμενους λαοὺς. Ὡς Σημιτικὸς δὲ λαὸς οἱ Ἀραβῆς εἰσι πάντες συγγενεῖς, τοῦλάχιστον κατὰ τὴν γλῶσσαν, πρὸς πάντας τοὺς Σημιτικοὺς καλούμενους λαοὺς, Ἑβραίους, Φοίνικας, Ἀσσυρίους, Βαβυλωνίους καὶ δὴ καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς Ἀραμαίους καλούμενους Σημιτικῆς καταγωγῆς τὴν γλῶσσαν λαοὺς τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Ἀλλὰ παρὰ τὴν τοιαύτην συγγένειαν, (καὶ ἂν ἔτι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ περιφήμου Σπρέγκερ πρώτη ἀρχέγονος κατοικία πάντων τῶν Σημιτικῶν λαῶν ὑπῆρξεν ἡ Ἀραβικὴ χερσόνησος, ὅπερ ἀμφισβητεῖται ὑπ' ἄλλων θεωρούντων ὡς ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ κειμένην τὴν χώραν, ἐξ ἧς διεσπάρησαν οἱ Σημιτικοὶ λαοὶ εἰς τὰς διαφόρους χώρας, ἐν αἷς εὐρίσκομεν αὐτοὺς κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους) οὐδέποτε οὔτε οἱ Ἀραμαῖοι, οὔτε οἱ λοιποὶ μνημονευθέντες λαοὶ ἐταυτίσθησαν ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις πρὸς τοὺς Ἀραβας, ἀλλ' ἕκαστος τούτων ἰδίαν ἐν τῇ ὄλῃ Σημιτικῇ οἰκογενεῖᾳ κέκτηται ὑπόστασιν καὶ αὐτοτέλειαν φυλετικὴν καὶ ἐθνικὴν, ἴδιον βίον καὶ πολιτισμὸν διάφορον τοῦ Ἀραβικοῦ, ὅστις εἶνε ὁ κατὰ βαθμὸν ἔσχατος καὶ ὑποδεέστατος πάντων τῶν Σημιτικῶν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἱστορίᾳ. Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τοὺς ἀρχαίους, καθ' ὃν χρόνον ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Τίγρητος καὶ

τοῦ Εὐφράτου καὶ ἀνατολικώτερον αὐτῆς ἦνθουν τὰ μεγάλα καὶ περιβόητα κράτη τῆς Βαβυλωνίας καὶ Ἀσσυρίας, δυτικώτερον δ' ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἤκμαζον διάφοροι Σημιτικοὶ λαοί, Χεττίται ἢ Χεταῖοι καὶ βραδύτερον Ἀραμαῖοι καὶ Φοίνικες ἢ Χαναναῖοι ἐν τῇ βορείῳ καὶ κοίλῃ Συρίᾳ, καὶ Ἑβραῖοι καὶ οἱ ἀμφιβόλου σημιτικῆς καταγωγῆς Φιλισταῖοι ἐν τῇ νοτίῳ, οἱ Ἀραβες περιωρίζοντο ἐν τῇ μεγάλῃ πρὸς νότον καλουμένην Ἀραβικῇ χερσονήσῳ, οὐδεὶς δὲ ἀναφέρεται Ἀραβικὸς λαὸς ἢ Ἀραβικὴ φυλὴ οἰκοῦσα ἐκτὸς τῆς χερσονήσου ταύτης ἐν Παλαιστίνῃ ἢ Συρίᾳ. Ἐν ταῖς χρονικοῖς τῶν μεγάλων Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κατακτητῶν βασιλέων ἀπὸ Θαλγαθφελλασάρ (1115—1110 π. Χ.) μέχρι τοῦ Ναβουχοδονόσορος Β' (605—562 π. Χ.) οὐδεμία μνεία γίνεται Ἀράβων ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ οἰκούντων, ἀλλ' ἀπλῶς μνημονεύονται φυλαὶ τινες Ἀραβικαὶ ἐκ τῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ τῇ Συριακῇ σκηνιτῶν Ἀράβων. Πρὸς ταῦτα δὲ συμφωνοῦσι καὶ ἔσα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν παραδόσεων γινώσκωμεν περὶ τῶν Ἀράβων ἢ Ἀραβίων. Δὲν εἶνε βεβαίως ἡμέτερον ἐνταῦθα ἔργον νὰ ἐξετάσωμεν ἂν οἱ Ἀραβες ἦσαν γνωστοὶ ἤδη εἰς τὸν Ὀμηρον καὶ ἂν οἱ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ μετὰ «Κύπρον, Φοινίκην τε καὶ Αἰγυπτίους, Αἰθιοπίας τε καὶ Σιδονίους» μνημονευόμενοι Ἐρεμβοί¹⁾ ἦσαν Ἀραβες, ὡς ἐνόουν τινὲς τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ἐρμηνευτῶν τοῦ ποιητοῦ²⁾.

¹⁾ Ὁδ. δ 83—84. «Κύπρον Φοινίκην τε καὶ Αἰγυπτίους ἐπαληθεῖς, Αἰθιοπίας θ' ἰκόμην καὶ Σιδονίους καὶ Ἐρεμβούς».

²⁾ «Τοῦ δὲ ποιητοῦ λέγοντος «Αἰθιοπίας θ' ἰκόμην καὶ Σιδονίους καὶ Ἐρεμβούς» διαποραῖσιν ἀλλὰ μᾶλλον περὶ τῶν Ἐρεμβῶν ἢ ζήτησις, εἴτε τοὺς Τρωγλοδύτας ὑπονοητέον λέγεσθαι, καθάπερ οἱ τὴν ἐτυμολογίαν βιαζόμενοι ἀπὸ τοῦ εἰς τὴν ἔραν ἐμβαίνειν (!), ὅπερ ἐστὶν εἰς τὴν γῆν, εἴτε τοὺς Ἀραβας. Ὁ μὲν οὖν Ζήνων ὁ ἡμέτερος μεταγράφει οὕτω (τὸν τοῦ ποιητοῦ στίχον):

καὶ Σιδονίους Ἀραβίας τε

πιθανώτερον δὲ Ποσειδώνιος γράφει τῷ παρὰ μικρὸν ἀλλάξαι:

καὶ Σιδονίους καὶ Ἀραμβούς»,

ὡς τοῦ ποιητοῦ τοὺς νῦν Ἀραβας οὕτω καλέσαντος, καθάπερ καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ὀνομάζοντο κατ' αὐτόν· φησὶ δὲ ταῦτα τρία ἔθνη συνεχῆ ἀλλήλοις ἰδρυμένα ὁμογένειάν

ἀλλὰ καὶ ὀρθῆς ὑποτιθεμένης τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως οὐδὲν ἄλλο ἐκ τῶν Ὀμηρικῶν στίχων νοεῖται ἢ ὅτι ὁ ποιητὴς τοὺς Ἐρεμβούς ἢ Ἀραβας ἐθεώρει λαὸν οἰκοῦντα ἐγγὺς τῆς Αἰγύπτου καὶ Αἰθιοπίας καὶ τῆς χώρας τῶν Σιδωνίων ἤτοι Συρίας ὑπὸ γενικωτέραν ἔκφρασιν· ἄλλως τε ἢ Ὀμηρικὴ γεωγραφία τῶν μνημονευθεισῶν χωρῶν εἶνε ἔτι τοσοῦτον ἀμυδρὰ καὶ ἀτελής καὶ ἐνδεής, ὥστε δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κεφάλαιον κριτικῆς ἐρεύνης περὶ τῆς χώρας τῶν Ἀράβων. Οἱ δὲ μεθ' Ὀμηρον ποιηταὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἡρόδοτου οὐδὲν λέγουσι περὶ Ἀραβίας διαφωτίζον τὸ προκειμένον ζήτημα. Μόνον δὲ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ξενοφῶν ποιοῦνται λόγον περὶ Ἀραβίων ἢ Ἀράβων καθορίζοντες γενικῶς τὴν χώραν τῶν Ἀράβων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Καὶ ὁ μὲν Ἡρόδοτος τὸν ὑπ' αὐτοῦ Ἀραβίους καλούμενον λαὸν τίθησιν ἀκριβῶς ἐν τῇ νῦν Πετραίᾳ ἢ κατὰ Πέτραν Ἀραβίᾳ πρὸς ἀνατολὰς τῆς Αἰγύπτου, καὶ τὰ κατὰ τὸ ὄνομα τῶν Ἀράβων ἐσχηματισμένα ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου γνωστὰ γεωγραφικὰ ὀνόματα ἀνάγονται πάντα εἰς τὴν Ἀραβίαν ἤτοι τὴν Ἀραβικὴν χερσόνησον. Ὁ δὲ Ξενοφῶν (Κύρ. Ἀνάβ. Α, 5, 1) Συρίαν καλῶν τὴν ὑστερον Μεσοποταμίαν κληθεῖσαν χώραν, τὰ νότια τῆς Συρίας ταύτης ἤτοι τῆς Μεσοποταμίας καλεῖ Ἀραβίαν, διότι κατὰ τὴν ἔρημον ταύτην χώραν ᾤκουν Ἀραβες σκηνῖται, ὅπερ καὶ ἐκ τῶν χρονικῶν τῶν Ἀσσυροβαβυλωνιακῶν τῶν σφηνειδῶν καλουμένων ἐπιγραφῶν μαρτυρεῖται¹⁾. Καὶ ἀφοῦ δὲ μετὰ τὴν ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείαν τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τὴν

τινα ἐμφαίνειν πρὸς ἄλληλα, καὶ διὰ τοῦτο παρακειμένοις ὀνόμασι κεκλησθαι, τοὺς μὲν Ἀρμενίους τοὺς δὲ Ἀραμαίους τοὺς δὲ Ἀραμβούς» (Στράβ. ιγ', 784).

¹⁾ Τὸ χωρίον τοῦ Ξενοφῶντος (Ἀνάβ. Ζ, 8, 25), ἐν ᾧ ἡ Ἀραβία ἀναφέρεται ὡς ἀποτελοῦσα μετὰ τῆς Φοινίκης ἰδίαν σατραπείαν (Φοινίκης καὶ Ἀραβίας (σατράπης) Δέρνης) εἶνε μεταγενεστέρα προσθήκη καὶ δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἐκληφθῇ ὡς σπουδαία μαρτυρία ὅτι παρὰ Ξενοφῶντι ἡ Ἀραβία θεωρεῖται ὡς ἐγγὺς τῆς Φοινίκης κειμένη. Ἀλλὰ καὶ γνήσιον ἂν θεωρηθῇ τὸ εἰρημένον χωρίον (τὸ ἀθετούμενον νῦν ἐν πάσαις ταῖς ἐκδόσεσιν), οὐδὲν ἄλλο σημαίνει ἢ ὅτι οἱ Ἀραβες οἱ σκηνῖται τῆς Συριακῆς ἐρήμου βπήγοντο εἰς τὴν σατραπείαν τῆς Φοινίκης (ὅποια σατραπεία δὲν ὑπῆρχεν ἐπὶ Ξενοφῶντος αὐτονομου οὔσης τῆς Φοινίκης) κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ συγγραφέως τούτου.

Ἰδρυσιν τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν (τοῦ περιλαμβανόντος ἐν ἑαυτῷ πλὴν ἄλλων χωρῶν Συρίαν, Παλαιστίνην, Μεσοποταμίαν καὶ ἐκτεινομένου μέχρι τῶν ὄριων τῆς Ἀραβίας Ἀντιόχεια, Ἀλεξάνδρεια, Σελεύκεια κατέστησαν κέντρα σπουδαῖα Ἑλληνικοῦ βίου καὶ Ἑλληνικῆς παιδείας, καθ' ὃν χρόνον αἱ γεωγραφικαὶ γνώσεις τῶν Ἑλλήνων περὶ τῶν χωρῶν τούτων καὶ τῶν ἐν αὐταῖς οἰκούντων λαῶν ἀναγκαίως καθίστανται ἀκριβέστεραι, ἄνδρες δὲ περὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς γεωγραφίας ἢ χωρογραφίας ἀσχολούμενοι ἐγίνωσκον καλῶς τὰ κατὰ τὴν Συρίαν καὶ Ἀραβίαν, κατὰ τοὺς χρόνους λέγομεν τούτους ἀκριβῶς ὁ μέγας πολυίστωρ γεωγράφος Ἐρατοσθένης καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Στράβων ἔδιδον ὄρια τῆ Ἀραβία τοιαῦτα, οἷα περίπου καὶ οἱ νῦν γεωγράφοι (Ἰδ. Στράβ. ΙΕ', 767—780). Ἀληθές ἐν τούτοις εἶνε ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τοῦ Στράβωνος καὶ ἔτι πρότερον φυλαὶ τινες Ἀραβικαὶ ἐκ τῶν ἐγγύς τῆ Συρία οἰκουσῶν, τῶν καλουμένων Ναβαταίων ἢ Σαβαίων, εἶχον εἰσχωρήσει εἰς τὴν κοίλην Συρίαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰπωμεν λεπτομερέστερον περὶ τῶν Ἀράβων τούτων τῆς Συρίας, ὅτινες καὶ αὐτοὶ ἐξηλληνίσθησαν, ἔπως καὶ πλείστοι τῶν ἐγγχωρίων Σύρων ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ἐπὶ αἰῶνας ἠθικῶς, πολιτικῶς καὶ ἐθνικῶς ἄρξαντος Ἑλληνισμοῦ, ἀναγκαῖον θεωροῦμεν νὰ εἰπωμεν τὰ περὶ Ἀράβων ὡς πρὸς τὰς πρὸς τὴν Συρίαν σχέσεις αὐτῶν κατὰ μίαν ἄλλην ἔτι σπουδαιότητα ἱστορικὴν πηγήν, ἣτις εἶνε ἡ Παλ. Διαθήκη.

Ἐκ τῆς Π. Δ. ἀκριβῶς μαρτυρεῖται ὅτι οἱ Ἀραβες ἐν Συρία καὶ Παλαιστίνῃ δὲν ἔφικον οὐδαμῶς πρὸ τῶν χρόνων τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας. Τὰ χωρία τῆς Π. Δ., ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ Ἀράβων καὶ Ἀραβίας (Παραλειπομ. Β', θ', 14 καὶ κβ' 1, Ἡσαίου 24 καὶ 13, Ἰεζεκιήλ 27 καὶ 24) μαρτυροῦσιν ἀπλῶς, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίως τοῦ Σολομῶντος συνεδέοντο πρὸς τὰς ὁμόρους Ἀραβικὰς χώρας δι' ἐμπορικῶν σχέσεων. Ἐν Παραλειπομ. Β', κα', 16 καὶ κβ', 1, λέγεται, ὅτι οἱ Ἀραβες ἦσαν πλησιόχωροι τῶν Αἰθιοπῶν καὶ ὅτι κατὰ θεῖαν βούλησιν ὁ μα-

κρὰν οἰκῶν οὗτος λαὸς ἐπῆλθεν ὡς ἐπιδρομικὸς ὁμοῦ μετὰ τῶν Φιλισταίων ἐναντίον τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα Ἰωράμ διὰ τὴν τούτου ἀσεβῆ πολιτείαν καὶ ἐνήργησε μεγάλην σφαγὴν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ (Ἡσαίου ιγ', 20), ἐνῶ ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς Ἰωσαφάτ οἱ αὐτοὶ Ἀραβες (Παραλειπ. Β', ιζ', 11) ἔφερον δῶρα εἰς τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα ἑπτὰ χιλιάδας ἑπτακοσίους κριοὺς καὶ ἄλλους τόσους τράγους. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀραβες οὗτοι οἱ ἀπὸ Βαβυλῶνος μέχρι Ἰουδαίας ἐν τῇ μεταξὺ ἐρήμῳ πλανώμενοι σκηνῆται ποιμένες. Ἐννοεῖται, ὅτι αἱ φυλαὶ αἱ Ἀραβικαί, αἱ οἰκοῦσαι ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἀραβίας, αἱ διατελοῦσαι ὅτε μὲν εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ὡς οἱ Κενεζαῖοι, οἱ ἐγκατασταθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἐν Χεβρών, πολλακίς δὲ ἐν ἐχθρικαῖς, ὡς οἱ Ἀμαληκῖται, συχνῶς μνημονεύονται ἐν τῇ Π. Δ.

Εἶνε γνωστόν, ὅτι περὶ τὸ τέλος τοῦ 8^{ου} π. Χ. αἰῶνος οἱ μεγάλοι βασιλεῖς τῆς Ἀσσυρίας καταλύσαντες τὸ Ἑβραϊκὸν κράτος τὸ λεγόμενον τοῦ Ἰσραήλ, τὸ κράτος τῆς Σαμαρείας, ὑποδουλώσαντες δὲ καὶ τὴν Δαμασκὸν καὶ τὴν λοιπὴν μέσην καὶ βόρειον Συρίαν ἤγαγον εἰς τὰς χώρας ταύτας πληθὺν πολυωνύμων βαρβάρων ἐκ τῶν περὶ τὴν Βαβυλῶνα χωρῶν, ἐν οἷς πάντως ὑπῆρχον καὶ λαοὶ Ἀραβικῆς καταγωγῆς, ὅτινες συγχωνευθέντες μετὰ τῶν ὑπολειφθέντων ἐκ τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ Ἑβραίων ἀπετέλεσαν τὸν λαὸν τῶν Σαμαρειτῶν, ἐγένετο δὲ συμφόρησις λαῶν καὶ ἐν τῇ μέσῃ καὶ βορείῃ Συρίᾳ, ἐξ ἧς παρήχθη ἔπειτα ὁ λαὸς, ὁ καλούμενος Ἀραμαϊκός¹⁾, καὶ βραδύτερον, ὅτε ὁ μέγας τῆς Βαβυλῶνος βασιλεὺς Ναβουχοδονόσωρ Β' περὶ τὰ τέλη τοῦ 7^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐπεχειρεῖ τὰς δεινὰς ἐκεῖνας εἰς τὴν Παλαιστίνην εἰσβολὰς, Ἀραβικὴ τις φυλὴ τῶν *Ραχαβιτῶν* ἢ *Αρχαβαίων* ἐκ τῶν Ἀράβων τῶν ὁμόρων σκηνιτῶν ἐζήτησεν ἄσυλον ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ κατόκησεν ἐνταῦθα²⁾. Καὶ μεταξύ

¹⁾ Βασιλειῶν Δ', ιζ', 18—19. Ἐσθρ. ἢ Ἱερ. Β', δ', 9.

²⁾ Ἱερεμ. ΔΕ' (κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον, ΜΒ' κατὰ τὴν μετάφρασιν τῶν Ο')

δὲ τῶν μετὰ τὴν Βαβυλωνιακὴν αἰχμαλωσίαν οἰκούντων περὶ τὰ ἐρείπια τῆς Ἱερουσαλήμ ἀναφέρεται καὶ ὄνομα Ἀραβιτῶν¹⁾. Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ κατὰ τόπους ἐν Συρίᾳ, καὶ Παλαιστίνῃ μερικαὶ ἐγκαταστάσεις σκηνιτῶν τινῶν Ἀράβων, ἀναμιχθέντων καὶ ἀφωμοιωθέντων πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἢ τὸν ἐν Συρίᾳ κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους τῆς Ἀσσυριακῆς καὶ ἔπειτα τῆς Βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας δημιουργηθέντα συρφετὸν λαῶν, ἐξ ὧν παρήχθη εἶτα ὁ Ἀραμαϊκὸς ἢ Σύριος λαὸς ἐν Συρίᾳ, οὐδαμῶς σημαίνουσιν, ὅτι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ὄκουν Ἀραβες κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους ὡς ἰδιαίτερος αὐτοτελὴς λαὸς ἢ φυλή. Ἡ Συρία καὶ ἡ Παλαιστίνη ἐπὶ τῶν Ἀχαιμενιδῶν οὐδὲν εἶχε τὸ ἐθνογραφικῶς Ἀραβικὸν καὶ οἱ συναναβάντες τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὑπομνηματογράφοι ἢ χρονογράφοι οὐδὲν παρέδωσαν εἰς τοὺς βραδύτερον τὴν Ἀνάβασιν τοῦ Ἀλεξάνδρου συγγράψαντας περὶ Ἀράβων ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς ἐκστρατείας ἐπιστροφήν διανοεῖτο νὰ στρατεύσῃ ἐπὶ τοὺς Ἀραβας, τοὺς οἰκούντας τότε ἔτι μόνον σχεδὸν τὴν Ἀραβικὴν χερσόνησον καὶ τὴν Ἀραβικὴν ἔρημον τῆς Μεσοποταμίας.

Τὸ σχέδιον τῆς ἐπὶ τὴν Ἀραβίαν στρατείας τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὡς γνωστὸν, δὲν ἐπραγματώθη. Ἐν τούτοις ἢ ἐν Ἀσίᾳ ἐμφάνισις τοῦ ἀνδρός καὶ τὰ ὑπὸ τούτου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ γενόμενα, ἢ ἰδρύσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Συρίας διὰ τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν, καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἐπέκτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ τῆς Ἰνδικῆς θαλάσσης ἐγένοντο ἀφορμὴ ἵνα ὁ λαὸς τῶν Ἀράβων, ὡσπερ ἀπὸ νυκτερινοῦ σκότους ἐξεγειρόμενος, ἐμφανισθῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τὴν ἐξέγερσιν ταύτην ἐπήνεγκεν ἢ ἐπαφὴ τοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πρὸς τὰς ὁμόρους Ἀραβικὰς φυλάς. Εἶνε γεγονός ἱστορικὸν ἀναντίρρητον ὅτι ἡ πρώτη ἱστορικὴ ἐμφάνισις τῶν Ἀράβων καὶ δὴ ἐν τοῖς προθύροις τῆς

¹⁾ Νεσμ. Β, 19 «Γησάμ Ἀραβί».

Συρίας καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Συρίᾳ ἦτο ἔργον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἂν οἱ Ἀραβες ἐν τῇ πρώτῃ ταύτῃ ἱστορικῇ ἐμφανίσει καὶ ἱστορικῇ ἐνεργείᾳ αὐτῶν δὲν ἐμεγαλοῦργησαν, ὡς ὕστερον, καὶ δὲν κατέλιπον διαρκῆ μνημεῖα ἱστορικοῦ βίου, ὡς βραδύτερον, τούτου αἰτία εἶνε ὅτι ἐξεγερθέντες εἰς ἱστορικὸν βίον ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ὑπὸ τούτου ἐλκυσθέντες καὶ ἐξελληνισθέντες ἐν Συρίᾳ καὶ τὴν γλῶσσαν καὶ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὸν πνευματικὸν κατὰ μέγα μέρος βίον συνεχωνεύθησαν μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν Συρίᾳ στοιχείου καὶ ἀφωμοιώθησαν πρὸς αὐτό. Καὶ νῦν μέλλοντες νὰ εἰπώμεν ὀλίγα τινὰ συναφῆ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματείας ἡμῶν περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ τὸ πρῶτον φανέντων καὶ ἐξελληνισθέντων Ἀράβων θεωροῦμεν ἀναγκαῖον, προτιθέμενοι τὴν οὐσίαν αὐτῆν τῶν πραγμάτων νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα, νὰ ἀναφέρωμεν ἰδιαίτερας τινὰς λεπτολογίας περὶ τινῶν ὀνομάτων ἱστορικῶν συνδεομένων ἐξωτερικῶς μετὰ τοῦ προκειμένου ζητήματος.

Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ καὶ Λατινικῇ γραμματείᾳ τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων οἱ Ἀραβες οἱ ὄμοροι τῇ Συρίᾳ, οἱ ἐλθόντες εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν, καλοῦνται συνήθως *Ναβαταῖοι*, ἐνῶ ἐν τῇ μωαμεθανικῇ Ἀραβικῇ γραμματείᾳ οἱ *Ναβαταῖοι*, οἱ καλούμενοι ἐν τῷ θρησκευτικῷ αὐτῶν ὀνόματι *Σαβαῖοι*, θεωροῦνται *Βαβυλώνιοι*. Τοιοῦτοι δὲ θεωροῦνται καὶ ὑπὸ πολλῶν τῶν νῦν ἐρευνητῶν καὶ δὴ ὡς πρόγονοι τῶν Μενδαϊτῶν τῆς Βασσόρας τῶν μὴ ἀνηκόντων ἔτι οὔτε εἰς τὴν Χριστιανικὴν οὔτε εἰς τὴν Μωαμεθανικὴν θρησκείαν, ἀλλ' ἐχόντων ἰδίαν τινὰ θρησκείαν κληρονομηθεῖσαν, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τῶν Ναβαταίων, ὧν τὸ ὄνομα κατέστη ἐν τῇ χριστιανικῇ ἀραμαϊκῇ γραμματείᾳ συνώνυμον τῷ «*ἔθνικός*», ἢ «*Ἑλλην*» (ἐν τῇ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς τῶν πρώτων αἰώνων σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος). Ἀλλὰ τὰ περὶ Ναβαταίων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς φιλολογίας αὐτῶν μετὰ τινῶν ὑπερβολῶν παραδοθέντα καὶ τὰ περὶ τῆς Βαβυλωνιακῆς ἢ Ἀραβικῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐλαχίστην ἔχουσι σημασίαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ ἐθνογραφίᾳ

της Συρίας και Παλαιστίνης ¹⁾. 'Εκεῖνο ὅπερ ἔχει σημασίαν και σπουδαιότητα ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι, εἶνε ὅτι ἐν τοῖς πρὸς τὴν Συρίαν ὁρίοις τῆς 'Αραβίας, ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μαδιανιτῶν, 'Αμαληκιτῶν και 'Εδωμιτῶν ('Ιδουμαίων) τῆς Π. Δ. και Ναβαταίων τῶν 'Ελλήνων και 'Ρωμαίων συγγραφέων ὑπῆρχε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ 'Αλεξάνδρου κράτος 'Αραβικόν, ἐλθὼν εἰς συναφὴν πρὸς τοὺς 'Ελληνας τῆς Συρίας ἐν τοῖς εὐθὺς μετὰ τὸν 'Αλεξάνδρου χρόνοις, ὅτε Δημήτριος ὁ Πολιορκητὴς ἐστράτευσεν ἀτυχῆ τινὰ ἐπὶ τὸ κράτος τοῦτο στρατείας ²⁾. 'Αλλ' εἰ και αἱ πρῶται τοῦλάχιστον σχέσεις τοῦ 'Αραβικοῦ τούτου κράτους πρὸς τοὺς 'Ελληνας τοὺς ἄρχοντας τῆς Συρίας ἦσαν ἐξ ἀνάγκης ἐχθρικήαι, ὁ 'Ελληνικὸς πολιτισμὸς ὑπεράνω τῶν ἐχθρικῶν τούτων σχέσεων εἰσῆλθασεν εἰς τὸ κράτος τὸ 'Αραβικόν. Ἡ κειμένη ἐπὶ χωρίου ὁμαλοῦ μὲν και ἐπιπέδου, κύκλῳ δὲ πέτρα φρουρουμένου, ἀποκρήνου και ἀποτόμου πρωτεύουσα πόλις αὐτῶν ἢ καλουμένη

¹⁾ 'Ιδ. τὰ περὶ Ναβαταίων και Σαβαίων ἐκτεθειμένα διὰ μακρῶν παρὰ Renan (Histoire des langues Sémitiques σ. 242—258). Ναβαταῖοι και Σαβαῖοι παρὰ τοῖς 'Ελλήσι συγγραφεῦσιν ἀναφέρονται συνήθως ὡς δύο διάφοροι λαοὶ γειτονίζοντες ἀλλήλοις, (Στράβ. ιγ', 779), οἱ δὲ Ναβαταῖοι θεωροῦνται ἰδίᾳ ὡς κάτοικοι τῆς 'Ιδουμαίας (Στράβ. αὐτ. 760: «Ναβαταῖοι δ' εἰσὶν 'Ιουδαῖοι») και ἡ χώρα αὐτῶν Ναβαταία (Στρ. ιγ', 776). Παραδόξως δὲ ὁ Στράβων τοὺς Ναβαταίους ἅμα δὲ και Σαβαίους θεωρεῖ κατοίκους τῆς Εὐδαίμονος 'Αραβίας (ιγ', 779: «Πρῶτοι δ' ὑπὲρ τῆς Συρίας Ναβαταῖοι και Σαβαῖοι τὴν εὐδαίμονα 'Αραβίαν νέμονται») συγγέων τὴν Πητραίαν 'Αραβίαν πρὸς τὴν Εὐδαίμονα. Ἡ σύγχυσις προῆλθε πιθανῶς ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν Σαβαίων, οἵτινες ἰθεωροῦντο κάτοικοι τῆς Εὐδαίμονος 'Αραβίας, τῆς χώρας Σαβᾶ, ἧς χώρας ἢ βασιλισσα Σαβᾶ ἤκουσε τὸ ὄνομα τοῦ Σολομῶντος και ἤλθε «πειρᾶσαι αὐτὸν ἐν ἀνίγμασιν» (Βασιλ. Γ', Ι, 1) «και ἐξ ἧς (Σαβᾶ) πάντες ἤξουσι φέροντες χρυσίον, και λίθων οἴσουσι και λίθων τίμιον» (Ἡσ. Σ, 6). Και πιθανὸν μὲν, ὅτι τοῦ ὀνόματος τούτου τῆς Εὐδαίμονος 'Αραβίας ἐγένετο σύγχυσις πρὸς τὸν κατὰ τὸν 'Αραβικὸν κόλπον λιμένα τῆς 'Ιδουμαίας τὸν καλούμενον Σαβά (Στράβ. ιγ', 770), ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἡ σύγχυσις προῆλθε και ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τοῦ γεωγραφικοῦ ὀνόματος Σαβᾶ (τῆς Εὐδαίμονος 'Αραβίας) πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἀρεσιν τῶν Σαβαίων=τῶν λουομένων, δ.α. τῆς λούσεως ἢ βαπτίσεως καθαιρομένων, ὧν ἀπόγονοι θεωροῦνται οἱ Μενδαῖται κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα.

²⁾ Πλουτάρχ. βίος Δημ. Πολιορκητοῦ 7. «'Εκ τούτου δὲ τῶν 'Αράβων τοὺς καλουμένους Ναβαταίους ὑπαγαγίσθαι πεμφθεὶς ὁ Δημήτριος, ἐκινδύνευσεν μὲν εἰς τόπους ἀνύδρους ἐμπεσών, τῷ δὲ μὴ διαταραχθῆναι μηδ' ἐκπλαγῆναι καταπληγᾶμενος τοὺς βαρδᾶ-οὺς λείων τε λαδῶν πολλῆν και κμηλοῦς ἐπτακοσίας παρ' αὐτῶν, ἀπεχώρησεν».

Σελᾶ ἀντήλλαξε τὸ ὄνομα αὐτῆς τὸ 'Αραβικὸν διὰ τοῦ ταυτοσήμου 'Ελληνικοῦ Πέτρα ¹⁾ και ἐγένετο πόλις ἐλληνίζουσα ²⁾, κοσμηθεῖσα διὰ πλήθους ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, 'Ελληνικῆς τέχνης και 'Ελληνικοῦ βίου, ἐξεγειρόντων τὸν θαυμασμὸν τῶν θεωμένων τὰ νῦν ἔτι κείμενα μεγαλοπρεπῆ εἰρήνια αὐτῶν και κόπτουσα νομίσματα μεθ' 'Ελληνικῶν ἐπιγραφῶν. Οἱ ἡγεμόνες τοῦ 'Ελληνίζοντος 'Αραβικοῦ κράτους ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων διὰ τῆς κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς 'Ελληνιστικοῦς εἰς τοὺς 'Ελληνιστὰς ἡγεμόνας τῶν ξένων λαῶν διδομένης τιμητικῆς προσωνομίας βασιλεύς. Ὁ πρῶτος γνωστὸς τῶν βασιλέων τούτων, τῶν ὁμοφύλων τῷ περιφήμῳ 'Ιδουμαίῳ Ἡρώδῃ τῆς 'Ιουδαίας, εἶνε ὁ 'Αρέτας ἢ 'Αρέτης ἢ 'Αρέθας (Χαρειτᾶ ἀραβιστι) Α', σύγχρονος τοῦ ἐκ τῶν Σελευκιδῶν 'Αντιόχου Δ' ὁ ἐλθὼν εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τοὺς κατὰ τοῦ 'Ελληνος βασιλέως ἐκείνου ἐπαναστάτας Μακκαβαίους και πολλαχῶς εἰς τὰ τῆς Παλαιστίνης πράγματα ἀναμιχθεὶς ³⁾. Αἱ πολεμικαὶ ἐνέργειαι μεταξὺ τῶν διαδόχων τοῦ 'Αρέθα Α', βασιλέως τῆς Πητραίας 'Αραβίας και τῶν Σελευκιδῶν ἐν Συρίᾳ και τῶν Μακκαβαίων τῆς 'Ιουδαίας ἐξηκολούθησαν μέχρι τῶν χρόνων τῆς εἰς Συρίαν και Παλαιστίνην ἀφίξεως τοῦ Πομπητοῦ (63 π. Χ.), ὅτε οὗτος διευθετήσας ὡς αὐτοκράτωρ στρατηγὸς και ὑπέρτατος και παντοδύναμος ἐπιτροπος τῆς 'Ρώμης τὰ ἐν 'Ανατολῇ πράγματα, ἐπεχείρησεν ἀπὸ Συρίας στρατείας τινὰ ἐναντίον τῆς Πητραίας 'Αραβίας και προήλασε μέχρι τῶν ἐγγὺς τῆς Πέτρας, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπιχει-

¹⁾ 'Ενεῦθεν τὸ ὄνομα Πητραία 'Αραβία=ἢ κατὰ Πέτραν (πόλιν) 'Αραβία, οὐχὶ 'Αραβία πετρώδης κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν Εὐδαίμονα 'Αραβίαν.

²⁾ Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Kiepert (Lehrbuch der alten Geographie σ. 184), ὅτι οἱ 'Ελληνες πορθηταὶ τῆς Πέτρας μετεποίησαν τὸ 'Αραβικὸν ὄνομα τῆς πόλεως εἰς τὸ 'Ελληνικὸν ὑπονοεῖ ἴσως ὅτι ἢ κατὰ Πέτραν 'Αραβία κατεκτήθη ὑπὸ τοῦ 'Αλεξάνδρου· ἀλλὰ τὰ λεχθέντα ἀνωτέρω περὶ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπὶ τὴν χώραν αὐτὴν στρατείας τοῦ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ μαρτυροῦσιν ὅτι, και ἐν ἐπὶ μακρὸν κατελήφθη ἢ πόλις Πέτρα και ἢ περὶ αὐτὴν χώρα, ταχέως πάλιν κατέστη ἀνεξάρτητος.

³⁾ 'Ιωσήφ. 'Ιουδ. 'Αρχ. ΙΓ', 13, 3.

ρήση τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ἕνεκα λόγων ἀπαιτούντων τὴν ἐπιστροφὴν εἰς τὸ εὐρύτερον ἐν τῇ Ἀνατολῇ στάδιον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Οὐχ ἦτοτον ἢ τε ἐμφάνισις τοῦ Πομπηίου ἐν Συρίᾳ καὶ ἡ στρατεία αὐτοῦ ἐπὶ τὴν Πέτραν ἐνέπνευσαν τῷ βασιλεῖ τῆς Πετραίας Ἀραβίας Ἀρέτα Β' τοιοῦτον σεβασμὸν καὶ φόβον πρὸς τὸ ὄνομα καὶ τὴν δύναμιν τῶν Ῥωμαίων, ὥστε ὁ Μάλχος Β' συνῆψε βραδύτερον στενὰς σχέσεις συμμαχικὰς πρὸς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα. Ὁ αὐτὸς δὲ Ἀραβ βασιλεὺς ἀπεσπάρθη μὲν μετ' ὀλίγον τῆς τῶν Ῥωμαίων συμμαχίας καὶ προσεχώρησε τοῖς Πάρθοις, ἀλλὰ τιμωρηθεὶς διὰ τοῦτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων συνεμάχησεν ὕστερον τῷ Ἀντωνίῳ κατὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ¹⁾. Δὲν δυνάμεθα νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα λεπτομερῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ βασιλείου τῆς Πέτρας, οὐσαν ἐν πολλοῖς ἀσαφῆ καὶ συγκεχυμένην ἕνεκα τῶν οὐχὶ ἐν πᾶσι συναδουσῶν πρὸς ἀλλήλας εἰδήσεων τῶν ὑπὸ διαφόρων συγγραφέων, Στράβωνος, Ἰωσήπου καὶ Πλουτάρχου ἀναφερομένων. Τὰ γνωστότερα τῶν ἀναφερομένων ὀνομάτων βασιλέων εἶνε: Ἀρέτας (οἱ οὕτω καλούμενοι φαίνεται ὅτι ἀνέρχονται εἰς πέντε), Ὀβέδας ἢ Ὀβίδας (Ὀβεῖδ) καὶ Μάλχος (Μαλίχ). Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἀπλῶς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἱστορίας τῶν Πετραίων βασιλέων τὸ συνδεδόμενον μετὰ τοῦ προκειμένου ζητήματος τῆς εἰς Συρίαν καὶ Παλαιστίνην Ἀραβικῆς ἐποικίσεως.

Καθ' ὃν χρόνον ὁ προμνημονευθεὶς βασιλεὺς Ἀρέτας Β' ἀνεμῖγνυέτο εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἰουδαίας καὶ Παλαιστίνης, ἐν Συρίᾳ ἐβασίλευεν ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Σελευκιδῶν ὁ τελευταῖος ἐκ τοῦ οἴκου τούτου (κατὰ Ἰώσηπον) βασιλεὺς τῆς χώρας ταύτης Ἀντίοχος ὁ ἐπικαλούμενος Διόνυσος (περὶ τὸ 70 π. Χ.). Οὗτος στρατεύσας ἐπὶ τὸν Ἀρέταν ἐφρονεύθη ἐν τινὶ μάχῃ, μετ' ὃ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἔπαθε πανωλεθρίαν. Τότε δὲ μερὶς τῶν Σύρων (οἱ Δαμασκηνοὶ) ἕνεκα τοῦ μίσους ὅπερ εἶχον ἐναντίον τοῦ ληστήρχου ἡγεμόνος, τοῦ καταλαβόντος τὴν Χαλκίδα καὶ Ἡλιούπολιν

¹⁾ Πλουτάρχ. Βίος Ἀντωνίου 41.

καὶ τὴν Ἰουραίων ὄρεινὴν (πρὸς Στράβ. 15', 733) Πτολεμαίου τοῦ Μενναίου, ἐπηγάγοντο καὶ κατέστησαν βασιλεία τῆς Κοίλης Συρίας αὐτὸν τὸν Ἀρέταν¹⁾. Οὕτω δὲ Ἀραβικὴ δυναστεία ἰδρύθη ἐν Συρίᾳ, μᾶλλον δὲ μέρος τῆς Συρίας ὑπετάγη εἰς τὸ Ἀραβικὸν κράτος τῆς Πέτρας. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῶν Ἀράβων ἐν Δαμασκῷ διήρκεσε βραχύ. Διότι μετ' ὀλίγον ὁ Πομπηῖος πολεμῶν ἐν Ἀρμενίᾳ ἐναντίον τοῦ βασιλέως τῆς Ἀρμενίας Τιγράνου ἔπεμψε τὸν στρατηγὸν Σκαῦρον εἰς τὴν Συρίαν· πρὶν ἢ δὲ ἔλθῃ οὗτος εἰς Δαμασκόν, ταύτην εἶχον καταλάβει πρὸ μικροῦ οἱ ὑποστράτηγοι αὐτοῦ Λόλλιος καὶ Μέτελλος, ἐκβληθέντων τῶν Ἀράβων ἐκ τῆς Κοίλης Συρίας. Ἀπὸ Δαμασκοῦ ὁ Σκαῦρος ἐστράτευσεν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, διότι ἐνταῦθα ὁ Ἀρέτας συμμαχήσας μετὰ τοῦ Ἰρκανοῦ, ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως τῶν Ἰουδαίων Ἀριστοβούλου Β', ἐπολιόρκει τὴν Ἱερουσαλήμ. Ὁ Ἀρέτας ἀπειληθεὶς ὑπὸ τοῦ Σκαῦρου κατέλιπε τὴν Ἰουδαίαν προσβληθεὶς καὶ ἠττηθεὶς κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοβούλου. Καὶ οὕτω μὲν κατελύθη ἢ ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ Ἀραβικὴ ἀρχή, ἣτις ἄλλως δὲν ἦτο ἀποτέλεσμα μεταναστεύσεως καὶ ἐγκαταστάσεως Ἀραβικῶν λαῶν ἐν Συρίᾳ, ἀλλ' ἐθελουσίας ὑποταγῆς τῶν Δαμασκηνῶν εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἀρέτα Β'. Ἀναντίρρητον ἐν τούτοις ὅτι μετὰ τοῦ γεγονότος τούτου ὡς καὶ μετὰ τῶν ἐπανειλημμένων στρατειῶν τῶν βασιλέων τῆς Πέτρας εἰς Παλαιστίνην καὶ καθόλου μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ ἀκμῆς τοῦ κράτους τῆς Πέτρας συνδέεται ἡ ἐποικησις καὶ ἐγκατάστασις Ἀραβικῶν τινῶν φυλῶν ἢ πατριῶν ἐν τοῖς πέριξ τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἐν τισὶν ἄλλοις τόποις τῆς Συρίας. Καὶ ἐνῶ αἱ πόλεις πανταχοῦ οἰκοῦνται ὑπὸ Ἑλλήνων, ἢ δὲ πεδινῇ χώρᾳ ὑπὸ πληθυσμοῦ ἐν μέρει Ἑλληνικοῦ καὶ ἐξηλληνισμένου, ἐν μέρει δὲ διατηροῦντος τὴν ἐγχωρίαν Ἀραμαϊκὴν γλῶσσαν, τὰ ὄρη ἀπὸ Ἀμανοῦ μέχρι Λιβάνου καταλαμβάνονται ὑπὸ Ἀράβων ὀρυζομένων ἐντεῦθεν καὶ ληϊζομένων τὰς πεδινὰς χώρας. Ὁ Πλουτάρχος (ἐν Βίῳ Ἀντων. 39) ἀναφέρει ὅτι ὁ Πομπηῖος κατα-

¹⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΓ', 15, 2. Ἰουδ. Πόλ. Α', 4, 7—8.

βαίνων εἰς Συρίαν ὑπέταξε διὰ τοῦ Ἀφρασίου τοὺς περὶ Ἀμανὸν Ἀραβίας. Ὁ Στράβων δὲ ἀναφέρει ἐν Λιβάνῳ Ἰτουραίους¹⁾ καὶ Ἀραβίας ληστὰς λυμαινομένους τὴν Κοίλην Συρίαν²⁾. Καὶ τὰ μὲν ληστήρια τῶν Ἀράβων, τὰ ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις ἰδρυμένα, καθ' ἐν χρόνον ὁ φοβερός, Ἑλληνικὸν ὄνομα φέρων, λήσταρχος Ζηνοδόωρος εἶχεν ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνῃ, ἐν Τραχωνίτιδι τῆς Παλαιστίνης, ἀληθὲς κράτος ληστρικόν, ὃ δὲ τούτου υἱὸς Θεόδοτος ἐν μιᾷ μόνῃ κατ' Ἰουδαίων στρατεία ἐφόρευε μισοὺς Ἰουδαίους καὶ διήρπαζε τὴν ἀποσκευὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου (βασιλέως τῶν Ἰουδαίων)³⁾, τὰ ληστήρια λέγομεν ταῦτα τῶν Ἀράβων ληστῶν ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Μέσης ἰδίᾳ Συρίας δὲν ἀπετέλουν λαὸν συμπαγῆ· ἀλλ' ἐν τῇ περὶ τὴν Δαμασκὸν χώρα, τῇ καλουμένῃ Ἀραυνίτιδι (νῦν Χαουράν), τοσοῦτον ηὔξηθη κατὰ μικρὸν ὁ Ἀραβικὸς πληθυσμὸς, ὥστε καὶ ἡ Δαμασκὸς αὖθις ἐπὶ τινα χρόνον (περὶ τὰ 37 μ. Χ.) περιῆλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἀράβων τῆς Πέτρας. Τοῦτο γινώσκομεν ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὅστις αὐτὸς οὗτος διηγείται (ἐν Β' πρὸς Κορινθίους ΙΑ', 32-33, πρβλ. πρὸς Γαλ. Α', 17) «ἐν Δαμασκῷ ὁ ἐθνάρχης Ἀρέτα τοῦ βασιλέως ἐφρούρει τὴν Δαμασκηνῶν πόλιν πιάσαι με θέλων καὶ διὰ θυρίδος ἐν σαργάνῃ ἐχαλάσθην διὰ

¹⁾ Οἱ Ἰτουραῖοι ἦσαν λαὸς τῆς Παλαιστίνης οἰκῶν τὰ βορειοανατολικά τῆς χώρας ταύτης ἐν Αἰμωνίτιδι, θεωρούμενοι καὶ οὗτοι Ἀραβικῆς καταγωγῆς, εἰ καὶ ὁ Στράβων δὲν θεωρεῖ αὐτοὺς τοιοῦτους. Καὶ τὸ ὄνομα δὲ Ἰτουραῖοι=Γετούρ ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ ὡς σημαῖνον «ὄρειοί».

²⁾ Στράβ. ΙΓ', 755. «Τὰ μὲν ὄρεϊνὰ ἔχουσι πάντα Ἰτουραῖοί τε καὶ Ἀραβες, κακοῦργοι πάντες, οἱ δ' ἐν τοῖς πεδίοις γεωργοὶ κακοῦμενοι δ' ὑπ' ἐκείνων ἄλλοτε ἄλλης βοήθειας δέονται. Ὁρμητηρίους δ' ἐρμυνοῖς χρῶνται, καθάπερ οἱ τὸν Λίβανον ἔχοντες καὶ τὰ ἐπιθαλάσσια σπηλαία, ἃ κατέσπασε Πομπήϊος, ἀφ' ὧν τὴν τε Βόδλον κατέτρεχον καὶ τὴν ἐφεξῆς ταύτη Βηρυτὸν». Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΕ', 10, 1. «Τούτῳ (τῷ Ζηνοδόωρῳ) τὰ μὲν κατὰ τὰς προσόδους οὐκ ἔρει, ληστήρια δὲ ἔχων ἐν τῷ Τράχωνι πλείω τὴν πρόσσον ἐφερεν· οἰκοῦσι γὰρ ἄνδρες ἐξ ἀπονοίας ζῶντες τοὺς τόπους, οἱ τὰ Δαμασκηνῶν ἐχρήζοντο· καὶ Ζηνοδόωρος οὗτ' εἶρε καὶ αὐτὸς τῶν ἀφελειῶν ἔκοινωνει· κακῶς δὲ πάσχοντες οἱ πλησιόχωροι Οὐάβρωνος κατεβόων τοῦ τότε ἡγεμονεύοντος καὶ γράφειν ἤξιον Καίσαρι τοῦ Ζηνοδόωρου τὴν ἀδικίαν».

³⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΓ', 13, 3.

τοῦ τείχους καὶ ἐξέφυγον τὰς χεῖρας αὐτοῦ» (Πρβλ. Πράξ. Ἀποστ. θ', 25· «Λαβόντες δὲ αὐτὸν οἱ μαθηταὶ νυκτός, καθῆκαν διὰ τοῦ τείχους, χαλάσαντες ἐν σπυρίδι»). Ἡ τοιαύτη Ἀραβικὴ ἀρχὴ ἐπὶ τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας, ἡ συνδεομένη μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀρέτα Γ' ἢ Δ' καὶ συμπίπτουσα πρὸς τὸ 37 μ. Χ., ἡ ἀντιφάσκουσα πρὸς ὅσα γινώσκομεν περὶ τῆς τῶν βασιλέων τῆς Πετραίας Ἀραβίας ἐπὶ τοῦ Αὐγούστου εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὑποταγῆς, τῆς ῥητῶς μαρτυρουμένης ὑπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΓ', 779 «νῦν δὲ κάκεινοι (Ναβαταῖοι καὶ Σαβαῖοι «οἱ τὴν εὐδαίμονα Ἀραβίαν νεμόμενοι καὶ πολλάκις κατατρέχοντες αὐτῆς πρὶν ἢ Ῥωμαίων γενέσθαι») Ῥωμαίοις εἰσὶν ὑπήκοοι»¹⁾, ἐξηγεῖται διὰ τῆς ὑποθέσεως, ὅτι ὁ μνημονευθεὶς Ἀρέτας ἤρχε τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ῥωμαίων, πέμπων αὐτόσε τοποτηρητὴν ἢ ἑπαρχον, καλούμενον ἐν τοῖς μνημονευθεῖσι χωρίοις τῆς Κ. Δ. κατὰ τὸ παρὰ τοῖς Ο' ἐν χρήσει ὄνομα *ἐθνάρχην*²⁾. Εἶνε ἀληθές, ὅτι καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ὁ ἀπόστολος Παῦλος διέτριβεν ἐν Δαμασκῷ διδάσκων τὴν Χριστιανικὴν πίστιν ἐπὶ τριετίαν, ὅτε ἡ πόλις, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα, ὑπήγετο εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Ἀρέτου, κατὰ τὸν χρόνον

¹⁾ Περὶ τῶν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους σχέσεων τῶν *Πετραίων* Ἀράβων ἴδ. τὰ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος διὰ μακρῶν λεγόμενα (ΙΓ', 779-782). Ἀξιοσημεῖωτα ἰδίᾳ ἐκ τούτων εἶνε ὅσα ὁ μέγας γεωγράφος καὶ ἱστορικὸς ἀναφέρει κατὰ διήγησιν τοῦ φίλου αὐτοῦ Ἀθηνοδώρου ἀνδρὸς φιλοσόφου γενομένου παρὰ Πετραίους καὶ θαυμάζοντος τὴν μεγίστην εὐνομίαν τοῦ Ἀραβικοῦ τούτου λαοῦ: «Ἐδρεῖν γὰρ ἐπιδημοῦντας (ἐν Πέτρα) ἔφη πολλοὺς μὲν Ῥωμαίων, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν ἄλλων ξένων· τοὺς μὲν οὖν ξένους ὄραν κρινόμενος πολλάκις καὶ πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς τοὺς ἐπιχωρίους, τῶν δ' ἐγχωρίων οὐδένας ἀλλήλοισι ἐγκαλοῦντας, ἀλλὰ πᾶσαν εἰρήνην ἄγοντας πρὸς ἑαυτούς».

²⁾ Ἄλλ' ἐπειδὴ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἔθνους πατριαρχικῶς πολιτευομένου, τὸ *ἐθνάρχης* δυνατόν νὰ θεωρηθῆ ταυτόσημον τῷ φύλαρχος. Φύλαρχοι δὲ τοιοῦτοι ἐν Συρίᾳ ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι (Στράβ. ΙΓ', 752) «καὶ Ἰαμβλίχου, τοῦ ἐκείνου παιδὸς φύλαρχου τοῦ Ἐμισσηῶν ἔθνους (τῆς Ἐμισσης τῆς Συρίας)» Φύλαρχος λοιπὸν = ἀρχηγὸς ἔθνους = ἐθνάρχης, πρβλ. Προκοπ. ἱστ. Περσ. πολ. Α, 18 «Σαρακηνῶν τῶν Ῥωμαίους ἐνοσπόνδων ἠγούμενοι οἱ φύλαρχοι καλοῦνται. Πιθανῶς δὲ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου μνημονευόμενος ἐν Δαμασκῷ *ἐθνάρχης* δὲν ἦτο ἑπαρχος τοῦ Πετραίου Ἀρέτου, ἀλλὰ φύλαρχος τῶν ἐν Δαμασκῷ καὶ περὶ αὐτὴν Ἀράβων ἀναγνωρίζων τὴν κυριαρχίαν τοῦ ὁμοφύλου βασιλέως τῆς κατὰ Πέτραν Ἀραβίας.

τοῦτον ὁ αὐτοκράτωρ Καλιγόλας (37 - 41 μ. Χ.) καθήρει μὲν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς Γαλιλαίας καὶ τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου Ἰουδαίας (τῆς Περσίας) τὸν Ἡρώδη Ἀντίπαν (υἱὸν τοῦ μεγάλου Ἡρώδου, ἐφ' οὗ ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ ἀδελφὸν τοῦ Ἀρχελάου, τοῦ ἄρχοντος ὡς τετράρχου ἐν Γαλιλαίᾳ καθ' ὃν χρόνον ὁ Χριστὸς ἐδικάζετο ἐν Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου), εἶδεν τῷ Ἡρώδῃ Ἀγρίππᾳ (ἐνὶ τῶν ἐγγόνων τοῦ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου) τὰς τετραρχίας Ἀβιληνὴν καὶ Βαταναίαν καὶ Τραχωνίτιν καὶ Ἀραυνίτιν, ἧτοι πάσας τὰς μεταξὺ τῆς Πέτρας καὶ τῆς Δαμασκού πέραν τοῦ Ἰορδάνου κειμένης χώρας καὶ αὐτὴν τὴν περὶ Δαμασκὸν χώραν (Ἀραυνίτιδα¹⁾), ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἢ ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων ἀρχὴ τοῦ Ἡρώδου Ἀγρίππα ἔμενε τοῦλάχιστον ἐπὶ τοῦ Ἀρέτου (καθ' ὃν χρόνον ὁ Παῦλος ἐδίδασκεν ἐν Δαμασκῷ, 38 - 41) ἀπλῶς ὀνομαστικῆς τις κυριαρχίας. Ὅπως δὴποτε ὁμοίως ἡ ἱστορία τοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ ταῖς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραις κράτους τῶν βασιλέων τῆς Πέτρας ἢ Ἰδουμαίας δὲν εἶνε σαφῶς γνωστὴ, δὲν εἶνε δὲ γνωστὸν ἂν καὶ μετὰ τὸν εἰρημένον Ἀρέταν Γ' ἢ Δ' ἐπὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ διατηρήθη ἢ ἀρχὴ αὐτῆ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις. Γνωστὸν εἶνε ὅτι περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ κατελύθη (105 μ. Χ.) τὸ κράτος τοῦτο ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων, τοῦ στρατηγοῦ Πάλμα καταλαβόντος τὴν Πέτραν, καὶ ἡ Πετραία Ἀραβία ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, περιλαμβάνουσα ἐν ἀρχῇ πάσας τὰς μέχρι Δαμασκού ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου χώρας, εἶτα δὲ περιορισθεῖσα εἰς μόναν τὰς τῆς Πετραίας Ἀραβίας πόλεις καὶ τότε κληθεῖσα οὐχὶ πλέον Ἀραβία, ἀλλὰ « τρίτη Παλαιστίνη »· αἱ δὲ πέραν τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὸ κράτος τῆς Πέτρας ἀνήκουσαι χώραι τότε, ὡς φαίνεται, κατεστάθησαν Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία ἢ

¹⁾ Εἰς τὰς κτήσεις ταύτας, ὡς γνωστὸν, ὁ τοῦ Καλιγόλα διάδοχος Κλαύδιος προσέθηκε καὶ τὴν Ἰουδαίαν αὐτὴν καὶ τὴν Σαμάρειαν.

κληθεῖσα Ἀραβία¹⁾ μετὰ πρωτεύουσης Βόστρας ἢ Νέας Τραϊανῆς Βόστρας. Ἐκτοτε ἢ κατὰ Πέτραν Ἀραβία ἐνωθεῖσα στενώτερον μετὰ τῆς Παλαιστίνης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ εἶτα μετὰ τῆς χριστιανικῆς Ἑλληνικῆς Π. ἐγένετο σπουδαῖον ἐν τῇ Ἀνατολῇ κέντρον τοῦ τε ἐθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀφοῦ δὲ ἀπὸ τοῦ 4^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἰδρύθη ἐν Ἀνατολῇ μέγα κέντρον πολιτικὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ Κωνσταντινούπολις ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, ἢ κατὰ Πέτραν Ἀραβία ἔμενε συνδεδεμένη μετὰ τοῦ κέντρου τούτου. Κατὰ τὸν 6^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ὁ βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς Α' ἱδρυσεν ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ μέγα μοναστήριον καὶ περὶ αὐτὸ φυλακτήριον στρατιωτῶν ἀξιολογώτατον²⁾, ὅπερ καὶ μετὰ τὴν κατὰ τὸν 7^{ον} αἰῶνα ἐπελθοῦσαν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ ἀφαίρεσιν τῆς κατὰ Πέτραν Ἀραβίας ἔμενε σταθμὸς σπουδαῖος Ἐκκλησιαστικοῦ βίου Ἑλληνικοῦ καὶ παιδείας καὶ γραμμάτων, ὡς θέλομεν εἶπει περαιτέρω, μένει δὲ ὡς τοιοῦτος σταθμὸς καὶ μέχρι σήμερον ἀποτελῶν τὸν μόνον νῦν ὑφιστάμενον ἠθικὸν μεταξὺ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας πρὸς τὴν κατὰ Πέτραν Ἀραβίαν δεσμὸν. Ἀλλ' ὁ Χριστιανισμὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ὀρθοδοξία διατηροῦντο ἔτι ἐν Πέτρα μέχρι τοῦ 12 μ. Χ. αἰῶνος, καθ' ἃ μαρτυροῦσι καὶ οἱ τῶν σταυροφοριῶν τὴν ἱστορίαν συγγράψαντες Λατῖνοι, ὡς περὶ τούτου ἐν οἰκείῳ τόπῳ ἱστοροῦμεν ἐν τοῖς περαιτέρω.

Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ διαφέρει ἡμῖν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι πολλῶ σπουδαιότερον τῶν Ἀράβων τῆς Πετραίας Ἀραβίας εἶνε τὰ ἀφορῶντα εἰς τοὺς ἐν Κοίλῃ Συρίᾳ περὶ τὴν Δαμασκὸν Ἀραβας καὶ ὡς πρὸς τὴν ῥοπὴν καὶ ἐπίδρασιν, ἣν εἶχον οἱ Ἀραβες οὗτοι εἰς τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Συ-

¹⁾ Ὁ οἶκος τοῦ Ἡρώδου Ἀγρίππα δὲν διατήρησε μετὰ τὸν τούτου θάνατον τὴν ἐπὶ τῶν χωρῶν τούτων κυριαρχίαν. Τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ αὐτοῦ ἢ ἀρχὴ περιοριζέτο εἰς τὴν Χαλιδα (Κινασρεῖ) τῆς Κοίλης Συρίας.

²⁾ Προκοπ. περὶ κτισμ. Β. 58.

ρίας. Ὡς πρὸς τοῦτο πρέπει ἐν πρώτοις νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον ὅτι οἱ Ἄραβες οὗτοι, εἰ καὶ ἢ ἐν Συρίᾳ ἐμφάνισις αὐτῶν συμπίπτει μετὰ τῆς ἐπὶ τὴν Συρίαν ἐπεκτάσεως τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους τῆς Πέτρας καὶ συνδέεται πιθανῶς ἐσωτερικῶς μετὰ τῆς πρὸς νότον τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἰδρύσεως τοιοῦτου κράτους Ἀραβικοῦ, ἐπέδραμον ἢ μετενάστευσαν οὐχὶ ἀπὸ τῆς Πετραίας Ἀραβίας εἰς τὴν Συρίαν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ἀραβουρικῆς ἐρήμου κατὰ μικρὸν, ὡς ἦτο λίαν φυσικὸν καὶ ὡς εἶδομεν ἀνωτέρω οὕτως ἀπ' αἰῶνων γινόμενον, προσήγγισαν εἰς τὴν Συρίαν, ἔχοντες μὲν τὸ κέντρον αὐτῶν πάντοτε ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' εἰσχωροῦντες ἐν τισὶ τόποις, ὡς ἐν Ἀραουνίτιδι καὶ ἐν τῇ Ἐμισσηνῇ καὶ τῇ περὶ τὴν Ἀπάμειαν χώρα (Παραποταμίᾳ) καὶ τῇ περὶ Χαλκίδα (Χαλκιδικῇ) καὶ Ἰτουραία καὶ Περαιᾶ, τοσοῦτον ἡμερώτεροι καθιστάμενοι ἕσον πλέον προσεγγίζουσι πρὸς τοὺς Συροελληνικοὺς συνοικισμοὺς, ὅπου δὲ διαιτῶνται ἐκτὸς πόλεων οἰκοῦντες κωμηδὸν ἢ ὡς σκηνῆται ἀποτελοῦντες ἰδίους συνοικισμοὺς ἢ νομαδικὰς πατριάς συντεταγμένας ὑπὸ φυλάρχους ἰδίους καὶ ἀπὸ τούτων λαμβάνοντες τὸ ὄνομα αὐτῶν, ὡς λίαν πιστῶς τοῦτο περιγράφεται ὑπὸ τοῦ Στράβωνος¹⁾. Οἱ δὲ τοιοῦτοι περὶ τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην Ἀραβικοὶ συνοικισμοὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῆς Πέτρας οὐ μόνον δὲν ἐξέλιπον ἢ ἠλαττώθησαν, ἀλλὰ τούναντίον φαίνεται ὅτι ηὔξηθησαν. Ἀκριβῶς δὲ αἱ ὑπὸ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀραβικῆς χρονολογίας παρεχόμεναι εἰδήσεις τῶν μωαμεθανικῶν χρόνων παριστῶσιν ἡμῖν Ἀραβικὰς φυλάς ἀπὸ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας εἰς τὴν Συριακὴν ἔρημον καὶ τὴν Συρίαν μεταναστευούσας καὶ πρὸ τῶν χρόνων τῆς καταλύσεως τοῦ κράτους τῆς Πέτρας καὶ μετὰ τὴν κατάλυσιν καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν κατάλυσιν ταύτην. Αἰτία τῶν μετα-

¹⁾ Στράβ. ιϚ', 753. «Ὁμορος δὲ ἐστὶ τῇ Ἀπαμείῳ πρὸς ἑω μὲν ἢ τῶν φυλάρχων. Ἀράβων καλουμένη Παραποταμία καὶ ἡ Χαλκιδικὴ ἀπὸ τοῦ Μασσούου καθήκουσα κα πᾶσα ἢ πρὸς νότον τοῖς Ἀπαμείουσιν, ἀνδρῶν σκηνιτῶν τὸ πλέον· παραπλήσιοι δ' εἰσι τοῖς ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ νομάσιν· αἱ δ' οἱ πλησιαίτεροι τοῖς Σύροις ἡμερώτεροι καὶ ἦντων Ἄραβες καὶ σκηνῆται, ἡγεμονίας ἔχοντες συντεταγμένας μάλλον».

ναστεύσεων τούτων, τῶν γενομένων περὶ τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, ἀναφέρεται ὁ ἔνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν χωμάτων τῶν μεγάλων τεχνητῶν δεξαμενῶν τῆς φύσει εὐδαίμονος ἐκείνης χώρας ἐπελθὼν κατακλυσμὸς τῶν οἰκήσεων πολλῶν φυλῶν. Οἱ ἀπὸ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας μετανάσται ἔλαβον διπλὴν διεύθυνσιν, οἱ μὲν μεταναστεύοντες εἰς τὴν Χαλδαίαν πρὸς τὸν μυχὸν τοῦ νῦν Περσικοῦ κόλπου καὶ μεσογειότερον παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος, οἱ δὲ λαμβάνοντες τὴν πρὸς Συρίαν καὶ ἰδίᾳ τὴν Ἀραουνίτιδα ὁδόν. Ὡς πρὸς τὰ ὀνόματα τῶν φυλῶν τῶν ἐγκατασταθεισῶν ἐν Συρίᾳ ἢ ἐν Χαλδαίᾳ δὲν εἶνε σαφεῖς αἱ μωαμεθανικαὶ Ἀραβικαὶ παραδόσεις. Κατ' αὐτὰς *Χοζαῖται* μὲν ἐκλήθησαν οἱ εἰς Χαλδαίαν τραπέντες ὡς χωρισθέντες ἀπὸ τῶν ὁμοφύλων τῶν εἰς Συρίαν τραπέντων, ὡς τοῦτο σημαίνοντος τοῦ ὀνόματος (ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ *χοζᾶ* = χωρίζεσθαι ἀπὸ συντρόφου), ἐνῶ μεγάλη μοῖρα ἢ ὑπὸ τὸν φύλαρχον *Σαλιχ* ἐγκατασταθεῖσα ἐν Ἀραουνίτιδι καὶ ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰορδάνου χώρᾳ διετέλει οὕσα ὑπὸ τοὺς ἀπὸ *Σαλιχ* καταγομένους φυλάρχους (*Σαλιχίδας*)¹⁾. Οὗτοι ἀναγνωρίζοντες τὴν τῶν Ῥωμαίων κυριαρχίαν καὶ ὑπὸ τούτων διοριζόμενοι ἤρξαν ἐν ταῖς εἰρημέναις τῆς Συρίας χώραις 140 ἔτη, ὅτε τὴν τῶν *Σαλιχιδῶν* δυναστείαν διεδέξατο ἡ τῶν ἀπὸ Χαλδαίας καὶ Περσίας ἐλθόντων *Χοζαῖτων*, ὧν ὁ φύλαρχος *Δζανιφ* ἔδρυσε περὶ τὰ 222 μ. Χ. τὴν δυναστείαν τῶν *Δζανιφιδῶν* ἢ *Γασσανιδῶν*²⁾, οἵτινες διετήρησαν τὴν ἀρχὴν αὐτῶν μέχρι τῆς Ἀραβικῆς κατακτῆσεως τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος διατελοῦντες ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν

¹⁾ Πλὴν τῶν *Χοζαῖτων* ἢ *Δζανιφιδῶν* ἀναφέρονται ἐν τισὶν Ἀραβικαῖς πηγαῖς δύο ἄλλαι ἦντον σημαντικαὶ φυλαί, ἡ τῶν *Τουχιδῶν* καὶ ἡ τῶν *Λαχιμῶν*.

²⁾ *Sepp. Jerusalem und das Heilige Land* τόμ. 2 σελ. 230 κ. ἐ. μέχρι 238. Ὁ *Sepp* (σ. 236) εὐρίσκει ἤδη ἐπὶ Χριστοῦ *Χοζαῖτας* ἐν Παλαιστίνῃ καὶ δὴ ἐν τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Χριστοῦ, ὡς τοιαύτην θεωρῶν τὴν ὑπὸ *Λουκᾶ* (Η', 2) ἀναφερομένην «Ἰωάνναν γυναῖκα *Χουζᾶ* ἐπιτρόπου Ἡρώδου», ἣτις ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Εὐαγγελιστοῦ (ΚΔ', 10) καὶ μεταξὺ τῶν μαθητῶν, εἰς οὓς εὐηγγελίσθη ὑπὸ τῶν μυροφόρων γυναικῶν ἢ τοῦ Χριστοῦ Ἀνάστασις.

καὶ προστασίαν τῶν Ῥωμαίων, ἀπὸ δὲ τοῦ 4^{ου} αἰῶνος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῆς βασιλείας.

Οἱ Χοζαῖται καὶ οἱ Δζανιφίδοι εἶνε γνωστοὶ ἐκ τῆς Ἀραβικῆς χρονολογίας τῆς μωαμεθανικῆς τῆς πραγματευομένης περὶ τῶν πρὸ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ ἐξ Ἀραβίας εἰς Συρίαν γενομένων Ἀραβικῶν ἐποικίσεων. Ἀλλὰ νέα ἀψευδεῖς πηγὰ ἐπιγραφικῶν μνημείων ιστορικῶν ἀνακαλυφθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Γάλλου René Dussaud ἀπεκάλυψαν ἡμῖν νέον Ἀραβικὸν λαὸν μεταναστεύσαντα ἐξ Ἀραβίας εἰς τὴν Συρίαν καὶ ἐγκατασταθέντα ἐνταῦθα βορειότερον τῶν Ναβαταίων ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἀραυνίτιδι. Ἡ ἐπισημοτάτη αὕτη φυλὴ ἢ τῶν Σαφατηνῶν Ἀράβων ἐντελῶς ἐξελληνισθεῖσα ἐν Συρίᾳ ἀποτελεῖ ἐν τῶν σπουδαιωτάτων ὑπὸ τινα ἔποψιν στοιχείων τοῦ ἐν Συρίᾳ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ τὰ περὶ ταύτης θέλομεν πραγματευθῆ ἐκτενῶς ἐν τοῖς περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Συρίας. Οὕτως εἰς τὰ ἐν Συρίᾳ οἰκοῦντα ἔθνη τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐγχωρίων Ἀραμαίων προσετέθη τρίτον τι ἔθνος, τὸ τῶν Ἀράβων, οὗτινος ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς εἰσὶν ἄξιοι ἰδιαιτέρου ἐνταῦθα λόγου ὡς πρὸς τὸ ζήτημα ἡμῶν.

Ὁ βίος καὶ ὁ πολιτισμὸς τῶν ἐν Συρίᾳ πρὸ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἐμφανισθέντων Ἀράβων.

Τὰ ἀνωτέρω κατὰ Στράβωνα λεχθέντα περὶ τοῦ βίου τῶν ἐν Συρίᾳ Ἀράβων παρέχουσι μέτρον πιστὸν τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ὅσα πλέον ὁ λαὸς οὗτος διητᾶτο ἐν ταῖς σκηναῖς αὐτοῦ πλανώμενος νομαδικῶς ἐν τῇ Συροαραβικῇ ἐρήμῳ, τοσοῦτῳ ἔμεινεν Ἄραβ' ὅσα δὲ πλέον προσήγγιζε πρὸς τὰς οἰκουμένας χώρας τῆς Συρίας καὶ ἐπεκοινωνεῖ τοῖς Συροέλλησι, τοσοῦτῳ καθίστατο ἡμερώτερος καὶ «ἤτιον Ἄραβ'». Ἐνεκα τῆς τοιαύτης διαφορᾶς τοῦ βίου δύο προέκυψαν λαοὶ Ἀραβικοὶ ἐν Συρίᾳ καὶ περὶ τὴν Συρίαν α') οἱ ἐμμένοντες ἐν τῷ ἀνάκαθεν νομαδικῷ καὶ σκηνητικῷ

βίῳ καὶ διαιτώμενοι ἐκτὸς τῶν πόλεων (καλούμενοι συνήθως κατὰ τοὺς προμωαμεθανικοὺς χρόνους Σαρακηνοὶ = Ἀνατολίται (ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ σαρκ = ἀνατολή;)), συντεταγμένοι κατὰ φυλὰς ὑπὸ φυλάρχους, ὧν ἓνα τὸν Γαβαλᾶ υἱὸν Ἀρέταν ἢ Ἀρέθαν καὶ τοῦτον καλούμενον εὐρίσκομεν ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ ἀναγορευθέντα ¹⁾. Οἱ νομάδες οὗτοι Ἀραβες, καίπερ πρῶμώτατα προσελθόντες εἰς τὸν χριστιανισμόν, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Συρίας ἐγκαταστάντες ὁμόφυλοι αὐτῶν, ἔμειναν πάντοτε κεχωρισμένοι κοινωνικῶς καὶ πολιτικῶς ἀπὸ τοῦ λοιποῦ Συροελληνικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ μετὰ τούτου συγχωνευθέντος ἐξηλληνισμένου Ἀραβικοῦ λαοῦ τῶν Συριακῶν πόλεων. β') Ὁ ἐν ταῖς πόλεσιν ἐγκατασταθεὶς καὶ ἐκπολιτισθεὶς καὶ ἐξελληνισθεὶς καὶ μετὰ τῶν Ἑλλήνων συγχωνευθεὶς Ἀραβικὸς λαός. Τίνες νῦν αἱ πόλεις τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἐν αἷς ἐγκατέστησαν οἱ τὸν πλάνητα νομαδικὸν βίον ἀντὶ τοῦ μονίμου βίου τῶν πόλεων ἀνταλλάξαντες Ἀραβες; — Ἡ ἐπαρχία Ἀραβίας, ἢ συγκροτη-

¹⁾ Προκοπ. Περσ. πόλ. Α', εἰ' κ. ε. «βασιλεὺς Ἰουστινιανὸς φυλαῖς (Σαρακηνῶν) ὅτι πλείστασι Ἀρέθαν τὸν Γαβαλᾶ παῖδα ἐπέστησεν, ὃς τῶν ἐν Ἀραβίῳ Σαρακηνῶν ἤρχεν, ἀξίωμα βασιλέως αὐτῷ περιθέμενος, οὐ πρότερον τοῦτο ἔν γε Ῥωμαίοις γεγονός πάποτε». Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Προκοπίου λεγομένων καθίσταται δῆλον ὅτι τὰς περὶ τὴν Συρίαν νομαδικῶς βιούσας καὶ ὑπὸ διαφόρους φυλάρχους διατελούσας Ἀραβικὰς φυλὰς ὑπήγαγεν ὁ βασιλεὺς (χάριν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος, ἵνα χρησιμοποιήσῃ τὴν τῶν Ἀράβων τότε συμμαχίαν τελεσφόρως εἰς τὸν κατὰ τῶν Περσῶν πόλεμον) ὑπὸ τὴν ὑπερτέραν ἀρχὴν ἰσχυροῦ τινος φυλάρχου, εἰς δὲ ἀπένευμε τὸ ἀξίωμα καὶ τὴν τιμητικὴν προσωνομίαν «βασιλεύς». Ἡ εἰς τὸ ἀξίωμα βασιλέως προαγωγὴ ἀπλοῦ τινος φυλάρχου Ἀραβος ἔμποιε δικαίως αἰσθῆσθαι ἰσχυρὰν εἰς τὸν Προκόπιον. Εἶνε ἀληθές, ὅτι καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Πετραίας Ἀραβίας ἐτιμῶντο διὰ τοιαύτης προσωνομίας. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐν τῇ εὐρείᾳ συμπολιτεῖᾳ κρατῶν, τῇ παραχθίσῃ ἐκ τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου Μακεδόνος βασιλέως, τὸ ἀξίωμα τοῦτο καὶ τὴν προσωνομίαν ἐλάμβανον πάντες οἱ τῶν ἰδιαιτέρων κρατῶν ἡγεμόνες· ἐλάμβανον δὲ τοῦτο καὶ οἱ φιλοδοξοῦντες ἐπ' αὐτὸ (τὸ λέγεσθαι βασιλεῖα διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ τούτου ὀνόματος) Ἑλληνισταὶ βάρβαροι ἡγεμόνες, ἐὰν ἀπλῶς ἀνεγνωρίζετο (ὡς περίπου συμβαίνει καὶ νῦν) ἡ προσωνομία αὐτῶν αὕτη ὑπὸ τῶν ἄλλων βασιλέων, βραδύτερον δὲ ὑπὸ τῆς Ῥώμης ἢ τοῦ αὐτοκράτορος αὐτῆς. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Προκοπίου βασιλεὺς προσηγορεύετο καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλληνορωμαϊκὴν Ἀνατολὴν μόνον ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτωρ καὶ ὁ βασιλεὺς τῶν Περσῶν. Διὰ τοῦτο ἢ εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο προαγωγὴ τοῦ φυλάρχου Ἀρέθα θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκείνου ὡς γεγονός πρωτοφανὲς τοῦλάχιστον εἰς τὴν τῶν Ῥωμαίων, ὡς λέγει, ἱστορίαν.

θείσα μετά τὴν κατάλυσιν τοῦ κράτους τῆς Πέτρας καὶ περιλαβούσα πλὴν τῆς Πετραίας Ἀραβίας πάσας τὰς ἐν Παλαιστίνῃ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου χώρας (Περαίαν, Ἀραυνίτιδα, Βατουναίαν, Τραχωνίτιδα) εἶχε πάσας τὰς ἐν ταῖς χώραις ταύταις πόλεις, ἃς ἀπαριθμεῖ ὁ Πτολεμαῖος (Β', 17.) καὶ ἐν αἷς πόλεις Παλαιστίνης ἀναφέρονται Γέρασα, Μήδαυα, Ῥαβαθώμ (Ῥαβδᾶθ-Ἀμμών), Βόστρα. Βραδύτερον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν, ὅτε ἡ Πετραία ἐχωρίσθη ἀπὸ τῆς ἐπαρχίας Ἀραβίας ὡς ἐπαρχία « Τρίτης Παλαιστίνης », πόλεις καὶ ἐπισκοπαὶ ἐκκλησιαστικαὶ κατὰ τὸν Ἱεροκλέους Συνέκδημον (ἐκδ. Parthey σελ. 45 καὶ 46) τῆς νέας ἐπαρχίας Ἀραβίας, τῆς περιοριζομένης εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου χώρας τῆς Παλαιστίνης, ἦσαν Βόστρα, Νιλακώμη, Ἄδρα, Δία, Ἐξακωμία κώμη, Μήδαβα, Γέρασα, Μαιουδος, Φιλαδέλφεια (ἢ πρῶην Ῥαβδᾶθ-Ἀμμών), Νεάπολις, Ἱεράπολις, Φιλιππόπολις, Φαινά, Κωνσταντία, Διονυσιάς, Καναθά, Ἄδρασσός. Ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ὀνομάτων τῶν πόλεων τούτων ἐξάγεται 1) ὅτι ἡ ἐπαρχία Ἀραβία οὐδεμίαν περιελάμβανε πόλιν τῆς Κοίλης Συρίας, ἐξ οὗ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐν ταῖς χώραις ταύταις οἱ Ἀραβες ἦσαν μᾶλλον σκηνῆται ὑπὸ φυλάρχους διάγοντες περὶ τὰς πόλεις, οὐχὶ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὡς περὶ τὴν Ἀπάμειαν, Ἐμισσαν, ἰδίως δὲ τὴν Δαμασκὸν καὶ ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀρέτα κατάληψις τῆς πόλεως καὶ ὑπὸ τοῦ ἐθνάρχου αὐτοῦ τοῦ κυβερνῶντος τὴν πόλιν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν Δαμασκῶ διαμονῆς τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἦν γεγονός δλωσ παροδικόν 1). 2) Ὅτι ἐκ τῶν ἑπτακαίδεκα πόλεων τῆς ἐπαρχίας ταύτης αἱ ἑννέα φέρουσιν ὀνόματα ἀκραιφνῶς Ἑλληνικά, ὅτι δὲ καὶ αἱ λοιπαί, καὶ μάλιστα ἡ πρωτεύουσα Βόστρα, ἦσαν Ἑλληνικαί, καὶ τοῦτο εἶνε μεμαρτυρημένον. Οὕτως ἐχόντων μάλιστα τῶν πραγμάτων, ἡδύνατό τις

1) Ὅτι ἡ Δαμασκός δὲν ἦτο ἐν Ἀραβίᾳ, δηλοῦται καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀποστόλου Παύλου, ὅστις ἐκ Δαμασκοῦ ἐφυγεν εἰς τὴν Ἀραβίαν καὶ ἐξ Ἀραβίας πάλιν ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Δαμασκὸν (Γαλ. Α. 17).

2) Sepp. Jerusalem und das Heilige Land σελ. 230.

ν' ἀμφιβάλλῃ ἐπὶ στιγμὴν περὶ ἐγκαταστάσεως Ἀράβων ἐν ταῖς πόλεσιν αὐταῖς, ἂν μὴ ἐν τισιν τούτων, ἐν Βόστρᾳ, Γεράσοις, Καναθᾶ μνημεῖα καὶ ἐπιγραφαὶ Ὀμηρικαὶ (ἢ Χιμιαριτικά) δὲν ἐμαρτύρουν ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὄκουν Ἀραβες, οἵτινες καὶ ἔκτισαν τὰς πόλεις ταύτας καὶ κατέλιπον τὰ Ἑλληνικά καὶ τὰ Ὀμηρικὰ μνημεῖα αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ἀραβες οὗτοι ἦσαν Ἀραβες Ἑλληνόφωνοι (Griechisch redenden), ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτοὺς ὁ Γερμανὸς ἐρευνητῆς Sepp 2). Οἱ Ἀραβες οὗτοι, οἵτινες ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς ἐπιγραφικοῖς αὐτῶν μνημείοις καὶ τὰ ὀνόματα τὰ Ἀραβικά (Ὀμηρικὰ) ἀνδρῶν τε θεῶν τε μετεποιοῦν εἰς Ἑλληνικά καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας ἐπλούτισαν δι' ὀνομάτων Ἀραβικῶν Ἀραβοελλήνων ῥητόρων, φιλοσόφων κλπ. (Ἰάμβλιχος, Μάλχος) καὶ Ἑλληνικῶν μνημείων τέχνης καὶ ἐπιγραφῶν ἐπλήρωσαν τὴν χώραν αὐτῶν, ἐξηλληνίσθησαν ἐντελῶς. Δὲν δύναμαι νὰ κρίνω κατὰ πόσον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπολύτως ἀκριβὲς τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Sepp 1), ὅτι οἱ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου (IB', 20—29) μνημονευόμενοι Ἕλληγες, οἱ ἀναβάντες εἰς Ἱερουσαλήμ μικρὸν πρὸ τοῦ πάθους τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐπιθυμήσαντες νὰ ἰδῶσι τὸν Κύριον, ἦσαν ἐκ τῶν Ἀραβοελλήνων τῆς Ἀραυνίτιδος, ἀλλ' εἶνε γνωστὸν ὅτι ἡ διδασκαλία ἡ Χριστιανικὴ εὐθὺς μετὰ τὴν Ἱερουσαλήμ ἐδιδάχθη ἐν τῇ Ἀραβίᾳ, πρὶν ἢ ἔτι ἐν Ἀντιοχείᾳ ἰδρυθῇ ἡ πρώτη Χριστιανικὴ κληθεῖσα Ἐκκλησία, καὶ ἡ πρώτη διδασκαλία αὐτῆς ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀποστόλου τῶν ἐθνῶν Παύλου εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Δαμασκῶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν πρόσοδον καὶ βάπτισιν αὐτοῦ. Τρία ἔτη ὁ Παῦλος (38—41) ἔμεινεν ἐν Ἀραβίᾳ κηρύττων τὸ νέον δίδαγμα. Ὅτι οἱ Ἀραβες ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων τὸν Χριστιανισμόν δεξαμένων λαῶν μαρτυροῦσι βραδύτερον καὶ αὐτοὶ οἱ μωαμεθανοὶ Ἀραβες χρονογράφοι, παραδίδοντες ὅτι οἱ Χοζαῖται ἦσαν Χριστιανοί, οὐχὶ πάντως τὸν Χριστιανισμόν τοῦτον φέροντες ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας,

2) Αὐτόθι σελ. 237.

ἐνθα πολλῶ βραδύτερον τῆς τῶν Χοζαϊτῶν μεταναστεύσεως ἐκηρύχθη ὁ Χριστιανισμός, ἀλλὰ λαβόντες αὐτὸν ἐν Παλαιστίνῃ. Ἐν μάλιστα πιστεύσωμεν κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκολουθίᾳ τοῦ Κυρίου ὑπῆρχον Χοζαϊται, ἐννοοῦμεν τὴν ταχίστην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀραβίᾳ διάδοσιν τῆς νέας πίστεως. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὑπὸ τινῶν ἐξηνέχθησαν γινῶμαι ὅτι ἢ ἐν τῇ Ἀραβίᾳ ταύτῃ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ὑπέκυψεν εἰς τοὺς Ἑβραϊσμούς, ὅτινες μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Τίτου καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλῆμ (70 μ. Χ.) μετέβησαν εἰς τὰς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρας καὶ διέδωσαν ἐνταῦθα τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν¹⁾. Ἄλλ' ἂν ὁ Ἑβραϊσμός, ὅπως βραδύτερον ὁ Νεστοριανισμός, εὑρέ τινα εἰσοδὸν εἰς τὰς πέραν τοῦ Ἰορδάνου νομαδικῶς βιούσας Ἀραβικὰς φυλάς, ἀληθές πάλιν εἶνε ὅτι ἐν ταῖς πόλεσι μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀνεπτύχθη καὶ ἐστερεώθη ἡ διδασκαλία ἢ τῆς καθολικῆς καὶ ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὁ αὐτοκράτωρ Φίλιππος ὁ Ἄραψ (244—249 μ. Χ.) ὁ καταγόμενος ἀπὸ Βόστρας τῆς Ἀραυνίτιδος, ὁ Χριστιανὸς τὸ θρήσκευμα καὶ ὑπὸ Χριστιανῶν γονέων γεννηθείς, ἦτο βεβαίως Χριστιανὸς καθ' ἣν ἔννοιαν εἶχε τὸ ὄνομα ἐν τῇ καθολικῇ καὶ ὀρθοδόξῃ Ῥώμῃ, καὶ ὅτι μετὰ τοῦ 217 καὶ 246 ὁ μέγας Ὀριγένης μετέβη εἰς Βόστραν καὶ ἐδίδασκεν, εἶνε μαρτύριον τῆς παρὰ τοῖς Ἀραβοέλλησι τῆς Ἀραυνίτιδος ἐπικρατήσεως τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως²⁾. Καὶ ἐκ πολλῶν δὲ χωρίων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῶν συναξαρίων τῶν μαρτύρων, ἐν οἷς ἀναφέρονται καὶ μάρτυρες ἐξ Ἀραβίας, καὶ ἐκ τῆς καθόλου ιστορίας τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἣ εὐρίσκομεν καὶ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῆς Ἀραβίας ταύτης τῆς ἐν Συρίᾳ, ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς πρὸ τοῦ 4ου ἔτι αἰῶνος ἦτο ἱκανῶς διαδεδομένος ἐν Ἀραβίᾳ. Ἄλλ' οὐχὶ ἀπλῶς διὰ τοῦ ὀρθοδόξου Χριστιανισμοῦ

¹⁾ Rénan. Les apôtres σ. 154.

²⁾ Τὰ περὶ τῆς βραδύτερον γενομένης ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας καταδικῆς τινῶν ἐκ τῶν διδασκαλιῶν τοῦ Ὀριγένους οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς τὴν ἐνταῦθα ὑποστηριζομένην γνώμην.

συνεδέετο πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἢ ἐν Παλαιστίνῃ Ἀραβία. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν παντὶ τῷ Ἑλληνικῷ καὶ Ἑλληνιστικῷ κόσμῳ μέχρι τοῦ 4 καὶ 5 μ. Χ. αἰῶνος καὶ ὁ ἐθνικὸς Ἑλληνισμὸς ἦτο ἐν τελείᾳ ἀκμῇ. Αἱ Ἀθηναίαι, αἵτινες ὡς κέντρον καὶ ἐστία τῆς Ἑλληνικῆς παιδεύσεως καὶ φιλοσοφίας ἦσαν ἐνδιαίτημα τούτων πανταχόθεν τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου καταγομένων Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνιστῶν λογίων παντὸς εἶδους, ἰδίᾳ ῥητόρων (σοφιστῶν) καὶ φιλοσόφων, καὶ φυτῶριον τῶν πανταχόθεν τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου προστρεχόντων φοιτητῶν, εἴλκυον καὶ πολλοὺς ἐκ τῆς Ἀραβίας καὶ εἶνε τέκνα τῆς Ἀραβίας ταύτης τῆς Ἑλληνικῆς οἱ ἐν τῇ ῥητορικῇ καὶ φιλοσοφικῇ σχολῇ τῶν Ἀθηνῶν μνημονευόμενοι Ἀραβες καθηγηταὶ καὶ φοιτηταὶ¹⁾. Αὐτὴ ἢ πρωτεύουσα τῆς Ἀραβίας ἅμα δὲ καὶ τῆς Ἀραυνίτιδος Βόστρα²⁾, ἢ μὴ ἔχουσα Ἑλληνικὸν ὄνομα, ἦν ἢ μᾶλλον ἐγένετο πόλις Ἑλληνική. Ἀφοῦ ἐπὶ βραχὺ κατελήφθη, ὡς ἡ Δαμασκός, ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῆς Πετραίας Ἀραβίας, μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ κατάλυσιν τοῦ κράτους τούτου γενομένη Ῥωμαϊκῇ μετωνομάσθη Νέα Τραϊανὴ Βόστρα (Nova Traiana Bostra), εἶτα δὲ γενομένη ἀποικία Ῥωμαϊκῇ ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222—235) κατέστη, ὡς πᾶσαι αἱ ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαϊκαὶ ἀποικίαι, συγκροτούμεναι τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων ἢ ἐξηλληνισμένων Ἀνατολιτῶν, καθ' ὁλοκληρίαν Ἑλληνική, πρὸς ἧς τὸν δῆμον ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἔγραψεν ἐπιστολὴν σφισμένην μέχρι νῦν ἐν γλώσσει κλασσικῇ Ἑλληνικῇ καθ' οἷον ὕφος καὶ τρόπον ἔγραφε πρὸς τὸν δῆμον τῶν Ἀθηναίων, παραινῶν καὶ

¹⁾ Ἄραψ ἦν ὁ ῥήτωρ Διοφάνης, ὁ κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα διαγωνιζόμενος ἐν Ἀθήναις πρὸς τὸν μέγαν Προαιρέσιον περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ αβασιλείου θρόνου ἤτοι τῆς υπερτάτης καθηγητικῆς ἔδρας τῆς ῥητορικῆς, ὑποστηριζόμενος ὑπὸ ὀλοκληροῦ «χοροῦ» σπουδαστῶν Ἀράβων. Ἰδ. κατωτέρω πλείονα περὶ τούτων.

²⁾ Τὸ ὄνομα αὐτῆς κατ' ἄλλους μὲν ἐτυμολογητέον ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ Βόστρα (ὄβερ πάλιν ἐκ τοῦ Βετ=οἶκος καὶ Ἀσταρῶθ=Ἀστάρτη), ἐν ᾧ ἄλλοι ἐπὶ τῆς νῦν προφορᾶς τοῦ ὀνόματος (Βοῦσρα) στηριζόμενοι φρονούσιν, ὅτι ὁ πρῶτος τύπος ἦτο Βόσρα=περιτείχισις.

ἐπιτάσεων τὴν κατάπαυσιν τῶν μεταξύ Χριστιανικῶν καὶ Ἑλλήνων (τῶν ἐθνικῶν ὄηλον ὅτι) στάσεων καὶ ταρχῶν¹⁾. Ἀλλὰ περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βόστρας καὶ τῶν λοιπῶν πόλεων τῆς ἐπαρχίας Ἀραβίας θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ποιησώμεθα αὐθις λόγον ἐν τῷ κεφαλαίῳ τῆς πραγματείας ἡμῶν τῷ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας. Νῦν δὲ συγκεφαλαιούμετες τὰ μέχρι νῦν περὶ τῆς Ἀραβικῆς καταγωγῆς εἰρημένα συμπεραίνομεν εὐλόγως ὅτι ἢ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους γενομένη εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην Ἀραβικὴ μετανάστευσις ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐν μικραῖς διαστάσεσι γενομένη, ἐκεῖ, ἔνθα ἐγκατεστάθησαν Ἀραβες, κατέληξεν εἰς τὴν ἐξελληνισμὸν αὐτῶν οὐδένα Ἀραβικὸν ἐθνικὸν βίον ἐν τῇ χώρᾳ ἀναπτύξασα, οὐδεμίαν ἐθνικὴν Ἀραβικὴν φιλολογίαν παραγαγοῦσα πλὴν τῆς Ἑλληνικῆς (ἐκτός τινων ἐπιγραφῶν ἐν τῇ Ὀμηρικῇ γλώσσῃ γεγραμμένων) ὥστε οἷα δῆποτε ἕκτασις διαστάσεων κἂν δοθῇ εἰς τὴν μετανάστευσιν ταύτην (ἢτις ἄλλως καὶ ὑπὸ καθαρῶς φυσικῆν καὶ ἐξωτερικὴν ἔποψιν δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιδράσῃ σπουδαίως ἐπὶ τὸ ἐθνολογικὸν καθεστῶς τῆς χώρας ἕνεκα τῆς μεγάλης ὑπεροχῆς τῶν ἄλλων φυλετικῶν στοιχείων) δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ Ἀραβικῆς ἐθνότητος χριστιανικῆς ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Συρίας, πολλῶν δὲ ὀλιγώτερον περὶ ὀρθοδόξου Ἀραβικῆς, ἀφοῦ οἱ ἐν τισὶ πόλεσι τῆς χώρας ἐγκατασταθέντες Ἀραβες ἀφωμοιώθησαν πρὸς τοὺς προτέρους οἰκητὰς τῶν πόλεων. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ἐν ταῖς πόλεσιν Ἀράβων.

Προκειμένου δὲ περὶ τῶν σκηνιτῶν Ἀράβων τῶν ἐν Ἀραυνίτιδι ἢ ἀλλαχοῦ περὶ τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην νομαδικῶς βιούντων, τοῦτο μόνον γινώσκομεν σαφῶς, ὅτι, καθ' ἃ εἰρηται, ἤδη ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔτι ὑπῆρχον φυλαὶ Ἀραβικαί, ὧν βασιλέα διώρισεν ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος τὸν Γασσανίδην Ἀρέταν. Οἱ Γασσανίδαι οὗτοι διετήρησαν τὸ κράτος αὐτῶν μέχρι τῆς κατὰ

¹⁾ Ἰουλιανὸς Βοστριανοῖς. Ἰδ. ἔκδοσιν τῶν ἀσχομένων τοῦ Ἰουλιανοῦ ὑπὸ Fr. Hertlein σελ. 559.

τὸν 7 μ. Χ. αἰῶνα ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν Ἀράβων κατακτήσεως τῆς Συρίας. Ἀλλὰ τί ἐγένοντο τότε οἱ σκηνίται οὗτοι Χριστιανοὶ Ἀραβες; Ἄρα ἐξηφανίσθησαν μεταστάντες εἰς τὸ Ἰσλάμ, ἔπερ νικηφόρον εἰσῆλασεν εἰς τὴν Συρίαν, διὰ τῶν λογγῶν τῶν δημοφύλων αὐτῶν; Αὕτη εἶνε ἡ πιθανωτάτη εἰκασία, ἀφοῦ φυλαὶ νομαδικαὶ Χριστιανικαὶ δὲν διετηρήθησαν οὔτε ἐν Ἀραυνίτιδι οὔτε ἀλλαχοῦ τῆς Συρίας. Οἱ ἐν τῇ Συροαραβικῇ ἐρήμῳ Χριστιανοὶ ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον ὁπαδοὶ τοῦ Νεστοριανισμοῦ καὶ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ αὐτῶν προκειμένου ζητήματος περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας. Πᾶσαι δὲ αἱ εἰκασίαι περὶ μεταναστεύσεως λαῶν χριστιανικῶν ἐκ τῆς Συροαραβικῆς ἐρήμου εἰς τὴν περὶ τὸν Λίβανον ὄρεινὴν, ἀναγκασθέντων δῆθεν νὰ μεταναστῶσιν αὐτόσε ἕνεκα τῆς μωαμεθανικῆς Ἀραβικῆς εἰσβολῆς τοῦ 7ου μ. Χ. αἰῶνος, στηρίζονται ἐπὶ συνδυασμῶν πλημμελεστάτων, μαρτυρούντων τὴν περὶ τὸ εἰρημένον ζήτημα ἐπιπολαιότητα καὶ ἄγνοιαν ἀνδρῶν κεκτημένων ὄνομα σπουδαῖον ἐν τῇ ἐπιστήμῃ. Καὶ ὅμως εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐκτεθῶσιν ἐνταῦθα τοιαῦται τινες γνώμαι ἀπλῶς πρὸς ἀκριβῆ ἔλεγχον τῆς πλημμελείας αὐτῶν. Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα δύο τὰς σπουδαιότερας, τὴν τοῦ Sepp¹⁾ καὶ τὴν τοῦ Elisée Reclus²⁾.

Ὁ πρῶτος τούτων νομίζει ὅτι οἱ ἐν τῷ Λιβάνῳ μετὰ τῶν Μαρωνιτῶν καλουμένων Χριστιανῶν, τῶν αἰρετικῶν δῆλον ὅτι Μονοθελητῶν (περὶ ὧν γενήσεται λόγος περαιτέρω), οἰκοῦντες καὶ τούτοις συνήθως συγγεόμενοι (κατὰ τὸν Sepp), καλούμενοι δὲ Μελχίται, ἤτοι Ὀρθόδοξοι (τὸ πλεῖστον Οὐνίται), εἰσὶν ἀπόγονοι Ἀράβων Χριστιανῶν, ὧν ἤρχον οἱ Γασσανίδαι ἢ Δζανιφίδαι (ἰδ. ἄνωτέρω σ. 59), οἵτινες κατὰ τὰ ἄνωτέρω εἰρημένα μετενάστευσαν δῆθεν εἰς τὰς ὄρεινὰς ταύτας χώρας διασώσαντες ἐνταῦθα τὴν πάτριον θρησκείαν, γενόμενοι δὲ βραδύτερον Οὐνίται, ἵνα οὕτω (κατὰ τὸν Sepp πάντοτε) τὸ ἔργον τοῦ πολιτισμοῦ ἐν

¹⁾ Ἐν εἰρημ. τόμ. II σελ. 328.

²⁾ Ἐν εἰρημ. τόμ. σελ. 756.

τῆ Ἀνατολῆ μὴ ἐγκαταλειφθῆ ἐν ταῖς χερσὶ τοῦ Ὀρθοδόξου κλη-
ρου εἰς τὴν τύχην αὐτοῦ καὶ καταστραφῆ (!!). Ἄλλ' ὁ σοφὸς κα-
θηγητὴς τοῦ ἐν Μονάχῳ πανεπιστημίου καὶ σοφώτερος Σημιτο-
λόγος καὶ ἱππότης τοῦ Ἁγίου Τάφου ὑπὸ τοῦ Δυτικοῦ κληρου
ἀξίως τῆς πρὸς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἀφοσιώσεως αὐτοῦ γενό-
μενος, καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος διὰ τῆς ἀνωτέρω εἰρημένης γνώμης
αὐτοῦ ἀποδίδους, μαρτυρεῖ ἱκανῶς ἄγνοιαν τῶν πραγμάτων, πρῶ-
τον μὲν νομίζων ὅτι αὐτοὶ οἱ Ὀρθόδοξοι, εἴτε γνησίως Ὀρθόδο-
ξοὶ εἴτε Οὐνίται, δίδουσιν ἑαυτοῖς τὸ ὄνομα Μελχίται, καὶ δεύτε-
ρον πιστεύων ὅτι οἱ *Μελχίται* οἰκοῦσι μόνον ἐν Λιβάνῳ καὶ ὅτι οὗ-
τοι συνηθέστατα συγγέονται πρὸς τοὺς Μαρωνίτας ἐκ τῆς περι-
βολῆς καὶ στολῆς τῶν ἱερέων αὐτῶν. Ἀλλὰ πᾶς τις καὶ ἀτελῶς
γινώσκων τὰ κατὰ Συρίαν οἶδε σαφῶς, ὅτι οἱ *Μελχίται* εἰσι διε-
σπαρμένοι καθ' ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ ἰδίως τὴν βορείαν καὶ μέ-
σην καὶ ὅτι οἱ Οὐνίται ἐξ αὐτῶν ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς Γραικοκα-
θολικοὺς (Ροῦμ κατολικ) καὶ θεωροῦσιν ἑαυτοὺς γνησίους Γραι-
κοὺς ἢ τοὺς Ἕλληνας τῆς Συρίας ἀπογόνους τῶν Ἑλλήνων Χρι-
στιανῶν τῶν χρόνων τοῦ Χρυσοστόμου καὶ ὅτι ἢ τε ἱερατικὴ αὐ-
τῶν στολὴ καὶ αἱ ἱεροτελεστῖαι καὶ θρησκευτικαὶ δεήσεις εἰσὶν ἐν
πᾶσιν αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς τῶν Ὀρθοδόξων (Ροῦμ Ὀρθοδόξ ὑπ' αὐ-
τῶν καλουμένους) καὶ ὅτι πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους κληρικοὺς καὶ οὐχὶ
πρὸς τοὺς τῶν Μαρωνιτῶν συγγέονται εὐκόλως οἱ κληρικοὶ αὐτῶν.

Ἄλλ' εἰς πολλῶν μείζονας καὶ πολλῶν μᾶλλον ἀσυγχωρήτους
ἀνακριθείας καὶ πλημμελείας περιπίπτει ὁ E. Reclus, ἀναξίας
μὲν τῆς φήμης, ἣς ἀπολαύει ὡς γεωγράφος, μαρτυρούσας δὲ εἰς
ποίας ἐνίοτε πλάνας περιπίπτουσιν οἱ γεωγράφοι οἱ μὴ μελετῶν-
τες τὰ πράγματα διὰ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ συγγράφοντες τὰς
μεγάλας πραγματείας αὐτῶν ἐξ ἐρασιμασμάτων ἀπὸ ποικίλων πη-
γῶν καὶ ἀντὶ ἐργασίας ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικῆς παράγοντες συμ-
πιλήματα εἰδήσεων ἀνακριδῶν. Ὁ Reclus λοιπὸν ἐν τῷ ἄνω
σημειωθέντι χωρίῳ τῆς μεγάλης αὐτοῦ γεωγραφικῆς πραγμα-
τείας σφάλλεται οἰκτρῶς καὶ συγχέει δεινῶς τὰ πράγματα, ὅταν

λέγει ὅτι οἱ γνησιώτατοι θεωρούμενοι (κατ' αὐτὸν) Ἄραβες
(Arabes) καὶ ὅμως Ἕλληνας ἢ Ροῦμ (Greco) καὶ Μελχίτας
(κατὰ Reclus) ὀνομάζοντες ἑαυτοὺς (περὶ ὧν ἀνακριδῶς λέγει,
ὅτι προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν κατὰ τὸν 4^{ον} μ. Χ. αἰῶνα,
ἐνῶ κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένῳ κατὰ τὸν Α' καὶ Β' ἡδὴ
αἰῶνα μεταξὺ τῶν Ἀράβων ἔτι τῆς Συρίας εἶχε διαδοθῆ ὁ Χρι-
στιανισμός), ὅτι, λέγομεν, οἱ Ἄραβες οὗτοι Χριστιανοί, «οἱ ἀκραι-
φνοὺς (κατ' αὐτὸν) Ἀραβικῆς καταγωγῆς», οἰκοῦσι μόνον πρὸς
νότον καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς Δαμασκού, ἐν ᾧ πᾶσα ἡ βόρειος καὶ
μέση Συρία πλείστας ἔχει κοινότητας τῶν Γραικοουνιτῶν τού-
των καὶ τῶν κοινοτήτων τούτων αἱ σπουδαιότεραι εἶνε ἐν Χαλε-
πίῳ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς βορείου Συρίας. Εἶτα προχωρῶν ὁ
Reclus λέγει ἀνακριδῶς ὅτι οἱ Ἄραβες οὗτοι ὀνομάζονται Γραι-
κοὶ (λέγε Γραικοουνίται) μόνον διότι εἶνε ὁμόθησκοι τοῖς Γραι-
κοῖς (ἀλλὰ τότε διὰ τί, γινόμενοι νῦν ἑτερόδοξοι Οὐνίται, κα-
λοῦσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς Ἕλληνας;) οὐδεμίαν ἄλλως ἔχοντες (κατὰ
Reclus) συγγένειαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας οὔτε κατὰ τὴν καταγω-
γὴν οὔτε κατὰ τὴν θρησκείαν. Οὐκ ἀρκούμενος δὲ εἰς ταῦτα λέ-
γει ὅτι ἐνωθέντες οἱ Ἄραβες οὗτοι μετὰ τῆς παπικῆς Ἐκκλη-
σίας διὰ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν ταύτης ἀντικατέστησαν τὴν ἐν τῇ
Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν πρότερον ἐπικρατοῦσαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν
διὰ τῆς Ἀραβικῆς. Καὶ ὡς πρὸς μὲν τὴν *χοῆσον* τῆς Ἀραβικῆς
ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν Ὀρθοδόξων ἀγνοεῖ παντελῶς, ὅτι τὴν τῆς
Ἀραβικῆς γλώσσης, οὐχὶ καθολικὴν, ἀλλὰ *μερικὴν* χρῆσιν¹⁾
εἰσήγαγον εἰς τὰς Ἐκκλησίας τῶν Ἀραβοφώνων Ὀρθοδόξων τῆς
Συρίας καὶ Παλαιστίνης, πολὺ πρὶν ἢ ὁ Λατινισμὸς ἐνεργήσῃ ἐν
ταῖς χώραις ταύταις τὸν προσηλυτισμὸν αὐτῶν, τὰ Ὀρθόδοξα
Πατριαρχεῖα Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ἔνεκεν ὑπερβολικοῦ

¹⁾ Ἡ μερικὴ χρῆσις τῆς Ἀραβικῆς παρὰ τὴν Ἑλληνικὴν, ἣτις πάντοτε ἔχει τὰ πρω-
τεῖα (πλὴν ἐν τόποις, ἐν οἷς ὁ Ἀραβόφωνος ἔγχωριος ἱερεὺς δὲν ἠδυνήθη νὰ μάθῃ τὴν
εὐχερῆ ἀνάγνωσιν τῆς Ἑλληνικῆς) θεωρεῖται ἀπλῶς ἀναγκαῖον κακόν, ὡς γλῶσσα δὲ
κοινὴ Ἐκκλησιαστικὴ θεωρεῖται πάντοτε ἡ Ἑλληνικὴ.

θηρησκευτικοῦ ζήλου, ἵνα τὰ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις ἀναγινωσκόμενα ὡς καταληπτὰ πᾶσι τοῖς εὐσεβέσι χριστιανοῖς τοῖς μὴ νοοῦσι τὴν Ἑλληνικὴν, ἄτε τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας ἐν τοῖς ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως ἀγῶσι καὶ ἐνεργείαις αὐτῆς ἀποβλεπούσης ἀπολύτως καὶ μόνον εἰς τὴν διδασκαλίαν ταύτης καὶ τὸν διὰ τῆς διδασκαλίας φωτισμὸν καὶ ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας καὶ πρὸς τοῦτο χρωμένης αὐτῇ τῇ γλώσσει τῇ φυσικῇ τῶν φωτιζομένων καὶ ταύτην ἀπὸ τῆς φυσικῆς, βαρβάρου καὶ ἀξέστου καταστάσεως εἰς ὄργανον πνευματικὸν θεοῦ λόγου καθιστώσης καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν φιλολογικῶς ἀναπτυσσοῦσης καὶ προαγοῦσης. Καὶ μήπως ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἢ πρὸ χιλιετηρίδος καὶ ἐπέκεινα διὰ τῶν Ἑλλήνων ἱεραποστόλων καὶ διὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἤτοι τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως προσαγαγοῦσα ἀλλεπαλλήλους τοσοῦτους βαρβάρους Σλαυικοὺς λαοὺς εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν δὲν ἐδίδαξε ταύτην ἐν τῇ ἰδίᾳ τῶν βαρβάρων τούτων γλώσσει; δὲν ἐπενόησε γραφὴν πρὸς τοῦτο; δὲν μετέφρασε τὰ ἱερὰ βιβλία εἰς τὴν γλῶσσαν ταύτην καθιστῶσα αὐτήν, ἀντὶ βαρβάρου ὄργανου τοῦ φυσικοῦ ἀπλῶς βίου, γλῶσσαν τοῦ πνευματικοῦ βίου παραγαγοῦσαν καὶ προαγαγοῦσαν φιλολογίαν Ἐκκλησιαστικὴν καὶ διὰ ταύτης τοσοῦτον ἰσχυρῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐπιδράσασαν ἐπὶ τὸν σύμπαντα ἱστορικὸν βίον τῶν λαῶν τούτων καὶ καθιστῶσαν τοῦτον ἠθικώτερον καὶ πνευματικώτερον; Ἄλλ' οἱ λαοὶ οἱ Ὀρθόδοξοι καὶ Ἀραβόφωνοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὡς καὶ οἱ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας Τουρκόφωνοι Ὀρθόδοξοι, δὲν ἦσαν λαοὶ βάρβαροι καὶ ἀλλότριοι πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον Ἑλληνισμόν, ἀλλ' ἀνέκαθεν ἀπὸ τῶν Ἀποστολικῶν χρόνων, ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἰδρυτῶν αὐτῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Χριστιανικῆς καὶ κορυφαίων Ἀποστόλων, ἐχρῶντο τῇ Ἑλληνικῇ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν. Καὶ ὁμως καὶ οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ καθόλου ὑπὲρ πᾶσαν φυλετικὴν καὶ ἐθνικὴν ἀτομικότητα ὑφουμένῳ ἀνθρωπιστικῷ καὶ χριστιανικῷ φιλάνθρωπικῷ πνεύματι αὐτῆς ἐπέτρεψεν ἵνα καὶ ἐκεῖ, ἔνθα ἢ ἀνέκαθεν ἐν τῇ

Ἐκκλησίᾳ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἀποστόλων καθιερωμένη γλῶσσα κατέστη τοῖς πολλοῖς ἐνεκα καιρικῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἀκατάληπτος, γίνηται χρῆσις καὶ τῆς βαρβάρου ἑξωθεν ἐπενεχθείσης δημῶδους διαλέκτου, εἴτε Ἀραβικὴ ἐστὶν αὕτη, ὡς ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ, εἴτε Τουρκικὴ, ὡς ἐν τισὶ τόποις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Καὶ δὲν εἶνε ἀστείον, ἵνα μὴ τι ἄλλο εἴπωμεν, τὸ ἀντιτιθέσθαι τὸν τοιοῦτον χαρακτήρα τῆς Ὀρθόδοξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὸν τῆς Λατινικῆς, ὡς ταύτης ἐπιτρεπούσης ἢ ἐπιτρεψάσης τοῖς Γραικοσυνίταις τῆς Συρίας τὴν μὴ ὑπὸ τῆς Ὀρθόδοξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐπιτρεπομένην χρῆσιν τῆς Ἀραβικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν; Καὶ τίνος Λατινικῆς Ἐκκλησίας; Ἐκείνης, ἣς κύριον καὶ συμφυὲς πρὸς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς γνώρισμα εἶνε ἡ χρῆσις τῆς Λατινικῆς. Καὶ ἡ Παπικὴ Ἐκκλησία ἢ μὴ ἐπιτρέπουσα ἐν τῷ Ἑλληνικῷ κράτει, ἐν Ἀθήναις αὐταῖς, ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ καὶ Ἰταλίᾳ τὴν χρῆσιν τῆς ἐγγωρίου γλώσσης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ διὰ λόγους, οὓς θεωρεῖ θεμελιώδεις καὶ οὐσιώδεις ἐν τῷ ὅλῳ συστήματι τῆς λατρείας, τῶν δεήσεων καὶ ἱεροτελεστιῶν αὐτῆς¹⁾, παρίσταται καὶ κηρύσσεται ὑπὸ τοῦ E. Reclus, τοῦ οὐχὶ ὑπεραλπειοῦ καθολικοῦ, ὡς ὁ Serr, ἀλλὰ δημοκρατικοῦ καὶ κοινωνιστοῦ, ὡς ἐγκαινίσασα παρὰ τοῖς Γραικοσυνίταις τὴν χρῆσιν τῆς δημῶδους αὐτῶν γλώσσης.

« Δεινὸν » τῇ ἀληθείᾳ « ἡ ἄγνοια καὶ πολλῶν κακῶν ἀνθρώποις αἰτία ὡς περ ἀχλὺν τινα καταχέουσα τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀμαυροῦσα »²⁾. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως δὲν ὑπερβαίνει

¹⁾ Εἰς τὸν Λέοντα ΙΓ', τὸν μετὰ παντὸς ζήλου ἐπιδιώξαντα τὴν ἑνωσιν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν Δυτικὴν, ἀπεδόθη ποτὲ ἡ πρόθεσις τοῦ εἰσαγαγεῖν τὴν Ἑλληνικὴν ὡς γλῶσσαν Ἐκκλησιαστικὴν εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι καὶ τῇ ὅλῃ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ Δυτικᾷ Ἐκκλησίᾳ· ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο. Ἐρωτήσαντες περὶ τούτου φίλους λογίους κληρικούς τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας ἐλάβομεν τὴν ἀπάντησιν, ὅτι τοῦτο ἦτο ἀδύνατον, διότι ἐν τῇ Λατινικῇ καθιερώθη ὁ τύπος τῶν προσευχῶν καὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν καὶ ὁ χωρισμὸς τῆς γλώσσης ταύτης ἀπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας θὰ ἠλλοίωτο τὸν χαρακτήρα αὐτῆς.

²⁾ Λουκιαν. περὶ τοῦ μὴ πιστεύειν βραδίως τῇ διαβολῇ (ἐν ἀρχῇ).

πάν ἄριον ἀλογίας ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος, ὅτι οἱ Γραικοῦνται τῆς Συρίας εἰσὶν Ἀραβες τὴν καταγωγὴν, χωρὶς νὰ γίνῃ πρότερον λόγος περὶ τῶν ἄλλων Γραικῶν ἢ Ῥοῦμ τῆς Συρίας; Ἄν ἔλεγεν ἡμῖν ὅτι πάντες οἱ Γραικοὶ ἢ Ῥοῦμ εἰσὶν Ἀραβες, θὰ ἦτο μία γνώμη, καὶ πλημμελής κατ' οὐσίαν οὔσα, οὐχὶ ἄλογος ἂν εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ φαινόμενόν τινα λόγον. Ἀλλὰ τὸ διδόναι Ἀραβικὴν καταγωγὴν μόνον εἰς τοὺς οὐχὶ πρὸ πολλοῦ (πρὸ 180 περίπου ἐτῶν) ἀπὸ Ὀρθοδόξων γενομένου Οὐνίτας καθολικοὺς ὡς ἐθνικὸν χαρακτῆρα καθίσταται τῇ ἀληθείᾳ λογικὸν παράδοξον. Ἴσως εἶπη τις ὅτι ὁ Reclus Ἀραβικῆς καταγωγῆς θεωρεῖ μόνους τοὺς Γραικοῦντας τῆς Τραχωνίτιδος, Βαταναίας καὶ Λιβάνου, ἀφοῦ ποιεῖται λόγον μόνον περὶ τῶν πρὸς νότον καὶ πρὸς δυσμὰς τῆς Δαμασκοῦ Οὐνιτῶν. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ λέγει ὅτι ὁ πατριάρχης τῶν Οὐνιτῶν τούτων ἐδρεύει ἐν Δαμασκῷ φέρων τὴν τιμητικὴν προσωυμίαν πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱερουσαλήμ. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ πάντα τὰ ὑπὸ τοῦ Reclus εἰρημένα περὶ τῶν δῆθεν γνησίων Ἀράβων Ὀρθοδόξων ἀναφέρονται εἰς πάντας τοὺς Οὐνίτας· ταῦτα δὲ οὐχὶ εἰς τὸν κάλαμον γεωγράφου ἐπιστήμονος προσήκοντα, ἀλλ' ἀπὸ καλάμου ἱεραποστόλου Ἰησοῦτου φανατικοῦ¹⁾ μετοχτευόμενα, μαρτυροῦσιν ὅτι ὁ Reclus Ἀράβων Ἀραβας, ἤτοι γνησιωτάτους Ἀραβας, θεωρεῖ οὐχὶ ἀπλῶς τοὺς πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τῆς Δαμασκοῦ οἰκοῦντας Γραικοῦντας, ἀλλὰ σύμπαντας τοὺς ἐν Συρίᾳ Γραικοκαθολικοὺς (Ῥοῦμ κατολίκ). Διότι περὶ τούτων γενικῶς λέγει (ἐν τῇ

¹⁾ Ὁ Ἰησοῦτης οὗτος, Ἰουδαῖος τὸ γένος, Χριστιανὸς τὸ θρησκεῦμα, εἶνε ὁ Ἄγγλος William Gifford Palgrave. Οὗτος ἀπὸ τῆς θέσεως ἀξιωματικοῦ Ἄγγλου καὶ ἀπὸ τῶν ταγμάτων τοῦ Ἀγγλικοῦ στρατοῦ μεταστάς εἰς τὸ τάγμα τῶν Ἰησοῦτῶν εἰργάσθη ὑπὲρ τοῦ καθολικισμοῦ ἐν Ἰνδία, εἶτα δὲ ἐπανελθὼν μετέβη ἀπὸ Ῥώμης εἰς Συρίαν, ἐνθα ἐβρίσκειτο κατὰ τὰς σφαγὰς τῶν χριστιανῶν τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Δαμασκοῦ κατὰ τὸ 1860. Τὰς περὶ τῶν διαφόρων λαῶν τῆς Συρίας παρατηρήσεις αὐτοῦ συνέγραψεν ἐν πραγματικῇ ἐκδόθεισῃ βραδύτερον καὶ ἐπιγραφομένῃ «δοκίμια περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος» (Essays on Eastern Questions), ἐν ἧ ἐξέθηκε καὶ τὰς περὶ τῶν Οὐνιτῶν ὑπὸ τοῦ Reclus παραληφθεῖσας γνώμας αὐτοῦ.

μνημονευθεῖται σελ. 756), καὶ περ ἀρχόμενος τοῦ λόγου μόνον ἀπὸ τῶν πρὸς νότον καὶ δυσμὰς τῆς Δαμασκοῦ ἐγγύς τῆς ἐρήμου Ἀράβων: «Καὶ εἰσὶν οὗτοι φυλῆς ἀχραιφνῶς Ἀραβικῆς «Ἀράβων Ἀραβες οὗτοι», ὡς ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς¹⁾, ἵνα μαρτυρήσωσι τὴν ἄσπιλον καταγωγὴν αὐτῶν. Μεταναστεύσαντες ἀπὸ Ἰεμένης (Εὐδαίμονος Ἀραβίας) πολὺ πρὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἀρχεται ἡ Χριστιανικὴ χρονολογία, καὶ ἐνισχυθέντες ὑπὸ τῶν ἀπὸ Χεδζάζ ἢ Νεδζάζ ἀποίκων, προσῆλθον εἰς τὸν Χριστιανισμὸν περὶ τὰ τέλη τοῦ τετάρτου αἰῶνος καὶ ἕνεκα τῆς νέας θρησκείας ὀνομάσθησαν Ἕλληνες (Grecs)· μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν μέρος αὐτῶν διετήρησαν τὴν θρησκείαν αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ τῶν Ὀρθοδόξων κράτος κατήνησεν αὐτοῖς βαρὺ²⁾ καὶ ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν προσεκολλήθησαν εἰς Κύριον μακρὰν εὐρισκόμενον, εἰς τὸν Πάπαν, ὅστις ἐπέτρεψεν αὐτοῖς νὰ ἔχωσι καὶ ἰδίαν αὐτῶν ἱεραρχίαν καὶ νὰ ἀντικαταστήσωσιν ἐν ταῖς ἱερουργίαις αὐτῶν τὴν Ἑλληνικὴν διὰ τῆς Ἀραβικῆς. Καλοῦνται δ' οὗτοι Ἕλληνες Οὐνίται (Grecs - Unis), καίπερ μὴ συνδεόμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας οὔτε διὰ τῆς καταγωγῆς οὔτε διὰ τῆς θρησκείας. Καλοῦνται δὲ καὶ Μελχίται ἤτοι «βασιλικοὶ»· ὁ πνευματικὸς ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐδρεύει ἐν Δαμασκῷ καὶ φέρει τὴν προσωυμίαν Πατριάρχου Ἀντιοχείας, Ἀλεξανδρείας καὶ Ἱερουσαλήμ. Ἐκ πάντων δὲ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀσίας, Λατίνων (sic) καὶ Ἑλλήνων, οἱ Ἀραβες Μελχίται εἶνε οἱ μάλιστα τυγχάνοντες σεβασμοῦ, ὡς ὄντες ἀληθῶς ἀνδρεῖοι καὶ ὡς ἀναπτύσσοντες τὴν φυσικὴν αὐτῶν νοημοσύνην διὰ τῆς παιδείσεως. Γινώσκουσιν οὗτοι τὴν γλῶσσαν αὐτῶν θαυμασίως, καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ μὴ σπουδάσαντες

¹⁾ Τοῦτο οὐδαμῶς εἶνε ἀκριβές. Ὀνομάζουσιν ἑαυτοὺς καὶ οὗτοι, ὡς καὶ πάντες οἱ Γραικοῦνται, «Ῥοῦμ κατολίκ».

²⁾ Ἄλλ' ἦσαν καὶ αὐτοὶ Ὀρθόδοξοι πρὸ τοῦ γενέσθαι Οὐνίται. Τίνες λοιπὸν οἱ Ὀρθόδοξοι, οἱ ἀναγκάσαντες διὰ τοῦ βαρέος ζυγοῦ αὐτῶν τοὺς Ὀρθοδόξους νὰ γίνωνται Οὐνίται; Περὶ τῶν ἀληθῶν αἰτίων τοῦ ἐν Συρίᾳ Οὐνιτισμοῦ, τῶν οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν πρὸς τοιοῦτους παραλογισμοὺς, θέλει γίνῃ λόγος ἄλλαχού τῆς πραγματείας ταύτης.

τὴν φιλολογίαν αὐτῆς λαλοῦσιν Ἀραβικὴν γλαφυρὰν καὶ καθαράν. Πεποισότες δὲ ἠρθῶς ἐφ' ἑαυτοὺς πρὸ οὐδεμιᾶς ὑποχωροῦσιν ἐπιβολῆς καὶ θαῦμα ἀληθῶς ἰδεῖν ἐπόσον σπουδαῖον μέρος λαὸς οὕτω μικρός, ἐλάσσων πάντως τῶν 100 χιλ. ψυχῶν, λαμβάνει ἐν τῇ διαχειρίσει μεγάλων πραγμάτων ».

Ἄλλ' ἡμεῖς ἀφιέντες τοὺς τοιοῦτους μεστοὺς παραλογισμῶν, ἀντιράσεων καὶ συγχύσεων ὑπὲρ τῶν δῆθεν γνησίων Ἀράβων Χριστιανῶν τῆς Συρίας παρενθρόσους λογισμοὺς καταλείπομεν εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ κρίνῃ τὴν λογικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀξίαν θεωρίας, καθ' ἣν εἰκάζεται ἡ ἀλήθεια οἰασδῆποτε ὑποθέσεως οὐχὶ ἐξ οἰουδῆποτε ἱστορικοῦ δεδομένου ἢ ἀναγραφῆς, ἀλλ' ἀπλῶς ἐκ τοῦ ὅτι εἶνε δυνατόν καὶ δὲν εἶνε ἀδύνατον νὰ ἔχῃ οὕτω τὸ πρᾶγμα. Παρατηροῦμεν μόνον, ὅτι αὐτὴ ἀκριβῶς ἢ περὶ τῶν εἰρημένων δῆθεν Ἀράβων Χριστιανῶν τῆς Συρίας γνώμη προάγει τὸ ἡμέτερον ζήτημα εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ, καθόσον τῶν Ἀράβων θεωρουμένων Γραικῶν περιοριζομένων εἰς ἐλάχιστόν τι τμημα τῆς Συρίας, ἢ περὶ τῶν λοιπῶν Γραικῶν ἢ Ροῦμ καὶ ἰδίᾳ τῶν Ὀρθοδόξων εἰκασία ταλαντεύεται ἐξ ἀνάγκης μεταξὺ δύο μόνον ὑποθέσεων, τῆς ὑποθέσεως τῆς Ἀραμαϊκῆς καταγωγῆς καὶ τῆς ὑποθέσεως τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς αὐτῶν. Καὶ ἑκατέρας μὲν τῶν ὑποθέσεων τούτων ἡ ἔρευνα καὶ διαφώτισις γενήσεται περαιτέρω ἐν ἰδίοις κεφαλαίοις.

Νῦν δὲ συγκεφαλαιοῦντες πάντα τὰ μέχρι νῦν περὶ τοῦ ζητήματος τῆς Ἀραβικῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων κατοίκων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης εἰρημένα λέγομεν ὅτι ἐθνότης Ἀραβικὴ μὴ μωαμεθανικὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρχῃ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, διότι ἱστορικὸς βίος καὶ πολιτισμὸς Ἀραβικὸς δὲν ἀνεπτύχθησαν ἐν ταῖς χώραις ταύταις, οἱ δὲ Ἀραβικῆς φυλῆς ἔποικοι τῆς χώρας συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἀνέδειξαν ἱστορικὸν καὶ ἐθνικὸν βίον ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ¹⁾ λέγομεν δὲ ὅτι συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ οὐχὶ μετὰ τοῦ ἐτέρου τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ στοιχείων, τοῦ Ἀραμαϊκοῦ, τὸ

μὲν διότι θετικῶς γινώσκομεν τοῦτο ἐξ ὅσων ἔχομεν εἰδήσεων ἱστορικῶν περὶ τῶν Ἀράβων τούτων, ὧν τινὰς ἐξεθέσαμεν ἤδη, πλείονας δὲ θέλομεν ἐκθέσει περαιτέρω, τὸ δὲ διότι καὶ ἄλλως δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἰκάζωμεν τὸ πρᾶγμα, ἀναλογιζόμενοι ὅτι, καθ' ὃν χρόνον οἱ εἰρημένοι Ἀραβες ἐπόκησαν εἰς τὴν Συρίαν, ὁ ἐνταῦθα Ἀραμαϊκὸς βίος καὶ πολιτισμὸς ἢ οὐδαμῶς πῶ ὑπῆρχεν ἢ ἦτο λίαν ἀσθενὴς οὐδεμίαν ἔτι ἔχων ἀφομοιωτικὴν δύναμιν, οἶαν ὁ Ἑλληνισμὸς, ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς τούτου πνευματικῆς δυνάμεως καὶ ἠθικῆς ῥοπῆς μόλις γεννώμενος, ὡς τοῦτο γενήσεται δῆλον ἐν οἷς θέλομεν ἐκθέσει ἐν τοῖς περὶ Ἀραμαϊκῆς καταγωγῆς. Ἐνταῦθα δυνάμεθα νὰ σημειώσωμεν δύο τινά: α') ὅτι συνάφεια ἐθνικὴ δὲν δύναται νὰ ὑπάρχῃ μεταξὺ τῶν νῦν Ἀραβοφῶνων Ὀρθοδόξων καὶ τῶν πάλαι ἐποίκων Ἀράβων τῆς Συρίας, οὐδὲ κἂν μερικὴ β') κἂν ἔτι ὑποτεθῇ ὅτι φυλετικὴ συνάφεια ὑφίσταται πάντως μεταξὺ τῶν δύο λαῶν, ὡς ἢ μεταξὺ τῶν μὴ Ὀρθοδόξων Ἀραβοφῶνων τῆς Συρίας καὶ τῶν πάλαι Ἀράβων ἐποίκων, αὕτη περιοριστέα εἰς ἐλάχιστον τμημα τῶν νῦν Ἀραβοφῶνων.

Οὕτω περατοῦντες τὸ περὶ Ἀραβικῆς καταγωγῆς κεφάλαιον¹⁾

¹⁾ Οὐδ' ἀξία μνείας κἂν πρέπει νὰ θεωρηθῇ πᾶσα οἰαδήποτε ὑπόθεσις περὶ καταγωγῆς οἰωνδῆποτε Ἀραβοφῶνων Χριστιανῶν (εἴτε Ὀρθοδόξων εἴτε ἑτεροδόξων) τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἀπὸ Μωαμεθανῶν Ἀράβων τῶν κατακτησαμένων τὰς χώρας ταύτας κατὰ τὸν 7ον μ. Χ. αἰῶνα. Ὁ ἔχων καὶ στοιχειωδὲστᾶτην ἀπλῶς γνώσιν τῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἰδίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα θρησκευτά καὶ δὴ πρὸς τὸν χριστιανισμὸν, καὶ τῆς ἱστορίας τῶν μωαμεθανικῶν λαῶν, ἐννοεῖ πόσον τερατώδης θά ἦτο τοιαύτη ὑπόθεσις, ἀποῦ ὁ μωαμεθανισμὸς ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως αὐτοῦ μέχρι νῦν δὲν ἐπιτρέπει ἐπὶ ποιῆθαι θανάτου οὐχὶ εἰς λαοὺς ὀλοκλήρους, ἀλλ' οὐδὲ κἂν εἰς πατριὰς καὶ οἰκογενείας μεμονωμένας, οὐδ' εἰς ἄτομα νὰ ἀποστῶσιν ἀπὸ τοῦ Ἰσλάμ εἰς τὸν χριστιανισμὸν ἢ εἰς οἰανδήποτε ἄλλην θρησκείαν. Ὡσαύτως τερατώδης θῆ ἦτο καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι ἐξ Ἀραβίας κατὰ τὸν 7ον καὶ τοὺς ἐφεξῆς αἰῶνας μετὰ τῶν Μωαμεθανῶν κατακτητῶν Ἀράβων μετόκησαν εἰς Συρίαν καὶ Χριστιανοὶ Ἀραβες γενόμενοι πρόγονοι τῶν νῦν Ἀραβοφῶνων Χριστιανῶν οἰασδῆποτε Χριστιανικῆς Ἑκκλησίας. Αἱ τοιαῦται ἄρδην ἀνατρέπουσαι τὴν ἱστορίαν καὶ ἄλλως ἐκ παχυλῆς μόνον ἀμαθείας προερχόμεναι ὑποθέσεις ἀνήκουσιν εἰς τὸν χῶρον οὐχὶ τοῦ ἀπιθάνου, ἀλλὰ τοῦ τερατώδως παραλόγου.

μεταβαίνομεν εἰς τὰ περὶ Ἀραμαϊκῆς καὶ Ἑλληνικῆς καταγωγῆς κεφάλαια, ἀφοῦ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τινος ἔτι σημείου τοῦ ζητήματος τῆς Ἀραβικῆς καταγωγῆς, κοινού μέχρι τινός εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Εἶνε δὲ τοῦτο τὸ περὶ καταγωγῆς καὶ ἐθνικοῦ χαρακτήρος καὶ πολιτισμοῦ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ κράτους τῆς περιφέρειου ἐν τῇ Συροαραβικῇ ἐρήμῳ ὁάσεως Θαδμῶρ ἢ Παλμύρας.

Τὸ κράτος τῆς Παλμύρας καὶ ὁ πολιτισμὸς αὐτοῦ.

Εἶνε γνωστὸν τὸ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος παραχθὲν ἐν Παλμύρα, τῇ περιφῆμῳ ὁάσει Θαδμῶρ, τῇ γνωστῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σολομῶντος, κράτος τοῦ Ὀδενάθου, ὅπερ μετὰ τὴν φοβεράν εἰς τὴν Συρίαν Περσικὴν ἐκδρομὴν τοῦ Σαπῶρου Α' (258 μ. Χ.) ἐγένετο κέντρον μεγάλου Ῥωμαϊκοῦ ἀνατολικοῦ κράτους ἐκτεινομένου ἐπὶ πάσας σχεδὸν τὰς ἐν Ἀσίᾳ Ῥωμαϊκὰς κτήσεις, κατασταθὲν δὲ ἔτι περιφημότερον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ὀδενάθου ἐπὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, τῆς πολυθρυλήτου Ζηνοβίας, περιελάμβανεν ἅπαν τὸ Ἀσιατικὸν τμήμα τοῦ παγκοσμίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους. Τὸ κράτος τοῦτο ὑπὸ καθόλου ἔποψιν δὲν ἔχει πάντως σχέσιν οὐδεμίαν πρὸς τὰ ἐθνολογικὰ ζητήματα τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοῦ κράτους τούτου οὔτε περὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ τῆς Ζηνοβίας, ἂν ἦτο Ἑλληνίς ἢ Αἰγυπτία τὴν καταγωγὴν καταγομένη ἀπὸ τῆς Κλεοπάτρας ἢ Ἀραβίς ἢ καὶ Ἰουδαία ὡς διεδόθη πλημμελῶς ὑπὸ τῶν δυσμενῶς διακειμένων πρὸς αὐτὴν ἐρθροδόξων καθολικῶν Χριστιανῶν ἕνεκα τῶν πρὸς τὸν αἰρετικὸν ἐπίσκοπον Σαμοσάτων Παῦλον σχέσεων αὐτῆς. Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς μικρᾶς ἐν τῇ Συροαραβικῇ ἐρήμῳ ὁάσεως Θαδμῶρ (ἢ Παλμύρας κατὰ Λατινικὴν μετάφρασιν τοῦ ὀνόματος) Ἀραβικῆς πολιτείας, ἣτις καὶ αὐτή, ὡς αἱ ἐν Παλαιστίνῃ τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Ἀραβοελληνικαὶ πόλεις, ἦτο κατ' οὐσίαν ἐξηλληνισμένη πολιτεία ἢ Ἑλληνιστικὴ ἔστια Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἔχουσα ἡγεμονίδα

τὴν Ζηνοβίαν, ἔχουσαν ἀδελφὸν καλούμενον Τιμόλαον (Ἑλληνικώτατον φέροντα ὄνομα καὶ ὄντα ἄριστον ῥήτορα καὶ Ἑλληνιστὴν καὶ Λατινιστὴν) καὶ ἐπιβάλλουσαν εἰς τοὺς παῖδας αὐτῆς νὰ λαλῶσιν Ἑλληνιστί, εἰδημονεστάτην τῆς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἱστορίας, ἀναγινώσκουσαν καὶ ἱστορίαν τῶν Ῥωμαίων Ἑλληνιστί καὶ δὴ καὶ πρῶτον σύμβουλον ἔχουσαν τὸν περιώνυμον Ἀθηναῖον φιλόσοφον Λογγίνον. Αὐτὰ τὰ μεγαλοπρεπῆ καὶ θαυμασμὸν ἐξεγείροντα ἐρείπια τῆς Παλμύρας μετὰ τῶν Ἑλληνικῆς τέχνης μνημείων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν μαρτυροῦσιν εὐγλώττως τὸ μέγα κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ εἰσχωρήσαντος μετὰ τοσαύτης δυνάμεως καὶ αἰγλης μέχρι τῆς μικρᾶς ὁάσεως τῆς Συροαραβικῆς ἐρήμου. Τὸ ὅτι δὲ ἀνὴρ, οἷος ὁ μέγας Ἀθηναῖος Λογγίνος, ὁ τοσοῦτον σπουδαῖαν κατέχων θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ὁ γράψας τὴν « περὶ ὕψους λόγου » περιώνυμον πραγματείαν· ὁ ἀνὴρ, οὗ τὸ πνεῦμα ἐτράφη καὶ ἐκραταιώθη ἐν τῇ βαθείᾳ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, ἐπίστευεν, ὅτι ὑπὸ τὸ μεγαλοφυῆς πολιτικὸν σύστημα τῆς Ζηνοβίας ἀνέτελλεν ἐν τῇ Ἀνατολῇ νέος χρόνος ἐλευθερίας Ἑλληνικῆς, μαρτυρεῖ καὶ ὀπίσθην Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ αἰγλην περιεβάλλετο καὶ ὀπόσον μεγάλην ἠθικὴν γοητείαν Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐνέπνεεν ἢ μικρὰ ἐκείνη γωνία τῆς Συριακῆς Ἀραβίας. Καὶ δὲν ἔχει μὲν πάντως οὐδεμίαν ἄμεσον σπουδαιότητα ἐν τῇ ἐθνολογίᾳ τῆς Συρίας τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Ἀραβες τὴν φυλὴν κάτοικοι τῆς Παλμύρας ἦσαν οὕτω πνευματικῶς ἐξηλληνισμένοι, διότι ὁ πληθυσμὸς τῆς μεμονωμένης ταύτης ὁάσεως τῆς ἐρήμου δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη μεγάλην ῥοπήν καὶ ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ὅλην ἐθνογραφικὴν ἐξέλιξιν τῆς Συρίας· ἀλλὰ τὸ ὅτι οὕτως ἦν ἐξηλληνισμένη καὶ ἡ μικρὰ τῆς ἐρήμου Ἀραβικὴ πόλις Παλμύρα εἶνε μαρτύριον εὐγλωττότατον τοῦ ὅλου ἠθικοῦ καὶ πνευματικοῦ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐθνικοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Συρίᾳ, μαρτύριον δ' ἅμα καὶ τοῦ σπουδαιωτάτου ἱστορικοῦ γεγονότος, ὅτι ἡ πρώτη ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφά-

νισις τῆς μεγάλης καὶ γονίμου εἰς εὐρυτάτην ἱστορικὴν ἐξέλιξιν φυλλῆς τῶν Ἀράβων οὐ μόνον στενώτατα συνεδέετο μετὰ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐξετελεῖτο ἐν αὐτῇ, καὶ πᾶσα ἡ μεγαλοεργὸς ἱστορικὴ ἐνέργεια τῆς προμωαμεθανικῆς Ἀραβίας ἀνήκει εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πρῶτοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ Ἀραβες πεπολιτισμένοι εἰσὶν αὐτοὶ οἱ Ἑλληνοάραβες, οἱ Ἀραβες οἱ ἐξηλληνισμένοι τῆς Συρίας, ὅπερ μετὰ πολλῶν ἄλλων εἶνε ἐκ τῶν θαυμασιωτάτων σημείων καὶ τεκμηρίων τοῦ ἐν Συρίᾳ μεγάλου πνευματικοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Δ'. Ἡ ΠΕΡΙ ΑΡΑΜΑΪΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ ΚΑΙ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ ΘΕΩΡΙΑ.

Ὅτι μέρος τῶν νῦν τὴν Συρίαν, Παλαιστίνην καὶ Μεσοποταμίαν οἰκούντων μὴ μωαμεθανικῶν λαῶν ἔλκει τὴν καταγωγὴν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων τῶν πρὸ τοῦ ἀποικισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ, τῶν καλουμένων Σύρων, ἀκριδέστερον δὲ ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα, Ἀραμαίων¹⁾ καὶ ὅτι ὡς τοιοῦτοι Ἀραμαῖοι δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν οἱ νῦν μὲν, ὥσπερ οἱ Ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι, κοινὴν καὶ δημῶδη γλῶσσαν λαλοῦντες ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ τὴν Ἀραβικὴν, ἀλλὰ τῇ Ἀραμαϊκῇ γλώσσῃ χρώμενοι ὡς ἱερᾶ γλώσσῃ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἐκκλησιαστικῆν τινα φιλολογίαν ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἔχοντες χριστιανικοὶ λαοὶ μὴ Ὀρθόδοξοι, τοῦτο καὶ ἐκ τῶν προτέρων φαίνεται παντὶ ἐρευνητῇ λίαν πιθανόν. Διότι ἐκ τῶν προτέρων ἤδη παρίστανται αὐτῷ ὡς λαοὶ ἱστορικοὶ οἰκοῦντες τὰς εἰρημένους χώρας δύο φυλετικῶς καὶ ἐθνικῶς διάφορα ἀπ' ἀλλήλων στοιχεῖα. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐκδηλουμένη καὶ ἐν τῇ καταγωγῇ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ καὶ γραμματεία καὶ ἐν τῷ ὄλῳ βίῳ παρέχει ἐκ τῶν προτέρων ἰκανὴν νύξιν συνηγοροῦσαν ὑπὲρ

¹⁾ Τὸ Ἀραμαῖος δὲν εἶνε πάντως ὄρος κυριολεκτικῶς ἀκριδέστερος τοῦ Σύρος· ἀλλ' εἶνε ἀσφαλεστέρα ἡ χεῖρις τοῦ ὄρου τούτου ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματεία, διότι τὸ Σύρος κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν περίοδον καὶ ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις εἶνε ὄνομα δηλωτικόν καὶ τοῦ Ἑλλήνου τῆς Συρίας.

τῆς τοιαύτης θεωρίας. Ἄλλ' ἡ οὐσία τοῦ ἡμετέρου ζητήματος δὲν ἔγκειται ἐν τοῖς εἰρημένοις, ἀλλ' ἐν τῷδε: Τίς καὶ ποία δύναται καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ σχέσις τῶν νῦν Ὀρθόδοξων κατοίκων τῆς Συρίας πρὸς τοὺς λαλήσαντάς ποτε ἐν Συρίᾳ τὴν Ἀραμαϊκὴν ἐκείνην γλῶσσαν καὶ παραγαγόντας τὴν Ἀραμαϊκὴν φιλολογίαν καὶ ἂν δύνανται οἱ Ὀρθόδοξοι ἐκεῖνοι νὰ θεωρηθῶσιν ἐν μέρει ἢ καὶ καθόλου καταγόμενοι ἀπὸ τῶν Ἀραμαίων τούτων ἢ, ὅπερ ταῦτόν, ἂν οἱ νῦν Ἀραβόφωνοι Γραικοὶ ἢ Ῥωμαῖοι (Ῥοῦμ) καλούμενοι καὶ οὕτω καλοῦντες ἑαυτοὺς Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας δύνανται νὰ ἔχωσιν οἰανδῆποτε ἐθνολογικὴν συνάφειαν πρὸς τοὺς Ἀραμαίους ἐκεῖνους. Πρὸς διασάφησιν καὶ διευκρίνησιν τοῦ ζητήματος τούτου ἀνάγκη νὰ διαλάβωμεν ἐν συντόμῳ τὰ κατὰ τὴν ἐθνογραφικὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν Ἀραμαίων ἢ Σύρων (ὑπὸ τὴν ἀρχαιότεραν προελληνικὴν καὶ Ἀραμαϊκὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος Σύρος) καὶ πρῶτον πάντων τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων Ἀραμαῖος καὶ Σύρος.

α') Τὰ ὀνόματα Ἀραμαῖοι καὶ Σύροι.

1) Τὸ Ἀραμαῖοι εἶνε ὄνομα ἐθνογραφικόν, τοιαύτην νῦν ἐν τῇ ἐθνογραφίᾳ ἔχον σημασίαν ὡς καὶ ἐν τῇ γλωσσολογίᾳ κατὰ συνθήκην· ἀλλ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι εἶχε κυρίως τοπικὴν σημασίαν. Ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς ταῖς Ἀσσυριακαῖς Ἀράμ καλεῖται ἢ μεταξὺ τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος χώρα, ἥτοι ἡ χώρα ἢ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καλουμένη Μεσοποταμία. Τοπικὴν ἢ γεωγραφικὴν κυρίως ἀλλὰ καὶ ἐθνογραφικὴν¹⁾ ἔννοιαν ἔχει τὸ ὄνομα καὶ ἐν τῇ Π. Δ. Ἐν τῷ περιφῆμῳ καταλόγῳ τῶν ἐθνῶν ἦτοι τῷ I κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως (ἐδ. 22), ὅπως πολλὰ ἄλλα γεωγραφικὰ ἀπλῶς ὀνόματα παρίστανται ὡς πρόσωπα, οὕτω καὶ

¹⁾ Ἀξιοσημείωτον, ὅτι ἐν τῇ Μεταφράσει τῶν Ο' ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ Ἀράμ ἐρμηνεύεται ὡς ὄνομα τοπικόν καὶ ἐκεῖ, ἐνθα τὸ ὄνομα ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ ἐκφέρεται ὡς ἐθνικόν.

ὁ Ἀράμ ἀναφέρεται ὡς εἰς τῶν υἱῶν τοῦ Σήμ¹⁾. Τὸ ἐν Βασιλ. Γ', κ. 26 μνημονεύμενον ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ Ἀράμ οἱ μὲν Ὁ ἑρμηνεύουσι τοπικῶς (Συρία), οἱ δὲ νεώτεροι ἑρμηνεύονται ὡς Σύρους (Σύρους προελληνικούς). Καλεῖται δὲ οὕτω καὶ ἐν τῇ Π. Δ. ἐπεὶ μὲν τὸ βόρειον μέρος τῆς ὕστερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Συρίας κληθείσης χώρας, ἦτοι ἡ βόρειος Συρία, ἐπεὶ δὲ ἡ Μεσοποταμία (Γενέσ. ΚΔ', 10), ἐπεὶ δὲ ἀπλῶς πόλις, ἄλλοτε (Βασιλ. Α', 14, 47, Βασιλ. Β', 8, 3, Ψαλμ. Ε' (κατὰ τὸ Ἑβρ. κείμενον ΝΘ' κατὰ τοὺς Ὁ') 2), κράτος τι ἐν Μεσοποταμίᾳ καλούμενον Ἀράμ Σωβᾶ (ἢ Νισιδίς, ὡς φρονοῦσιν οἱ ἑρμηνεύονται, ἢ κληθεῖσα ἐν Ἑλληνικοῖς χρόνοις Ἀντιόχεια Μυθονίς), ἐνίοτε δὲ καὶ ἡ περὶ τὴν Δαμασκὸν χώρα (Ἀράμ τῆς Δαμασκού κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν κείμενον, κατὰ δὲ τοὺς Ὁ' Συρία ἢ κατὰ Δαμασκόν). Τίς ἢ πρώτη καὶ κυριολεκτικὴ ἔννοια τοῦ ὀνόματος δὲν εἶνε ἀκριβῶς γνωστὸν, ἀλλ' ἢ ἐπικρατοῦσα γνώμη περὶ τῆς ἑρμηνείας εἶνε ἔτι σημαίνει τόπον καὶ δὴ τόπον ὑψηλόν. Κατὰ τὰ εἰρημένα τὸ ὄνομα Ἀράμ, τὸ ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς σημαίνει ἀπλῶς τὴν Μεσοποταμίαν, καὶ ἐν τῇ μιᾷ (τῇ τοπογραφικῇ) καὶ ἐν τῇ ἐτέρᾳ (τῇ ἐθνογραφικῇ) ἔννοιά δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς πρὸς τὸ «Συρία» καὶ «Σύροι» τῶν Περσικῶν καὶ Ἑλληνικῶν ιστορικῶν χρόνων, διότι ἡ Παλαιστίνη, ἣτις περιλαμβάνεται ἐν τῇ Συρίᾳ ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἔννοιά τοῦ ὀνόματος, ἐπεκτείνεται εἰς χώρας μὴ περιλαμβανομένας ἐν Συρίᾳ (ἐν τῇ στενωτέρᾳ ἔννοιά τοῦ ὀνόματος κατὰ τοὺς Ἑλληνομακεδονικούς καὶ Ῥωμαίους χρόνους). Ὁπόση δὲ ἀκριβῶς ἀσάφεια καὶ σύγχυσις ὑπῆρχε κατὰ τοὺς εἰρημένους Ἑλληνομακεδονικούς χρόνους ὡς πρὸς τὸν γεωγραφικὸν καὶ ἐθνογραφικὸν καθορισμὸν τοῦ ὀνόματος, οὐχὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν (παρ' οἷς εἶνε ζήτημα ἂν ἦτο τὸ ὄνομα γνωστὸν ὑπὸ γεωγραφικῆν τε καὶ ἐθνογραφικῆν ἔννοιαν, ἀφοῦ μόνον παρὰ τοῖς Ἀρίμοις τοῦ Ὀμήρου

¹⁾ Ἐν ἄλλῳ χωρίῳ τῆς Γενέσεως (ΚΒ', 21) ἀναφέρεται ὁ Ἀράμ υἱὸς τοῦ Νεχώρ, ἀδελφοῦ τοῦ Ἀβραάμ. Ἀμφότερα τὰ ὀνόματα ἐκπροσωποῦσι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα.

ἐζήτουν οἱ μεταγενέστεροι ἑρμηνευταὶ τοῦ ποιητοῦ νὰ εὕρωσι τὰ ὀνόματα Ἀράμ καὶ Ἀραμαῖος, ἅπερ καὶ οὕτως εἰς πολλοὺς καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Στράβωνα ἦσαν πιθανῶς ἄγνωστα, ἀφοῦ οὗτος τὰ περὶ ταυτότητος τῶν Ἀρίμων πρὸς τοὺς Ἀραμαίους ἐκφέρει ἀπλῶς ὡς γνώμην τοῦ Ποσειδωνίου¹⁾), ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἑβραίοις αὐτοῖς, ἀφοῦ ἐν τῇ Μεταφράσει τῶν Ὁ' ἔνθεν μὲν τὸ ὄνομα ἀποδίδεται κατ' ἔννοιαν τοπογραφικῆν ἐκεῖ, ἔνθα ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ ἔχει ἔννοιαν ἐθνογραφικῆν, ἔνθεν δὲ πολλὴ γίνεται σύγχυσις καὶ περὶ τὴν τοπογραφικῆν ἑρμηνείαν τοῦ ὀνόματος ἰδίᾳ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸ ἕτερον ὄνομα Συρία²⁾ (καὶ Σύρος). Ἄλλ'

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 785. «Λέγει δὲ καὶ τοὺς Ἀρίμους ὁ ποιητής, οὓς φησι Ποσειδώνιος δέχεσθαι δεῖν μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας ἢ τῆς Κιλικίας ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. Ἀραμαῖοι γὰρ οἱ ἐν αὐτῇ τάχα δ' οἱ Ἕλληνες Ἀραμαίους ἐκάλουσαν ἢ Ἀρίμους». Ὁ Ὀμηρικὸς στίχος, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐνταῦθα, εἶνε ὁ ἐν τῷ «Διακόσμῳ» στίχῳ (Π. Β. 783), ἐν ᾧ λέγεται: «εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφώος ἔμμεναι εὐνάς». Οἱ Σχολιασταὶ τοῦ Ὀμήρου διεφάνουν περὶ τοῦ γένους καὶ τῆς ἐθνογραφικῆς σημασίας τοῦ ὀνόματος, οἱ μὲν ἑρμηνεύοντες ἐν τοῖς Ἀρίμοις ὄρεσιν, οἱ δὲ ἐν τῷ λαῷ τῶν Ἀρίμων. Ὁ αὐτὸς δὲ Στράβων λέγει (ΙΓ', 627), ὅτι τινὲς θέτουσι τοὺς Ἀρίμους ἐν Λυδίᾳ, ἄλλοι δ' ἐν Κιλικίᾳ, τινὲς δ' ἐν Συρίᾳ πλάττουσι τὸν μῦθον τοῦτον «πιθανωτάτους δ' ὁ Σχέψιος ἠγείται τοὺς ἐν τῇ Κατακεκαυμένη τῆς Λυδίας τοὺς Ἀρίμους τιθέντας. Πίνδαρος δὲ συνοικεῖτο τοῖς ἐν τῇ Κιλικίᾳ τὰ ἐν Πιθηκούσαις, ἅπερ ἐστὶ πρὸ τῆς Κυμαίας» καὶ γὰρ τῇ Αἴτην φησὶν ὑποκείσθαι τὸν Τυφῶνα. Πρὸς τοῦ αὐτοῦ ΙΓ', 750. «Τὸ δ' ὄνομα τοῦ γεφυρώσαντος αὐτὸν Ὀρόντου κατέλαβε καλούμενος πρότερον (ὁ Ὀρόντης) τυφῶν» μυθεύουσι δ' ἐνταῦθα πού τὰ περὶ τὴν κεραύνωσιν τοῦ Τυφῶνος καὶ τοὺς Ἀρίμους. Ἡ περὶ τῆς ταυτότητος τῶν Ἀρίμων πρὸς τοὺς Ἀραμαίους καὶ Ἀράμ παράδοσις τῶν Ἑλληνομακεδονικῶν χρόνων ἢ μᾶλλον ἢ τοιαύτη ἑρμηνεία τοῦ περὶ Ἀρίμων μύθου εἶνε ὁμοία πρὸς πολλὰς ἄλλας ἑρμηνείας μύθων ἢ μυθικῶν παραδόσεων Ἑλληνικῶν γενομένας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐξ ἀφορμῆς ἀπλῆς τινος συμπτώσεως φαινομένης ἢ ἐξωτερικῆς ὁμοιότητος τῶν ὀνομάτων. Οἱ Ἀραμαῖοι, οἱ ὄντες ἄγνωστοι εἰς ἅπαντα τὸν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἑλληνισμὸν ἢ τοῦλάχιστον τὴν ἱστορίαν καὶ γραμματείαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τούτου, ἦσαν πολλῶν πλέον ἄγνωστοι εἰς τὸν Ὀμηρον, εἰς δὲ ἄγνωστοι ἦσαν καὶ οἱ Σύροι. Διὰ τοῦτο καὶ πᾶσα ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλολογία οὐδέμιαν παρέχει συμβολὴν εἰς τὴν διευκρίνησιν τῆς ἱστορίας τοῦ ὀνόματος. Πόσον δὲ ὀλίγον ἐν τοῖς Ῥωμαίοις ἔτι χρόνοις ἦτο γνωστὸν τῷ Ἑλληνορωμαϊκῷ κόσμῳ τὸ ὄνομα Ἀράμ ἢ Ἀραμαῖος καὶ πόσον ὀλίγοι ἦσαν οἱ εὐρίσκοντες συνάφειαν τούτου πρὸς τὸ μυθικὸν Ὀμηρικὸν τῶν Ἀρίμων ὄνομα μαρτύριον τούτου εἶνε καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Βεργιλίου ἐν Αἰναιάδι (ΙΧ. 716) λεγόμενα, ἔνθα τὸ μυθικὸν Ὀμηρικὸν «ἐν Ἀρίμοις» μεταποιεῖται εἰς νῆσον Inarime κειμένην ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Ἰταλικῆς Νεαπόλεως, τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν Αἰναίαν (νῦν Ἰσχίαν).

²⁾ Οὕτως ἐν τῷ Ψαλμῷ Ε' (ΝΘ' τῶν Ὁ') ἐδ. 2 τὸ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ λεγόμενον

ὅπως κἄν ἔχη τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν ὀνομάτων Ἀράμ καὶ Ἀραμαῖοι καὶ οἰαδήποτε κἄν θεωρηθῆ ἢ πρώτη καὶ κυρία σημασία αὐτῶν, ἀληθές εἶνε ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτά εἰσιν ἀνεπαρκέστατα καθ' ἑαυτὰ πρὸς ἐξήγησιν τῆς καταγωγῆς τῶν πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Συρίας οἰκησάντων τὴν χώραν ταύτην λαῶν. Πλὴν τούτου πρὸς τῷ ἐνόματι Ἀράμ ἐπεκράτησε, καὶ ὁμῶς ἐν συχνοτέρᾳ χρήσει, ἕτερον ὄνομα τοῖς Ἑλλησιν ἰδίως καταστάν λίαν γνωστόν, τὸ ὄνομα Σύροι (καὶ Συρία)· τοιαύτη δὲ εἶνε ἢ σχέσις τῶν δύο τούτων ὀνομάτων πρὸς ἄλληλα, ὥστε ἢ ὑπὸ γενικὴν ἢ μερικὴν ἐποψιν διευκρίνησις τῆς ἐννοίας τοῦ ἑνὸς ἀπαιτεῖ τὴν γνώσιν τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς τοῦ ἑτέρου.

2) Σύροι καὶ Συρία. Σύροι (ἐνίοτε δὲ καὶ Σύριοι ἐκαλοῦντο) ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου χρόνων (ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν) οἱ λαοὶ οὐ μόνον τῆς ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς Μακεδονικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς Συρίας καλουμένης χώρας καὶ τῆς Φοινίκης καὶ Παλαιστίνης, ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ λαοὶ τῆς Μεσοποταμίας, Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας, οἱ αὐτοὶ καὶ Ἀσσύριοι καλούμενοι. Τὸ ὄνομα ἔχει τὴν ἀρχὴν οὐχὶ ἀπὸ τοῦ Σούρ (Τζούρ ἤτοι Τύρος) ἤτοι τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Τύρου τῆς Φοινίκης, ὡς ἐνομιζέτο πλημμελῶς ἄλλοτε ὑπὸ πολλῶν, ἀλλ' ὡς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν μαρτυρεῖται καὶ ὡς διευκρινήθη καὶ ἐβεβαιώθη καὶ ἀπὸ τῆς φιλολογίας τῶν σφηνοειδῶν καλουμένων Ἀσσυροβαβυλωνιακῶν ἐπιγραφῶν ἀπὸ τοῦ Ἀσσοῦρ (ἤτοι Ἀσσύριοι). Τὸ Ἀσσοῦρ ἦν ἐν ἀρχῇ ὄνομα ἀπλῶς τοπικὸν ἀπὸ τῆς πόλεως Ἀσσοῦρ μεταστάν εἰς τὴν περὶ τὴν ἄμεσον περιοχὴν τῆς πόλεως χώραν (τὴν ἰδίως Ἀσσυρίαν ἢ κατὰ τὴν στενὴν καὶ εἰδικήν, ἣτις εἶνε καὶ ἡ πρώτη, τοπικὴν σημασίαν) Ἀτουρίαν¹⁾ ὑπὸ

μενον Ἀράμ Ναχιρίμ—Ἀράμ τῆς Μεσοποταμίας (κατὰ λεξ. τῶν δύο ποταμῶν) μεταφράζεται Μεσοποταμία τῆς Συρίας.

¹⁾ Ὑπάρχει καὶ ἕτερος Ἑλληνικὸς τύπος, Ἀτουρία. Ὁ Ἀραμαϊκὸς τύπος εἶνε Ἀτούρ, τὸ δὲ Ἀσσοῦρ εἶνε ἀρχαῖος Ἀσσυριακὸς τύπος. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐν τῇ Ἀσσυριακῇ γλώσσῃ τὸ ὄνομα εἶνε Μάτ Ἀσσοῦρ ἤτοι χώρα Ἀσσοῦρ, τοῦ ἐπωνύμου δήλον ὅτι θεοῦ τῆς πόλεως Ἀσσοῦρ, εἶτα δὲ καὶ τοῦ κράτους τοῦ Ἀσσυριακοῦ, Ἀσσοῦρ τοῦ

τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καλουμένην, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὸ κράτος τὸ Ἀσσυριακὸν ἐν ὅλῃ τῇ ἐκτάσει αὐτοῦ. Ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὴν τοιαύτην ἐκτασιν τὸ ὄνομα Ἀσσοῦρ ἐν τῇ ἐθνογραφικῇ αὐτοῦ σημασίᾳ ἔλαβε ποικίλην ἔννοιαν ἀπὸ τοῦ λαοῦ τῆς πόλεως Ἀσσοῦρ καὶ τῆς χώρας Ἀτουρίας ἐκταθὲν μέχρι πάντων τῶν λαῶν τῶν περιληφθέντων ἐν τῷ Ἀσσυριακῷ ἢ Ἀσσυροβαβυλωνιακῷ κράτει. Τὸ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς δευτέρας π. Χ. χιλιετηρίδος ἀρχῆθεν ὡς ἀπλοῦν ἀποικιακὸν κράτος τῆς Βαβυλωνίας παραχθὲν κράτος τῆς Ἀσσυρίας λαθὼν εἶτα πρωτεύουσαν ἀντὶ τῆς Ἀσσοῦρ τὴν Νινευί, διὰ τῶν μεγάλων κατακτητῶν βασιλέων ἐξέτεινε τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τῆς Β' καὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Α' π. Χ. χιλιετηρίδος, ἐπὶ πλείστας κατὰ διαφόρους διευθύνσεις χώρας. Οὕτω δὲ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς 6^{ης} π. Χ. ἑκατονταετηρίδος διὰ τε τῶν Ἀσσυρίων βασιλέων καὶ διὰ τῶν Βασιλέων τοῦ νέου ἢ δευτέρου λεγομένου Βαβυλωνιακοῦ κράτους τῆς Χαλδαϊκῆς δυναστείας τοῦ Ναβοπολασσάρου Ναβουχοδονόσορος Β' καὶ ἡ σύμπασα ἀπὸ τοῦ Ἀμανοῦ μέχρι τοῦ ἰσθμοῦ Πηλουσίου καὶ τῆς Πετραίας Ἀραβίας ἐκτεινομένη κατὰ μῆκος ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χώρα ἢ καλουμένη ἔκτοτε Συρία ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ τοῦ ὀνόματος (περιλαμβανομένης, ἐννοεῖται, καὶ τῆς Φοινίκης καὶ τῆς Παλαιστίνης, ἐν ἣ καὶ ἡ Ἰουδαία), ἔτι δὲ καὶ ἡ Μεσοποταμία πᾶσα ἀπὸ τῶν νοτίων ὑπωρειῶν τοῦ Ἀρμενικοῦ ὄροπεδίου μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Περσικοῦ κόλπου ἐκτεινομένη καὶ ἡ πέραν τοῦ Τίγρητος κυρίως Ἀσσυρία καλουμένη χώρα, σύμπασαι αὗται αἱ χῶραι ἐνωθεῖσαι πολιτικῶς καὶ ἀποτελέσασαι τὸ μέγα Ἀσσυριακὸν κράτος ἔλαβον τὸ ὄνομα Ἀσσυρία, καὶ οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἀσχέτως πρὸς τὴν φυλετικὴν καταγωγὴν τῶν ἐκασταχοῦ τῆς εἰρημένης μεγάλης περιοχῆς χωρῶν οἰκούντων λαῶν ἐκλήθησαν Ἀσσύριοι. Ἐκ τῶν ὀνομάτων δὲ τούτων Ἀσσυρία καὶ Ἀσσύριοι παρήχθησαν παρὰ τοῖς Ἑλλησι κατ' ἀποκοπὴν τῆς πρώτης συλλαβῆς τὸ Συρία

μεγάλου θεοῦ τῶν Ἀσσυρίων γενομένου καὶ χορηγοῦ καὶ προστάτου καὶ τῶν Ἀσσυριακῶν νικῶν καὶ κατακτησέων, τοῦ ἐκπροσωποῦντος τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τῆς Ἀσσυρίας.

καὶ Σύριοι ἢ Σύροι¹⁾. Τοῦτο σαφῶς μαρτυροῦσιν οἱ ἀρχαιότατοι περὶ τῶν Ἀσσυρίων ποιούμενοι λόγον συγγραφεῖς. Ὁ Ἡρόδοτος (Ζ', 63) λέγει ῥητῶς, ὅτι οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Σύροι καλούμενοι ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἐκαλοῦντο Ἀσσύριοι. Καὶ ὁ Στράβων δὲ ἐπικυροῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου ἀναφερόμενον ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τῶν ὀνομάτων Σύρος καὶ Ἀσσύριος λέγων: «Οἱ δ' ἱστοροῦντες τὴν Σύρων ἀρχὴν, ὅταν φῶσι Μήδους μὲν ὑπὸ Περσῶν καταλυθῆναι, Σύρους δὲ ὑπὸ Μήδων, οὐκ ἄλλους τινὰς τοὺς Σύρους λέγουσιν, ἀλλ' ἢ τοὺς ἐν Βαβυλῶνι καὶ ἐν Νίνῳ καταστησαμένους τὸ βασίλειον». Κατὰ Στράβωνα λοιπὸν οἱ ἐν Νίνῳ καὶ Βαβυλῶνι ἄρξαντες λαοί, οἱ λεγόμενοι Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι, ἦσαν Σύροι. Ὁ αὐτὸς δὲ Στράβων (Γ', 726) λέγει, ὅτι τὸ τῶν Σύρων ὄνομα ἐξετείνεται ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας μέχρι τοῦ Ἰσσηκοῦ κόλπου²⁾. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐννοεῖται, ὅτι τὸ ὄνομα Σύρος οὐδεμίαν ἐν ἀρχῇ ἔχον ἐννοίαν ἐθνολογικὴν, ἀλλὰ τοπογραφικὴν, εἴτα δὲ ἐννοίαν τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους, προσλαβὼν ἐννοίαν πολιτικὴν, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ταύτῃ ἐξετάθη ἐφ' ἅπαντας τοὺς μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ κόλπου, Ἰρανικοῦ καὶ Ἀρμενικοῦ ὁροπεδίου, τοῦ Ἰσσηκοῦ κόλπου καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Ἀραβικῆς Χερσονήσου οἰκοῦντας λαούς,

¹⁾ Οἱ τύποι Σύρος καὶ Σύρος ἀναφέρονται ἄνευ διαφορᾶς παρὰ τοῖς Ἑλλήσι συγγραφεῦσι· μόνον παρὰ τῷ Ἡροδότῳ γίνεται ἐνίοτε διάκρισις τῶν ὀνομάτων, Συρίων μὲν καλουμένων τῶν ἐν Πόντῳ οἰκούντων Συρίων, τῶν λεγομένων ἄλλως Λευκοσύρων καὶ Καππαδοκῶν, Σύρων δὲ τῶν ἐν Συρίᾳ. Ὅτι τὸ ὄνομα Σύρος τῶν ἐν Πόντῳ Συρίων (οὕτω καλοῦνται πάντοτε οὗτοι, οὐδέποτε Σύροι ἢ Λευκοσύρων οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ Σύρος καὶ Ἀσσύριος τῆς Συρίας καὶ Ἀσσυρίας, περὶ τούτου ἐπραγματεύθημεν ἡμεῖς διὰ μακρῶν ἐν τῇ Γερμανιστὶ συγγραφῇ ὑφ' ἡμῶν πραγματεία «Die sogenannten Assyrochaldäer und Hittiten von Kleinasien (v. P. Carolides. Athen. 1898)». Ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς ὁμοφυλίας ἢ ἀλλοφυλίας τῶν Συρίων τοῦ Πόντου πρὸς τοὺς Σύρους ἢ Ἀσσυρίους τῶν πέραν τοῦ Ἀμανοῦ χωρῶν τῆς Συρίας καὶ τὰ περὶ τῆς ταυτότητος ἢ ἀλλοτριότητος τῶν ὀνομάτων πρὸς ἄλληλα οὐδεμίαν ἔχοντα σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἐν τῷ ὑφ' ἡμῶν πραγματευομένῳ ἐνταῦθα ζητήματι δὲν εἶνε προσήκον νὰ συζητηθῶσιν ἐνταῦθα.

²⁾ Οἱ Ἀρμενικοὶ τύποι Ἀσορί (πληθ. Ἀσορικ) = Σύρος καὶ Ἀσοριστάν = Συρία καὶ Ἀσσυρία ἐπικυροῦσι τὴν ταυτότητα τῶν ὀνομάτων.

ἀσχέτως ὅλως πρὸς τὴν φυλετικὴν καὶ ἐθνικὴν συγγένειαν ἢ ἀλλογένειαν τῶν ποικίλων καὶ ποικιλωνύμων ἐν τῇ εἰρημένῃ περιοχῇ χωρῶν οἰκούντων λαῶν.

Οὕτω Σύροι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τῶν χρόνων τοῦ Ἡροδότου καὶ Ἐενοφῶντος ἐκαλοῦντο καὶ οἱ κάτοικοι τῆς ἰδίως ὑστερον Συρίας καλουμένης χώρας καὶ ἡ τῶν Φοινίκων χώρα καλεῖται Συρία (Ἡρ. Α', 116) καὶ αὕτη ἡ Παλαιστίνη περιλαμβάνεται ἐν Συρίᾳ (Ἡρ. Α', 105 καὶ Γ', 91), Σύροι δὲ κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα ἐκαλοῦντο καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας καὶ τῆς Μεσοποταμίας καθόλου.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη εὐρεία γεωγραφικὴ καὶ πολιτικὴ ἐννοία τῶν ὀνομάτων (Συρία καὶ Σύρος) εἶχον ἄρα γε ἀνάλογον εὐρύτητα καὶ ὑπὸ ἐννοίαν ἐθνολογικὴν; Οἱ λαοὶ δὴλον ὅτι οἱ οἰκοῦντες τὰς χώρας τὰς περιλαμβανομένας ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ὀνομάτων Σύρος καὶ Συρία καὶ γενικῶς ὀνόματι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Σύροι ἢ Ἀσσύριοι καλούμενοι εἶχον ἐνότητά τινα ἐσωτερικὴν ἐθνικὴν ἐν τῇ συγγενείᾳ τῇ φυλετικῇ, ἐν τῇ ἐνότητι τῆς γλώττης καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἐθνικῆς ἢ καὶ φυλετικῆς πρὸς ἀλλήλους συγγενείας; Ἡ διευκρίνησις καὶ ἡ ὀριστικὴ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου δὲν δύναται νὰ συνδεθῇ ἀπαραιτήτως μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν ὀνομάτων Σύρος καὶ Συρία ὑπὸ τὴν ἄνω μνημονευθεῖσαν γεωγραφικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἐθνογραφικὴν ἔκτασιν τῶν ὀνομάτων τούτων. Κατὰ πρῶτον λόγον διότι τὰ ὀνόματα ταῦτα ὑπὸ τοιαύτην γεωγραφικὴν καὶ ἐξωτερικὴν ἐθνογραφικὴν εὐρύτητα καὶ ἔκτασιν δὲν ἦσαν ἐγχώρια, ἀλλ' ἐδόθησαν εἰς τε τὰς χώρας καὶ τοὺς ἐν αὐταῖς οἰκοῦντας λαοὺς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν ἐνεκεν, ὡς εἴρηται, τῆς Ἀσσυριακῆς κατακτήσεως. Αὐτὸ τὸ ὄνομα Ἀσσοῦρ, ἐξ οὗ παρήχθησαν τὸ Σύρος καὶ Συρία, εἶχε παρὰ τοῖς Ἀσσυρίοις αὐτοῖς ἐννοίαν ἀπλῶς τοπογραφικὴν περιωρισμένην μόνον εἰς τὴν Ἀτουρίαν, εἴτα δὲ πολιτικὴν διδομένην μέχρι τινὸς εἰς τὸ κράτος τὸ Ἀσσυριακόν, ἀλλὰ πρὸ πάντων θρησκευτικὴν ἀναφερομένην εἰς τὸν θεὸν Ἀσ-

σοῦρ καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ, τὸ Ἀσσυριακὸν κράτος, ἀλλ' οὐχὶ ἐθνογραφικὴν ἢ ἐθνικὴν, ὡς νοοῦμεν σήμερον ἡμεῖς τὴν τοιαύτην σημασίαν τῶν ὀνομάτων. Οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι ἦσαν ἐμόφυλοι, λαλοῦντες τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, τὴν αὐτὴν ἔχοντες θρησκείαν, καὶ οἱ Ἀσσύριοι ἦσαν ἐν ἀρχῇ ἀποικοὶ τῆς Βαβυλωνίας, ἀλλ' οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ Χαλδαῖοι τοῦ δευτέρου λεγομένου Βαβυλωνιακοῦ κράτους οὔτε ἑαυτοὺς ὠνόμαζον Ἀσσυρίους ἢ Σύρους οὔτε ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων ἐκαλοῦντο Ἀσσύριοι, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἐκάλουν μὲν Ἀσσοῦρ τὴν χώραν καὶ τὸ κράτος αὐτῶν καὶ αὐτὸν τὸν ἐθνικὸν αὐτῶν θεόν, τὸν ἐπώνυμον τῆς χώρας καὶ τοῦ κράτους αὐτῶν Ἀσσοῦρ (ἐκ τῆς πόλεως Ἀσσοῦρ λαβόντος ἀρχὴν τοῦ ὀνόματος), ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐκάλουν, ὡσπερ καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, λαὸν τοῦ Βήλου (τῆς κατ' ἐξοχὴν Ἀσσυροβαβυλωνιακῆς θεότητος τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Διὸς τῶν Ἀσσυροβαβυλωνίων). Ἐκτὸς δὲ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας μόνον ἐν τῇ Ἀρμενικῇ εὐρίσκονται τὰ ὀνόματα Ἀσσυρία (ἢ Συρία) καὶ Ἀσσύριοι (ἢ Σύροι) ὑπὸ τοὺς μνημονευθέντας ἤδη ἀνωτέρω τύπους Ἀσορί (πληθ. Ἀσορίκ) = Ἀσσύριοι καὶ Ἀσοριστάν = Ἀσσυρία¹⁾. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀρμενικοὶ οὗτοι καὶ Ἀρμενοπερσικοὶ τύποι²⁾ εἰσὶ πιθανώτατα τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετενεχθέντες εἰς τὴν Ἀρμενικὴν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα Σύρος καὶ Ἀσσύριος, μὴ ἔχοντα ἔννοιαν ἀκραιφνῶς ἐθνολογικὴν καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ Βαβυλωνίοις πολλῶν ἦσσαν ἠδύναντο νὰ ἔχωσι τοιαύτην ἔννοιαν παρὰ τοῖς

¹⁾ Ὅτι ὁ τύπος Athûra ὑπῆρχεν ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Περσικῇ, εἶνε (ὡς φρονεῖ ὁ Kiepert, Lehrbuch der alten Geographie σ. 161 σημ. 6) λίαν ἀμφίβολον, ἀλλὰ καὶ ὑπάρχον οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ σημάνη ἢ τὴν χώραν Ἀσσοῦρ ὑπὸ στενωτέραν δηλ. ταύτην τοπογραφικὴν ἔννοιαν, τὴν Ἀτουρίαν τῶν Ἑλλήνων, οὐδεμίαν ἔχον σχέσιν πρὸς τὸ ὄνομα Σύρος, Ἀσσύριος, Συρία, Ἀσσυρία, ὑπὸ τὴν ἐνταῦθα ἐννοουμένην εὐρυτέραν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος.

²⁾ Τὸ Ἀσοριστάν = Συρία ἢ Ἀσσυρία ἔχει κατάληξιν τοπικὴν (στάν) Περσικὴν, ἢν ἔλαβε καὶ ἡ Ἀρμενικὴ, ἢ γνωστὴ ἡμῖν κυρίως (ἀφιερμένης κατὰ μέρος τῆς ἐν σφηνοειδέσιν Ἀρμενικαῖς ἐπιγραφαῖς ἀνακαλυπτομένης Ἀρμενικῆς γλώσσης) ἀπὸ τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος.

ἄλλοις λαοῖς, τοῖς εἰς τὸ Ἀσσυριακὸν καὶ τὸ Βαβυλωνιακὸν κράτος ὑποταχθεῖσι καὶ ἐν τούτοις περιληφθεῖσιν. Οὔτε οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Παλαιστίνης, οὔτε αὐτοὶ οἱ Παλαιστῖνοι (οἱ Φιλισταῖοι ὀηλον ἔτι), οὔτε οἱ Φοίνικες, οὔδὲ αὐτοὶ οἱ ὕστερον ἰδίως Σύροι κληθέντες κάτοικοι τῆς βορείου Συρίας, οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἔτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἡροδότου Σύροι καλούμενοι ἢ ὡς κάτοικοι τῆς Συρίας θεωρούμενοι κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα, ἐκάλουν ἑαυτοὺς Σύρους, οὐδ' ὑπ' ἀλλήλων ἐκαλοῦντο Σύροι. Εἶνε ἀληθές, ὅτι παρὰ τοῖς Ὁ' ἢ περὶ τὴν Δαμασκὸν χώρα καλεῖται Συρία, ἀλλὰ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου οἱ Ὁ' ἀποδίδουσιν Ἑλληνιστὶ τὸ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ ἐγγχώριον ὄνομα Ἀράμ, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, κατὰ τὸ παρ' Ἑλληνιστῶν καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Ὁ' καὶ πολλῶν ἔτι πρότερον ἐπικρατήσαν ὄνομα. Ἄλλως δὲ ἔχομεν ῥητὴν καὶ σαφῆ μαρτυρίαν ἐκ τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὅτι τὰ ὀνόματα Συρία καὶ Σύροι δὲν ἦσαν οὔτε τότε ἐγγχώρια, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μόνον ἀποδιδόμενα εἰς τοὺς αὐτοὺς ἑαυτοὺς Ἀραμαίους καὶ τὴν χώραν αὐτῶν Ἀράμ καλοῦντας ἐγγχώριους τῆς Συρίας¹⁾.

Κατὰ δεύτερον λόγον τὰ ὀνόματα Σύροι καὶ Συρία (καὶ Ἀσσύριοι καὶ Ἀσσυρία) καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἑλληνιστῶν καὶ Ἑλληνισταῖς Ἰουδαίοις συγγραφῆσι τῶν μετ' Ἀλέξανδρον χρόνων²⁾ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ὁ'³⁾ δίδονται συνήθως εἰς τὰς χώρας καὶ τοὺς λαοὺς τοὺς ὑποκειμένους εἰς τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν,

¹⁾ Στράβ. Α', 42: «τοὺς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρους καλούμενους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων Ἀραμαίους καλεῖσθαι (φησὶ Ποσειδώνιος)». Πρβλ. Ἰωδ. Ἰουδ. ἀρχ. Α', 6, 4: «Ἀραμαίους, οὓς Ἑλληνες Σύρους προσαγορεύουσιν».

²⁾ Οὕτω παρ' Ἰωσήφ (Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΙ', 8, 4 λέγεται «τὴν δὲ τῶν Σύρων βασιλείαν διαδέχεται Δημήτριος» καὶ (αὐτόθι 9, 3) «τῶν τε Σύρων καὶ τῶν στρατιωτῶν πρὸς αὐτοῦ (Δημητρίου) ἀπεχθανομένων» καὶ (αὐτόθι 10, 5) «ὑπακούοντες τοῖς τῶν Σύρων βασιλεῦσιν». Πρβλ. ΙΔ', 15, 4 «κατὰ τοῦτον δὲ τὸν καιρὸν ἤδη τῶν Σύρων καὶ Ἰδουμαίων καὶ Φοινίκων πόλεις εἶχον Ἰουδαῖοι». Ἐν τοῖς χρόνοις, περὶ ὧν ποιεῖται λόγος ὁ Ἰωσήφος, τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν (ἡ βασιλεία τῶν Σύρων) περιωρίζετο μόνον εἰς ἄνω (βόρειον) Συρίαν.

³⁾ Μακκαβ. Α', 7, 39. 11, 60.

ἀσχέτως πρὸς τὴν καταγωγὴν αὐτῶν, τοὺς τε Ἕλληνας τοὺς ἀποικίσαντας τὴν χώραν καὶ ἄρχοντας αὐτῆς καὶ τοὺς ἐγχωρίους, ἀλλὰ μόνον τοὺς ὑποκειμένους εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων ἀρχόντων τῆς χώρας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἄλλους ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Συριακοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν οἰκοῦντας, ἀλλὰ μὴ εἰς τούτους ὑποκειμένους λαούς, οἵτινες οὐδαμῶς καλοῦνται Σύροι. Μόλις δὲ μετὰ αἰῶνας ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ ὄνομα Σύροι ὑπὸ διαφόρους τύπους¹⁾ μετέστη καὶ εἰς τὴν τῶν ἐγχωρίων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν λαῶν τῆς Συρίας χρῆσιν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ χρήσει ταύτῃ τοσαύτη ὑπάρχει ἀσάθεια καὶ διακύμανσις ὅτε μὲν Σύρων καλουμένων ἀδιακρίτως Ἑλλήνων τε καὶ προελλήνων ἐγχωρίων, ὅτε δὲ Ἑλλήνων χριστιανῶν, εἶτα δὲ (ἐν τοῖς μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν τοῦ 7^{ου} αἰῶνος χρόνοις) μόνον τῶν Ἀραβοφώνων Ἑλλήνων ἢ ἐξηλληνισμένων ἐγχωρίων, ὥστε ἢ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου (Σύροι) ἐξήγησις καὶ διευκρίνησις τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς τῶν οἰκούντων τὴν Συρίαν καλουμένην χώραν λαῶν εἰνέ τι παγχάλεπον καὶ ἀδύνατον ἄνευ λεπτομεροῦς περὶ τὰ καθ' ἕκαστα ἐθνογραφικῆς ἀναλύσεως καὶ ιστορικῆς ἐκθέσεως. Διὰ τοῦτο ἀφιέντες μέχρι τινὸς κατὰ μέρος τὸ ὄνομα τοῦτο ὡς καὶ τὸ Ἀραμαῖος πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν α') τίνες καθ' ἑαυτοὺς οἱ διάφοροι λαοὶ οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸ τῆς ὑπὸ τού-

¹⁾ Οἱ τύποι οὗτοι εἶνε: α') Τὸ Ἑλληνικὸν Σύρος διδόμενον εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐξηλληνισμένους Χριστιανούς τοὺς λαλοῦντας Ἑλληνιστῶν. β') Τὸ αὐτὸ ὄνομα διδόμενον εἰς πάντας τοὺς Χριστιανούς τῆς Συρίας ἄνευ διακρίσεως φυλῆς καὶ γλώσσης. γ') Τὸ αὐτὸ ὄνομα διδόμενον εἰς τοὺς μὴ Ἑλληνοφώνους Σύρους Χριστιανούς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἑλληνοφώνους. δ') Σουριάνος, ὄνομα διδόμενον ὑπὸ τῶν Φράγκων (ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Σταυροφόρων) εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους Ἀραβοφώνους. ε') Τὸ αὐτὸ ὄνομα διδόμενον ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων Ἀραβοφώνων, τῶν καλούντων ἑαυτοὺς Ροῦμ ἢ Γραικοὺς, εἰς τοὺς μὴ Ὀρθοδόξους καὶ μὴ Γραικοὺς, ἰδίως τοὺς Μονοφυσίτας Χριστιανούς τῆς Συρίας. ς') Σούριος (Surijsi) τὸ ὄνομα τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ Ταλμουδ. ζ') Τὸ Συριακὸν (Ἀραμαϊκὸν) Σουριάγιο (Surjaio) τὸ διδόμενον ἐν τῇ Συριακῇ εἰς τοὺς Χριστιανούς καθόλου τῆς Συρίας ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἔθνικοὺς (τοὺς μὴ Χριστιανούς) τῆς αὐτῆς χώρας, τοὺς καλουμένους Ἀραμαίους (Armoj), κατ' ἀναλογίαν τοῦ Ἑλλήν = ἔθνικός. Τὸ τε ταλμουδικὸν Σούριος καὶ τὸ Συριακὸν Σουριάγιο προῆλθον ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Σύρος, Σύριος.

των κατακτήσεως τῆς Συρίας Σύροι γενικῶς καλούμενοι, οἱ οἰκοῦντες τὴν Συρίαν καλουμένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τοπογραφικῇ ἐννοίᾳ τοῦ ὀνόματος ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ μέχρι τοῦ Ἰσσηκοῦ κόλπου ἐκτεινομένην χώραν, καὶ β') ἂν ἐκτὸς τῶν ὀνομάτων « Ἀραμαῖοι » καὶ « Σύροι » ὑπάρχει τι κοινὸν γνῶρισμα τῆς φυλετικῆς ἢ ἐθνικῆς πρὸς ἀλλήλους συγγενείας καὶ κοινῆς καταγωγῆς τῶν λαῶν τούτων, ἵνα ἐντεῦθεν διαφωτίσωμεν κατὰ τὸ δυνατόν τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ γένεσιν καὶ καταγωγὴν τῶν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς κατακτήσεως τῆς ἰδίως Συρίας καλουμένης χώρας καὶ τῆς Παλαιστίνης τὰς χώρας ταύτας οἰκούντων λαῶν (περὶ ὧν κυρίως πρόκειται ἐνταῦθα).

*Τίνες οἱ λαοὶ οἱ οἰκοῦντες τὴν Συρίαν
πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς κατακτήσεως;*

Ἐννοεῖται, ὅτι ἐνταῦθα δὲν δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν πολλὰ περὶ τῶν ἐκ ποικίλων πηγῶν γνωστῶν παναρχαίων, ἐν μέρει μυθικῶν, λαῶν, ὧν τὰ ὀνόματα βλέπομεν εἴτε ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μυθικῇ ἱστορίᾳ εἴτε ἐν τῇ Π. Δ. καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ 16^ῳ κεφαλαίῳ τῆς Γενέσεως, ὀνόματα μὴ ἔχοντα πάντοτε σαφῆ ἐθνολογικὴν ἐννοίαν, ἀλλ' ὑπὸ γενεαλογικὰ ὀνόματα κρύπτοντα συνήθως ὀνόματα γεωγραφικά, καὶ ὁσάκις δὲ ἔχουσι τοιαύτην ἐννοίαν, μὴ συνάδοντα πάντοτε πρὸς τὰ ἐκ τῆς ἄλλης ἐπιστήμης ἐξαγόμενα ἀσφαλέστερα πορίσματα¹⁾. Ἀφίεμεν ὡσαύτως κατὰ μέρος τὸ ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφικῶν μνημείων γνωστὸν ὄνομα τῶν Ρουιτηνῶν τῆς ἄνω Συρίας καὶ Κιλικίας, ὡς ἐπίσης καὶ τὸ ἐκ τῶν αὐτῶν μνημείων γνωστὸν ὄνομα τῶν Χέτα, τῶν γνωστῶν ἡμῖν ἐκ τῶν Ἀσσυριακῶν σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα Χάττι, τῶν περιδοῆτων ἐν ταῖς νεωτάταις ἱστορικαῖς ἐθνογραφικαῖς ἐρεῦναις Χεταίων ἢ Χαϊτιῶν, περὶ ὧν τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς δὲν ἐσχηματίσθη ἔτι ἀσφαλῆς γνώμη ἐπιστημονικῇ. Ἀρ-

¹⁾ Οὕτως οἱ γλωσσολογικῶς συγγενέστατοι πρὸς τοὺς Ἑβραίους ἀποδεικνύμενοι Φοίνικες ἢ Χανανίται ἐν τῇ Π. Δ. (ἐν τῷ I κεφ. τῆς Γενέσεως) ὑπάγονται οὐχὶ εἰς τὴν Σημιτικὴν τῶν λαῶν οἰκογένειαν, ὡς οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον Χάμ καὶ Χούς.

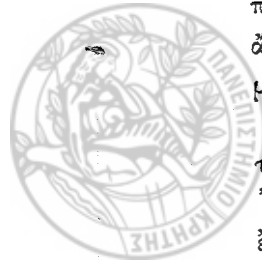

κούμεθα νὰ εἰπώμεν ὅτι αὐτοὶ οἱ ἐκ τῆς Π. Δ. γνωστοὶ λαοὶ τῆς Συρίας, οἱ Ἀραμαῖοι τῆς ἄνω Συρίας καὶ ἔπειτα οἱ οἰκήτορες τῆς Κοίλης Συρίας καὶ οἱ τῆς Φοινίκης καὶ οἱ νοτιώτερον τούτων οἰκοῦντες Φιλισταῖοι καὶ οἱ Ἰουδαῖοι μετὰ τῶν προσοικούντων αὐτοῖς ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ Ἰορδάνου λαῶν, μεθ' ὅλην τὴν ἐξ ἀντικειμένου εἴτε γλωσσικῶς εἴτε ἐθνολογικῶς πιθανολογουμένην καὶ ἐν μέρει ἀποδεικνυομένην συγγένειαν καὶ ἐνότητά τινων αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν Σημιτικῶν ἰδίᾳ καλουμένων λαῶν οἰκογενεῖα, ὅτι οἱ λαοὶ οὗτοι οὐδεμίαν εἶχον συνείδησιν τῆς πρὸς ἀλλήλους συγγενείας, οὐδεμίαν ἄρα ἠσθάνοντο ἐνότητά ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν πρὸς ἀλλήλους καὶ οὐδεμίαν κατ' ἀναλογίαν ἀπετέλουν ἐθνότητα καὶ ἐθνικὴν ἐνότητά ἐν ἑαυτοῖς. Τούναντίον δὲ ἐν παντὶ τῷ ἱστορικῷ βίῳ αὐτῶν διέκειντο πρὸς ἀλλήλους συνήθως ὡς πολέμιοι ἀπηγνῆες καὶ ἀδιάλλακτοι. Ὡς δὲ πρὸς ἀλλήλους, οὕτω διέκειντο καὶ πάντες ἑμοῦ καὶ ἑκαστος κατ' ἰδίαν πρὸς τοὺς ὠσαύτως γλωσσικῶς καὶ ἐν μέρει ἀνθρωπολογικῶς συγγενεῖς ἐξ ἀντικειμένου θεωρουμένους Ἀσσυρίους καὶ Βαβυλωνίους, οὓς ἐμίσουν σφόδρα ὡς βιαίους κατακτητὰς καὶ καθ' ὧν μετ' ἀπεγνωσμένου πείσματος ἠμύνοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῶν. Αὐτοὶ οἱ Ἀσσύριοι καὶ οἱ Βαβυλώνιοι βασιλεῖς ἵνα ἐμπεδώσωσι παντὶ τρόπῳ τὴν ἐπὶ τῶν λαῶν τούτων διὰ μακρῶν καὶ πεισματωδεστῶν ἀγῶνων ἐπιβαλλομένην ἀρχὴν καὶ δυναστείαν αὐτῶν, ἐπενόουν μεθόδους, αἵτινες ἔμειναν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὡς μνημεῖα χαρακτηριστικὰ τῆς βιαιᾶς κατακτητικῆς πολιτικῆς τῶν κατακτητῶν κρατῶν τῆς Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας. Φυλαὶ καὶ λαοὶ δλόκληροι ἀπεσπῶντο ἀπὸ Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ Ὀρόντου καὶ Ἰορδάνου καὶ μετακίζοντο βίᾳ εἰς τὰς ὄχθας τοῦ Τίγρητος καὶ εἰς τὰς πέραν ἢ παρὰ τὰς ἐκβολὰς αὐτοῦ καὶ τοῦ Εὐφράτου ἐκτεινομένης μηδοπερσικᾶς χώρας· εἰς τὰς χώρας δέ, ἐξ ὧν ἀπεσπῶντο οἱ λαοὶ οὗτοι, μετήγοντο λαοὶ βίᾳ ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων χωρῶν ἀνάστατοι γινόμενοι. Οὕτω δὲ μεταξὺ τοῦ 8^{ου} π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἡ τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους

δύναμις καὶ ἀκμὴ ἐξίκετο εἰς τὸ ἔπακρον αὐτῆς, μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος, ὅτε ἡ τοῦ Βαβυλωνίου ἢ Χαλδαίου βασιλείως τῆς Βαβυλωνίας Ναβουχοδονόσορος Β' κατακτητικὴ ὁρμὴ ἐδάμασε πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Συρίας, ἀληθὲς χάος ἐθνῶν καὶ λαῶν ἀλλοτρίων πρὸς ἀλλήλους, ὁμοφύλων καὶ ἀλλοφύλων βίᾳ μιγνυμένων καὶ νέους ἐνιαχοῦ μιγάδας ὄχλους δημιουργούντων παρήχθη ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ. Καὶ τῆς τοιαύτης τῶν πραγμάτων ἐξελίξεως πιστὴν εἰκόνα παρέχει ἡμῖν ἡ Π. Δ. αὐτὴ (ἰδίᾳ ἐν τῇ Ἰερᾷ Α, Ἰερᾷ Β (ἢ Ἐσδρα) καὶ Νεεμίᾳ).

Τοιαύτη ἦτο ἡ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, καθ' ὃν χρόνον περὶ τὰ μέσα τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος συνέστη ἡ μεγάλη Περσικὴ μοναρχία, ἡ ἐνώσασα πολιτικῶς πάντα τὰ ἔθνη καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Δυτικῆς Ἀσίας ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῶν κραταιῶν Ἀχαιμενιδῶν· τοιαύτη δὲ διετέλει οὕσα ἄνευ μεταβολῆς καὶ καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους τῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν δυναστείας.

Συγκεφαλαιούσιντες δὲ πάντα τὰ μέχρι τούδε περὶ τῶν ὀνομάτων Ἀράμ καὶ Ἀραμαῖοι, Συρία καὶ Σύροι (καὶ Ἀσσυρία καὶ Ἀσσύριοι) ἔχομεν τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα, ὅτι ἐνόηθη ἔθνος Ἀραμαϊκὸν ἢ Συριακὸν ἐν τῇ περιοχῇ τῶν ὀνομάτων τούτων δὲν ὑπῆρχεν, ἀλλ' ὑπῆρχον ἔθνη κατ' ἰδίαν ἀναπτύξαντα τὸν ἱστορικὸν βίον καὶ κτησάμενα ἱστορικὴν σπουδαιότητα καὶ σημασίαν, οἳ οἱ ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ οἱ Φοίνικες, οἱ κυρίως Ἀσσύριοι τῆς Ἀτουρίας καὶ οἱ Βαβυλώνιοι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ οἰκήτορες τῆς ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις κυρίως Ἀράμ καὶ Συρίας κληθείσης χώρας. Ἐν τούτοις ὑπεράνω τῆς κατὰ ἔθνη καὶ φυλὰς διαφορᾶς, ὑπεράνω τῆς μεγάλης ποικιλίας πολυωνύμων ἐξ ἀντικειμένου ὁμοφύλων ἢ ἀλλοφύλων πρὸς ἀλλήλους καὶ συνήθως πολεμιωτάτων λαῶν, ὑπῆρχεν ἐνότης ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, παθητικὴ, ἐξ ἧς ἐδημιουργήθη κατὰ μικρὸν ἐν τοῖς ὑστάτοις χρόνοις τῆς Ἀσσυροβαβυλωνιακῆς περιόδου καὶ διετηρήθη ἐν τοῖς χρόνοις τῆς Περσικῆς μοναρχίας ἐνόητος γλωσσικὴ, περὶ ἧς ἀνάγκη

νά διαλάβωμεν εκτενέστερον τοσούτω μάλλον, ὅσω ἐκ τῆς γλωσσικῆς ταύτης ἐνόητος ἢ μάλλον ἐκ τῆς ἐνιαίας ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τῇ Ἀσσυροβαβυλωνιακῇ ἐπικρατείᾳ οἰκούντων λαῶν λαλουμένης γλώσσης καὶ ὅτῃ τῆς γλώσσης ταύτης προῆλθεν ἡ λεγομένη Συριακὴ ἢ Ἀραμαϊκὴ ἐθνότης ἐν ὑστέροις χρόνοις ἢ κάλλιον ὁ Ἀραμαϊκὸς ἢ Συριακὸς καλούμενος νῦν ἐν τῇ ἐθνογραφίᾳ τῆς Συρίας λαός. Ἡ γλῶσσα αὕτη εἶνε ἡ λεγομένη Ἀραμαϊκῆ.

Τὰ κατὰ τὴν Ἀραμαϊκὴν λεγομένην γλῶσσαν.

Ἡ Ἀραμαϊκὴ λεγομένη γλῶσσα ἢ ἐπιστημονικῶς ἀκριβέστερον εἶπεν αἱ Ἀραμαϊκαὶ λεγόμεναι γλῶσσαι δὲν ἔλαβον τὸ ὄνομα ἀπὸ Ἀραμαίου ἢ Ἀραμαϊκοῦ τινος λαοῦ. Τὸ ὄνομα τῆς γλώσσης (Ἀραμίτ) εἶνε πολλῶ ἀρχαιότερον τοῦ ὑπὸ στενωτέραν ἐθνογραφικὴν ἔννοιαν ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις (τοῖς χρόνοις τῶν Σελευκιδῶν) συνήθως ὡς φυλετικοῦ ὀνόματος διδομένου εἰς τοὺς κατοίκους τῆς ἄνω Συρίας ὀνόματος Ἀραμαῖος. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα Ἀραμαῖος, τὸ προελθὼν πάντως ἐκ τοῦ Ἀράμ, οὐδαμῶς ὡς πρὸς τὸ πλάτος τῆς ἐκφερομένης ὑπ' αὐτοῦ γεωγραφικῆς ἢ ἐθνογραφικῆς ἐννοίας ἀνταποκρίνεται πρὸς τὸ μέγεθος τῆς περιοχῆς τῶν Ἀραμαϊκῶν γλωσσῶν. Ὡς εἶπομεν ἤδη ἀνωτέρω, τὸ Ἀράμ ὡς γεωγραφικὸν ὄνομα δὲν ἔχει ἀσφαλῆ ὄρια, διδόμενον εἰς τὴν βόρειον Συρίαν, εἰς τὴν Κοίλην Συρίαν καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν αὐτὴν καθ' ἑλὸν τὸ μῆκος καὶ πλάτος τῆς χώρας, μὴ περιλαμβάνον ὁμοίως ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ οὔτε τὴν Φοινίκην οὔτε τὴν Παλαιστίνην, χώρας περιληφθείσας ἀπὸ τοῦ 7^{ου}, ἀκριβέστερον δὲ ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης. Δὲν εἶνε δὲ ἀσφαλῶς γνωστὸν τίς ἢ χώρα ἢ πρώτη κληθεῖσα Ἀράμ ἢ τὸ ἔθνος τὸ κληθὲν οὕτως¹⁾, ἀφ' οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ Ἀραμαϊκῆ

¹⁾ Τὸ ἔτυμον τοῦ ὀνόματος (κἂν ἐτι ἡ πρώτη αὐτοῦ σημασία ὑποτεθῆ τοπικῆ) ἀπὸ τῆς Ἑβραϊκῆς ῥίζης ρουμ=ῥουμ (Ἀράμ=ῥουμ, ὄροπέδιον, ἦτοι ἄνω Συρία ἢ ὄροπέδιον) δὲν θεωρεῖται πιθανὸν καὶ εὐλογον, ἀφοῦ ἡ κοιτίς τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης εἶνε ἡ Βαβυλωνία, τὸ δὲ ὄνομα Ἀράμ ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς διδεται εἰς τὴν

γλῶσσα. Ἡ κοιτίς τῆς γλώσσης ταύτης δὲν εἶνε ἢ ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις Ἀράμ κληθεῖσα χώρα, ἀλλ' ἢ Μεσοποταμία καὶ μάλιστα ἢ νοτιὰ καὶ δὴ ἢ Βαβυλωνία. Ἀλλ' ἦν ἄρα γε ἢ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα αὕτη ἢ Βαβυλωνιακὴ ἢ Χαλδαϊκὴ τῶν ιστορικῶν χρόνων; Τὸ ζήτημα τοῦτο λίαν πολὺπλοκον ὄν καθ' ἑαυτὸ χρήζει ἐνταῦθα μικρᾶς διαφωτίσεως κατὰ τὰ γενικώτατα αὐτοῦ μέρη, ἐν ᾧ μέτρῳ εἶνε τοῦτο ἀπαραίτητον νά γίνῃ χάριν τοῦ σκοποῦ τῆς ἡμετέρας πραγματείας.

Εἶνε γνωστὸν, ὅτι ἢ Ἀσσυριακὴ καὶ Βαβυλωνιακὴ γλῶσσα ἢ ἀνακαλυφθεῖσα ἐν τοῖς μνημείοις τῶν σφηνοειδῶν καλουμένων ἐπιγραφῶν τῶν ἀπὸ τῆς Β' π. Χ. καὶ πρότερον χιλιετηρίδος εἶνε ἀκραιφνῶς Σημιτικῆ. Ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαὶ Βαβυλωνιακαὶ¹⁾ τῆς 3^{ης} καὶ 4^{ης} π. Χ. χιλιετηρίδος, ὧν ἡ γλῶσσα δὲν εἶνε Σημιτικῆ, ἀλλὰ *Τουρανικῆ* ἢ πάντως μὴ σημιτικῆ, καλουμένη συνήθως *Σουμιρικῆ*, ὅπερ μαρτυρεῖ πιθανῶς ὅτι οἱ πρῶτοι λαοί, οἱ ἐν Βαβυλωνίᾳ ἰδρύσαντες πόλεις καὶ πολιτείας καὶ ἀναπτύξαντες πολιτισμὸν ἦσαν οὐχὶ Σημίται, ἀλλὰ Τουράνιοι (ὅπως καὶ ἐν Σουσιανῇ). Ἀλλὰ τὸ Τουρανικὸν φυλετικὸν στοιχεῖον ἀπὸ τοῦ τέλους ἤδη τῆς 3^{ης} π. Χ. χιλιετηρίδος ὑπεχώρησεν ἐντελῶς εἰς στοιχεῖον Σημιτικὸν καὶ Σημιτικὴ γλῶσσα ἐπεκράτησεν ἐν Βαβυλωνίᾳ, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ, ἥτις ἐν ἀρχῇ ἦν ἀπλῶς ἀποικία τῆς Σημιτικῆς Βαβυλωνίας. Πόθεν ἦλθον εἰς τὴν Βαβυλωνίαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἀσσυρίαν οἱ Σημιτικοὶ λαοί, τίς ἦν ἢ πρώτη κοιτίς αὐτῶν, περὶ τούτων δὲν εἶνε ἀνάγκη νά ἀσχοληθῶμεν ἡμεῖς ἐνταῦθα· ἀρκεῖ νά εἴπωμεν ὅτι ἢ ἐν Βαβυλωνίᾳ ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς 3^{ης} π. Χ. χιλιετηρίδος καὶ ἐν Ἀσσυρίᾳ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους λαλουμένη καὶ γραφομένη γλῶσσα ἦτο Σημιτικὴ καὶ ὅτι καὶ πᾶσα ἢ Μεσοπο-

Μεσοποταμίαν, ἐν δὲ τῇ Π. Δ. καὶ εἰς τὴν Μεσοποταμίαν καὶ εἰς τὴν ἐκτὸς Παλαιστίνης καὶ Φοινίκης Συρίαν.

¹⁾ Ἐν ταῖς Ἀσσυριακαῖς σφηνοειδέσιν ἐπιγραφαῖς ὑπάρχουσι φιλολογικὰ μνημεῖα ἀρχαῖα Βαβυλωνιακὰ τῆς Σουμιρικῆς γλώσσης, ἐρμηνευόμενα διὰ τῆς Σημιτικῆς Ἀσσυροβαβυλωνιακῆς γλώσσης.

ταμία ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἦτο χώρα Σημιτική. Ἐν τῇ Σημιτικῇ δὲ ταύτῃ χώρᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἀσσυρίᾳ ἐλαλεῖτο γλῶσσα Σημιτικῇ καλουμένη Ἀραμαϊκῇ. Ἡ Ἀραμαϊκῇ αὕτη Σημιτικῇ γλῶσσα, ἢ τοσοῦτον γνωστὴ γενομένη ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διὰ τῶν γλωσσικῶν καὶ φιλολογικῶν μνημείων, ἅτινα παρήγαγε καὶ κατέλιπε, δὲν εἶνε ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐν τοῖς Ἀσσυροβαβυλωνιακοῖς μνημείοις Σημιτικῇ γλῶσσαν, καίπερ οὖσα λίαν συγγενῆς πρὸς αὐτήν, ὡς εἶνε συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας πᾶσαι αἱ Σημιτικαὶ καὶ ἐν βαθμῶ πολλῶν ὑπερέρω καὶ κατὰ τρόπον πολλῶ μᾶλλον εὐδιάγνωστον ἢ αἱ Ἄριαι πρὸς ἀλλήλας. Ἐντεῦθεν δὲ ὑποτίθεται εὐλόγως ὅτι ἢ μὲν τῶν σφηροειδῶν Ἀσσυροβαβυλωνιακῶν μνημείων γλῶσσα εἶνε ἡ γλῶσσα τῶν πρώτων Σημιτικῶν λαῶν τῆς Ἀσσυροβαβυλωνίας, ἢ γλῶσσα ἀμφοτέρων τῶν κρατῶν Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας ἢ ὡς φιλολογικῇ κλασσικῇ γλῶσσα διατηρήσασα ἐπὶ αἰῶνας τὸν πρώτον κλασσικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα, ἐνῶ ἢ Ἀραμαϊκῇ μορφωθείσα κατὰ μικρὸν διὰ τῶν πολλῶν ἐν Βαβυλωνίᾳ, Ἀσσυρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ συμφορηθέντων Σημιτικῶν λαῶν, πρὸ πάντων τῶν Σημιτῶν τῆς μετὰ τὴν Βαβυλωνίας καὶ Συρίας ἐρήμου, ἀπετέλεσε τὸ δημῶδες ἰδίωμα πασῶν τούτων τῶν γλωσσῶν καὶ ὡς τοιαύτη διεδόθη καὶ ἐπεκράτησεν ἐν πάσαις ταῖς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων κατακτηθείσαις χώραις. Οἱ μεγάλοι Ἀσσύριοι βασιλεῖς τοῦ 8^{ου} αἰῶνος διέδωσαν αὐτήν, οἱ δὲ μεγάλοι Βαβυλώνιοι βασιλεῖς τῶν ἀρχῶν τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἠμπέδωσαν τὸ κράτος αὐτῆς¹⁾. Καὶ καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον ἢ Ἀσσυρία καὶ Βαβυλωνία

¹⁾ Περὶ τὰ τέλη τοῦ 8 π. Χ. αἰῶνος ἐπὶ τοῦ βασιλέως τοῦ Ἰούδα Ἐζεκίου, καθ' ὃν χρόνον ὁ φοβερός Ἀσσύριος βασιλεὺς Σαναχειρίμ ἐστράτευεν ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν ἐπὶ τοῦ εὐσεβοῦς βασιλέως τοῦ Ἰούδα Ἐζεκίου καὶ ἀπέκλειε τὴν Ἱερουσαλήμ πέμπων πρέσβεις πρὸς τὸν ἐπὶ τῶν τειχῶν ἀμυνόμενον βασιλέα καὶ ἀπαιτῶν ὑποταγήν, οἱ δὲ τοῦ Ἐζεκίου πρὸς διαπραγματέυσιν μετὰ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Ἀσσυρίου βασιλέως πεμφθέντες ἄνδρες (ὁ οἰκονόμος Ἐλιακίμ, ὁ Γραμματεὺς Σιμωνᾶς καὶ Ἰωᾶς ὁ ἀναμιμνήσκων) παρακαλοῦσι τὸν ἀρχηγὸν τῆς Ἀσσυριακῆς πρεσβείας, ἵνα μὴ εἰς ἐπῆκοον τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαλήσωσιν Ἰουδαϊστὶ, ἵνα μὴ οὗτος νοήσῃ τὰ ὑπ' αὐτῶν λεγόμενα, ἀλλὰ Ἀρα-

ὡς κράτος ἐξαλείφονται ἀπὸ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, τὸ μὲν ὑποκῦψαν εἰς τὸ ξίφος τῶν Μήδων καὶ τῶν Σκυθῶν, τὸ δὲ εἰς τὸ τοῦ μεγάλου Κύρου, ἀκριβῶς κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἢ δημῶδες Ἀσσυροβαβυλωνιακῇ γλῶσσα, ἢ Ἀραμαϊκῇ καλουμένη, καθίσταται ὀριστικῶς γλῶσσα δημῶδες πάντων τῶν ποτε εἰς τοὺς Ἀσσυρίου καὶ Βαβυλωνίου ὑποταχθέντων λαῶν ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἰστικοῦ καὶ τοῦ ἰσθμοῦ τοῦ Πηλουσίου. Αὐτὸς ὁ τοσοῦτον μέγα ἱστορικὸν παρελθὸν κτησάμενος καὶ τοσοῦτον ὠραίαν γλῶσσαν δημιουργήσας καὶ οὕτως ἐκπάγλως πλουσίαν καὶ λαμπρὰν φιλολογίαν δημιουργήσας Ἰουδαϊκὸς λαὸς λησιμονῶν τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ γλῶσσαν (συντελεσάσης εἰς τοῦτο καὶ τῆς εἰς Βαβυλωνίαν, τὴν χώραν δηλαδὴ τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, μετοικεσίας), ὡς συνήθη τοῦ βίου γλῶσσαν εἶχεν ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος τὴν Ἀραμαϊκῇ, ἣτις καὶ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας ἐπιστροφὴν ἔμεινεν ὡς γλῶσσα συνήθης τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τῆς Ἑβραϊκῆς μενούσης μόνον ὡς ἱερᾶς φιλολογικῆς γλώσσης, καὶ περ καὶ ταύτης εἰς ἰσχυρὰν ῥοπήν τῆς Ἀραμαϊκῆς ὑποκυσίας, ἀφοῦ πάντα σχεδὸν τὰ μετὰ τὴν Βαβυλωνιακὴν μετοικεσίαν ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ συντεταγμένα φιλολογικὰ προϊόντα τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ παρέχουσι πολλὰ γλωσσικὰ στοιχεῖα Ἀραμαϊκά. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Φοίνικες, οἵτινες καὶ αὐτοὶ εἶχον ἀναπτύξει φιλολογίαν τινά, γλῶσσαν ἔχοντες ἐθνικὴν Φοινικικὴν¹⁾ συγγενεστάτην πρὸς τὴν Ἑβραϊκῇ, ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ὡς δημῶδη γλῶσσαν εἶχον τὴν Ἀραμαϊκῇ, ὡς ἐπίσης

μαῖστί (Ἀραμίτ ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ, «Συριστί» παρὰ τοῖς Ὅ), ἦν ἐνόου μόνον αὐτοὶ καὶ οὐχὶ ὁ λαός. Ἄλλ' ὁ Ἀσσύριος, ἀκριβῶς ἵνα περιαγάγῃ εἰς δυσχερῆ θέσιν τοὺς συμβούλους τοῦ βασιλέως Ἐζεκίου, ἐλάλησε μεγάλη τῇ φωνῇ Ἰουδαϊστὶ (ἰδ. Βασιλ. Δ', κεφ. 18 ἰδ. 26—27. «Δάλησον δὴ Συριστί, ὅτι ἀκούομεν ἡμεῖς καὶ οὐ λαλήσεις πρὸς ἡμᾶς ἐν ταῖς ὡσὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ἐπὶ τοῦ τείχους. Καὶ εἶπε πρὸς αὐτοὺς Ραφάκης: μὴ πρὸς τὸν Κύριόν σου καὶ πρὸς σὲ ἀπέστειλέ με ὁ Κύριός μου λαλήσαι τοὺς λόγους τούτους; οὐχὶ ἐπὶ τοὺς ἄνδρας τοὺς καθημένους ἐπὶ τοῦ τείχους; καὶ ἐδόθη φωνῇ μεγάλῃ Ἰουδαϊστὶ.

¹⁾ Ἡ Φοινικικὴ αὕτη ἐλαλετο καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐν ταῖς ἐκτὸς τῆς Φοινίκης καὶ Συρίας Φοινικαῖς ἀποικίαις, ἰδίᾳ ἐν Καρχηδόνι μέχρι τῶν χρόνων τῶν Ρωμαϊκῶν.

καὶ οἱ Φιλισταῖοι, καὶ συλλήβδην πάντες οἱ λαοὶ Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας.

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη γλωσσικὴ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις ἐνόηθη, ἢ διὰ τῆς πολιτικῆς κατακτήσεως καὶ συγκεντρώσεως τῆς Ἀσσυροβαβυλωνιακῆς ἀποτελεσθεῖσα κατὰ τὸν 6^{ον} π. Χ. αἰῶνα καὶ διατηρηθεῖσα ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, οὐδεμίαν ἐνεῖχε δύναμιν καὶ ἔννοιαν ἐνόητος ἐθνικῆς, ὡς νοοῦμεν αὐτὴν σήμερον. Οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐθνότης Ἀραμαϊκῆ ἐν τῇ εὐρείᾳ περιοχῇ τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, ἀφ' οὗ οὐδ' αὐτοὶ οἱ Βαβυλώνιοι, οἱ οἰκῆτορες τῆς κοιτίδος τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, ἐκάλουν ἑαυτοὺς Ἀραμαίους ἢ ἐκαλοῦντο Ἀραμαῖοι· οἱ δὲ Ἕλληνες οὐχὶ πάντως ἀποβλέποντες εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, ἀλλ' εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῶν κρατῶν τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων (καλουμένων καὶ τούτων Ἀσσυρίων ἢ Σύρων) ἐκάλουν πάντας τοὺς ἐν τῇ εἰρημένῃ περιοχῇ τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης λαοὺς Σύρους. Μεγίστη ἀντίθεσις ἐθνικῆ, ἀντίθεσις πνευματικοῦ βίου, ἐθνικῆς συνειδήσεως, καὶ καθόλου ἀντίθεσις τοῦ ἱστορικοῦ βίου ἐχώριζε τοὺς λαοὺς, τοὺς ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐθισθέντας νὰ λαλῶσι τὴν Ἀραμαϊκὴν γλῶσσαν ὡς γλῶσσαν κοινήν. Ἐν τοῖς λαοῖς τούτοις οἱ Ἀσσύριοι καὶ Βαβυλώνιοι (συγχωρευθέντες μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Νινευὶ καὶ τοῦ Ἀσσυριακοῦ κράτους εἰς ἓνα λαὸν τῶν Βαβυλωνίων) διετήρουν καὶ ἐπὶ τῆς Περσικῆς κυριαρχίας καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ Ἀλεξάνδρου τὴν ἰδιαιτέραν αὐτῶν ἐθνικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν καὶ τὰς ἱστορικὰς αὐτῶν ἀναμνήσεις ἄνευ ἠθικῆς συναφείας πρὸς τὸν Ἀραμαϊσμόν, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἰδέας ἢ συνειδήσεως ἐθνικῆς γενικωτέρας Ἀραμαϊκῆς. Οἱ Ἰουδαῖοι ἐμίσουν, ὡς πάντοτε, τοὺς ἄλλους Ἀραμαίους λαοὺς, καὶ περ λαλοῦντες τὴν Ἀραμαϊκὴν¹⁾ καὶ διετήρουν κραταιὰν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν καὶ πολιτι-

¹⁾ Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι δὲν εἶχον σχεδὸν συνείδησιν ὅτι λαλοῦντες τὴν Ἀραμαϊκὴν ἐλάλουν γλῶσσαν ἄλλοτριαν· διὰ τοῦτο δὲ καὶ τὴν λαλουμένην ὑπ' αὐτῶν γλῶσσαν ἐκάλουν πάντοτε Ἑβραϊκὴν. Αἰτία τούτου ἦν, ὅτι ἡ Ἀραμαϊκὴ, οὕσα καὶ ἄλ-

κὴν συνείδησιν ἐν τῇ ἀφοσιώσει πρὸς τὰ πάτρια οὐδεμίαν αἰσθανόμενοι ἠθικὴν συνάφειαν πρὸς τὴν ἀνύπαρκτον Ἀραμαϊκὴν ἐθνότητα· ὡσαύτως δὲ καὶ οἱ Φοίνικες, παρ' οἷς ἐπίσης ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἡ Ἀραμαϊκὴ ἐπεκράτησεν ὡς γλῶσσα δημώδης, οὐδεμίαν εἶχον συνάφειαν ἠθικὴν πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἀραμαίους, ἢ ἀκριδέστερον, Ἀραμαῖστί λαλοῦντας λαοὺς, ἔχοντες τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἱστορίαν καὶ ἱστορικὴν καὶ πολιτικὴν συνείδησιν καὶ θεσμούς, τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν φιλολογίαν καὶ τὴν ἐθνικὴν, πολιτικὴν καὶ καθόλου ἱστορικὴν αὐτοτέλειαν μέχρις οὗ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν περίοδον συνεχωνεύθησαν μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων ἐξελληνισθέντων τότε φυλετικῶν στοιχείων τῆς χώρας. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Παλαιστῖνοι ἢ Φιλισταῖοι διετήρουν ἐν ταῖς κατ' ἰδίαν Φιλισταϊκαῖς πόλεσι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἰδιοφυίαν, καὶ περ λαλοῦντες Ἀραμαῖστί, οὐδεμίαν ἔχοντες συνείδησιν ἐθνικὴν Ἀραμαϊκὴν, μέχρις οὗ καὶ οὗτοι συνεχωνεύθησαν βραδύτερον μετὰ τῶν ἀρξάντων τῆς χώρας αὐτῶν καὶ ἀποικισάντων αὐτὴν Ἑλλήνων.

Οἱ δὲ τὴν ἄνω καὶ τὴν κοίλην Συρίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν οἰκοῦντες λαοί, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Περσικῆς κυριαρχίας δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ἀπόγονοι τῶν πολλῶν μεγάλων λαῶν (Ρουθηνῶν, Χιτιτιῶν καὶ τῶν διὰ τῆς Ἀσσυριακῆς κατακτήσεως μετοικισθέντων ἐξ ἀνατολικωτέρων χωρῶν λαῶν¹⁾), τῶν ποικιλωνύμων ἐκείνων ἐκ τῆς Αἰγυπτιακῆς καὶ τῆς Ἀσσυριακῆς καὶ Ἑβραϊκῆς ἱστορίας²⁾ γνωστῶν λαῶν, ὧν τινες δὲν εἶνε ἀσφαλῶς γνωστὸν οὐδ' ἂν ἦσαν λαοὶ Σημιτικοί, οἱ λαοὶ οὗτοι, οἵτινες

λαὸς συγγενὴς πρὸς τὴν Ἑβραϊκὴν, δὲν ἀντικατέστησεν ἀποτόμως ὡς ξένη γλῶσσα τὴν Ἑβραϊκὴν, ἀλλ' ἐπεκράτησε διὰ τῆς κατὰ μικρὸν καὶ ἀνεπαισθήτως γενομένης ὑπὸ τὴν ῥοπὴν τῆς Ἀραμαϊκῆς παραφθορᾶς καὶ ἑξαραμαίσεως τῆς Ἑβραϊκῆς. Ἄλλως τε ἡ ἐν Παλαιστίνῃ λαλουμένη Ἀραμαϊκὴ διαφέρει διαλεκτικῶς τῆς ἐν ἄνω Συρίᾳ λαλουμένης ἕνεκα τῶν πολλῶν Ἑβραϊσμῶν αὐτῆς.

¹⁾ Ἡ γλῶσσα τῶν Χιτιτικῶν λεγομένων σφηνοειδῶν ἐπιγραφῶν δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς γλῶσσα τοῦ λαοῦ τούτου, καίπερ οὐδεμίαν πλὴν τῆς κυρίως γλωσσικῆς ἔχουσα καὶ αὐτὴ ἄξιαν φιλολογικὴν.

²⁾ Τὸ πολυμιγῆς τῶν τοιούτων μετοικιστῶν μαρτυρεῖται ἐκ τοῦ πλήθους τῶν εἰς Σαμάρειαν μόνον ὑπὸ τοῦ Ἀσσαρδδὲν μετοικισθέντων λαῶν, οἵτινες ἦσαν (ἰδ. Ἐσδρ. ἢ

εἰσι πρόγονοι τῶν κατὰ τοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους ἰδίως Ἀραμαϊκῶν ἢ Σύρων κληθέντων λαῶν, οὐδεμίαν πρὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων εἶχον συνείδησιν ἐθνικὴν Ἀραμαϊκὴν, λαλοῦντες τὴν Ἀραμαϊκὴν ἔπος πάντες οἱ ἄλλοι μνημονευθέντες λαοί· εἰσὶ δ' ἔ μᾶλλον ἄσημος ἐν τοῖς κυρίως ἱστορικοῖς χρόνοις λαός, ὃ μὴ ἀναπτύξας οὔτε ἱστορικὸν βίον οὔτε γλώσσαν ἰδίαν γνωστὴν πλὴν τῆς Ἀραμαϊκῆς¹⁾ τῶν ἱστορικῶν χρόνων, οὔτε φιλολογίαν ἀναπτύξας, γνωστὸς δὲ μόνον ἐν τοῖς Ἀσσυριακοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς χρονικοῖς ἐκ τῶν πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους πολέμων τῶν ἡγεμόνων τῆς χώρας καὶ ἐκ τῆς ἐν τῇ Π. Δ. ἱστορίας τοῦ στρατηγοῦ Ναϊμάν καὶ τοῦ βασιλέως τῆς Δαμασκοῦ Βεναδάδ²⁾. Ὅτι δ' ὁ λαὸς οὗτος ὠνομάσθη βραδύτερον ἰδιαιτέρως Ἀραμαϊκὸς καὶ Συριακός, οὐδαμῶς ἐντεῦθεν πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ ἡ ἱστορικὴ αὐτοῦ σημασία καὶ ἀξία κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἱστορικῆς σημασίας καὶ ἀξίας τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης.

Ἡ Ἀραμαϊκὴ, ἡ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ τῶν Ὁ' καλουμένη Συριακὴ (Συριστι) ἢ λαλουμένη ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ξενοφῶν³⁾, ἀφοῦ διὰ τῶν Ἀσσυροβαβυ-

¹⁾ Ἱερὰ Β. Δ, 9—10) Δεινέοι, Ἀφάρθασαχαιοί, Ταρφωλλαιοί, Ἀφασαίοι, Ἀρχεσαίοι, Βαβυλώνιοι, Σουσαναχαιοί, Δεαναίοι, Ἐλαμεῖται.

²⁾ Ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν Ἱερογλυφικῶν ἐπιγραφῶν εἶνε γνωστόν, ὡς εἴρηται ἄνωθι, ὅτι οἱ καλούμενοι Ῥουτέν, οἵτινες ὅμως, ὡς ἐκ τῶν αὐτῶν ἐξάγεται, ἦσαν καὶ λαὸς τῆς Κιλικίας· ἐκ δὲ τῶν Αἰγυπτιακῶν ἕμα καὶ Ἀσσυριακῶν γνωστός λαὸς εἶνε ὁ τῶν Χετταίων, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἦσαν λαὸς καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς μικρᾶς Ἀσίας.

³⁾ Περὶ Ναϊμάν, τοῦ «ἄρχοντος τῆς δυνάμεως τῆς Συρίας», τοῦ λουομένου ἐν Ἰορδάνῃ κατὰ προτροπὴν τοῦ Ἑλισαιὲ καὶ θεραπευθέντος ἀπὸ τῆς λέπρας ἴδ. Βασιλ. Δ', κεφ. Ε'. Περὶ τοῦ βασιλέως τῆς Δαμασκοῦ Βεναδάδ (υἱοῦ Ἀδερ κατὰ τοὺς Ὁ') ἴδ. Βασιλ. Γ', 15, 18, 20, 1. Βασιλ. Δ', 6, 24, 8, 7, 13, 3. Ἱερμ. 49, 27. Ἀμώς 1, 4. Τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τῆς ἄνω καὶ τῆς Κοίλης Συρίας ἐν ταῖς Ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς ἴδ. ἐν τῇ ἐμῇ ἱστορίᾳ τῶν ἀρχαίων ἀνατολικῶν λαῶν (Καθολ. ἱστορ. τόμ. Α') σελ. 286 καὶ ἐφεξῆς μέχρι 387 (σποράδην).

⁴⁾ Ξενοφ. Κύρ. Παίδ. Ζ', 31 «ὃ δὲ Κύρος διαπέμπεται τὰς τῶν ἰππέων τάξεις κατὰ τὰς ὁδοὺς (τῆς Βαβυλώνης) κηρύττων τοὺς Συριστὶ ἐπισταμένους». Συριστὶ ἐπιστάμενοι λέγονται ἐνταῦθα οἱ γνώσκοντες τὴν ἐν Βαβυλῶνι λαλουμένην γλῶσσαν, ἥτις ἦτο ἡ Ἀραμαϊκὴ. Καὶ οἱ Ὁ' δὲ μεταφράζουσι Συριστ(ε)ὶ τὸ ἀραμίτ τοῦ Ἑβραϊκοῦ κειμένου. Ὅς δ' ἔρρηθῃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Ξενοφῶντος Σύριοι ἢ Σύριοι ἐλέγοντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ Βαβυλώνιοι καὶ Ἀσσύριοι.

λωνιακῶν κατακτήσεων εἰς τοσαύτας διεδόθη χώρας καὶ ὑπὸ τοσούτων ἐλαλείτο λαῶν, ἐγένετο ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν σπουδαῖον ὄργανον τῆς ἐπισήμου ἀλληλογραφίας τῆς αὐλῆς καὶ κυβερνήσεως τοῦ μεγάλου βασιλέως πρὸς τὰς ἐν ταῖς Συριακαῖς καὶ Ἀσσυροβαβυλωνιακαῖς χώραις τοπικὰς ἀρχὰς (Ἔσδρ. Δ', 7 «καὶ ἔγραψε πρὸς Ἀρθασαρθὰ (Ἀρταξέρξην), βασιλέα Περσῶν, γραφὴν Συριστει») ὅπως ἐν τῇ Δυτικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἦτο ἡ Ἑλληνική. Τὸ δὲ ἐκ τῆς τοιαύτης σπουδαιότητος τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης εἰκάζειν καὶ ἀποδιδόναι οἶαν δῆποτε σπουδαιότητα εἰς τὸν σύμμικτον βαρβαρικὸν λαὸν τῆς ἄνω καὶ τῆς κοίλης Συρίας, τὸν κληθέντα ὕστερον Ἀραμαϊκὸν καὶ Συριακόν, θὰ ἦτο τὸ αὐτό, ὡς ἐάν τις ἐκ τῆς καθ' ἅπαν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος σπουδαιότητος τῆς Λατινικῆς γλώσσης κατὰ τοὺς χρόνους ἰδίᾳ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἤθελε συμπεράνει τὴν ἱστορικὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα οἰουδῆποτε συμμίχτου βαρβαρικοῦ ἐθναρίου ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους οἰκοῦντος (οἳ ἦσαν οἱ παρὰ τὸν Δανούβιον ἐν Δακίᾳ οἰκοῦντες βάρβαροι) καὶ διὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως μεταλαβόντες τῆς γλώσσης τοῦ κατακτητοῦ.

Ἄλλ' ἐγείρεται ἐνταῦθα τὸ ζήτημα: Διὰ τί Ἀραμαῖοι καὶ Σύριοι ἐκλήθησαν βραδύτερον κατ' ἐξοχὴν καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικῶς αὐτοὶ οἱ ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις Ἀραμαῖοι; Τὸ γεγονός τοῦτο δὲν ἐξηγεῖται διὰ ῥητῆς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων παραδόσεων, ἐν τούτοις ἡ ἐξήγησις τοῦ πράγματος δὲν φαίνεται ἡμῖν δύσκολος. Ὡς εἶδομεν ἄνωτέρω, οἱ Ἑβραῖοι ἐκάλουν ἀνέκαθεν Ἀράμ τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν, καὶ τοὺς Βαβυλωνίους θεωροῦντες οἰκήτορας τῆς Μεσοποταμίας ἐκάλουν καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτῶν Ἀραμαϊκὴν. Ἐνεκα τῆς παρὰ τοῖς Ἑβραίοις χρήσεως ταύτης τοῦ ὀνόματος πιθανῶς παρέλαβον τὸ ὄνομα οἱ ἐγγχώριοι τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας καὶ κατέστησαν αὐτὸ τοπικὸν καὶ φυλετικὸν ὄνομα αὐτῶν. Οἱ δὲ Ἕλληνες οἱ σημαίνοντες ἐν ἀρχῇ πάντας τοὺς λαοὺς τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας διὰ τοῦ Σύρος καὶ εἶτα

ἐν τοῖς Ἀλεξανδρινοῖς χρόνοις περιορίσαντες αὐτὸ εἰς τὴν κυρίως Συρίαν καὶ βόρειον Μεσοποταμίαν, συνετέλεσαν ἰσῶς διὰ τοῦ κοινοῦ ἐντοπισμοῦ τοῦ ὀνόματος Σύρος καὶ Συρία καὶ τὸ ἀντίστοιχον ἐντόπιον ὄνομα Ἀραμαῖοι νὰ ἐντοπισθῆ εἰς τὴν κυρίως Συρίαν καὶ βόρειον Μεσοποταμίαν. Πρέπει δὲ νὰ προσέχωμεν τὸν νοῦν κυρίως εἰς τοῦτο, ὅτι εἰ καὶ τῆς Ἀραμαϊκῆς λεγομένης γλώσσης ἢ τῶν Ἀραμαϊκῶν λεγομένων γλωσσῶν ¹⁾ κοιτὶς ἦτο ἡ Μεσοποταμία καὶ δὴ ἡ Βαβυλωνία, τὸ ὄνομα ἐν τούτοις δὲν ἐδόθη εἰς αὐτὴν ὑπὸ τῶν Βαβυλωνίων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν Ἑβραίων καὶ τὸ ὄνομα Ἀραμ ὡς ὄνομα γεωγραφικὸν καὶ ἐθνολογικὸν (Ἀραμαῖοι) δὲν εἶχεν ἕκτασιν ἀνάλογον πρὸς τὴν εὐρεῖαν περιοχὴν τῶν Ἀραμαϊκῶν γλωσσῶν. Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, ἐπαναλαμβάνομεν, ὅτι οἱ τῆς κυρίως Συρίας οἰκήτορες, οἱ λαλοῦντες Ἀραμαῖστί κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Περσικῆς ἐπὶ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν κυριαρχίας δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἔθνος Ἀραμαϊκόν, ἔχον συνείδησιν τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐθνικῆς καταγωγῆς, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τῶν λαῶν τῶν Ἀραμαϊκῶν χωρῶν ἐκ τῶν λίαν ἱστορικῶς ἀσημάντων, τῶν οὐδεμίαν συνείδησιν ἱστοικοῦ βίου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐχόντων, λαλῶν τὴν Ἀραμαϊκὴν ὡς γλῶσσαν οὐχὶ ἐθνικὴν ἀλλ' ὡς γλῶσσαν ἐπικρατήσασαν ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ διὰ κατακτῆσεως.

Ἐν τούτοις περὶ Ἀραμαϊκῆς ἢ περὶ Ἀραμαϊκῶν γλωσσῶν ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ποιούμενοι λόγον δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν ὅτι αὕτη πρὸ τῶν χρόνων ἔτι τῆς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πολιτικῆς καὶ πνευματικῆς κατακτῆσεως τῶν χωρῶν τῶν ὑπαγομένων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, καλλιερ-

¹⁾ Ποιούμεθα λόγον ἐνίοτε περὶ Ἀραμαϊκῶν γλωσσῶν ἐν πληθυντικῷ, διότι γλωσσολογικῶς ἡ Ἀραμαϊκὴ διαιρεῖται εἰς δύο κλάδους, τὸν Ἀνατολικόν, ὅστις καλεῖται Χαλδαϊκός (ἦτοι γλῶσσα Χαλδαϊκῆ, ὡς λαλουμένη ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Χαλδαίων (τῇ νοτίᾳ Βαβυλωνία), χωρὶς ἐννοεῖται νὰ εἶνε κατὰ τὰ πρότερον εἰρημένα ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν ἐν τοῖς Βαβυλωνιακοῖς μνημείοις γλῶσσαν τῶν ἀρχαίων Χαλδαίων βασιλέων) καὶ εἰς τὸν δυτικόν, τὸν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, τὸν καλούμενον Συριακὸν ἢ Συροχαλδαϊκόν. Ἐν τούτοις ἡ διαφορὰ τῶν δύο διαλέκτων περιορίζεται εἰς τὴν τῆς προφορᾶς καὶ τὴν τοῦ ἀλφαβήτου ἐκατέρως τῶν διαλέκτων.

γηθεῖσα καὶ ἀναπτυχθεῖσα φιλολογικῶς παρήγαγέ τινα φιλολογίαν πενιχράν· ἀλλ' ἡ φιλολογικὴ αὕτη καλλιέργεια καὶ ἀνάπτυξις ἐγένετο ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῆς κυρίως Συρίας καὶ Ἀραμαίας, ἐν αὐτῇ τῇ κοιτίδι τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, ἐν Βαβυλωνία ¹⁾. Γλῶσσα δὲ φιλολογικῆ Ἀραμαϊκῆ καὶ φιλολογία Ἀραμαϊκῆ Συριακῆ, ἥτις ἐγγὺς τῆς Συρίας ἐν τῇ βορείῳ Μεσοποταμίᾳ ἀνεπτύχθη, εἶνε ἡ ὑπὸ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ δὴ τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ τελεσθεῖσα, ἡ ἀρξαμένη ἀπὸ τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης Βαβυλωνιακῆς Ἀραμαϊκῆς φιλολογίας τοσοῦτον μόνον διαφέρει ἡμῖν ἐνταῦθα, ὅσον αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῆ ἔχουσα τινα θετικὴν ἢ ἀρνητικὴν σχέσιν πρὸς τὴν δευτέραν, τὴν Συριακὴν καλουμένην Ἀραμαϊκὴν φιλολογίαν, αὕτη δὲ ἡ Συριακὴ ἔχει μεγάλην σημασίαν καὶ σπουδαιότητα ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι, διότι αὕτη μόνον ἐκπροσωπεῖ ἠθικῶς καὶ ἱστορικῶς τὴν λεγομένην Ἀραμαϊκὴν ἐθνότητα τῆς Συρίας καὶ εἶνε, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὸ μόνον στοιχεῖον καὶ γνώρισμα τῆς ἐθνότητος ταύτης, ἂν δύναται καὶ πρέπει νὰ κληθῆ ἐθνότης ἐκείνη, ἀφ' ἧς κατὰ πλημμελῆ τινα δόξαν καὶ ἰσχυρισμὸν κατάγονται δῆθεν οἱ νῦν Ἀραβόφωνοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης Ὁρθόδοξοι.

Ε. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΡΑΜΑΪΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ.

α') Ἀραμαῖοι καὶ Ἕλληνες.

Ὁ σύμμικτος ἐκ μιγάδων ὄχλων συγκείμενος λαὸς τῆς ἄνω καὶ κοίλης Συρίας, ὁ οὐδεμίαν ἐθνικὴν ἢ φυλετικὴν κἄν ἔχων ἐνότητα, ἐν τοῖς κυρίως ἀρχαίοις ἱστορικοῖς χρόνοις καὶ δὴ ἐν τοῖς Περσικοῖς καὶ τὴν κοινὴν πολλοῖς ὁμόροις τε καὶ μακρὰν

¹⁾ Ἐπιγραφικὰ μνημεῖα Συριακὰ ἀνεκαλύφθησαν ἀνατρέχοντα μέχρι τῆς 9 π. Χ. χιλιετηρίδος. Ἐπι ἀρχαιότερα εἶναι τὰ λεγόμενα Χιτιτικὰ Συριακὰ ἐπιγραφικὰ μνημεῖα. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ἴδ. καὶ κατωτέρω περὶ τούτων.

οικοδομοὶ λαοὶς Ἀραμαϊκὴν παρὰ τῶν κατακτητῶν λαβὼν καὶ λαβῶν, διέφυγεν ἐλόκληρον τὴν Περσικὴν περιόδον ἄνευ ἱστορίας καὶ ἱστορικοῦ βίου. Καὶ ὡς ἠθικῶς ἀψυχοῦν ἀδρανὲς χρῆμα μετέλλαξε δεσποτεῖαν καὶ δουλείαν περὶ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἄνευ ἐλαχίστου θορύβου καὶ κινήσεως καὶ ἐνεργείας. Ἡ ἐν Ἰσσοῦ τῆς Κιλικίας ἐναντίον τῶν στρατιῶν τοῦ Δαρείου τοῦ Κοδομαννοῦ μεγάλη νίκη τοῦ Μακεδόνα ἤρωος, ἡ γενομένη ἐκτός τῶν ὁρίων αὐτῶν τῆς Συρίας, παρέδωκε τὴν χώραν ταύτην ἀμαχητί, ὡς εἰ μηδεὶς ἐν αὐτῇ ὑπῆρχε λαός, εἰς τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων. Μόνον δὲ ἐν Φοινίκῃ, ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Βαβυλωνίᾳ γενόμενος ὁ Ἀλέξανδρος ἐνόησεν, ὅτι εὕρισκετο ἐν μέσῳ λαῶν ἐχόντων ἱστορικὴν τινα καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν. Μεθ' ἧς δὲ ὁ μέγας Μακεδὼν εὐκολίας ἐγένετο κύριος τῶν χωρῶν, μετὰ τῆς αὐτῆς καὶ μείζονος ἔτι εὐχερείας εἰς τῶν στρατηγῶν αὐτοῦ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου βασιλέως κατέστησε τὴν αὐτὴν χώραν ἐπαρχίαν μεγάλου κράτους Ἑλληνομακεδονικοῦ ἔχοντος τὸ κέντρον αὐτοῦ ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ ἐκτεινομένου μετὰ διαλειμμάτων τινῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν μέχρι τῆς Ἰνδικῆς. Ἀλλὰ τοῦ ἀχανοῦς κράτους τῶν Σελευκιδῶν τὰς κυριωτέρας ἐπαρχίας, τὸ μέλημα αὐτῶν τὸ κυριώτατον καὶ συνήθη τόπον διαμονῆς, κινήσεως καὶ ἐνεργείας ἀπετέλουν πᾶσαι αἱ παρὰ τὸν Τίγρητα καὶ Εὐφράτην χώραι καὶ αἱ κατὰ μῆκος τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Μεσογείου ἀπὸ Ἀμανοῦ μέχρι Πηλουσίου ἐκτεινόμεναι Συριακαί, Φοινικαὶ καὶ Παλαιστინαὶ χώραι καὶ ἡ Μεσοποταμία, ἐν ταύταις δὲ πάσαις αὐτῇ ἡ ἄνω καὶ ἡ κοίλη Συρία τὴν πρώτην εἶχον θέσιν· αὐτὸ τὸ κράτος ὠνομάσθη Συριακὸν καὶ « Σύρων βασιλεία », Σύροι δὲ ὠνομάσθησαν ἄνευ διακρίσεως πάντες οἱ κάτοικοι τῆς χώρας καὶ ὑπήκοοι τῶν Σελευκιδῶν Ἕλληνες καὶ Ἀραμαῖοι. Πνοὴ ἰσχυρὰ νῦν διέπνεεν Ἑλληνισμοῦ καὶ μετὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑψηλοτέρου πολιτισμοῦ τοὺς Ἀραμαϊκοὺς λαοὺς (ἤτοι Ἀραμαῖστί λαλοῦντας) τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Κράτος Ἑλληνικόν, δυναστεία Ἑλληνική, αὐλή καὶ κυ-

βέρνησις Ἑλληνική· ἀλλὰ πολλῶ τούτων ἰσχυρότερον, πληθυσμὸς ἐλόκληρος Ἑλληνικός, ἑκατοντάδες πόλεις Ἑλληνικῶν, ὧν 70 μόνον ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἰδρυθεῖσαι ἀνὰ τὰς εὐρείας Ἀραμαϊκὰς χώρας καὶ ἀποτελοῦσαι ἐστίας καὶ κέντρα Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ἀντιόχεια, ἡ μεγάλη πόλις ἡ Ἑλληνική τῆς Συρίας, ἡ κατὰ τε τὸ μέγεθος τῆς περιοχῆς καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων, Ἕλληνων πάντων, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν δύναμιν, τὴν ἐκπολιτιστικὴν, ἣν ἔσκει διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τῶν Ἑλληνικῶν σχολῶν, τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν παντοίων τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου πραγματικῶν ἐκδηλώσεων καὶ ἐπιτηδευμάτων· αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα Σελεύχεια, ἡ παρὰ τὸν κάτω Τίγρητα ἰδρυμένη ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ πόλις, ταῦτα πάντα ἰσχυρῶς καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἐπιδρῶντα ἐπὶ τὸν βίον τῶν ἐγγυρίων ἰδρυοῦν καὶ ἐστερέουν ἐν Συρίᾳ, εἶτα δὲ καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ, τὸ πνευματικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ κατέστησαν τὰς χώρας ταύτας κατ' οὐσίαν Ἑλληνικὰς. Καὶ περὶ μὲν τῆς ἐξωτερικῆς ἐκτάσεως καὶ ἐσωτερικῆς ἐντάσεως τῆς τοιαύτης δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελληνίσεως ἐκάστης αὐτῶν θὰ πραγματευθῶμεν, ὡς προσήκει, ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ τῷ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων Ἀραβοφώνων τῆς Συρίας. Νῦν δὲ ἐν κεφαλαίῳ καὶ ἐν παρόδῳ ποιούμενοι ἐναυθὰ τὸν λόγον ἀπλῶς περὶ τῶν σχέσεων τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν Ἀραμαϊσμὸν ἀρκεῖ νὰ εἴπωμεν ὑπὸ καθόλου ἔποψιν, ὅτι πάντες οἱ Ἀραμαϊκοὶ λαοί, ὡς καὶ οἱ ἐγγυὲς τούτων οἰκοῦντες Ἀραβικοὶ λαοί, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ὑπέκυψαν μᾶλλον ἢ ἤττον εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας ἢ ἐμμέσως γινομένην ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλ' ἐνῶ τινὲς τῶν λαῶν τούτων, ὡς οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ περ λεληθότως καὶ οὗτοι ὑποκύψαντες εἰς τὴν ἰσχυρὰν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐξωτερικῶς τοῦλάχιστον καὶ πολιτικῶς ἢ μᾶλλον θρησκευτικοπολιτικῶς ἀνθίσταντο εἰς τὴν τούτου ἐν τῇ χώρᾳ αὐτῶν ἐπικράτησιν, οἱ λοιποὶ λαοί, ἐν τούτοις δὲ μάλιστα πάντων οἱ τῆς ἄνω καὶ τῆς Κοίλης Συρίας, ἀφέντες

ἀγογγύστως, σιωπηλῶς καὶ εἰρηνικῶς, ὡς εἰ ἦσαν ἀνέκαθεν Ἑλλη-
 ληνες, τὴν ἰδίαν αὐτῶν ἐθνότητα, ὑπετάγησαν εἰς τὸ κράτος τοῦ
 Ἑλληνισμοῦ καὶ πολιτικῶς τε καὶ στρατιωτικῶς, ἠθικῶς τε καὶ
 πνευματικῶς, καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὡς διὰ μακρῶν γενήσε-
 ται τοῦτο ὀφθαλμῶν ἐν οἰκείῳ τόπῳ, κατέστη ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ οὐ
 μόνον ἡ ἐπικρατοῦσα, ἀλλὰ καὶ ἡ μόνη γλῶσσα, ἡ ἐθνικὴ οὐ-
 τως εἶπεῖν, ἡ γλῶσσα οὐ μόνον τῆς πολιτείας καὶ τῶν πολλῶν,
 ἀλλὰ παντὸς τοῦ ὑψηλοτέρου βίου, τῆς παιδείσεως, τῆς θρη-
 σκειᾶς καὶ σχεδὸν τοῦ καθημερινοῦ βίου σύμπαντος τοῦ Συρια-
 κοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ὅ,τι ἐγένετο ἐν τῇ ἄνω καὶ τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ,
 τοῦτο ἐτελέσθη βραδέως, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐν Φοινίκῃ καὶ ἐν Πα-
 λαιστίνῃ (ἐνταῦθα μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν κατὰ τὸν Α' καὶ Β'
 π. Χ. αἰῶνα κατάλυσιν τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐτονομίας καὶ τοῦ Ἰου-
 δαϊκοῦ ἐθνικοῦ κέντρου). Ἄλλ' ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἡ τελείως
 ἐπικρατήσασα ἐν τῇ κυρίως Συρίᾳ τῇ ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου, ὡς
 τοῦτο ἐμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ οἱ περὶ τὴν Συριακὴν γλῶσσαν καὶ
 φιλολογίαν ἐπαύοντες¹⁾, δὲν ὑπεχώρησεν οὕτως ὀριστικῶς ἐν τῇ
 πέραν τοῦ Εὐφράτου χώρᾳ, ἐν Μεσοποταμίᾳ. Ἡ εὐρεῖα αὕτη ὑπὸ
 7 δεκάδων πόλεων Ἑλληνίδων ἀξιολόγων καὶ τοσοῦτου πυκνοῦ
 πλήθους Ἑλλήνων ἀποίκων καταληφθεῖσα καὶ ὑπὸ τὴν ἰσχυρο-
 τάτην ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπαχθεῖσα χώρα δὲν ἀπηλλάγη
 τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης. Αὕτη οὐ μόνον δὲν ἐξέλιπε ἐνταῦθα,
 ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν πνοὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ χριστιαν-
 ικοῦ ἰδίου, λαβοῦσα ὑπόστασιν πνευματικὴν καὶ ζωὴν διὰ τοῦ
 δανεικοῦ φωτὸς ἀκριβῶς τοῦ ἡλίου τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ
 φιλολογίας ἐκαλλιέργησε τὴν ἐγγώριον γλῶσσαν καὶ παρήγαγε
 φιλολογίαν τινα, τὸ μόνον κεφάλαιον, ὡς εἶπομεν, πνευματικὸν
 καὶ στοιχεῖον καὶ γνώρισμα ἱστορικὸν τῆς Ἀραμαϊκῆς ἐθνό-
 τητος.

¹⁾ Victor Langlois παρὰ C. Müller fragment. histor. Graec τόμ. 5 μέ-
 ρος Β' σελ. XVIII.

β') Ἡ Ἀραμαϊκὴ φιλολογία ἢ προχριστιανικὴ.

Ὡς ἀρχαιότατα μνημεῖα προχριστιανικῆς Ἀραμαϊκῆς φιλο-
 λογίας, τῆς οὐδεμίαν σχέσιν ἐχούσης πρὸς τὴν κυρίως Συρίαν
 τῶν ἱστορικῶν χρόνων θεωροῦνται¹⁾ τὰ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ
 φιλολογίᾳ τῶν μετὰ τὴν Βαβυλωνιακὴν μετοικεσίαν χρόνων
 ἀπαντῶντα γλωσσικὰ Ἀραμαϊκὰ στοιχεῖα, τὰ εὐρισκόμενα σπο-
 ράδην ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ Ἐσδρα (Ἰερᾶς Β' τῶν Ο') καὶ τῷ βι-
 βλίῳ τοῦ Δανιήλ. Ταῦτα οὐδεμίαν ἄλλην ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον
 ζήτημα ἔχουσι σημασίαν ἢ ταύτην μόνον, ὅτι μαρτυροῦσι τὴν
 φιλολογικῶς ἐπελθοῦσαν ἀπὸ τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐν Συρίᾳ καὶ
 Παλαιστίνῃ ἐπικράτησιν τῆς Ἀραμαϊκῆς. ²⁾ τὰ ἐν τῇ κοιτίδι
 τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης, ἤτοι ἐν Βαβυλωνίᾳ, παρὰ τοῖς λαοῖς
 δῆλον ὅτι τῆς χώρας ταύτης, παραχθέντα μνημεῖα τῆς Ἀρα-
 μαϊκῆς, ὄντα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐρρήθη, καὶ κατὰ τὸ γλωσσικὸν
 ἴδιωμα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς γενέσεως καὶ κατὰ τὸ περιε-
 χόμενον αὐτῶν ὅλως διάφορα τῶν μνημείων τῆς σφηνοειδοῦς κα-
 λουμένης Ἀσσυροβαβυλωνιακῆς φιλολογίας, τῆς σφζομένης ἐν
 ταῖς ἐπὶ λίθων καὶ κεράμων ἐπιγραφαῖς τῆς Βαβυλωνίας καὶ
 Ἀσσυρίας. Ἡ Ἀραμαϊκὴ αὕτη φιλολογία εἶνε ἡ συνήθης καλου-
 μένη Ναβαϊτικὴ ἢ Σαβαϊκὴ ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Ἀράβων συγγρα-
 φῶν τῶν Μωαμεθανικῶν χρόνων διδομένης εἰς τὰ ὀνόματα ταῦτα
 ἐθνολογικῆς σημασίας¹⁾. Ἐλάχιστα καὶ ἐνδεᾶ εἰσι τὰ σφζόμενα
 μνημεῖα τῆς τοιαύτης Βαβυλωνιακῆς Ἀραμαϊκῆς φιλολογίας²⁾.
 Ἄλλ' ὑποτίθεται, ὅτι τῆς φιλολογίας ταύτης, ἧς ἡ ἀρχὴ ἀνα-

¹⁾ Ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, Ναβαταῖοι καὶ Σαβαῖοι ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ
 Ῥωμαίων συγγραφέων τῶν Ἑλληνορωμαϊκῶν χρόνων οἱ Ἀραβες τῆς Ἰδουμαίας ἢ τῆς
 Πετρίας Ἀραβίας, οἱ ἄλλως καλούμενοι Ἰδουμαῖοι· ἀλλ' οἱ μωαμεθανοὶ Ἀραβες συγ-
 γραφεῖς τὰ Ἀραβικὰ ταῦτα ὀνόματα (Ναβαταῖοι καὶ Σαβαῖοι) τῶν Ἀραβικῶν προμωαμε-
 θανικῶν χρόνων μετέβιβασαν εἰς λαὸν Βαβυλωνιακόν, ἀλλότριον θεωρούμενον πρὸς τὸ
 Ἀραβικὸν γένος.

²⁾ Μία μόνη γεωργικὴ πραγματεία ἐσώθη μέχρι νῦν ἐκ τῆς Ἀραμαϊκῆς ταύτης φι-
 λολογίας.

πρέχει κατά τὴν επικρατοῦσαν γνώμην μέχρι τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ὑπῆρχον πλουσιώτερα μνημεῖα, ἐξ ὧν φρονοῦσιν, ὅτι ἤρυσαν τὴν ὕλην τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ καὶ ὁ γνωστὸς Βαβυλωνίος ἢ μᾶλλον Περσοβαβυλωνίος ἐλληνοιστὴς ιστοριογράφος τοῦ 2-3^{ου} π. Χ. αἰῶνος Βῆρωσος ¹⁾. Καθ' ἃ καὶ ἀνωτέρω εἶπομεν, οἱ νῦν ἐν τῇ νοτίῳ Βαβυλωνίᾳ περὶ τὴν Βασσόραν καὶ ἐν τῇ Περσίᾳ οἰκοῦντες καὶ θρησκείαν τινὰ συγγενῆ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ, ἐτι δὲ καὶ τῆς ἀρχαίας Βαβυλωνιακῆς καὶ Περσικῆς θρησκείας ἔχοντες Μενδαῖται ἢ ὀρθότερον Μενδαῖοι ἢ Χριστιανοὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (Βενι-Γιαγγιᾶ = παῖδες τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (τοῦ Βαπτιστοῦ), ὃν ἀναγνωρίζουσιν ὡς μέγαν προφήτην) οἱ καλοῦντες ἑαυτοὺς Σουμπᾶ (=βαπτίζομένους) καὶ ὑπὸ τῶν Ἀράβων θεωρούμενοι ἀπόγονοι τῶν Σαβαίων (ἰδ. ἀνωτέρω σελ. 49), ὧν τὸ ὄνομα ἀναφέρεται ὡσαύτως εἰς βᾶπτισιν, οἱ Μανδαῖοι οὗτοι, οἱ θεωρούμενοι ἀπόγονοι τῶν Ναβαταίων κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν ἀνωτέρω ὑπὸ τῶν Μωαμεθανῶν Ἀράβων διδομένην τῷ ὀνόματι τούτῳ ἐθνολογικὴν σημασίαν, οἱ κατὰ τὸν 17^{ον} ἔτι αἰῶνα ἀνερχόμενοι κατὰ τὸ πλῆθος εἰς 20 χιλιάδας, νῦν δὲ μόλις εἰς 1500, ἔχουσι γραμματεῖαν τινὰ θρησκευτικὴν ἐν Ἀραμαϊκῇ γεγραμμένην, ἀναγομένην εἰς τὴν ἐμφάνισιν τῶν τοῦ Ἰσλαμισμοῦ χρόνων (τὸ γνωστότερον μνημεῖον τῆς γραμματείας ταύτης εἶνε τὸ βιβλίον τοῦ Ἀδάμ). Ἐννοεῖται, ὅτι τὰ περὶ τῆς Ἀραμαϊκῆς γραμματείας τῶν νῦν Ἀραβοφώνων Μενδαῖτῶν καὶ τῆς σχέσεως τῆς γραμματείας αὐτῶν πρὸς τὴν Ναβαταϊκὴν Ἀραμαϊκὴν ἤκιστα διαφέρουσιν ἡμῖν ἐν τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ. Τὸ μόνον ὅπερ διαφέρει ἡμῖν μέχρι τινὸς εἶνε τὸ νὰ μάθωμεν ἂν ὑπάρχει τις σχέσις μεταξὺ τῆς Ναβαταϊκῆς ἢ Σαβικῆς καλουμένης Βαβυλωνιακῆς Ἀραμαϊκῆς προχριστιανικῆς γραμματείας, ἧς ἡ ἀρχὴ ἀνέρχεται εἰς τὸν 4^{ον} π. Χ. αἰῶνα, καὶ τῆς Χριστιανικῆς Ἀραμαϊκῆς (τῆς Συριακῆς καλουμένης) γραμματείας τῆς Μεσοποταμίας, τῆς ἀρχομένης ἀπὸ τοῦ

¹⁾ Τὸ ὄνομα τοῦ Βῆρωσσοῦ φαίνεται, ὅτι ἦτο πιθανώτατα Περσικόν, αὐτὸ τοῦτο τὸ Περσικόν ὄνομα Φιροῦζ, τὸ μεταποιηθὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς Περῶζης.

3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος. Τὸ ζήτημα τοῦτο δὲν εἶνε σαφῶς λελυμένον. Καὶ οἱ φρονοῦντες, ὡς ὁ Victor Langlois (ἐν εἰρ. τόπ.) καὶ Ρενάν, ὅτι ὑπῆρχέ τις σχέσις μεταξὺ τῶν δύο ἐν διαφόροις τόποις καὶ χρόνοις ἀναπτυχθεισῶν Ἀραμαϊκῶν γραμματειῶν δὲν δύνανται νὰ καθορίσωσι τὴν ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν αὐτῶν, ἀλλ' ἀπλῶς εἰκάζουσιν αὐτὴν ἐκ τῆς ἀπὸ Βαβυλωνος καταγωγῆς τῶν πρώτων ἀντιπροσώπων τῆς Συριακῆς γραμματείας, μὴ ἀρνούμενοι μὴδ' οὗτοι τὴν ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν πνευματικὴν πνοὴν καὶ ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς κυρίως Συριακῆς γραμματείας ¹⁾. Τὸ ἀληθές εἶνε, ὅτι πρὸ μὲν τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος οὐδὲν ἔχνος ἀναπτύξεως γραμματείας ἀνεκάλυψαν αἱ περὶ τὴν φιλολο-

¹⁾ Τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Ρενάν περὶ τοῦ ζητήματος τούτου (Histoire des lang. Sémitiques σελ. 242 κ. ἑ.), καίπερ ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ὄντα ἀξιολογώτατα, δὲν φαίνονται ἀπηλλαγμένα ἐσωτερικῆς τινος ὑπολανθανοῦσης ἀντιφάσεως. Ὁμολογεῖ οὗτος, ὅτι «ἡ ἀνάπτυξις ἢ φιλολογικὴ ἢ γνωστὴ ὡς καθαρῶς Συριακὴ εἶνε Ἀραμαϊκὴ μόνον κατὰ τὴν γλῶσσαν, οὕσα κατὰ βάθος ἀκραίφως Ἑλληνικὴ καὶ Χριστιανικὴ» καὶ (αὐτ. σελ. 259) ὅτι, ἐνῶ οὔτε ὁ Ἑλληνισμὸς οὔτε ὁ Χριστιανισμὸς συνῆδε καὶ προσήρμοζεν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τὸ Σημιτικόν, μόνη ἡ Συρία (ἢ κυρίως δὴλον ὅτι Συρία) ἢ τὰ μάλιστα ἐκ πασῶν τῶν Σημιτικῶν χωρῶν στερουμένη πάσης πρωτοτυπίας (le plus dépourvue d'originalité) εἰδέθη νὰ ἐγκολπωθῆ οἷον ἐν αὐταπερνήσει ταύτην τὴν ξένην («Ἑλληνικὴν) πνευματικὴν ἀνάπτυξιν» καὶ εἶτα προστίθῃσιν: «Εἶνε τῇ ἀληθείᾳ γεγονός ἐκανῶς μοναδικὸν καί, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν τοῦτο, ἡ γένεσις τοιαύτης γραμματείας ἄνευ προηγούμενων καὶ ἄνευ παραδόσεως οἰασθήποτε σφαιρομένης μέχρις ἡμῶν ἔθνικοῦ τινος βίου πνευματικοῦ» ἀλλ' ἡ ἐκπληξίς ἢ ἐμπορευμένη ἡμῖν ἐκ τῆς αἰφνιδίου ταύτης ἐμφανίσεως τῆς τοιαύτης γραμματείας εἶνε ἀπλῶς ἀποτέλεσμα τῆς ἀγνοίας, ἐν ᾗ διατελοῦμεν τῶν ἀρχαίων Ἀραμαϊκῶν γραμμάτων. Ἀπεδείχθη, ὅτι ἡ Χαλδαία (ἢ νοτιὰ Βαβυλωνία) εἶγε φιλολογίαν ἐγγχωρίαν προχριστιανικὴν. Ἡ κυρίως Συρία καλουμένη χώρα καὶ ἡ βόρειος Μεσοποταμία δὲν φαίνεται, ὅτι μετέχει ἐνεργῶς τῆς πνευματικῆς ταύτης ἐν Χαλδαίᾳ κινήσεως· ἀλλὰ δὲν δύναται τις νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἔμειναν καὶ ἐντελῶς ξένη πρὸς αὐτήν. Εἶνε δὲ ἀξιοσημείωτον, ὅτι οἱ ἀρχαιότατοι ἐν τῇ Συριακῇ γράψαντες ἄνδρες, ὧν τὰ ὀνόματα διετηρήθησαν μέχρις ἡμῶν, ἦσαν ὡσαύτως Χαλδαῖοι ζῶντες ἐπὶ τῆς δυναστείας τῶν Σαοσανιδῶν. Ἡ ἰδέα τοῦ γράφειν περὶ τῶν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας πραγμάτων ἐγεννήθη πάντως ἐν χώρᾳ κατεχούσῃ ἤδη συγγράμματα ἐν τῇ ἐγγχωρίῳ γλώσσῃ περὶ παντός εἶδους πραγμάτων». Προφανές, ὅτι αἱ οὕτως ἐκτιθέμεναι εἰκασίαι τοῦ Renan εἰσὶν ὅλως ἀσθενεῖς στηριζόμεναι ἐπὶ συναφείας πραγμάτων ὅλως ἐπισφαλῶν. Ἄλλ', ὡς εἶπομεν, τὸ ζήτημα τοῦτο οὐδεμίαν σπουδαίαν κέκτηται σημασίαν ἐν τῷ ὑφ' ἡμῶν πραγματευομένῳ θέματι, φιλοκρονοῦμεν δὲ τὰ κατ' αὐτὸ μόνον χάριν ἀκριβείας περὶ τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ἐν ταῦτα ἐκτιθεμένων κεφαλαίων.

γίαν ταύτην ἔρευναι ¹⁾. Ὅτι δὲ αἱ ἐν Συριακῇ γλώσσῃ ἐπιγραφαι τῆς Παλμύρας, αἱ ἀνερχόμεναι μέχρι τοῦ ἔτους 49^{ου} μ. Χ. εἰσι γεγραμμένοι δι' ἀλφαβήτου Συριακοῦ, μαρτυρεῖ ἀναμφισβητήτως ἐτι ἐν Συρίᾳ πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ ἔτι ἐγένετο χρῆσις τοῦ Συριακοῦ ἀλφαβήτου, διότι τῷ 49 μ. Χ. ἦτο ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχε Συριακὴ φιλολογία χριστιανική²⁾. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῆς Συριακῆς Ἀραμαϊκῆς γραμματείας, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Χαλδαϊκὴν καλουμένην Ἀραμαϊκὴν, αὐτὴ ἡ πνευματικὴ οὐσία τῆς γραμματείας ταύτης ὑπῆρξεν Ἑλληνική· διὰ τοῦτο αὐτὴ ἔχει τὴν κυριωτάτην σπουδαιότητα, ὡς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ Renan (αὐτ. 258), μᾶλλον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τῶν Χριστιανικῶν ἢ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Σημιτικῶν γραμμάτων. Δύο τινὰ κυρίως αἰτία ἐπήνεγκον τὴν γένεσιν τῆς Συριακῆς Ἀραμαϊκῆς φιλολογίας. Τὸ ἐν τούτων ἦτο ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν Συρίᾳ. Ὁ Χριστιανισμὸς διεδόθη ἐν Συρίᾳ ἐξ Ἀντιοχείας, τῆς πρώτης ἐν τῇ χώρᾳ πόλεως, ἔνθα ἰδρύθη ἡ πρώτη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία διὰ τῆς γλώσσῃς τῆς Ἑλληνικῆς, ὡς θέλομεν πραγματευθῆ τοῦτο ἐκτενέστερον περαιτέρω, καὶ συνετέλεσεν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐπικράτησιν καὶ ἐμπέδωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κυρίως Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Συριακῇ Ἀραβίᾳ τῇ ἐξηλληνισμένη τὸ πλεῖστον κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔνθα ἡ γλώσσα ἡ Ἑλληνικὴ ἦν ἡ κυρίως ἐπικρατοῦσα καὶ ὑπὸ τῶν πλείστων τῶν λαῶν λαλουμένη γλώσσα. Δι' ὃ καὶ τὸ κήρυγμα τῆς νέας πίστεως, τῆς ἐκτεινάσης τὸ κράτος αὐτῆς κυρίως εἰς τὰς τάξεις τοῦ λαοῦ, δὲν παρήγαγε τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναπτύξεως

¹⁾ Τὰ λεγόμενα περὶ τοῦ Σύρου συγγραφέως Μάρ Ἀπὸ Κατινᾶ (ἢ Μάρ Ἰπᾶς Κατινᾶ), ὡς συγγραφέως Σύρου ζήσαντος περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος εἶνε σφόδρα ἀμφισβητήσιμα. Τὰ ἐν ὀνόματι τοῦ Μάρ Ἀπὸ Κατινᾶ ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων χρονογράφων ἀναφερόμενα μυθικὰ ἱστορήματα ἀνήκουσιν ἀναμφισβητήτως εἰς μεταγενέστεραν περίοδον.

²⁾ Ὡς δὲ καὶ ἀνωτέρω ἐσημειώθη, ἡ γραμμᾶτων ἦτο ἀλφαβήτου χρῆσις ἐν Συρίᾳ ἐν ἐπιγραφαῖς ἀνέρχεται εἰς πολλοὺς αἰῶνας π. Χ.

χριστιανικῆς φιλολογίας νέας ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ ἐγγχωρίῳ τῇ Συριακῇ, ὡς τῆς Ἑλληνικῆς κατασταθείσης ἤδη γλώσσῃς ἐγγχωρίου καὶ ἐπαρκούσης εἰς τὰς πνευματικὰς ἀνάγκας πασῶν τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ, καίπερ τῆς πρότερον ἐγγχωρίου γλώσσῃς μὴ παντελῶς ἐκλιπούσης. Ἄλλὰ δὲν εἶχεν οὕτω τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν πέραν τοῦ Εὐφράτου ἐκτεινομένην εὐρυτάτην χώραν, τὴν Μεσοποταμίαν ἰδίᾳ. Ἐνταῦθα μεθ' ἑλθὼν τὴν πνευματικὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ ἐκπροσωπούμενου διὰ τῶν 70 ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κτισθεισῶν πόλεων Ἑλληνικῶν, ἡ ἐγγχωρία Ἀραμαϊκὴ γλώσσα ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἰδίᾳ περὶ τὴν Νίσβιν χώραις διετήρητε τὸ κράτος αὐτῆς ὡς γλώσσα τῶν κατωτέρων τάξεων τοῦ λαοῦ, τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃς λαλουμένης πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν κατοίκων τῶν πόλεων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως περιοριζομένης εἰς ὀλίγας τάξεις πολιτῶν. Ἄλλὰ τὸ κήρυγμα τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς, ἡ γενομένη καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃς καὶ συνετέλεσσα εἰς τὴν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐπέκτασιν τῆς γλώσσῃς ταύτης¹⁾, κατέστησεν ἀναγκαίαν καὶ τὴν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ μὴ λαλοῦντος τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Μεσοποταμίᾳ λαοῦ διδασκαλίαν τῆς νέας πίστεως· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Χριστιανικὸς Ἑλληνικὸς κληρὸς, ὅπως καὶ ἐν ἄλλαις ὁμοίαις περιστάσεσιν, ἐν χρόνοις μεταγενεστέροις, προέβη εἰς μετάφρασιν τῶν ἱερῶν βιβλίων εἰς τὴν γλώσσαν τῶν προσερχομένων εἰς τὴν τοῦ Χριστοῦ πίστιν λαῶν, οὕτω καὶ νῦν ὑπὸ ζήλου χριστιανικοῦ ἀγόμενος ἐνήργησε τὴν εἰς ἐγγχωρίον γλώσσαν μετάφρασιν τῶν ἱερῶν τῆς Ἐκκλησίας βιβλίων. Τὸ πρῶτον μεταφρασθὲν εἰς τὴν Συριακὴν ἱερὸν βιβλίον εἶνε αὐτὴ ἡ ἱερὰ γραφή, ἢ τε δῆλον ὅτι *Παλαιὰ καὶ ἡ Νέα Διαθήκη*, ἡ καλουμένη *Πέ-*

¹⁾ Victor Langlois ἐν εἰρ. τοπ. σ. XIX. «L' introduction d'un culte nouveau en Syrie fut la cause déterminante de l'extension, que prit l'idiotisme Grec dans la partie occidentale de la Mésopotamie; mais comme le peuple n'entendait pas cette langue, le clergé se vit dans la nécessité de remédier à l'ignorance des classes inférieures en entreprenant des productions du Grec en Syriaque, langue vulgaire du pays.

οχιτο ἴτοι ἀπλή ἢ κοινή, δημώδης (vulgata, ὡς ἐκλήθη ἢ εἰς το Λατινικὸν μετάφρασις τῆς Κ. Δ.). Τῇ μετάφρασει ταύτη ἐπηκολούθησε βραδύτερον καὶ ἡ μετάφρασις ἢ καὶ ἐν τῇ Συριακῇ Ἀραμαϊκῇ σύνθεσις ὕμνων τινῶν Ἐκκλησιαστικῶν¹⁾. Ἀπὸ τοῦ 4^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἄρχεται ἡ περὶ ἐκκλησιαστικῆς Συριακῆ γραμματείας, ἐν ἣ τὴν ἀρχαιοτάτην θέσιν κατέχει τὸ ὑπὸ Ἡσαίου τοῦ ἐξ Ἀρζόνοιο γραφὲν μαρτυρολόγιον τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ μαρτύρων Ζηνοβίου, Λαζάρου, Μαρίνου καὶ τῶν σὺν αὐτοῖς μαρτυρησάντων. Περὶ τὰ μέσα δὲ τοῦ αἰῶνος τούτου ὁ ὄσιος Εὐφράτιμ, ὁ Σύρος καλούμενος, καταγόμενος δὲ ἐκ Μεσοποταμίας, ἐγένετο ὁ κύριος ἀρχηγὸς τῆς χριστιανικῆς Συριακῆς γραμματείας, ἥτις ἀπὸ τοῦ ἐπομένου 5^{ου} μ. Χ. αἰῶνος καλλιεργουμένη κυρίως ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰῶνος καὶ ὑπὸ τῶν Μονοφυσιτῶν, ἀπεχωρίσθη ὅλως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ἐγένετο στοιχεῖον καὶ γνώρισμα τῶν αἰρετικῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἐκκλησιῶν, τῶν ἀποτελουσῶν τὸ ἄλλως ὑπὸ τὴν ἀληθῆ ἱστορικὴν καὶ πραγματικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος ἀνύπαρκτον Ἀραμαϊκῶν ἢ Συριακῶν ἔθνος. Καὶ οὕτω μὲν τὸ κήρυγμα καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐγένετο ἡ κυριωτάτη αἰτία τῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τῆς Χριστιανικῆς Συριακῆς ἢ οὐτικῆς Ἀραμαϊκῆς γραμματείας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι αἴτιον ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἐν Μεσοποταμίᾳ διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ συνετέλεσεν εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς τῆς αὐτῆς γραμματείας.

Ὡς γνωστόν, τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικὸν τὸ Συριακὸν διετηρήθη ἐν τῇ κυρίως Συρίᾳ (μετὰ λίαν βραχυχρονίου τινὸς διαλείμματος τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρμενικοῦ κράτους τοῦ Τιγράνου Β' καταλήψεως μερῶν τινῶν τῆς χώρας ταύτης) μέχρι τῶν χρόνων τῆς ἐντελοῦς ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καταλήψεως τῆς χώρας, ἥτις κατάληψις κατ' οὐδὲν ἠθικῶς καὶ πραγματικῶς ἐμείωσε τὸ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μᾶλλον δὲ προήγαγεν

¹⁾ Κατὰ τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἤκμασεν ὁ ἐξ Ἐδέσσης ὁμώμενος χριστιανὸς Σύρος συγγραφεὺς Βαρδασάνης, περὶ οὗ γενήσεται λόγος ἀλλὰ οὐκ ἐκτενέστερος.

ἠθικῶς τοῦτο. Ἀλλὰ δὲν συνέβη τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ. Τῆς χώρας ταύτης τὸ πλεῖστον, ἰδίᾳ τὰ νότια καὶ ἀνατολικά, κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Πάρθων, οἵτινες, ἀφοῦ περὶ τὰ μέσα τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἱδρύσαν ἐν Παρθυαίᾳ τὸ κράτος αὐτῶν, ἐξέτειναν αὐτὸ κατὰ μικρὸν μέχρι τῶν μέσων τοῦ 2^{ου} π. Χ. αἰῶνος εἰς τὰς περὶ τὸν Τίγρητα καὶ Εὐφράτην χώρας καταστήσαντες τὴν Κτησιφῶντα πρωτεύουσαν τοῦ κράτους αὐτῶν καὶ αὐτὴν τὴν περίφημον Σελεύκειαν τὴν παρὰ τὸν Τίγρητα προσήρτησαν εἰς τὸ κράτος τοῦτο. Δύο πόλεις μεγάλαι τῆς βορείου Μεσοποταμίας ὑπέκυψαν τότε ἀπ' εὐθείας ἢ ἐμμέσως εἰς τὸ κράτος τῶν Πάρθων, ἡ Νίσιβις καὶ ἡ Ἐδέσσα. Ἡ Ἐδέσσα, ἡ παρὰ τὸν Εὐφράτην κειμένη, οὐσα κτίσμα Ἑλληνικὸν Μακεδονικὸν καὶ φέρουσα αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων βασιλείων πρωτεύουσος χάριν ἀναμνήσεως τῆς παλαιᾶς Μακεδονίας ἐν τῷ νέῳ μεγάλῳ κατακτητικῷ Μακεδονικῷ κράτει τῶν Σελευκιδῶν, ἡ Ἐδέσσα αὐτῇ, ἢ οὐσα ἐν ἀρχῇ κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ βορείᾳ Μεσοποταμίᾳ, ἀποσπασθεῖσα περὶ τὰ μέσα τοῦ 2^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Συρίας ἐγένετο κέντρον καὶ πρωτεύουσα ἰδίου κράτους μικροῦ ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐδέσσαν αὐτὴν χωρῶν συγκροτουμένου, περιλαμβάνοντος πλὴν τῶν Ἑλληνοσυριακῶν χωρῶν τῆς βορείου Μεσοποταμίας καὶ τινος χώρας τῆς Ἀρμενίας. Ἐνταῦθα δὲ ἤρχεν ἀπὸ τοῦ 136 π. Χ. σειρά ἡγεμόνων Παρθικῆς, ὡς φαίνεται, καταγωγῆς καὶ ὑποτελῶν τοῖς Πάρθοις, ὧν οἱ πλεῖστοι φέρουσι τὸ ὄνομα Ἀβγαροῦ¹⁾. Ἐν τούτοις γνωστότατος εἶνε ὁ κατὰ τὰς Ἐκκλησιαστικὰς παραδόσεις ἐλθὼν εἰς σχέσεις πρὸς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν Ἀβγαροῦ Ε', ὁ ἐπικαλούμενος Οὐχάμας ἢ Μέλας, οὗ τὸ ὄνομα συνδέεται ὅπως ὅποτε μετὰ τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ κράτει τῆς Ἐδέσσης. Ἡ διάδοσις αὕτη τῆς νέας πίστεως ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα ἐν

¹⁾ Δὲν εἶνε ἀκριβὲς τὸ λεγόμενον, ὅτι Ἀβγαροῦ σημαῖνον ἡγεμόνων ἦτο ἀπλῶς προσωνομία τιμητικὴ τῶν ἡγεμόνων τῆς Ἐδέσσης. Οἰανδήποτε σημασίαν κἂν ἔχη τὸ Ἀβγαροῦ, ἀληθὲς εἶνε ὅτι οὐκί πάντες οἱ βασιλεῖς τῆς Ἐδέσσης φέρουσι τὸ ὄνομα τοῦτο.

Ἐδέσση αὐτῇ, ἐν μέσῳ τοῦ ἐξ Ἑλλήνων καὶ τῶν τῆν Ἀραμαϊκὴν λαλούντων πρώην οἰκητόρων συγκειμένου μιγάδος λαοῦ τῆς χώρας, ἀναπτυχθῆ ἡ χριστιανικὴ Συριακὴ γραμματεία, ἡ οὕσα κατὰ τὸ πνεῦμα Ἑλληνικῆ, κατὰ τὴν γλῶσσαν δὲ Συριακῆ, διὰ μεταφράσεων ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ τὸ πλεῖστον παραχθεῖσα καὶ καλλιεργηθεῖσα.

Διὰ τῆς ἐπελεύσεως ἐν Ἐδέσση πολιτικῆς καὶ δυναστικῆς μεταβολῆς δὲν ἔπαυσεν ἡ πόλις αὕτη οὕσα κέντρον Ἑλληνικῆς παιδείας· ἀλλ' ἀκριβῶς ἡ Ἑλληνικὴ αὕτη παιδείσις ἐν τῇ Χριστιανικῇ αὐτῆς περιόδῳ παρῆγε καὶ παιδεύειν Ἑλληνοσυριακὴν, ἧς ἀπὸτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ γένεσις Συριακῆς γραμματείας. Ἐν Ἐδέσση ἰδρύθη τότε ἡ περίφημος Ἑλληνικὴ σχολή (κληθεῖσα Περσικὴ μετὰ αἰῶνας δι' οὓς λόγους θέλομεν ἀναφέρει ἐν οἰκείῳ τόπῳ), ἐν ἣ ἡ οἱ μὴ Ἑλληνόφωνοι ἐγγώριοι τῆς Μεσοποταμίας διδασκόμενοι τὴν Ἑλληνικὴν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς γραμματείας μετέφραζον εἰς τὴν Συρίαν τὰ Ἑλληνικὰ χριστιανικὰ συγγράμματα ἢ συνέγραφον αὐτοὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς γραμματείας. Ἦσαν δὲ οἱ τοιοῦτοι Σύροι πάντες Ἑλληνισταὶ εἰδημονέστατοι τῆς Ἑλληνικῆς. Μετέφραζον δὲ βραδύτερον οἱ τοιοῦτοι ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Συριακὴν, καλούμενοι «μεταφρασταὶ» καὶ ἔχοντες τὸ ἔργον τοῦτο ὡς ἰδίων ἀξίωμα ἢ ὀφείκιον Ἐκκλησιαστικόν, καὶ τὸ λειτουργικόν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν συνόδων τῶν Ἐκκλησιαστικῶν. Κατὰ μικρὸν ἀνεπτύχθη καὶ τις Ἀραμαϊκὴ θεολογικὴ φιλολογία αὐτοτελῆς ἀναφερομένη ἰδίᾳ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν Μεσοποταμίᾳ Ἐκκλησίας ἢ μᾶλλον τῶν Χριστιανικῶν αἱρέσεων, καὶ τις χρονογραφία ἱστορικὴ παγκόσμιος, ξηρὰ καὶ τυπικὴ, οἷος ἦτο καὶ ὁ καθόλου χαρακτήρ τῆς γραμματείας ταύτης, τῆς ὄλως ὑπὸ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν πνευματικὴν ῥοπὴν τῆς Ἑλληνικῆς ἀναπτυχθείσης¹⁾. Ἡ καθόλου ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ δύναμις τῆς Συριακῆς

¹⁾ Ἡ ἰσχυρὰ αὕτη ῥοπὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διαφαίνεται καὶ ἐν αὐτῇ τῇ γλῶσσῃ, ἣτοι ἐν τοῖς στοιχείοις τοῖς γλωσσικοῖς, ἅτινα παρέλαβεν ἡ Σημιτικῆς καταγωγῆς Ἀραμαϊκῆ

ταύτης Ἀραμαϊκῆς γραμματείας εἶνε πάνυ μετρία¹⁾, ἀξία δὲ σημειώσεως εἶνε μόνον ὑπὸ ἔποψιν Ἐκκλησιαστικὴν θρησκευτικὴν. Ἡ διὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας παραχθεῖσα Ἀραμαϊκὴ Συριακὴ φιλολογία δὲν παρήγαγεν ἐθνότητα καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν Συριακὴν, ἀλλ' ἀπλῶς δύο Ἐκκλησίας αἰρετικὰς ἀπὸ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἀποσχισθείσας καὶ πρὸς ἀλλήλας ἐχθρικοτάτας· τὴν Ἐκκλησίαν τῶν Νεστοριανῶν καὶ τὴν τῶν Μονοφυσιτῶν, τῶν ἐν Συρίᾳ κληθέντων ἰδίᾳ Ἰακωβιτῶν. Ὁ Νεστοριανισμὸς, ὡς θέλομεν εἰπεῖ περαιτέρω, εἰργάσθη καὶ ἐκκλησιαστικῶς καὶ φιλολογικῶς ἐν Ἀσίᾳ, ἀπὸ τῆς Ἀσσυρίας καὶ Βαβυλωνίας μέχρι Περσίας καὶ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῶν Τουρκικῶν καὶ Μογγολικῶν χωρῶν καὶ μέχρι Κίνας, καὶ ἱδρύσει πανταχοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ἐκκλησίας χριστιανικὰς καὶ διέδωκε τὰ Συριακὰ γράμματα ἢ τοῦλάχιστον τὸ ἀλφάβητον τὸ Συριακόν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ Συριακὴ Μονοφυσιτικὴ Ἐκκλησία μετὰ τῆς φυτοζωούσης γραμματείας αὐτῆς ἔζησεν ἐπὶ αἰῶνας ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ζῆ ἔτι ἐν τελείᾳ παρακμῇ.

γλῶσσα τῆς Συρίας ἐκ τῆς Ἀρίας καταγωγῆς Ἑλληνικῆς. Οὐ μόνον ὀνόματα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς μετηνέχθησαν εἰς τὴν Συριακὴν, ἀλλὰ καὶ μόρια (γάρ, ἄρα, δέ, μέν, μᾶλλον, μάλιστα) μετέστησαν ἀπαράλλακτα ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἑτέραν γλῶσσαν.

¹⁾ Ἰδ. Renan, de Philosophia Peripatetica apud Syros 1852, σελ. 3: «Χαρακτήρ τῶν Σύρων εἶνε ἡ μετριότης. Οὕτε ἐν πολέμῳ οὕτε ἐν τῇ τέχνῃ οὕτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ διεκρίθησαν οὗτοι. Ἡ φιλολογία αὐτῶν δὲν ἔχει οὐδαμῶς τὸ ποιητικόν πῦρ τῶν ἀρχαίων Ἑβραίων καὶ τῶν Ἀράβων. Ἰκανότητά τινα ἔδειξαν ἀπλῶς εἰς τὸ νὰ προσοικειωθῶσι τὰ Ἑλληνικὰ καὶ νὰ καταστῶσι μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων μικρὸν τι ἢ οὐδὲν προσθέτες οἰκοθεν εἰς τὰ ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων παραληφθέντα. Ἡ μόνη ἀξία αὐτῶν εἶνε, ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα μετεβίβασαν εἰς τοὺς Ἀραβὰς καὶ διὰ τοῦτο ἡ φιλολογία αὐτῶν ὡς ὅλη ἱστορικὴ ἔχει πάντως διαφέρον τι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐρευνητοῦ. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Σύρων δὲν παρήγαγεν ἄνδρας εἰς τὸ ὄψος τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ, τοῦ Βασιλείου, τοῦ Χρυσοστόμου· ἀλλ' ὁμοῦ καὶ οὕτω πρόπει νὰ εὐγλωμονῶμεν πρὸς αὐτήν, διότι διετήρησέ τινας καλὰς μεταφράσεις συγγραμμάτων Ἑλλήνων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα ἄλλως δὲν ἐσώθησαν ἡμῖν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ. Καὶ χρονογράφοι ἀνάξιοι λόγου, ὡς ὁ Ἰωάννης ὁ Ἐπίσκopus, Διονύσιος Τελαμάρ, ὁ Βαρεβραῖος, ἔχουσι τινα ἀξίαν, διότι ἄνευ τούτων δὲν θὰ ἐγινώσκομεν ὅσα γινώσκομεν περὶ δύο σπουδαιοτάτων κλάδων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (τῆς Νεστοριανῆς καὶ τῆς τῶν Ἰακωβιτῶν Ἐκκλησίας).

ἀλλ' οὐδετέρᾳ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων παρήγαγεν ἐθνότητα Συριακὴν καὶ συνείδησιν ἐθνικὴν, ἀλλ' ἀπλῶς Ἐκκλησίας χωριζομένης ἀπ' ἀλλήλων δι' ἀδιαλλάκτου μίσους.

Ἀλλὰ τὰ περὶ γενέσεως καὶ ὑπάρξεως ἐθνότητος Ἀραμαϊκῆς, περὶ οὗ ζητήματος πολλάκις περαιτέρω δοθήσεται ἡμῖν ἀφορμὴ νὰ ποιησώμεθα λόγον, δὲν ἔχουσι σημασίαν σπουδαίαν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ ὡς πρὸς τὸ κύριον ζήτημα. Ὡς πρὸς ταῦτα τὸ κύριον, ὅπερ πρέπει νὰ ἐξάρωμεν ἐνταῦθα, εἶνε ὅτι πᾶσα ἡ φιλολογικὴ κίνησις ἢ καλουμένη Συριακὴ ἢ Ἀραμαϊκὴ Συριακὴ ἅμα δὲ καὶ ἡ Χαλδαϊκὴ (κατὰ τὴν ἀνωτέρω γενομένην διάκρισιν τῶν ὀνομάτων ἰδ. καὶ κατωτέρω) ἐγεννήθη καὶ ἀνεπτύχθη ἐν ταῖς πέραν τοῦ Εὐφράτου χώραις, ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἐνταῦθα ἔχουσα κέντρα πνευματικὰ τὴν ἐν Ἐδέσση Ἑλληνικὴν (ἢ Περσικὴν καλουμένην) σχολήν, τὴν μετατεθεῖσαν τῷ 484 εἰς Νίσιβιν, ἔτι δὲ τὴν ἐν Κάρραις ἐπὶ αἰῶνας διατηρηθεῖσαν, πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ τὰ πολυάριθμα ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ μοναστήρια¹⁾ ὅτι ἡ Συρία καὶ πᾶσαι αἱ ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου Συριακαὶ χώραι ἔμειναν ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῆς Ἀραμαϊκῆς ταύτης πνευματικῆς κινήσεως. Πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς Ἀραμαϊκῆς Συριακῆς φιλολογίας ἦσαν ἐκ Μεσοποταμίας, οὐδεὶς δ' ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χωρῶν, ἐν αἷς ἡ μόνη ἀναπτυχθεῖσα καὶ καλλιεργηθεῖσα γραμματεία καὶ ἡ μόνη ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ, ἢ νοουμένη καὶ λαλουμένη κοινῶς ὑπὸ πάντων¹⁾. Ἔτι

1) Ἴσως δύναται τις ν' ἀντιτάξῃ εἰς τὰ ἐνταῦθα λεγόμενα τὴν παρὰ τισιν ἐπικρατοῦσαν γνώμην, ὅτι ἡ πρώτη ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ χριστιανικῇ φιλολογίᾳ κίνησις ἐγένετο ἐν Παλαιστίνῃ, ἐν αὐτῇ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ ὅτι τὰ « Λόγια τοῦ Κυρίου », ἐξ ὧν προήχθη τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου ὡς καὶ αὐτὸ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μάρκου, συνετάχθησαν ἐν ἀρχῇ Ἀραμαϊστῆ. Καὶ αὕτη μὲν ἡ γνώμη εἶνε σφόδρα ἀμφισβητήσιμος, ὡς θέλομεν εἰπεῖ περὶ τούτων ἐκτενέστερον ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, πιθανὸν δὲ θεωρητέον μόνον ὅτι τὸ λεγόμενον Εὐαγγέλιον κατὰ Ἑβραίους τῶν Ἰουδαϊζόντων Χριστιανῶν ὡς καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ αὐτῶν βιβλία ἦσαν συντεταγμένα Ἀραμαϊστῆ. Ἀλλ' αὕτη ἡ Χριστιανικὴ γραμματεία ἢ Ἑβραϊοαραμαϊκὴ ἔμεινε ὅπως μεμονωμένη ἐν τοῖς πρώτοις Ἰουδαίοις Χριστιανοῖς καὶ ταχέως ἐξηφανίσθη, οὐδαμῖαν ἔχουσα ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν κυρίως Χριστιανικὴν Ἀραμαϊκὴν γραμματείαν, τὴν γεννηθεῖσαν καὶ ἀναπτυχθεῖσαν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ καλου-

δὲ πλέον πρέπει νὰ ἐξάρωμεν ἐνταῦθα ἐκ τῶν προτέρων τὸ γεγονός ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μεσοποταμίᾳ, ἐνθα πρὸς τῷ Ἀραμαϊφῶνῳ ἐγγωρίῳ πληθυσμῷ ὑπῆρχε πάντοτε καὶ Ἑλληνόφωνος χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἔχων τὴν ἰδίαν αὐτοῦ Ἑλληνικὴν γραμματείαν ἢ Ἀραμαϊκὴν Χριστιανικὴν γραμματείαν οὐ πολὺ μετὰ τὴν γένεσιν αὐτῆς κατ' αὐτὴν τὴν πρόοδον τῆς ἀκμῆς ἔπαυσε νὰ ἐκπροσωπῇ τὴν καθόλου καὶ Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ ἐγένετο γραμματεία τῶν αἰρετικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Νεστοριανῶν καὶ τῶν Ἰακωβιτῶν. Αἱ δύο αὗται Ἐκκλησίαι, πάνυ ἐχθρικαὶ πρὸς ἀλλήλας διατελοῦσαι, ἀπεχώρισαν ἀπὸ τοῦ ἐν Μεσοποταμίᾳ χριστιανικοῦ στοιχείου, ὅπερ ἀπὸ τοῦ 5^{ου}, ὀριστικῶς δὲ ἀπὸ τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰῶνος περιελάμβανεν ὀλόκληρον τὸν λαὸν τῆς Μεσοποταμίας, πᾶν τὸ μὴ Ἑλληνόφωνον. Οὕτω δὲ οἱ αἰρετικοὶ γενόμενοι Ἀραμαϊφῶνοι Χριστιανοὶ κληθέντες Νεστοριανοὶ (ἢ Χαλδαῖοι) καὶ Μονοφυσῖται (Ἰακωβῖται ἐν Συρίᾳ ἢ Σύροι) διὰ τῆς αἰρέσεως

μένην συνήθως Συριακὴν. Πᾶσαν τοιαύτην ὑπόθεσιν καταπολεμεῖ ἐντόπως αὐτὸς ὁ Renan (σ. 259) λέγων ὅτι: « παρὰ πᾶσαν τὴν μεταξὺ τῆς Συριακῆς καὶ τῆς ἐν Παλαιστίνῃ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λαλουμένης γλώσσης ὑφισταμένην μεγάλην ἀναλογίαν δὲν βλέπομεν τὸν δεσμὸν τὸν συνδέοντα τὴν πρώτην Χριστιανικὴν γραμματείαν τῆς Ἰουδαίας πρὸς τὴν φιλολογικὴν ἐκείνην ἀνάπτυξιν τὴν καλουμένην Συριακὴν, τὴν παραχθεῖσαν κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα οὐχὶ ἐν τῇ κυρίως Συρίᾳ καλουμένῃ χώρᾳ, ἀλλ' ἐν Μεσοποταμίᾳ ». Ταῦτα λέγει ὁ Renan. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ προσθέσωμεν ὅτι τῆς Χριστιανικῆς Ἀραμαϊκῆς γραμματείας μνημεῖον ἀνήκον εἰς τὴν κυρίως Συρίαν καὶ δὴ εἰς τὴν Ὀρθόδοξον, ἦτοι μνημεῖον γραμματείας Ἀραμαϊκῆς παραχθείσης ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς Συρίας μετὰ τὸν ἀπὸ τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας χωρισμὸν τῶν μνημονευθεισῶν αἰρετικῶν Ἐκκλησιῶν, ἰθεωρεῖτο μέχρι τινὸς ἢ λεγομένη « Ἱεροσολυμιτικὴ Εὐαγγελικὴ συλλογὴ τοῦ Βατικανοῦ » (Evangeliarium Hierosolymitanum Vaticanum), οὕσα δὲ, ὡς ἀπεδείχθη ἐπ' ἐσχάτων, Συλλογὴ οὐχὶ Ἱερολυμιτικὴ, ἀλλ' Ἀντιοχειακὴ. Ἡ Συλλογὴ αὕτη, ἢ συγκειμένη ἀπὸ τινῶν Ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ μεταφρασμένων κατὰ τὸν 6 ἢ 7 μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἢ ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἦτο προωρισμένη, καθὼς ἀπέδειξαν αἱ νεώτεραι ἔρευναι, πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῶν αὐτοκρατόρων ἐκείνων ἐξ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν καὶ Χριστιανῶν αἰρετικῶν, (ὧν ἡ κοινὴ γλῶσσα ἦτο Ἀραμαϊκὴ) εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ προσερχομένων, οὐδαμῶς δὲ δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς τεκμήριον ὅτι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἀνεπτύχθη γραμματεία Χριστιανικὴ μὴ Ἑλληνικὴ. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἐκτενέστερος γενήσεται λόγος ἐν τοῖς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς φιλολογίας τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης.

αὐτῶν ἀποσχισθέντες ἀπὸ τῶν Ἑλληνοφώνων Ὁρθοδόξων, τῶν ἑαυτοὺς μὲν Ῥωμαίους καὶ Ὁρθοδόξους καλούντων, ὑπὲρ δὲ τῶν αἰρετικῶν *Μελχιτῶν* ἤτοι *Βασιλικῶν*, Ῥωμαίων δὴλόν ὅτι, καλουμένων, αὐτοὶ μὲν ἐκαλλιέργησαν τὴν Συριακὴν καλουμένην γραμματείαν, εἰς δὲ τοὺς Ἑλληνοφώνους Ὁρθοδόξους Ῥωμαίους κατέλιπον ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς γραμματείας. Οὕτως ὁ θρησκευτικὸς ἢ Ἐκκλησιαστικὸς χωρισμὸς ἐν Μεσοποταμίᾳ, εἶτα δὲ καὶ ἐν Συρίᾳ αὐτῇ, ἐγένετο καὶ φυλετικὸς καὶ ἐθνικὸς. Καὶ τὰ μὲν περὶ τούτων θὰ διασαφηθῶσι καὶ διευκρινηθῶσι τελειότερον καὶ ἀκριβέστερον ἐν τοῖς περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν νῦν Ἀραβοφώνων εἰδικώτερον ἐκτεθησομένοις.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ μεταδῶμεν εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἀνάγκη ἐνταῦθα ὡς γενικὸν συμπέρασμα τῶν μέχρι νῦν ἐν τούτῳ τῷ περὶ Συριακῆς καταγωγῆς κεφαλαίῳ εἰρημένων νὰ ἐξάρωμεν τόδε : Ὅτι Ἀραμαϊκὸν ἔθνος καὶ Ἀραμαϊκή, ταῦτόν δ' εἶπεν καὶ Συριακὴ ὑπὲρ τοιαύτης ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος, ἐθνότης ὑπὸ τὴν ἀληθῆ καὶ ἀκριβῆ ἐθνογραφικὴν, ἱστορικὴν, πραγματικὴν καὶ ἠθικὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος, τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένοις, δὲν ὑπῆρξεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ὑπῆρξε γλῶσσα ἢ γλῶσσαι Ἀραμαϊκαὶ καλούμεναι καὶ λαοί, πλῆθος λαῶν λαλούντων γλῶσσας Ἀραμαϊκάς. Ἐκ τινων δὲ τῶν λαῶν τούτων τῶν οἰκούντων ἐν Μεσοποταμίᾳ παρήχθη Χριστιανικὴ φιλολογία Ἀραμαϊκή, ἀναπτυχθεῖσα ἐν δυσὶ διαφόροις Ἐκκλησιαστικαῖς Χριστιανικαῖς. Ὑπῆρξαν δὲ καὶ ὑπάρχουσιν ὡς ἔθνος Ἀραμαϊκὸν μέχρι σήμερον δύο Ἐκκλησιαστικαὶ ἢ κοινότητες Χριστιανικαί, ἐχθρικώταται πρὸς ἀλλήλας. Ἐν ταῖς δυσὶ ταύταις ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας διακειμέναις Ἐκκλησιαστικαῖς συνίστατο ἀρχῆθεν καὶ συνίσταται μέχρι σήμερον ἔτι ἢ λεγομένη Ἀραμαϊκὴ ἐθνότης.

Ε'. ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΩΝ ΑΡΑΒΟΦΩΝΩΝ
ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΤΗΣ ΣΥΡΙΑΣ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ
ΚΑΙ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑΣ.

Ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ προτιθέμεθα ν' ἀποδείξωμεν, ὅτι ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ ἀληθὴς γνώμη περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νῦν Ἀραβοφώνων Ὁρθοδόξων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας εἶνε ἐκείνη, καθ' ἣν οἱ Ὁρθόδοξοι οὗτοί εἰσιν ἀπόγονοι γνήσιοι τῶν Ἑλλήνων κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος μέχρι τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, ἤτοι ἐπὶ χιλιετηρίδα περίπου ὀλόκληρον, ἤρχον τῶν χωρῶν τούτων πολιτικῶς καὶ στρατιωτικῶς, ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὡς Μακεδόνες καὶ Ῥωμαῖοι (διότι καὶ ἡ τῶν Ῥωμαίων ἀρχὴ ἠθικῶς μὲν καὶ πνευματικῶς ἦτο πάντοτε Ἑλληνικὴ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, πολιτικῶς δὲ καὶ στρατιωτικῶς ὡσαύτως Ἑλληνικὴ, πλὴν μικροῦ τινος χρονικοῦ διαλείμματος, τῆς κυρίως δὴλόν ὅτι Ῥωμαϊκῆς περιόδου), ἀπετέλουν δὲ ὑπὸ τε ἔποψιν πληθυσμοῦ καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ ἔποψιν πολιτισμοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου, γλώσσης, γραμματείας καὶ φιλολογίας, ἐπιστήμης, θρησκείας καὶ θρησκευτικοῦ βίου, θεολογίας καὶ Ἐκκλησίας καὶ Ἐκκλησιαστικοῦ βίου, τὸ κυριώτατον φυλετικὸν καὶ ἐθνικὸν στοιχεῖον τῆς χώρας, τὸ ἀπαρτίζον τὸν πυρῆνα τοῦ ἱστορικοῦ καὶ τοῦ καθόλου πνευματικοῦ βίου, τοῦ ἀναπτυχθέντος ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ. Ὁ Ἑλληνισμὸς ἠθικῶς τε καὶ πνευματικῶς καὶ ἐκπολιτιστικῶς καὶ καθόλου εἶπεν ἱστορικῶς ἀφωμοίωσεν ἐπὶ αἰῶνας πρὸς ἑαυτὸν πάντα τὰ φυλετικὰ στοιχεῖα καὶ πάντα τὸν ἱστορικὸν βίον καὶ ἀπετέλεσε τὴν μόνην ἱστορίαν καὶ τὸν μόνον ἱστορικὸν λαὸν τοῦ τόπου. Τὰ διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ δὴ Χριστιανικοῦ Ἑλληνικοῦ βίου δύνανται εἶναι πνευματικὴν ἐν ἑαυτοῖς παραγαγόντα καὶ ἰδίου ἐθνικοῦ καὶ ἱστορικοῦ βίου ἀσθενοῦς ὁρμὴν ἐκδηλώσαντα στοιχεῖα ἀπεχωρίσθησαν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδοξίας παραλαβόντα ἐξ αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ οὐσιωδέ-

στατα στοιχεῖα τοῦ ἰδιοφυοῦς αὐτῶν Ἐκκλησιαστικοῦ οἰοῦν ἔθνη-
κοῦ βίου. Μετὰ τὸν χωρισμὸν δ' ἀκριβῶς τοῦτον καὶ τὴν ἐπελ-
θούσαν οὕτω κάθαρσιν πᾶν τὸ γνησίως Ἑλληνικὸν διυλισμένον
καὶ κεκαθαρμένον ἐκ τοῦ Ἀραμαϊσμοῦ ἔμεινεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ
Ὁρθοδοξίᾳ, ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ τῶν Ἑλλήνων ἢ Ῥωμαίων Σύρων,
τῶν ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων (ἐνίοτε δὲ καὶ ὑφ' αὐτῶν) Μελχιτῶν ἢ
Σύρων καλουμένων. Ὁ μὴ παραδεχόμενος ἐκ τῶν προτέρων
τοιούτον σύνδεσμον καὶ συνάφειαν μεταξύ τοῦ ἀρχαίου ἀκραι-
φνῶς Ἑλληνικοῦ ἢ καὶ ἀκραιφνῶς καὶ τελείως ἐξηλληνισμένου
πληθυσμοῦ καὶ τοῦ νῦν Ὁρθόδοξου πληθυσμοῦ τῶν χωρῶν τού-
των ἐξ ἀνάγκης περιπίπτει ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὰς ἐξῆς ἀτό-
πους καὶ ψευδεῖς ὑποθέσεις· α') ὅτι οἱ Ἀραβόφωνοι Ὁρθόδοξοὶ
εἰσὶν Ἀραβες, ὅπερ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένων ἠλέγ-
χθη ψευδές· β') ὅτι εἶνε Ἀραμαῖοι. Ἄλλ' ἢ τοιαύτη ὑπόθεσις,
ὡς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων γίνεται κατάδηλον, δὲν συνάδει
οὔτε πρὸς τὸ ὄνομα οὔτε πρὸς τὸ Ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν καθεστώς.
Διότι οὗτοι δὲν ἔχουσιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν τὴν γλῶσσαν τὴν
Συροαραμαϊκὴν οὔτε ἔχουσι τι κοινὸν πρὸς τὴν φιλολογίαν ταύ-
την, τὴν ἀνήκουσαν μετὰ τὸ ἐπελθόν ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ
τῆς Συρίας σχίσμα καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τοὺς αἰρετικούς. Καὶ ὡς
πρὸς τοῦτο γεννᾶται εἰκότως ἡ ἀπορία διὰ τί οἱ Ὁρθόδοξοι οὗτοι, ἂν
ἦσαν ἀληθῶς καταγωγῆς Ἀραμαϊκῆς, ἢ ἵνα λαλῶμεν ἱστορικῶς
ὀρθότερον καὶ συμφωνότερον πρὸς τὰ εἰρημένα, ἂν ἦσαν ποτε
λαὸς λαλῶν τὴν Ἀραμαϊκὴν, διὰ τί νὰ μὴ ἔχη καὶ νὰ μὴ δια-
τηρῇ τὴν γλῶσσαν ταύτην ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτοῦ, ὡς οἱ Νε-
στοριανοὶ καὶ οἱ Ἰακωβίται. Βεβαίως ὁ κληρὸς ὁ ὀρθόδοξος ὁ
καὶ Ἑλληνικὸς τῆς Συρίας, ὁ οὐδὲν πρόσκομμα παρεμβαλὼν εἰς
τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Συροαραμαϊκῆς φιλολογίας καὶ εἰς τὴν εἰσα-
γωγὴν τῆς Ἀραμαϊκῆς γλώσσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν πρὶν ἔτι
γεννηθῶσιν αἱ τὰς Συριακὰς ἢ Ἀραμαϊκὰς σχισματικὰς Ἐκ-
κλησίας δημιουργήσασαι αἰρέσεις, ὁ οὐδαμοῦ ἀντιπαθεὶς εἰς
τὴν χρῆσιν τῶν γλωσσῶν τῶν ἐγχωρίων λαῶν ἐν τῇ Ἐκκλη-

σίᾳ, ὁ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἀραβοφώνοις γενομένοις Ἑλλῆσι τὴν
Ἀραβικὴν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν εἰσαγαγὼν, ὁ κληρὸς, λέγομεν,
οὗτος δὲν ἠθέληεν οὔτε ἠδύνατο νὰ παρεμβάλῃ κώλυμα εἰς τὴν
εἰσαγωγὴν καὶ ἐπικράτησιν τῆς Ἀραμαϊκῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῶν
ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἐμμεινάντων κατοίκων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης
καὶ Μεσοποταμίας, ἐὰν πράγματι ἐλάλουν οὗτοι Ἀραμαῖστί.

Ἐννοεῖται λοιπὸν εὐκόλως ὅτι καὶ αἱ δύο προενεχθεῖσαι
ὑποθέσεις εἰσὶν ἄτοποι, εἰς ἄτοπα φέρουσαι συμπεράσματα. Ὡς
πρὸς τὴν δευτέραν δὲ ὑπόθεσιν ὑπάρχει καὶ τὸδε τὸ ἀντιτασσόμε-
νον πρὸς αὐτήν, ὅτι αὐτοὶ οἱ Ἀραβόφωνοι Ὁρθόδοξοι οὐδεμίαν
ἔχοντες συνειδήσιν τῆς πρὸς Ἀραμαίους συγγενείας οὐδεμίαν αἰ-
σθάνονται ἐκ παραδόσεως ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν συνάφειαν
πρὸς τοὺς ὑποτιθεμένους τούτους προγόνους αὐτῶν, ὡς οὐδεμίαν
αἰσθάνονται τοιαύτην ἠθικὴν συνάφειαν πρὸς τοὺς Ἀραμαϊκῆς
καταγωγῆς δῆθεν ἀδελφούς αὐτῶν Νεστοριανούς καὶ Ἰακωβίτας.

Ἄλλὰ τὸ μέγιστον τῶν ἀτόπων, εἰς ἃ καταντᾶ ἡ εἰρημένη
θεωρία, εἶνε ἢ ἐκ ταύτης κατ' ἀκολουθίαν λογικὴν ἀπορρέουσα
ἐπιστημονικῶς, ἱστορικῶς καὶ φιλολογικῶς τερατώδης, τῆς συμ-
πάσης ἱστορίας ἀνατρεπτικὴ εἰκασία, ὅτι σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν
στοιχεῖον, τὸ ἐπὶ χίλια ἔτη οὐχὶ ἀπλῶς πολιτικῶς, ἀλλὰ πρὸ
πάντων ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἄρξαν τῆς Συρίας, τὸ πληροῦν
πάσας τὰς πόλεις καὶ πολίχνας τῆς χώρας ταύτης, τὸ δημιουρ-
γῆσαν ἐν αὐτῇ καὶ ἀναπτύξαν τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν ὑπὸ
τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς καὶ φιλολογικὴν μορφήν καὶ δὸν αὐτῇ τὸν
Ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτήρα καὶ γλῶσσαν, τὸ ἀναδείξαν λεγεῶ-
νας ἀντιπροσώπων ἐπιφανῶν τῆς τε θύραθεν καὶ τῆς Χριστιανικῆς
παιδείας, σοφίας καὶ φιλολογίας· ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦτο σύμπαν
ἀπώλετο ἐν πανωλεθρίᾳ τινὶ ἐνσκηψάσῃ εἰς Συρίαν, Παλαιστίνην
καὶ Μεσοποταμίαν καὶ ἐκ τῆς πανωλεθρίας ταύτης τῆς φυσικῆς
(σεισμοῦ, καταποντισμοῦ) ἢ ἱστορικῆς (ἐπιδρομῆς πολεμίων,
πυρός, μαχαίρας, πολέμων ἐξολοθρευτικῶν ἀλλοφύλων ἢ ἐμφυ-
λίω) ἀνέκυψε σῶρον καὶ ἀκέραιον μόνον τὸ στοιχεῖον τὸ Ἀρα-

μαϊκόν, οί Ἀραμαϊκῆ δῆλον ὅτι χρώμενοι γλώσση Ὁρθόδοξοι τε καὶ ἑτερόδοξοι. Ἐννοεῖται εἰκοθεν ὅτι πᾶσα τοιαύτῃ εἰκασία, καὶ ὡς ὑπόθεσις ἀπλῶς τιθεμένη, αἵρεται ὀλοσχερῶς καὶ αὐτοστιγμαεὶ ὡς ἀντιφάσκουσα καθ' ὀλοκληρίαν πρὸς τε τὴν φυσικὴν καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ἱστορίαν, ὡς ὑπόθεσις ἀναφερομένη εἰς πρᾶγμα φυσικῶς ἀδύνατον καὶ ἄλογον καὶ ἱστορικῶς ψευδές καὶ ἀνύπαρκτον. Ἄν δὲ τὸ Ἑλληνικὸν δὲν ἀπώλετο φυσικῶς καὶ ἱστορικῶς ἐν Συρίᾳ, ὡς τὰ πράγματα αὐτὰ λέγουσι καὶ ὁ ὀρθὸς λόγος ἐπιβεβαιοῖ, ποῦ τῶν εἰρημένων χωρῶν καὶ ἐν τίσιν νῦν λαοῖς αὐτῶν πρέπει νὰ ζητηθῶσιν οἱ ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων τούτων; Ἐν τοῖς Μωαμεθανοῖς Ἀραβῖν ἢ Τούρκους; — Βεβαίως οὐχί. — Ἐν τοῖς Δρούσοις; — Οὐδαμῶς. — Ἐν τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Σαμαρείταις; — Ἡκιστα. — Ἄλλ' ἐν λαῷ πάντως χριστιανικῷ, ἀφοῦ τὸ Ἑλληνικὸν σύμπαν τῶν χωρῶν τούτων μετέστη εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν καὶ δὲν ὑπάρχει πλέον οὐδαμοῦ ἢ ἀρχαία Ἑλληνικὴ πολυθεία. — Ἄλλ' ἐὰν τοὺς ἀπογόνους τῶν Χριστιανῶν γενομένων Ἑλλήνων πρέπει νὰ ζητήσωμεν ἐν λαῷ τινι Χριστιανικῷ τῆς Συρίας (ἐννοεῖται καὶ Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας), ἐν τίνι τῶν πολλῶν Χριστιανικῶν λαῶν τῆς χώρας ταύτης πρέπει νὰ ζητηθῶσιν; — Ἐν τοῖς Ἀραμαίοις, εἴτε Νεστοριανοὶ ἢ Χαλδαῖοι εἴτε Μονοφυσῖται ἢ Ἰακωβῖται καλοῦνται οὗτοι, περὶ ὧν γινώσκομεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ 4^{ου} ἤδη μ. Χ. αἰῶνος ἱδρυσαν ἰδίαν φιλολογίαν, ἀπὸ δὲ τοῦ 5^{ου} καὶ τοῦ 6^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἰδίας Ἐκκλησίας καὶ θρησκευτικὰς αἱρέσεις (καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην *ἐθνότητις*) χρωμένας ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραφῆς τῆς Ἀραμαϊκῆς καὶ φερούσας τὰ ὀνόματα Χαλδαικῆς Ἐκκλησίας καὶ Συριακῆς Ἐκκλησίας; ἢ ἐν τοῖς Χριστιανοῖς ἐκεῖνοις, οἵτινες ἔμενον διὰ τῆς πίστεως ἠνωμένοι πρὸς τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας Ὁρθόδοξους τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καλούμενοι ὑπὸ τῶν ἄλλων διὰ τοῦτο καὶ *Βασιλικοὶ* καὶ ἐχρῶντο ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῇ γλώσσει τῇ Ἑλληνικῇ καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἐκαλλιέργουν τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ἀναδείξαντες

τοὺς μεγίστους καὶ διαπρεπεστάτους ἀντιπροσώπους τῆς τοιαύτης φιλολογίας καὶ ἠκρωῶντο τῶν λόγων τῶν Ἑλληνιστῶν λαλουμένων καὶ ἀνεγίνωσκον τὰ συγγράμματα τὰ Ἑλληνιστῶν γεγραμμένα τῶν μεγάλων πατέρων τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν, ὄντων καὶ πατέρων τῆς συμπάσης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ οὐ μόνον μέχρι τῆς μωαμεθανικῆς κατακτῆσεως τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ πολλῶ βραδύτερον διετέλουν, καὶ ὑπὸ ἀλλογενῆ ἔτι καὶ ἀλλόθρησκον μωαμεθανικὴν ἀρχήν, καὶ διατελοῦσιν ἔτι ἐν διηνεκεῖ συναφεῖα ἠθικῆ καὶ πνευματικῆ πρὸς τὰ μεγάλα πολιτικὰ καὶ θρησκευτικὰ κέντρα τοῦ Ὁρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ καλοῦντες ἑαυτοὺς *Ῥωμαίους* ἢ τοὶ Ἕλληνας, ὁμολογοῦντες καὶ ἐπισήμως ὅτι ἀποτελοῦσιν ἐν μετὰ πάντων τῶν Ὁρθοδόξων Ἑλλήνων ἔθνος; Τιθεμένου οὕτω τοῦ ζητήματος τὰ πράγματα αὐτὰ τοσοῦτον εὐγλώττως συνηγοροῦσι, μόνον οὐκ ἀφ' ἑαυτῶν ἀφιέντα φωνὴν διάτορον, ὅτι οἱ νῦν Ἀραβόφωνοι Ὁρθόδοξοι (Ἀραβόφωνοι καλούμενοι ἀπλῶς διὰ τὸ δημῶδη γλώσσαν ἔχειν τὴν Ἀραβικὴν καὶ τοῦτο μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάρκτησιν τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος) εἰσὶν οἱ μόνοι ἀναμφισβήτητοι ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας ὥστε ὑπὸ καθόλου τοῦλάχιστον ἔποψιν οὐδεμία παρίσταται χρεία τῆς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδείξεως τῆς ἐκ τῶν προτέρων οὕτω προφανῶς καὶ συμφανῶς μαρτυρουμένης ἀληθείας. Τὸ ζήτημα τιθέμενον ὡς ἐνταῦθα ἐνέχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ὀριστικὴν καὶ τὴν μόνην ὀρθὴν λύσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν κωλύει ἡμᾶς, ἵνα προβῶμεν ἀναλυτικῶς καὶ εἰς τὰ καθ' ἕκαστα στοιχεῖα τοῦ ζητήματος ἀνευρίσκοντες ἐν πᾶσι κατ' ἰδίαν ἐκ τῶν ὑστέρων τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν, ἣν εὐρίσκομεν ἐκ τῶν προτέρων ἐν τῷ ὄλφ.

Γ'. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΕΝ ΣΥΡΙΑ, ΠΑΛΑΙΣΤΙΝῆ
ΚΑΙ ΜΕΣΟΠΟΤΑΜΙΑ ἙΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

Τιθεμένου ὡς ἀναντιρρήτου καὶ ἀναμφισβήτητου ἱστορικῆς ἀληθείας τοῦ γεγονότος ὅτι ἐν ταῖς περὶ ὧν ὁ λόγος ἡμῶν χώραις

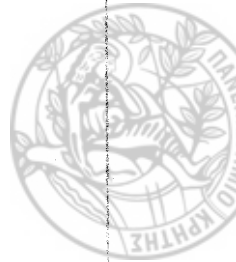
τὸ Ἑλληνικὸν ἤρξεν ἐπὶ χίλια ἔτη ἐν μέρει πολιτικῶς, καθόλου δὲ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς εἴτε ὑπὸ τὴν ἀκραϊφνῶς Ἑλληνικὴν αὐτοῦ μορφήν, εἴτε ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἤτοι Ἑλληνορρωμαϊκὴν καὶ Βυζαντινὴν καὶ οἱ τοιοῦτον κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὸ τὴν ἠθικὴν τοῦλάχιστον καὶ πνευματικὴν αὐτοῦ ἔποψιν ἐπέζησε καὶ αὐτῇ τῇ ἀπὸ τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἀρξαμένη καὶ μέχρι νῦν ὑφισταμένη μωαμεθανικῇ Ἀραβικῇ τὸ πρῶτον, εἴτα δὲ Τουρκικῇ ἀρχῇ, πρόκεινται νῦν ἡμῖν ὑπὸ ἔννοιαν καὶ μέθοδον ἱστορικὴν ἀναλυτικὴν τρόπον τινὰ τὰ ἐξῆς ζητήματα. α') Ὅποια τις ἦν ἡ ἀρχὴ καὶ γένεσις καὶ ὁ καθόλου πολιτικὸς καὶ ἠθικὸς χαρακτήρ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς, β') ὅποια τις ἦν ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις ὑπὸ ἔννοιαν κυρίως ἐθνολογικὴν, ἤτοι ὅποια καὶ ὁπόση ἡ ὕλική καὶ ἀριθμητικὴ ἐθνικὴ δύναμις αὐτοῦ, γ') ὅποια ἡ ἀληθῶς ἱστορικὴ, ἤτοι ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ δύναμις αὐτοῦ, δ') ὅποια ἡ πορεία τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως καὶ τῶν τυχῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ κράτους, ἤτοι ἀπὸ τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος μέχρι σήμερον. Ἐκαστον τῶν ζητημάτων τούτων ἐξετάζομεν ἐφεξῆς ἐν ἰδιαιτέροις κεφαλαίοις.

α') *Ἀρχὴ καὶ γένεσις καὶ καθόλου πολιτικὸς καὶ ἠθικὸς χαρακτήρ τοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ.*

Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῶν Σελευκιδῶν, τὸ ἰδρυθὲν περὶ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ, ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ὡς ἀπὸ πυρῆνος καὶ κέντρου ἀναπτυχθὲν καὶ ἐπεκταθὲν διαρκῶς ἢ παροδικῶς καὶ ἐπ' ἄλλας Ἀσιατικὰς χώρας, δὲν ἦτο κράτος Ἑλληνικὸν ἀποικιακὸν ἀνάλογον πρὸς τὸ νῦν ἐν τῇ Ἰνδικῇ κράτος τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Γάλλων ἐν Ἀλγερίᾳ κράτος, δῆλον ὅτι οὗ τὸν κύριον πληθυσμὸν ἀποτελεῖ τὸ ἐγχώριον ἀλλογενὲς πρὸς τοὺς ἄρχοντας στοιχεῖον, συγκρατούμενον ἀπλῶς διὰ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ κυ-

ριάρχου κράτους, οὔτε ἀπλοῦν τμήμα Ἑλληνικοῦ κράτους ἔχοντος ἀλλαγῶν τὸ κέντρον καὶ τὴν ἐδραν τῆς βασιλείας καὶ κυβερνήσεως καὶ διοικουμένον ὑπὸ στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων ἀνθυπάτων ἢ ἐπιτρόπων Καίσαρος, ἄλλως δὲ οἰκούμενον ἀπλῶς ὑπὸ ἰθαγενοῦς στοιχείου ξένου πρὸς τὸν ἄρχοντα λαόν, ὡς αἱ λεγόμεναι ἐπαρχίαι τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, οὔτε ἦτο κράτος Ἑλληνικὸν ἀπλῶς δυναστικόν, συνδεόμενον πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀπλῶς διὰ τῆς δυναστείας αὐτοῦ, ἥτις ἐπὶ τέλος ἠδύνατο θᾶπτον ἢ βραδύτερον ν' ἀφομοιωθῆ πρὸς τὸ ἐγχώριον στοιχεῖον κἂν ἔτι εἶχε περὶ ἑαυτὴν ἀριστοκρατίαν ὁμόφυλον, οἷα ἡ Νορμανδικὴ δυναστεία τοῦ Γουλιέλμου τοῦ κατακτητοῦ, ἢ ἐγκατασταθεῖσα ἐν τῇ Σαξονικῇ Ἀγγλίᾳ κατὰ τὸν 11^{ον} αἰῶνα καὶ ἀφομοιωθεῖσα ἐν βραχεῖ πρὸς τὸ Ἀγγλικὸν στοιχεῖον, μόνον ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιοφυίας διατηρήσασα ἐν τῇ νέᾳ διαπλάσει τοῦ ὑποταχθέντος Ἀγγλικοῦ ἔθνους καὶ τῆς γλώσσης καὶ τῆς φιλολογίας αὐτοῦ. Πᾶν τοῦναντίον ἡ Συρία ἐγένετο κράτος Ἑλληνικὸν ὑπὸ Ἑλληνικὴν δυναστείαν, ἔχον τὸ κέντρον καὶ τὴν πραγματικὴν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν αὐτοῦ ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ καὶ οὐχὶ ἀπλῶς ἐν στρατῶ καὶ στρατιωτικῇ ἀριστοκρατίᾳ, ἀλλ' ἐν ὁλοκλήρῳ λαῶ Ἑλληνικῶ ἀποτελέσαντι τὸν ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὑπέρτερον πληθυσμὸν καὶ δημιουργήσαντι ἐνταῦθα μίαν τῶν λαμπροτάτων ἐστιῶν τῶν πνευματικῶν φώτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴν περιόδον ἀκριβῶς τῆς μεγάλης καὶ παγκοσμίου πνευματικῆς ἐνεργείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος τῆς Συρίας ἰδρύθη ἀκριβῶς καθ' οὗς χρόνους ὁ Ἑλληνισμὸς διέχεε τὰ φῶτα τοῦ ἐπὶ αἰῶνας ἐν ταῖς κυρίως Ἑλληνικαῖς χώραις ἀναπτυχθέντος ἰδιοφυοῦς Ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ ἐπὶ τὴν δυτικὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον διὰ τῶν νέων ὑπὸ τοῦ ξίφους τοῦ ἡρωικοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς μεγαλοφυίας τοῦ μεγάλου Μακεδόνα βασιλέως διανοιχθειῶν ὁδῶν. Καὶ ἡ διάχυσις αὕτη δὲν ἐγένετο ἀπλῶς ἐμμέσως διὰ τῆς διάδοσεως τῶν πνευματικῶν φώτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ διὰ

μεταναστεύσεως ἀληθοῦς Ἑλληνικῆς ἀπὸ Εὐρώπης εἰς Ἀσίαν γενομένης, διὰ νέου ἀποικισμοῦ Ἑλληνικοῦ τῆς Ἀσίας ἀποτελοῦντος τὴν δευτέραν περίοδον τοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοσοῦτον ὡς πρὸς τὰ ἀποτελέσματα σπουδαίου καταστάντος ἀποικιακοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ δὲ Συριακὸν κράτος ἰδρύθη καὶ ἀνεπτύχθη διὰ τοιοῦτου ἀποικισμοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἀποικίαι Ἑλληνικαὶ ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων κέντρων τῆς κυρίως Ἑλλάδος, Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων πόλεων, γενόμεναι εἰς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν καὶ πλεῖστα καὶ μεγάλα δημιουργήσασαι ἐνταῦθα κέντρα Ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ Ἑλληνικῆς παιδείσεως καὶ Ἑλληνικῆς φιλολογίας· Ἀθηναῖοι, Κρηῖτες, Μακεδόνες καὶ Κύπριοι, ἀλλὰ κυρίως Ἀθηναῖοι ἀπετέλεσαν τὸν λαὸν τῆς παρὰ τὸν Ὀρόντην κτισθείσης μεγάλης Ἑλληνικῆς πόλεως, ἥτις κατέστη τὸ μέγιστον κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ τε ἔθνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ μία τῶν λαμπροτάτων ἐστιῶν τῶν πνευματικῶν φώτων τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως καὶ κοιτῆς καὶ ἐστία τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ. Πλήν τῆς Ἀντιοχείας μέγα πλῆθος Ἑλληνικῶν πόλεων ποικιλωνύμων ἰδρύθησαν ἀνά τε τὴν παραλίαν τῆς Συρίας καὶ τὰ μεσόγεια ταύτης. Ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ ἡ μεγάλη παναρχαία πόλις Δαμασκός, ὁ «ὄφθαλμὸς τῆς Ἀνατολῆς», ἡ πόλις ἡ τοσοῦτον μέγα ὄνομα ἔχουσα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ τῶν παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγρητα μεγάλων κοσμοϊστορικῶν κρατῶν καὶ ἐπ' αὐτῆς τῆς μεγάλης ἀρχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν διατελοῦσα πόλις σημαντική, ἀφ' ἧς μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ἰσὸν νίκην τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἑλλήνων, μετέστη κατὰ μικρὸν εἰς Ἑλληνικὴν οὐ μόνον πολιτικῶς ὡς πόλις ὑπὸ Ἑλλήνων ἀρχομένη, ἀλλὰ καὶ ἐθνολογικῶς ὡς προσλαβοῦσα Ἑλληνας ἀποίκους καὶ μετασχούσα ἐν πνευματικῷ μέτρῳ τοῦ ὄλου ἐν Ἀνατολῇ διαχυθέντος Ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ κατὰ τοὺς χριστιανικοὺς Ἑλληνικοὺς χρόνους γενομένη ἐν τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀνατολῇ κυριωτάτων κέντρων τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλ-

ληνισμοῦ. Κατὰ μικρὸν δὲ καὶ πᾶσα ἡ Κοίλη Συρία καὶ αὐτὴ ἡ Φοινικὴ παραλία, ἐνθα πόλεις τινὲς μέχρι τινὸς διετήρησαν τὰ Φοινικικὰ φυλετικὰ γνωρίσματα αὐτῶν, ἐγένοντο Ἑλληνικαὶ λαβοῦσαι Ἑλληνικὰ ὀνόματα (Πτολεμαῖς, Τρίπολις) καὶ ἐστία Ἑλληνικοῦ καὶ δὴ καὶ Χριστιανικοῦ πολιτισμοῦ. Νοτιώτερον ἐν Παλαιστίνῃ, μεθ' ἑλθὼν τὴν ἐνταῦθα ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ πολιτικὴν καὶ ἐν μέρει ἠθικὴν ἀντίδρασιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, μεγίστας ἐποιήσατο προόδους ὁ Ἑλληνισμὸς ἤδη πρὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἡ παραλία ἡ Παλαιστινικὴ ἡ Φιλισταϊκὴ διατελοῦσα ἀμοιβαδὲν ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν τῆς Συρίας ἢ τῶν Πτολεμαίων τῆς Αἰγύπτου ἐξηλληνίσθη τάχιστα· ἐκ δὲ τῆς μεσογείου τὸ βόρειον, ἡ Γαλιλαία, ἔτι πρὸ τοῦ Χριστοῦ, καίπερ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ διατελοῦσα, εἶχε προσλάβει ἰσχυρότατον στοιχεῖον Ἑλληνισμοῦ, ὅστις ὀριστικῶς ἐπεκράτησεν ἐνταῦθα μετὰ τὴν διάδοσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ· τὸ δὲ μέσον, ἡ Σαμάρεια, ὑπέκυψεν ὡσαύτως κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ τοῦ πρώτου κηρύγματος καὶ ἔτι πρότερον εἰς τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ δὲ νοτιὰ χώρα, ἡ κυρίως Ἰουδαία μετὰ τῆς πρωτεύουσης Ἱερουσαλήμ, εἰ καὶ μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς πόλεως ταύτης ἐξωτερικῶς καὶ ἐπισήμως ἔμεινεν Ἰουδαϊκὴ καὶ κατ' ἐπιφάνειαν ἀνθελληνικὴ, κατὰ βάθος ὑπέκυψεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν ἠθικὴν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Αὐτὸ τὸ ἐκ τῆς κατὰ τῶν Σελευκιδῶν ἐπαναστάσεως τῶν Ἰουδαίων προελθὼν νέον Ἰουδαϊκὸν κράτος, οὐ οἱ ἡγεμόνες ἔλαβον τὴν Ἑλληνικὴν ἡγεμονικὴν προσωνομίαν βασιλεῦς καὶ ὀνόματα Ἑλληνικὰ (Ἀριστόβουλος, Ἀλέξανδρος), ἐγένετο ἐκ τῶν Ἑλληνιστικῶν λεγομένων κρατῶν τῆς Ἀνατολῆς, καὶ οἱ διαδεξάμενοι δὲ τοὺς Ἀσμοδαίους καλουμένους τούτους βασιλεῖς Ἰουδαῖοι δυνάσται ἔχοντες καὶ οὗτοι ὀνόματα Ἑλληνικὰ (Ἡρώδης, Ἀρχέλαος, Φίλιππος) ἦσαν βασιλεῖς ἢ τετράρχαι Φιλέλληνες καὶ Ἑλληνοισαῖ. Ὁ Ἑβραϊσμός διὰ τοῦ Φίλωνος καὶ διὰ τοῦ Φαρισαίου Ἰωσήπου ἔλαβε διαπρεπῆ θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ γραμματολο-

γίας. Αὐτὴ ἡ Ἱερουσαλήμ, μεθ' ἑλόν τὸ ἐν αὐτῇ ἐπὶ Χριστοῦ ἔτι ἀκμάζον πνεῦμα τοῦ αὐστηροῦ Ἰουδαϊσμοῦ, δὲν ἔμεινεν ἀμέτοχος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀφοῦ τέσσαρες συναγωγαὶ ἰδρύθησαν ἐν αὐτῇ χάριν τῶν Ἑλληνιζόντων τὴν γλῶσσαν Ἰουδαίων, καὶ ἡ γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἤδη καὶ ἐπὶ τῶν Ἀποστόλων κατέστη, ὡς φαίνεται, ἐπικρατοῦσα ἐν αὐτῇ, τοῦλάχιστον λαλουμένη σὺν τῇ Ἀραμαϊκῇ. Ἄλλ' ὁ ἐξελληνισμὸς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς Ἰουδαίας ἐπῆλθε κυρίως καὶ ὀριστικῶς μετὰ τὴν ἐπὶ Τίτου (70 μ. Χ.) καὶ εἶτα ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ (131 μ. Χ.) καταστροφὴν καὶ ἡ νέα χριστιανικὴ Ἱερουσαλήμ ὑπῆρξε πόλις Ἑλληνικὴ, ἀφοῦ ἡ πρώτη ἐν αὐτῇ Ἰουδαϊζουσα Χριστιανικὴ Ἐκκλησία μετέστη εἰς τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν, ἣτις καὶ αὐτῇ, ὡς θέλουμεν ἰδεῖ, ἦν τὸ πλείστον ἐξηλληνισμένη, ἡ δὲ Ἐκκλησία τῆς Ἱερουσαλήμ, ὡς καὶ πάσης τῆς Παλαιστίνης, ἐγένετο χριστιανικὴ ὑπὸ τὴν Ἑλληνικὴν ιδιότητα αὐτῆς, ὅπως καὶ ἡ τῆς λοιπῆς Συρίας.

Αὐτὴ ἡ Ῥωμαϊκὴ κατάκτησις τῆς Συρίας καὶ τῶν παρακειμένων χωρῶν καὶ ἡ μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν τελευταίων λειψάνων τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ Ἑλληνικῶν ἢ Ἑλληνιστικῶν κρατῶν ἐπελθοῦσα Ῥωμαϊκὴ πολιτικὴ καὶ διοικητικὴ συγκέντρωσις συνετέλεσε σφόδρα εἰς τὴν ἐν ταῖς χώραις ταύταις ἐμπέδωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς συνετέλεσεν εἰς τὴν διάδοσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολήν.

Ἄλλὰ τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς Ἀραμαϊστὶ λαλούσαις χώραις δὲν περιορίσθη ἐν ταῖς ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χώραις, τῇ Συρίᾳ δὴλον ὅτι καὶ τῇ Παλαιστίνῃ, ἀλλὰ καὶ ἡ εὐρυτάτη μεταξὺ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος χώρα, ἡ ἐκτεινομένη ἀπὸ τῶν νοτίων ὀρίων τοῦ Ἀρμενικοῦ ὄροπέδιου μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Περσικοῦ κόλπου, ὑπέκυψεν ἰσχυρότατα εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μεσοποταμίας ἡ ἀρχὴ ἐγένετο μὲν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου, ἀλλ' ὁ κυρίως τὴν μεγίστην ὄθησιν εἰς τὴν ἐξελλήνισιν τῆς χώρας ταύτης ὡς καὶ τῆς Συρίας

δοῦς ἦν ὁ ἰδρυτὴς τῆς τῶν Σελευκιδῶν δυναστείας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συριακοῦ κράτους Σέλευκος. Ὁ βασιλεὺς οὗτος, ὁ τοσαύτας κτίσας πόλεις Ἑλληνικὰς ἐν Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ καὶ ἐξελληνίσας τὰς χώρας ταύτας, « ἐξέτεινε τὸ καλὸν τοῦτο », καθ' ἃ αὐτὸς μαρτυρεῖ ὁ μέγας ἐξ Ἀντιοχείας σοφιστῆς Λιβάνιος, « ἐπὶ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος παραλαβὼν δὲ Βαβυλῶνα πόλεσιν (Ἑλληνικαῖς) πανταχόθεν ἐγκατέσπειρε καὶ τὴν Περσίδα καὶ ἕλως οὐδένα τόπον ἐπιτήδειον δέξασθαι πόλιν ἀφῆκε γυμνόν, ἀλλ' ἐλληνίζων διετέλεσε τὴν βάρβαρον » ¹⁾. Κατὰ τινὰ παράδοσιν τοῦ Μαλάλα ἀπὸ Πausανίου τοῦ χρονογράφου εἰλημμένην ²⁾, ὁ ἀριθμὸς τῶν πόλεων, ἃς ἔκτισεν ἐκτὸς τῆς Συρίας, ἐν Μεσοποταμίᾳ δὴλον ὅτι καὶ εἰς τὰ Περσικὰ μέρη, ἀνέρχεται εἰς 75, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα ἐξετίθεντο ὑπὸ τοῦ εἰρημένου Πausανίου τοῦ χρονογράφου. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀντιοχεὺς σοφιστῆς Λιβάνιος λέγει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου κτισθεισῶν πόλεων ἦν μείζων τῶν ὑπὸ τῶν Ἀθηνῶν ὁμοῦ καὶ τῆς Μιλήτου κτισθεισῶν, τῶν δύο τούτων πρωτεύουσῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἀποικισμῷ πόλεων, ὧν μόνῃ ἡ δευτέρα ἐξέπεμψεν ὀδοήκοντα ἀποικίας. — Ἐδεσσα ἐν τῇ βορείῃ Μεσοποταμίᾳ φέρουσα τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους πρωτεύουσῆς καὶ Σελεύκεια, ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἔλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἐν τῇ νοτίῃ Μεσοποταμίᾳ ἦσαν τὰ κυριώτατα κέντρα τοῦ ἐν τῇ εὐρείᾳ ταύτῃ χώρᾳ τοσοῦτον διαδοθέντος καὶ καλλιεργηθέντος Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ἀνάγκη νῦν νὰ πραγματευθῶμεν λεπτομερέστερον ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα περὶ τῶν μεγάλων ἐν τε τῇ Συρίᾳ καὶ τῇ Μεσοποταμίᾳ κέντρων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἰδίᾳ τὰ περὶ τῶν μεγίστων καὶ περιφημοτάτων Ἑλληνικῶν κτισμάτων, ἧτοι ἀποικιακῶν πόλεων Ἑλληνικῶν, δι' ὧν αἱ χώραι αὐταὶ ἀπὸ τοῦ βαρβαρικοῦ μετέστησαν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ ἐγένοντο χώραι ἀκραιφνῶς Ἑλληνικαί.

Ἐπιφανέστατον τῶν τοιοῦτων κτισμάτων εἶνε, καθ' ἃ καὶ ἐν

¹⁾ Λιβανίου λόγοι ἐκδ. Reiske τόμ. 1. σελ. 304 - 305.

²⁾ Μαλάλ. χρονογραφ. ἐκδ. Bonn σελ. 203.

τοῖς ἔμπροσθεν εἶρηται, ἢ παρὰ τὸν Ὀρόντην ἰδρυμένη μεγάλη Ἑλληνικὴ πόλις Ἀντιόχεια. Τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλεως ταύτης καὶ δὴ τὰ περὶ τῆς γενέσεως αὐτῆς λεγόμενα, καὶ περ μετὰ μύθων μεμιγμένα, εἶνε τοσοῦτω μᾶλλον ἄξια λόγου καὶ ἀναγραφῆς, ὅσον ἐξ αὐτῶν τῶν παραδόσεων συναπτομένων πρὸς ὅσα ἄλλοθεν γινώσκομεν ἐξάγεται ἀμυδρῶς πως ὅτι πρὸ τοῦ κυρίως κτισθῆναι τὴν πόλιν ταύτην ἢ λαβεῖν τὸ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὄνομα αὐτῆς ὑπῆρχεν ἐν τῇ θέσει αὐτῆς ἢ ἐγγύς που τῆς θέσεως αὐτῆς κτίσμα Ἑλληνικὸν ἔχον τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Σελεύκου καὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου χρόνοις. Ἡ ὑπαρξίς δὲ πόλεως Ἑλληνικῆς ἐπιφανισμένης ἐν Συρίᾳ πρὸ τῶν Μακεδόνων, ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, ἄγει ἡμᾶς εἰς τὸ γενικώτερον συμπέρασμα ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς Συρίας ὡς πρὸς τὰς πρώτας καὶ ἀμυδρὰς αὐτοῦ ἀρχὰς εἶνε ἀρχαιότερος τῆς περιόδου τῆς Μακεδονικῆς. Εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς διὰ τοῦ ἀποικιακοῦ αὐτοῦ κράτους εἶχε καταλάβει πρὸ ἀμνημονεύτων σχεδὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ χρόνων σύμπασαν τὴν δυτικὴν παραλίαν τῆς μεγάλης χερσονήσου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐντεῦθεν δὲ διὰ νέων ἀποικιῶν ἐξ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ ἀποίκων πόλεων τὸ πλεῖστον πεμφθειῶν ἐξηλληνίσθησαν οὐ μόνον πᾶσαι αἱ Ἀσιατικαὶ ἀκταὶ τῆς Προποντίδος καὶ τοῦ Βοσπόρου, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ νότιαι καὶ Ἀνατολικαὶ ἀκταὶ τοῦ Εὐξείνου πόντου, περιλαμβανομένων τῶν πρὸς τὴν θάλασσαν ταύτην ὑπωρειῶν τῆς μεγάλης ὀρεινῆς σειρᾶς τοῦ Καυκάσου. Ἄλλ' ὅπως τὰ βόρεια ἐν τῷ Εὐξείνῳ παραλία τῆς Μ. Ἀσίας ἐκαλύφθησαν ὑπὸ πυκνῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, οὕτω καὶ ἡ νοτιὰ παρὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μεσόγειον ἐκτεινομένη παραλία χώρα τῆς χερσονήσου ταύτης, ἀπὸ τῆς ἀπέναντι τῆς Ῥόδου ἄκρας τῆς Λυκτικῆς μέχρι τοῦ μυχοῦ τοῦ Ἰσσηκοῦ κόλπου, ὑπέκυψεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν ῥοπήν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ καὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Εἶνε ἀληθές ὅτι ἡ πέραν τῶν ἀκτῶν τοῦ Παμφυλιακοῦ κόλπου ἐκτεινομένη παραλιακὴ χώρα Κιλικία δὲν ὑπέκυψεν ἐν ᾧ βαθμῷ αἱ

ἄλλαι παραλιακαὶ χώραι τῆς Μ. Ἀσίας εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἀπέναντι κειμένης μεγάλης νήσου Κύπρου, ἰσχυρὰ ἐγένετο ἢ τε ἀνάμιξις τοῦ Ἑλληνικοῦ πρὸς τὸ Ἀσιατικόν (ἰδίᾳ Ἀσσυριακόν καὶ Φοινικικόν) καὶ ἢ ἐπὶ τὸ Ἀσιατικόν τοῦτο ῥοπή αὐτοῦ. Ἡ Ταρσὸς ἰδίᾳ, ἢ προσλαβοῦσα Ἑλληνας ἅμα καὶ Σύρους ἢ Ἀσσυρίους ἐποίκους, ὑπῆρξε τὸ κέντρον τῆς συναντήσεως Ἑλληνικοῦ καὶ Ἀσσυριακοῦ βίου. Ἐὰν λοιπὸν ἀναλογισθῶμεν ὅτι περὶ τὰ τέλη ἤδη τοῦ 8 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος ἐπὶ τῶν βασιλέων τῆς Ἀσσυρίας Συναχειρίμ καὶ Ἀσσαραδῶν καθ' ἅπασαν τὴν παραλίαν τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τῶν πρὸς Πόντον ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου καὶ τῶν παραλίων τῆς Κολχίδος μέχρι τῆς νοτιανατολικωτάτης ἀκτῆς τῆς χερσονήσου ταύτης, τοῦ Ἰσσηκοῦ δῆλον ὅτι κόλπου, ἐπεκράτει ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς διατελῶν, ὡς ἐν Κύπρῳ, οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰς ἄμεσον ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐπαφὴν πρὸς τὸν βίον τὸν Ἀσιατικόν καὶ δὴ πρὸς τὸν Ἀσσυροβαβυλωνιακόν, ὅτι τὸ πλήρωμα τοῦ περιφήμου στόλου τοῦ Συναχειρίμ, τοῦ κατασκευασθέντος ἐν τῇ Νινευί ἐν τῷ Τίγγρητι ποταμῷ καὶ διὰ τοῦ ποταμοῦ πλεύσαντος εἰς τὸν Περσικόν κόλπον (696 π. Χ.), συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἀπὸ Ἑλλήνων μισθοφόρων ναυτῶν¹⁾, ὅτι ὁ τοῦ Συναχειρίμ υἱὸς καὶ διάδοχος μέγας Ἀσσαραδῶν εἶχεν ἐν τῷ στρατῷ αὐτοῦ μισθοφόρους Ἑλληνας²⁾, ὅτι ὁ Ἀσσύριος βασιλεὺς οὗτος ἦλθεν εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἑλληνας ἡγεμόνας τῆς Κύπρου³⁾, ὅτι περὶ τοῦ Πυθαγόρου αὐτοῦ ἐθρυλεῖτο ὅτι ἐπεσκέψατο τοὺς βασιλεῖς Συναχειρίμ καὶ Ἀσσαραδῶν⁴⁾ καὶ ὅτι βραδύτερον ὁ τοῦ περιφήμου Λεσβίου ποιητοῦ Ἀλκαίου ἀδελφὸς Ἀντιμενίδας ὑπῆρέτει ἐν τῷ Ἀσσυροβαβυλωνιακῷ στρατῷ ἂν ἀναλογισθῶμεν πάντα ταῦτα, πειθόμεθα εὐκόλως, ὅτι ὁ Ἑλληνι-

¹⁾ Π. Καρολίδου ἱστορία Παγκόσμου. τόμ. α' σελ. 428-421.

²⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι σελ. 448.

³⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι σελ. 449.

⁴⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι σ. 448 σημ. 2.

σμός ὁ κατὰ τὸν 7 καὶ 6 π. Χ. αἰῶνα τοσοῦτον ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ἐπικρατῶν, ὁ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους καὶ ἐν Αἰγύπτῳ εἰς μεγάλην ἀνελθὼν δύναμιν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν (ἐπὶ τοῦ Ψαμμητίχου Α' καὶ τοῦ Ἀμάρσιδος¹⁾), ἐξέτεινε τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ καὶ εἰς τὸ μέγα Ἀσσυροβαβυλωνιακὸν κράτος χρησιμοποιοῦμενος ὑπὸ τούτου ἰδίᾳ στρατιωτικῶς καὶ ναυτικῶς. Ἀναμφιβόλως δὲ ὁ αὐτὸς Ἑλληνισμὸς βραδύτερον ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπὶ τῆς Ἀσίας ἀρχῆς τῶν Ἀχαιμενιδῶν, ὅτε πᾶσα ἡ ἄνω Ἀσία (καὶ μετ' αὐτῆς ἡ Συρία καὶ ἡ Μεσοποταμία) ἀποτελοῦσα σατραπείας τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου βασιλέως, ἕνεκα τῆς μεΐζονος μεταξύ πάντων τῶν λαῶν καὶ χωρῶν ἐπελθούσης συγγωνίας καὶ ἐπικοινωνίας συνεδέθη στενωτέρον πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, ἐξετάθη καὶ εἰς τὰς παρά Εὐφράτην καὶ Τίγρητα χώρας καὶ ἡ Συρία κατέστη προσιτωτέρα εἰς τοὺς Ἕλληνας. Καὶ τότε φαίνεται ὅτι καὶ πόλις ἰδρύθη Ἑλληνικὴ ἢ ὑπάρχουσα κατέστη γνωριμωτέρα ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου βραδύτερον ἐκτίσθη ἡ Ἀντιόχεια, πόλις καλουμένη Ἰώνη. Τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης ἀποικίας τὴν ἀρχὴν ὁ ἐξ Ἀντιοχείας καταγόμενος Διδάνιος ἀνάγει εἰς τοὺς χρόνους τῶν Ἀσσυρίων²⁾, λέγει δὲ ὅτι οἱ τε Ἀσσύριοι καὶ μετ' αὐτοὺς οἱ Πέρσαι ἀνέκαθεν ἐσεβάσθησαν τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην ἀποικίαν, αὐτὸς δὲ ὁ τοῦ μεγάλου Κύρου υἱὸς καὶ διάδοχος Καμβύσης κατὰ τὴν εἰς Αἰγύπτου στρατείαν διερχόμενος διὰ τῆς Συρίας, πρεσβείας πεμφθείσης πρὸς αὐτὸν χάριν αἰτήσεώς τινος ὑπὲρ τῆς πόλεως, ἐρωτήσας καὶ μαθὼν τίνες ἦσαν καὶ ὅτι ἴδρυσαν τὴν πόλιν ἐν Συρίᾳ οἱ Ἕλληνες, ἵνα ἔχωσι κοινότητα ἰδίαν αὐτοτελεῆ καὶ μὴ ὦσιν ἀφανεῖς ἐν τῇ χώρᾳ, « καὶ θαυμάσας τὸ συμμίξαι βουλευθῆναι μᾶλλον ἢ παριόντα λαθεῖν »³⁾ ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐ-

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 617.

²⁾ Ἡρόδ. Β', 164 καὶ 178.

³⁾ Διδάν. αὐτόθι σελ. 291· « ὡς καὶ τῇ Περσικῇ βασιλείᾳ τὸ χωρίον ἄνωθεν αἰδέσιμον, καὶ νῆ Δία γε καὶ τοῖς Περσῶν θεοῖς ἔντιμον καὶ πρό γε ἐκείνων Ἀσσυρίους ».

τοῦ, ἀντὶ τὴν ζήτησιν χάριτας παρ' ἀνθρώπων καταλαβόντων γῆν ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ, ἐθεώρησεν αὐτοὺς εὐεργέτας καὶ ἀπέπεμψεν αὐτοὺς μετὰ δώρων. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς τραχύτητος καὶ δξύτητος τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Καμβύσου τοσαύτην ἐντύπωσιν ἐνεποίησε τοῖς συγχρόνοις, ὥστε ἀπέδιδον τὸ γεγονός εἰς θείαν τιμὰ ὑπὲρ τῆς πόλεως πρόνοιαν καὶ ἐνεργείαν¹⁾. Ἐκ περισσοῦ δὲ παρεδίδοτο, ὅτι ὁ Καμβύσης στρατοπεδεύων παρὰ τὴν Ἰώνην εἶδεν ἐν ὄνειρῳ τὸν θεὸν Ἥλιον προλέγοντα αὐτῷ ὅτι ἐκεῖ ἔμελλε νὰ κτισθῇ πόλις Μακεδονικὴ (« Μακεδόνων ποίημα »). Καὶ ταῦτα μὲν πάντα μαρτυροῦσιν ἀρκούντως πιθανῶς τὰ περὶ τῆς ἱστορικῆς ὑποστάσεως τῆς πόλεως, τοῦλάχιστον ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Περσῶν. Ἄλλ' ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος εἶνε αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως « Ἰώνη » ἐν τῇ πιθανῇ ἐτυμολογίᾳ καὶ ἐρμηνείᾳ αὐτοῦ. Ἡ παράδοσις ἢ ἀναφερομένη ὑπὸ τε τοῦ Διδανίου²⁾ καὶ ὑπὸ τοῦ Μαλάλα³⁾ καὶ ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων, Στεφάνου Βυζαντίου⁴⁾ καὶ Εὐσταθίου⁵⁾, συνδέει τὸ ὄνομα Ἰώνη πρὸς τὴν Ἰῶ τοῦ Ἰνάχου καὶ τὰς πλάνας αὐτῆς. Ἀφοῦ ἀρχαιότεραι παραδόσεις συνέδεσαν τὸ Ἰόνιον πέλαγος πρὸς τὸν μῦθον τῆς Ἰοῦς⁶⁾, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Βόσπορος, ὁ τε Θρακικὸς καὶ ὁ Κιμμέριος, συνεδέθη μετὰ τοῦ μύθου τῆς εἰς βοῦν μεταμορφώσεως Ἰοῦς, εὐλογώτατος ἦτο καὶ τὸ ὄνομα τῆς Ἰώνης τῆς Συρίας νὰ συνδεθῇ μετὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος, ὅπερ ἐγένετο καὶ αἰτία ἵνα παρὰ μεταγενεστέροις τὸ Ἰώνη μεταπέση εἰς Ἰώπολις⁷⁾.

¹⁾ Διδάν. αὐτ. σελ. 292 « οὐχ ὡς ἀπαιτεῖν δίκαιος ὢν χάριτας τοῖς τὴν αὐτοῦ κατέχοντας, ἀλλ' ὡς ἂν αὐτὸς ἐκείνοις ὀφείλων τῆς ἐνοικήσεως, οὕτω διετέθη τὴν γνώμην· σημείον δὲ δῶρα δούς, ὡσπερ εὐεργέτας ἀπέπεμψεν . . . τὸ γὰρ τὸν ὀργῆ χρώμενον πρὸς ἅπαντα καὶ τὴν ὠμότητα ποιοῦμενον ἠδονῆν, κρείττω γενόμενον πρὸς τὴν ἐκείνων θεῶν μὴ παροξυνθῆναι πρὸς ἄνδρας Ἑλλήνας τὴν βασιλέως νεμομένους πῶς οὐ θεοῦ τινος ἦν ἀντικρυς . . . ; »

²⁾ Διδάν. ἐν εἰρ. τ. . . σελ. 287.

³⁾ Ἰωάν. Μαλάλα χρονογραφίας σ. 28-30 ἐκδ. Βόννης.

⁴⁾ Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Ἰωνόπολις.

⁵⁾ Εὐστ. Παρεκθ. εἰς Διονύσιον. Περιηγ. στ. 917.

⁶⁾ Αἰσχύλ. Προμηθ. δεσμ. στ. 840.

⁷⁾ Πausανίου Δαμασκηνοῦ Ἀποσπάσματα. Ἰδ. Historici Graeci minores ἐκδ. Dindorf τόμ. 1 σ. 157.

Κατὰ τὴν παράδοσιν λοιπὸν ταύτην τὴν μετὰ μύθων ἀναγκαίως ἕνεκα τῆς Ἰοῦς ἀναμειγμένην οἱ κτίσται τῆς Ἰώνης ἦσαν Ἀργεῖοι (ὅπως καὶ οἱ τῆς Ταρσοῦ) ἐκ τοῦ Ἄργου τῆς πατρίδος τῆς Ἰοῦς πρὸς ζήτησιν μετὰ τὴν ἐξαφάνισιν αὐτῆς ἐλθόντες. Ὅτι δὲ ἀρχηγὸς τῆς στρατείας ταύτης δὲν ἀναφέρεται Ἀργεῖος, ἀλλ' ὁ Τριπτόλεμος ὁ Ἐλευσίνιος, ὁ κτίσας τὴν πόλιν ὑπὸ τῷ ὄρει Κασίῳ ἅμα δὲ καὶ Διὸς ἱερὸν *Νεμείου* (μετονομασθέντος εἶτα Διὸς Κασίου), τοῦτο προῆλθε μᾶλλον ἐκ τῆς συναφείας ἢ μᾶλλον τῆς συγχύσεως τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς τοῦ Τριπτολέμου¹⁾ Ὑόνης μετὰ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως Ἰώνης. Μετὰ τοὺς Ἀργεῖους τούτους ἀπέκχησαν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον²⁾ εἰς τὴν Ἰώνην *Κρητες* ὑπὸ τὸν Κᾶσον, ὅστις συγγενεῦν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Κύπρου ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα πολλοὶ Κύπριοι ἐγκαταστῶσιν ἐν τῇ ἐν Συρίᾳ Ἑλληνικῇ ἀποικίᾳ, εἶτα δὲ ἦλθον καὶ Ἡρακλειδῶν τινες τῶν καταδιωκομένων ὑπὸ τοῦ Εὐρυσθέως καὶ ἠύξησαν τὴν πόλιν. Οὕτω δὲ συνέστη ἐν Συρίᾳ ἐν χρόνοις ἀρχαιοτάτοις ἀποικία Ἑλληνικὴ ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων Ἑλληνικῶν λαῶν « τὰ παρ' ἐκάστου σεμνὰ συναγαγοῦσα εἰς ταυτό, τὴν Ἀργείων παλαιότητα, τὴν Κρητικὴν εὐνομίαν, γένος ἐκ Κύπρου βασιλείον, τὴν Ἡρακλέους ἀπορροήν ». Ἐξεταστέον νῦν τίς ὁ ἱστορικὸς πυρὴν τῶν μυθικῶν τούτων παραδόσεων. Ὡς πρὸς τοῦτο παρατηρητέον ὅτι τὰ περὶ τῆς ἐξ Ἄργου ἀποικίσεως τῆς Ἰώνης παραδιδόμενα φέρουσι πάντα χαρακτῆρα καθόλου μυθικὸν προερχόμενον ἐκ τῆς τῶν ὀνομάτων *Ἰῶ* καὶ *Ἰώνη* πλημμελῶς γενομένης συναφείας, ἴσως δὲ καὶ ἐκ τῆς ἐν Ἰώνῃ καὶ Ἀντιοχείᾳ βραδύτερον ἐπιχωριαζούσης λατρείας τοῦ Νεμείου Διός, ἥτοι τοῦ Διὸς τῶν νεμῶν τοῦ λατρευομένου ἐν πολλοῖς Ἑλληνικοῖς τόποις³⁾ καὶ συναφθέντος ἐν Συρίᾳ πρὸς τὰ ἐν Ἀργολίδι τελούμενα Νέ-

¹⁾ Ἰδ. τὸν Σχολιαστὴν τοῦ Λατίνου ποιητοῦ Ποπινίου Στατίου εἰς *Θηβαΐδα* (Thebaïs) στ. 2, 382.

²⁾ Διδάκν. αὐτ. σελ. 289 κ.

³⁾ Ἰδ. *Θουκ. Γ.*, 96.

μεα τοῦ Νεμείου Διός. Πολλῶ πλεον ἀκραιφνῶς μυθικὰ θεωρητέα τὰ περὶ ἀποικίσεως Ἡρακλειδῶν εἰς Συρίαν θρυλούμενα. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἔχουσι τὰ περὶ τῶν ἐκ Κρήτης καὶ Κύπρου ἀποικιῶν λεγόμενα. Ἡ Κρήτη, ἥτις ἀπὸ τῶν παναρχαίων χρόνων διετέλει εἰς ζωηρὰν ἐπικοινωνίαν πρὸς τὰ Συριακὰ παράλια καὶ ἐξ ἧς ἐστρατολογοῦντο οἱ ἀποτελοῦντες τὴν βασιλικὴν φρουρὰν τοῦ Δαυὶδ *Κρέτι* (κατὰ τὸ Ἑβρ. κείμενον τῆς Π. Δ.) ἢ Κρήτιοι (κατὰ τοὺς Ο'), πιθανώτατον ἦτο ὅτι εἶχε πέμψει ἀποικίαν εἰς Συρίαν πολὺ πρὸ τῶν Μακεδονικῶν καὶ τῶν Περσικῶν ἔτι χρόνων ὑποθετέον τοῦλάχιστον ὅτι Κρητες ὀπωσδήποτε ὑπῆρχον ἐν Συρίᾳ ἐπιδημοῦντες καὶ συντελέσαντες εἰς τὴν κτίσιν τῆς Ἰώνης. Πολλῶ πλεον εὐλόγος ἢ τοιαύτη ὑπόθεσις περὶ Κύπρου. Ἡ Κύπρος, ἥτις ἐπὶ Σαργῶν ἤδη τοῦ μεγάλου Ἀσσυρίου βασιλέως (721 - 704 π. Χ.) εἶχεν ἀναγνωρίσει τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀσσυρίων¹⁾, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Σαργῶν ἔτι μᾶλλον κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα συνεδέθη πρὸς τὴν Ἀσσυρίαν ἢ Κύπρος, ἥτις νῦν ἔτι τοσοῦτον ἐμπορικῶς καὶ ἀποικιακῶς συνδέεται μετὰ τῶν παραλίων τῆς Κιλικίας καὶ τῶν ἀκτῶν τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου, εἶνε πιθανώτατον ὅτι κατὰ τοὺς Ἀσσυριακοὺς ἔτι χρόνους εἶχε μετάσχει, ἐν περιορισμένῳ ὀπωσδήποτε μέτρῳ, τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς ἄνω Συρίας.

Ἀλλὰ τὸ ἀξιοσημείωτον ἐν πᾶσι τούτοις εἶνε ὅτι αὐτὸ τὸ ὄνομα *Ἰώνη*, τὸ συναφθὲν πλημμελῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πρὸς τὴν *Ἰῶ* καὶ ἐντεῦθεν μεταπεσὸν καὶ εἰς Ἰώπολις, οὐδὲν ἄλλο πιθανώτατα σημαίνει ἢ *Ἑλλάς*, πόλις *Ἑλληνική*, *Ἰωνία*, καθότι ἐνταῦθα εὐρίσκομεν τὸ ὄνομα, ὅπερ οἱ Ἀσιατικοὶ λαοὶ ἔδιδον εἰς τὸν ὄλον Ἑλληνικὸν λαόν, καὶ ὅπερ εὐρίσκομεν ὑπὸ τύπον *Ἰαβάν* (*Ἰαμάν*;) ἐν ταῖς σφηνοειδέσιν Ἀσσυριακαῖς ἐπιγραφαῖς²⁾, *Ἰαβάν* ἐν τῇ Π. Δ. (*Ἰωνᾶν* παρὰ τοῖς Ο'), *Οὖιν* (πλ. Οὖινιμ) ἐν Αἰγυπτιακαῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ 8 π. Χ. Αἰῶνος), Οὖιν παρὰ τοῖς

¹⁾ Π. Καρολίδου Ἱστορ. Παγκόσμ. τόμ. 1 σελ. 398.

²⁾ Π. Καρολίδου ἐν εἰρ. τόπ. σελ. 385 σημ.

Ἀρμενίους μέχρι σήμερον (καὶ Οὐνι-στάν = Ἑλλάς), Γιουν-άν (πλ. τοῦ Γιούν ἢ Ἰούν) ἐν τῇ Ἀραβικῇ, Περσικῇ καὶ Τουρκικῇ (Γιουανιστάν = Ἑλλάς) ¹⁾.

Ἡ Ἰώνη λοιπὸν αὕτη ὑπῆρξεν ἡ πρώτη κοιτίς τοῦ ἐν Συρίᾳ Ἑλληνισμοῦ, ἡ πρώτη ἐν Συρίᾳ Ἑλληνικὴ πόλις, ἔνθα ὁ Ἑλληνικὸς βίος συνηγήθη μετὰ τοῦ Ἀσσυριακοῦ βίου καὶ ἡ Ἀσσυριακὴ θεότης Ἰσιὰρ ἢ Ἀσιάρτη μετέποιήθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν θεὰν Ἀρτεμιν, ἧς θεᾶς ὁ ἐν Ἰώνῃ πανάρχαιος ναὸς ἐθεωρεῖτο ὅτι ἐκτίσθη ὑπὸ τῆς Σεμιράμιδος πολὺ πρὸ τοῦ ἐνταῦθα γενομένου Ἑλληνικοῦ συνοικισμοῦ, ἦν δὲ πλουσιώτατα κεκοσμημένος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Περσικῆς κυριαρχίας, ὅτε ὁ Καμβύσης ἐκτίσεν καὶ δευτέρον ναόν, τὸν τοῦ ἀδελφοῦ τῆς θεᾶς Ἀπόλλωνος (Ἡλίου τῶν Περσῶν) ²⁾. Διὰ τῆς κτίσεως τῆς Ἰώνης, μιᾶς μόνης πόλεως οὐχὶ μεγάλης, ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Συρίᾳ δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ποιῆται προόδους ὑλικὰς μεγάλας πρὸ τῆς Μακεδονικῆς περιόδου, καὶ αὕτη δὲ ἡ Ἰώνη δὲν ἠδύνατο νὰ καταστῇ μεγάλη καὶ ἰσχυρὰ πόλις καὶ πολιτεία. Αὐτὸς ὁ Λιβάνιος μαρτυρεῖ τοῦτο, ἐξηγούμενος δ' ἅμα καὶ τὴν αἰτίαν λέγει ὅτι ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆ τοῦ κράτους τοῦ μεγάλου βασιλέως δὲν ἦτο δυνατὸν πόλις Ἑλληνικὴ (μάλιστα μεσόγειος) νὰ καταστῇ ἰσχυρὰ καὶ ἐπιφοδός. Ἔδει νὰ παρέλθῃ ἔτι χρόνος πολὺς καὶ νὰ ἐπέλθωσιν εὐμενεστάται περιστάσεις καὶ νέα κατὰστασις πραγμάτων ἵνα ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἐνεργῆ ἰσχυρότερον καὶ τελεσφορότερον ³⁾. Τοιαύτην κατὰστασιν ἐδημιούργησε

¹⁾ Αὐτὸς ὁ Αἰσχύλος (Πέρσ. στ. 563) μαρτυρεῖ, ὅτι οἱ Πέρσαι Ἰωνας ἐκάλουν πάντας τοὺς Ἑλληνας. Εἶνε δὲ γνωστὸν, ὅτι τὸ ὄνομα Ἰων ἐξ Ἀσίας ἔλκει τὴν καταγωγὴν καὶ ἐν ταῖς ἐν Μ. Ἀσίᾳ ἀποικίαις πρῶτον παρήχθη.

²⁾ Λιβάν. αὐτόθ. σελ. 293.

³⁾ Αὐτόθι σελ. 295· « οὐ μὴν εὐθὺς ἡ πόλις μεγάλη καὶ πολυάνθρωπος· οὕτω γάρ, οἶμαι, συμφέρον, ἀλλ' ἀνέμενον ἢ ταύτης ἀξίαις τὸν ἀμείνω χρόνον. Τέως δὲ ἐν βραχυτέρῳ διῆγε πλάσματι, μένουσα ἐλάττων ἡνίκα οὐ βέλτιον εἶναι μεῖζω. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Εἰ τὸ μέτρον αὐτῆς ὡς ἐπὶ πλείστον ἐξῆκτο τῆς γῆς, ἔτι Περσῶν Ἀσίαν ἐχόντων, οἷ καὶ χρόμασιν ἰσχυον, καὶ ὄπλοις ἔρρωντο καὶ πᾶσιν ἐξέλαμπον, ἦν ἀνάγκη καλουμένουσιν ὑπὸ τῶν ἡγουμένων εἰς κοινωνίαν στρατείας ἢ πειθομένους στρατεύεσθαι, ἢ μὴ πειθομέ-

τῷ Ἑλληνισμῷ ἐν Συρίᾳ ἡ μάχη τῆς Ἰσοῦ, δι' ἧς κατ' οὐσίαν κατελύθη ἡ ἐπὶ τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν ἀρχὴ τοῦ μεγάλου βασιλέως καὶ ἠνεώχθη μέγα στάδιον ἐνεργείας εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν. Ὁ μέγας νικηφόρος Ἑλλην βασιλεὺς ἐπειγόμενος εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας δὲν ἠδύνατο πάντως ἐν τῷ βραχεῖ χρόνῳ τῆς ἐν Συρίᾳ διαμονῆς ἢ κάλλιον τῆς διὰ Συρίας διαβάσεως ἐν μιᾷ ὁρμῇ νὰ ἐξελληνίσῃ τὴν χώραν, ἀλλὰ τὸ μέχρι τοῦδε ὑπ' αὐτοῦ κατορθωθὲν ἦν δυνάμει βάσις στερεὰ τῶν ἐν σμικρῷ χρόνῳ μετ' ὀλίγων τελεσθησομένων. Κτίσματα Ἑλληνικά, πόλεις δῆλα δὴ ἀποικοὶ Ἑλληνικαὶ ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθεῖσαι, μνημονεύονται μόνον δύο: ἡ Ἀλεξάνδρεια ἢ κατ' Ἰσοῦν ¹⁾ καὶ ἡ Νικόπολις ²⁾. ἀλλ' ἦτο φυσικὸν ὅτι ἐγένοντο καὶ ἐνταῦθα ἐπ' αὐτοῦ ἤδη αἱ πρῶται τῶν τοσοῦτων κτισμάτων προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ βορείῳ Συρίᾳ τόποι τινὲς καὶ δὴ αὐτὸς ὁ τόπος, ἐν ᾧ ἐκτίσθη ἡ ἐν Ἀνατολῇ πρωτεύουσα τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ Ἀντιόχεια, συνεδέθησαν μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Μακεδόνα ἥρωος. Οὕτω λέγεται ὅτι εἰσελάσας οὗτος εἰς τὴν ἄνω Συρίαν ἔστησε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐν τῷ τόπῳ, ἔνθα ἐκτίσθη ἡ Ἀντιόχεια παρά τινα πηγὴν, ἧς τὸ ἠδύποτον ὕδωρ ἀνέμνησεν αὐτὸν τοῦ μητρῶου μαστοῦ, δι' ὃ καὶ τῆς μητρὸς τὸ ὄνομα ἔδωκεν αὐτῇ καὶ εἰς ἱερὸν τόπον ἐσχημάτισεν αὐτόν. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ τόπῳ καὶ χώρῳ, ἔνθα ἐκτίσθη ἡ Ἀντιό-

νοὺς Πέρσαι πολεμεῖν, μίαν δὲ πόλιν τοσαύτη βασιλεῖα· ἦν δ' ἂν οὔτε ἐκεῖνο καλόν, οὔτε τοῦτο ἀκίνδυνον. Νῦν δ' οὐκ αὐξηθέντες παρὰ καιρὸν, ἀλλ' ἐν τούτῳ σχήματος στάντες, ὃ καὶ τοῦ δρᾶν τι δυσχερὲς καὶ τοῦ παθεῖν τι κακὸν ἀπῆλλαττεν, εἰς μέγεθος προὔδησαν, ἡνίκα ἔρχεν ἔδει.»

¹⁾ Ἡ ἐν τῷ μυθῷ τοῦ Ἰσαιοῦ κόλπου Ἀλεξάνδρεια ἢ κατ' Ἰσοῦν παραδίδεται ὡς ἄμεσον κτίσμα τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἰδ. κατωτέρω.

²⁾ Ἡ Νικόπολις, ἡ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἐν Ἰσοῦ νίκης τοῦ Ἀλεξάνδρου οὕτως ὀνομασθεῖσα, ἀλλ' οὐσα οὐχὶ ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν Ἰσοῦν, ὡς πλημμελῶς παρέδωκεν ὁ Στέφ. Βυζάντ. (ἐν λ. Ἰσοῦς), ὑπὸ τε τοῦ Σπράβωνος (ΙΓ', 676) καὶ ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Ε', 8, 7) θεωρεῖται ὡς ἐν Κιλικίᾳ κειμένη, ἀλλ' ἐν τοῖς νομίμασιν αὐτῆς καλεῖται πόλις Σελευκίδος (Νικόπολιτῶν Σελευκίδος), Σελευκίς δὲ ἦν χώρα τῆς ἄνω Συρίας, ἧς (Σελευκίδος) πόλις ἦν καὶ Ἀντιόχεια.

γεια, ἔθηκε τὴν πρώτην βᾶσιν πόλεως Ἑλληνικῆς, κτίσας ναὸν τοῦ πατρῖου τῆ Μακεδονία θεοῦ Διὸς Βοττιαίου ¹⁾ καὶ ὁ τόπος, ἔνθα ἐκτίσθη ὁ ναὸς οὗτος, ἐκλήθη ἔκτοτε ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πατρίδος τοῦ Ἀλεξάνδρου *Ἡμαθία*, ἐκ τῆς ἑμωνύμου δῆλον ὅτι Μακεδονικῆς χώρας *Ἡμαθίας* ²⁾. Ἀλλὰ τὸ κύριον ἔργον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ τῆς Συρίας συνετελέσθη ἐπὶ τῶν λεγομένων διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐκ τούτων πρῶτος ὁ Ἀντίγονος, ὁ ισχυρότατος τῶν ἐν Ἀσίᾳ Μακεδόνων σατραπῶν, ἔκτισεν ἐκκαίδεκα ἔτη μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ Ἀλεξάνδρου (307 π. Χ.) πόλιν Ἑλληνικὴν ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ κληθεῖσαν ἐπωνύμως τοῦ κτίστου *Ἀντιγόειαν* εἰς ὠριαίαν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς μετ' ὀλίγον κτισθείσης Ἀντιοχείας, οἰκίσας αὐτὴν ἐκ παντοίων Ἑλλήνων, ἐν οἷς ἦσαν καὶ Ἀθηναῖοι. Ἐκ τῆς πόλεως δὲ ταύτης ὀρμώμενος καὶ ὑπὸ τοῦ αὐτόθι φανέντος οἰωνοῦ τῶν θεῶν ἀγόμενος ἔκτισε περὶ τὸ 300 π. Χ. ὁ ἐκ τῶν νικητῶν τοῦ Ἀντιγόνου Σέλευκος ὁ Νικάτωρ ἐν τῇ θέσει, ἐν ἣ ὁ Ἀλέξανδρος εἶχεν ἰδρύσει τὸν ναὸν τοῦ Βοττιαίου Διός, πόλιν, ἣν ὠνόμασεν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀντιόχειαν. Οὕτως ἐκτίσθη τῷ 300 π. Χ. ἡ μεγάλη κοσμοϊστορικὴ ἐν Συρίᾳ Ἑλληνικὴ πόλις, μία τῶν λαμπροτάτων ἐστιῶν τοῦ ἐν Ἀνατολῇ Ἑλληνισμοῦ καὶ κέντρον περιφανέστατον παγκοσμίου ιστορικῆς κινήσεως μεγίστην ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ κτησάμενον σημασίαν καὶ σπουδαιότητα.

Τὴν νέαν Ἑλληνικὴν πόλιν ᾤκησαν Ἕλληνες μετοικήσαντες ἐκ τῆς πλησίον κειμένης Ἀντιγονείας καὶ ἐκ τῆς ἀνωτέρω διὰ μακρῶν μνημονευθείσης προμακεδονικῆς Ἑλληνικῆς πόλεως Ἰώνης, ἔτι δὲ πολλοὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν (ἀπόμαχοι πάντες) τοῦ

¹⁾ Ἐκ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ πόλεως Βοττιαίας ἢ Βοττίας. Ἀλλ' ἡ ἰδρυσις τοῦ ἱεροῦ τοῦ Βοττιαίου Διὸς ἐν Συρίᾳ ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ Πausανίου τοῦ Δαμασκοῦ (ἐν εἰρ. τ. σ. 158) εἰς τὸν Σέλευκον Α' τὸν Νικάτορα. Ὁ εἰρημένος συγγραφεὺς (αὐτόθι) ἀναφέρει καὶ κώμην Βοττίαν κειμένην ἀντικρὺ τῆς Ἰωπόλεως.

²⁾ Διβάν. αὐτ. σελ. 296—300. Ἰδ. καὶ Πaus. Δαμασκ. ἐν εἰρ. τ. σ. 158.

Σελεύκου. Κατὰ Στράβωνα ¹⁾ εἰς τὴν οὕτω συγχροτηθεῖσαν πρώτην πόλιν προστετέθη μετὰ μικρὸν δευτέρα πόλις ὑπ' αὐτῶν τῶν οἰκητόρων ἕνεκα τῆς ἐν βραχεῖ ἐπελθούσης, ἀποίκων καὶ μετοίκων διηνεκῶς προστρεχόντων, μεγάλης αὐξήσεως τῶν κατοίκων περιλαμβανομένη ἐντὸς ἰδίων τειχῶν· εἶτα δὲ ἐκτίσθη καὶ τρίτη πόλις καὶ αὕτη ἐντὸς ἰδίων τειχῶν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου τοῦ Καλλινίκου (246—226 π. Χ.), ὁμοίως δὲ καὶ ἡ τετάρτη ἢ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς (175—164 π. Χ.). Οὕτως ἡ Ἀντιόχεια ἦν «τετράπολις ἐκ τεσσάρων συνεστῶσα μερῶν τετειχισμένη καὶ κοινῶν τείχει καὶ ἰδίῳ καθ' ἕκαστον κτίσμα». Ἀλλὰ κατὰ Διβάνιον (σ. 309) Ἀντιόχος ὁ Γ' (223—187 π. Χ.), ὁ ἐπικληθεὶς Μέγας, «μικρὸν ἠγησάμενος σφίζειν τὰ ὄντα προσθήκην ἐπινοεῖ τοῖς οὔσι· καὶ τοῦτο μὲν τὴν νεωτέραν τῆς πόλεως μοῖραν οὐ φλαυροτέραν τῆς ἀρχαίας προσκατασκευάζεται· γένος μὲν Ἑλληνικὸν εἰσήγεν, Αἰτωλοὺς καὶ Κρήτας καὶ Εὐβοεῖς, τείχει δὲ τὴν ἅπασαν ἀσφάλειαν παρασχών».

Τὸ μέγεθος τοῦτο τῆς πόλεως, οὐ ἀνάλογος ἦν ὁ εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων ἀνερχόμενος πληθυσμὸς τῶν οἰκητόρων, ἔτι μᾶλλον ἠϋξήθη σὺν τῷ χρόνῳ, ὥστε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Διβανίου παρήχθησαν ἐκτὸς τῶν τειχῶν ὀλόκληρα προάστεια ἀποτελοῦντα καθ' ἑαυτὰ ἰδίας πόλεις καὶ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων οὕτως ἐπολλαπλασιάσθη, ὥστε κατὰ Διβάνιον ²⁾ «τὸ τοὺς ἐνοικοῦντας εἰς ἀριθμὸν ἀγαγεῖν εἶναι μόνον τοῦ Πυθίου, ᾧ δὴ καὶ τὴν ψάμμον ὁ χρησμὸς ἠριθμηθῆσαι λέγει». Εἶνε ἀληθές, ὅτι κατὰ Στράβωνα ³⁾ ἡ Ἀντιόχεια «οὐ πολὺ ἐλείπετο καὶ δυνάμει καὶ μεγέθει Σελευκείας τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρει ⁴⁾ καὶ Ἀλεξανδρείας τῆς πρὸς Αἰγύπτῳ». Ἀλλ' ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Στράβωνος μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Διβανίου καὶ Χρυσοστόμου τοιαύτη

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 750.

²⁾ Αὐτ. σελ. 327.

³⁾ Ἐν εἰρ. τόπῳ.

⁴⁾ Ἡ Σελευκεία εἶχεν ἀστῶν μόνον ἑξακοσίας χιλιάδας· ἴδ. κατωτέρω ἐν τοῖς περὶ Σελευκείας.

εἶχεν ἐπέλθει αὐξήσις, ὥστε εὐλόγως ἠδύνατο νὰ εἶπη ὁ Λιβάνιος ὅτι δὲν ὑπῆρχε πόλις ἄλλη ἐν τῷ Ἑλληνορωμαϊκῷ κόσμῳ, ἐξαιρουμένης τῆς Ῥώμης, ἐφάμιλλος τῷ μεγέθει τῆς περιοχῆς καὶ τῷ πλήθει τῶν κατοίκων πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν¹⁾. Ὁ Λιβάνιος κατὰ τὴν προσφιλεῖ αὐτῷ συνήθειαν τοῦ παραβάλλειν τὴν Ἀντιόχειαν ἐν πᾶσι πρὸς τὰς Ἀθήνας λέγει ὅτι ἐνῶ (κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου) οἱ ἀγρόται τῆς Ἀττικῆς φόβῳ τῆς εἰσβολῆς τῶν Λακεδαιμονίων καταλείποντες τοὺς ἀγροτικούς δήμους κατέφευγον εἰς τὴν πόλιν, καὶ οὕτως ἐπληροῦτο μὲν ἡ πόλις οἰκητόρων, ἀλλ' ἠρημοῦτο ἡ ἀγροικία («καὶ ἦν τῇ πόλει πλῆθος ἢ τῶν ἀγρῶν ἐρημία»), ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἐνῶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν οὕτω μέγα πλῆθος οἰκητόρων μετέβαινε εἰς τοὺς ἀγρούς, ὥστε ἤθελέ τις ὑποθέσει ὅτι ἐκενώθη ἡ πόλις, ὅμως καὶ οὕτως ἡ πόλις «εἰς πλῆθος ἤνθει». Καὶ ἦτο οὕτω μεγάλη ἡ κίνησις τοῦ πλήθους, ὥστε ξένος τις ἤθελεν ὑποθέσει ὅτι «καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐτελεῖτο ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πανηγυρίς ἐμπορική, βλέπων δὲ πρὸς τὴν πυκνότητα τῶν διερχομένων ἐκάστην εἰς πύλην τινὰ ἄγουσαν ὁδὸν ἤθελε νομίσει ὅτι καθ' ἑκάστην πύλην ἐτελοῦντο ἑορταὶ καὶ ὅτι κατὰ νόμον τινὰ ἡ πόλις ἐκενοῦτο εἰς τὰς πύλας μεριζομένων τῶν οἰκητόρων κατὰ τὴν βούλησιν». Ἦτο δὲ ἀδύνατον εἰς τὸν διαβάτην νὰ διέλθῃ ταχέως διὰ τῶν ὁδῶν, καὶ περ οὐσῶν εὐρυτάτων, κωλυόμενος ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ ὄχλου ἀνακοπτόντων τὸν δρόμον τοῦ διαβάτου «δίκην κυμάτων θαλάσσης ἀνακοπτόντων τὸν δρόμον τοῦ πλοίου»²⁾.

¹⁾ Λιβάν. αὐτ. 327. «Τοσαύτη γὰρ οὔσα καὶ ἐπὶ τοσοῦτον προβαίνουσα τῆς γῆς ἄπασα καθ' ἑκάστον μέρος ἐφάμιλλος ἀναμιμύθεται καὶ τὰ πρό τῶν πυλῶν ἐξετάσης, καὶ τὰ εἶσω πρώτον, καὶ τὰ παρ' αὐτάς, καὶ εἰς τὰ μέσα προβῆς, καὶ εἰς τοὺς στενωπούς μεταβῆς, καὶ εἰς τὰ πέρατα κύκλῳ τὸν ἐξετασμὸν μετενέγκῃς, πάντα ἴση τῇ πολυανθρωπείᾳ βρούει καὶ τοσοῦτον ὃν τὸ ἐν μέσῳ στρεφόμενον ἴσον οἴκοι καταλείπει τὸ οἰκουροῦν».

²⁾ Λιβάν. σελ. 328 - 329. «Ἄλλ' ἦν εἶπῃς πλήθουσας, πάντα τὸν χρόνον δεδήλωκας· ὥσπερ γὰρ τῶν ποταμῶν ὁποῖοις οὐ σχίζουσι τὸ βεῦμα πέτραι τινές κατὰ τὸ μέσον ἀνεστηκυῖαι, διὰ μιᾶς συνεχοῦς ὄψεως ὁ πόρος πρόεισι, οὕτως ἐνταῦθα τῶν βαδίζόντων

Τῆς Ἀντιοχείας τῆς οὕτω μεγάλης καὶ πολυανθρώπου δὲν προτιθέμεθα ἐνταῦθα νὰ περιγράψωμεν τὰ ἐξωτερικὰ φυσικὰ καὶ τεχνητὰ κάλλη, περὶ ὧν τοσαῦτα εἶπεν ὁ Λιβάνιος ἐν τῇ πραγματείᾳ, ἣν πρὸς ἐγκώμιον τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος Ἀντιοχείας ἔγραψεν ὁ σοφιστὴς οὗτος ἐν τῷ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον γεγραμμένῳ «Ἀντιοχεικῷ λόγῳ». Δὲν θέλομεν μὴ κύνει τὸν λόγον περὶ τῶν ἀτελευτήτου μήκους λαμπρῶν ἀτελευτήτων διδύμων στοῶν, τῶν περὶ τὴν κυριωτάτην λεωφόρον τῆς πόλεως, τῶν χωριζομένων ἀπ' ἀλλήλων δι' ὁδοῦ ὑπαίθρου ἐστρωμένης λίθῳ, οὐδὲ περὶ τῶν ἄλλων πολλῶν στοῶν καὶ ἀψίδων καὶ τοῦ δίκην στεφάνου περιθέοντος τὴν πόλιν τείχους, περὶ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν λαμπρῶν δημοσίων κτιρίων, περὶ τῶν πολλῶν καὶ πολυωνύμων ἱερῶν τῶν θεῶν καὶ ἰδίᾳ τοῦ οὐρανομήκους ἱεροῦ τῶν νυμφῶν, τοῦ «λίθων αὐγαῖς καὶ κίωνων χρόαις καὶ γραφῆς αἰγλή καὶ ναμάτων πλούτῳ πάντα ὀφθαλμὸν ἐπιστέφοντος», περὶ τῶν θεάτρων, τῶν σεμνῶν ξενοδοχείων, τῶν πολυαριθμῶν λουτρῶν, τοῦ λαμπροτάτου καὶ μεγίστου κτιρίου, ὅπερ ἐχρησίμευεν ὡς Παλάτιον τοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ διαμένοντος Καίσαρος (ὡς ἦν ὁ Γάλλος), περὶ τοῦ φυσικοῦ πλούτου καὶ κάλλους τῆς πόλεως, περὶ τῶν πάσης εὐθυμίας παρόχων πηγῶν καὶ φυτῶν. Τούτων πάντων ποιούμεθα μνεῖαν ἀπλῶς, ἵνα δηλώσωμεν τὴν ὑλικὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς πόλεως, ἵνα ἐντεῦθεν εἰκασώμεν τὴν ὑλικὴν δύναμιν καὶ τὸ ἀριθμητικὸν πλῆθος τῶν οἰκησάντων ἐνταῦθα Ἑλλήνων. Τὸ σπουδαιότατον ἐνταῦθα εἶνε αὐτὴ ἡ ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ δύναμις τῆς πόλεως, ἡ καταστήσασα τὴν Ἀντιόχειαν οὐχὶ ἀπλῶς καθ' ἑαυτὴν πόλιν Ἑλληνικὴν μεγάλην καὶ περιφανῆ, ἀλλὰ καὶ κέντρον Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου ἐπιδρωσάντων ἰσχυρότατα ἐπὶ τὸν ἐξελληνισμὸν συμπασης τῆς Συρίας.

ἡ πυκνότης οὐδὲν ἐν μέσῳ φιλὸν ἐξ φανῆναι, ὥστε τῷ πρώτῳ ἐπιστάντι καὶ θεωμένῳ δόξα ἂν παρασταίῃ εἶναι μὲν τινὰς ἔξω τῆς πόλεως ἑορτάς καθ' ἑκάστην πύλην, νόμῳ δὲ τινὶ τὴν πόλιν εἰς ταύτας κενούσθαι».

Ὡς πρὸς τὸ πνευματικὸν κράτος τῆς Ἀντιοχείας ὡς κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολὴν μίαν μόνην εὐρίσκει ὁ Διβάνιος πόλιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δυναμένην νὰ παραβληθῆ πρὸς τὴν μεγάλην μητρόπολιν τῆς Συρίας, αὐτὴν τὴν πόλιν, ἐξ ἧς κατὰ μέγα μέρος εἴλκον τὴν καταγωγὴν καὶ οἱ κάτοικοι τῆς Ἀντιοχείας, τὰς Ἀττικὰς Ἀθήνας. Ἀμφότεραι αἱ πόλεις, αἱ συνδεδεμέναι πρὸς ἀλλήλας διὰ σχέσεων μητροπόλεως καὶ ἀποικίας, εἶχον τοῦτο τὸ κοινὸν ἐν ἑαυταῖς, ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις μεγάλοις καὶ θαυμαστοῖς ἔργοις τῆς ἐξωτερικῆς δυνάμεως καὶ τοῦ πλούτου καὶ τῆς ἐπὶ πολλῶν πόλεων ἀρχῆς, κράτιστον ἐν ἀμφοτέραις ἦν τῆς σοφίας ἐπιθυμία καὶ τιμὴ καὶ κτῆσις. Ὑπὸ τοιαύτην ἔποψιν παραβάλλων ὁ Διβάνιος πρὸς ἀλλήλας τὰς δύο πόλεις προβαίνει μέχρι τοῦ νὰ εἴπῃ ὅτι κατὰ θεῖαν τινὰ πρόνοιαν, ἵνα ὑπάρχῃ τις ἰσορροπία μεταξὺ τῆς Εὐρωπαϊκῆς καὶ τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἐν σοφίᾳ καὶ λόγοις, αἱ δύο αὗται πόλεις δίκην λαμπάδων δύο ἀνίσχουσαι ἐφώτιζον τὰς δύο ἡπείρους καὶ ὅτι πάντες οἱ ἀξιούμενοι νὰ διδάσκωσιν ἐν τῇ μιᾷ τῶν δύο πόλεων ἦσαν ἄξιοι νὰ ποιῶσι τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐτέρᾳ¹⁾. Καὶ ἡ σοφία αὕτη, πρὸ πάντων, ἡ περὶ τοὺς λόγους, ἡ ῥητορικὴ, ἡ ἐν λόγοις ἰσχὺς, δὲν περιωρίζετο μόνον εἰς μουσεῖα (ἐκπαιδευτήρια), Ἀκαδημίας ἢ σχολὰς, ἀλλὰ, ὡσπερ ἐν Ἀθήναις, οὕτω καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἡ πόλις πᾶσα καθίστατο παιδεύμα τοῖς ἄλλοις. Αὕτη ἡ βουλὴ τῆς πόλεως ἐν τῷ ὄλω αὐτῆς οὕτω μετεῖχε τῆς τῶν λόγων ἰσχύος,

¹⁾ Διβάν. 332-333. «Ὡσπερ γὰρ τῶν Ἀθήνησι λαμπρὰ μὲν καὶ τὰ ἄλλα... κράτιστον δὲ ἡ τῆς σοφίας ἐπιθυμία τε καὶ τιμὴ καὶ κτῆσις» οὕτω δὲ καὶ παρ' ἡμῖν οὐδὲν μὲν ἔξω θαύματος, πάντα δὲ ἐλάττω τοῦ τῆς σοφίας ἔρωτος. Καὶ μοι δοκεῖ βουληθεῖς ὁ θεός, ὁ τὴν γῆν δίχα τεμῶν, ἐκάτερον μέρος ἐξ Ἰσοῦ κοσμησάτω καὶ, καθάπερ ἐν ζυγῷ, τὴν ἰσορροπίαν σώσας, κελεῦσαι τὸν Ἑρμῆν σπέρματα λόγον ἐνταυθοὶ καταθέσθαι τῶν Ἀττικῶν οὐ λειπόμενα, καὶ τῇ βάρβω κινήσας τοὺς ἀνθρώπους ὀρέγεσθαι τοῦ κτήματος. Τοιγαροῦν ὡσπερ πρότερον εἰς δύο πόλεις διήρητο τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα, τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας, οὕτω νῦν εἰς δύο πόλεις τὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν (τὴν Ἀντιοχείαν) καὶ τὰς Ἀθήνας· καὶ δὴ δύο αὗται λαμπρὰς ῥητορικῆς ἀνίσχουσαι, ἡ μὲν τὴν Εὐρώπην, ἡ δὲ καταλάμπουσα τὴν Ἀσίαν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἀρετὴν παιδευτῶν τοσαύτην ἡ πόλις ἐδέξατο, ὡστ' εἰ μὴ τῶν ἐνταυθοὶ θρόνων, πάντως ἂν τῶν Ἀθήνησιν ἤξωντο».

ὥστε ἤθελέ τις εἶπει ὅτι ἦτο χορὸς ῥητόρων ῥήματα στρογγύλα ὡς ῥεῦμα ἄπαυστον ἐξαγγελλόντων καὶ πολλοὶ τῶν πολιτῶν τῶν φιληκῶν τῶν τερπομένων εἰς ἄκουσμα λόγου ῥητορικῶν συνέτρεχον εἰς τὰ δικαστήρια, λέγει ὁ Διβάνιος, ὡσπερ εἰς μουσεῖα παιδευτῶν, ἐπ' ἀκροᾶσει τῶν παρὰ τοῖς ἄρχουσιν ἀγώνων, οὓς ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἀνύτουσιν ἀσφαλέστερον τῶν ἐσκεμμένων¹⁾. Τοσοῦτον δὲ τῶν λόγων καὶ τῆς ῥητορικῆς τὸ κράτος ἐπεκράτει ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὥστε οὐ μόνον βουλευταὶ καὶ ἄνδρες οἰανόηποτε ἄρχοντες ἀρχὴν ἦσαν ἐγκρατέστατοι παιδεύσεως καὶ λόγου· οὐ μόνον οἱ ἐν τοῖς τρισὶ δικαστηρίοις δικάζοντες ἀπετέλουν τρεῖς χοροὺς ῥητόρων ἰσαριθμοὺς τοῖς δικαστηρίοις «τὴν ἀκοὴν οὐχ ἦσσαν ἢ τὴν γλῶτταν εἰς τὸ συνειπεῖν τεθηγμένους», ἀλλὰ, ὡσπερ ἐν Ἀθήναις, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ὁ ἐν θεάτροις εἰς ἐκκλησίαν συναθροϊζόμενος οὕτως ἦν οἰκεῖος πρὸς τοὺς λόγους, ὥστε οὐδὲν ἢ νόημα τῶν ῥημάτων νοσοῦν ἢ ῥήμα διεφθαρμένον ἔμενον ἀνελεγκτον καὶ πάσης ἐλλείψεως ἔλεγχος κοινὸς ἐξ ἅπαντος τοῦ τόπου ἐκινεῖτο καὶ οὐδεὶς ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ ἐπὶ τοιαύτας ἐλλείψεις φερόμενος εὕρισκεν ἐλαχίστην παραμυθίαν ἐν οἰαδίποτε γωνίᾳ τοῦ θεάτρου ἐκ τῆς ἀμαθίας τῶν ἀκρωμένων, ἵνα καταπαύσῃ τὸν θόρυβον τῆς ψυχῆς αὐτοῦ. Καὶ ὁ παρουσιαζόμενος εἰς τὸ τοιοῦτο λόγοις μεμορφωμένον κοινὸν τῶν Ἀντιοχείων καὶ μὴ αἰσθανόμενος φόβον οὐχὶ ἀνδρείος ἐλογίζετο, ἀλλ' ἀνάισθητος. «Καὶ τοσοῦτον τὸ κράτος τῶν λόγων» κατὰ Διβάνιον (σ. 395) «ἦν ἐρριζωμένον ἀρχῆθεν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ εἰς τοιαύτην ἀκμὴν προήχθη, ὥστε καὶ οἱ ἐν τῇ πόλει μένοντες καὶ οἱ ἔξωθεν εἰς αὐτὴν ἐρχόμενοι μετεῖχον τῶν τῆς τῶν λόγων παιδεύσεως πηγῶν» καὶ ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη ὅτι, ὅστις ἤθελεν ἐπιβῆ τῆς γῆς τῆς Ἀντιοχικῆς, «γεγέννηται τῆς τέχνης καὶ ῥητορείας κε-

¹⁾ Λέγει καὶ ὁ Κικέρων (Pro Archia κεφ. 3.) περὶ τῆς μεγάλης ἀκμῆς τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ σπουδῆς τῶν γραμμάτων καὶ παιδεύσεως καλῶν τὴν πόλιν «locum nobilem, celeberrimum atque eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis affluentem» ἐξέχοντας πάντων τῶν τόπων κατὰ τὴν δόξαν τοῦ πνεύματος (antecelere omnibus ingenii gloria contigit Antiochiae).

κοινωνήκεν», ὡς ἡ γῆ αὕτη ἀνέπεμπε πνεῦμα μουσικόν, ἤτοι πνεῦμα παιδεύσεως («ὡς περ τῆς γῆς ἐκείνης πνεῦμα μουσικόν...»), ὡς ἄλλοι τόποι (Δελοὶ π. χ.) ἀνέπεμπον πνεῦμα μαντικόν. Πολλοὺς καὶ ἐπιφανεστάτους ἀνέδειξεν ἡ Ἀντιόχεια ἀντιπροσώπους τοῦ λόγου ἐν τε τῇ θύραθεν παιδείᾳ καὶ σοφίᾳ καὶ ἐν τῇ χριστιανικῇ, περὶ ὧν οὐχ ἅπαξ θὰ λάβωμεν ἀφορμὴν νὰ λαλήσωμεν ἐν τοῖς περαιτέρω. Ἐνταῦθα ἀνάγκη νὰ ἐξάρωμεν τοῦτο ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πραγματείας ἡμῶν, ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἢ διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἄλλην σπουδὴν μητρόπολις, οὐχὶ τῆς Συρίας ἀπλῶς, ἀλλὰ τῆς Ἀσίας γενομένη, ὡς λέγει ὁ Λιβάνιος, αὕτη μόνη διὰ τοῦ εἰς πολλὰς ἑκατοντάδας χιλιάδων, ὡς εἴπομεν, ἀνερχομένου πληθυσμοῦ αὐτῆς¹⁾, πληθυσμοῦ ἀκραιφνῶς Ἑλ-

¹⁾ Περί τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἀντιοχείας, ὅστις ἀπὸ τῶν χρόνων ᾗδη τῆς ἰδρύσεως τῆς πόλεως ἰκανῶς μέγας ὦν διηγεῖται ἠδὲ ἀνεπίσημα καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λιβανίου (κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα) καὶ τοῦ Χρυσοστόμου ἐξίκετο εἰς τὸ ἑπακρον σημεῖον, λέγομεν καὶ τὰ ἑξῆς: Ὡς εἴπομεν, ὁ Στράβων θεωρεῖ τὴν πόλιν οὐ πολὺ ὑπολειπομένην κατὰ τὸ μέγεθος τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ Σελευκείας. Ἀλλὰ κατὰ Ἰωσήπον (Ἰουδ. Πολ. βιβλ. Γ' κεφ. 3), ὅστις ἔγραψεν οὐχὶ πολλῶν βραδύτερον τοῦ Στράβωνος, ἡ Ἀντιόχεια καὶ ὡς πρὸς τὸ μέγεθος καὶ ὡς πρὸς τὴν ἄλλην εὐημερίαν ἦτο ἡ «τρίτον ἀδριτίως ἐπὶ τῆς ὑπὸ Ῥωμαίους οἰκουμένης ἔχουσα τόπον». Ἐν τούτοις Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐν τῷ εἰς τὸν Ἰγνατίου λόγῳ αὐτοῦ (κεφ. δ') φαίνεται, ὅτι τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως κατὰ τὸν χρόνον τοῦλάχιστον τοῦ Ἰγνατίου (1 αἰῶνα μ. Χ.) ἀναριθμῶν μόνον εἰς 200 χιλιάδας («Ἐπίσκοπον μὲν γὰρ καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν καὶ πεντήκοντα προστῆναι μόνος· τὸ δὲ πόλιν ἐγγχειρισθῆναι τοσαύτην καὶ δῆμον εἰς εἴκοσι ἐκτείνωμενον μυριάδας»). Βεβαίως ἂν αἱ ἀναφερόμεναι ἐνταῦθα εἰκοσι μυριάδες νοῶνται μόνον οἱ ἐπὶ τοῦ Ἰγνατίου τοῦ ἐπισκόπου Χριστιανοί, οἵτινες ἀπέτελλον τότε τὸ πᾶν τῆς πόλεως κατοίκων, ἡ Ἀντιόχεια ὅλη πρέπει νὰ ὑποτεθῆ, ὅτι εἶχε πλείονας τῶν ἑκατὸν μυριάδων κατοίκους· ἐὰν δὲ νοῶνται ἀπλῶς πάντες οἱ κάτοικοι ὡς ἔγγιστα, ὑποτιθεμένου ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἰγνατίου μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Χρυσοστόμου ὑπερεπιπλασιάσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων (ἀφοῦ κατὰ Λιβάνιον μόνος ὁ Πύθιος, ὁ γινώσκων νὰ μετρήσῃ ψάμμου ἀριθμὸν, ἠδύνατο νὰ μετρήσῃ καὶ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων τῆς Ἀντιοχείας) καὶ ὅτι ἐν ταῖς εἴκοσι μυριάσι τοῦ Χρυσοστόμου δὲν περιλαμβάνεται ὁ ἀριθμὸς τῶν δούλων καὶ τοῦ νηπιτοῦ πληθυσμοῦ τῶν καθ' ἑκάστην ἐρχομένων καὶ ἀναχωρούντων ξένων, ὡς μέσον ὄρον τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλεως ταύτης πρέπει νὰ λάβωμεν τὰς 50 μυριάδας. Ἄλλο τι χωρίον τοῦ Χρυσοστόμου (Ἰδ. Χρυσ. ἐκδ. Migne τόμ. 7 σ. 810 «Καὶ γὰρ τῇ τοῦ θεοῦ χάριτι εἰς δέκα μυριάδων ἀριθμὸν οἶμαι τοὺς ἐνταῦθα συναγομένους τελειν») δὲν ἀναρῶν τὴν εἰκασίαν ταύτην, διότι αἱ ὑπὸ τοῦ θείου πατρὸς ἀναφερόμεναι ἐνταῦθα δέκα μυριάδες τῶν ὁπωσοῦν εὐπρῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀντιοχείας (διότι περὶ τούτων ὁ λόγος ἐν τῷ προκειμένῳ χωρίῳ) πρέπει νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀποτελοῦσαι μόλις τὸ 1/5 τῶν συμπάντων κατοίκων. Καὶ αὐτὸ δὲ

ληνικοῦ¹⁾, ἀλλὰ πρὸ πάντων διὰ τοῦ μεγέθους τοῦ ἐν αὐτῇ ἀναπτυσσομένου πνευματικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ Ἑλληνικοῦ, αὐτῆ καὶ μόνῃ, λέγομεν, ἤρκει νὰ δημιουργήσῃ ἐν Συρίᾳ λαὸν Ἑλληνικὸν καὶ νὰ προσθέσῃ εἰς τὴν ἐθνογραφίαν τῆς χώρας ταύτης νέον, οὕτως εἰπεῖν, παράγοντα ἐθνικὸν καὶ φυλετικὸν πρωτίστης σπουδαιότητος. Ἀλλ' ἡ Ἀντιόχεια δὲν ἦτο μόνον πόλις Ἑλληνικῆ ἐν ἑαυτῇ κρύπτουσα τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ παιδεύσεως καὶ τέχνης καὶ ἑαυτὴν μόνην κοσμοῦσα διὰ τούτων πάντων· τοῦναντίον ἦτο κέντρον φωτὸς καὶ πηγὴ ναιμάτων δαψιλῶν ἀρδευόντων καὶ ἄλλας πόλεις καὶ χώρας. Δὲν ἦτο ἀπλῶς πόλις ἐλκρούσα εἰς τὰ περιφανῆ μουσεῖα ἤτοι παιδευτήρια πανταχόθεν σπουδαστάς, ἀλλὰ καὶ παρέχουσα διδασκάλους καὶ παιδευτάς εἰς πᾶσαν τὴν ἐκτὸς αὐτῆς χώραν. Καὶ ἦν ἡ Ἀντιόχεια μητρόπολις τῆς Ἀσίας οὐχὶ ἀπλῶς ὡς ἐκ τοῦ ἀξιώματος αὐτῆς, ἀλλὰ διότι αὕτη ἢ τοσαῦτα πολυτελῆ ἱερὰ ταῖς Μούσαις οἰκοδομοῦσα ἐξέπεμπε πλῆθος διδασκάλων εἰς τὴν ἐκτὸς χώραν ὡς «ἀθλητὰς τῶν ἰδίων αὐτῆς Μουσειῶν», καὶ παρεῖχεν, ὡς λέγει ὁ Λιβάνιος²⁾, εἰς τὰ ἔθνη ἀρήτορας ἀκροῦς ὀρθοῦντας τὰς

τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενον ὅτι ἡ Ἀντιόχεια οὐ πολὺ ὑπελείπετο, κατὰ τὸ μέγεθος, τῆς Σελευκείας τῆς πρὸς τῷ Τίγρει ἔχει ἡμᾶς εἰς τὸ αὐτὸ περίπου συμπέρασμα, διότι ἡ Σελευκεία, ὡς θέλομεν ἰδεῖ ἐν τοῖς περὶ αὐτῆς κατωτέρω βηθησομένοις, εἶχε πληθυσμὸν ἀστικὸν 600 χιλ.

¹⁾ Ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἦτο ἀκραιφνῶς Ἑλληνικῆ, τοῦλάχιστον ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Λιβανίου, τοῦτο ἐξάγεται σαφέστατα ἐκ τῆς ὅλης ἐνοίας τοῦ περὶ αὐτῆς ἐγκωμιαστικοῦ λόγου τοῦ σοφιστοῦ τούτου. Αὐτοὶ δὲ οἱ περὶ τὴν Ἀραμαϊκὴν φιλολογίαν εἰδημονέστατοι ὁμολογοῦσι τὸ τοιοῦτον εἰκάζοντες ἀπλῶς ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν προαστείων τῆς μεγαλοπόλεως φέρουσιν ὀνόματα μᾶλλον Ἀραμαϊκὰ. Ἀλλὰ τὰ ὀνόματα ταῦτα (Χαράνδαμα, Γίστρα, Γανδίγουρα, Ἀπάτη), καὶ Συριακὰ ἦτοι Ἀραμαϊκὰ ἂν ὑποτεθῶσι, δὲν εἶνε ἀφευδῆ τεκμήρια ὅτι οἱ οἰκίητες ἦσαν Συριακῆς καταγωγῆς, ἀλλ' ἀπλῶς δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς μαρτύρια τῆς Συριακῆς καταγωγῆς τῶν πρὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ τῆς κτίσεως τῆς πόλεως οἰκητόρων τῆς χώρας.

²⁾ Λιβάν. σελ. 334 «καὶ γεγέννηται τῆς Ἀσίας μητρόπολις, οὐ τῇ τῆς ἀξίας ὑπεροχῇ μᾶλλον, ἢ τῷ πᾶσιν, ὃ πάντων ὠφελιμώτατόν ἐστιν, ἐνθὲνδε γενέσθαι· ὅποι γὰρ ἂν ἐλθὼν βουλήν ἂν εὖροις λόγοις ὠπλισμένην καὶ ῥήτορας ἀσφαλῶς ἀγορεύοντας ἢ πάντας τῶν ἐνθάδε Μουσειῶν ἀθλητὰς ἢ τοὺς γε πλείους, ἢ πάντως γε οὐκ ἐλάττους εὐρήσεις. Οἱ δὲ τῇ περὶ τὸ βῆμα τέχνη καὶ τῇ πρὸς τὰς δίκας ἐπικουρίᾳ πρὸς τὴν τὸ δικάζειν τάξιν ἀφικνού-

πόλεις ταῖς γνώμαις αὐτῶν». Ἐὰν δὲ τοιαύτη ἡ ἐκπαιδευτικὴ βροπὴ τῆς Ἀντιοχείας ἐπὶ τὴν Ἀσίαν, πολλῶ μείζων πάντως ἦν ἢ ἐπὶ τὴν Συρίαν· καὶ εἰκότως εἶπεν ὁ Ἀμμιανὸς Μαρχελλῖνος (XIV, 7) ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἐξευγενίζει τὴν Συρίαν (Syriam nobilitat)». Ἡ Ἀντιόχεια, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς παρακμῆς τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς εἰς Ἀσίαν στρατείας τοῦ Πομπηίου (64 π. X.), εἶχε καταστῆ πόλις αὐτόνομος, τοιοῦτον μέγα ἀξίωμα εἶχεν, ὥστε αὐτὸς ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς ἐμπαιχθεὶς ὑπὸ μέρους τῶν κατοίκων ἔκρινεν ἄξιον δλόκληρον νὰ συγγράψῃ πραγματείαν «πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς» μᾶλλον ἀπολογητικὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἢ στηλιτευτικὴν κατὰ τῆς πόλεως. Εἰς τὴν βουλὴν δὲ τῆς Ἀντιοχείας παραστᾶσα βραδύτερον καὶ ἡ περίφημος βασίλισσα Εὐδοκία (ἡ γυνὴ τοῦ Θεοδοσίου Β') καὶ τὸ ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸν τῆς πόλεως ταύτης ἐπισημότατα κηρύττουσα ἐκαυχᾶτο ὅτι καὶ αὐτῆ, ἡ Ἀθηναία τὸ γένος καὶ Ἀθηναίου φιλοσόφου κόρη, ἦτο ὁμόφυλος τοῖς Ἀντιοχεῦσιν, εἰπούσα ὑπερηφάνως εἰς τὸ τέλος τοῦ λαμπροῦ Ἑλληνιστῆ ἀπαγγελθέντος αὐτῆς λόγου τὸ Ὀμηρικόν

«Υμετέρης γενεῆς εὐχομαι εἶναι».

Ἄλλ' ἡ Ἀντιόχεια ὡς πόλις Ἑλληνικὴ καὶ μέγα κέντρον πνευματικοῦ βίου Ἑλληνικοῦ, ὡς πόλις γενέτειρα τοῦ ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, ἐπέδρασε καὶ ἐπὶ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς ἀνθρωπότητος ἀπάσης κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν μεγαλεῖον τοῦ τε ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ τοῦ ἐν τῇ περὶ αὐτὴν χώρᾳ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτων ἀλλαχοῦ θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ποιησώμεθα λόγον περιοριζόμενοι ἐν ταῦθα ἀπλῶς εἰς τὴν παράστασιν τοῦ ὕλικου μεγέθους τοῦ ἐν Ἀντιοχείᾳ τὸ κέντρον αὐτοῦ ἔχοντος Ἑλληνισμοῦ τῆς Συρίας.

ται. Καὶ παρεχόμεθα τοῖς ἔθνεσι βήτοράς τε ἄκρους, οἱ τὰς πόλεις ταῖς γνώμαις ὀρθοῦντες ἐν μόνον κτῶνται τὸ τούτων αἴτιοι γενέσθαι, καὶ ἀπιᾶσι δὲ κεναὶ μὲν χερσὶ, τῇ δὲ δόξῃ ἑστεφανωμένοι».

Τα προάστεια τῆς Ἀντιοχείας.

Ἡ μεγάλη πόλις Ἀντιόχεια ἐξετείνετο καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐπὶ 40 στάδια, ἤτοι εἰς διάστημα πλεόν τοῦ 7½ χιλιομέτρων, διὰ τῶν προαστείων αὐτῆς, ἅτινα ἦσαν κῶμαι πολυανδρούμεναι, ἔληγον δὲ τὰ προάστεια ταῦτα εἰς τὴν κώμην Δάφνην, τὴν ἔχουσαν περὶ αὐτὴν «μέγα συνηρεφὲς ἄλλος ἔχον περιοχὴν ὀγδοήκοντα σταδίων (ἤτοι 15 καὶ πλείονων χιλιομέτρων) διαρρέομενον πηγαίοις ὕδασιν, οὗ ἐν μέσῳ ἦν ἄσυλον τέμενος Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος»¹⁾. Ἡ Δάφνη, ἡ προσφυῶς καλουμένη ὑπὸ τῶν νεωτέρων Βερσαλλίαι τῆς μεγαλοπόλεως Ἀντιοχείας, ἦν τόπος πανηγύρεων τῶν τε Ἀντιοχέων καὶ τῶν ἀστυγειτόνων²⁾, τόπος διαχύσεων καὶ τέρψεων³⁾. Ἔδωκε δὲ ἡ Δάφνη αὕτη εἰς τὴν Ἀντιόχειαν ἰδιαιτέρον ἀπ' ἄλλων ὁμωνύμων πόλεων διακριτικὸν ὄνομα (Ἀντιόχεια ἢ ἐπὶ Δάφνη).

Ἡ περὶ τὴν Ἀντιόχειαν χώρα, ἡ Σελευκίς.

Ἡ Ἀντιόχεια ἦτο μητρόπολις πάσης τῆς Συρίας, μία δέ, ἡ πρωτίστη καὶ μεγίστη, τῶν ἐξεχουσῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Συριακῆς ἐκείνης χώρας, τῆς ἀποτελούσης ἐν μέρει τὴν ἄνω ἢ βόρειον Συρίαν τῆς χώρας, ἥτις ἐκαλεῖτο Σελευκίς (ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ Σελεύκου Νικάτορος). Ἡ Σελευκίς διηρεῖτο εἰς τέσσαρας ἐπαρχίας ἢ σατραπείας ἐχούσας πρωτευούσας τὰς τέσσαρας μεγάλας Ἑλληνικὰς πόλεις, Ἀντιόχειαν (τὴν ἐπὶ Δάφνη), Σελεύκειαν τὴν ἐν Πιερίᾳ, τὴν Ἀπάμειαν καὶ τὴν Λαοδίκειαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ Σελευκίς ἐκαλεῖτο καὶ τετράπολις, ὡς περιέχουσα τὰς τέσσαρας μεγίστας καὶ σημαντικωτάτας πόλεις τῆς χώρας, αἵτινες καὶ συνδεόμεναι πρὸς ἀλλήλας διὰ τῆς λεγομένης Ὀμονοίας ἐλέγοντο ἀδελφαὶ ἀλλήλων, οὔσαι πᾶσαι κτίσματα τοῦ αὐτοῦ

¹⁾ Ἱερῶν Ἀπόλλωνος καὶ νυμφῶν ἔγεμε καὶ ἡ πόλις αὕτη Ἀντιόχεια.

²⁾ Στράβ. ΙΓ', 750.

³⁾ Διδάκ. περὶ τῶν Δεσμωτῶν σελ. 455.

βασιλέως Σελεύκου τοῦ Νικάτορος¹⁾. Ἡ Σελεύχεια ἢ ἐν Πιερία, λεγομένη οὕτως ὡς ἐκ τῆς ὀνομασίας τῆς χώρας, ἐν ᾗ ἔκειτο, καὶ ἦτις ὀνομασία μετενεγκθεῖσα ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Συρίαν (ὡς καὶ τὸ ὄνομα *Ἡμαθία*) ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων κοιτίδων τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ (τὴν κατοικίαν τῶν Μουσῶν τῶν Πιερίδων), κειμένη κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ὀρόντου ποταμοῦ ἤτο κέντρον μεγάλης ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας καὶ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Ζεὺς Ὀλύμπιος καλούμενος καὶ Ζεὺς Κορυφαῖος ἦν ἢ κατ' ἐξοχὴν λατρουμένη ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ταύτῃ πόλει θεότης, ὡς μαρτυροῦσι καὶ αἱ μέχρι σήμερον σφζόμεναι ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῆς πόλεως ταύτης Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ²⁾.

Τρίτη Ἑλληνικὴ πόλις μεγίστη τῆς Σελευκίδος ἦν ἢ Ἀπάμεια (οὕτω κληθεῖσα ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς γυναικὸς τοῦ Σελεύκου Ἀπάμης), ἦτις καὶ μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος καθ' ὄλον τὸν μεσαίωνα διετήρει τὴν τε ἀκμὴν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς τὸ Ἑλληνικὸν (Φάμια), οὐσα δὲ κτίσμα Μακεδονικὸν καὶ ὑφ' Ἑλλήνων Μακεδόνων τὸ πλεῖστον οἰκουμένη ἐκαλεῖτο καὶ *Πέλλα* κατὰ τὸ ὄνομα τῆς πρωτεύουσας πόλεως τῆς Μακεδονίας. Περὶ τὴν Ἀπάμειαν δὲ ὑπῆρχον ὡς περιοικίδες συντελοῦσαι εἰς αὐτὴν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις Λάρισα, Μέγαρα καὶ Ἀπολλωνία (Στράβ. ΙΓ', 752).

Τετάρτη τῆς Σελευκίδος πόλις ἦν ἢ ἐν τῇ παραλίᾳ κειμένη Λαοδικεῖα (οὕτω κληθεῖσα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς μητρὸς τοῦ κτίστου (Σελεύκου) Λαοδικείας), ἢ μέχρι νῦν διατηροῦσα τὸ Ἑλληνικὸν αὐτῆς ὄνομα (Λαδικίγε), πόλις ἐπιφανεστάτη ἰδίᾳ ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις καὶ παροδικῶς ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σευήρου γενομένη καὶ πρωτεύουσα τῆς Συρίας. Περὶ Λαοδικείας, ἦτις τὸν ἀκραιφνῆ Ἑλληνισμόν αὐτῆς διετήρει καὶ

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 749.

²⁾ 18. Böckh, Corpus Inscriptionum Graecarum Vol. III fasc. 1. ἀριθ. 4488—4489.

κατὰ τοὺς χρόνους τῶν σταυροφοριῶν, θέλομεν λάβει ἀφορμὴν καὶ αὐθις ἀλλαγῆς νὰ ποιησώμεθα λόγον.

Καὶ αὐταὶ μὲν εἶνε αἱ μέγισταὶ πόλεις τῆς ἄνω Συρίας ἢ Σελευκίδος ἢ τετραπόλεως καλουμένης Συρίας. Ἄλλ' ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὑπῆρχον καὶ πολλαὶ ἄλλαι Ἑλληνικαὶ πόλεις¹⁾. Ἐκ τούτων ὀνομαστότεραι εἶνε ἢ ἐν τοῖς πρὸς Κιλικίαν ὄριοις τῆς Συρίας κειμένη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου αὐτοῦ κατὰ τινὰς (ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν) ἢ κατ' ἄλλους ὑπὸ τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος κτισθεῖσα Ἀλεξάνδρεια ἢ κατ' Ἰσοῦν, ἢ ὅπωςδῆποτε πρὸς τιμὴν τοῦ μεγάλου Ἑλληνος βασιλέως οὕτω κληθεῖσα καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο μικρὸν παρηλλαγμένον καθ' ὄλους τοὺς αἰῶνας μέχρι νῦν φέρουσα (Ἀλεξανδρέττα ὑπὸ τῶν Φράγκων καλουμένη καὶ Ἰσκεντερία ὑπὸ τῶν Ἀράβων²⁾). Ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ ἐγγὺς τῆς Ἀπαμείας ἔκειτο καὶ ἢ Ἑλληνικὴ πόλις Ἀρεθούσα, κτίσμα τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος.

Ἄλλη πόλις Ἑλληνικὴ ὀνομαστὴ τῆς ἄνω Συρίας εἶνε ἢ ἐν θέσει τῆς ἀρχαίας Χεταϊκῆς πόλεως Χάμαθ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἐπιφανοῦς καὶ ἐπωνύμως τούτου κληθεῖσα Ἐπιφάνεια ἢ ἐπὶ τοῦ Ὀρόντου. Ἐτέρα ὁμώνυμος πόλις ἐν Συρίᾳ ἦν ἢ Ἐπιφάνεια ἢ πρὸς τὸν Εὐφράτην καλουμένη.

Ἀναφέρονται δ' ἐτι πόλεις Ἑλληνικαὶ ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ ἢ Βαμβύκη ἢ Ἱεράπολις, ἐν ᾗ ἐλατρεύετο ἢ Ἄρτεμις ἢ Καλλίστη³⁾, ἔπειτα ἢ Βέροια ἢ Βέρροια, ὁμώνυμως τῇ ἐν Μακεδονίᾳ κληθεῖσα⁴⁾ καὶ ἢ Ἡράκλεια, κείμεναι πᾶσαι πρὸς ἀνατολὰς τῆς

¹⁾ Στράβ. αὐτόθι. «ἐπεὶ πλείους γέ εἰσιν».

²⁾ Ἐκ τοῦ Ἰσκαντέρ (Σικανδέρ), ὡς καλεῖται ὁ Ἀλεξάνδρος παρὰ τοῖς Ἀραβῶν καὶ τοῖς Ἀσιατικοῖς λαοῖς.

³⁾ Corpus Inscr. Graec. Vol. III fasc. 1 ἀριθ. 4444—4445.

⁴⁾ Ἡ βραδύτερον καὶ μέχρι νῦν Χαλέπ καλουμένη. Τὸ ὄνομα Χαλέπ προσεγγίζει πάντως μάλλον πρὸς τὸ Χαλυβών (ἔξ οὗ καὶ Χαλυβωνίτις ἢ περίξ χώρα), ἀλλ' ἢ Χαλυβών παρὰ Πτολεμαίω (Ε', 15, 17) ἀναφέρεται ὡς πόλις διάφορος τῆς Βερροίας (Ε', 15, 3). Εἶνε ἀληθές, ὅτι τὸ πλῆθος τῶν περὶ Χαλέπ εὐρεθειῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν (C. I. G. Vol. III fasc. 1 ἀριθ. 4446—4453) συνηγορεῖ μάλλον ὑπὲρ τῆς γνώμης τῶν φρονούντων ὅτι αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως πόλεως Ἑλληνικῆς καὶ ὡς τοιαύτη θέ-

Ἀντιοχείας, νοτιοδυτικῶς δὲ ἐν τῇ παραλίᾳ ἦσαν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις Ποσειδίου καὶ Ἡράκλειον καὶ τι χωρίον ἱερὸν Νυμφαίων καλούμενον.

Βορειότερον τῆς Ἀντιοχείας ἐν τῇ Κομμαγηνῇ ὑπῆρχον αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις Ἀντιόχεια πρὸς Ταύρω, Γερμανίχεια, Δολίχη, Νικόπολις· καὶ ὁλόκληρος δὲ ἡ χώρα ἢ παρὰ τὴν Κομμαγηνὴν ἔλαβε τὸ Μακεδονικὸν ὄνομα Πισρία (ὁμωνύμως δὲ τῷ Ἑλληνομακεδονικῷ τούτῳ ὀνόματι ἐκαλεῖτο καὶ ὄρος συνεχὲς τῷ Ἀμανῷ, Στράβ. ΙΓ', 751). Πρὸς τούτοις ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ ἦσαν αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις Σελεύχεια ἢ πρὸς Βήλω (ἢ καὶ Σελευκόβηλος καλούμενη) καὶ Λάρισα, κτίσμα καὶ αὕτη Σελεύκου τοῦ Νικάτορος. Καὶ αὕτη δὲ ἡ πόλις Κύρρος, ἐξ ἧς ἔλαβε τὸ ὄνομα ἢ Κυρρησιῶν καλούμενη χώρα τῆς βορείου Συρίας, ἣν Ἑλληνικὴ (ἰδ. Droysen, Geschichte der Bildung des hellenistischen Staaten-systems, σ. 61).

Κοίλη ἢ Μέση Συρία.

Κοίλην Συρίαν ἐννοοῦμεν ἐνταῦθα τὴν ἰδίως οὕτω καλουμένην χώραν τῆς Συρίας τὴν παρὰ τὸν Λίβανον καὶ τὸν Ἀντιλίβανον ἐκτεινομένην, ἣν δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν καὶ Μέσην Συρίαν· διότι Κοίλη Συρία ἐκαλεῖτο ὑπὸ εὐρυτέραν ἔννοιαν καὶ ἅπασα ἢ νοτιώτερον τῆς Σελευκίδος μέχρι τῆς Αἰγύπτου καὶ Ἀραβίας ἐκτεινομένη χώρα¹⁾. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πόλεις Ἑλ-

σις ἐνδείκνυται ἢ τῆς Βερροίας, ἐνῶ τὸ ὄνομα Χαλυβῶν εἶνε προελληνικόν, ἀφ' οὗ γινώσκομεν ἐκ τοῦ Στράβωνος (ΙΕ', 735), ὅτι Χαλυβῶνιος οἶνος ἐπέμπετο ἐκ Συρίας εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Ἀιμαενιδῶν, πάντως δὲ ἡ προελληνικὴ αὕτη Χαλυβῶν εἶνε αὕτη ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰεζεκίηλ μνημονευομένη πόλις τῆς Συρίας Χελβῶν (Ἑβρ. τύπος Helbon, παρὰ τοῖς Ο' Χελβῶν), ἢ περίφημος διὰ τὸν οἶνον αὐτῆς (Ἰεζεκ. 27, 18 «οἶνον ἐκ Χελβῶν εἰς τὴν ἀγορὰν σου (Τύρου) ἔδωκαν»). Καὶ δὲν εἶνε μὲν ἀπίθανος ἡ γνώμη τοῦ Kiepert παραδεχομένου ὅτι Βέρροια καὶ Χελβῶν ἢ Χαλὲπ εἰσὶν ἢ αὕτη πόλις, ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη ἀκριβῶς ἔσθην μὲν ἀντιφάσκει πρὸς τὴν μνημονευθεῖσαν παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ διαφορὰν τῶν δύο πόλεων, ἔσθην δὲ ἴσως καὶ πρὸς τὸ μνημονευθὲν χωρίον τοῦ Ἰεζεκίηλ, ἐν ᾧ ἡ Χαλυβῶν φέρεται ὡς γείτων τῇ Δαμασκῷ.

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 756.

ληνικαὶ ἰδρυμέναι πάντως ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἀναφέρονται ἢ Λαοδίκεια ἢ πρὸς Λιβάνῳ καλουμένη κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν εἰρημένην Λαοδίκειαν τῆς ἄνω Συρίας, καλουμένην Λαοδίκειαν τὴν ἐπὶ θαλάττῃ. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος ἤδη πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀρχαῖαι πόλεις τῆς τε μεσογείου Κοίλης Συρίας καὶ τῆς κατὰ τὴν παραλίαν ἐκτεινομένης Φοινίκης, ὡς καὶ πᾶσα ἢ Μέση Συρία, εἶχον ὑποκύψει ἰσχυρῶς εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ εἶχον ἐξελληνισθῆ. Ἡ τὴν ἐν Συρίᾳ ἀρχὴν τῶν Σελευκιδῶν, ἐν μέρει δὲ καὶ τῶν Πτολεμαίων, διαδεξαμένη Ῥωμαϊκὴ ἀρχή, δι' ἧς, καθ' ἃ λέγει ὁ Λιβάνιος¹⁾, «οἶον διὰ σειρᾶς χρυσοῦς τὰ πάντα ἐζώννυ ὁ θεὸς» καὶ ἦτις ὡς «δι' οὐρανοῦ βουλή» οὐδὲν κατ' οὐσίαν μετέβαλε τὸ ἐν Συρίᾳ καθεστῶς ὡς πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ «ἀψοφητί», κατὰ Λιβάνιον, «ἐπελθούσης τῆς μεταβολῆς», οὐ μόνον οὐδαμῶς ἀνέκοψε τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς οὕτως ἐπελθούσης μείζονος πολιτικῆς καὶ διοικητικῆς συγκεντρώσεως ἔτι μᾶλλον προήγαγεν αὐτήν. Ἐντεῦθεν δὲ βλέπομεν ἀκριβῶς ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις συντελουμένην τὴν ἐξελληνισμὸν τῆς Μέσης Συρίας καὶ ἐξελληνισμένας ἢ ἐξελληνιζομένας πόλεις ὀνομαστὰς τῆς χώρας ταύτης ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις.

Τοιαύτη πόλις εἶνε αὕτη ἢ μόνη σχεδὸν (τιθεμένης, ἐννοεῖται, κατὰ μέρος τῆς Φοινικικῆς παραλίας καὶ τῆς Παλαιστίνης) ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ ἐπίσημος πόλις τῆς Συρίας, ἢ Δαμασκός. Ὅτι ἢ πανάρχαιος αὕτη πόλις ἐντελῶς κατεστράφη κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὑπὸ τῶν Ἀσσυρίων κατακτῆσεως τῆς Συρίας μέρους τῶν κατοίκων μεταναστεύσαντος εἰς Κυρήνην καὶ ἀνεκτίσθη ὕστερον ὑπὸ τῶν Μακεδόνων (Σελευκιδῶν δῆλον ὅτι καὶ Πτολεμαίων), ὡς λέγει ὁ Ἰερώνυμος²⁾, τοῦτο δὲν εἶνε ἀκριβές, ἀφοῦ ὁ Στράβων λέγει ῥητῶς ὅτι ἢ Δαμασκός κατὰ τοὺς χρόνους

¹⁾ Ἀντιοχ. σελ. 313.

²⁾ Εἰς Ἡσαίου (ΙΖ. 1 κξ.) ἔρημν. «. . donec sub Macedonibus et Ptolemaeis rursum iustauraretur».

τῆς Περσικῆς ἀρχῆς ἦν πόλις ἀξιόλογος καὶ « σχεδόν τι ἐπιφανεστάτη » τῶν ἐν Κοίλῃ Συρία πόλεων¹⁾. Ἐπειτα καὶ ὁ Ἄρριανός²⁾ καὶ ὁ Διόδωρος³⁾ ἀναφέρουσιν, ὅτι μετὰ τὴν ἐν Ἰσσοῦ μάχην ἡ Δαμασκὸς κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οὐχ ἤττον ἢ ὑπὸ τοῦ Ἰερωνύμου ἀναφερομένη ἀνάκτισις ἢ ἀνακαίνισις τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν καὶ τῶν Πτολεμαίων μαρτυρεῖ τὸν Ἑλληνικὸν ἀποικισμὸν τῆς πόλεως ταύτης, ὅπερ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων μαρτυρεῖται.

Τὰ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐντεῦθεν ἐν τοῖς Ἑλληνομακεδονικοῖς καὶ τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις νομίσματα τῆς Δαμασκοῦ φέρουσιν Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς (Δαμασκηῶν, Δαμασκοῦ μητροπόλεως, Δαμασκοῦ μητροκολωνείας, Δαμασκοῦ ἱερᾶς ἐνδόξου). Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ τούτων μανθάνομεν ὅτι ἐν Δαμασκῷ ἐτελοῦντο καὶ ἀγῶνες Ὀλυμπιακοὶ (ἄγρια ἱερὰ σεβάσματα). Πρὸς τούτοις ἡ Δαμασκὸς καὶ πρὸ τῶν χρόνων ἐτι τῶν Χριστιανικῶν ὑπῆρξε πατρίς ἀνδρῶν ὀνομαστῶν, οἳ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός καὶ Πausανίας ὁ Δαμασκηνός, ὁ φιλόσοφος Δαμάσκιος καὶ ὁ τοῦ Νικολάου δὲ πατήρ Ἀντίπατρος ἦν ἀνὴρ Ἑλληνικὴν παιδείαν πεπαιδευμένος. Ἐκ δὲ τῶν περὶ τοῦ βίου τοῦ Νικολάου γινώσκομεν ὅτι οὗτος ἐπαιδεύθη ἐν Δαμασκῷ τῇ πατρίδι αὐτοῦ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν (γραμματικὴν) καὶ τῆς ποιητικῆς ἐπεμελεῖτο καὶ τραγωδίας ἐποίει καὶ κωμωδίας εὐδοκίμους, καὶ ῥητορικῆς ἦν κάτοχος καὶ μουσικῆς καὶ τῆς περὶ τὰ μαθήματα θεωρίας (τῶν μαθηματικῶν) καὶ φιλοσοφίας πάσης⁴⁾ ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ Δαμασκὸς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους (τὸν 1 π. Χ. αἰῶνα) ἦν ἐστία ἑλληνικῆς παιδείσεως καὶ ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ φιλοσοφίας. Τὸ ἐν τοῖς νομίσμασιν ὄνομα *Κολωνία* δὲν ἀναφέρεται πάντως εἰς τὸν ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν καὶ Πτολεμαίων γενό-

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 755.

²⁾ Ἄρριαν. Ἀνάδ. Ἀλεξ. Β'. 11 καὶ 15.

³⁾ Διόδωρ. ΔΒ'.

⁴⁾ Ἐκ τῶν Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ περὶ τοῦ ἰδίου βίου καὶ τῆς ἐαυτοῦ ἀγωγῆς. *Historici Graeci minores* ἐκδ. Dindorf, τόμ. 1 σ. 137.

μενον ἀποικισμὸν τῆς πόλεως, ἀλλὰ μαρτυρεῖ ὅτι ἐγένετο νέος ἀποικισμὸς ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, ὅστις, ὡς πάντες οἱ ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαῖκοὶ ἀποικισμοί, εἶχε χαρακτῆρα κατὰ βῆθος Ἑλληνικόν. Καὶ ἐπιγραφαὶ δὲ πολλαὶ ἑλληνικαὶ τῆς Δαμασκοῦ καὶ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας συμμαρτυροῦσι τοῖς εἰρημένοις περὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῆς πόλεως. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ τούτων, ἐξ ὧν μανθάνομεν, ὅτι οἱ Δαμασκηνοὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἐτι τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐχρῶντο χρονολογία Μακεδονικῇ (τῇ τῶν Σελευκιδῶν καλουμένῃ) καὶ ὀνόμασι μηνῶν Μακεδονικῶν Πανήμου, Γροσιαίου¹⁾, γίνεται κατάδηλον ὅτι ἡ πόλις ἀληθῶς ἀνεκαίνισθη ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατὰ τὰ ὑπὸ Ἰερωνύμου λεγόμενα καὶ ἐγένετο Ἑλληνικὴ καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος ἐτι μᾶλλον προήχθη καθ' οὗς χρόνους ἐκηρύχθη ἐν τῇ πόλει ὁ Χριστιανισμὸς. Ἡ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεῖσα ἐν τῇ πόλει ἀρχὴ τοῦ Ἀραβος ἡγεμόνος Ἀρέτα, ἡ συμπίπτουσα πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐν Δαμασκῷ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου γενομένης τὸ πρῶτον διδασκαλίας τοῦ Χριστιανισμοῦ, οὐ μόνον οὐδ' ἀμῶς ἐκώλυσε τὴν πρόοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐβοήθει μάλιστα αὐτῇ, διότι, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, πάντες οἱ Ἀραβες ἐκείνοι οἱ οἰκοῦντες ἐν Συρίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐξηλληνίσθησαν τελείως. Αὐτὸς δὲ ὁ Ἀρέτας ἐν τοῖς χαλκοῖς νομίσμασι τῆς Δαμασκοῦ καλεῖται οὐχὶ *Φιλορωμαῖος*, ὡς καλοῦνται συνήθως οἱ τῶν χρόνων τούτων ἡγεμόνες, ἀλλὰ *Φιλέλλην* (Βασιλέως Ἀρέτου φιλέλληνας). Αὕτη δὲ ἡ ἱστορία τῆς ἐν Δαμασκῷ ἐπιστροφῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἢ Σαύλου εἰς τὸν χριστιανισμὸν, ὡς ἱστορεῖται ἐν ταῖς πράξεσι τῶν Ἀποστόλων, μαρτυρεῖ ἐμμέσως, ὅτι ἡ λαλουμένη ἐν Δαμασκῷ γλῶσσα ἦν ἡ Ἑλληνικὴ²⁾. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς πάντως χρόνους ποιηθεὶς μῦθος περὶ τοῦ μυθικοῦ Δαμασκοῦ, υἱοῦ τοῦ

¹⁾ C. I. G. ἐν εἰρ. τόμ. ἀριθ. 4512, 4515, 4516, 4517, 4518, 4519, 4521, 4522.

²⁾ Τὸ ὄνομα αὐτὸ τῆς ὁδοῦ, ἐνθα εὔρεν ὁ Ἀνανίας τὸν Παῦλον καὶ ἐβάπτισεν αὐτόν, ἦτοι «Εὐθεῖα Ῥύμη» (Πράξ. Ἀποστ. Θ' 11), ἔρχεται πρὸς βεβαίωσιν τούτου. Κατὰ Renan (*Les Apôtres* σελ. 150 σημ. 1) τὸ σημερινὸν Ἀραβικὸν ὄνομα τῆς ὁδοῦ Ταρίχ πελ-μουδρακίμ συνάδει πρὸς τὸ *Εὐθεῖα Ῥύμη*. Τὸ αὐτὸ ῥητέον καὶ περὶ τοῦ ὀνόμα-

Ἐρμού και τῆς Ἀρκαδίας Ἀλιμῆδης, εἶνε τις ἀπήχησις τοῦ ἐπεληθόντος ἐξελληνισμοῦ τῆς πόλεως¹⁾. Πλὴν τούτου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω, ἡ Δαμασκός, ἥτις κατὰ τὰ ἄνωθι εἰρημμένα ὑπῆρξε μία τῶν ἐστιῶν τῆς ἐν Συρίᾳ τοσοῦτον λαμπρῶς ἀναπτυχθείσης και διαλαμπύσης Ἑλληνικῆς φιλολογίας τῶν Ἀλεξανδρινῶν και τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἔτι μᾶλλον ὑπῆρξεν ἐστία λαμπρὰ τῆς Ἑλληνικῆς χριστιανικῆς γραμματείας τῶν Βυζαντινῶν χρόνων²⁾.

Ἄλλαι πόλεις τῆς Κοίλης Συρίας ἐξελληνισθεῖσαι κατὰ τοὺς Μακεδονικοὺς και Ῥωμαϊκοὺς χρόνους εἶνε πολλαὶ ἐν τῇ Μέσῃ Συρίᾳ ὡς και ἐν πάσαις ταῖς Συριακαῖς χώραις.

Αἱ Φοινικικαὶ πόλεις Ἀραδος, Σιδῶν, Τύρος, Βηρυτός, Ἄκη και ἄλλαι τῆς Φοινικικῆς παραλίας διετήρουν πάντως και ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς, ἐν μέρει δὲ και ἐν τοῖς πρώτοις Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις τὸν Φοινικικὸν αὐτῶν πληθυσμὸν τὸν χρώμενον τῇ Ἀραμαϊκῇ γλώσσῃ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἄλλ' ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος (περὶ τὰ τέλη δηλὸν τοῦ 1 π. Χ. και τὰς ἀρχὰς τοῦ 1 μ. Χ. αἰῶνος³⁾) εἶχε τοσοῦτον προχωρήσει και ἐν ταῖς πόλεσι ταύταις τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὥστε και φιλοσόφων Ἑλληνιστῶν ἐνδόξων ἐγένοντο αὐταὶ πατρίδες. Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ ἐκ Σιδῶνος φιλόσοφοι ἀδελφοὶ Βόηθος και Διόδοτος, ὧν ὁ πρῶτος ἦτο συσπουδαστῆς τοῦ Στράβωνος ἐν τῇ σπουδῇ τῆς Ἀριστοτελείου φιλοσοφίας⁴⁾. Ἐκ Τύρου δὲ κατήγετο ὁ φιλόσοφος Ἀντί-

τος τοῦ ἀπὸ τῆς πόλεως Δαμασκηνῶν ἀρχομένου ποταμοῦ *Χρυσορρόα* και τοῦ ἐν τῇ Δαμασκηνῶν χώρα «*Βασιλικῷ Ἀἰθῶνος*» καλουμένου τόπου.

¹⁾ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Δ.

²⁾ Κατὰ τὸν χρονογράφον Θεοφάνη (τόμ. Α' σελ. σελ. 532 ἐκδ. Bonn) τῷ 654 μ. Χ. οἱ Ἀραβες μετώπισαν ἀπὸ Σικελίας εἰς Δαμασκὸν πλῆθος Χριστιανῶν, ὧν οἱ πλείστοι ἦσαν πάντως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους Ἕλληγες και Ἑλληνόγλωσσοι.

³⁾ Τῆς Σιδῶνος σφύεται Ἑλληνικὴ ἐπιγραφή ἀναγομένη εἰς τὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 147—144 π. Χ. χρόνον, διαλαμβάνουσα ἐπίσημον ἀπόφασιν τῆς πόλεως, ἔχουσα δὲ ὡς ἐξῆς: Ἡ πόλις Ἀρίαν Δαμοθέτου, Κρητα, τὸν ἀρχισωματοφύλακα (τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλομήτορος τῆς Αἰγύπτου) και ἐπι τῆς πόλεως, ἀρετῆς ἕνεκα και εὐνοίας τῆς εἰς Βασιλέα Πτολεμαῖον και βασιλισσαν Κλεοπάτραν τὴν ἀδελφὴν, θεοὺς φιλομήτορας, και τέκνα αὐτῶν και τῆς εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας.

⁴⁾ Στράβ. ΙΓ' 757 ἀφ' (Βοήθω) συνεφιλοσοφήσαμεν ἡμεῖς τὰ Ἀριστοτελεία.

πατρος σύγχρονος και οὗτος τοῦ Στράβωνος και ὁ μικρὸν πρὸ τοῦ Στράβωνος ἀκμάσας φιλόσοφος Ἀπολλώνιος «ὁ τὸν πίνακα ἐκθεῖς τῶν ἀπὸ Ζήνωνος φιλοσόφων και τῶν βιβλίων αὐτῶν»¹⁾. Ἐπι τῶν Πτολεμαίων δὲ ἐξηλληνίσθη και ἡ ἀρχαία Φοινικικὴ πόλις Ἄκη κληθεῖσα *Πτολεμαῖς* και λαβοῦσα πάντως ἀποίκους Ἕλληνας, ἀφοῦ κατὰ Στράβωνα ἡ Πτολεμαῖς ἦν «πόλις μεγάλη»²⁾, ἐνῶ ἡ Ἄκη ἦν ἀσήμαντος Φοινικικὴ πόλις. Ἡ Ἑλληνικὸν φέρουσα ὄνομα κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Φοινικῆς *Τρίπολις* ἦτο κατὰ Στράβωνα³⁾ κτίσμα Τύρου, Σιδῶνος και Ἀράδου. Ἄλλ' αὐτὸ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως και τὰ ἄλλα Ἑλληνικὰ ὀνόματα ὀρέων, ποταμῶν και χωρίων διαφόρων, οἶον τοῦ ποταμοῦ *Ἐλευθέρου*, τοῦ ἄκρου τοῦ καλουμένου «θεοῦ προσώπου», εἰς ὁ τελευταῖ ὁ Λίβανος, μαρτυροῦσιν ὅτι και ἐν τῇ πόλει ταύτῃ και περὶ αὐτὴν ἡ ἐπικρατοῦσα γλῶσσα ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, οὐδ' εἶνε εὐλογον νὰ ὑποτεθῇ ὅτι τοῖς ὀνόμασι τούτοις ὁ Στράβων και ὁ Πτολεμαῖος χρωῦνται καθ' ἐρμηνείαν ἐκ τοῦ Ἀραμαϊκοῦ, ἀφοῦ και ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος τῷ αὐτῷ ὀνόματι καλεῖ τὸν ποταμὸν *Ἐλεύθερον*⁴⁾. Τὸ αὐτὸ ῥητέον περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν μεταξὺ τῆς Πτολεμαίδος και τοῦ Πύργου Στράτωνος (τῆς ἔπειτα Ἑλληνικωτάτης πόλεως *Καισαρείας* τῆς Παλαιστίνης) κειμένων πολιχνίων *Συκαμίνου πόλεως*, *Βουκόλου πόλεως*, *Κροκοδείλου πόλεως* και περὶ αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τοῦ Πύργου Στράτωνος (Στράβ. ΙΓ', 758), ὡσαύτως δὲ και περὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ μεταξὺ Σιδῶνος και Τύρου κειμένου πολιχνίου *Ὀρνίθων πόλεως*, ὁμοίως δὲ και περὶ τῶν ὀνομάτων τῆς

¹⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι. Τὴν ἀρχὴν τῆς ἐξελληνίσεως τῆς Τύρου ἀνάγει ὁ Droysen (σ. 598—599) εἰς αὐτὸν τὸν Ἀλέξανδρον στηριζόμενος ἐπὶ τινος χωρίου τοῦ Ἰουστίνου (XVIII, 3), ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, ἀφοῦ κατὰ τὴν πολιορκίαν και ἄλωσιν τῆς Τύρου ἐφονεύθησαν 8 χιλ. τῶν κατοίκων, ἄλλαι δὲ 30 χιλ. αὐτῶν ἐπωλήθησαν ὡς δούλοι, μετὰ τὴν ἄλωσιν ἔδωκεν εἰς τὴν πόλιν νέους κατοίκους.

²⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

³⁾ ΙΓ' 754.

⁴⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΓ', 4, 5. Ὁμώνυμος ποταμὸς μνημονεύεται και ἐν Σικελίᾳ (Πτολ. Γ', 4, 3). Ἐλεύθερον ὕδωρ ἐκαλεῖτο και πηγὴ τις παρὰ τὸ Ἄργος (Ἠσὺχ. ἐν λ. ἐλεύθερον ὕδωρ).

παρὰ τὸν Ἐλεῦθερον παραλίας πόλεως Ορθωσίας καὶ τῆς πόλεως Ἐνύδρας ¹⁾.

Ὀνομαστὴ Ἑλληνικὴ ἀποικία ἐν Συρίᾳ ἦτο καὶ ἡ Χαλκίς, κτίσιμα Σελεύκου τοῦ Νικάτορος ὀνομασθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ ὁμωνύμως τῇ ἐν Εὐβοίᾳ Χαλκίδι (Ἀππιαν. Συρ. 57), πατρὶς τοῦ φιλοσόφου Ἰαμβλίχου τοῦ ἐπικαλουμένου θεοῦ ²⁾. Πλὴν τῆς Χαλκίδος ταύτης τῆς καλουμένης Χαλκίδος τῆς ἐπὶ Βήλω (ποταμῷ τῆς Φοινίκης) καὶ ὑπὸ τῷ Λιβάνῳ ὄρει ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα Χαλκίς πολλῶ βροσιότερον, ἐγγὺς τῆς Βερροίας, κειμένη, ἢ ὕστερον κληθεῖσα *Κιννεσοῦν* ἢ *Κινναστρίν*. Ἡ πόλις αὕτη εἶνε ἡ μόνη σχεδὸν ἐν Συρίᾳ, ἔνθα ἐκαλλιεργήθη ἡ χριστιανικὴ Ἀραμαϊκὴ φιλολογία. Καὶ αἱ μὲν Χαλκίδες ἀμφότεραι ἦσαν κτίσιματα Ἑλληνικά. Πόλεις δὲ ἐν Κοίλῃ Συρίᾳ ἀπὸ Φοινικικῶν γενόμεναι Ἑλληνικαὶ εἶνε ἡ *Βαλαναία* (ἢ *Βαλαναίαι*), μετονομασθεῖσα τῷ Ἑλληνικωτάτῳ ὀνόματι *Λευκάς*. Τοιαύτη εἶνε καὶ ἡ περίφημος *Βααλβῆκ* μετονομασθεῖσα Ἑλληνιστὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος *Ἡλιούπολις*, γενομένη ἀποικία Ῥωμαϊκὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου. Ἐννοεῖται δέ, ὅτι αἱ λεγόμεναι ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας ἀποικίαι αἱ ἐν Ἀνατολῇ, ἦσαν, ὡς εἴρηται, κατ' οὐσίαν ἀποικίαι Ἑλληνικαὶ ὡς μαρτυροῦσι τοῦτο καὶ αἱ τῶν πόλεων τούτων Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί ³⁾. Καὶ ἡ πανάρχαιος τῆς Φοινικικῆς παραλίας πόλις Βηρυτός, ἡ μέχρι νῦν διατηροῦσα τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, ἐξηλληνίσθη ἰδίᾳ κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους, ὅτε ἐξηλληνίσθη καὶ ἐμεγαλύνθη ἡ πόλις ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Αὐγούστου καὶ εἶτα ἐπὶ Κλαυδίου καὶ ἐπὶ Καρακάλλα ηὐξήθη καὶ ἐκαλλωπίσθη, κατὰ δὲ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους ἐγένετο ἐν τῶν

¹⁾ Στράβ. ΙΓ' 756. Ὀμώνυμος πόλις ὑπῆρχε παρὰ τὸν Μαϊανδρὸν ἐν Καρίᾳ, Στράβ. ΙΔ' 651.

²⁾ Τὸ λεγόμενον ὑπὸ Στεφάνου τοῦ Βυζαντίου (ἐν λέξ. Χαλκίς) ὅτι ἡ Χαλκίς ἦν κτίσιμα τοῦ Ἀραβίου Μονίκου ἐξηγητέον ὅτι ἡ πόλις ἡ Ἑλληνικὴ περιήλθεν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἀραβίου δυνάστου Πτολεμαίου τοῦ Μενναίου (οὗτος φαίνεται, ὅτι εἶνε ὁ Μόνικος) τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν ἀπὸ τοῦ Στράβωνος (ΙΓ' 752) δυνάστου τῶν Ἰουραίων.

³⁾ C. I. G. Vol. III fasc. 1 4523—4528.

σπουδαιοτάτων ἐμπορικῶν καὶ πνευματικῶν κέντρων τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ, περίφημος διὰ τὴν ἐν αὐτῇ νομικὴν σχολήν. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ τῆς Βηρυτοῦ ἀναγόμεναι εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους (C. I. G. Vol. III fasc. 1. 4529—4536) μαρτυροῦσι τὸν ἐξελληνισμὸν τῆς πόλεως ¹⁾. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τρανότατα μαρτυρεῖ τὴν κατὰ τὴν περίοδον τὴν Ῥωμαϊκὴν κατὰ μικρὸν συντελεσθεῖσαν κατ' οὐσίαν ἐξελλήνισιν τῶν τε εἰρημένων Φοινικικῶν πόλεων, καὶ ἰδίᾳ τῆς Τύρου καὶ τῆς Σιδόνης, καὶ τῆς Συρίας καθόλου, τὸ γεγονὸς τῆς καθιερώσεως τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ὡς γλώσσης ἐπισήμου παρὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἤτοι Λατινικὴν, καὶ ὅτι ὡς γλώσσης, δι' ἧς τὰ ἐν τῇ Λατινικῇ γλώσσῃ ἐκδιδόμενα διατάγματα ἠρμηνεύοντο καὶ καθίσταντο γνωστὰ τοῖς κατοίκοις. Οὕτω, καθὰ ἱστορεῖ ὁ Ἰουδαῖος Ἑλληνιστῆς Ἰώσηπος (Ἰουδ. Ἀρχαιολ. ΙΔ' 12, 5), ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος (ὁ τρίαρχος) πέμπων διάταγμα, ὡς αὐτοκράτωρ στρατηγός, πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν βουλήν τῶν Τυρίων λέγει « βούλομαι ὑμᾶς φροντίσαι ἵν' αὐτὸ (τὸ διάταγμα) εἰς τὰς δημοσίας ἐντάξῃτε δέλτους γράμμασι Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑλληνικοῖς, καὶ ἐν τῷ ἐπιφανεστάτῳ ἔχητε αὐτὸ γεγραμμένον, ὅπως ὑπὸ πάντων ἀναγινώσκουσαι δύνηται ». Ἡ γλώσσα λοιπόν, ἐν ἣ πάντες ἐν Τύρῳ ἠδύναντο ν' ἀναγινώσκουσι νοοῦντες τὰ γραφόμενα, ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, τῆς Λατινικῆς μόνον θέσιν καὶ τύπον ἐπισημότητος κατεχούσης. Προστίθησι δὲ ὁ Ἰώσηπος ὅτι τὸ αὐτὸ τοῦτο ἔγραψεν ὁ Μᾶρκος Ἀντώνιος καὶ πρὸς τοὺς Σιδωνίους καὶ Ἀντιοχεῖς καὶ Ἀραδίους, ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἐν πάσαις ταῖς πόλεσι ταύταις ἡ ἐπικρατοῦσα καὶ ὑπὸ πάντων νοούμενη γλώσσα ἦν ἡ Ἑλληνικὴ. Ὡς πρὸς τὴν Σιδῶνα δὲ ὁ αὐτὸς Ἰώσηπος ἀναφέρει (ΙΔ', 10, 2) ἐπιστολὴν τοῦ Ἰουλίου Καί-

¹⁾ Ἀξιοσημείωτος ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις εἶνε ἡ ὑπ' ἀριθ. 4536, ἐν ἣ ἀναφέρεται ὁ ἐξελληνισθεὶς Φοινικικὸς θεὸς Βαλμαρκὺς (Βαλ=Βῆλος Μαρκὺς) «Μ. Ὀκταουσίος Ἰλαρο(ς) εὐξάμενος ἀνέθη(εν) ὑπὲρ σωτηρίας . . . Ἐἴλαθί μοι Βαλμαρκὺς, κοίρανε κωμῶν καὶ δέσποτα νῦν Ἰλάρου σοι μέλος» (ἴδ. περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης πλεονα παρὰ D. Ioh. Leonh. Hug, Einleitung in die Schriften des neuen Testaments, Zweiter Theil. σ. 54.

σαρος πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τὴν βουλὴν καὶ τὸν δῆμον Σιδωνίων, ἐν ἧ λέγει οὗτος ὅτι πέμπει αὐτοῖς ἀντίγραφον ἐπισήμου τινὸς ἐγγράφου (ἀναγραφῆς) «ἵνα ἐν τοῖς δημοσίοις τῶν Σιδωνίων ἀνακέηται γράμμασι», προστίθησι δέ: «βούλομαι δὲ καὶ ἑλληνιστὶ καὶ ῥωμαϊστὶ ἐν δέλτῳ χαλκῆ τοῦτο ἀνατεθῆναι».

Ἄλλη ἐπίσημος πόλις ἐξηλληνισμένη εἶνε ἡ Ἐμεσα (πόλις Συριακὴ ἢ Φοινικικὴ, σήμερον Χέμς). Ἡ πόλις αὕτη πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου εἶχε καταληφθῆ μετὰ τῆς περὶ αὐτὴν χώρας ὑπὸ Ἀράβων δυναστῶν. Εἶνε δὲ μία τῶν πρώτων ἐξελληνισθεισῶν Ἀραβικῶν ἀποικίσεων, πατρὶς γενομένη τοῦ συγχρόνου τοῦ Στράβωνος περιφήμου φιλοσόφου Ποσειδωνίου τοῦ Στωϊκοῦ «ἀνδρὸς τῶν καθ' ἡμᾶς φιλοσόφων πολυμαθεστάτου» (Στράβ. ΙΓ', 752). Βραδύτερον ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Καρακάλλα κατὰ τὸν 3^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἡ Ἐμεσα ἐγένετο ἀποικία Ῥωμαϊκὴ ἤτοι Ἑλληνικὴ καὶ κατὰ τὸν 4^{ον} μ. Χ. αἰῶνα πρωτεύουσα τῆς Διβανησίας καλουμένης ἐπαρχίας. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ τῆς Ἐμέσης ὀλίγισται ἐγνώσθησαν¹⁾. Ἡ Ἐμεσα εἶνε, ὡς εἴρηται, ἐκ τῶν πρώτων ἐξελληνισθεισῶν Ἀραβικῶν ἀποικίσεων τῆς Συρίας. Οἱ Ἀραβες οὗτοι ἔχουν πρὸ πάντων ἐν ταῖς μεταξὺ τῆς Κοίλης Συρίας καὶ Παλαιστίνης χώραις ταῖς καλουμέναις Τραχωνίτιδι Αὐρανίτιδι καὶ Βαταναίᾳ, ταῖς περιλαμβανομέναις συνήθως ἐν τῇ Παλαιστίνῃ. Ἀλλὰ πρὶν ἢ συνεχῶς ἀρξώμεθα περὶ Παλαιστίνης καὶ τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνικῶν ἢ ἐξελληνισθέντων λαῶν, ἐπικαιρὸν θεωροῦμεν νὰ εἴπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας καὶ περὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν Ἑλληναραβικῆς ἐν τῇ Συριαραβικῇ ἐρήμῳ ὁάσεως Παλμύρας, διότι ἐκ τῆς ἀκμῆς τοῦ ἐν τῇ μεμακρυσμένη Ἀραβικῇ ταύτῃ χώρᾳ ἑλληνισμοῦ καθίσταται δῆλον ὁποίας καὶ πόσας ὁ ἑλληνισμὸς ἐποίησατο προόδους ἐν ταῖς Ἀραβικαῖς ἀποικίαις τῆς Συρίας.

¹⁾ C. I. G. Vol. III. fasc. 1. 4511.

Ὁ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας ἐξελληνισμὸς.

Φαίνεται πως παράδοξον, ἀλλ' εἶνε ἀληθέστατον, ὅτι ἐν Συρίᾳ πολλῶ πλεόν καὶ ταχύτερον τῶν κυρίως Σύρων ἢ Ἀραμαίων οἰκητόρων τῆς χώρας ὑπέκυψαν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐσχάτων Σελευκιδῶν, μάλιστα δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ἐποικήσαντες εἰς τὴν χώραν ταύτην Ἀραβες. Ὅτι αἱ Ἀραβικαὶ αὗται ἐποικήσεις εἰς στενὴν ἤλθον συνάφειαν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς Συρίας καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν ἤτοι πρὸς τὸ ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, περὶ τούτου ἐγένετο λόγος καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἡ ἐπέκτασις τῆς ἀρχῆς Ἀράβων τινῶν δυναστῶν ἢ φυλάρχων ἐπὶ πόλεις ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὰς, ὡς ἡ Χαλκίς καὶ Ἀρέθουσα¹⁾, ἢ ἐξελληνισμένας, ὡς ἡ Ἡλιούπολις καὶ Ἐμεσα, συνετέλεσεν εἰς τὸν ἐξελληνισμὸν τῶν Ἀράβων τούτων τῆς Κοίλης Συρίας. Ἀλλ' ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος πολλῶ προσωπέρῳ ἐχώρησεν ἐν μέσῳ τῶν Ἀραβικῶν φυλῶν καὶ ἐποικίσεων τῆς Συρίας, τοῦτο μαρτυροῦσι τὰ κατὰ τὴν Παλμύραν.

Ὁ Ἑλληνισμὸς ἐν Παλμύρᾳ.

Ἡ ἐν τῇ Συριαραβικῇ ἐρήμῳ Ταδμῶρ κειμένη αὕτη πόλις, ἢ κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σολομῶντος, ἵνα χρησιμεύῃ ὡς σταθμὸς ἐμπορικὸς ἐν τῇ Συριακῇ ἐρήμῳ πρὸς διευκόλυνσιν τῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἐξ ἑνὸς καὶ τῶν παρὰ τὸν Εὐφράτην καὶ Τίγρητα Ἀσσυριακῶν καὶ Βαβυλωνιακῶν χωρῶν ἐξ ἐτέρου, ἢ κληθεῖσα ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων Παλμύρα²⁾, καὶ περ τοσοῦτον ἀφισταμένη τῆς ἄλλης Συρίας καὶ Παλαιστίνης, καὶ περ μεμονωμένη ἐν τῇ ἐρημικῇ μονῶσει, ὑπέκυψεν ἰσχυρῶς εἰς τὸ

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 752.

²⁾ Παλμύρα ἢ ὀρθότερον Πάλμυρα ἐκ τοῦ λατινικοῦ palma=φοινῖξ. Ἑρβ. ταμάρ=φοινῖξ. Ἡ ῥίζα τοῦ ὀνόματος Παλμύρα εἶνε λατινικὴ, ἀλλ' ὁ σχηματισμὸς εἶνε ἑλληνικὸς καὶ τὸ ὄλον ὄνομα εἶνε Ἑλληνικόν.

κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς δηλοῦσι τοῦτο πρὸς τοὺς ἔμπροσθεν εἰρημένους (ἐν σελ. 78-80) καὶ αἱ πολυάριθμοι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, περὶ ὧν κυρίως ποιούμεθα λόγον ἐνταῦθα, ὡς μαρτυρουσῶν σαφέστατα ἐν ὄλφ καὶ ἐν τοῖς κατὰ μέρος τὸν βαθμὸν τῆς ἐξελληνίσεως τῆς Ἀραβικῆς ταύτης δάσεως. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων¹⁾ μανθάνομεν, ὅτι ἡ Ἀραβικὴ αὕτη ἐποίκησις, ἐν ἣ Ἀραβικὰ μὲν ὀνόματα ἔλαβον τύπον Ἑλληνικόν²⁾, ἐπεκράτησαν δὲ καὶ ὀνόματα ἀκραιφῶς Ἑλληνικά³⁾, διωργανώθη ὡς πόλις ἤτοι πολιτεία ἐν πᾶσι κατὰ τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῶν ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει αὐτονόμων Ἑλληνικῶν πόλεων. *Βουλή καὶ δῆμος* Παλμυρηνῶν εἶνε ἐν Παλμύρα αἱ δημόσιαι δυνάμεις καὶ ἐξουσίαι καὶ ἐν ὀνόματι τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Δήμου τῶν Παλμυρηνῶν ψηφίζονται πάντα τὰ ψηφίσματα. Ἡ χρονολογία τῶν Παλμυρηνῶν εἶνε ἡ Μακεδονικὴ τῶν Σελευκιδῶν (ἡ ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ 312 π. Χ.) καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου καὶ κατὰ μῆνας Μακεδονικούς⁴⁾. Αἱ οὕτω σημειούμεναι χρονολογίαι εἶνε τῶν μετὰ Χριστὸν Ῥωμαϊκῶν χρόνων (ιδίως τοῦ 2^{ου} καὶ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος). Εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι ἡ Παλμύρα κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἐγένετο ἀποικία *Ῥωμαϊκῆ* (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς, ἀλλὰ πάντως πρὸ τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος) καὶ διὰ τοῦτο καλεῖται «λαμπροτάτη κολώνεια» (ἀριθ. 4496 «Σεπτίμιος Ὀρωδιος στρατηγὸς λαμπροτάτης κολωνείας»), καὶ παρὰ τῷ Οὐλλπιανῷ δὲ ἡ Παλμύρα καλεῖται «*Colonia juris Itali*»

¹⁾ C. I. G. Vol. III. fasc. 1 ἀριθ. 4478—4510.

²⁾ Ἰδ. ἐπιγρ. ἀριθ. 4478 «Μάλιχον Νεσᾶ τοῦ Κομαῖ τοῦ ἐπικαλουμένου Ἀσάπου. Παλμυρηνῶν ὁ δῆμος κλπ.». Ἀριθ. 4479 «Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Ἀλιαλάμεχ Αἰράνου τοῦ Μαθθᾶ». Ἀριθ. 4489 «Νεσῆ τοῦ Ἀλᾶ Ῥεφέλου», πρβλ. καὶ τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν Μαλάχ Βήλου (= Συροφοινικικοῦ Μολῶχ Βάλ (4480) καὶ Ἰαριβώλου 4483).

³⁾ Ἰδ. ἐπιγρ. ἀριθ. 4503 «Ἀλλιάμεν τοῦ Ζηνοβίου καὶ 4506 Ἀλεξάνδρου τοῦ Καπάδα» πρβλ. τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν: Διὸς μεγίστου Κεραυνίου (4509), Διὸς Ὑψίστου (4503), Διὸς Βήλου (4482).

⁴⁾ Ἰδ. ἐπιγρ. ἀριθ. 4479 «Ἐτους νυ μηνὸς Ξανδικῷ», ἀριθ. 4480 «ἔτους ανυ (μηνὸς) Περιτίου», ἀριθ. 4490 «Ξανδικῷ (μηνί) τοῦ ηνφ ἔτους», 4501 «ἔτους εμυ μηνὸς Δώου», 4502 «ἔτους δου (μηνὸς) Ὑπερβεραίου x», 4503 «ἔτους δμφ (μηνὸς) Αὐδυναίου ηδ».

(ἰδ. Βοϊχχ. σχόλια εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 4483 ἐπιγραφὴν). Ἄλλ' ὁ Βοϊχχίος ἐκ τῆς παρὰ τοῖς Παλμυρηνοῖς συχνοτάτης χρήσεως τῆς Μακεδονικῆς χρονολογίας εἰκάζει, ὅτι πρὸ τῆς τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων ἀποικίας ἡ δασίς εἶχε καταστῆ ἀποικία Ἑλληνικῆ. Ἐννοεῖται ὅτι καὶ ἡ βραδύτερον γενομένη Ῥωμαϊκῆ ἀποικία, ὡς πᾶσαι αἱ ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαϊκαὶ καλούμεναι ἀποικίαι ἢ κολώνεαι, ἦσαν κατ' οὐσίαν Ἑλληνικαὶ καὶ ἀκριβῶς τὰ πλεῖστα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Παλμύρα μνημεῖα ἀνήκουσιν εἰς τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους. Καλεῖται δὲ ἡ Παλμύρα ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς οὐχὶ ἀπλῶς κολώνεια, ἀλλὰ καὶ *μητροκολώνεια*¹⁾ ἤτοι μητρόπολις ἄλλων ἀποικιακῶν πόλεων, ὅπερ ἔτι πλέον μαρτυρεῖ τὴν δύναμιν καὶ τὸ μέγεθος τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης ἀποικίας. Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς δὲ ταῖς Ἑλληνικαῖς τῆς Παλμύρας βλέπομεν πρὸς τούτοις τὸν ἀξιοσημείωτον ἐν τῇ Συροαραβικῇ ταύτῃ δάσει γενημένην συνάφειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου πρὸς τὰ ὑλικά στοιχεῖα τὰ Ἀραβικὰ καὶ Συριακὰ καὶ τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῆς Ῥωμαϊκῆς διοικήσεως. Καὶ πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς ὀνόμασι τοῦ Διὸς Ὑψίστου, Διὸς Κεραυνίου, Διὸς Ἐπήκου, βλέπομεν καὶ τὰ μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Διὸς συνδεόμενα ἐξηλληνισμένα Συροφοινικικὰ ὀνόματα τοῦ Διὸς Βήλου καὶ Μαλαχθήλου, ἔτι δὲ καὶ γνησιώτατα Ἀραβικὰ ὀνόματα Ἀλᾶ, Ἀλαιλάμ, Νεσῆ, Μοάμεδος²⁾ συναπτόμενα πρὸς ὀνόματα Ἑλληνικά καὶ

¹⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4485 «Ἡ βουλή καὶ ὁ δῆμος Σεπτίμιον τὸν κράτιστον ἐπίτροπον Σεβαστοῦ δουκηνάριον κρεωδότην τῆς μητροκολωνείας».

²⁾ Ἰδ. ἐπιγρ. ἀριθ. 4500. «Ζεὺς Ὑψίστος καὶ Ἐπήκος. Ἐπὶ ἀργυροταμιῶν Ζεβάδου καὶ Μοαμέδου καὶ Μαλακίμου Ἰαροβολέου καὶ Ἰαριαίου Νουρβήλου καὶ Ἀνανίδος Μαλίχου. Ἐτους εν (=425 τῆς χρονολογίας τῶν Σελευκιδῶν=113 μ. Χ.)». Οὕτω λοιπὸν πενταχόσια περίπου ἔτη, ἧτοι ἡμίσειαν χιλιετηρίδα πρὸ τοῦ κρησάτου τοῦ Ἰσλάμ, τοῦ γενομένου ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ, Μωχάμμετ ἢ Μάμεδ (Μάμεδ καλεῖ αὐτὸν ὁ Θεοφάνης) καὶ τῆς ἐμφανίσεως τούτου ὡς προφήτου τοῦ Ἰσλάμ εὐρίσκομεν τὸ Ἀραβικὸν τοῦτο ὄνομα ἐν τῷ ἐξηλληνισμένῳ Ἀραβί τῆς Ἑλληνικῆς Παλμύρας ὑπὸ τύπον Μοάμεδος, εὐρίσκομεν δὲ καὶ Μοάμεδον Ἑλληνα χρονολογοῦντα οὐχὶ βεβαίως ἀπὸ τῆς Ἐγείρας, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 312 π. Χ. (κατὰ τὴν χρονολογίαν τῶν Σελευκιδῶν) καὶ χρώμενον ὀνόμασι μνηῶν Μακεδονικῶν!

Ῥωμαϊκά¹⁾, μανθάνομεν δ' ἅμα, ὅτι ἡ Παλμύρα, ἡ ἔχουσα ὡς αὐτόνομος πόλις βουλὴν καὶ βουλευτὰς ἢ «λαμπροτάτους συγκλητικούς»²⁾ Παλμυρηνοῦς, ἦτο ἐν ταύτῃ καὶ ἔδρα ἐπιτρόπου Καίσαρος (ἢ Σεβαστοῦ) ἢτοι ἐπιτρόπου Ῥωμαίου αὐτοκρατορικοῦ, εἶχε δὲ καὶ ἄρχοντας κατὰ τὸ σύνθηδες στρατηγούς καλουμένους καὶ ἄπαξ καὶ δις στρατηγήσαντας (γενομένους διοικητὰς), ἔπειτα καὶ γραμματέα (τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου)³⁾ καὶ ἄνδρα ἡγούμενον τῶν ἐπιδημουσῶν ἐν τῇ πόλει «οὐζηλλατιῶνων» (auxiliationes) ἢτοι ἐπικουριῶν (πολιτοφυλακῆς ἐξ ἐπιχωρίων συγκειμένης) καὶ ἀγορανόμους καὶ ἐξοχώτατον ἔπαρχον τοῦ ἱεροῦ πραιτωρίου καὶ τῆς πατρίδος καὶ ἀργυροταμίας καὶ δουκηνάριον (ἢτοι λοχαγὸν διακοσίων ἀνδρῶν) καὶ κρεωδότην τῆς μητροκολωνείας καί, ὡς πόλις, ἐν ἣ ἔλατρεύετο ὁ Ζεὺς Βῆλος, καὶ συμποσίαρχον τοῦ Διὸς Βήλου⁴⁾. Προσέτι δέ, ὡς πόλις Ἑλληνοαραβικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ, ὡς σταθμὸς καὶ ὄσας ἐμπορικὴ σπουδαιότητα δι' ἐρήμων πέμπουσα καὶ προσελκύνουσα ἐμπορικὰς συνοδίας, εἶχεν οὐ μόνον ἐμπόρους καὶ ἀρχεμπόρους, ἀλλὰ καὶ συνοδιάρχας⁵⁾ ἐμπορίας, ἢτοι ἀρχηγούς τῶν караβανίων⁶⁾. Ἐπὶ πᾶσι

1) Ἀριθ. 4482 «Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Μαλῆν τὸν καὶ Ἀγρίππαν, Ἰαραίου τοῦ Ρααίου, γραμματέα γενόμενον». Ἀριθ. 4483 «Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Ἰούλιον Αὐρήλιον Ζηνόδιον τὸν καὶ Ζαβδύλαν Μάλχον τοῦ Νασούμου». Ἀριθ. 4490 «Ἰούλιον Αὐρήλιον Ζεβεΐδαν Μοκίμου τοῦ Ζεβεΐδου Ἀσθυριβαΐδα». Ἀριθ. 4503 «Διὶ Ὑψίστῳ καὶ Ἐπηκόῳ Ἰούλιος Αὐρήλιος Ἀντίπατρος καὶ ὁ Ἀλαφώνας Ἀλιλάμει τοῦ Ζηνοβίου ἔτους δμρ Αὐδυναίου (μηνός) κδ».

2) C. I. G. Vol. III fasc. 1 ἀριθ. 4507. «Σεπτίμιος Ὀδαινάθου λαμπρότατος συγκλητικὸς» πρὸλ. 4495 (ἐνθα γίνεται λόγος περὶ «βουλευτοῦ Παλμυρηνοῦ»).

3) Ἀριθ. 4485. «Ἡ βουλὴ καὶ ὁ δῆμος Σεπτίμιον τὸν κράτιστον ἐπίτροπον Σεβαστοῦ δουκηνάριον, κρεωδότην τῆς μητροκολωνείας καὶ ἀνακομισάντα τὰς συνοδείας τὰς ἐξ ἰδίων καὶ μαρτυρηθέντα ὑπὸ τῶν ἀρχεμπόρων καὶ λαμπρῶς στρατηγήσαντα καὶ ἀγορανομήσαντα τῆς αὐτῆς μητροκολωνείας καὶ ἀρέσαντα τῇ αὐτῇ βουλῇ καὶ δήμῳ καὶ λαμπρῶς συμποσιάρχην τῶν τοῦ Διὸς Βήλου ἱερῶν γενόμενον».

4) Ἰδ. τὴν ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 4485 ἐπιγραφὴν.

5) Τὸ ἐν τῇ ἀνωτέρω παρατεθεισῇ ἐπιγραφῇ λεγόμενον περὶ τοῦ Ἐπιτρόπου Σεπτιμίου, ὅτι ἀνεκόμισε τὰς συνοδίας ἐξ ἰδίων καὶ ὅτι ἀεμαρτυρήθη τὸ τοιοῦτον ὑπὸ τῶν ἀρχεμπόρων» δείκνυσιν, ὅτι ἡ ἐνεργουμένη διὰ τῆς ἐρήμου ἐμπορικῆς κινήσεως καὶ ἡ τῶν συνοδιῶν ἢτοι караβανίων πορεία ἦτο ἔργον ἰκανῶς σπουδαῖον καὶ δυσχερές.

6) Ἰδ. ἐπιγρ. ἀριθ. 4489 «Νεσῆ Ἀλᾶ τοῦ Νεσῆ τοῦ Ἀλᾶ τοῦ Ῥεφάλου τοῦ Ἀρισ-

δὲ τούτοις ἡ πόλις οἰκουμένη ὑπὸ Ἀραβικοῦ πληθυσμοῦ ἐξηλληνισμένου ἢ ὡς πόλις Ἑλληνικὴ, πρὸς τῷ ἀποικίσαντι εἰς αὐτὴν Ἑλληνικῷ πληθυσμῷ ἔχουσα καὶ Ἀραβικόν, ἦν διηρημένη εἰς φυλάς, οἷας εὐρίσκομεν καὶ ἐν ταῖς Ἀραβοελληνικαῖς πόλεσι τῆς Παλαιστίνης, τοιαύτη δὲ τις φυλὴ ἀναφέρεται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἢ τῶν Χομαρηνῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τοιούτων φυλῶν ἦσαν καὶ ἰσχυροὶ τοῦ τόπου μεγιστᾶνες ἰδρύοντες ἐνίοτε δυναστείας ὡς οἱ ἰδρύσαντες ἐν τισιν ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ Ἀραβοελληνικαῖς πόλεσι δυναστείας ἰδίας φύλαρχοι· τοιοῦτος δὲ ἦν καὶ ὁ περίφημος Ὀδαινάθος, ὁ τῆς περιφήμου Ζηνοβίας ἀνὴρ, περὶ οὗ ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ Παλμύρας εἰρημένοις. Ἀλλὰ καὶ οἱ φύλαρχοι οὗτοι καὶ δυνάσται, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τῆς Ζηνοβίας, ἦσαν καὶ ἐξηλληνισμένοι, μετέχοντες εἰς ὑψιστὸν βαθμὸν μορφώσεως καὶ παιδείας Ἑλληνικῆς.

Ἐκ τῶν εἰρημένων πάντων νοεῖται, ὅτι ἡ Παλμύρα, ἡ ἀποικισθεῖσα δι' Ἑλλήνων πιθανώτατα μὲν ἤδη ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Σελευκιδῶν, βεβαίωτατα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, ἡ Παλμύρα, ἦν ἐπεσκέψαντο δύο αὐτοκράτορες Ῥωμαῖοι, ὁ Ἀδριανὸς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος, καὶ ἦτις ἐπὶ μικρὸν διὰ τῆς Ζηνοβίας ἐγένετο πρωτεύουσα τοῦ ἡμίσεος τμήματος τοῦ παγκοσμίου Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ ἰδίᾳ τοῦ Ἀσιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἡ πόλις, ἐν ἣ ἔμενον ὡς πρῶτος σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς ὁ περίφημος Ἀθηναῖος ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος Λογγίνος, παρίστησιν ἡμῖν τὸ μέτρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Συρίας πάσης. Διότι ἂν πόλις τοσοῦτον ἀποκεχωρισμένη δι' ἐρήμου ἀπὸ τῆς λοιπῆς Συρίας, κειμένη ἐν ὀάσει μεγάλης ἐρήμου, ἡ πόλις, εἰς ἣν σήμερον ἡ ὀδοιπορία θεωρεῖται χαλεπὸν καὶ δυσχερέστατον ἔργον, παγγάλεπον τοῖς ἰδιώταις ἔνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως αὐτῆς ἀπὸ τῆς οἰκουμένης Συρίας καὶ τῶν δυσχερειῶν καὶ κινδύνων τῆς ὀδοιπορίας, ἐξηλληνί-

σίου συνοδιάρχην οἱ συναναβάντες μετ' αὐτοῦ ἔμποροι ἀπὸ Φοράθου καὶ Ὀλιγοστάδος τειμῆς καὶ εὐχαριστίας ἔνεκα. Ἔτους γνυ μηνὸν Ξανδικῷ».

σθη εἰς ἓν βαθμὸν τὰ μέχρι νῦν εἰρημένα ἀμυδρῶς καὶ οἰονεὶ ἐν σκιαγραφίᾳ μαρτυροῦσι, πολλῶ πλεον καὶ ταχύτερον ἐξηλληνίσθη ἢ λοιπὴ Συρία καὶ μάλιστα ἡ ὑπὸ Ἀράβων οἰκουμένη, ἥτοι ἡ Τραχωνίτις καὶ Αὐρανίτις καὶ Βαταναία, αἵτινες πᾶσαι ἀνήκουσιν εἰς τὴν *Περαϊάν* καλουμένην, ἥτοι τὴν πέραν (πρὸς ἀνατολὰς) τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνην.

Αἱ ἐν Τραχωνίτιδι Ἑλληνικαὶ πόλεις.

Ἡ πρὸς νότον τῆς *Δαμασκηγῆς*, ἥτοι τῆς περὶ τὴν Δαμασκὸν χώρας, ἐκτεινομένη ἐν μέρει πεδινῇ καὶ ἐν μέρει ὄρεινῇ Παλαιστινίᾳ χώρᾳ, ἡ λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τῶν ὑπερκειμένων τῆς Δαμασκοῦ δύο Τραχώνων ἀμφοτέρων καλουμένων ὄρεων, τῶν ὑφουμένων ἐγγὺς τῶν τελευταίων πρὸς Ἀνατολὰς ὑπωρειῶν τοῦ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου, καὶ οἰκουμένη ἐν παλαιστάτοις χρόνοις ὑπὸ τῆς συγγενοῦς τοῖς Χανανίταις φυλῆς τῶν Ἀμορραίων καὶ Ἀμμωνιτῶν, εἶχε κατὰ τοὺς Ῥωμαίκοις καὶ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους πλῆθος πόλεων Ἑλληνικῶν, ἰδρυμένων τὸ μὲν ὑπὸ Ἑλλήνων, τὸ δὲ ὑπὸ Ἀράβων ἐξηλληνισμένων, ὑπῆρχον δὲ ἐνταῦθα καὶ πόλεις πανάρχαιοι ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων οἰκητόρων τῆς χώρας ἰδρυμέναι καὶ εἶτα ἐξηλληνισμέναι. Σήμερον ἔτι ὁ ἐν μέσῳ τῆς ἡρημωμένης τὸ πλεῖστον χώρας διερχόμενος περιηγητῆς μένει ἔκθαμβος ἐπὶ τῇ θέᾳ καὶ τῇ θεωρίᾳ τοῦ πλήθους καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ἑρείπιων τῶν ποικίλων ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων, ναῶν, μεγάρων, ξενώνων καὶ πλήθους ἐπιγραφῶν μαρτυρουσῶν τὴν ἀκμὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις κατὰ τοὺς Ῥωμαίκοις ἰδίᾳ χρόνους. Εἰσὶ δὲ τὰ ἑρείπια ταῦτα καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἢ ἀποικιῶν, ὧν ὄνομαστοτέρα εἶνε ἡ *Φαινὰ* ἢ *Φαινὼ* κειμένη ἐν ἡ θέσει νῦν ἡ κώμη *Μεσσιμᾶ*, ἡ κατὰ τοὺς πρώτους Βυζαντινοὺς χρόνους ἀποτελοῦσα ἰδίαν ἐκκλησιαστικὴν ἐπαρχίαν (*Ἱεροκλ. Συνέκδ. 723, 1*).

Πλῆθος ἐπιγραφῶν¹⁾ εὐρεθεισῶν ἐν τοῖς ἑρείπιοις τῆς πόλεως μαρτυροῦσιν, ὅτι οἱ Φαινῆσιοι, ὧν τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἀπαντῶντα ὀνόματά εἰσιν Ἑλληνικὰ (Εὐδῆμος) ἢ Ῥωμαϊκὰ (Σεβῆρος, Πετούσιος) καὶ παρ' οἷς ἐλατρεύοντο αἱ θεότητες Εἰρήνη, Ἥχώ, Ἴσις (ἡ ὡς φέρεται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς Εἷσις), ἦσαν ἀκραιφνῶς Ἑλληνες, ἡ δὲ πόλις ἢ πολίχνη αὐτῶν καλεῖται ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς *μητροκωμία* τοῦ Τράχωνος ἥτοι πρωτεύουσα τῶν περὶ αὐτὴν κωμῶν καὶ κωμοπόλεων (κατ' ἀναλογίαν τοῦ «μητρόπολις»). Ἀψευδὲς μαρτύριον, ὅτι ἐν Φαινᾷ καὶ πάσῃ τῇ μητροκωμίᾳ τοῦ Τράχωνος ἥτοι ἐν ὅλῃ τῇ Τραχωνίτιδι ἐλαλεῖτο μόνον ἡ Ἑλληνική, εἶνε ἐπιγραφή τις (ἀριθ. 4551) περιέχουσα τὸ διάταγμα τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ τῆς μητροκωμίας Τράχωνος. Ἐν τῷ διατάγματι τούτῳ ὁ στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ἢ διοικητὴς ἀναφέρει ὅτι οἱ ἐπιδημοῦντες ἐν τῇ χώρᾳ στρατιῶται μὴ ἀρούμενοι εἰς τὴν παρεχομένην αὐτοῖς ἐν τοῖς δημοσίοις ξενῶσι τῆς πόλεως φιλοξενίαν κατεπίεζον τοὺς κατοίκους ἀναγκάζοντες αὐτοὺς νὰ παρέχωσι στέγην τῷ στρατῷ ἐν ταῖς ἰδιωτικαῖς οἰκίαις καὶ ζητοῦντες καὶ χρήματα, καὶ ἐντέλλεται ἵνα οἱ ποιοῦντες τὰ τοιαῦτα καταγγέλλωνται εἰς τὸν ἀρχηγὸν καὶ τιμωρῶνται. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον ἐν πᾶσι τούτοις ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον θέμα εἶνε ὅτι οἱ Φαινῆσιοι διατάσσονται ἵνα τὴν διαταγὴν ταύτην (τὰ γράμματα ταῦτα) τὴν Ἑλληνιστὶ συντεταγμένην προθῶσιν ἐν προδήλῳ τῆς μητροκωμίας χωρίῳ, ἵνα λάβωσι γινῶσιν τοῦ περιεχομένου πάντες καὶ μὴ τις προφασισθῇ εἶτα ἄγνοιαν τῶν διατεταγμένων²⁾. Ἄλλη πόλις τῆς Τραχωνίτιδος εἶνε ἡ *Αἴρη*, ἥτις εἶνε γνωστὴ μόνον ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἵτινες εὐρέθησαν ἐν τῇ νῦν κώμῃ τῇ *Ἐσζαμαναῖν*

¹⁾ C. I. G. Vol. III fasc. 1 ἀριθ. 4542—4551.

²⁾ Ἰδ. Ἐπιγρ. ἀριθ. 4551. αἰ. Ἰούλιος Σατουρνῆνος Φαινῆσιος μητροκωμίας τοῦ Τράχωνος στρατιωτικὸς ἀρχηγὸς ἐντέλλεται: Ἐάν τις ἐπιδημῆσῃ βιαίως στρατιώτης ἢ καὶ ἰδιώτης, ἐπιστειλαντές μοι ἐκδικηθήσεσθαι· οὔτε γὰρ συνεισφορὰν τινα ὀφείλετε τοῖς ξένοις καὶ ξενῶνα ἔχοντες οὐ δύνασθε ἀνγκασθῆναι δέξασθαι ταῖς οἰκίαις τοὺς ξένους. Ταῦτά μου τὰ γράμματα ἐν προδήλῳ τῆς μητροκωμίας ὑμῶν χωρίῳ πρόθετε, μὴ τις ὡς ἄγνοήσας ἀπολογῆσεται.

ἤτοι « Δύο εἰδῶλα » (Ἀραβιστί) καλουμένη θέσει. Ἐκ τῶν πολυ-
αριθμῶν ἐπιγραφῶν τῆς Αἰρῆς ¹⁾, ἐν αἷς ἡ πόλις καλεῖται *Αἰρη*,
οἱ δὲ κάτοικοι *Αἰρηῖοι*, μανθάνομεν καὶ ἐν αὐτῇ ὅτι τὰ ὀνόματα
τῶν οἰκητόρων εἶνε Ἑλληνικὰ ἢ Ῥωμαϊκὰ συνήθως (Φιλωναῖος
Κιννάμων τοῦ Μόρρου, Δόμνος Δαμασκήνου, Θεόδωρος Ἐκτορος,
Κλήμης Κόμμοδος, Ἰούλιος Γερμανός), μανθάνομεν δὲ ὅτι ἐν τῇ
πόλει ταύτῃ ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Διὸς καὶ τῆς Τύχης (Τύχαιον κα-
λούμενος ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς). Ὡς κτίστης (ἢ ἀποικιστῆς) καὶ εὐερ-
γέτης τῆς πόλεως ἀναφέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ τῇ ὑπ' ἀριθ. 4454
Κόμμοδος Ἰούλιος Γερμανὸς χιλίαρχος ²⁾, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται, ὅτι
ἡ ἀποικία ἐγένετο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορικῆς Ῥώμης.

Ἐν Αἰρῇ, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Συρίας καὶ Παλαι-
στίνης εἴτε ἀκραιφνῶς Ἑλληνικαῖς, εἴτε ἐξηλληνισμέναις, ἀπαν-
τῶσι καὶ ὀνόματα Συριακὰ ἢ Ἀραβικὰ ἐξηλληνισμένα. Τοιοῦτον
ὄνομα ἄξιον σημειώσεως εἶνε (ὅπως τὸ ἀνωτέρω ἐν σελ. 161
μνημονευθὲν Μοάμεδος) τὸ ὄνομα τοῦ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4559 ἐπι-
γραφῇ μνημονευομένου Ἄμερ υἱοῦ τοῦ Μαθαίου καὶ ἀδελφοῦ τοῦ
Ἵοναίου ³⁾. Ἄμερ βεβαίως εἶνε ὄνομα Ἀραβικὸν ταῦτ' ὁ Ὄμαρ ⁴⁾.
Ἐν δὲ τῇ ὑπ' ἀριθ. 4458 ἐπιγραφῇ ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα
Καιῖαμ Μαλχαῖος ⁵⁾.

¹⁾ Ἀριθ. 4555 κ. ἐξῆς.

²⁾ Οὗτος λέγεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ὅτι ἀμείρωσε τὸ Τύχαιον (ἐπιγραφ. 4454). Πρὸς
ἐπιγρ. ἀριθ. 4457: « Δαμασκίῳ Κλήμεντος τῇ σεμνοτάτῃ Τύχῃ ».

³⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4539: « Ἄμερος Μαθαίου καὶ Ἵοναίου ἀδελφός ἐποίησαντο τὸν
βωμόν Διὸς ἐκ τῶν ἰδίων ».

⁴⁾ Καὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς χρονογράφοις τὸ γνωστὸν μωαμεθανικὸν Ἀραβικὸν
ὄνομα Ὄμαρ λέγεται Ἄμερ.

⁵⁾ Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἔχει ὡς ἐξῆς:

« Διὸς τῷ κυρίῳ Καιῖαμ ὁ Μαλχαῖος καὶ υἱὸς αὐτοῦ τὴν θύραν σὺν νεκαδίοις καὶ
μεγάλῃ Νείκῃ καὶ λεονταρίοις καὶ πάσῃ γλυφῇ καὶ τῆς ἐκ τῶν δύο μερῶν καθαρουργίας
ἐκ τῶν ἰδίων κατ' εὐσέβειαν (ἀν)έθηκαν ».

Εἶναι δὲ ἀξιοσημείωτος ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη οὐ μόνον διὰ τὰ ἐν αὐτῇ ὀνόματα ἀνδρῶν
(ὧν τὸ μὲν Μαλχαῖος εἶναι πάντως τὸ ἄλλως ἐκ τῆς Σημητικῆς γλώσσης γνωστὸν *Μάλ-
χος*, ἐκ τῆς βίβης *μάλχ* = βασιλεὺς, βασιλεῖος, τὸ δὲ Καιῖαμ ἐκ τῆς Ἀραβ. β. *κάαμ*
σημαίνει πιθανῶς εὐθύς, δίκαιος), ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς τεχνικοὺς ὄρους *νεκαδία* (= ἀγάλ-
ματα μικρὰ τῆς Νείκης), *λεοντάρια* καὶ *καθαρουργία*.

Ἄλλη πόλις Ἑλληνικὴ τῆς Τραχωνίτιδος ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν
τὸ πλεῖστον γνωστὴ εἶνε *Ζόρα* ἢ *Ζάρα* (Ζόρα ἐν ταῖς ἐπιγρα-
φαῖς ¹⁾ κειμένη ἐν ἡ νῦν θέσει ἢ πολίχνη Ἐζρα, ὡς μαρτυρεῖται
τοῦτο ἐξ ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης ἐν Ἐζρα, ἐν ἣ γίνεται μνεῖα
« Ζοραουηνῶν » ²⁾. Ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Ζάρας ἢ Ζόρας εὐρέθη
πλήθος ἐπιγραφῶν Ἑλληνικῶν, ἐξ ὧν μανθάνομεν, ὅτι ἡ Ζόρα
ἦν, ὅπως ἡ Φαινά, *μητροκομία* (ἀριθ. ἐπιγρ. 4561 « τὸ κοινὸν
τῆς μητροκομίας τῶν Ζοραουηνῶν ») ³⁾. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν ταῖς
ἄλλαις τῆς Τραχωνίτιδος πόλεσιν ὀνόματα Ἑλληνικὰ ἢ Ἑλ-
ληνορρωμαϊκὰ ἀναμίγνυνται πρὸς ἐγχώρια ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτε-
ρον μεταπεποιημένα (Αἰνεῖας, Βασσαῖος, Οὐετερανός, Κλαυδια-
νός, Θεοφάνης, Κλαύδιος, Σαβδίνος, Βέρρις, Μαθαῖος, Ζηγνός, Διομήδης,
Ζεβαΐδης, Βάρουχος). Φαίνεται ὅτι ἡ πόλις αὕτη
ἤκμαζε καὶ ἐν τοῖς πρώτοις Βυζαντινοῖς χρόνοις, ὡς τοῦτο μαρτυ-
ρεῖται καὶ ἐκ τοῦ πλήθους τῶν ἐν τοῖς ἐρειπίοις εὕρισκομένων
λειψάνων ἐκκλησιαστικῶν κτιρίων, ἐν οἷς ἐν τούτοις οὐδεμία εὐ-
ρέθη ἐπιγραφὴ χριστιανικὴ. Πλὴν τῶν εἰρημένων θέσεων καὶ τό-
πων τῆς Τραχωνίτιδος, ἐν τῇ αὐτῇ Τραχωνίτιδι χώρα καὶ ἐν

¹⁾ Ὁ μόνος ἀρχαῖος συγγραφεὺς, ὅστις ἀναφέρει πόλιν *Ζάραν* ἐν Παλαιστίνῃ, καὶ δὴ
ἐν Περαιᾷ, εἶνε ὁ Ἰώσηπος (Ἀρχ. Ἰουδ. ΙΓ', 15, 4). Ναὶ μὲν ὁ Ἰώσηπος τὴν *Ζάραν*
συναριθμεῖ ταῖς Μωαβίταις πόλεσιν, ἀλλὰ τοῦτο διότι, ὡς γινώσκουμεν, οἱ Μωαβῖται, οἵτι-
νες κατὰ τὸν 9 π. Χ. αἰῶνα (καθὰ τοῦτο ἐγνώσθη ἐκ τῆς περιφήμου τῷ 1869 ἀνακαλυ-
φθείσης ἐπιγραφῆς τοῦ Μωαβίτου βασιλέως Μεσαῖ) εἶχον ἐκτείνει τὸ κράτος αὐτῶν μέχρι
Ἀδρανίτιδος, καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Μακκαβαίων ἀνεκτέσαντο παροδικῶς τὴν *Περαιάν*.
Ἄλλως τε ὁ Ἰώσηπος ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ Μωαβίτιδας πόλεις καλεῖ πλὴν τῆς
Ζόρας καὶ ἄλλας τῆς Περαιᾶς, Ἐσιδῶνα, Μήδαβα, Πέλλαν, αἵτινες κεῖνται ὡσαύτως
ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς κυρίως Μωαβίτιδος. Εἶνε δὲ λίαν πιθανὸν ὅτι *Ζάρα* ἢ *Ζόρα* εἶνε ἡ
ἐν Ἱεροκλ. Συνεκδήμῳ (721, 7) ἀναφερομένη *Ζάρα*, ἣτις διαφέρει τῆς Δώρας, πόλεως
καὶ ταύτης ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Παλαιστίνης, περὶ ἧς γενήσεται λόγος περαιτέρω.

²⁾ Πλημμελῶς ὑπέλαβόν τινες τὴν νῦν Ἐζραν ὡς τὴν ἀρχαίαν *Ἄδραν* τῆς Περαιᾶς.
Διότι ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω περὶ τῆς ταυτότητος τῆς Ἐζρας πρὸς τὴν Ζόραν εἰρημένων,
εἶνε καὶ ἄλλως γνωστὸν, ὅτι ἡ Ἄδρα ἔκειτο ἐν τῇ θέσει τοῦ νῦν *Adraa* πολλῶν νοτιώτε-
ρον τῆς Ἐζρας ἐν τῇ θέσει τῆς Ἐσιδῶνος.

³⁾ Ἄγνωστον πότε ἡ Ζάρα ἐγένετο ἀποικία Ἑλληνορρωμαϊκὴ ἤτοι Ἑλληνικὴ,
ἀλλὰ πάντως τὸ τοιοῦτον ἐγένετο πρὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου
(222—235 π. Χ.), οὗ γίνεται μνεῖα ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4561 ἐπιγραφῇ.

τοῖς μεθορίοις τῆς Τραχωνίτιδος καὶ Αὐρανίτιδος ἀνεκαλύφθησαν πολλὰ θέσεις μετὰ ἐρειπίων καὶ ἐπιγραφῶν Ἑλληνικῶν, ὧν τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα δὲν ἐγνώσθησαν ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων. Τοιαῦται θέσεις εἶνε αἱ νῦν καλούμεναι Νεδζιράν, Μεδζέλ, Μελιχίτζαλ-χαρίρ, Ῥιμα-ελ-λιχά¹⁾, Καφερ-ελ-λιχά, Σαγρά, Ἐδδούρ²⁾. Τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις ἀναφερόμενα ὀνόματά εἰσι τὰ πλεῖστα ἀκραιφνῶς Ἑλληνικά ἢ Ῥωμαϊκά (Τρωῖλος, Μάξιμος, Εὐδαίμων, Γαϊανός, Ἀντίοχος, Σαβίνος, Σιλούιος, Πρίσκος), ἀλλ' ὑπάρχουσι καὶ τινὰ Ἀραβικά (ἐν Ἐδδούρ), ὡς φαίνεται, ἐξηλληνισμένα, οἷα Σύεδος, Μοένας καὶ Ἄμαρος, περὶ οὗ, ὡς ὄντος τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸ Ὠμάρ, ἐγένετο ἤδη λόγος ἐν τοῖς ἐμπροσθεν. Ἀναφέρονται δ' ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς καὶ ὀνόματα διαφόρων ἀξιωματῶν (χιλιάρχων, κεντηναρίων). Ἄξιον δὲ σημειώσεως, ὅτι τινὲς τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εἰσὶν ἐν στίχοις ἐν ἐξαμέτρῳ πεποιημένοι³⁾. Ὡς δὲ φαίνεται ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4585 ἐπιγραφῆς

¹⁾ Ῥιμα-ελ-λιχά ἐκαλεῖτο πάλαι Ῥειμέα καὶ ἦτο κόμη, ὡς γίνεται ὄφρα ἐκ τῆς ἐνταῦθα εὐρεθείσης ἐπιγραφῆς (ἀριθ. 4590) «Διὸς ἀνικητοῦ Ἡλίου θεοῦ Λυδίου ἐκτίσθη περιβόλιον τῆς αὐλῆς δια Κασίου Μαλιχάθου κόμης Ῥειμέας καὶ Παύλου Μαξίμου κόμης Μαρδόχου».

²⁾ Τὸ Ἐδ-δούρ οὐδαμῶς εἶνε ἡ γνωστὴ τῆς Παλαιστίνης πόλις Δώσα, ἀλλὰ κόμη Δόρα καλουμένη (ἄλλοθεν ἄγνωστος), ἀφοῦ ἐνταῦθα εὐρέθη καὶ ἐπιγραφή (4576) μνημονεύουσα «κόμης Δορατῶν».

³⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4578.

(Τῆς κόμης Νεδζιράν):

α') Τόνδε γινόν οἱ τύμβον ἀνὴρ ὀνομαστός ἔδειμε
τρωῖλος ἀρτιεπὴς [πόλεως] φίλος ὀλιβιστός τε,
ὅς ποτε ἠγεμόνος βενεφικιάριος * κατὰ ἔθος
ἐπέλετο Φοινίκων * ..... τέ τα δόμοι.
αὐλῆς τε προσπάρουθεν ἐνεύδειν οἷος ἀπ' ἄλλων,
ὅσπ' ἂν αἶσα ἔλθοι ὁμοίου θανάτοιο.
αἰεὶ χόροισιν ἐνεῖη.

καὶ ἀριθ. 4579:

β) Μάξιμος Εὐδαίμων καὶ Γαϊανός δύο παῖδες
ἐκτίσαν Ἀντίοχοιο καὶ ἀνίδα τήνδ' ἐπὶ πάσαις
ἔσασιν, ὅφρα πέλοιντο φίλοι παρὰ πατρὶ θανόντες.

Ἐπιγρ. Ῥειμέας ἀριθ. 4588.

γ) Κελεσιτῆνος πινυτός με ἐδίματο τῷδ' ἐνὶ χώρῳ
αὐτῷ καὶ τοκέεσσι φίλῃ τ' ἀλόχῳ ἐποίησεν
νηὸν Πλουτῆϊ καὶ ἐπεινῆ Φεροσφονεῖη
ἐσθλῆς ἐκ στρατῆς. Νῦν δ' οὐδαμῶς εἴμι τάφος πο.
Οὕτω καὶ μῖνεμι πολὺν χρόνον, ἰδ' ἄρα κε δι.
δεξαίμην γηράσκοντας, εὐδαίμονας, τεκνώσαντας.

* Βενεφικιάριος. Ἡ Λατινικὴ αὕτη λέξις (beneficiarius) ἢ σημαίνουσα ἐνταῦθα

τοῦ Καφερ-ελ-λιχά («αὐτοκράτορι Γορδιανῷ Ἀφρικανῷ οἱ κομῆται ἔκτισαν»), αἱ θέσεις αὗται ἢ τοῦλάχιστον τινες τούτων ἦσαν ἀπλῶς κόμαι, μέχρις ὧν εἶχεν εἰσελάσει νικηφόρως ἢ χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Θέλομεν δὲ ἰδεῖ καὶ πολλὰς ἐπιγραφὰς ἐν Αὐρανίτιδι εὐρεθείσας, οὐχὶ πόλεων ἀλλ' ἀπλῶς κομῶν τῆς χώρας ταύτης, ὅπερ μαρτυρεῖ πόσον ἡ χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς ἐν πάσῃ γωνίᾳ τῆς χώρας ἦν κοινοτάτη. Ἐν τινὶ ἐπιγραφῇ τοῦ Νεδζιράν (4578 b) γίνεται λόγος πολὺς περὶ φυλῆς Μανιηνῶν, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ Ἀνδρόνικος Ἀγρίππου καὶ Κάρος Μοσαμάτου. Τίς πόλις ἢ πόλις ἢ κόμη ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς νῦν κόμης Νεδζιράν δὲν δηλοῦται ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν. Ἄλλ' ἢ «Μαρδόχων κόμη», ἣς γίνεται μνεῖα ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4590 ἐπιγραφῇ, ἦν πάντως ἐν Τραχωνίτιδι, ἀφοῦ, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἔκειτο ἐγγυὲς τῆς Ῥειμέας.

Ἐν Τραχωνίτιδι ἦν καὶ ἡ κόμη Κυριάθη (Notit. Episcop. 1, 18, 39), ἡ κειμένη πιθανώτατα ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν κόμης Κέρατα ἢ Γέρατα, ἐνθα δὲν εὐρέθησαν ἐπιγραφαί. Ἐν τοῖς ὄρι-οῖς δὲ τῆς Τραχωνίτιδος καὶ Αὐρανίτιδος, ἐν τῇ θέσει τῆς νῦν κόμης Κανουάτ ἢ Καναβάτ, ἔκειτο τὰ Κανάθα. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιγραφῶν, τῶν περισωθεισῶν ἐν Κανάθῳ¹⁾, μαθηθάνομεν, ὅτι ἡ πόλις αὕτη, δὲν γνωρίζομεν πότε καὶ πῶς, ἐξελληνισθεῖσα, εἶχε καὶ ὠδεῖον θεατροειδὲς κτισθὲν χάριν «τῆς γλυκυτάτης πατρίδος» ἀντὶ δηναρίων μυρίων $\bar{\chi}\mu = 10640$ ὑπὸ τινος τῶν πολι-

οῦχι τὸν εὐεργετοῦντα, ἀλλὰ τὸν εὐεργετούμενον, τὸν στρατιώτην τὸν ἀπαλασσομένον εὐεργεσία τοῦ στρατηγῶ τῶν ταπεινῶν στρατιωτικῶν ἐργασιῶν καὶ ὑπηρετοῦντα ἀπλῶς τοῖς ἀρχηγοῖς, χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Βοιχιῶν ὡς ἀναρμοδίως κειμένη ἐν μέσῳ λέξεων Ὀμηρικῆς γλώσσης. Ἄλλ' ἦτο καθιερωμένος ὁρος στρατιωτικὸς ἐπίσημος, ἐνταῦθα δὲ δηλωτικὸς τῆς κοινωνικῆς ἀξίας τοῦ Τρωῖλου.

** Φοινίκων. Ἐνταῦθα εἶχε ἀπλῶς γεωγραφικὴν σημασίαν, ἀντὶ Φοινίκης. Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς, ὅπως καὶ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ Βυζαντινῶν ἐθνογραφικὰ ὀνόματα τίθενται ἀπλῶς πρὸς δήλωσιν τῆς ἀπὸ τόπου καταγωγῆς (Φρύξ = ὁ ἀπὸ Φρυγίας, Κιλιξ = ὁ ἀπὸ Κιλικίας, Φοινίξ = ὁ ἀπὸ Φοινίκης) χωρὶς μηδεμίαν νὰ ἔχωσι τὰ τοιαῦτα ὀνόματα σημασίαν ἐθνογραφικὴν.

¹⁾ C. I. G. Vol. III, fasc. 1 ἀριθ. 4611—4616. Ἐν τοῖς ἐρειπίοις αὐτῆς σφύζονται ἐτι καὶ ἐρείπια ἀμφιθέατρου.

των ἐτελοῦντε δ' ἐν αὐτῇ ἀγῶνες πεντάθλου καὶ λαμπαδηφοριῶν¹⁾· ὑπῆρχε δ' ἐν αὐτῇ καὶ ἱερὸν Νυμφῶν (Νύμφαιον). Ἐν τινι τῶν ἐπιγραφῶν (ἀρ. 4616) ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τοῦ αὐτοκράτορος Νέρωνος (ἄρξαντος 96 - 98 μ. Χ.). Ὅτι τὰ Κάναθα ἦσαν ἤδη πόλις Ἀραβικῆ ἐξηλληνισμένη, μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἰώσηπος (ὅστις καλεῖ αὐτὴν καὶ Κανά). Παρὰ τὴν πόλιν δὲ ταύτην οἱ Ἄραβες τῆς Περσίας ἐν τῷ τοῦ Ὀκταβιανοῦ κατὰ Κλεοπάτρας πολέμῳ σύμμαχοι ὄντες τῆς Κλεοπάτρας ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατηγοῦ αὐτῆς Ἀθηνίωνος ἐνίκησαν τοὺς μετὰ τοῦ Ὀκταβιανοῦ συμμαχοῦντας ὑπὸ τὸν Ἡρόδην Ἰουδαίους (Ἰωσήφ. Ἰουδ. ἀρχ. ΙΕ' 5, 1, Ἰουδ. Πολ. Α', Α', 19, 2). Τὰ Κάναθα ἐκείντο παρὰ τὸ Ἀσάδαμον ὄρος, οὗ πέραν πρὸς νότον ἐξετείνετο ἡ Αὐρανίτις.

Αἱ ἐν Αὐρανίτιδι Ἑλληνικαὶ πόλεις.

Ἐν τῇ Αὐρανίτιδι, ἣτις καὶ αὐτή, ὡς ἡ Τραχωνίτις, ἦτο χώρα τῆς Κοίλης Συρίας ἢ Παλαιστίνης ὑπὸ Ἀράβων ἐξηλληνισμένων οἰκουμένη, κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦν ἡ πόλις Βόστρα. Ἡ ἀρχαιοτάτη αὕτη πόλις τῶν Ἀμορραίων Χαναϊτῶν κατελήφθη, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, κατὰ τὸν 1^{ον} ἢ 2^{ον} ἤδη π. Χ. αἰῶνα ὑπὸ Ἀράβων ἐποικισάντων εἰς τὴν Αὐρανίτιδα²⁾ καὶ κατὰ τοὺς τελευταίους ἔτι χρόνους τῆς ἐλευθέρως πολιτείας τῶν Ῥωμαίων ὡς καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοὺς αὐτοκρατορικοὺς διετέλει ὑπὸ ἡγεμόνας ἐγγχωρίου. Τῷ 184 μ. Χ. (854 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης)³⁾ κατε-

¹⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4614: α' Ἀγαθὴ τύχη. Μάριος Οὐλετος τῇ γλυκυτάτῃ πατρίδι δαπανήσας ἐκ τῶν ἰδίων εἰς τὸ κτίσμα τοῦ θεατροειδοῦς Ὡδαίου δηνάρια μύρια χμ εὐτυχῶς καὶ καλῶς. Πολύδοιος Κουαρτίνος τὸ πένταθλον καὶ τῆς λαμπαδοφορίας νικήσας ».

²⁾ Τὸ ὄνομα Αὐρανίτις (Χαουράν) ἐρμηνεύεται πιθανῶς ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ *חור* (= σπήλαιον) ὡς ἐκ τῶν λελαφευμένων ἐν τοῖς ὄρεσι κοιλωμάτων, εἰ καὶ διάφοροι ἐκδοχαὶ ὑπάρχουσι περὶ τοῦ ἐτύμου καὶ τῆς πρώτης σημασίας τοῦ ὀνόματος.

³⁾ Τὸ ἔτος τοῦτο εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν Βοστρανῶν χρονολογίας, ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν νομισμάτων καὶ τῶν ἄλλων ἐπιγραφῶν αὐτῆς.

λήφθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ, ὅστις, καταλύσας τὸ κράτος τῶν ἐγγχωρίων δυναστῶν, ἀφ' οὗ ἐκ θεμελίων ἀνεκαίνισε τὴν πόλιν, ὀνομασθεῖταν Νέαν Τραϊανὴν Βόστραν (Nova Traiana Bostra), κατέστησεν αὐτὴν σταθμὸν τοῦ τρίτου λεγεῶνος (τῆς Κυρηναϊκῆς), ἔθεν καὶ τὸ ὄνομα αὐτῆς Βόστρα Λεγίων. Ἀποικία Ῥωμαϊκὴ ἦτο κατ' οὐσίαν ἀποικία Ἑλληνικὴ ἐγένετο ἡ Βόστρα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (222 - 235 μ. Χ.) καὶ ἔκτοτε ἀπαντᾷ ἐν τοῖς νομίμασι τῆς πόλεως τὸ ἐπίσημον αὐτῆς ὄνομα εἶνε « Nova Traiana Alexandrina colonia Bostra »¹⁾. Ἄλλὰ πολὺ πρὸ τῆς τοιαύτης ἐποικίσεως, ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῆς ἐποικίσεως τῶν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πολιτισμὸν τοσοῦτον εὐκόλως προσχωρησάντων Ἀράβων, πάντως δὲ ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Τραϊανοῦ, ἡ Βόστρα ὁμοῦ μετὰ τῆς ἄλλης εὐημερίας καὶ προόδου προήχθη καὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων περίπου σωζόμεναι Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαί, καὶ περὶ τὰ μέσα τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἦτο ἐν τῶν σπουδαιοτάτων ἐν Παλαιστίνῃ κέντρων τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἔχουσα ἐπίσκοπον συγγράψαντα Ἑλληνιστὶ διαλέξεις (ιδ. κατωτέρω). Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους, ὅτε εἰς τὸν θρόνον τὸν αὐτοκρατορικὸν τῆς Ῥώμης ἀνῆλθεν ὁ ἐκ τῆς Βόστρας ἢ ἐκ τῶν περιχώρων αὐτῆς καταγόμενος αὐτοκράτωρ Φίλιππος ὁ Ἄραψ (244 - 249), ἡ πόλις ἐγένετο *μητρόπολις* (ἐννοεῖται ὑπὸ ἔννοιαν πολιτικὴν τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων τῶν Ῥωμαϊκῶν), συγχρόνως δὲ καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Βόστρας ἐγένετο *μητρόπολις τῆς Ἀραβίας*. Κατὰ τὸν 4^{ον} αἰῶνα ἡ Βόστρα (ἢ τὰ Βόστρα) ἦτο μεγάλη πόλις (*ingens civitas*, ὡς καλεῖ αὐτὴν ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλίνος), σπουδαία ἕνεκα τῆς ἐμπορικῆς καὶ στρατηγικῆς αὐτῆς θέσεως πρὸς τὴν λοιπὴν ἔνδον ὑπὸ Ἀράβων οἰκουμένην χώραν καὶ τῶν μεγάλων ἐρυμάτων αὐ-

¹⁾ Νομίματα Ῥωμαϊκὰ αὐτοκρατορικὰ τῆς Βόστρας ὑπάρχουσι ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Βῆσεδοῦς (138 - 160 μ. Χ.) καὶ νομίματα ὡς αὐτονομίου πόλεως ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἡλιογάβλου (218 - 222 μ. Χ.) τοῦ προκατόχου τοῦ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου.

τῆς. Αἱ ἱκανῶς πολυάριθμοι περισωθεῖσαι μέχρι νῦν Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ τῶν Βόστρων¹⁾, αἱ ἔχουσαι χρονολογικὴν βᾶσιν τὸ 104 μ. Χ., ἀνέρχονται μέχρι τῶν χρόνων περίπου τῆς βασιλείας τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ περιέχουσιν ὀνόματα πρὸ πάντων Ἑλληνικά τε καὶ Ἑλληνορωμαϊκά (Βάσσος, Αὐρήλιος, Δομητιανός), ποιοῦνται λόγον περὶ τῆς κολωνίας Βόστρας, περὶ κτίσεως τεμενῶν, τειχῶν, εἶνε δὲ καὶ τινες ἐπιτύμβιοι, ἐν αἷς ἡ Βόστρα καλεῖται « ἐρικυδῆς », ἐν στίχοις ἡρωελεγειακοῖς²⁾).

Καὶ ἐκ τούτων μὲν τῶν ἐπιγραφῶν, ὡς καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ γεγονότος, ὅτι τὰ Βόστρα ἦσαν Κολώνεια, ἤτοι ἀποικία, καθίσταται δῆλη ἢ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἐπικράτησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἄλλ' ἔχομεν καὶ δύο ὅλως ἰδιαίτερα ἀψευδῆ τεκμήρια τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Τὸ πρῶτον τούτων εἶνε ὅτι, ὡς εἴρηται ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, κατὰ τὰ μέσα ἤδη τοῦ τρίτου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος ἢ μᾶλλον πρὸ τῶν μέσων αὐτοῦ τὰ Βόστρα (ἢ καὶ Βοσύρ, ὡς λέγεται παρ' Εὐσεβίου) ἦσαν σπουδαιότατον κέντρον χριστιανισμοῦ καὶ χριστιανικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν Ἑλληνοαραβικὴν Παλαιστίνην. Ταύτης τῆς Ἐκκλησίας τῶν Βόστρων ἐπίσκοπος σύγχρονος τοῦ Ὀριγένους κατὰ τὴν πρώτην πεντηκονταετίαν τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἦν ὁ Βηρύλλος. Οὗτος συνέγραψεν Ἑλληνιστὶ συγγράμματα καὶ ἐπιστολάς καὶ διαφόρους φιλοκαλίας, ἤτοι ἀπανθίσματα. Τὰ ἔργα ταῦτα τοῦ Βηρύλλου εὑρεν ὁ Εὐσεβίος ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Ἱεροσολύμων, τῇ ἰδρυθείσῃ ἐν τῇ ἀγίᾳ πόλει περὶ τὰ τέλη τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ὑπὸ τοῦ τότε ἐπισκόπου αὐτῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Καππαδόκου, καὶ ἐχρησιμοποίησεν αὐτὰ εἰς τὴν συγγραφὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς αὐτοῦ ἱστορίας³⁾. Ἄλλ' ὁ Εὐσεβίος ὁ τοῦτο ἀναφέρων λέγει συγχρόνως,

¹⁾ C. I. G. Vol. III, fasc. 1. 4644—4654.

²⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4650:

*Βάσσος ἀνὴρ Βόστρης ἐρικυδέος ἄκρον ἄκτων
Τύμβον ἐυξέστοις λάσσειν ἰδρυσάμενος.*

³⁾ Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἱστ. βιβλ. 5'.

ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ὑπῆρχον καὶ ἔγγραφα περιέχοντα τὰς μεταξὺ τοῦ Βηρύλλου καὶ τοῦ Ὀριγένους περὶ τινῶν καινοδοξιῶν τοῦ Βηρύλλου γενομένας συζητήσεις καὶ δύο ὑπὸ τοῦ Βηρύλλου « λεχθείσας ἐπὶ τῆς αὐτοῦ παροικίας διαλέξεις »¹⁾. Ὡστε αἱ τοῦ Βηρύλλου πρὸς τὸ ποίμνιον αὐτοῦ γινόμεναι διαλέξεις ἐγένοντο Ἑλληνιστί, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι ἡ μόνη λαλουμένη ἐν Βόστρα γλῶσσα ἦν ἡ Ἑλληνική.

Ἄλλο τεκμήριον τούτου εἶνε ἡ ἐπιστολή, ἣν ἔγραψεν ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανὸς πρὸς τοὺς Βοστρηνοὺς ἐν γλαφυρᾷ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἐπιστολὴ σφζομένη μέχρι νῦν. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη, πεμφθεῖσα ἐξ Ἀντιοχείας τῇ πρώτῃ Καλανδῶν Αὐγούστου (τοῦ 362), παραινεῖ τὸν δῆμον τῶν Βοστρηνῶν, ἰδίως τοὺς Ἑλληνας (τοὺς ἐθνικοὺς δῆλον ὅτι) νὰ μὴ διαταράσσῃσι τὴν θρησκευτικὴν εἰρήνην ἐπιτιθέμενοι κατὰ τῶν Γαλιλαίων, ἤτοι τῶν Χριστιανῶν (« αὐθις δὲ καὶ πολλάκις παραινῶ τοῖς ἐπὶ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν ὀρμωμένοις (τοῖς ἐθνικοῖς δῆλον ὅτι) μηδὲν ἀδικεῖν τῶν Γαλιλαίων τὰ πλήθη, μηδὲ ἐπιτίθεσθαι, μηδὲ ὑβρίζειν αὐτούς »), κατηγορεῖ δὲ τὸν κλῆρον τὸν Χριστιανικὸν καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπον Βόστρας Τίτον, οἵτινες ἐν ἀναφοραῖς πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἔγραφον ὅτι « οἱ Χριστιανοὶ καὶ περ κατὰ τὸ πλῆθος ὄντες ἐφάμιλλοι τῷ πλήθει τῶν Ἑλλήνων, κατεῖχοντο διὰ τῆς παραινέσεως τοῦ κλήρου καὶ τοῦ ἐπισκόπου μηδένα μηδαμοῦ ἀτακτεῖν »²⁾. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς Βόστρας καὶ τῶν Βοστρηνῶν. Ἐν τοῖς νομίσμασιν αὐτῆς ἡ Βόστρα καλεῖται ἀποικία (Colonia), εἰκονίζεται δ' ἐν αὐτοῖς κάμηλος ἢ Ἄραψ ἐπὶ καμήλου. Ἀλλὰ τοῦτο μόνον πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐμπορικῆς σπουδαιότητος καὶ τῆς εὐρυτάτης ἐμπορικῆς ἐπιμιξίας, ἣν εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ αὕτη πόλις τῆς Παλαιστίνης διὰ τῆς μεγάλης ἐμπορικῆς ὁδοῦ, ἣτις κατὰ τὸν 7^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἐξετείνετο ἀπὸ Βόστρας μέχρι Μέκκας τῆς Ἀραβίας (C. Ritter, Vergleichend-

¹⁾ Εὐσεβ. αὐτόθι § 33.

²⁾ Ἰδ. Ἰουλιαν. αὐτοκράτ. Ἐπιστολῶν ἐπιστ. νδ'. ἐκδ. Hertlein σ. 559—562.

de Erdkunde der Sina — Halbinsel, von Palaestina und Syrien 2 Band (Asien 8b.) Berlin, 1850 σ. 975).

Ἐν θέσει ἐγγυτάτω τῆς Βόστρας, καλουμένη Ἑλ - Κουρεγέ (ἤτοι κώμη), εὑρέθη ἐπιγραφή Ἑλληνική (ἀριθ. ἐπιγρ. 4643), ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ λίμνης εἴτε δεξαμενῆς κτισθείσης τῷ ἔτει ρ' (ἤτοι 204 μ. Χ.) ἐκ κοινῶν ἀναλωμάτων τῆς κώμης ἐκ προνοίας Κορνηλιανοῦ. Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ (ἀριθ. 46446), ἐπιτυμβίῳ ταύτῃ, ἀναφέρεται τὸ ὄνομα Ἀμαθάλη (Ἀμαθάλη ἐξ ἰδίων ἔκτισε τὸ μνημεῖον)¹⁾.

Ἄλλη πόλις ἀξιόλογος ἐν Αὐρανότιδι ἦν ἡ Φιλιππούπολις ἢ Φιλιππούπολις, κληθεῖσα οὕτως ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Φιλίππου τοῦ Ἀραβος ἐπικαλουμένου, ὑφ' οὗ λέγεται ὅτι ἐκτίσθη. Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως ἀνεγνώσθη ἐν τινὶ ἐπιγραφῇ εὐρεθείσῃ ἐν τῇ ἐγγύς τῆς Βόστρας θέσει Ἑρμάν²⁾. Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς Φιλιππουπόλεως (ἀριθ. 4635 - 4639), αἵτινες εἶνε ἐπιτύμβιοι, ἀναφέρονται ἀπλῶς ὀνόματα Ἑλληνορρωμαϊκὰ καὶ ἐγγώρια (πιθανῶς Ἀραβικὰ), ἀλλὰ ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον ἐσηματισμένα (Γάντος, Σόλυμος, Δομιτιανός, Θεμάλλος, Δρακούντιος Θεμάλλου).

Ἐν Αὐρανότιδι πολλαὶ ἔτι θέσεις ὑπάρχουσιν ἔχουσαι ἐρείπια ἀρχαίων Ἑλληνικῶν οἰκοδομῶν καὶ ἐπιγραφὰς Ἑλληνικὰς σπουδαίας ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκ τῶν θέσεων τούτων ἡ σπουδαιότης εἶνε ἡ πολίχνη ἢ κωμόπολις Σουβεῖδα, ἔδρα τανῶν τοῦ σείχου τῶν Δρούσων, ἔχουσα μεγαλοπρεπέστατα ἐρείπια διαφόρων μνημείων ἀρχιτεκτονικῶν Ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐκ τινος δὲ τῶν ἐν τοῖς ἐρείπιοις ταύτης εὐρεθειῶν ἐπιγραφῶν (ἀριθ. 4616 - 4622) ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 4616, ἐν ᾗ γίνεται λόγος περὶ κτίσεως *νυμφαίου* καὶ ἀγωγῶν ὑδάτων,

¹⁾ Τὸ Κουρεγέ ἢ Ἑλ - Κουρεγέ ὑποτίθεται ὑπὸ τινων ὅτι εἶνε ἴσως ἢ ἐν Notit. Episcop. 1036 ἀναφερομένη κώμη Χεροῦς, ἢ ὑπαγομένη εἰς τὴν μητρόπολιν Βόστρας.

²⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4635: «Γάντος Σολύγου βουλευτῆς Φιλιππουπόλεως οἰκοδόμησεν τὸδε μνημα ἔτι σγγ' (τοῦ Πομπηϊανοῦ λεγομένου ἔτους τοῦ ἀρχομένου ἀπὸ 690 ἀπὸ κτίσεως Ῥώμης, ἤτοι 64 π. Χ.—253) ἤτοι 189 μετὰ Χριστόν.

τῆς ἀρχαιοτάτης παστῶν τῶν ἐν Τραχωνίτιδι καὶ Αὐρανότιδι Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, μανθάνομεν, ἔτι ἡ ἀγνωστος ἡμῖν πόλις, ἢ κατέχουσα τὴν θέσιν Σουβεῖδα, ὑπῆρχεν ὡς πόλις Ἑλληνικὴ ἤδη ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Νερούα ἢ Νέρβα (96 - 98 μ. Χ.), ἤτοι 8 ἔτη τοῦλάχιστον πρὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἡ Βόστρα ὑπετάγη καὶ κατελήφθη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Τραϊανοῦ. Ἐν ἑτέρᾳ ἐπιγραφῇ (4617) γίνεται λόγος περὶ τοῦ «κτίσματος σὺν ἐργαστηρίοις καὶ παντὶ κόσμῳ, ὅπερ (κτίσμα) κατεσκευάσεν ἡ πόλις ἐπισκοποῦντων βουλευτῶν φυλῆς Αἰταινῶν προνοία κίσιου Διονυσίου ὑπατικοῦ». Ἐνταῦθα τὸ Αἰταινῶν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων ὀνομάτων φυλῶν (Χομαρηνῶν τῆς Παλμύρας, Μανιηνῶν ἐπιγραφῆς Τραχωνίτιδος Νεδζράν) πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς σημαῖνον φυλὴν Ἀραβικὴν ἐξηλληνισμένην κατὰ τὴν παρὰ τοῖς Ἀραβι φυλετικῆν διαίρεσιν τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4618 ἐπιγραφῇ τῆς αὐτῆς θέσεως ἀναφέρεται καὶ φυλὴ Ἀλεξανδρέων, λέγεται δὲ, ὅτι

«Αἰλίῳ Οὐλιανῷ ἀπὸ φυλῆς Ἀλεξανδρέων διὰ χάριν ἀνδρῶν πραγματευτῶν κητέων χιλιάρχῳ λεγεῶνος τεσσαρεσκαίδεκάτης Γεμίνης».

Ἡ ὅλη ἔννοια τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὸν Βοίχχιον εἶνε ὅτι ἡ φυλὴ τῶν Ἀλεξανδρέων ἐτίμησε τὸν Αἰλίον Οὐλιανὸν κατατάξασα αὐτὸν εἰς τὰ μέλη αὐτῆς, ἤτοι καταστήσασα αὐτὸν φυλέτην. Ἀλλὰ τί σημαίνει φυλὴ Ἀλεξανδρέων; Τὸ ὄνομα πάντως δὲν εἶνε Ἀραβικόν. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ εἰκάζωμεν ὅτι πρόκειται περὶ φυλῆς Ἀραβοελληνικῆς, λαβούσης τὸ ὄνομα ἀπὸ τινος Ἀλεξάνδρου. Ὅμως τὰ ἐπιφερόμενα ἐν τῇ ἐπιγραφῇ περὶ πραγματευτῶν κητέων ἐξηγήθησαν ὑπὸ τινων ὡς σημαίνοντα ὅτι φυλὴ ἐνταῦθα δηλοῖ σύνδεσμον, σωματεῖον, καὶ ὅτι ὁ σύνδεσμος ἦν τῶν ἐμπόρων τῶν μεγάλων παστῶν ἰχθύων (κητέων), ἐνῶ ἄλλοι τὸ κητέων ἐξέλαβον ὡς ὄνομα ἐθνικὸν περιέχον αὐτὸ τὸ ἄλλως ἀγνωστον ἀρχαῖον ὄνομα τῆς πόλεως, θεωροῦντες τὸ κητέων ὡς κείμενον ἀντὶ τοῦ Ἰβητέων δῆθεν (= πολιτῶν

ὄθην Ἰβήτης, ἐξ οὗ τὸ νῦν Σοβεΐδα). Τὸ μόνον σπουδαῖον ἐν πᾶσι τούτοις, ὑφ' ἣν ἐποψιν ἐξετάζομεν ἡμεῖς τὰ πράγματα καὶ φιλοκρινοῦμεν τὰ τοιαῦτα, εἶνε τὸ καθόλου ἐξαγόμενον ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐρμηνείας τῶν ἐπιγραφῶν τούτων, τὸ διδάσκον ἡμᾶς ὅτι ἐν τῇ θέσει τῆς Σοβεΐδᾶς ὑπῆρχε κέντρον μέγα καὶ σπουδαῖον Ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ ἐμπορικῆς κινήσεως μαρτυροῦν τὴν μεγάλην ἐν Αὐρανίτιδι δύναμιν καὶ ἐπίδοσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὅτι ὁμοῦ καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν ἄλλοις τόποις πρὸς τῷ ἀφραϊφῶς Ἑλληνικῷ ὑπῆρχε καὶ ἐγγχώριος Ἀραβικὸς λαὸς ἐξηλληνισμένος, μαρτυροῦσι τὰ ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ὀνόματα, ἐν οἷς πρὸς τοῖς Ἑλληνικοῖς ὑπάρχουσι καὶ Ἀραβικὰ ἐξηλληνισμένα¹⁾. Ὡραία δὲ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή σφριζομένη ἀκεραία τετραστίχος ἐπὶ βράχου ἐγγὺς τῆς Σοβεΐδᾶς, τὸν τρίτον μόνον ἀσυνήθως στίχον ἔχουσα ἐν πενταμέτρῳ, τοὺς δὲ ἄλλους τρεῖς ἐν ἑξαμέτρῳ, ἐπιμαρτυρεῖ τὸν ὅλως Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐνταῦθα κειμένης πάλαι πόλεως²⁾.

Ἄλλη θέσις ἐν Αὐρανίτιδι ἔχουσα ἐρείπια τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων καὶ ἐπιγραφὰς Ἑλληνικὰς εἶνε ἡ τῆς νῦν πολίχνης Οὐμ-εζ-ζεϊτούν. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων (4591 - 4594) ἡ ὑπ' ἀριθ. 4591³⁾ καὶ ὑπ' ἀριθ. 4592⁴⁾ μαρτυροῦσιν, ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἔκειτο οὐχὶ πόλις, ἀλλὰ κώμη. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιγραφῇ (4591) ἀναφέρεται ὄνομα ἀσύνηθες Οὐπροκανός, ὅπερ ἄλλοι μὲν

¹⁾ Ἀριθ. 4620 «Ὁδαίνατος Ἀνηλίου ὠκοδόμησε τὴν στήλην Χαμιάτη τῇ αὐτοῦ γυναικί» καὶ 4621 «Αἰνεῖας χιλίαρχος ἔκτισε τὸ μνημα ἑνθάδε κείται Ἑλπίδιος υἱὸς ἑμὸς ἐτῶν 16».

²⁾ Ἀριθ. 4622. «Χαῖρε, καλή, πασῶν προφροσιτάτη εἵνεκα πάντων σεμνοτάτη συνόμενε, καλῶν ὑπόδειγμα φιλόφρονων — Φλαυία, τῶν χαρίτων τοῦνομα κησαμένη εἰκόνα σῆς ἀρετῆς παῖδας γαμέτη προλιποῦσα».

³⁾ Ἀριθ. 4591. «Ἀγαθῆ τύχη. Τὸ κοινὸν τῆς κώμης καὶ τοῦ θεοῦ τὴν ἱερὰν κλύβην ἔκτισε διὰ Οὐλπίου Καλλιανοῦ Οὐπροκανοῦ καὶ Ἀδλου τοῦ βουλευτοῦ καὶ Νεγρέινου Μαρεινοῦ Οὐπρανικοῦ προνοητοῦ».

⁴⁾ Ἀριθ. 4592. «Ἵπὲρ σωτηρίας καὶ νίκης τοῦ Κυρίου ἡμῶν αυτοκράτορος Καίσαρος..... τοῦ κοινοῦ τῆς κώμης».

ἐκλαμβάνουσιν ὡς κύριον ὄνομα, ἄλλοι δὲ ὡς δηλωτικὸν ἀξιώματος ἐν Αὐρανίτιδι. Ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν καὶ ἐν τῇ θέσει Ἑλ-Χαίτ (ἀριθ. 4595-4597), ἐξ ὧν δὲν καθίσταται γνωστὴ ἡ πόλις ἢ κώμη ἢ κειμένη τὸ πάλαι ἐν τῇ θέσει ταύτη. Καὶ ἐν ταύταις Ἑλληνικὰ ὀνόματα συνάπτονται πρὸς μὴ Ἑλληνικὰ ἐξηλληνισμένα τὸν τύπον (Χάρης, Χελιδῶν, Ἡρακλειδῆς, Μόνιμος, Τάφαλος, Ἐβουρος, Νούαιρος, Οὐαρος), γίνεται δὲ λόγος περὶ *ιεροταμῶν* καὶ *ιερατικῶν* καὶ ἐπιμελητῶν, ὡς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ Οὐμ-εζ-ζεϊτούν περὶ προνοητῶν¹⁾.

Ἐρείπια μνημείων καὶ ἐπιγραφῶν εὐρέθησαν καὶ ἐν τῇ θέσει Σεβδᾶ, μιᾶ τῶν νῦν κυριωτάτων οἰκίσεων τῶν Δρούσων. Τὸ σπουδαῖον ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις εἶνε ὅτι ἐν αὐταῖς (ἀριθ. 4602 καὶ 4603) γίνεται λόγος περὶ *φυλῶν*, ἀλλ' αὐταὶ προσδιορίζονται οὐχὶ δι' ὀνομάτων, ἀλλὰ δι' ἀριθμῶν («ἐπιμελητῶν β' φυλῆς» ἀριθ. 4602, «ἀπὸ β' φυλῆς» 4603).

Σπουδαία θέσις ἐν Αὐρανίτιδι διὰ τὰ ἐν αὐτῇ λείψανα ἀρχαίων μνημείων καὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς εἶνε καὶ ἡ κώμη Ἀατύλ. Ἐκ τῶν σφριζομένων ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων τὰ σπουδαιότατα εἶνε τὰ λείψανα δύο ναῶν, ὧν ὁ μὲν ἔχει καταπέσει ἐντελῶς εἰς συντρίμματα, ὁ δὲ σφριζόμενος ἔτι διακρίνεται διὰ τὴν ἀσυνήθη χάριν τῆς οἰκοδομίας. Οἱ κίονες εἶνε Κορινθιακοῦ ρυθμοῦ, παρετηροῦντο δ' ἔτι πρὸ ἐξήκοντα ἐτῶν καὶ τινα μνημεῖα γλυπτικῆς, ἰδίως ἀνάγλυφον μέγα παριστῶν γυναικείαν μορφήν. Ἐκ τινος δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν ἐν τῷ ναῷ (ἀριθ. 4608), αἵτινες διακρίνονται διὰ τὴν καλλιγραφίαν αὐτῶν, γίνεται δῆλον, ὅτι οὗτος ἐκτίσθη ἐπὶ «Καίσαρος Ἀντωνεῖνου, Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς» τῷ 161 μ. Χ., ὡς κτίστης δὲ τοῦ ναοῦ ἀναφέρεται ὁ Οὐάδδῆλος ὁ Μαθαίου τοῦ Οὐάδδῆλου. Ἐν ἐτέρᾳ ἐπιγραφῇ (4609)

¹⁾ Ἀριθ. 4595: «Ἐτους Κυρίου ἡμῶν... Εὐτυχῆς Ἐβουρος Νοαίρου καὶ Οὐαρος Χάρητος Χελιδόνος ἱεροταμίαι τὴν οἰκοδομὴν ἀνήγειραν ἐξ ἱερατικῶν ἐπὶ Ἡρακλειδοῦ Χάρητος στρατηγοῦ», καὶ ἀριθ. 4596: «Μόνιμος Ταφάλου ἐπιμελητῆς ἐπισκευῆς θύρας θεοῦ ἐκ τῶν ἰδίων».

γίνεται μνεία τῆς ἐξηλληνισμένης Ἀραβικῆς θεότητος Θεανδρίου¹⁾ (ἢ Θεανδρέτου) ὡς « πατρίου θεοῦ », εἰς ἃν ὁ Ἰούλιος Πρόκλος ἐκτίσεν (ἐτελέωσεν) ἱερὸν ἐκ τῶν ἰδίων « ὑπὲρ σωτηρίας καὶ νίκης τῶν κυρίων ἡμῶν αὐτοκρατόρων Μάρκου Αὐρηλίου Ἀντωνίνου ». Ἐν ἄλλῃ ἐπιγραφῇ (4610) τῆς αὐτῆς θέσεως περὶ ἐπιτρόπου ἄρκης Ἀντωνινιανῆς, ἥτοι τοῦ ἐπιτρόπου τῆς ἄρκης τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀντωνίνου (ἰδ. Βοίχχ. ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τῶν ὑπ' ἀριθ. 3494 καὶ 3497 Φρυγικῶν ἐπιγραφῶν).

Ἀξιοσημείωτος εἶνε καὶ ἡ ἐπιγραφὴ (ἀριθ. 4611), ἐν ἣ γίνεται λόγος περὶ Ζηνοδώρου τινὸς ἀδελφοῦ τοῦ Οὐάλεντος Μαξίμου²⁾. Τὸ ὄνομα Ζηνοδώρος ἀναμιμνήσκει ἡμᾶς τὸ τοῦ περιφήμου ληστάρχου ἅμα καὶ τετράρχου Ζηνοδώρου, τοῦ συγχρόνου τοῦ Ὀκταβιανοῦ καὶ τοῦ Ἡρώδου, ὅστις ἀκριβῶς ἤρχε χώρας μεταξὺ Γαλιλαίας καὶ Τραχωνίτιδος κειμένης, αὐτῆς δῆλον ὅτι πιθανώτατα τῆς χώρας, ἐν ἣ ἦν ἡ ἄγνωστος πόλις, ἡ κειμένη ἐν τῇ θέσει, ἐν ἣ ἡ νῦν κώμη Ἀατύλ. Ὅπως δὲ ποτε τὸ οὐχὶ σύνηθες τοῖς Ἑλλήσιν ὄνομα Ζηνοδώρος τῆς ἐπιγραφῆς ἐν σχέσει πρὸς τὸ τοῦ Ζηνοδώρου τοῦ τετράρχου μαρτυρεῖ, ὅτι ἐν Τραχωνίτιδι καὶ Αὐρανίτιδι ἦν ἐπιχώριον τὸ ὄνομα. Εἶνε δὲ ἄλλως γνωστὸν, ὅτι καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζηνοδώρου ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐξουσίαζε μέρος τῆς εἰρημένης μεταξὺ τοῦ ὄρους Τράχωνος καὶ Γαλιλαίας καὶ Τραχωνίτιδος χώρας³⁾.

Ἄλλαι θέσεις ἐν Αὐρανίτιδι ἔχουσαι λείψανα Ἑλληνικῶν μνημείων καὶ ἐπιγραφῶν εἶνε ἡ κώμη Ἐδρέν, ἐνθα ἐν ἐπιγραφῇ (ἀριθ. 4624) ἀναφέρονται « φυλέται Ἐδηνῶν » ἡ κώμη Ζαπλέ,

¹⁾ Τὸ ὄνομα τῆς Ἀραβικῆς ταύτης ἢ Ἑλληναραβικῆς θεότητος παραδίδεται ὑπὸ τὸν τύπον Θεανδρέτης (Μαριν. Πρόκλ.) ἢ Θεανδρέτης (Δαμασκ. παρὰ Φωτ. Βιβλιοθ. 347, 26). Ἄλλῃ θεότης Ἀραβικὴ ἐν Αὐρανίτιδι, ἰδίᾳ ἐν Βόστροις, λατρευομένη εἶνε ὁ καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως ταύτης γνωστὸς Δουσάρης Διόνυσος, εἰς ἃν ἦσαν ἀφιερωμένοι οἱ ἀγῶνες οἱ Δουσάραιοι ἢ τὰ Δουσάρια (Ludi Dusaria).

²⁾ Περὶ τοῦ ληστάρχου ἡγεμόνος Ζηνοδώρου, περὶ οὗ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο λόγος, ἰδ. Στράβ. ΙΓ', 756 καὶ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΒ', 10, 1—3, Ἰουδ. Πολ. Α', 20, 4.

³⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΖ', 11, 4.

ἐνθα ἐν ἐπιγραφῇ (ἀριθ. 4629) γίνεται λόγος περὶ « χειρογράφου » (πράξεως) ἀποτεθέντος εἰς τὸ ἀρχεῖον. Ἐν ἐπιγραφῇ εὐρεθείσῃ ἐν τῇ θέσει Ζαχαβέτ-ελ-Κούδρ (ἀριθ. 4630) ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα Ὀβείδος Μαξίμου¹⁾. Προφανῶς τὸ Ὀβείδος τοῦτο εἶνε τὸ γνωστὸν Ἀραβικὸν ὄνομα Ὀβεΐδ (Ὀβείδας παρ' Ἰωσήφ).

Θέσις ἐν Αὐρανίτιδι σπουδαία διὰ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς αὐτῆς εἶνε καὶ ἡ κώμη Σαλχάδ, ἣτις ὑποτίθεται ὅτι κεῖται ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας ἐκ τῆς Π. Δ. (Ἰησοῦ Ναυῆ ΙΒ', 5) γνωστῆς παρὰ τὸ μεθόριον τῆς Βασάν (ἥτοι Βαταναίας) κειμένης Σαλχά (Σελχά παρὰ τοῖς Ο'), ἣτις, ὡς φαίνεται, ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις ἀπώκισθη ὑπὸ Ἑλλήνων. Ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς αὐτῆς (ἀριθ. 4638—4642) ἀναφέρονται ὀνόματα Ἑλληνικὰ καὶ Ἑλληνορωμαϊκὰ (Ἀλέξανδρος, Ἀνδρόμαχος, Οὐάλης, Βάσης, Οὐίστρανός) μετ' ἐγχωρίων (Φαῖσκος, Σόλεος, Σάμισιος, Σόεδος) συναπτόμενα²⁾.

Ἑλληνικὴ ἐπιγραφὴ εὐρέθη καὶ ἐν τῇ κώμῃ Σμέρρον τῆς Χαουράν (Αὐρανίτιδος) φέρουσα τὸ ὄνομα Φήλικος (ἀριθ. 4656). Ἐν τινι δέκοιλιάδι μεταξὺ Ζόρας καὶ Βόστρας εὐρέθη ἐπιγραφὴ Ἑλληνικὴ, ἐν ἣ ἀνεγνωσθησαν τὰ ὀνόματα Σαβεῖνος, Γάιος, Θεόδωρος καὶ Βαγάη. Ἐπιγραφὴ εὐρέθη καὶ ἐν τῇ κώμῃ Δάαρ (ἀριθ. 4658) λέγουσα: « Αὐτίτος Σανάμου καὶ Γεδαρώνης οἰκοδόμησαν ἐξ ἰδίων ».

Ἐν τῇ κώμῃ Νάχιτα, τῇ κειμένη μετὰ Βόστρας καὶ Ἀδρας, εὐρέθη ἐπιγραφὴ (ἀριθ. 4659), ἐν ἣ ἀναφέρεται τὸ Ἀραβοελληνικὸν ὄνομα Μασάλεμος Ἰάββου. Ἐν τῇ κώμῃ δὲ Σίχα,

¹⁾ Ὀβείδος Μαξίμου τὸ μνημεῖον οἰκοδομήσας καὶ τὰ λείψανα τῶν γονέων συναγαγὼν κατέβαψεν.

²⁾ Ἀριθ. 4640. « Φαῖσκον Σολέου καὶ Βάσσον Ἀλεξάνδρου Οὐάλεντα Οὐετρανὸν οἱ ἐπίσκοποι ».

Ἀριθ. 4641. « Βάσσος Ἀνδρομάχου ὄφρανος ἀνατραφεὶς ἐξ ἰδίων καμάτων μετὰ τέκνων οἰκοδόμησε τὸ μνημεῖον ἐν ἐτι σῆν' (χρονολογίας Πομπηϊανῆς)=196 μ. Χ. ».

Ἀριθ. 4642: « Ἐνθάδε κεῖται Σάμισιος, ἐσθλός, ἀνυμέναιος, ἀμώμητος, γόνος Σοέδου ».

ἤτις, φαίνεται, ἐστὶ ἕκειτο ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας *Σακκαίας*, εὐ-
 ρέθησαν ἐπιγραφαὶ (ἀριθ. 4598 - 4601), ἐξ ὧν ἡ ὑπ' ἀριθ. 4958
 καὶ 4899 εἶνε ἐπιτύμβιοι ἐν Ὀμηρικοῖς στίχοις ἐξαμέτροις πε-
 ποιημένοι¹⁾. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν δὲ τούτων, ἐν αἷς κατ' ἀξιο-
 σημείωτον τρόπον βλέπει τις τὴν ἐπίδρασιν ἀνατολικῶν ἰδεῶν ἐπὶ
 τὸ πνεῦμα τὸ Ἑλληνικόν, γίνεται δῆλον ὅτι ἡ πόλις ἦν ἀποικία,
 ἀφοῦ εἶχεν ἰδίαν χρονολογίαν (ἔτος τῆς πόλεως σα). Ἡ *Σακκαία*
 ἔκειτο ἐν τοῖς ὄριοις Αὐρανίτιδος, Τραχωνίας καὶ Βαταναίας κατὰ
 Πτολεμαῖον (βιβλ. Ε', 15, 26 «Βαταναίας χώρας, ἧς ἀπ' ἀνα-
 τολῶν ἡ *Σακκαία*»).

Ἐν τοῖς μέχρι τοῦδε ὡς πρὸς τὰ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπι-
 γραφῶν τῆς Αὐρανίτιδος ἀπεβλέψαμεν μόνον εἰς τὸ μέγα Cor-
 pus Inscriptionum Graecarum τοῦ Βοικχίου. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν
 χρόνων τῆς ἐκδόσεως τοῦ Corpus μέχρι νῦν πολλαὶ ἄλλαι ἐξε-
 δόθησαν πραγματεῖαι περὶ τῶν Ἐπιγραφῶν τῆς Συρίας καὶ Πα-
 λαιστίνης πολλὰ διδάσκουσαι ἡμᾶς περὶ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ
 ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ἑλληνισμοῦ, ἰδίᾳ δὲ περὶ τοῦ ἐξελληνι-
 σμοῦ τῶν Ἀράβων τῆς Συρίας, πρὸ τῶν Χριστιανικῶν χρόνων²⁾.

¹⁾ Ἐπιγρ. ἀριθ. 4598:

*« Βάσσοσ ἧσ πάτρησ ἐρικυδέσ ἀγλαὸν ὄμμα
 ἐκ σφετέρον καμάτοιο γεωπονίησ ἔμ' ἔδειμε
 οἱ τ' αὐτῆ παιδεσσί θ' ὁμῶσ νέον ἦδε γυναικί.
 μνημ' ἀγαθόν. Βουλαῖσι δ' αἰεζ' ὄμοιο θεοῖο
 γηραλέουσ πάντας δέξομαι, εὐ τ' ἄν ἕκαστοσ
 τέγμα ποτὶ σφέτερον βιοτῆσ πεπωμένον ἔλθῃ
 Ἐπύχσι Βάσοσ. Ἐτελέσθη ἔτοσ τῆσ πόλεωσ σα' ».*

καὶ ἀριθ. 4599:

*« Αὐτῆ καὶ τεκέσσι καὶ ἡ πινυτῆ γυναικί
 ἐξ ἰδίων κτεάνων πολλὰ ποιησάμενοσ
 Βάσοσ τύμβον ἔτευξεν ἐρισθενέσ ἔργα θανοῦσιν ».*

²⁾ Αἱ σπουδαιότεραι τῶν πραγματειῶν τούτων εἰσὶ κατὰ χρονολογικὴν τάξιν αἱ ἑξῆς:
 1) Wetzstein, Reisebericht über Hauran und Trachonen. Berlin, 1860.
 Ἐν τῇ πραγματεῖᾳ ταύτῃ ἐδημοσιεύθησαν 266 νέα ἐπιγραφαί: 2) Richard Burton
 Une plored Syria (μετ' 25 ἐπιγραφῶν) 1872. 3) Moritz Sobernheim. Palmy-
 renische Inschriften (μετ' 25 πινάκων) 1905 καὶ 4) ἡ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημο-
 νευθεῖσα πραγματεῖα τοῦ René Dussand (Les Arabes en Syrie avant l' Islam.
 Paris 1907) περὶ ἧσ γίνεται ἰδιαίτερος λόγος ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ βιβλίου τούτου

Ἐκ τῶν πραγματειῶν τούτων, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῆς τοῦ René Dus-
 saud μανθάνομεν τοῦτο τὸ σπουδαιότατον, ὅτι ἡ Ἀραβικὴ φυλὴ
 τῶν *Σαφαθηῶν* (Σαβαθηῶν κατὰ Ἰώσηπον) ἡ μετοικήσασα ἐξ
 Ἀραβίας εἰς Συρίαν κατὰ τὸν 1 π. Χ. αἰῶνα καὶ οἰκήσασα ἐν
 ταῖς ἀνατολικαῖς κλιτύσι τοῦ ἔρους τῆς Αὐρανίτιδος (Δρεβελ-ελ-
 Χαουράν) ἐξελληνισθεῖσα μετέβαλε τὰ ὀνόματα τῶν θεῶν αὐτῆς
 εἰς Ἑλληνικά. Οὕτως ὁ ἐθνικὸς θεὸς αὐτῶν ὠνομάσθη Ζεὺς *Σα-
 φαθηνός*. («Ζεὺς Σαφαθηνός προκοπὴν Ἀρχελάῳ Ἰουλίου»). Ἡ
 Ἀραβικὴ θεὰ *Ἀλλάτ* (θηλυκὸς τύπος τοῦ Ἀλλάχ, ἡ καθ' Ἡρό-
 δοτον *Οὐρανία* τῶν Ἀράβων Ἀλιττα) ἐγένετο *Ἀθηνᾶ* («Ἀθηνᾶ
 τῇ κυρία Τάνηλοσ Μοαίερου τὸ πρόφυλον ἀνέθηκεν»). Ἀλλὰ καὶ
 τὰ Ἀραβικὰ ὀνόματα τῶν θεῶν τῶν *Σαφαθηῶν* διετεθήθησαν
 μεταπεποιημένα ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον, οἷον Δουσάρης, Ἐθαοσ
 (Ἀραβ = ἰτα). «Οἱ ἀπὸ κώμης Ἐγλων θεῶ αὐτῶν Ἐθάφ ἀνέ-
 στησαν δημοσίᾳ τὴν οἰκοδομήν». Ὁ René Dussaud ἀνεκάλυ-
 ψεν ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Σαφαθηῶν καὶ ἰκανὰς ἐπιγραφὰς διγλώσ-
 σουσ (ἐν Ἑλληνικῇ καὶ Ἀραβικῇ συντεταγμένασ) καὶ τριγλώσ-
 σουσ (ἐν Ἑλληνικῇ, Ἀραβικῇ καὶ Ἀραμαϊκῇ), ἐξ οὗ συμπεραίνει
 ὅτι καὶ αἱ τρεῖσ αὐταὶ γλώσσαι ἐλαλοῦντο ἐν Αὐρανίτιδι κατὰ
 τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους.

Αἱ ἐν Βαταναίᾳ Ἑλληνικαὶ πόλεις.

Ἐν τῇ Βαταναίᾳ τῆς Παλαιστίνης, τῇ περιλαμβανούσῃ ἐν
 τῇ εὐρυτέρᾳ ἐπεκτάσει τοῦ ὀνόματος τὴν Γαυλωνίτιδα καὶ Γαλα-
 δίτιδα καὶ Ἰτουραϊαν ὑπῆρχον Ἑλληνικαὶ πόλεις Ἰπποσ περὶ τὴν
 Τιβεριάδα λίμνην, ῥητῶσ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου καλουμένη πόλις
 Ἑλληνίς¹⁾, Γάδαρα, ῥητῶσ καὶ αὐτὴ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ συγγραφέωσ
 πόλις Ἑλληνίσ καλουμένη, οὕσα δὲ πόλισ παρὰ τὴν Τιβεριάδα

¹⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΖ', 11, 4. «Γάδα καὶ Γάδαρα καὶ Ἰπποσ Ἑλληνίδεσ
 εἰσὶ πόλεις». Τὸ ὄνομα Ἰπποσ, ἐξ οὗ καὶ ἡ περὶ αὐτὴν χώρα ἐκαλεῖτο Ἰππηνή (Ἰω-
 σήφ. Γ', 3, 1), θεωρεῖται ὡσ Φοινικικόν (ἐκ τοῦ Φοινικικοῦ Ἰρρο = φρούριον ἢ λιμὴν).
 Φαίνεται, ὅτι Φοινικόν τι φρούριον κατεῖχε τὴν θέσιν, ἐνθα ἐκτίσθη ὕστερον ἡ Ἑλληνικὴ
 πόλις, εἰσ ἦν οἱ Ἑλληνεσ δὲν ἔδωσαν νέον ὄνομα ἐλαβόντεσ τὸ ὄνομα ὡσ Ἑλληνικόν.

θάλασσαν ἐπισημοσύτη, ἐξ ἧς πᾶσα ἡ περὶ αὐτὴν χώρα ἐκαλεῖτο Γαδαρίς (Στράβ. ΙΓ', 75)¹⁾. Τὸ ὄνομα *Γάδαρα* δὲν εἶνε πάντως Ἑλληνικόν, ἡ δὲ πόλις ἢ Ἑλληνίς, ἢ κτισθεῖσα ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἄλλοθεν ἀγνώστου Χαναναίας ἰσως πολίχνης ἢ κώμης, ἐκαλεῖτο *Σελδούκεια* (πιθανῶς οὕτω κληθεῖσα ἐπὶ τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, ὡς ὑπὸ τούτου κτισθεῖσα) καὶ Ἀντιόχεια πιθανῶς οὕτω μετονομασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Γ' τοῦ μεγάλου, τοῦ ἀνακτησαμένου τὴν πόλιν ἀπὸ τοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον καταλαβόντος αὐτὴν Πτολεμαίου τοῦ Ε' τοῦ Ἐπιφανοῦς τῆς Αἰγύπτου (Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΒ', 33.). Ἄλλ' ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀντιόχου Γ' ἐν τοῖς μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Συρίας καὶ τῶν Ἰουδαίων πολέμοις ἡ πόλις πολλὰ παθοῦσα εἶχε περιέλθει εἰς τάξιν κώμης, ὅτε ὁ Πομπήιος (64 π. Χ.) χαριζόμενος τῷ ἀπελευθέρῳ αὐτοῦ Δημητρίῳ τῷ Γαδαρεῖ ἀνέκτισεν αὐτὴν²⁾ λαβοῦσαν πάλιν τὸ παλαιότερον ὄνομα *Γάδαρα*, ὅφ' ὃ εἶνε γνωστὴ ἢ πόλις καθ' ὅλους τοὺς ἐπομένους χρόνους τῆς ἀκμῆς αὐτῆς, ὅτε κατὰ Ἰωσήφον (Ἰουδ. Πόλ. Δ', 7, 3) ἐγένετο « κραταιὰ μητρόπολις τῆς Περαιάς », καλουμένη ἐν πᾶσι τοῖς ἀπὸ Αὐγούστου μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ (ἐπὶ 250 ἔτη) αὐτοκρατορικοῖς νομίμασιν.

Τὸ ἀκραιφνὲς Ἑλληνικὸν τῆς πόλεως ταύτης δὲν μαρτυρεῖ μόνον ἡ τοῦ Ἰωσήφου προμνημονευθεῖσα ῥητὴ μαρτυρία, ὅτι ἦτο πόλις Ἑλληνίς, ἀλλὰ καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ ἑρείπια τῆς πόλεως καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ ἐπιγραφαὶ αἱ εὐρεθεῖσαι ἐν τῷ νῦν Ὀμ-Κεῖς ἢ ἀκριβέστερον Ὀμ-Μκὲς καλουμένη θέσει τῆς ἀρχαίας πόλεως³⁾. Εἶνε δὲ γνωστὸν, ὅτι τὰ *Γάδαρα* ἦσαν καὶ πατρίς τοῦ Ἐπικουρείου φιλοσόφου Φιλοδήμου, τοῦ ῥήτορος Θεοδώρου τοῦ συγ-

¹⁾ Ὁ Στράβων φαίνεται, ὅτι τὰ *Γάδαρα* τῆς Περαιάς συγγέει πρὸς τινὰ πόλιν Γάζαρα πιθανῶς καλουμένην τῆς Φιλισταϊκῆς παραλίας (ἀρχαιότερον Γάτ), ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ ἄνωθεν ἀναφερομένου χωρίου, ἐν ᾧ λέγεται ἐν τῷ μεταξὺ (Ἰώπης καὶ Ἀζώτου) καὶ ἡ Γαδαρίς. Πάντα ὅμως τὰ περὶ Γαδαρῶν λεγόμενα ἀνήκουσιν εἰς τὰ *Γάδαρα τῆς Περαιάς*.

²⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΔ', 4, 4. Πρβλ. καὶ ΙΓ', 13, 5.

³⁾ Ritter ἐν εἰρ. τόπ. 375κ. ε.

χρόνου τοῦ Στράβωνος, τοῦ γνωστοῦ ἐκ τῶν σφαιρομένων ἐπι-γραμμάτων ποιητοῦ Μελεάγρου¹⁾ καὶ τοῦ περιφήμου «σπουδαιογελοῦ» καλουμένου κυνικοῦ σατυρογράφου Μενίππου²⁾. Χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν Γαδαροῖς εἶνε καὶ τὸ ἀναφερόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐνάπιου (τοῦ γράψαντος κατὰ τὸν 5^{ον} μ. Χ. αἰῶνα) ὅτι δύο πηγαὶ τῶν παρὰ τὰ *Γάδαρα* θερμῶν ὑδάτων ἐκαλοῦντο *Ἐρως* καὶ *Ἀντέρως*³⁾. Μετὰ θαυμασίας χάριτος ἅμα δὲ καὶ ἐκφράσεως ζωηρᾶς καὶ ἰσχυρᾶς ἐξῆρε τὸν ἀκραιφνῆ Ἑλληνισμὸν τῆς πατρίδος αὐτοῦ ὁ ποιητὴς Μελεάγρος ἐν τῷ ἐπιγράμματι, ὅπερ ἐποίησε διὰ τὸν τάφον αὐτοῦ⁴⁾:

« *Νᾶπος ἐμοὶ θρηπτήριον Τύρος, πάτρα δέ με τεκνοῖ*

Ἀτθίς, ἐν Ἀσουρίοις κ—μένη Γαδαροῖς

Εὐκράτει δ' ἔβλαστον ὁ σὸν Μούσαις Μελεάγρος . . . »

Ἐν τοῖς στίχοις τούτοις λέγει ὁ ποιητὴς ὅτι ἡ πατρίς του ἦσαν αἱ Ἀθῆναι ἢ ἡ Ἀττικὴ κατοικοῦσα ἐν *Γαδαροῖς* πόλει Συρίας⁵⁾ ἢ, ὅπερ ταυτόν, τὰ *Γάδαρα* τὰ ἐν Συρίᾳ ἦσαν τόσον Ἑλληνικὰ ὅσον αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Ἀττικὴ.

Τὰ *Γάδαρα* ἢ τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν ἐπεσκέψατο καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός, ὡς ἀναφέρουσιν οἱ Εὐαγγελισταὶ Μᾶρκος (Ε', 1) καὶ Λουκᾶς (Η', 26), ἐν ᾧ ὁ Ματθαῖος τὴν αὐτὴν ἱστορίαν ἀναφέρει εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν (Η', 28). Γεργεσηνοὶ δ' εἰσὶν οἱ κάτοικοι τῶν Γεράσων (Γερασηνοί, Γεργεσηνοί).

Τὰ *Γέρασα* ἦτο πόλις Ἑλληνομακεδονικὴ οἰκηθεῖσα ὑπὸ τῶν ἐνταῦθα ἐγκατασταθέντων ἀπομάχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ ἐντεῦθεν κατὰ τινὰ παράδοσιν λαβοῦσα τὸ ὄνομα ὡς ὑπὸ γερόντων οἰκουμένη⁶⁾. Ἡ πόλις αὕτη, μία τῶν μεγίστων καὶ λαμπροτάτων

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 758.

²⁾ Λουκιαν. Νεκρ. Διάλ. 1, 1. Στράβ. ΙΓ', 758. Διογ. Λαέρτ. 6, 8.

³⁾ Εὐνάπ. ἐν Β. Ἰαμβλίχου.

⁴⁾ Ἑλλην. Ἀνθολ. Ἑρρίκ. Στεφάνου σελ. 208.

⁵⁾ Ἀσσύριος, καθ' ὃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἰδίως παρὰ τοῖς τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων ποιηταῖς τε καὶ πεζογράφοις εἶνε ἰσοδύναμον τῷ Σύρος.

⁶⁾ Ἰάμβλ. κατὰ Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Γέρασα. «Γέρασα δὲ λέγονται ἀπὸ τοῦ τοῦς»

πόλεων τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου, ἡ νῦν ἐν τοῖς ἑρειπίοις αὐτῆς ἐτι ἔχουσα ἐν τῇ θέσει τῆς κώμης Δζιράχ (ὅπερ εἶνε αὐτὸ τὸ ὄνομα Γέρασα) περίβολον (λείψανα δῆλον ὅτι τοῦ τείχους) ἔχοντα ἕκτασιν μιᾶς ὥρας καὶ λείψανα ναοῦ τοῦ Διὸς (ἢ τοῦ Αὐγούστου), οὗ σώζονται 150 - 200 κίονες καὶ ἄλλων μνημείων (ἀμφιθεάτρου, στοᾶς, προπύλου, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 4661 ἐπιγραφῇ¹⁾), ὑπ' ὀλίγων μόνον μνημονεύεται ἀρχαίων συγγραφέων καὶ οὐχὶ κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα τὸ ἐκ τῶν ἑρειπίων τεκμηριούμενον μεγαλεῖον τῆς πόλεως. Μόνον ὁ Ἀππιανὸς Μαρχελλῖνος (XIV, 8, 13) γράφων περὶ τὰ μέσα τοῦ 4^{ου} μ. Χ. αἰῶνος καλεῖ τὰ Γέρασα μίαν τῶν μεγάλων πόλεων τῆς Ἀραβίας (τῆς Ἀραβικῆς δῆλον ὅτι Παλαιστίνης). Ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν νομισμάτων τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι πολιούχος θεὰ τῆς πόλεως ἦτο ἡ Ἄρτεμις καὶ ἡ Τύχη Γεράσων. Αἱ ἀρχαιότεραι τῶν ἱκανῶς πολυαριθμῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῆς πόλεως²⁾ ἀνατρέχουσι μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς (138 - 160 μ. Χ.), ἐν αὐταῖς δὲ ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα θεῶν τοῦ Διὸς ἀγίου καὶ τοῦ Ἡλίου καὶ ὀνόματα ἀνδρῶν Ἀμεράθου, Δημητρίου, Δαυ(ιδ)όλου.

Ἑλληνικὴ πόλις τῆς Βαταναίας καὶ ἰδίως τῆς Γαλααδίτιδος ἦτο καὶ ἡ Πέλλα τῆς Περαίας, ἡ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου κειμένη, κτισθεῖσα κατὰ τὰς ἀρχαίας παραδόσεις ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου κατὰ τὴν ἐν Συρίᾳ διατριβὴν αὐτοῦ καὶ ὑπὸ ἀπομάχων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ τὸ

γέροντας τοὺς συστρατεύσαντας τῷ Ἀλεξάνδρῳ καὶ μὴ δυνθέντας πολεμεῖν ἐκεῖ τὴν οἰκίαν ποιήσασθαι. Τοῦτο βεβαίως μαρτυρεῖ ἀπλῶς ὅτι ἡ πόλις, ὡς καὶ ἄλλαι πολλαὶ τῆς Βαταναίας πόλεις, ἦτο Ἑλληνομακεδονικὴ. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ γενομένη ἐτυμολογία (Sepp. 2 σ. 225) εἶνε πᾶν ἄλλο ἢ πειστικὴ

¹⁾ Ἀριθ. 4661: « Ὑπὲρ Τύχης καὶ σωτηρίας αὐτοκράτορος καὶ κυρίου ἡμῶν Τ(ίτου) Αἰλ(ίου) Ἀδρ(ιανοῦ) Ἀντωνεῖ(νου) Σεβαστοῦ Εὐσεβοῦς πατρὸς πατρίδος καὶ Αὐρηλίου Καίσαρος υἱοῦ καὶ τῶν (τέκνων αὐτοῦ) καὶ τοῦ σύμπαντος οἴ(κου) Σ(εβαστοῦ) καὶ ἱερᾶς συγκλήτου καὶ δήμου Ῥωμαίων ἡ πόλις τὸ πρόπυλον τοῦτο καὶ τὴν στοᾶν ἀπέρωσεν ἐπὶ Κορνηλίου..... τοῦ κρατίστου Ὑπατικοῦ».

²⁾ C. I. G. Vol. III, fasc. 1. ἀριθ. 4661 - 4666.

πρῶτον οἰκηθεῖσα¹⁾. Ἡ ἐν Συρίᾳ Πέλλα, ἡ καὶ Ἀπάμεια καλουμένη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Στράβωνος, καθ' ἃ εἶδομεν, ὠκλήθη ὑπὸ τῶν ἀπομάχων τοῦ Ἀλεξάνδρου διὰ τὸν αὐτὸν λόγον δὲ καὶ ἡ ἐν Βαταναίᾳ Ἑλληνομακεδονικὴ πόλις φαίνεται ὅτι ἐτιμήθη διὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς τῆς πρωτεύουσος τῆς Μακεδονίας. Ἡ πόλις μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου (IE', 70 καὶ 71) ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἐπὶ Παλαιστίνην στρατείας τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Μεγάλου (218 π. Χ.). Ὡς πρὸς τὴν σημασίαν τῆς Πέλλης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Παλαιστίνης γενήσεται λόγος καὶ περαιτέρω.

Ἄλλη πόλις Ἑλληνομακεδονικὴ τῆς Βαταναίας Μακεδονικὴν φέρουσα ὄνομα εἶνε τὸ Δῖον, ἀνήκουσα εἰς τὴν ὁμοσπονδίαν τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς βορείου Παλαιστίνης, τὴν καλουμένην Δεκάπολιν, περὶ ἧς μετὰ μικρὸν γενήσεται λόγος.

Ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ πόλις Ἑλληνικὴ ἦτο ἡ Ἄδρα, ἧς ἐσώθησαν καὶ ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ ἐν τῇ νῦν θέσει Ἐδράϊ ἢ Δράα καλουμένη. Ἐν τινι τῶν ἐπιγραφῶν (ἀριθ. 4658) ἀναφέρονται ὀνόματα Ἀούιτος (Σ)ανάμου καὶ Γεδαράνης.

Ἐν Βαταναίᾳ ἐν τοῖς ὄρεισις Γαλααδίτιδος καὶ Γαυλανίτιδος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἔκειτο καὶ ἡ Καπιτωλιάς. Ἡ ἱστορία τῆς πόλεως ταύτης ὡς καὶ ἡ νῦν θέσις αὐτῆς εἰσὶν ἐντελῶς ἄγνωστα. Τὸ ὄνομα μαρτυρεῖ ὅτι ἦτο ἀποικία τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων. Τοῦτο δὲ καὶ τὸ ὅτι ἀνήκεν εἰς τὸν σύνδεσμον τῆς Δεκαπόλεως (Πτολεμ. E', 15, 22) δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τεκμήρια τοῦ Ἑλληνικοῦ χαρακτήρος καὶ τῆς πόλεως ταύτης.

Εἰς τὴν Δεκάπολιν ὑπήγετο καὶ ἡ Ἄβιδα (παρὰ Πτολ. E', 15, 22) συνήθως Ἄβιλα καλουμένη, διάφορος τῆς ὁμωνύμου Ἀβίλης τῆς Λυσανίου²⁾ καλουμένης, ἧς μνημεῖα ἀνεκαλύφθη-

¹⁾ Id. Karl. Ritter ἐν εἰρ. τόμ. σελ. 1025 κ. ἐξῆς.

²⁾ Λυσανίας ἦν υἱὸς τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος Πτολεμαίου τοῦ Μενναίου, ἐνὸς τῶν ἐν τῇ Κοίλῃ Συρίᾳ ληστρικῶν δυναστῶν (Περὶ Λυσανίου καὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ Id. Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΔ', 13, 3, IE', 10, 1).

ταν ἔγγυς τοῦ Ἀντιλιθάνου παρὰ τὸν Βαρράδαν ποταμόν. Εἶνε δὲ αὕτη πιθανῶς ἢ ὑπὸ τοῦ Πλινίου (H. N. V, 18) ἀναφερομένη Ambola, ἣν οὗτος ἀναφέρει μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Τραχωνιτιδος¹⁾, πάντως δὲ ἢ αὕτη πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰερωνύμου ἀναφερομένην δευτέραν Ἀβελαν (Abelan), ἢ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου καλουμένην Ἀβίλα ἢ οἰνοφόρος. Ἄλλ' ὁ Πλίνιος μετὰ τῆς Ἀμβίλης ἀναφέρει καὶ πόλιν Ἀμπελόεσσαν ἐν Τράχωνι. Λαμβάνων τὸ παρ' Εὐσεβίου Ἀβίλα οἰνοφόρος καὶ τὸ Abila vini fertilis τοῦ Ἰερωνύμου ἠδύνατό τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὸ Ἀμπελόεσσα τοῦ Πλινίου δὲν εἶνε ὄνομα ἰδιαίτερας πόλεως, ἀλλ' ἐπιθετον τοῦ Ἀμβίλα ἐκληθὲν ὡς ἰδιαίτερον ὄνομα· ἀλλὰ τὸ μεταξὺ τῶν δύο ὀνομάτων παρεντιθέμενον Arca (Ambola, Arca, Ambeloessa) δὲν ἐπιτρέπει τοιαύτην ἐρμηνείαν. Ἄλλως ὅμως ἢ Ἀμπελόεσσα τοῦ Πλινίου, ἢ ἐν Τράχωνι ἢ ἐν Βαταναίᾳ κειμένη, δὲν εἶνε ἄλλοθεν γνωστὴ, τὸ ὄνομα αὐτῆς ὅμως μαρτυρεῖ τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς πόλεως.

Ἑλληνικὴ πόλις πάντως ἦτο καὶ ἢ ὑπερθεν τῆς Τιβεριάδος ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου ἐν τῇ θέσει τῆς παλαιᾶς Βηθσαιδᾶς κειμένη Ἰουλιάς²⁾, περὶ ἧς λέγει ὁ Ἰώσηπος (IH', 2, 1) ὅτι ὁ Φίλιππος, οὐτινος ἢ ἀρχὴ περιωρίζετο εἰς τὰς ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου καὶ τῆς λίμνης Γεννησαρέτ χώρας καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν ἠδύνατο νὰ περιλάβῃ τὴν Βηθσαιδᾶν τῆς Γαλιλαίας³⁾,

¹⁾ Ὁ Πλίνιος καὶ τὴν Πανιάδα τίθει ἐν Τράχωνι ἐκτείνων τὰ ὅρια ταύτης εἰς Βαταναίαν.

²⁾ Ἡ Βηθσαιδᾶ αὕτη ἢ ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου κειμένη, δὲν πρέπει νὰ συγχέηται πρὸς τὴν ἄλλην Βηθσαιδᾶν, τὴν βορειότερον τῆς Καπερναοῦμ ἐπὶ τῆς δυτικῆς ὄχθης τῆς Τιβεριάδος λίμνης κειμένην. Ἡ σύγχυσις τῶν δύο ὀνομάτων καὶ τῶν δύο θέσεων πολλὰ παρέσχε πράγματα πολλοῖς γεωγράφοις, ἕως οὗ διμυκρινήθησαν αἱ θέσεις ἑκατέρας. Τὸ ὄνομα Βηθσαιδᾶ (Bedsaid), ὡς σημαῖνον ἄπλως τόπον ἰχθύων ἦτοι ἄλιεκατέρας. Τὸ ὄνομα Βηθσαιδᾶ (Bedsaid), ὡς σημαῖνον ἄπλως τόπον ἰχθύων ἦτοι ἄλιεκατέρας. Τὸ ὄνομα Βηθσαιδᾶ (Bedsaid), ὡς σημαῖνον ἄπλως τόπον ἰχθύων ἦτοι ἄλιεκατέρας. Τὸ ὄνομα Βηθσαιδᾶ (Bedsaid), ὡς σημαῖνον ἄπλως τόπον ἰχθύων ἦτοι ἄλιεκατέρας. Τὸ ὄνομα Βηθσαιδᾶ (Bedsaid), ὡς σημαῖνον ἄπλως τόπον ἰχθύων ἦτοι ἄλιεκατέρας.

³⁾ Ἰωσήπ. Ἰουδ. Ἀρχ. IH', 4, 6.

« κώμην δὲ Βηθσαιδᾶν, πρὸς λίμνη δὲ τῇ Γεννησαριτιδί (ἔγγυς δηλαδὴ τῆς λίμνης, οὐχὶ ἐπὶ τῇ λίμνῃ, ὡς εἶνε ἢ Βηθσαιδᾶ τῆς Γαλιλαίας) πόλεως παρασχὼν ἀξίωμα πλήθει τε καὶ οἰκητόρων καὶ τῇ ἄλλῃ δυνάμει, Ἰουλίᾳ θυγατρὶ τῇ Καίσαρος ἑμῶνυμον ἐκάλουν ». Καὶ τὰ λεγόμενα δὲ ὑπὸ τοῦ Πλινίου (H. N. V. 15 « Iordanes in lacum se fundit amoenis circumceptum oppidis ab oriente Juliade et Hippo ») μαρτυροῦσιν ὡσαύτως ὅτι ἢ Ἰουλιάς ἔκειτο ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου¹⁾. Τῆς Ἰουλιάδος ἐσώθησαν ὀλίγα εἰρηπία, οὐδεμία δὲ ἐπιγραφή, ἀλλ' ὡς πόλις οἰκισθεῖσα κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ Ἑλληνικὸν φέρουσα τύπον καὶ ἐν μέσῳ Ἑλληνικῶν πόλεων κειμένη δύναται νὰ θεωρηθῇ Ἑλληνικὴ. Ἐν Γαυλωνίτιδι τῆς Βαταναίας ἔκειτο ἢ Ἑλληνικὴ πόλις Σελεύκεια, ἢ ἔγγυς τῆς λίμνης τῆς Σαμεχωνιτιδος κειμένη (Ἰωσήπ. Ἰουδ. Πόλ. Δ', 1, 1), ἀναφέρεται δὲ καὶ χωρίον περὶ τὴν αὐτὴν λίμνην Δάφνη καλούμενον (Ἰωσήπ. αὐτόθι), χωρίον προδήλως Ἑλληνικόν, ὡς ἐκ τοῦ ὀνόματος φαίνεται.

Τέλος πρὶν ἢ καταλίπωμεν τὴν Βαταναίαν καὶ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἰδιαίτερος Περαιάν καλουμένην χώραν τῆς μεγάλης Περαιάς, ἀναφέρομεν τὰς δύο ἐν ἀντιθέτοις ἄκροις τῆς Βαταναίας Ἑλληνικώτατα φερούσας ὀνόματα πόλεις: τὴν βορειοτάτην πόλιν τῆς Βαταναίας Πανιάδα ἢ Καισάρειαν Φιλίππου Πανιάδα καὶ τὴν νοτιωτάτην τὴν Φιλαδέλφειαν.

Ἡ Καισάρεια ἐκλήθη Πανεάς, ἢ Πανειάς ἢ Πανιάς, διότι πρὶν κτισθῆ ἢ πόλις ἐπὶ τῶν πετρῶν τῶν ἐν τῇ θέσει αὐτῆς ὑπῆρχε σπήλαιον, ὅπερ ἐτιμᾶτο ὡς ἱερὸν τοῦ Πανός, ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι ἢ πόλις ἐκτίσθη ἐν τόπῳ Ἑλληνικῷ, ἐν τόπῳ ἐν ᾧ ἐπεχωρίαζεν ἢ λατρεία τῶν Ἑλληνικῶν καὶ Ἑλληνικῶν

¹⁾ Ἐννοεῖται, ὅτι ἢ Ἰουλιάς αὕτη δὲν ἦτο ἢ αὕτη πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου (τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Ἡρώδου) κτισθεῖσαν ἢ ἀνακαινισθεῖσαν Ἰουλιάδα, τὴν πρότερον Βηθαραμφθᾶ καλουμένην (Ἰωσήπ. Ἰουδ. Ἀρχ. IH', 2, 1), τὴν Ἰουλιάδα τῆς Γαλιλαίας, ἣν ἀναφέρει καὶ ὁ Πτολεμαῖος Ε', 16, 4), πολλῶν δὲ ὀλιγώτερον πρὸς τὴν Λιθιάδα καλουμένην Ἰουλιάδα, τὴν παρὰ τὴν Νεκρὰν θάλασσαν.

ονομάτων θεοτήτων. Ἐγένετο δὲ ὁ Πάν οὗτος καὶ πολιούχος θεὸς τῆς ὑστερον κτισθείσης πόλεως. Ἐκτίσθη δὲ ἡ πόλις ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ μεγάλου Ἡρώδου Φιλίππου τοῦ τετράρχου τῶν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χωρῶν τῆς βορείας Παλαιστίνης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 1 μ. Χ. αἰῶνος, καθ' ὃν χρόνον ἡ Παλαιστίνη ἐλάμβανε συχνούς Ἕλληνας ἀποίκους. Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαὶ παρὰ τὴν πέτραν, ἐνθα ἦτο τὸ ἄντρον τοῦ Πανός, ἐγγύς τῶν πηγῶν τοῦ Ἰορδάνου, μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐν Καισαρείᾳ σφόδρα ἐπεχωρίαζεν ἡ λατρεία τοῦ θεοῦ τούτου, ὅστις ἐνταῦθα λατρευόμενος ὡς *Ζεὺς ἐλέγετο Διόπαν* (κατ' ἀναλογίαν τοῦ Ἑρμόπαν, Αἰγίπαν), ἐλατρεύετο δὲ μετὰ τοῦ Πανός καὶ ἡ Ἑλληνικωτάτη θεὰ *Νέμεσις* καὶ ἡ ἀγαπητὴ τῷ Πανί *Ἥχώ*, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιγραφαὶ¹⁾.

Ἡ δὲ *Φιλαδέλφεια* ἦν κτίσμα τοῦ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, βασιλέως τῆς Αἰγύπτου (285—247 π. Χ.), κτισθεῖσα κατὰ τὴν παροδικὴν ὑπ' αὐτοῦ κατὰκτησιν τῆς Παλαιστίνης ἐν τῇ θέσει τῆς πάλαι Ἀμμωνιτικῆς πόλεως *Ραββάθ-Ἀμμών*, ὅπερ ὄνομα ἐπέζησεν ἐν μέρει τῇ νέᾳ κτήσει ὑπὸ μορφήν καὶ τύπον Ἑλληνικόν, *Ραββατάμανα* (οὕτως ἔχει τὸ ὄνομα παρὰ Πολυβίω Ε', 71) ἢ ἀπλῶς *Ραμμᾶ* (παρ' Εὐσεβίῳ καὶ Ἰερωνύμῳ) ἢ Ἀμμάνα (παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντιῷ ἐν λ. *Φιλαδέλφεια* «ἐπιφανῆς πόλις ἢ πρότερον Ἀμμάνα, εἴτ' Ἀστάρτη, εἶτα Φιλαδέλφεια ἀπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου»). Ὁ Στράβων ποιούμενος γενικῶς τὸν λόγον (ΙΓ', 760) περὶ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ ὑπὸ συμμίκτων φύλων οἰκουμένων τόπων, ἐν τούτοις τίθησι καὶ τὴν Φιλαδέλφειαν (ατὰ πολλὰ δ' ὡς ἕκαστά εἰσιν ὑπὸ φύλων οἰκούμενα

¹⁾ C. I. G. Vol. III, fasc. 31, ἀριθ. 4537. «Υπερ σωτηρίας τῶν κυρίων αυτοκρατόρων Οὐαλέριος.....ανός, ἱερεὺς θεοῦ Πανός τὴν κυρίαν Νέμεσιν».

Ἀριθ. 4538. «Τήνδε θεὰν ἀνέθηκε φίλαν Ἥχώ Διόπανι

Οὐτίκτωρ ἀρητήρ Λυσιμάχοιο γόνος».

Ἀριθ. 4539. «Ἀγρίππας Μάρκος ἄρχων ἔτος..... ἐκ τῶν ἱερῶν χρηματοδοτηθεὶς τῶν περὶ τὴν Ἥχώ, ἀνέθηκεν ἅμα Ἀγριπιάδι συμβίῳ καὶ Ἀγριπείνῳ καὶ Μάρκῳ καὶ Ἀγρίππᾳ βουλευταῖς καὶ Ἀγριπείνῃ καὶ Δόμνῃ τέκνοις αὐτοῦ»

μικτῶν, ἐκ τε Αἰγυπτίων ἐθνῶν καὶ Ἀραβίων καὶ Φοινίκων τοιοῦτοι γὰρ οἱ τὴν Γαλιλαίαν ἔχοντες καὶ Ἰερακοῦντα καὶ Φιλαδέλφειαν καὶ Σαμάρειαν, ἦν Ἡρώδης Σεβαστὴν ὠνόμασεν»).

Ἐκ τῶν λόγων τούτων τοῦ Στράβωνος ἐξάγεται μέχρι τινός, ὅτι ἡ Φιλαδέλφεια, τοῦλάχιστον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Στράβωνος, δὲν ἦτο ἐτι πόλις ἀκραιφνῶς Ἑλληνική. Ἐν τούτοις τὰ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος λεγόμενα δὲν πρέπει νὰ ἐρμηνευθῶσιν ἐνταῦθα κατὰ γράμμα. Καὶ ὅσον ἐπισημῶς εἶνε ἡ ἐκ τοῦ περὶ Αἰγυπτίων ἐθνῶν λόγου εἰκασία, ὅτι διάφορα ἔθνη Αἰγυπτίων ὤκουσαν τὴν Φιλαδέλφειαν καὶ ὅτι κατὰ τὰ λεγόμενα τοῦ Στράβωνος «οὕτω δ' ὄντων μιγᾶδων, ἡ κρατοῦσα μάλιστα φῆμη τῶν περὶ τὸ ἱερὸν τὸ ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις πιστευομένη Αἰγυπτίου ἀποφαίνει τοὺς προγόνους τῶν νῦν Ἰουδαίων λεγομένων», τοσοῦτον ἦκιστ' ἀσφαλῶς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι πόλις ὑπὸ Πτολεμαίου κτισθεῖσα δὲν εἶχεν Ἕλληνας οἰκητορας ἐξ Αἰγύπτου ἢ ἄλλοθεν ἐλθόντας. Αὐτὸ δὲ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὸν δεῦτερον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα ἡ Φιλαδέλφεια ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου κατατάσσεται εἰς τὸν σύνδεσμον τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. τὸν καλούμενον Δεκάπολιν τῆς Περαιᾶς ἢ καὶ Κοίλης Συρίας, εἰς τὴν θεωρεῖ ἀνήκουσαν ὁ Πτολεμαῖος τὴν Δεκάπολιν, μαρτυρεῖ ὅτι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπερίσχυε τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, ὅπερ ἄλλως μαρτυρεῖται ἰκανῶς καὶ ἐκ τοῦ αὐτονόμου τῆς πόλεως, καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν νομισμάτων, ἐν αἷς ἡ πόλις καλεῖται «*Φιλαδέλφεια Κοίλης Συρίας*». Καὶ ὁ Kiepert δὲ αὐτὸς (Alt. Geogr. σ. 181) τὴν Φιλαδέλφειαν θεωρεῖ ἀποικίαν Ἑλληνικὴν. Ἡ Φιλαδέλφεια ἦν ἡ ἐσχάτη πρὸς νότον τῆς Βαταναίας καὶ Γαλααδίτιδος καὶ ἡ ἐσχάτη πρὸς νότον πόλις τοῦ συνδέσμου τῆς Δεκαπόλεως. Δυτικώτερον αὐτῆς ἐκτείνεται ἡ ἰδίως *Περαιά* καλούμενη χώρα, ἡ ἐκτεινομένη ἐν μέρει μὲν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τοῦ Ἰορδάνου, ἐν μέρει δὲ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ὄχθην τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης ἢ Ἀσφαλίτιδος λίμνης, ἀπὸ τῆς Πέλλης καὶ Γαλααδίτιδος μέχρι *Μαχαιροῦντος*.

Ἄλλὰ πρὶν ἢ προχωρήσωμεν εἰς τὰ τῆς Περαιᾶς, εἶνε ἀνάγκη νὰ εἰπωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ ἀξιοσημειώτου συνδέσμου ἢ συστήματος πόλεων Ἑλληνικῶν τῶν ἐν τῇ ἐξωτερικῇ Παλαιστίνῃ χώρᾳ, περὶ ὧν ἐποιησάμεθα τοσοῦτον λόγον, ἥτοι ἐν Τραχωνίτιδι, Αὐρανίτιδι καὶ Βαταναίᾳ. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶνε τὸ τῆς Δεκαπόλεως.

Δεκάπολις (Decapolitana regio).

Τὴν Δεκάπολιν ἀπῆρτιζον πόλεις Ἑλληνικαὶ κατ' ἀρχάς, ὡς φαίνεται, δέκα, ὧν τὰ ὀνόματα παραδίδει ἡμῖν ὁ Πλίνιος (V. 72, 16) ὡς ἐξῆς: *Δαμασκός, Φιλαδέλφεια, Ῥάφανα, Σκνυθόπολις* (πρότερον *Νέσα* καλουμένη), *Γάδαρα, Ἴππος, Δίον, Πέλλα, Γέρασα* καὶ *Κάναθα*. Ἄλλ' ὁ ἀριθμὸς οὗτος φαίνεται, ὅτι ὑπέκυψεν εἰς ποικίλας μεταβολάς, οὐδὲ περιωρίσθη εἰς δέκα, ἀλλ' ὡς ἐν πάσαις ταῖς ὁμοσπονδίαις ἢ συνδέσμοις πόλεων τὸ μὲν ὄνομα ἐδόθη ἕκ τινος ἐν ἀρχῇ τὸν πυρῆνα τῆς συμπολιτείας ἀποτελέσαντος ἀριθμοῦ πόλεων ἢ ἀπλῶς ἕκ τινος ἀριθμοῦ ἱεροῦ (ὡς ἦν ὁ 12 ἐν τῇ Ἀχαϊκῇ συμπολιτείᾳ, ἐν ταῖς Ἴωνικαῖς καὶ Αἰολικαῖς συμπολιτείαις τῶν ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων, ὡς ἦν ὁ αὐτὸς ἀριθμὸς ἐν τῇ Ἑτρουσκικῇ ὁμοσπονδίᾳ), προστιθεμένων εἴτα πολλῶν ἄλλων πόλεων. Οὕτω καὶ ἡ Δεκάπολις τῆς Παλαιστίνης παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ ἔχει διπλάσιον ἀριθμὸν πόλεων, ἐνῶ ἕως λείπει ἡ Δαμασκός, προστίθεται δὲ ἡ Ἡλιούπολις τῆς Κοίλης Συρίας. Κατὰ Πτολεμαῖον (E', 15, 22—23) Δεκαπόλεως πόλεις εἰσὶν αἶδε: 1) Ἡλιούπολις, 2) Ἀβίλα ἐπικληθεῖσα *Δυσανίου*, 3) *Σόανα*, 4) Ἴνα, 5) Δαμασκός, 6) Σαμουλίς, 7) Ἀβίδα (ἢ Ἀβίλα τῆς Τραχωνίτιδος ἢ τῆς Βαταναίας), 8) Ἴππος, 9) *Καπιτωλιάς*, 10) *Γάδαρα*, 11) Ἀδρα, 12) *Σκνυθόπολις*, 13) *Γέρασα*, 14) *Πέλλα*, 15) *Δίον*, 16) *Γαδώρα*, 17) *Φιλαδέλφεια*, 18) *Κάναθα*. Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἐλλεῖπει πλὴν τῆς Δαμασκοῦ καὶ ἡ παρὰ τῷ Πλινίῳ κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα εἰς τὴν Δεκάπολιν

ὑπαγομένη πόλις Ῥάφανα ἢ Ῥαφανία, ἣν ὁ Πτολεμαῖος (E', 15, 16) ἀναφέρει μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς ἄνω Συρίας (Κασιώτιδος), ὅπερ μαρτυρεῖ ἴσως ὅτι καὶ ἐν τῇ συμπολιτείᾳ τῆς Δεκαπόλεως, ὅπως ἐν τῇ Ἀχαϊκῇ καὶ Αἰτωλικῇ, καὶ πόλεις μακρὰν κείμεναι καὶ διὰ περιοχῆς ἄλλων πόλεων ἀποχωριζόμεναι τοῦ κέντρου τῆς συμπολιτείας ἠδύναντο νὰ μετέχωσι ταύτης.

Τίνες ἐξωτερικοὶ λόγοι συνετέλεσαν εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς συμπολιτείας τῆς Δεκαπόλεως, ἀρκούντως σαφῶς ὑπαινίσσεται ὁ Πλίνιος (V. 74, 16) λέγων, ὅτι τὰς πόλεις ταύτας (τῆς Δεκαπόλεως) δίκην κρατῶν βασιλικῶν (regnum instar) διαθέτουσι καὶ περιζωννύουσι τετραρχαίαι (intercursant cinguntque has urbes). Ὅταν δὲ ἀναλογισθῶμεν ὅτι οἱ τῶν τετραρχιῶν τούτων ἡγεμόνες, καίπερ φέροντες Ἑλληνικώτατα ὀνόματα καὶ ὄντες πιθανώτατα Ἕλληνες, καθίσταντο ἐνίοτε λήσταρχοι ἢ συνέπραττον ταῖς ἐξ ἐρήμου ἐπιδρομάς ποιουμέναις ληστρικαῖς φυλαῖς, ἐννοοῦμεν τὴν ἀνάγκην, ἣν ἠσθάνοντο αἱ πόλεις νὰ διατηρήσωσι τὴν αὐτονομίαν καὶ ἐλευθερίαν αὐτῶν ἐναντίον τῶν τετραρχῶν ὡς καὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν ἐναντίον τῶν ληστρικῶν ἐπιθέσεων. Θέλομεν δὲ λάβει ἀφορμὴν περαιτέρω νὰ ποιησώμεθα εἰδικώτερον λόγον περὶ τῶν σχέσεων τῶν αὐτονόμων πόλεων ἐν τε τῇ Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ καὶ ἀλλαγῆς πρὸς τοὺς ἐγγυρτίους ἡγεμόνας. Ἄλλος ἐξωτερικὸς λόγος τῆς τοιαύτης συστάσεως τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἦτο πιθανώτατα ἡ ἀνάγκη τῆς ἀπὸ κοινοῦ ἀμύνης ἐναντίον τοῦ ἐπαχθεστάτου πολεμίου τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Παλαιστίνης, τῶν Ἰουδαίων, εἰς ὧν τοὺς ὀφθαλμοὺς κάρφος ἦσαν διηνεκῶς αἱ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑλληνικαὶ πόλεις, ἃς ἐζήτουν οὐ μόνον βίαν νὰ ὑποτάσσωσιν εἰς τὸ κράτος αὐτῶν, ἐν ὅσῳ ὑπῆρχε τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἄλλως νὰ καταπιέζωσι προκαλοῦντες πολλακίς αἰματηροτάτας καθ' ἑαυτῶν ἐκδικήσεις ἀπὸ Δαμασκοῦ μέχρι Γαδάρων καὶ Γεράσων, ἐκθέτοντες δὲ αὐτάς καὶ ἀπέναντι τῶν Ῥωμαίων, ὡς παρασύροντές τινες αὐτῶν ἢ βίαν προσάγοντες εἰς τὰς κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἐπιβουλάς αὐτῶν.

Περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ συστήματος τῆς Δεκαπόλεως οὐδὲν σχεδὸν γινώσκομεν. Τὸ ὑπὲρ τοῦ Πλινίου (V, 74, 16) λεγόμενον « eadem observant » = « τὰ αὐτὰ τηροῦσι » δὲν γινώσκομεν ἂν πρέπει νὰ ἐρμηνευθῇ « τοὺς αὐτοὺς θεσμοὺς πολιτειακοὺς τηροῦσιν » ἢ « ταῖς αὐταῖς πρὸς ἀλλήλους ὑποχρεώσεις βοηθείας ἀμοιβαίας πρὸς ἀλλήλους συνδέονται ».

Ἄλλὰ τιθεμένου κατὰ μέρος τοῦ ζητήματος τούτου τῆς λεπτομερείας σπουδαιότατον ἡμῖν ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα εἶνε ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ δὴ ἐν ἐνὶ μόνον τμήματι τῆς Παλαιστίνης ὑπῆρχον τσσαῦται Ἑλληνικαὶ πόλεις αὐτόνομοι, ὥστε καὶ σύστημα συμπολιτείας ἱδρυσαν ἐπὶ αἰῶνας διαρκέσαν (πότε συνέστη ἢ συμπολιτεία ἄγνωστον, ἀλλὰ καθ' ὄλον τὸν 2^{ον} καὶ 3^{ον} μ. Χ. αἰῶνα διετηρεῖτο αὕτη) καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοσοῦτον προήγαγον ἐν τῇ βορείῳ Παλαιστίνῃ (κυρίως ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου). Ὅταν δὲ ὁ Kiepert (Alt. Geogr.) καλῇ τὰς τῆς Δεκαπόλεως καὶ τὰς ἄλλας τῆς βορείου Παλαιστίνης πόλεις πλέον ἢ ἡμιελληνικὰς (mehr als halbgriechische), ἐννοεῖ βεβαίως ὅτι ἀπέναντι τῆς πολλῆς πλειονότητος ὑπῆρχον ἔτι καὶ μειονότητες μὴ Ἑλληνικαί, ἀλλ' ἢ μειονότης αὕτη διετελεῖ οὐ μόνον ὑπὸ τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἀφωμοιοῦτο διηνεκῶς πρὸς αὐτὸν ὡς ἐκ τοῦ μετὰ ταῦτα ἐπελθόντος Χριστιανισμοῦ.

Ἑλληνικαὶ πόλεις τῆς κυρίως Περαιάς.

Ἐν τῇ Περαιᾷ ταύτῃ οὐ μακρὰν τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τῆς Νεκρᾶς θαλάσσης ἔκειτο ἡ Ἑλληνικὴ πόλις *Καλλιρρόη* ἐν τῇ θέσει, ὡς ὑποτίθεται, τῆς Λάσης ἢ Λίσης¹⁾ ἐγγὺς θερμῆς πηγῆς ὑδάτων καλουμένης καὶ ταύτης Καλλιρρόης καὶ τὴν τῶν ὑδάτων δόξαν αὐτῷ αὐτῆς τῷ ὀνόματι ἐμφαινούσης²⁾. Ἐκ τῆς πηγῆς

¹⁾ Hieronym In quaestion. Genes. 10, 19. « Lisa, quae nunc Callirrhoe dicitur, ubi aquae calidae prorumpentes in mare mortuum defluunt ».

²⁾ Plin. Hist. Nat. V. 72. « Calidus fons medicae salubritatis aquarum gloriam ipso nomine praeferens ».

ταύτης ἡ πόλις ἐλέγετο τὸ πρῶτον, ὡς φαίνεται, Ἄντιόχεια ἐπὶ Καλλιρρόῃ (ἐπὶ νομισμάτων φέρεται « Ἀντιοχέων τῶν ἐπὶ Καλλιρρόῃ »). Ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος τὴν ἐγγότην Ἀντιόχειαν καλεῖ « τὴν ἐπὶ Καλλιρρόης λίμνης » (ἀντὶ ἐπὶ Καλλιρρόης πηγῆς καὶ Ἀσφαλτίτιδος λίμνης). Καὶ ὁ Πτολεμαῖος ἀναφέρει πόλιν Καλλιρρόην ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ἰορδάνου χώρα κειμένην. Τῆς Καλλιρρόης μνημονεύει καὶ ὁ Ἰώσηπος¹⁾.

Ἐτέρα πόλις Ἑλληνική, ὡς φαίνεται, *Λιβιάς* ἢ *Ἰουλιὰς* καλουμένη καὶ ὑπὸ τινων πρὸς τὴν Καλλιρρόην συγχομένη, ἔκειτο βορειότερον ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου, κληθεῖσα οὕτως ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου πρὸς τιμὴν τῆς Λιβίας τοῦ Αὐγούστου, καλουμένης καὶ Ἰουλιάδος (παρὰ Πτολεμαίῳ E', 16, 9 καλεῖται ἡ πόλις Λιβιάς).

Αἱ πόλεις τῆς Περαιάς αἱ ἐγγὺς ἀλλήλων κείμεναι καὶ καλούμεναι Μήδαιθα ἢ Μήδαβα καὶ Ἐσιβῶν δὲν ἦσαν βεβαίως Ἑλληνικαί. Ἀλλὰ τῆς μεγάλης δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῇ ἐσχατιᾷ ταύτῃ τῆς Παλαιστίνης τεκμήριον παρέσχον καὶ αὗται αἱ πόλεις. Ἐν Μηδάβοις, ἧτις ἐγένετο καὶ θρόνος ἐπισκοπικὸς (Ἱεροκλ. συνέκδ. 722, 6), ἀνεκαλύφθη πρὸ δεκαετίας περίπου ὁ μόνος ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ἴσως ἢ τῶν ἀρχαιοτάτων Βυζαντινῶν χρόνων σφῆζόμενος Ἑλληνικὸς γεωγραφικὸς πίναξ, οὐχὶ ἐπὶ μεμβράνης ἢ χάρτου, ἀλλ' ἐπὶ λίθου, ἐν μουσεῖῳ ἦτοι μουσαϊκῷ γεγραμμένος καὶ ἐν Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ δι' Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐρμηνεύων τὴν γεωγραφίαν τὴν ἱστορικὴν τῆς Παλαιστίνης. Τῆς δὲ Ἐσιβῶν (ἧς τὸ Ἑβραϊκὸν ὄνομα εἶνε Χεσβῶν) τὸ ὄνομα φέρεται ἐπὶ νομισμάτων ἤδη τοῦ Νέρωνος ἐλληνικῶς Ἡσεβῶ (ἐπὶ τῶν τοῦ Καρακάλλα Ἐσεβοῦ)· ἐγένετο

¹⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΖ', 6, 5. « ποταμὸν τε περὰσας Ἰορδάνην θερμοῖς τοῖς κατὰ Καλλιρρόην αὐτὸν παραδίδου, ἄπερ σὺν τῇ ἐς πάντ' ἀρετῇ καὶ πότιμα ἐστίν. Ἐξίσει δὲ τὸ ὕδωρ τοῦτο εἰς λίμνην τὴν ἀσφαλτοφόρον λεγομένην ». Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ Ἰουδ. Πολ. Α', 33, 5. « τοῖς κατὰ Καλλιρρόην θερμοῖς. . . . ταῦτα δ' ἐξίσει μὲν εἰς τὴν Ἀσφαλιτίνην λίμνην ».

δὲ εἶτα ἡ πόλις αὕτη καὶ θρόνος ἐπίσκοπικὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἑσεβοῦς (Not. Episc. 1, 1022).

Ἡ νοτιώτερον τῆς ἰδίως Περαιᾶς ἐκτεινομένη *Μωαβίτις* (ὑπὸ τὴν στενωτέραν ἔκτασιν τοῦ ὀνόματος) περιεῖχε τὴν πόλιν *Ἀρεόπολιν*. Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ταύτης εἶνε γνωστὸν, ὅτι προῆλθεν ἐκ τῆς πάλαι *Μωαβίτιδος* πόλεως Ἄρ (Ἄρ Μωάβ) μεταστάτης διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰς πόλιν Ἄρ καὶ παρετυμολογικῶς εἰς *Ἀρεόπολιν*¹⁾. Ἀλλὰ πῶς τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ μετέστη εἰς τὸ Ἑλληνικόν καὶ ἂν ἡ πόλις ἔλαβε τὸ νέον ὄνομα ἢ ἦτο νέον κτίσμα Ἑλληνικόν, περὶ τούτων οὐδὲν εἶνε γνωστὸν. Γινώσκωμεν ἀπλῶς, ὅτι ἡ Ἀρεόπολις (καὶ Ἀριόπολις ἐνίοτε καλουμένη) ἦτο καὶ θρόνος ἐπίσκοπικὸς ἐν τοῖς Χριστιανικοῖς χρόνοις.

Ἐν τῇ *Μωαβίτιδι* ἦτο καὶ ἡ πόλις ἢ καλουμένη *Χαράκωμα* ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (V, 17, 5), *Χαράκωβα* παρὰ Στεφάνῳ Βυζαντίῳ καὶ *Μώβου Χάραξ* καλουμένη ἢ αὕτη καὶ *Πέτρα* (ἢ νῦν *Κιράν*). Περὶ τῆς Πέτρας ταύτης τῆς *Μωαβίτιδος* εἶνε γνωστὸν ὅτι διεδέξατο ὡς πρωτεύουσα τῆς *Μωαβίτιδος* καὶ ὡς θρόνος ἐπίσκοπικὸς, καὶ μάλιστα ἀρχιεπίσκοπικὸς, τὴν περὶ τὰ μέσα τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ὑπὸ σεισμοῦ καταστραφεῖσαν Ἀρεόπολιν. Περὶ τῆς πόλεως ταύτης θέλομεν λάβει ἀφορμὴν νὰ ποιησώμεθα λόγον ἐν τοῖς περὶ Ἱερουσαλήμ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν, ὅτε κατφκεῖτο ἔτι ὑπὸ πολλῶν ὀρθοδόξων.

Πετραία Ἀραβία.

Μετὰ τῆς *Μωαβίτιδος* συνέχεται ἡ πρὸς νότον αὐτῆς κειμένη *Πετραία Ἀραβία*. Ἐνταῦθα πόλις, οὐχὶ Ἑλληνική, ἀλλὰ πάντως ἐλληνίζουσα ἦν αὕτη ἢ πρωτεύουσα *Πέτρα*, φέρουσα ὄνομα

¹⁾ Hieronym. εἰς Ἰησοῦ Ναυῆ κεφ. 15 : « Huius (Mohabitidis) Metropolis civitas Ar, quae hodie ex Hebraeo et Graeco sermone composita Aereopolis nuncupatur, non, ut plerique existimant, quod Ἄρεος, id est Martis, civitas sit ».

Ἑλληνικόν ἢ δοῦσα τὸ ὄνομα εἰς πᾶσαν τὴν βόρειον Ἀραβίαν¹⁾. Ἡ Πέτρα δὲν ἦτο βεβαίως πόλις Ἑλληνική, ἀφοῦ δὲν ἦτο ἀποικία, ἀλλ' οὐχ ἦττον ὑπέκυψε καὶ αὕτη εἰς τὴν ἰσχυρὰν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ Ἑλληνική ἦτο γλῶσσα λαλουμένη ἐν Πέτρα, ὅπερ μαρτυροῦσιν αἱ ἐπιγραφαὶ αἱ Ἑλληνικαὶ τῶν ναῶν τῶν λελαξευμένων εἰς τὰς περὶ τὴν πόλιν ὑπερμεγέθεις Πέτρας. Καὶ τὰ νομίσματα δὲ τῆς πόλεως φέρουσιν ἐπιγραφὴν Ἑλληνιστὶ γεγραμμένην « Πέτρα Μητρόπολις », « Ἀδριανὴ Πέτρα Μητρόπολις ». Τὸ ὄνομα Ἀδριανὴ προσέλαβεν ἡ πόλις πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ οὐχὶ ὡς ἀποικισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς εὐεργετηθεῖσα. Ὅτι ἡ Ἑλληνική ἦτο λίαν διαδεδομένη ἐν Πέτρα μαρτυρεῖ καὶ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή ἐν ἠρωελεγειακοῖς στίχοις πεποιημένη ἐπὶ τάφου τοῦ Πετραίου μεταβάντος, ὡς φαίνεται, εἰς Ῥώμην χάριν σπουδῆς τῆς νομικῆς καὶ θανόντος ἐν τῷ ἄνθει τῆς νεότητος (κατὰ τὸ 27^{ον} ἔτος τῆς ἡλικίας) αὐτοῦ²⁾.

Ὅτι ἡ Πετραία Ἀραβία, ἡ χώρα τῶν Ἰδουμαίων ἢ Ἐδωμιτῶν, εἶτα δὲ τῶν Ναβαταίων, ὑπέκυψεν ἰσχυρότατα εἰς τὴν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ἀναφερομένων ὑπὸ τοῦ Πλινίου ἐν αὐτῇ τριῶν πόλεων Ἑλληνικῶν, *Λαρίσης*, *Ἀρεθούσης* καὶ *Χαλκίδος*, αἵτινες ἦσαν ἐπ' αὐτοῦ ἐκ τῶν συχῶν πολέμων κατεστραμμένα (Plin. VI, 159-160 « Graeca oppida Arethusa, Larisa, Chalkis deleta variis bellis »). Ἀλλ' ὁ Πλίνιος μνημονεύει (VI, 159) καὶ πόλεως Ἑλληνικῆς *Ἀμπελώμης*

¹⁾ Διότι Πετραία Ἀραβία δὲν σημαίνει, ὡς τινες ἀμαθῶς ἡγοῦνται, πετρώδης Ἀραβία, ἀλλ' Ἀραβία τῆς Πέτρας, ἢ ἔχουσα πρωτεύουσαν τὴν Πέτραν (ἢ πρὸς Πέτρα Ἀραβία, ἢ κατὰ τὴν Πέτραν Ἀραβία).

²⁾ C. I. G. Vol. III, fasc. 1. ἀριθ.....

« Ἀριανὸς μὲν μοι ὄνομα, ζαθέη δὲ με Πέτρα
γαίης Ἀραβίης γείνατο μητρόπολις,
Ἀδουσίαν δ' ἱμερτὴ ἀπηνέγκαστο τιμὴ
θεομῶν καὶ γλυκερῆς ἔρωτος ἔγωγε πάτρης.
Ἐβδόματον (δέ μ' ἄγοντα) καὶ εἰκοστὸν λυκάβαντα
νοῦσος πανδαμάτιε' ἤρπασ' εἰς Ἀίδην ».

καλουμένης ὑπὸ Μιλησίων κτισθείσης. Πόλις ὑπὸ Μιλησίων ἐκτισμένη ἐν Ἀραβίᾳ ἀνατρέχει πάντως εἰς τοὺς προμακεδονικοὺς χρόνους καὶ δὴ εἰς τοὺς χρόνους τῆς ἀκμῆς τῆς Μιλήτου πρὸ τῶν Μηδικῶν ἔτι πολέμων, καθ' οὓς χρόνους οἱ Μιλήσιοι, οἱ ἐκτείναντες τὸ ἐμπόριον αὐτῶν μέχρι τῶν ἔνδον τῆς Σκυθίας καὶ μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου, κατὰ τινα δ' εἰκασίαν μέχρι τῆς κεντρικῆς Ἀσίας, εἶχον ἰσχυρὰν θέσιν ἐμπορικὴν ἐν Αἰγύπτῳ, ἐνθα ἔδρυσαν καὶ πόλιν ἰδίαν (τὴν Ναύκρατιν). Οὐδὲν δὲ παράδοξον ἐστὶ οἱ Μιλήσιοι οἱ τοσαύτην ἐμπορίαν ἐνεργοῦντες ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἰδρύσαντες ἀποικίαν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἐμπορικὴν καὶ διὰ τῶν πλοίων αὐτῶν κρατήσαντες τῆς χώρας (ἐξ οὗ Ναυκράτιοι), ἐν ἧ' ἐγκατεστάθησαν, ἐγκατεστάθησαν ἔκτοτε καὶ ἐν τῇ ἐγγυῆς Ἀραβίᾳ. Τὸ γεγονός τοῦτο εἶνε κατὰ τοσοῦτο σπουδαῖον ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα, ὅτι ἡ βόρειος Ἀραβία καὶ δὴ ἡ Πετραία καλουμένη, ἡ ἐκτεινομένη μέχρι τῆς Ἐρυθρᾶς, πολὺ πρὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων οὐσα γνωστὴ τοῖς Ἑλλησι καὶ Ἑλληνικὴν ἀποικίαν λαβοῦσα, εἰκότως κατὰ τοὺς χρόνους τοὺς Μακεδονικοὺς, κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἑλληνισμοῦ, κειμένη μετὰ τῆς Αἰγύπτου τῶν Πτολεμαίων καὶ τῆς Συρίας τῶν Σελευκιδῶν, ὑπέκυψεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν πνευματικὴν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ δὲ τοιαύτη ἐν τῇ Πετραίᾳ Ἀραβίᾳ ἐπίδρασις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δι' ἧς καὶ ἄνδρες ἐκ τῆς χώρας ταύτης καταγόμενοι διεφάνησαν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παιδείσεως, περὶ ὧν κατωτέρω γενήσεται ἰδιαιτέρος λόγος, συνδέεται καὶ μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ὀλοσχεροῦς Ἑλληνισμοῦ τῶν Ἀράβων τῆς Παλαιστίνης¹⁾.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε περὶ τῆς Κοίλης Συρίας καὶ τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνης εἰρημένων ἐγένετο καταφανές, ὅτι αἱ Ἀραβικαὶ φυλαὶ ἀπὸ τοῦ 1, ἴσως δὲ καὶ τοῦ 2, π. Χ. αἰῶνος

¹⁾ Ἐν τῇ Πετραίᾳ Ἀραβίᾳ ἢ Ἰδουμαίᾳ ὑπῆρχε καὶ πόλις Βόστρα, ἣν ἀναφέρομεν ἐνταῦθ' ἀπλῶς, ἵνα μὴ γίνηται σύγχυσις αὐτῆς πρὸς τὰ Βόστρα τῆς Αὐρανίτιδος.

ἐποικήσασαι εἰς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην (τὴν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου), ἀπὸ Δαμασκοῦ καὶ Ἐμέσης μέχρι τῆς Μωαβίτιδος περιλαμβανομένης καὶ τῆς Παλυύρας, ἐξηλληνίσθησαν τελείως, ἐννοεῖται, ὅσαι τούτων καταλιποῦσαι τὸν σκληρικὸν βίον τῆς ἐρήμου ἐγκατεστάθησαν ἐν πόλεσιν, ἢ ἐν ταῖς περιοχαῖς αὐτῶν καὶ ἀνείχθησαν μετὰ τῶν οἰκητόρων τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Τοῦτο ἐγένετο ἐν Κοίλῃ Συρίᾳ, ἐγένετο δὲ μάλιστα ἐν ταῖς τρισὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ Ἀράβων ἐποικισθείσαις χώραις τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνης, Τραχωνίτιδι, Αὐρανίτιδι καὶ Βαταναίᾳ (ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ τοῦ ὀνόματος). Ὁ ὑπέροχος Ἑλληνικὸς χαρακτήρ πόλεων, ἐν αἷς ἀκριβῶς ἐγένετο ἀνάμιξις Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων, οἷον Γαδάρων, Γεράσων καὶ μάλιστα τῶν Βόστρων, εἶνε τρανὸν τεκμήριον τῶν λεγομένων. Ἄλλ' ὅτι καὶ ἐκτὸς τῶν πόλεων ἐν πάσῃ τῇ χώρᾳ ἐλαλεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ μόνη πιθανώτατα ἡ Ἑλληνικὴ, μαρτύριον τοῦτου τρανὸν παρέχουσι τὸ μέγα πλῆθος τῆς Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν οὐχὶ ἀπλῶς τῶν πόλεων, ἀλλὰ καὶ τῶν κωμῶν. Κατ' ἀξιωματικόν ἐστὶν ὅτι δὲ τρόπον ἰδιαζόντως ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις οὐχὶ ἀπλῶς πόλεις, ἀλλὰ καὶ κῶμαι τοσαύτας κατέλιπον ἐπιγραφάς, ὅπερ ἐν οὐδεμιᾷ ἴσως ἄλλῃ Ἑλληνικῇ χώρᾳ συμβαίνει. Κῶμαι καὶ κωμηταὶ καὶ μητροκωμιαὶ ἀμιλλῶνται κατὰ τὸ πλῆθος τῶν τοιούτων μνημείων πρὸς πόλεις καὶ μητροπόλεις καὶ κατοίκους πόλεων. Δὲν εἶνε δ' ἐπιγραφαὶ αὗται χαρακτῆρος ἀπλῶς ἐπισήμου ὑπὸ ἡγεμόνων Ἑλληνιζόντων ἐν τοῖς μνημείοις αὐτῶν χαρασσόμεναι, οἷας δύναται νὰ εὑρῇ τις κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν χώραις μὴ ἐξηλληνισμέναις (λ. χ. ἐν Αἰθιοπίᾳ), ἀλλ' ἐπιγραφαὶ ἐκ τῶν σπλάγχχνων, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ πολλοῦ λαοῦ, στρατιωτικῶν, ἀνθρώπων τῆς «γεωπονίας», «ἐξ ἰδίων καμάτων» ποιουμένων τὰ ἀναθήματα, ἀνθρώπων «ἐκ δουλικῆς τάξεως» προερχομένων καὶ τὰ ἀναφερόμενα ἐν αὐταῖς ἀνάγονται οὐ μόνον εἰς τὰ τοῦ δημοσίου, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ αὐταὶ δὲ αἱ ἀστυνομικαί, οὕτως εἰπεῖν, διατάξεις δημοσιεύονται ἐν

ἐπιγραφαῖς Ἑλληνικαῖς ἐν προδήλοις τόποις τῆς μητροκωμίας τιθεμέναις. Τὸ Ἀραβικὸν στοιχεῖον δὲ ἀκριβῶς διὰ τῶν ἐξηλληνισμένων Ἀραβικῶν αὐτοῦ ὀνομάτων ἀνδρῶν τε (Ἄμερος, Μοάμεδος, Ὀβείδος) καὶ θεῶν (Διόνυσος Δουσάρης, Ζεὺς Θεάνδριος ἢ Θεανδρίτης, Ζεὺς Κατήμ) καὶ ὀνομάτων ἀγώνων τῶν θεῶν τούτων (Δουσάρια) παρὰ τὰ ὀνόματα ἀγώνων Ἑλληνορρωμαϊκῶν (Δουσάρια—Ἄκτια) μνημονευομένων ἐκπροσωπεῖται ἰσχυρῶς ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ταύταις. Αὐτὴ δὲ ἀκριβῶς ἢ χρῆσις Ἀραβικῶν ὀνομάτων ἀνδρῶν τε θεῶν τε ἐν γλώσσῃ Ἑλληνικῇ τί ἄλλο δηλοῖ ἢ τὴν ὀλοσχερῆ ἀφομοίωσιν αὐτῶν πρὸς τὸ Ἑλληνικόν; Ἄν μὴδὲν ἐκ τοῦ Ἀραβικοῦ στοιχείου τῶν χωρῶν τούτων κατελείπετο μνημεῖον καὶ πάντα τὰ σφζόμενα ἦσαν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὰ ἄνευ ὀνομάτων Ἀραβοελληνικῶν, ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ Ἀραβικὸν στοιχεῖον ἐτήρησε παθητικὴν ἀπλῶς θέσιν ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ ὅτι ἅπας ἐκεῖνος ὁ Ἑλληνισμὸς τῶν εἰρημένων Παλαιστινικῶν χωρῶν ἦτο ἔργον μόνον τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλ' αἱ ἐπιγραφαὶ ἀκριβῶς τῶν εἰρημένων χωρῶν ἀναίρουσι πᾶσαν τοιαύτην ὑπόθεσιν καὶ ἀποδεικνύουσι τρανῶς ὅτι ὁ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις Ἑλληνισμὸς συνέκειτο ἀπὸ Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ ἀπὸ Ἀραβικοῦ, ἔτι δὲ καὶ τοῦ ἄλλου ἐγγωρίου στοιχείου τοῦ μὴ Ἑβραϊκοῦ (οἱ Ἑβραῖοι ἠλλήνιζον, ἀλλὰ δὲν ἐξηλληνίζοντο). Πρέπει νὰ προσθέσωμεν καὶ τοῦτο ὡς ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ καὶ καθόλου ἐν Συρίᾳ τὸ Ἀραβικὸν στοιχεῖον ταχύτερον καὶ ὀλοσχερέστερον ἐξηλληνίσθη ἢ τὸ Ἀραμαϊκόν. Διότι ἦτο στοιχεῖον μᾶλλον εὐπλαστον, μᾶλλον ἐπιδεκτικὸν πνευματικῆς ἀφομοιώσεως πρὸς τὸ ἐκπροσωποῦν τὴν πνευματικὴν μόρφωσιν στοιχείον. Οὕτω δὲ οὐ μόνον αἱ πόλεις τῶν εἰρημένων χωρῶν κατέστησαν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικαί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ δυνάσται τῶν μεταξὺ τῶν πόλεων παρεμβαλλομένων καὶ ταύτας περικυκλωσῶν πατριαρχιῶν Πτολεμαίου Μενναίου, Λυσανίου Α' καὶ Β', Ἀρχελάου (ἐκ τῶν νομισμάτων μόνον γνωστοῦ, οὐχὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἡρώδου), Θεοδώρου τοῦ Ζήνωνος, Ζηνοδώρου, ὧν τι-

νες παρέδωσαν ἡμῖν τὰ ὀνόματα αὐτῶν καὶ ἐν τοῖς νομίμασιν αὐτῶν¹⁾, φέρουσι πάντες ὀνόματα Ἑλληνικά, καὶ αὐτὸς δὲ ἔκ Πευραίας Ἀραβίας ἄρχας τῆς Δαμασκοῦ (κατὰ τὸ ἔτος 85 - 64 π. Χ.) Ἀρέτας Β' ἢ Γ' καλεῖται ἐν τοῖς νομίμασιν αὐτοῦ *Φιλέλλην* (Βασιλέως Ἀρέτου Φιλέλληνος). Τὸν ἔτι πρὸ τῆς διαδόσεως καὶ ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οὕτως ἰσχυρῶς προαχθέντα ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνῃ Ἑλληνισμὸν, ὅστις καὶ πολλοὺς καὶ μεγάλους ἀνέδειξεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνευματικοῦ βίου ἀνδρας Ἑλληνας Παλαιστινοῦς, ἢ ὀριστικῆ ἐπικράτησις τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε καὶ ἐδημιούργησεν ἐκεῖθεν τοῦ Ἰορδάνου ἐν Παλαιστίνῃ Χριστιανικὸν πληθυσμὸν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικόν.

Ἄλλ' ἔλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου καὶ Τιβεριάδος καὶ Νεκρᾶς θαλάσσης Παλαιστίνην.

Ἡ ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνῃ.

α) Γαλιλαία.

Ἐν τῇ βορειοτάτῃ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου χωρῶν τῆς Παλαιστίνης, τῇ Γαλιλαίᾳ, δὲν ἀναφέρονται ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς Μακεδονικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς τσαυταὶ πόλεις Ἑλληνικαί, ὅσαι ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρα, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς δὲ βραδύτερον προήχθη ἐνταῦθα. Καὶ ὅμως καὶ οὕτως ἐν τῇ μεγάλων πόλεων ἀμοιούσῃ Γαλιλαίᾳ αἱ μέγιστα καὶ σπουδαιόταται πόλεις ἦσαν Ἑλληνικαί. Τοιαύτη ἦν ἡ

Σκυνθόπολις. Οὕτε πότε ἐκτίσθη ἡ πόλις αὕτη οὔτε πῶς ἔλαβε τὸ ὄνομα εἶνε γνωστόν. Ῥητῶς δὲν παραδίδεται ὅτι ἦτο πόλις Ἑλληνική, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι βραδύτερον αὕτη μόνῃ ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Ἰορδάνου πόλεων ἐγένετο ἡ μεγίστη τῆς Δεκαπό-

¹⁾ Ἐκ τῶν νομισμάτων τούτων δηλοῦται, ὅτι οἱ τετράρχαι οὗτοι ἦσαν καὶ ἀρχιερεῖς τῶν ἐν τῇ τετραρχίᾳ λατρευομένων θεοτήτων. Οὕτως ὁ Πτολεμαῖος ὁ Μενναῖος λέγεται τετράρχης καὶ ἀρχιερεῖς, ὡσαύτως ὁ τούτου υἱὸς Λυσανίας.

λεως (Ίωσήπ. Ίουδ. Πόλ. Γ', 3, 7) καθίσταται δῆλον ὅτι ἦν Ἑλληνική, ὅπερ ἄλλως αὐτὸ τὸ σχετικῶς ἀρχαίον Ἑλληνικὸν ὄνομα αὐτῆς μαρτυρεῖ¹⁾, ἀφ' οὗ παρὰ τοῖς Ο' ἤδη εἶνε τὸ ἐν χρήσει ὄνομα (Μακκαβ. Β' κεφ. 12, 30)· εἰ καὶ ἡ πόλις ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς πόλεως Βηθσάνης ἢ ἦτο ἢ αὐτὴ πρὸς αὐτὴν (Ίωσήπ. Ίουδ. Ἀρχ. ΙΒ', 8, 5. «Βηθσάνη, καλουμένη πρὸς Ἑλλήνων Σκυθόπολις»). Κατὰ Πλίνιον ἡ πόλις ἐκαλεῖτο Νύσα ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐνταῦθα τραπέζης τροφοῦ τοῦ θεοῦ Διονύσου (V, 16 (72)). Ἐντεῦθεν καὶ τὰ ὀνόματα τῆς πόλεως φέρουσιν εἰκόνα τῆς Νύσης θηλαζούσης τὸν Δίονυσον καὶ τὴν ἐπιγραφήν: «Νυσαίων τῶν καὶ Σκυθοπολιτῶν ἱερεῖς» ἢ «Νυσαίων Σκυθοπολιτῶν ἱερεῖς». Ἄλλοθεν οὐδὲν εἶνε γνωστὸν περὶ τοῦ τοιοῦτου ὀνόματος τῆς πόλεως. Ἡ ἀρχαιότης τοῦ ὀνόματος Σκυθόπολις μαρτυρεῖ, ὅτι τοῦλάχιστον ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Διαδόχων ἡ πόλις εἶχεν ὑποκύψει εἰς τὴν ῥοπήν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἄλλ' ἡ ἀκμὴ αὐτῆς, ὡς πολλῶν ἄλλων πόλεων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἀρχεται ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Πομπηίου, οὗτινος ὁ ἐν Συρίᾳ διάδοχος Γαβίνιος ἀνέκτισε τὴν πόλιν, γενομένην ὕστερον καὶ μεγίστην τῆς Δεκαπόλεως. Κατὰ τοὺς Χριστιανικοὺς χρόνους (κατὰ τὸν 4^{ον} ἤδη μ. Χ. αἰῶνα) ἐγένετο θρόνος μητροπολιτικὸς (Πατρόφιλος ἦν ἐπίσκοπος τῆς πόλεως κατὰ τὸ 318 μ. Χ.), ὑπῆρξε δὲ πατρὶς τοῦ αἰρεσιάρχου (γνωστικοῦ) Βασιλείδου καὶ τοῦ βιογράφου ἀγίων τῆς Ἐκκλη-

¹⁾ Τὸ ὄνομα Σκυθόπολις κατὰ τὸν Πλίνιον (V, 72 (16)) ἐδόθη ἀπὸ τῶν ἐκεῖ ἐλθόντων Σκυθῶν. Ἄλλὰ τῶν Σκυθῶν καὶ τότε ἐλθόντων εἰς Παλαιστίνην; Βεβαίως ἀπιθανώτατη πᾶσα ὑπόθεσις περὶ συναφείας τοῦ ὀνόματος πρὸς τὴν κατὰ τὸν 7 π. Χ. αἰῶνα γενομένην Σκυθικὴν εἰς Παλαιστίνην ἐπιδρομήν (ἄλλως τε οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Σκύθαι καλούμενοι ὑπὸ τῶν Ἑβραίων (προφητῶν) τῶν χρόνων ἐκείνων καλοῦνται οὐχὶ Σκύθαι, ἀλλὰ Γόγ· εἶνε δ' ἀτοπώτατον νὰ ὑποτεθῇ κἀν, ὅτι οἱ Ἕλληνας τοῦ 7 π. Χ. αἰῶνος ἐκάλουν τὴν Βηθσάνην ἢ Βαισίην. Ἐντεῦθεν ὑπέλαδόν τινες, ὅτι ἴσως τὸ ὄνομα ἔχει σχέσηιν (κατὰ σύγχυσιν παρετυμολογικὴν Ἑλληνικὴν) πρὸς τὸ ὄνομα τῆς ἐγγὺς κειμένης παλαιᾶς Ἑβραϊκῆς κώμης Σουκκὺθ ἢ Σουκῆθ (ἐξ οὗ ἴσως οἱ Ἕλληνας ἐπλάσαν τὸ Σουκατόπολις ἢ Σουχυθόπολις, ὅπερ μετεποιεῖται παρετυμολογικῶς εἰς Σκυθόπολιν)).

σίας Κυρίλλου. Κατὰ τοὺς ἐπομένους δὲ αἰῶνας φαίνεται ὅτι ἐγένετο μέγα κέντρον Ἐκκλησιαστικοῦ βίου, παρέστη δὲ καὶ ἐν τῇ Ε' Οἰκουμενικῇ συνόδῳ (534 μ. Χ.), ὁ Διάκονος καὶ μοναχὸς τοῦ μοναστηρίου Ἁγίου Ἰωάννου ἐν ὀνόματι πάντων τῶν εἰς τὴν Σκυθόπολιν ὑποκειμένων μοναχῶν. Τὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς πόλεως μαρτυρεῖ καὶ ἡ σφοδρὰ κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀντίπραξις τῶν κατοίκων ἐν τῷ Ἰουδαϊκῷ κατὰ Ῥωμαίων πολέμῳ καὶ ἡ ὑπὸ τῶν Σκυθοπολιτῶν γενομένη σφαγὴ μυρίων καὶ τρισχιλίων Ἰουδαίων (Ίωσήπ. Ίουδ. Πόλ. Β', 18, 3).

Ἐγγὺς τῆς Σκυθοπόλεως ἔκειτο ἐν Γαλιλαίᾳ ἡ Ἑλληνικὴ Φιλωτέρα ἢ Φιλωτερία (Πολύβ. Ε', 70, 4), κτισθεῖσα ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου καὶ πρὸς τιμὴν τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Φιλωτέρας ἢ Φιλωτέρας.

Τρίτη πόλις ἐγγὺς καὶ βορειοδυτικῶς τῆς Ναζαρέτ κειμένη ἦν ἡ Διοκαισάρεια, ἢ πάλαι Σεφῶρ ἢ Σάπφωρ ἢ Σέπφωρις, ἥτις καὶ αὐτὴ ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον μετέπειτα ἐκλήθη Σεπφωρίς¹⁾. Ἐκ τῶν νομισμάτων τῆς πόλεως γίνεται δῆλον ὅτι ἦν αὐτόνομος, ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν τῶν αὐτοκρατορικῶν νομισμάτων «Τραϊανὸς αὐτοκράτωρ ἔδωκε» δηλοῦται ἴσως ὅτι ἡ αὐτονομία τῆς πόλεως ἐδόθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου, ἐφ' οὗ ἴσως ἐγένετο καὶ ἀποικία. Ὁ κυρίως λατρευόμενος θεὸς ἐν Διοκαισαρείᾳ ἦν, ὡς φαίνεται, ὁ Ζεὺς, ἐξ οὗ ἡ πόλις ἔλαβε καὶ τὸ ὄνομα. Ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις ἡ Διοκαισάρεια ἐγένετο καὶ θρόνος ἐπισκοπικὸς (Not. Episc. 5, 116), πιθανώτατα ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου²⁾.

¹⁾ Ἐν τοῖς νομίμασι λέγεται: «Σεπφωρινῶν».

²⁾ Κατὰ Ἐπιφάνιον (κατὰ αἰρέσεων βιβλ. Α' σελ. 136 ἐκδ. Migne) ἐν Διοκαισαρείᾳ «τῇ καὶ Σεπφωρινῇ», ὅπως ἐν Ναζαρέτ καὶ ἐν Καπερναοῦμ καὶ ἐν Τιβεριάδι, δὲν ἐπέτρεπον οἱ Ἑβραῖοι μέχρι τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος νὰ κατοικῇ οὔτε Ἕλληνας οὔτε Χριστιανὸς οὔτε Σαμαρείτης. Ἄλλὰ τούτο ὡς πρὸς τὴν Διοκαισαρείαν δὲν φαίνεται οὐδαμῶς ἀκριβές, ἀφοῦ ἡ πόλις ἐν τοῖς νομίμασιν αὐτοῖς λέγεται αὐτόνομος, ὅπερ λίαν ἀπίθανον προκειμένου περὶ πόλεως καθαρῶς Ἰουδαϊκῆς· ἐν τοῖς αὐτοῖς δὲ νομίμασιν εἰκονίζεται ναὸς τοῦ Διὸς καὶ ἡ Ἀθηνᾶ καὶ ἄλλαι θεότητες. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως (Διο-

Ἄλλη πόλις ἐν Γαλιλαίᾳ Ἑλληνικὸν φέρουσα ὄνομα εἶνε ἢ δυτικῶς τῆς Σκυθοπόλεως κειμένη *Μαξιμιανόπολις*. Περὶ ταύτης ἔχομεν ἀπλῶς τὴν τοῦ Ἱερωνύμου μαρτυρίαν ¹⁾ ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς πάλαι Ἑβραϊκῆς πόλεως *Αδαθρέμνου*. Ἀναφέρεται δὲ ἢ *Μαξιμιανόπολις* καὶ ἐν Ἱεροκλ. συνεκδ. 720, 10 ὡς εἰς τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Παλαιστίνῃ Β. ἐπισκοπικῶν θρόνων. Τὸ ὄνομα φαίνεται ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Μαξιμιανοῦ, τοῦ συνάρχοντος τοῦ Διοκλητιανοῦ.

Ὁ Ἡρώδης Ἀντίπας ὁ τετράρχης, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου, ἔκτισε παρὰ τὴν δυτικὴν ὄχθην τῆς λίμνης Γεννησαρέτ τὴν πρὸς τιμὴν τοῦ αὐτοκράτορος Τιβερίου *Τιβεριάδα* κληθεῖσαν πόλιν. Ἄλλ' ἢ Τιβεριάς, τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων λαβοῦσα ἀπὸ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἦτο πόλις κατ' οὐσίαν Ἰουδαϊκῆ, καίπερ μὴ μετασχούσα τῆς ἐπὶ Νέρωνος καὶ Οὐεσπεσιανοῦ μεγάλης Ἰουδαϊκῆς ἐπαναστάσεως. Ἐνταῦθα δὲ ἐκαλλιεργοῦντο καὶ τὰ Ἑβραϊκὰ γράμματα ἐπὶ αἰῶνας, ἐντεῦθεν δὲ κατήγετο καὶ ὁ τὴν Ἑβραϊκὴν διδάξας τὸν Ἱερώνυμον Ἰουδαῖος νομοδιδάσκαλος (*Legis doctor*) τὸν Ἑβραϊκὸν δὲ τοῦτον χαρακτήρα διετήρησε πάντοτε καὶ διατηρεῖ μέχρι νῦν. Καὶ ὑπῆρχον μὲν Ἕλληνες ἐν τῇ πόλει πρὸ τῆς μεγάλης Ἰουδαϊκῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐκείνην (68 - 70 μ. Χ.) Ἰουδαῖοι ἐκ Γαλιλαίας ἐλθόντες καὶ ἐπιπεσόντες ἐπὶ τὴν πόλιν ἔσφαξαν πάντας « τοὺς ἐνοικοῦντας Ἕλληνας » (ἰδ. Ἰωσήφ. Βίον § 12). Καὶ ὅμως (χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο τοῦ πρωίμως προαχθέντος πνευματικοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Παλαιστίνῃ) κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσήπου ἔτι ἐκαλλιεργοῦντο ἐν Τιβεριάδι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ ἢ

καισάρεια) ἀντιφάσκει πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἐπιφανίου λεγόμενα. Ἀληθὲς ἐν τούτοις εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου (Ἀρχ. ΙΖ', 10, 9) μαρτυρεῖται, ὅτι ἐν Διοκαιοσάρειᾳ ὑπῆρχε καὶ πλῆθος Ἰουδαίων καὶ ἡ πόλις ἦν κατ' οὐσίαν Ἰουδαϊκῆ πρὸ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κατὰ Ῥωμαίων πολέμου. Ἄλλ' ἀκριβῶς κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον ἢ πόλις ἐκάη καὶ οἱ κάτοικοι ἐξηνδραποδίσθησαν (Ἰωσήφ. Ἰουδ. Πόλ. Β', 5, 1).

¹⁾ De Palaestinae locis. Hieron. ἐκδ. Migne 23 τόμ. Πατρολ. Λατιν. σελ. 978.

γνωσίς τῆς Ἑλληνικῆς ἐθεωρεῖτο κεφάλαιον ἀναγκαιότατον εἰς τὸ νὰ συγγράφῃ τις καὶ Ἰουδαῖος ἔτι ὢν, καὶ ἐκ Τιβεριάδος ἦν ὁ Ἰουδαῖος Ἰούστος, ὁ ἀντίθετα πολιτικὰ φρονήματα πρὸς τὸν Ἰώσηπον ἔχων καὶ κατ' αὐτοῦ Ἑλληνιστὶ γράψας (« οὐκ ἄπειρος ὢν τῆς παιδείας τῆς παρ' Ἕλλησιν, ἣ καὶ θαρρῶν ἐπεχείρησεν ἀναγράφειν »). Ὅτι δὲ ἄνδρες ἠγέται τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἔθνους ἀντιθέτων ἠγούμενοι πολιτικῶν ὁμάδων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἐποιοῦντο τὸν διὰ λόγων γενόμενον πολιτικὸν ἀνταγωνισμόν καὶ τὰς πολιτικὰς ἀντεγκλήσεις καὶ ὅτι οἱ ἐν αὐτῇ τῇ κυριωτάτῃ ἐστία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἱερουσαλήμ, γενομένη Τιβεριάδι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν λαὸν ἐδίδουν εὐθύνας τῶν πράξεων, μαρτυρεῖ ὁπόσον μέγα τὸ κράτος καὶ ἡ δύναμις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσῃς ἦν καὶ ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ Γαλιλαίᾳ. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ μεγάλῃ ἐστία τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκευτικῆς φιλολογίας κατὰ τὸν 4^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου ἰδρύθη Χριστιανικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τῶν ἐκ τῶν Ἰουδαίων εἰς τὸν Χριστιανισμόν μεταστάντων καὶ ναὸν χριστιανικὸν ἐν τῇ πόλει κτίσαντος ¹⁾. Βραδύτερον δὲ κατὰ τὸν 5^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἐγένετο ἢ πόλις καὶ θρόνος ἐπισκοπικὸς καὶ μικρὸν τι κέντρον παρὰ τὴν Τιβεριάδα λίμνην Ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ ²⁾.

Ἐν τῇ πόλει ὁπωσοῦν σημαντικῶν ἐνδεεῖ Γαλιλαίᾳ δὲν ἐσώθησαν πολλὰ μνημεῖα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀρχαιολογικὰ καὶ φιλολογικὰ, οἷα ἐν τῇ Πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνῃ· ἀλλὰ καὶ τὰ εἰρημένα καὶ ἄλλα ὅσα κατωτέρω θέλουσιν ἐκτεθῆ καὶ ἰδίᾳ τὸ γεγονός, ὅτι ἢ Γαλιλαία δὲν ἦτο μόνον Ἰουδαϊκῆ, ἀλλ' ἦτο καὶ *Γαλιλαία τῶν ἐθνῶν*, ἅτινα πάντως ὑπέκυψαν πολλῶ πλέον εἰς

¹⁾ Ἐπιφάν. κατὰ Αἰρέσ. Βιβλ. σ. 128 ἐκδ. Migne.

²⁾ Τὰ νομίματα τῆς Τιβεριάδος τὰ τε τοῦ τετράρχου Ἡρώδου (φέροντα ἐπιγραφὴν « Ἡρώδου τετράρχου » καὶ ὀπισθεν « Τιβεριάδος ») καὶ τοῦ βασιλέως Ἡρώδου Ἀγρίππα (« Ἐπιγρ.: « Ἐπὶ βασιλείῳ Ἀγρίππα Τιβεριέων ») ὡς καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ (ἐπὶ Κλαυδίου Α' μέχρι Ἀδριανοῦ) οὐδεμίαν φέροντα εἰκόνα ἢ σύμβολον ἐθνικῆς λατρείας μαρτυροῦσιν ὅτι ἢ Ἑλληνορωμαϊκῆ ἐθνικῆ λατρεία δὲν ἐπεκράτησεν ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ ταύτῃ πόλει.

τό ἠθικὸν καὶ πνευματικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐτι ἦν χώρα τοσοῦτον ἐγγὺς κειμένη εἰς τὴν Δεκάπολιν καὶ εἰς τὸ κατὰ τὴν παραλίαν μέγα κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν Καισάρειαν τὴν Παλαιστίνην, εἰς ἣν καὶ διοικητικῶς ὑπῆχθη μετὰ τῆς ἄλλης Παλαιστίνης (μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐτονομίας)· ταῦτα πάντα πείθουσιν ἐτι ἐν Γαλιλαίᾳ ἦτο λίαν διαδεδομένη ἡ Ἑλληνική. Πολλῶ πλεον τοῦτο ἐγένετο ἐν Σαμαρείᾳ.

β') Σαμαρεία.

Ἡ πρὸς νότον τῆς Γαλιλαίας μεταξὺ ταύτης καὶ τῆς κυρίως Ἰουδαίας κειμένη Σαμαρεία, ἡ ὑπὸ Ἑβραίων ἰδιαιτέρας αἰρέσεως, τῆς τῶν Σαμαρειτῶν καλουμένης, οἰκουμένη¹⁾, καίπερ κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ Α' ἔχουσα συμμιγῆ πληθυσμὸν Ἑβραϊκὸν Σαμαρειτικόν, εἶχε τὸ πλεῖστον ἐξελληνισθῆ ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Χριστοῦ δι' Ἑλληνικῶν κτισμάτων πρὸ πάντων ἐν τοῖς παραλίοις. Ἐνταῦθα πόλις ἐπίσημος Ἑλληνικωτάτη ὑπῆρχεν ἡ *Καισάρεια Παλαιστίνης*, οὕσα ἐν ἀρχῇ κτίσμα Ἑλληνικὸν καὶ «*Στράτωνος Πύργος*» καλούμενον «*ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Στράτωνος, ὃς ἐξ Ἑλλάδος ἀναστὰς γέγονεν αὐτῆς οἰκιστῆς*» (Προλ. τῆς 103 Νεαρχῆς τοῦ Ἰουστινιανοῦ²⁾). Καὶ ἀφοῦ δὲ βραδύτερον ἐκταθεῖσα καὶ μεγαλυνθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου τοῦ μεγάλου (13 π. Χ.) καὶ δι' ἰσχυρῶν τειχῶν περιδληθεῖσα καὶ διὰ πολλῶν μνημείων τέχνης κοσμηθεῖσα, ὧν τὰ λείψανα σήμερον ἔτι κινουσι τὸν θαυμασμόν, μετωνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου αὐτοῦ, πρὸς τιμὴν τοῦ Καίσαρος Αὐγούστου, *Καισάρεια*, βραδύτερον δὲ ἐγένετο πρωτεύουσα τῆς εἰς ἐπαρχίαν Ῥωμαϊκὴν μεταβληθείσης

¹⁾ Σαμαρειτικαὶ οἰκογένειαι κατὰ τὴν ἡμετέραν τῷ 1900 γενομένην εἰς Σαμαρείαν ἐπίσκεψιν ἐσφύζοντο ἔτι 50—60.

²⁾ Ἄγνωστον πότε ὁ Στράτων ἔκτισε τὴν πόλιν, ἀλλὰ πάντως τοῦτο ἐγένετο οὐχὶ βραδύτερον τοῦ 2 ἢ τοῦλάχιστον 1 π. Χ. αἰῶνος, ἀφοῦ παρὰ τῷ Στράβωνι ἀναφέρεται ὡς πόλις γνωστή.

Παλαιστίνης, διετήρησεν ἐπὶ τοσοῦτον τὸν ἀκραίον, Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, ὥστε ἡ μόνη λαλουμένη ἐνταῦθα γλῶσσα, ἣς ἐγένετο χρῆσις καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἑβραίων ἐν τῇ συναγωγῇ, ἐν αὐτῇ τῇ θρησκευτικῇ ἀκολουθίᾳ, ἦν ἡ Ἑλληνική¹⁾. Τοιοῦτον δ' Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα ἔχει ἡ πόλις αὕτη ἐν τῇ ιδιότητι αὐτῆς ὡς πρώτης καὶ ἀρίστης λεγομένης τῆς Παλαιστίνης, πολλῶ δὲ πλεον ὡς πρωτεύουσας τῆς ἄλλης Παλαιστίνης, ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτῆς. Εἶνε δὲ γνωστὸν ἐτι καὶ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις πᾶσα ἡ Παλαιστίνη, οὐδ' αὐτῆς τῆς Ἱερουσαλήμ ἐξαιρουμένης (μέχρι τοῦ 5^{ου} αἰῶνος) ἐξηρτάτο ἐκκλησιαστικῶς ἀπὸ Καισαρείας. Ἐτέρα πόλις Ἑλληνική ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Σαμαρειτικῆς Παλαιστίνης εἶνε ἡ *Ἀπολλωνία*, κτίσμα τοῦ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος (Ἄππιαν. Συρ. 57).

Ἑλληνική πάντως ἦτο καὶ ἡ παραλία πόλις *Δῶρα*, ἡ κειμένη εἴτε ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Σαμαρείας εἴτε ἐν τῇ τῆς Γαλιλαίας βορειότερον τῆς Καισαρείας καὶ ἐγγὺς Καρμήλου. Τὰ νομίσματα τῆς πόλεως ταύτης φέρουσιν ἐπιγραφὴν «*Δωριτῶν*» ἢ «*Δωριέων*» ἢ «*Δωρηνητῶν*». Ἐν τοῖς νομίσμασι δὲ τούτοις λέγεται «*ἱερά, ἄσυλος, αὐτόνομος*». Φέρεται δ' ἐν αὐτοῖς κεφαλὴ Διὸς δάφνη ἐστεμμένη ἢ τῆς Τύχης. Ταῦτα πάντα καὶ τὸ ἐτι ἡ πόλις οὔτε ὡς Φοινικὴ εἶνε γνωστὴ ἐν τῇ πρὸ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ἱστορίᾳ, οὔτε ὡς Φιλισταϊκὴ, καθιστῶσι δὴλον ἐτι ἡν Ἑλληνική, ὅπερ φαίνεται μαρτυρούμενον καὶ ἐκ τῆς ἐν Δάροις ἐπιχωριαζούσης λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος (Ἰώσηπ. κατὰ Ἀπίωνος Β', 9). Τῆς πόλεως ἐμνημόνευε καὶ ὁ Παιουσανίας ὁ Δαμασκηνὸς καλῶν αὐτὴν Δῶρον καὶ τοὺς κατοικοὺς Δωριεῖς (Historici Graeci Minores I, 155, 18 - 13).

¹⁾ Ernest Renan, Les Apôtres σελ. 131 ἐκδ. 1867. «*La langue Grecque y (à Césarée) était seul parlée et les Juifs eux-mêmes en étaient venus à réciter certaines parties de la liturgie en Grec. (Talmud de Jerusalem, Sota, 216)*».

Ἐν τοῖς μεσογείοις δὲ τῆς Σαμαρείας ἢ Σαμαρείτιδος χώρας Ἑλληνικαὶ ἢ Ἑλληνίζουσαι πόλεις ἦσαν:

1) Αὐτὴ ἡ Σαμάρεια, ἢ δοῦσα τὸ ὄνομα εἰς τὴν χώραν καὶ διατελέσασα ἐπὶ αἰῶνας πρωτεύουσα τοῦ βορείου Ἑβραϊκοῦ κράτους (τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ), εἶτα δὲ κέντρον τῆς τῶν Σαμαρειτῶν θρησκευτικῆς αἰρέσεως. Ὁ Εὐσέβιος ἤδη ἐν τοῖς χρονικοῖς αὐτοῦ (τοῖς ἐν τῇ Ἀρμενικῇ, ὡς γνωστόν, μεταφράσει σφωζομένοις, ἢς ἰδ. Λατιν. μετάφρ. τόμ. 2 σελ. 223 ἐκδ. Aucher) ἀναφέρει ὅτι οἱ Σαμαρείται, οὓς ὑπέταξεν ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν Τύρου ἄλωσιν ἢ πρὸ ταύτης καὶ ἐπέστησεν αὐτοῖς ἑπαρχὸν τὸν Ἀνδρόμαχον, ἐφόνευσαν τὸν Ἀνδρόμαχον, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἀλέξανδρος εὕρισκετο ἐν Αἰγύπτῳ· ἀλλ' ὁ Ἀλέξανδρος μετὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου εἰς Συρίαν ἐπιστροφὴν ἐτιμώρησε τοὺς ἀποστάτας καὶ ἐγκατέστησεν ἐν τῇ πόλει Μακεδόνας. Λέγει δὲ ὁ Σύγκελλος (σ. 496 ἐκδ. Bonn.) συντομώτερον τὴν «Σαμάρειαν, πόλιν Ἑλληνικὴν, ἐνθα Ἀλέξανδρος Μακεδόνας κατέφικε». Καὶ ὁ Κούρτιος δὲ ὁ Ῥωμαῖος ἱστοριογράφος λέγει ὅτι οἱ Σαμαρείται ζῶντα ἔκαυσαν τὸν Ἀνδρόμαχον καὶ ὅτι διάδοχος τοῦ Ἀνδρομάχου ἐγένετο, διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὁ Μέμων. Τὰ αὐτὰ μαρτυρεῖ καὶ Στέφανος ὁ Βυζάντιος σύγχυσις μόνον ποιούμενος τῆς Σαμαρείας πρὸς τὴν ἐγγὺς αὐτῆς ἀρχαιότεραν Ἑβραϊκὴν πόλιν Συγέμ (Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Σαμάρεια ἢ μετονομασθεῖσα Νεάπολις· ἰδ. κατωτέρω). Ἡ πόλις δὲ ἢ οὕτως ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου λαβοῦσα ἀποίκους Ἕλληνας, πολλῶν πλέον πάντως ἐξηλληνίσθη, ὅτε μετὰ 300 ἔτη ὁ φιλέλλην καὶ Ἑλληνιστῆς βασιλεὺς τῆς Ἰουδαίας ἠῤυρνε καὶ ἐκόσμησεν αὐτὴν διὰ μνημείων τέχνης συνήθων εἰς Ἑλληνικὰς πόλεις καὶ μετωνόμασεν αὐτὴν Ἑλληνικῶς Σεβαστὴν (πρὸς τιμὴν τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου). Χαρακτηριστικὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς πόλεως ταύτης σημεῖον εἶνε ὅτι ἐν τοῖς νομίμασιν αὐτῆς εἰκονίζεται ὡς τύπος ἢ ἀρπαγὴ τῆς Περσεφόνης.

2) Νεάπολις. Ἐκτίσθη ἐν τῇ θέσει ἢ μᾶλλον παρὰ τὴν θέσιν

τῆς ἀρχαίας Ἑβραϊκῆς πόλεως Συγέμ, οὕτως ὥστε ἡ Συγέμ νῦν ἀποτελεῖ ἐν ἐκ τῶν προαστείων τῆς Νεαπόλεως, ἣτις φαίνεται ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ θέσει ἀκριβῶς τῇ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων καλουμένῃ Μαβορθά (Ἰωσήφ. Ἰουδ. Πόλ. Δ', 8, 1· «ἔθεν διὰ τῆς Σαμαρείτιδος καὶ παρὰ τὴν Νεάπολιν καλουμένην, Μαβορθά δὲ ὑπὸ τῶν ἐπιχωρίων, καταβάς εἰς Κορέας στρατοπεδεύεται»). Ἡ Νεάπολις ἦτο κτίσμα τοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου¹⁾, δὲν ἔλαβε δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐπὶ τοῦ Οὐεσπεσιανοῦ, ὅτε ἔλαβε, φαίνεται, Ῥωμαίους ἀποίκους καὶ ὠνομάσθη Φλανία (ἢ Φλαουία, ὡς φέρεται ἐν τοῖς νομίμασιν) Νεάπολις ἢ Νέα πόλις (πρβλ. καὶ Δαμασκ. παρὰ Φωτίῳ (Βιβλ. 1055) «Τῆς ἐν Παλαιστίνῃ» Νέας πόλεως πρὸς ὄρει κατφικισμένης τῷ Ἀργαρίζῳ (=Γαρίζιν) καλουμένην»). Καὶ ἐν τοῖς τῆς Νεαπόλεως νομίμασιν εἰκονίζονται ὁ Σέραπις, ὁ Ἀσκληπιός, ὁ Ἀπόλλων, ὅπερ καὶ τοῦτο μαρτυρεῖ τὴν ἐνταῦθα ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὅτι ἡ πόλις ἐγένετο ἀποικία καὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίους χρόνους μαρτυρεῖται ἐκ τῶν αὐτοκρατορικῶν αὐτῆς νομισμάτων, ἐν οἷς καλεῖται Colonia²⁾.

Περὶ τῆς ἐν Σαμαρείτιδι ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Σαμαρειτικῆς πόλεως Καφαρσαβὰ κτισθείσης καὶ πρὸς τιμὴν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀντιπάτρου κληθείσης Ἀντιπαιρίδος οὐδὲν πλὴν τοῦ ὀνόματος γινώσκωμεν ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτῆς. Καὶ νῦν μεταβαίνομεν εἰς τὴν Ἰουδαίαν.

γ) Ἰουδαία.

Ἡ Ἰουδαία, ὡς γνωστόν, δὲν εἶχε παραλίαν Ἰουδαϊκὴν, ἤτοι ὑπὸ Ἰουδαίων οἰκουμένην, ἀλλὰ πᾶσα ἢ παραλία αὐτῆ κατεφείτο παλαιότατα ὑπὸ τοῦ ἔθνους τοῦ δόντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς ἄλλην τὴν Παλαιστίνην κληθείσαν χώραν, ἤτοι ὑπὸ τοῦ ἔθνους τῶν Παλαιστινῶν ἢ Φιλισταίων. Ἡ ἰδίως λοιπὸν Παλαιστινικὴ

¹⁾ Γεώργ. Σύγκελλος σ. 496 ἐκδ. Bonn.

²⁾ Droysen, Geschichte der Bildung des hellenistischen Staatensystems τόμ. 1, σελ. 600—601.

ἡ Φιλισταϊκὴ παραλία εἶχε πόλεις γνωστὰς ἐκ τῆς ἀρχαιοτάτης ἱστορίας τῆς Ἀσίας, αἵτινες πᾶσαι σχεδὸν ἐν τοῖς μετ' Ἀλέξανδρον χρόνοις ἐξηλληνίσθησαν.

Ἡ βορειοτάτη τῶν πόλεων τούτων, ἡ Ἰόπη, ἦν παλαιὰ Φιλισταϊκὴ πόλις (Ἰαφώ), ἧς ἡ σημασία (κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν παρετυμολογίαν = ὠραία) ἀγνωστον τί ἐσήμαινεν ἐν τῇ τῶν Φιλισταίων γλώσσῃ. Κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, ὅτε ἡ πόλις ὑπέκυψεν εἰς τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ ὄνομα (ὑπὸ τύπον Ἑλληνικώτερον Ἰόπη) ἐθεωρήθη Ἑλληνικὸν ταῦτὸ τῷ ὀνόματι Κασσιόπης τῆς γυναικὸς τοῦ Κηφείως καὶ μητρὸς τῆς Ἀνδρομέδας καὶ ὁ περὶ Περσείως καὶ Ἀνδρομέδας μῦθος μετετέθη ἐνταῦθα (Εὐστ. εἰς Διονυσίου περιηγ. 910 καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λ.). Ἡ πόλις αὕτη, ἀφοῦ ἡ Παλαιστίνη κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου, εἶτα μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ, ὑποκειμένη πάντως εἰς Ἑλληνικὴν ἐξουσίαν καὶ, ὡς πᾶσα ἡ Παλαιστινικὴ παραλία, καταστᾶσα μῆλον ἔριδος μεταξὺ Σελευκιδῶν καὶ Πτολεμαίων, ἐγένετο ἐν ἀρχῇ μὲν ἐν τῶν νομισματοκοπειῶν τῶν Ἀλεξανδρείου τύπου τετραδράχμων, εἶτα δὲ ἐγένετο καὶ νομισματοκοπεῖον τῶν Πτολεμαίων ἐπὶ Πτολεμαίου Β' ἢ Γ' ¹⁾). Ἡ ἐπὶ τῶν νομισμάτων δὲ τῆς πόλεως τῶν Πτολεμαίων εἰκονιζομένη ἄρπη τοῦ Περσείως, ὡς καὶ ἡ ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν (ἐν οἷς, ὅπως καὶ ἐν τοῖς Πτολεμαϊκοῖς, τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἶνε Ἰόπη, ἐν δὲ τοῖς αὐτοκρατορικοῖς καὶ Ἰόπη) εἰκὼν τοῦ Ποσειδῶνος μαρτυρεῖ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ πόλει. Ἐκ τῶν Πράξεων δὲ τῶν Ἀποστόλων (Θ', 36) νοοῦμεν ὅτι ἐν τῇ πόλει, ἐν ἣ, ὡς ἐν πλείσταις πόλεσι τῆς Παλαιστίνης, ὄκουν καὶ Ἕλληνες, ἐνεκα τῆς ὑπεροχῆς πάντως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ αὐτὰ τὰ Ἑβραϊκὰ ὀνόματα μετεφράζοντο εἰς τὸ Ἑλληνικὸν (ὡς τὸ Ταβιθάς εἰς Δορκάδα).

Ἐκ τῶν ἄλλων παραλίων πόλεων ἡ Γάζα ῥητῶς ὑπὸ

¹⁾ Berclay V. Head, Ἱστορία τῶν νομισμάτων (κατὰ μετάφρασιν Ἑλληνικὴν ὑπὸ Ἰ. Ν. Σβορώνου) τόμ. Β', σ. 402.

τοῦ Ἰωσήπου λέγεται πόλις Ἑλληνίς (Ἰώσηπ. Ζ', 11, 4), ἔχουσα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν καὶ βουλὴν πεντακοσίων (Ἰωσήπ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΓ', 13, 3) καὶ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος (Ἰώσηπ. αὐτόθι). Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ὑπῆρξε βραδύτερον πατρὶς πολλῶν φιλοσόφων καὶ ἄλλων ἐλλογίμων ἀνδρῶν ¹⁾.

Καὶ ἡ Ἀζωτος ἦν πόλις Ἑλληνική ²⁾.

Καὶ ἡ Ἀσκαλὼν, ἥτις τὴν τῷ 104 π. Χ. (μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν) κτηθεῖσαν ἐλευθερίαν αὐτῆς διετήρει καὶ ἐν τοῖς αὐτοκρατορικοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, μὴ ὑποταχθεῖσα τοῖς Ἰουδαίοις, ἐγένετο πόλις Ἑλληνική, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ λατρεία Ἑλληνικῶν θεοτήτων (Διὸς Νικηφόρου, Ποσειδῶνος, Ἀπόλλωνος, Ἀθηνᾶς, Ἑρμοῦ, Διοσκούρων (Schürer σ. 379), ἔτι δὲ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐκ τῆς πόλεως ταύτης καταγομένων σοφῶν, οὓς ἀναφέρει Στέφανος ὁ Βυζάντιος (ἐν λ. Ἀσκαλῶν), τῶν ἐπιφανῶν Στωϊκῶν Ἀντιόχου τοῦ Κύνου καὶ Ἀντιβίου καὶ Εὐβίου, τῶν γραμματικῶν Πολέμωνος τοῦ ἐκ τῶν γνωρίμων τοῦ Ἀριστάρχου καὶ Δωροθέου, τῶν ἱστορικῶν Ἀπολλωνίου καὶ Ἀρτεμιδώρου τοῦ τὰ περὶ Βιθυνίας γεγραφότος καὶ ἄλλον) καὶ ὧν πολλῶ πλείονας θέλομεν ἀναφέρει ἡμεῖς ἐν οἰκείῳ τόπῳ ³⁾.

Ἄλλ' ἡ νοτιώτερον τῆς Ἀσκαλῶνος κειμένη Ἀνθηδὼν ἦν πάντως κτίσμα Ἑλληνικὸν τῶν Μακεδονικῶν χρόνων ⁴⁾, ὡς μαρτυρεῖ τὸ Ἑλληνικώτατον ὄνομα αὐτῆς, τὸ δμῶνυμον πρὸς τὴν Ἀνθηδόνα τῆς Βοιωτίας (ἧς τὸ ὄνομα συνδέεται μετὰ τοῦ δμῶνυμου μυθικοῦ ἥρωος καὶ τῆς δμῶνυμου νύμφης). Ἡ Ἀνθηδὼν βραδύτερον

¹⁾ Χαρακτηριστικὸν καὶ τοῦτο περὶ Γάζης ὅτι τὰ νομίσματα αὐτῆς φέρουσιν ἐπιγραφάς: «δήμου Γαζαίων» ἢ «δήμου τῶν ἐν Γάζῃ».

²⁾ Droysen ἐν εἰρ. τόμ. σελ. 700 καὶ Schürer: Lehrbuch der Neutestamentlichen Zeitgeschichte σελ. 69.

³⁾ Βραδύτερον ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις ἡ Ἀσκαλῶν ἐγένετο καὶ θρόνος ἐπισκοπικός (Ἱεροκλ. Συνέκδ. 719, 9).

⁴⁾ Sepp σελ. 529.

μετωνομάσθη ὑπὸ τοῦ Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου Ἀγριππῆς πρὸς τιμὴν τοῦ φίλου αὐτοῦ, φίλου δὲ καὶ τοῦ Αὐγούστου Ἀγρίππα, ἤχημαξε δὲ καὶ ἐν τοῖς Χριστιανικοῖς χρόνοις ὡς θρόνος ἐπισκοπικός.

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Φιλισταϊκῆς παραλίας. Ἐν τοῖς μεσογείοις δὲ τῆς Ἰουδαίας πόλις Ἑλληνικὴ ἦν ἡ Ἐλευθερόπολις ὡς μαρτυρεῖ τὸ ὄνομα αὐτῆς καὶ τὰ νομίσματα φέροντα Ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν καὶ τύπον Ἑλληνικῆς θεότητος (τῆς Ἐφρασίας Ἀρτέμιδος). Φαίνεται δὲ ὅτι ἦτο ἀποικία τῶν μεταγενεστέρων σχετικῶς Ῥωμαϊκῶν χρόνων (τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος· τὸ χρονολογικὸν αὐτῆς σύστημα ἄρχεται ἐκ τῶν μεταξὺ τοῦ 202 καὶ 208 μ. Χ. χρόνων)¹⁾. Εἶνε δὲ γνωστὴ ἡ πόλις καὶ ὡς ἐπισκοπικὸς θρόνος²⁾ καὶ πατρὶς τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ πατρὸς Ἐπιφανίου.

Πόλις Ἑλληνικὴ μεταξὺ Ἰόπης καὶ Ἱερουσαλήμ ἦτο ἡ Διόσπολις ἐν τῇ θέσει τῆς ἀρχαίας Ἀύδδης (Λούδ), λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτῇ λατρευομένου Ἑλληνικοῦ θεοῦ. Φαίνεται ὅτι ἡ ὀνομασία ἡ Ἑλληνικὴ τῆς πόλεως ἄρχεται ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ αὐτοκράτορος Σεπτιμίου Σευήρου. Τούλάχιστον τὰ ἀρχαιότατα νομίσματα τῆς πόλεως φέροντα καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Διὸς Σεράπιδος καὶ τῆς Δήμητρος ἀνάγονται εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους (ἐπιγρ. τῶν νομισμάτων: Σεπ. Σευ. Διόσπολις). Ἄλλ' ὁ Ἑλληνισμὸς τῆς πόλεως ἀνήκει εἰς χρόνους ἀρχαιότερους καὶ ὁ Χριστιανισμὸς δὲ τῆς πόλεως εἶνε ἀρχαιότατος, ὑπὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Ἀποστόλου τὸ πρῶτον κηρυχθεὶς καὶ ὁ Ζηναῆς ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος αὐτῆς (Παύλου πρὸς Τίτ. ἐπιστ. Γ', 13) ἦτο εἷς τῶν ἐβδομήκοντα ἀποστόλων. Τὸ γεγονός δὲ ὅτι οὐ μόνον ἐπίσκοπος αὐτῆς παρεκάθισεν ἐν τῇ α' καὶ τῇ β' οἰκουμενικῇ συνόδῳ (Ἄετιος ἐν τῇ α' τῷ 325 καὶ Διονύσιος ἐν τῇ β' τῷ 381), ἀλλ' ὅτι τῷ 425 συνεκροτήθη ἐνταῦθα

¹⁾ Head ἐν εἰρ. τόμ. τόμ. Β', σελ. 407.

²⁾ Ἱεροκλ. Συνέκδ. 718, 7.

σύνοδος 12 ἐπισκόπων κρίνασα τὸν περίφημον Βρεττανὸν αἰρετικὸν Πελάγιον, μαρτυρεῖ τρανῶς ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἦν ἡ ἐπικρατούσα ἐν τῇ πόλει γλῶσσα.

Ἑλληνικὴ ἦτο καὶ ἡ ἐγγύς που τῆς Ἰόπης κειμένη μεσόγειος πόλις Ἀρέθουσα ἔχουσα ὄνομα ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸν καὶ οὔσα ἐκ τῶν κτισμάτων Σελεύκου τοῦ Νικάτορος¹⁾.

Ὡσαύτως Ἑλληνικὴ ἦν καὶ ἡ ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς βορειοδυτικῶς τῆς Ἱερουσαλήμ κειμένης πόλεως Ἐμμαοὺς (οὐχὶ τῆς παρ' αὐτὴν ὁμωνύμου κόμης) κτισθεῖσα (τῷ 70 ἢ 71 μ. Χ.) Νικόπολις, ὀνομασθεῖσα οὕτω πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου ἐναντίον τῶν Ἰουδαίων ὀριστικῆς νίκης τοῦ 70 μ. Χ., ὅθεν ἄρχεται καὶ τὸ χρονολογικὸν σύστημα τῆς πόλεως.

Ἄλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παρὰ τὴν Ἱερουσαλήμ ὁμώνυμος κόμη, ἡ ἐκ τοῦ Εὐαγγελίου (Λουκᾶ ΚΔ', 13) λίαν γνωστὴ, Ἐμμαοὺς φέρει νεώτερον ὄνομα Κολώνεια (Colonia), ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους καὶ αὐτὴ προσέλαβε στοιχεῖα ξένα καὶ δὴ Ἑλληνικά.

Καὶ νῦν ἐρχόμεθα εἰς τὴν μεγάλην καὶ πρωτεύουσαν πόλιν τῆς Ἰουδαίας Ἱερουσαλήμ. Ἄλλὰ πρὶν ἢ πραγματευθῶμεν τὰ κατὰ τὴν κοσμοϊστορικὴν ταύτην πόλιν, ἥτις καὶ πρὶν ἔτι καταστῆ πόλις Ἑλληνικὴ ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ ἔτι περιόδῳ (πρὸ τῆς καταστροφῆς τοῦ 70 μ. Χ.) εἶνε μαρτύριον τοῦ ἠθικοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν πάσῃ τῇ Παλαιστίνῃ, ἀνάγκη νὰ εἰπωμέν τινα γενικώτερα περὶ τῶν πόλεων τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ἰουδαίας καὶ Παλαιστίνης ἔτι κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ 70 μ. Χ. χρόνους.

Ἡ ὑπαρξὶς τοσοῦτων πόλεων Ἑλληνικῶν ἐν τε τῇ παραλιακῇ

¹⁾ Ὁ Droysen (ἐν εἰρ. τόμ. σελ. 700) οὐχὶ ὀρθῶς ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου (ΙΔ', 4, 4) εἰρημένων συμπεραίνει ὅτι ἡ Ἀρέθουσα ἦν πόλις παραλία. Τουναντίον ὁ Ἰωσήπος, ἀπαριθμῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ τὰς μεσογείους καὶ ἐν αὐταῖς τὴν Ἀρέθουσαν, ἀναφέρει εἶτα τὰς παραλίους λέγων: «Γάζαν δὲ πρὸς τῇ θαλάσῃ καὶ Ἰόπην καὶ Δῶρα καὶ Στράτωνος τὸν Πύργον κλπ...». Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται περὶ Ἀρεθούσης διαφόρου τῆς ἐν τοῖς ἐμπροσθεν εἰρημένης Ἀρεθούσης τῆς ἄνω Συρίας.

Ἰουδαίᾳ καὶ ἐν τῇ μεσογείῳ ἔτι πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ καὶ τῆς διασπορᾶς τῶν Ἰουδαίων, ἔτε κατὰ τὸ πλῆθος καὶ τὰς ἐθνικὰς ἠθικὰς δυνάμεις τὸ Ἰουδαϊκὸν στοιχεῖον ἦν ἰσχυρότατον ἐν Ἰουδαίᾳ, καὶ τοῦτο μόνον ἀρκεῖ νὰ μαρτυρήσῃ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἰουδαίᾳ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς πρὸ τῆς καταστροφῆς τῆς Ἱερουσαλήμ (τοῦ 70 καὶ τοῦ 130 μ.Χ.) χρόνοις. Ἄλλ' ἤθελέ τις πλανηθῆ λῖαν, ἐὰν καὶ τὴν ὑλικὴν ἔτι δύναιμι τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὸ πλῆθος δὴλον ὅτι τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξηλληνισμένων κατοίκων τῆς Ἰουδαίας, πολλῶν δὲ πλέον τὴν ἠθικὴν δύναιμι αὐτοῦ καὶ δὴ τῆς γλώσσης τῆς Ἑλληνικῆς ἤθελε κρίνει ἀπλῶς κατὰ τὸ μέτρον τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰρημένων πόλεων. Καὶ πρῶτον μὲν, ὅπως ἐν τῇ βορείῳ Παλαιστίνῃ, οὕτω καὶ ἐν τῇ νοτίᾳ Παλαιστίνῃ δὲν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἦτο ἀπλῶς ὁ ἐν ταῖς περιωθεισαῖς ἡμῖν ἱστορικαῖς εἰδήσεσι καὶ ἐπιγραφαῖς καὶ νομίμασι φαινόμενος. Πρῶτον μὲν ἐν τῇ βορείῳ Παλαιστίνῃ, καθ' ἃ εἶδομεν, ἐν πολλοῖς τόποις σφύζονται ἐπιγραφαὶ δηλοῦσαι προφανῶς καὶ ἀναμφισβητήτως ὅτι ἐπὶ τῶν θέσεων ἐκείνων ἔκειντο πόλεις ἢ κῶμαι ἢ συνοικισμοὶ ὁπωσδήποτε Ἑλληνικοὶ καὶ δὴ καὶ συνοικισμοὶ σπουδαιότατοι (ὡς ὁ ἐν Σουβεϊδά), ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἐσώθησαν οὐδ' ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἐκείναις. Ἐπειτα ἔχομεν εἰδήσεις ἐξ αὐτῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἐξ ὧν γίνεται ἐμμέσως κατὰ δῆλον, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν πόλεων τῶν Ἑλληνικῶν ἦτο πολλῶν πλείων ἢ ὅσος εἶνε ἡμῖν γνωστὸς ἐκ τῶν καθ' ἕναστον. Οὕτως ὁ Νικόλαος ὁ Δαμασκηνός, ὁ γνωστὸς Ἑλλην γραμματεὺς τοῦ βασιλέως Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου καὶ μετὰ τὸν τούτου θάνατον σύμβουλος τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Ἀρχελάου, κατ' ἀκόλουθίαν ἀνὴρ δυνάμενος νὰ γινώσκῃ εἰ περ τις ἄλλος ἀκριβέστατα τὰ πράγματα τῆς Παλαιστίνης, ἱστορεῖ¹⁾ ὅτι ἀποθανόντος τοῦ Ἡρώδου ὁ Ἀρχελάος θέλων νὰ κληρονομήσῃ ἀμέριστον τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν δύναιμι αὐτοῦ περιῆλθεν εἰς διάστασιν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, οἵτινες δὲν

¹⁾ Historici Graeci Minores ἐκδ. Δινδορφίου τόμ. 1, σελ. 143.

ἤθελον νὰ ὑπακούωσιν αὐτῷ ὡς ἡγεμόνι, καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, οἵτινες ἤθελον νὰ μερισθῶσι μετ' αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν καὶ « πρὸς τὰς ὑφ' Ἡρώδῃ Ἑλληνίδας πόλεις τὰς αἰτουμένας νῦν τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν παρὰ τοῦ Καίσαρος ». Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Νικόλαος παρήνεσε τῷ Ἀρχελάῳ « μὴ ἐναντιοῦσθαι ταῖς Ἑλληνίσιν πόλεσιν ἐλευθερίας γλιχομέναις ». Καὶ λέγει μὲν ὁ Νικόλαος, ὅτι ὁ Καίσαρ ὡς διαιτητῆς ἔλυσε τὴν μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν διαφορὰν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Νικολάου, ὅπερ εἶνε ἀπλοῦν ἀπόσπασμα, οὐδὲν μαθάνομεν περὶ τῆς τύχης τῶν ἐλευθερίας γλιχομένων Ἑλληνίδων πόλεων. Ὅμως παραβάλλων τις τὰ ὑπὸ τοῦ Νικολάου ἱστορούμενα πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου περὶ τῆς διαιτησίας ταύτης λεγόμενα (Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΖ', 11, 4) βλέπει ὅτι ὁ Καίσαρ διανείμας τὸ κράτος τοῦ Ἡρώδου εἰς τοὺς τρεῖς αὐτοῦ υἱούς, τὸν Ἀρχελάον κατέστησεν ἐπὶ τοῦ ἡμίσεος τῆς ὑπὸ τῷ Ἡρώδῃ ἀρχομένης χώρας, τὰς Ἑλληνίδας πόλεις Γάζαν καὶ Γάδαρα καὶ Ἴππον « ἀπορρήξας αὐτοῦ τῆς διοικήσεως Συρίας προσθήκην ποιεῖται », ἤθελεν ἴσως ὑποθέσει, ὅτι αἱ ὑπὸ τοῦ Νικολάου ἀναφερόμεναι Ἑλληνίδες πόλεις ἦσαν αὐταὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου μνημονευόμεναι· ἀλλὰ τὰ πράγματα αὐτὰ μαρτυροῦσιν, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου λεγόμενά εἰσιν ἀτελεῖ, διότι ἀπίθανον ὅτι ἡ Γάζα χωριζομένη ἀπὸ τῆς Συρίας δι' ἀπάσης τῆς Παλαιστίνης προσετέθη εἰς τὴν διοίκησιν ταύτην. Φαίνεται ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ πασῶν τῶν ἀπὸ Γαδάρων καὶ Ἴππου μέχρι τῆς Γάζης πόλεων, αἵτινες κατεστάθησαν αὐτόνομοι ὑποκείμενοι ἀπλῶς εἰς τὴν ἀνωτάτην ἐποπτεῖαν τῶν ἐν Δαμασκῷ Ῥωμαίων Ἀνθυπάτων ἀντιπροσώπων τοῦ Καίσαρος (Caesaris legati).

Ἄλλὰ καὶ ἄλλο τι ἱστορεῖ ὁ Νικόλαος περὶ Ἑλλήνων, ὅπερ δὲν ἀναφέρει ὁ Ἰωσήπος, ὁ ἐκ συστήματος μεγαλύνων μὲν τὴν δύναιμι τῶν ἐν Παλαιστίνῃ Ἰουδαίων, τῆς δὲ τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν Ἑλλήνων δυνάμεως ἐν παρόδῳ μόνον καὶ ἄκων ἐξ ἀνάγκης μνημονεύων, ἢ ἀποσιωπῶν ὅλως τὸ ὄνομα τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Νικό-

λαος λέγει ῥητῶς¹⁾, ὅτι ὁ τοῦ Ἡρώδου στρατὸς συνέκειτο ἀπὸ πλείονων ἢ μυρίων Ἑλλήνων καὶ ὅτι ἀποθανόντος τοῦ Ἡρώδου τὸ Ἰουδαϊκὸν ἔθνος συνέστη κατὰ τοῦ οἴκου τοῦ Ἡρώδου « καὶ τοῖς Ἑλλησιν ἦσαν ὁ οὗτοι πλείους μυρίων γενομένης δὲ μάχης (προστίθησιν ὁ Νικόλαος) νικᾷ τὸ Ἑλληνικόν ». Ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρει²⁾ τὴν ἐπανάστασιν ταύτην καὶ λέγει ὅτι τρισχίλιοι κατ' αὐτὴν Ἰουδαῖοι ἐφονεύθησαν ὑπὸ τῶν ἰππέων τῶν πεμψθέντων ὑπὸ τοῦ Ἀρχελάου μεθ' ἅπαντος τοῦ στρατοπέδου, οὐδὲν δὲ ἀναφέρει περὶ τῆς καταγωγῆς καὶ ἐθνότητος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀρχελάου³⁾. Ὅπωςδὴποτε ὁ Νικόλαος, ὅστις διετελεῖ τότε σύμβουλος καὶ ὑπουργὸς τοῦ Ἀρχελάου παρέχει ἡμῖν ἀσφαλεστάτας εἰδήσεις μετ' ἐπισημότητος ἀναφέρων ὅτι σύμπας ὁ ὑπὸ μυρίων καὶ πλείονων ἀνδρῶν συγκείμενος στρατὸς τοῦ Ἀρχελάου καὶ Ἡρώδου ἦν Ἑλληνικὸς (ἐξαίρουμένων πάντως τῶν ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου ἀναφερομένων Γερμανῶν καὶ Γαλατῶν ὄντων πιθανῶς σωματοφυλάκων). Προσθέσωμεν εἰς ταῦτα, ὅτι πάντες οἱ σύμβουλοι τοῦ βασιλέως τούτου, τοῦ ἄρχοντος συμπάσης τῆς Παλαιστίνης, σύμβουλοι οἰκειότατοι, οἳοι ὁ μνημονευθεὶς Νικόλαος καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πτολεμαῖος, ἦσαν Ἕλληνες, ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἢ ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ λαλουμένη γλῶσσα ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ὅτι ταύτην προετίμα τῆς Ἑβραϊκῆς ἢ Ἀραμαϊκῆς, ἀφοῦ αὐτὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς προκατόχους αὐτοῦ Ἀσμοναίους δυνάστας τῆς Παλαιστίνης, ὧν τὰ νομίσματα φέρουσιν Ἑβραϊκὰς ἐπιγραφάς, ἔκοπτε τὰ νομίσματα αὐτοῦ μετ' ἐπιγραφῶν Ἑλληνικῶν καὶ ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι διοικηταὶ κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐν Συρίᾳ καὶ

¹⁾ Ἐν εἰρ. τόμ. σελ. 143.

²⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΖ', 9, 3.

³⁾ Μόνον ἐν τῇ περιγραφῇ τῆς κηδείας τοῦ Ἡρώδου (ΙΖ', 8, 3) ἀναφέρει ὅτι τὸ στρατιωτικὸν κατὰ οἰκεία ἔθνη καὶ προσηγορίας διέκειτο καὶ ὅτι μετὰ τοὺς δορυφόρους εἶποντο Θράκες καὶ Γερμανοὶ καὶ Γαλάται, τούτων δὲ κατόπιν « πᾶς ὁ στρατός ». Φαίνεται ὅτι Γαλάτας ὀνομάζει τοὺς ἀπὸ Γαλλογαυρίας τῆς Μ. Ἀσίας στρατολογομένους. Ὁ κατ' Ἰώσηπον μετὰ τοὺς Γερμανοὺς καὶ Γαλάτας σωματοφύλακας ἐρχόμενος ἀπᾶς στρατός φαίνεται ὅτι ἦσαν οἱ ὑπὸ τοῦ Νικολάου ἀναφερόμενοι Ἕλληνες.

Φοινίκῃ γενομένου ἔθους, ἔνθα, ὡς εἴρηται, ἐλάλουν πρὸς τοὺς κατοίκους Ἑλληνιστί, οὕτω καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ἐν τοῖς πρὸς τοὺς κατοίκους λόγοις ἐχρῶντο τῇ Ἑλληνικῇ¹⁾ ὅτι κατὰ μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Ἰωσήπου, μετὰ πικρίας ὁμολογοῦντος τούτου, ὁ Ἡρώδης ἐπεζήτει τὴν εὐνοίαν μᾶλλον τῶν Ἑλλήνων τῆς Παλαιστίνης ἢ τῶν Ἰουδαίων (Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΘ', 7, 3 « ἐκείνῳ γὰρ πονηρὸν ἦν ἦθος ἐπὶ τιμωρίαν ἀπότομον καὶ κατὰ τῶν ἀπηγηθμένων ἀταμίευτον, Ἑλλησιν πλέον ἢ Ἰουδαίοις οἰκειῶς ἔχειν ὁμολογούμενον »). Οὐδεὶς οὕτε πολιτικὸς λόγος ἀπέναντι τῶν Ῥωμαίων οὕτε Πλατωνικὸς φιλελληνισμὸς δύναται νὰ θεωρηθῇ πάντως ὅτι ἦν τὸ ἠθικὸν ἐλατήριον τῆς τοιαύτης πρὸς τοὺς Ἕλληνας εὐνοίας, μόνος δὲ πραγματικὸς λόγος ἦν ἡ δύναμις ἢ ὑπέροχος τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ. Τὸ στοιχεῖον τοῦτο ἐν μέσῳ τῷ βορειοανατολικῷ τμήματι τοῦ κράτους ἦτοι τῇ Παλαιστίνικῃ Ἀραβίᾳ (Τραχωνίτιδι, Αὐρανίτιδι καὶ Βαταναίᾳ) ἦν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν περὶ τῶν χωρῶν ἐκείνων εἰρημένων, τὸ ἀπολύτως καὶ καθολικῶς ἄρχον καὶ ἐπικρατοῦν στοιχεῖον τῶν πόλεων, ἀπασῶν οὐσῶν Ἑλληνικῶν, εἶδομεν δὲ ὅτι καὶ ἐν Γαλιλαίᾳ καὶ ἐν Ἰουδαίᾳ ὑπῆρχον πόλεις Ἑλληνικαὶ καθ' ὁλοκληρίαν ἢ κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκούμεναι, ὡς λέγει ὁ περὶ τὴν ἱστορίαν καὶ ἐθνογραφίαν τὴν ἀρχαίαν ἐντριβέστατος Hug²⁾.

¹⁾ Hug. Einleitung in die Schriften des neuen Testaments σελ. 44.

²⁾ Ἐν εἰρ. τόμ. σελ. 54—55. Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ καθόλου συμπεράσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦ Hug.

α') Ἡ Ἀσία διὰ τῆς τῶν Μακεδόνων κυριαρχίας ἐπληρώθη πόλεων Ἑλληνικῶν κατὰ μῆκος καὶ πλάτος. Ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ ἰδρύθησαν πολλαὶ πόλεις ὑπὸ τε τῆς δυναστείας τῶν Πτολεμαίων καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆς τῶν Σελευκιδῶν. Ἀρχαιότεραι πόλεις, ὡς ἡ Τύρος καὶ ἡ Σιδῶν, μετέβαλον τὴν γλῶσσαν αὐτῶν (ἐξηλληνίσθησαν τὴν γλῶσσαν) ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥομῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

β') Ἡ Συριακὴ, ἡ Φοινικικὴ καὶ ἡ Ἰουδαϊκὴ παραλία καθόλου μέχρι Αἰγύπτου κατελήφθη ὑπὸ πόλεων καθ' ὁλοκληρίαν ἢ κατὰ τὸ ἥμισυ Ἑλληνικῶν. Ἡ Ἰσραηλιτικὴ πρὸς ἀνατολὰς (Παλαιστίνῃ) χώρα ἢ πρὸς τὰ ἄνω τοῦ Ἄρνωνος (ποταμοῦ τῆς Μωαβιτιδος) ἦτοι ἡ Γαλααδίτις, ἡ Βαταναία, ἡ Αὐρανίτις καὶ ἡ Τραχωνίτις, περιλαμβανομένης καὶ τῆς Ἀμβόληνης, πρὸς μὲν τὰ βόρεια ἦν Ἑλληνικὴ, πρὸς δὲ τὰ νότια κατεί-

ὥστε ὁ ἔθνος πληθυσμὸς τῆς χώρας διηρθεῖτο εἰς Ἑλληνικὸν καὶ Ἰουδαϊκόν· ἕτερον στοιχεῖον ἐν τοῖς μεσογείοις τῆς Παλαιστίνης δὲν ὑπῆρχεν, ἐπειδὴ οἱ μὲν κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους ἢ μικρὸν πρότερον ἐποικίησαντες εἰς τινὰς Παλαιστινικὰς χώρας Ἀραβες ἐξηλληνίσθησαν, ἄλλο δὲ στοιχεῖον Σημιτικὸν δὲν ὑπῆρχε, διότι πολὺ πρὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων πᾶσα ἡ μεσόγειος Παλαιστίνη εἶχεν ἐξεβραϊσθῆ οὐδ' αὐτῶν τῶν κατοίκων τῆς Σαμαρείας ἐξαίρουμένων ¹⁾, ἢ δὲ παραλία ἢ Παλαιστινικὴ φέκετο ἀνέκαθεν ὑπὸ λαοῦ μὴ Ἰουδαϊκοῦ, ὅστις εἶχεν ἐξελληνισθῆ ἤδη πρὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐν ταῖς πόλεσι τὸ ὑπερέχον στοιχεῖον ἦν τὸ Ἑλληνικόν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι ἐζήτουν ἀπλῶς, ὅπως ἐν Συρίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Παλαιστίνῃ ἔχωσιν ἐν ταῖς πόλεσι ταῖς Ἑλληνικαῖς ἰσοπολιτεῖαν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὡς μαρτυρεῖ τὸ

χετο τὸ πλεῖστον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐν Ἰουδαίᾳ καὶ Γαλιλαίᾳ ὑπῆρχόν τινες πόλεις καθ' ὅλοκληρίαν ἢ τοῦλάχιστον κατὰ τὸ ἡμῶν ὑπὸ Ἑλλήνων οἰκοῦμεναι.

γ') Ὁ Ἡρώδης ὁ Μέγας ἐποίησατο τεραστίαν ἐργασίαν, ἵνα μεταπλάσῃ τοὺς Ἰουδαίους εἰς Ἕλληνας.

δ') Ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία προῆγε μᾶλλον ἢ ἐκώλυε τὴν πρόοδον ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

ε') Καὶ οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν Ἰουδαίων τοσοῦτον ὀλίγον ἐκώλυον τὴν πρόοδον ταύτην τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὥστε μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Ἰουδαϊκῆς αὐτονομίας εἰδείκνυον σεβασμὸν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀναγνωρίζοντες αὐτὴν ὡς γλῶσσαν φιλολογικὴν ἐν τῇ γραμματείᾳ αὐτῶν, ἐπέτρεπον δὲ μάλιστα τὴν χρῆσιν αὐτῆς καὶ ἐν τοῖς δικαστικοῖς πράγμασιν.

ς') Ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ὅπου εὔρισκεν ἔδαφος γόνιμον, διεδίδετο διὰ τῆς συγκοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας μεταξὺ πασῶν τῶν τάξεων τοῦ λαοῦ, ὥστε ὁ λαός, εἰ καὶ μετὰ πολλῶν ἐξαιρέσεων, ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ἐνόει αὐτὴν, καίπερ ἐχόμενος μᾶλλον τῆς πατρῴου αὐτοῦ γλώσσης *).

ζ') Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἀγία πόλει ἐγκατέστησαν ὀλόκληροι κοινότητες Ἑλληνογλωσσῶν Ἰουδαίων. Ἐκ τοιούτων δὲ (Ἑλληνογλωσσῶν) Ἰουδαίων καὶ ἐξ Ἑλλήνων (προσλήτων) παρήχθη καὶ προήχθη ἐν Ἱερουσαλὴμ ἡ χριστιανικὴ σχολή.

1) Τῶν κατοίκων δὴλον ὅτι τῆς Ἑλληνικῆς γενομένης πῦλως Σαμαρείας τῆς ὀνομασθεῖσης βραδύτερον Σεβαστείης. Ἄλλως Σαμαρείται, ὡς θρησκεία (ἦτοι θρησκευτικὴ κοινότης) καὶ ὡς λαὸς ἴδιος ἐμμένον ἐν τοῖς πατρίοις (ἀλλ' ὁμολογῶν ἢ ἀρνούμενος τὴν Ἑβραϊκὴν αὐτοῦ καταγωγὴν κατὰ τὰς περιστάσεις. Ἰώσηφ. Ἀρχ. Ἰουδ. Θ. 14, 3, 19, 7), ὑπῆρχον πάντοτε ἐν τῇ ὅλῃ Σαμαρείᾳ τῇ χώρᾳ, ἀλλοτρίως ἢ μὲν διακειμένοι πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, ἀλλὰ καὶ ἔχθρικοὺς τὸ πλεῖστον πρὸς τοὺς Ἕλληνας.

*) Πρὸκειται περὶ τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ.

μνημονευθὲν παράδειγμα τῆς πόλεως Δώρων καὶ ἄλλα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα περὶ τῆς θέσεως τῶν Ἰουδαίων ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσιν ¹⁾. Οὕτω διηρημένου ἔντος τοῦ λαοῦ τοῦ οἰκοῦν-

1) Ἐἴνε ἀληθές, ὅτι καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς καὶ ὁ Ἰώσηπος ἀναφέρουσιν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Σύρους, ὡς εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ὡς καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ, καὶ μετὰ τὸν ἐξελληνισμὸν τῶν χωρῶν τούτων ὑπῆρχον καὶ Σύροι, ἦτοι Ἀραμαῖοι, ἀλλ' οὗτοι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἀπετέλουσαν ἀσήμενον πλῆθος διηγετικῶς μειούμενον, ὡς θέλομεν εἰπεῖ περὶ τούτου καὶ περαιτέρω. Ἐξ ἄλλου δὲ δὲν πρέπει πάντας τοὺς Σύρους καλουμένους ὑπὸ τῶν συγγραφέων τῶν Ἑλληνομακεδονικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν χρόνων νὰ θεωρῶμεν Ἀραμαίους. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τὰ τοιαῦτα ἔθνη ὀνόματα ἔχουσι τὸ πλεῖστον σημασίαν τοπικὴν, οὐχὶ ἔθνη (Στράβ. ΙΖ', 743 ὡς περὶ δὲ Βαβυλωνίαν τὴν χώραν καλούμεν, οὕτω καὶ τοὺς ἀνδρας τοὺς ἐκεῖθεν Βαβυλωνίους καλούμεν ἀπὸ τῆς χώρας). Ναὶ μὲν ὁ Στράβων ἐνταῦθα τὴν ἀντίθεσιν ποιεῖται μεταξὺ τῆς πόλεως Βαβυλώνας καὶ τῆς χώρας Βαβυλωνίας· ἀλλ' ἐκ τοῦ παραδείγματος, ὅπερ φέρει· εἰσὶ δὲ τῆς Σελευκείας ἦττον, καὶ ἐκεῖθεν ὡς, καθάπερ Διογένης τὸν Στωϊκὸν φιλόσοφος καὶ δι' ὧν λέγει, ὅτι ὁ Διογένης (ὅστις ἦν Ἕλληνας ἐκ Σελευκείας) ἐλέγετο Βαβυλωνίος (οὐχὶ Σελευκεύς), δίδει ἡμῖν νὰ νοήσωμεν, ὅτι καὶ οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν Βαβυλωνίᾳ καλοῦνται Βαβυλώνιοι. Ἰδίᾳ δὲ τὸ Σύρος, καθ' ἃ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις συγγραφεῦσι καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις αὐτοῖς ἔχει συνήθως πολιτικὴν σημασίαν, σημαῖνον τοὺς πολίτας καὶ τοὺς ὑπηκόους τοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν καὶ μάλιστα τοὺς Ἕλληνας τοὺς καὶ ἄρχοντας. Ἐἴνε ἀληθές, ὅτι ὁ Ἰώσηπος ποιεῖται ἐνίοτε διάκρισιν Ἑλλήνων καὶ Σύρων, ὡς ὅταν λέγῃ ἐν τῷ προμνημονευθέντι περὶ τῶν κατοίκων τῆς Βαβυλώνας χωρίῳ (ΙΗ', 9, 8) οἰκοῦσι δὲ αὐτὴν πολλοὶ τῶν Μακεδόνων, πλείστοι δὲ Ἕλληνες, ἔστι δὲ καὶ Σύρων οὐκ ὀλίγον τὸ ἐμπολιτευόμενον. Ἐνταῦθα ὁ Ἰώσηπος βεβαίως Σύρους ἐνοεῖ τοὺς παλαιούς Ἀραμαίους οἰκῆτορας τῆς Βαβυλώνας, ὡς τρανῶς τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν αὐτῶν μικρὸν κατωτέρω (§ 9) λεγομένων περὶ τῶν κατοίκων τῆς Σελευκείας: « Σελευκεῖον τοῖς Ἕλλησι πρὸς τοὺς Σύρους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐν στάσει καὶ διχονοία ἐστὶν ὁ βίος καὶ κρατοῦσιν οἱ Ἕλληνες. Καὶ ὅμως ὁ Ἰώσηπος προκειμένου περὶ Παλαιστίνης πολλαχοῦ μάλιστα Σύρους καλεῖ τοὺς Ἕλληνας τῆς χώρας ταύτης. Οὕτως (ἐν Ἰουδ. Πολ. Γ', 9, 4) καλεῖ τὴν Καισάρειαν ἐν Παλαιστίνῃ ἐμείστην τῆς Ἰουδαίας πόλιν καὶ τὸ πλεόν ὑφ' Ἑλλήνων οἰκουμένην. Ὡς δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ἐν Καισάρειᾳ ἡ μόνη καλουμένη γλῶσσα ἦν ἡ Ἑλληνική, ἢν ἐλάλουν καὶ οἱ Ἰουδαῖοι καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς συναγωγαῖς αὐτῶν, ἐκτός δὲ τῶν Ἑλλήνων, ὡς νοεῖται οἰκοῦν, ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει μόνη ἡ Ἰουδαϊκὴ μειονότης. Καὶ ὅμως ὁ αὐτὸς Ἰώσηπος ἀλλαχοῦ (Ἰουδ. Πολ. Β', 13, 7) λέγει περὶ τῶν κατοίκων τῆς Καισάρειας: « ἕτερα δὲ παραχῆ συνίσταται περὶ Καισάρειαν τῶν ἀναμιγμένων Ἰουδαίων πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ Σύρους στασιασάντων. » Ἡθελέει τὸ νομίσαι ἴσως, ὅτι ἐνταῦθα Σύροι νοοῦνται τρίτη τις μερὶς τῶν κατοίκων (Ἀραμαϊκὴ μειονότης ἐλαχίστη) οἰκοῦσα μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῇ πόλει. Καὶ ὅμως οὐχ οὕτως ἔχει. Σύροι νοοῦνται ἐνταῦθα οἱ Ἕλληνες κάτοικοι τῆς πόλεως, ὡς τρανότατα τοῦτο δηλοῦται ἐκ τῶν εὐθὺς περαιτέρω λεγομένων: « οἱ μὲν γὰρ (Ἰουδαῖοι) ἤξιον σφετέρων εἶναι τὴν πόλιν, Ἰουδαῖον γεγονέναι τὸν κτίσαντα αὐτὴν λέγοντες (ἦν δὲ Ἡρώδης ὁ βασιλεύς), οἱ δὲ ἕτεροι (οἱ Σύροι) τὸν οἰκιστὴν προσωμολόγουσιν Ἰουδαῖον, αὐτὴν

τος ἐν Παλαιστίνῃ ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ἐν μέσῳ Ἑλληνιζόντων (ἐξηλληνισμένων) Ἰουδαίων καὶ Ἰουδαϊζόντων Ἑλλήνων (Ἰουδαϊζόντων οὐχὶ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ τὴν θρησκείαν, προσηλύτων) παραχθῆεις καὶ εἶτα ἀπὸ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τελείως ἀποσχισθῆεις καὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ ἀναπτυχθῆεις παρήγαγε λαὸν χριστιανικὸν καθ' ὀλοκληρίαν Ἑλληνικόν, οὗ κέντρον ἐγένετο ἡ Ἱερουσαλήμ ἢ

μέντοι γε τὴν πόλιν Ἑλλήνων ἔφασαν. Ἄλλ' ἴσως ἡδυνάτο τις νὰ ἐπιθέσῃ, ὅτι οἱ λεγόμενοι ἐνταῦθα Σύροι, Ἀραμαῖοι ὄντες, λέγοντες ὅσα ἔλεγον, ἐνόουν, ὅτι ἡ πόλις οὔτε Ἰουδαίων εἶνε οὔτε Σύρων, ἀλλ' Ἑλλήνων, οὔτε ἑαυτῶν, δὴλον ὅτι οὔτε τῶν Ἰουδαίων, ἀλλὰ τῆς τρίτης μερίδος τῆς υπερτέρας ἀμφοτέρων τῶν διαμαχομένων, τῆς τῶν Ἑλλήνων δὴλον ὅτι. Ἀλλὰ καὶ ἡ ὑπόθεσις αὕτη δὲν εἶνε ἀληθής. Οἱ λεγόμενοι Σύροι εἰσὶν Ἑλληνες, ὡς τρανότατα τοῦτο δηλοῖ ὁ Ἰωσήπος ἐν τοῖς ἐπιφερομένοις: ἀδιὰ ταῦτα μὲν ἡμεσῶν ἐκότεροι, προεῖ δ' αὐτοῖς τὸ φιλόνηκον εἰς ὄπλα καὶ καθ' ἡμέραν οἱ θρασύτεροι παρ' ἀμφοῖς προεπὶδων ἐπὶ μάχην· οὔτε γὰρ Ἰουδαίων οἱ γερατοὶ τοὺς ἰδίους στασιαστὰς κατέχειν οἴοι τε ἦσαν, καὶ τοῖς Ἑλλήσιν αἰσχος ἐδόκει Ἰουδαίων ἑλαττοῦσθαι. Προεῖγον δὲ οἱ μὲν (Ἰουδαῖοι) πλοῦτῳ καὶ σωματίων ἀλκῇ, τὸ δὲ Ἑλληνικὸν τῆ παρὰ τῶν σιρατιωτῶν ἀμύνη· τὸ γὰρ πλεόν Ῥωμαῖοις τῆς ἐκεῖ δυνάμεως ἐκ Συρίας ἦν κατελιγεμένον καὶ καθάπερ συγγενεῖς ἦσαν εἰς τὰς βοηθείας ἐτοιμοί. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐμφανέστατον βεβαίως καθίσταται ὅτι οἱ λεγόμενοι Σύροι εἰσὶν Ἑλληνες.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλην τινὰ εἶδησιν, πολυτιμοτάτην εἰς τὸ ζήτημα ἡμῶν ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τοῦ Ἰωσήπου εὐρίσκομεν. Δὲν θέλομεν νὰ συζητήσωμεν πρὸς τὸν Ἰωσήπον ἂν οἱ φανατικοὶ Ἰουδαῖοι τῆς Καισαρείας, καίπερ ἀποτελοῦντες μειονότητα, ἐν τῷ φανατισμῷ αὐτῶν τῷ θρησκευτικῷ καὶ ἔθνικῷ προεῖγον σωματίων ἀλκῇ τῶν φιλανθρώπων Ἑλλήνων. Ἀσμένως τὴν τοιαύτην ὑπεροχὴν ἀπίεμεν τοῖς Ἰουδαίοις. Ἄλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ μανθάνομεν παρ' αὐτοῦ καὶ θεωροῦμεν λίαν σπουδαῖον ὡς πρὸς τὸ ἐπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα εἶνε τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰουδαίου συγγραφέως, ὅτι ὁ ἐν Παλαιστίνῃ στρατὸς ὁ Ῥωμαϊκὸς συνέκειτο τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων στρατολογουμένων ἐκ Συρίας καὶ ὁ στρατὸς οὗτος ἐνεκα τῆς συγγενείας αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῆς Παλαιστίνης ἦν ἐτοιμὸς νὰ παράσῃ αὐτοῖς βοήθειαν ἐν τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων ἀγῶνι. Ἡ Συρία ἦρα ἦν Ἑλληνικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἰωσήπου καὶ ἐξ Ἑλλήνων Σύρων (Σύρων τοπογραφικῶς οὕτω καλουμένων) συνέκειτο τὸ πλεόν ὁ στρατὸς ὁ Ῥωμαϊκὸς ὁ ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Παλαιστίνης, ὡς ἐξ Ἑλλήνων συνέκειτο πρότερον καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Ἡρώδου τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας (ἴδ. ἀνωτέρω).

Ἄλλ' ἐπανελέθωμεν εἰς τὴν σειρὰν τοῦ λόγου. Ὅτι οἱ Σύροι λεγόμενοι τῆς Καισαρείας ἦσαν Ἑλληνες καταφαίνεται σαφέστατα καὶ ἐκ τοῦ ἐπομένου χωρίου τοῦ Ἰωσήπου (B', 14, 4), ἐν ᾧ λέγεται: «Ἐν δὲ τούτῳ καὶ οἱ Καισαρέων Ἑλληνες, νικῆσαντες παρὰ Νέρωνι, τῆς πόλεως ἄρχειν ἐκόμισαν γράμματα καὶ προσελάμβανε τὴν ἀρχὴν ὁ πόλεμος, πρὸς τὸ μέγεθος τῶν ἐξ αὐτοῦ συμφορῶν οὐκ ἀξίαν ἔχον πρόφασιν... Οἱ γὰρ ἐν Καισαρείᾳ Ἰουδαῖοι συναγωγὴν ἔχοντες παρὰ χωρίον, οὗ δεσπότης ἦν τις Ἑλλήν Ἰουδαίου... κλπ.». Ἄλλ' ἔτι σαφέστερον κατανοεῖται τὸ πρᾶγμα, ἡ ταυτότης δὴλον ὅτι τῶν ὀνομάτων Σύρος καὶ Ἑλλήν, ἐξ ἄλλου τινὸς χωρίου τοῦ Ἰωσήπου (Ἰουδ. Ἀρχ.

Ἑλληνική. Ἀλλὰ πρὶν ἢ λεπτομερέστερον πραγματευθῶμεν τὸ ζήτημα τοῦτο, ἀνάγκη δύο τινὰ νὰ ἐξετάσωμεν συναφῆ ζητήματα:

α) Ποία ἦν ἡ θέσις καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ κοιτίδι τοῦ Χριστιανισμοῦ, τῇ Ἱερουσαλήμ, πρὸ τοῦ κηρυχθῆναι τὸν Χριστιανισμόν.

β) Πῶς ἢ Ἰουδαϊκῇ Ἱερουσαλήμ διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ μετέστη καθ' ὀλοκληρίαν εἰς Ἑλληνικὸν καὶ ἐγένετο πόλις καθ' ὀλοκληρίαν Ἑλληνική.

α) Ποία ἦν ἡ θέσις καὶ ἡ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ πρὸ τοῦ κηρυχθῆναι τὸν Χριστιανισμόν.

Ἡ Ἱερουσαλήμ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου κατάκτησιν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας ἀρχῆς τῶν Σελευκιδῶν μέχρι τοῦ Ἀντιόχου Δ' (175 - 164 π. X.) ἦν πόλις κατ' ἐξοχὴν Ἰουδαϊκὴ καὶ Ἑβραϊκὴ, κέντρον τοῦ πνευματικοῦ βίου τῶν Ἰουδαίων. Ἡ δὲ κατὰ τῆς δυναστείας τῶν Σελευκιδῶν ἐθνικὴ ἐπανάστασις (175 - 165 π. X.) τῶν Μακκαβαίων ἦτο ἐν ταύτῳ καὶ διαμαρτυρία ἔνοπλος κατὰ τῆς ἀρξαμένης ἐπὶ τὸ Ἑλληνικώτερον μεταστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Ἡ ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης προελθοῦσα πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ αὐτονομία τῶν Ἰουδαίων, ἢ καταστήσασα τὴν Ἱερουσαλήμ πρωτεύουσαν πόλιν τοῦ νέου Ἰου-

Κ', 8, 7) « γίνεται δὲ καὶ τὴν Καισαρείαν οἰκοῦντων Ἰουδαίων ἀτάσις πρὸς τοὺς ἐν αὐτῇ Σύρους περὶ ἰσοπολιτείας». Ἰσοπολιτεῖαν πρὸς τοὺς Ἑλληνας, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς πόλεσι τῆς Συρίας εἶχον λάβει μόνον οἱ Ἰουδαῖοι. Ἰσοπολιτεία λοιπὸν ἐνταῦθα μεταξὺ Σύρων καὶ Ἰουδαίων νοητέα μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ Ἑλλήνων.

Ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν ἐξηγητέον καὶ τὸ χωρίον τοῦ Ἰωσήπου, ἐν ᾧ λέγεται ὅτι οἱ Σύροι τῆς Παλαιστίνης ἀρξαμένου τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου ἐπὶ Νέρωνος προσεβλήθησαν παρὰ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἀντεπετίθησαν ἐναντίον αὐτῶν (Ἰωσήφ. Ἰουδ. Πόλ. Β', 18, 2).

Ὡσαύτως δὲ ἐκ τῶν εἰρημένων ἐννοοῦμεν διὰ τί ὁ Ἰωσήπος (Ἰουδ. Πόλ. Γ', 3, 5) λέγει ὅτι τὴν Τραχυνίτιδα καὶ Αὐρανίτιδα κατέκρουσεν Σύροι καὶ Ἰουδαῖοι, ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, ἐκεῖναι αἱ χώραι ἔκρουοντο τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Ἀράβων ἐξηλληνισμένων. Συνάγομεν λοιπὸν, ὅτι Σύρους καὶ ἐνταῦθα νοεῖ ὁ Ἰωσήπος τοὺς Ἑλληνας.

δαϊκοῦ κράτους τῆς δυναστείας τῶν Ἀσμοναίων, ἐξῆρεν ἔτι μᾶλλον καὶ ὑπὸ ἐθνικὴν καὶ πνευματικὴν ἔποψιν τὸν χαρακτήρα τῆς πόλεως ὡς κέντρου ἐθνικοῦ καὶ πνευματικοῦ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς ἀρχῆς τῶν Ἀσμοναίων ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς Παλαιστίνης μέρος πολλαὶ πόλεις Ἑλληνικαὶ ὑπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἰδρυθεῖσαι ὑπετάγησαν βίᾳ εἰς τὸ Ἰουδαϊκὸν κράτος, τοῦθ' ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐφαίνετο ὅτι ἐξησφάλιζε τὸν Ἰουδαϊσμὸν ἀπέναντι πάσης ῥοπῆς ἠθικῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Καὶ ὅμως ἡ καθολικὴ τότε ἐν τῇ δυτικῇ Ἀσίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ὑπέροχος ἠθικὴ καὶ ἐκπολιτιστικὴ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο τοιαύτη, ὥστε οἱ Ἰουδαῖοι, οἱ διὰ τῶν ὅπλων ἐλευθερώσαντες ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς πολιτικῆς κυριαρχίας τῶν Ἑλλήνων καὶ ὑποτάξαντες πόλεις Ἑλληνικὰς εἰς τὸ κράτος αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ οὗτοι ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἠθικὴν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων πολιτικὴ ἀρχὴ καὶ δύναμις ὑπέβαλεν αὐτοὺς λεληθότως εἰς τὸ ἠθικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ Ἀσμοναῖοι, οἱ ἀρχηγοὶ τῆς νικηφόρου ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων ἐπαναστάσεως, δὲν ἔμειναν ἀπαθεῖς τῆς τοιαύτης ἐπιδράσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ λαμβάνοντες ὀνόματα Ἑλληνικὰ (Ἀλέξανδρος, Ἀριστόβουλος). Ἡ κατὰ τὸν 1 π. Χ. αἰῶνα ἐπελθοῦσα πολιτικὴ ἐξασθένωσις τοῦ νέου Ἰουδαϊκοῦ κράτους ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ὅτε ὁ Πομπήϊος ἦλθε τῷ 64 π. Χ. εἰς Παλαιστίνην, πολλαὶ πόλεις Ἑλληνικαί, ὑποκειμένας ἕως τότε εἰς τὸ κράτος τὸ Ἰουδαϊκόν, ἠλευθέρωσε καταστήσας αὐτονομίους¹⁾, αὐτὸς δὲ ὁ Πομπήϊος καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Γαβίνιος πολλαὶ πόλεις ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων πρότερον κατεσκαμμένας ἀνέκτισεν²⁾. Οὕτω δέ, ὡς λέγει ὁ Hug (σ. 43), «ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Πομπηίου ἐν Συ-

¹⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΑ', 4, 4. «καὶ Γάδαρα μὲν ἀνέκτισε... τὰς δὲ λοιπὰς Ἰππον καὶ Σκυθόπολιν καὶ Πέλλαν καὶ Δίον καὶ Σαμάρειαν, ἔτι τε Μάρεσσαν καὶ Ἀζωτον καὶ Ἰάμνειαν καὶ Ἀρέθουσαν τοῖς οἰκήτορσιν ἀπέδωκε» καὶ ταύτας μὲν ἐν τῇ μεσογειῷ χωρὶς τῶν κατεσκαμμένων, Γάζαν δὲ καὶ Ἰόπην καὶ Δῶρα καὶ Στρατόνος τὸν Πύργον πάσας ὁ Πομπηῖος ἀφῆκεν ἐλευθέρους».

²⁾ Ἰωσήφ. αὐτόθι 4—6.

ρία ἐκλείπει ἡ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τῆς εἰς τὰ ἔνδον τῆς Παλαιστίνης εἰσελάσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀντίστασις, καὶ οὐ μόνον οἱ μοχλοὶ καὶ τὰ κλειθρα ἐθραύσθησαν, ἀλλὰ καὶ κατέστησαν οἱ Ἕλληνες τὸ πλέον εὐνοούμενον μέρος». Τότε δὲ πρῶτον συνέστη, ὡς φαίνεται, ὁ τῶν ἐν τῇ βορειοανατολικῇ Παλαιστίνῃ αὐτονομῶν πόλεων σύνδεσμος, ὁ τῆς Δεκαπόλεως, ὁ ἀποβλέπων κυρίως εἰς τὴν ἄμυναν τῆς αὐτονομίας τῶν Ἑλληνικῶν τούτων πόλεων ἐναντίον τῆς Ἰουδαϊκῆς δυναστείας, ἔτι δὲ καὶ τῶν περίξ τετραρχῶν. Ἡ δὲ μετ' ὀλίγον ἐπελθοῦσα δυναστικὴ μεταβολή, ἡ ἀναγαγοῦσα εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἱερουσαλήμ τὸν Ἀραβοῖδομαϊκὸν οἶκον τοῦ Ἡρώδου, τοῦ Ἑλληνιστοῦ καὶ φιλέλληνος, τοῦ ποσοῦτον προστατεύσαντος καὶ προαγαγόντος, ὡς εἴρηται, τὸν Ἑλληνισμὸν ἐν πάσῃ τῇ ἐπικρατείᾳ αὐτοῦ καὶ ἐξελληνίσαντος καὶ τὴν αὐλήν καὶ τὸ κράτος αὐτοῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἄνευ ῥοπῆς καὶ ἐπιδράσεως ἰσχυρᾶς ἐπὶ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ κράτους. Ὁ Ἡρώδης ἀντικατέστησεν ἐνταῦθα τὸ Ἰουδαϊκὸν νομισματοκοπεῖον τῶν Ἀσμοναίων δι' Ἑλληνικοῦ κόπτων νομίσματα μεθ' Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν, ὠκοδόμησε δὲ οὐ μόνον ἐγγὺς τῆς Ἱερουσαλήμ ἐν Ἱεριχοῦντι κτίρια Ἑλληνικῆς τέχνης καὶ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ βίου, οἶον θέατρον, ἀμφιθέατρον, στάδιον (ὡς καὶ ἐν Καισαρείᾳ), ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἱερουσαλήμ, ἐν ἣ ὠκοδόμησε θέατρον καὶ ἀμφιθέατρον καὶ ἀγῶνας ἰδρύσει πενταετηρικούς¹⁾, ἅτινα πάντα ὄντα ἐναντία τῶν πατριῶν ἔθων καὶ ἐπιτηδεύματα ξενικά, ἀλλότρια τοῦ κατὰ τοὺς Ἰουδαίους ἔθους», ὡς λέγει ὁ Ἰώσηπος, καθίστων τὴν πόλιν ἐλληνίζουσαν τὸν βίον. Τὴν τῶν ἀγῶνων τούτων σύστασιν ἀνήγγειλεν ὁ Ἡρώδης εἰς τὰ περίξ τῆς Ἱερουσαλήμ ἔθνη (ἐννοεῖται πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ἕλληνας). «Οἱ δ' ἀθληταὶ» λέγει ὁ Ἰώσηπος «καὶ τὰ λοιπὰ τῶν ἀγωνισμάτων ἀπὸ πάσης γῆς ἐκαλοῦντο... συνελέγησάν τε οἱ κορυφαῖότεροι τῶν ἐν τοῖς ἐπιτηδεύμασιν»²⁾. Εἶνε δὲ γνωστὸν,

¹⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΒ', 8, 1.

²⁾ Ἰωσήφ. ἐν εἰρ. τόκ.

ἔτι οἱ ὡς ἐπιτήδευμα τὴν ἀθλητικὴν ἀνά πᾶν τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος ἔχοντες καὶ ἐταιρείας ἢ ὀμίλους πρὸς τοῦτο ἰδρύοντες ἦσαν Ἕλληνες¹⁾. Ἄλλ' οἱ ἀγῶνες δὲν συνίσταντο μόνον εἰς ἀσκήσεις γυμνικὰς, « ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐν τῇ μουσικῇ διαγωνιζομένοις καὶ θυμελικοῖς καλουμένοις προὔτιθει μέγιστα νικητήρια καὶ διεσπούδαστο πάντας τοὺς ἐπισημοτάτους ἐλθεῖν ἐπὶ τὴν ἀμιλλαν ». Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οἱ θυμελικοὶ οὗτοι ἀγῶνες ἦσαν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικοί.

Ἄλλὰ δὲν ἦσαν μόνον οἱ Ἕλληνες οἱ διὰ θεάτρων καὶ γυμνικῶν καὶ μουσικῶν ἀγῶνων τὴν Ἱερουσαλήμ καθιστῶντες ἐλληνίζουσαν. Πολλῶ πλεον τῶν Ἑλλήνων τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Ἱερουσαλήμ, καὶ δὴ ἐν πνευματικωτέρῳ χώρῳ, ἐπέφερον Ἰουδαῖοι, οὐχὶ Ἰουδαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ τῆς Παλαιστίνης, ἀλλ' οἱ Ἰουδαῖοι οἱ πανταχόθεν τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ὡς εἰς ἱερὰν πρωτεύουσαν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ συρρέοντες, οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Διασπορᾶς, οἱ ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς ἰδίᾳ χρόνοις διασπαρέντες εἰς τὰς ἐν Ἀσίᾳ, Εὐρώπῃ καὶ Ἀφρικῇ χώρας (ιδίως εἰς Αἴγυπτον). Οἱ Ἰουδαῖοι οὗτοι σχεδὸν πάντες πανταχοῦ (ιδίᾳ οἱ ἐν Αἴγυπτῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ καὶ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς χώραις) πρὸ πολλοῦ εἶχον ἐξελληνισθῆ τελείως κατὰ τὴν γλῶσσαν, καὶ τοσοῦτον τελείως, ὥστε ἢ πρωϊμώτατα ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου (κατὰ τὸν 3ον ἡδὴ π. Χ. αἰῶνα) γενομένη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν μετάφρασις τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἢ γνωστὴ μετάφρασις τῶν Ο', ἐγένετο χάριν τῶν Ἰουδαίων τούτων. Ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ὁ κατὰ τὴν γλῶσσαν ἐξελληνισμὸς οὗτος τῶν Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς εἶχε προσπελάσει τὸ Ἰουδαϊκὸν πρὸς τὸ Ἑλληνικόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ φανατικοὶ Μακκαδαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμ, καίπερ τοσοῦτῳ σφοδρῶς μισοῦντες τοὺς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ Ἕλληνας καὶ πόλεις Ἑλληνίδας κατασκάπτοντες, ἐχαιρέτιζον τοὺς Ἕλληνας τῶν λοι-

¹⁾ Ἴδ. Ἱστορίαν Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας ὑπὸ Χέρτσβεργ μεταφρ. Ἑλλην. Π. Καρολίδου τόμ. 2 σελ. 432 κ. ἐξῆς.

πῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν ὡς συγγενεῖς καὶ ἀδελφοὺς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πατρὸς Ἀβραάμ καταγομένους¹⁾, οὐ πολὺ πρὸ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν καὶ Ἰουδαῖοι Ἑλληνιστᾶι φιλόσοφοι δι' Ἑλληνικῶν συγγραφῶν ἠρμήνευον ἐπὶ τὸ φιλοσοφικώτερον τὰς θρησκευτικὰς Ἰουδαϊκὰς παραδόσεις.

Οἱ Ἰουδαῖοι οἱ τῆς Διασπορᾶς, οἱ συνερχόμενοι εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐκ Παρθίας καὶ Μηδίας καὶ Ἑλλάμ (ἐν αἷς χώραις ὑπῆρχον πρὸς ταῖς Ἰουδαϊκαῖς Παροικίαις καὶ Ἑλληνικαῖς ποτε ἀποικίαις), Μεσοποταμίας, Καππαδοκίας, Πόντου καὶ τῆς δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔτι δὲ Φρυγίας καὶ Παμφυλίας, Αἰγύπτου καὶ Λιβύης τῆς κατὰ Κυρήνην²⁾, ἠνοῦντο πρὸς ἀλλήλους διὰ τῆς γλώσσης τῆς Ἑλληνικῆς, καλούμενοι Ἑλληνιστᾶι, ἐξ ὧν μόνοι οἱ ἀπὸ Κυρήνης, Ἀλεξανδρείας, Κιλικίας καὶ δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας (τῆς Ἀσίας καλουμένης ἐπαρχίας) εἶχον ἰδίαν συναγωγὴν³⁾. Οὕτω δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Διασπορᾶς οὗτοι Ἰουδαῖοι ἀπετέλουν Ἱερουσαλήμ Ἑλληνικὴν ἢ ἐλληνίζουσαν ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ Ἱερουσαλήμ. Ἄν δὲ προσθέσωμεν εἰς ταῦτα ὅτι ὁ ὑπὲρ μυρίου ἀριθ-

¹⁾ Μακκαβ. Α', 12, 2 κ. ἐξῆς: « Καὶ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας καὶ τόπους ἐτέρους ἀπέστειλεν ἐπιστολὰς (ὁ Ἰωνάθαν)... Καὶ τοῦτο ἀντίγραφον τῶν ἐπιστολῶν, ὧν ἔγραψεν Ἰωνάθαν τοῖς Σπαρτιάταις: « Ἰωνάθαν ἀρχιερεὺς (τοῦ ἔθνους) καὶ ἡ γερουσία τοῦ ἔθνους καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λαὸς τοῦ δήμου τῶν Ἰουδαίων Σπαρτιάταις τοῖς ἀδελφοῖς χαίρειν. Ἡμεῖς οὖν ἐν παντὶ καιρῷ ἀδιαλείπτως ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς καθηκούσαις ἡμέραις μνησκόμεθα ὑμῶν, ὡς δέον ἐστὶ καὶ πρέπον μνημονεύειν ἀδελφῶν... » Πρβλ. Μακκαβ. Α', 14, 16 κ. ἐξῆς: « Καὶ ἠκούσθη ἕως Σπάρτης (ὅτι ἀπέθανεν ὁ Ἰωνάθαν) καὶ ἐλυπήθησαν σφόδρα... Καὶ τοῦτο τὸ ἀντίγραφον τῶν ἐπιστολῶν, ὧν ἀπέστειλαν οἱ Σπαρτιάταις: « Σπαρτιατῶν ἄρχοντες καὶ ἡ πόλις Σίμωνι ἱερεὶ μεγάλῳ καὶ τοῖς πρεσβυτέροις καὶ τοῖς ἱερεῦσι καὶ τῷ λοιπῷ δήμῳ τῶν Ἰουδαίων ἀδελφοῖς χαίρειν. Οἱ πρεσβεῦται οἱ ἀποσταλέντες πρὸς τὸν δῆμον ἡμῶν ἀπήγγειλαν ἡμῖν περὶ τῆς δόξης ὑμῶν καὶ τιμῆς καὶ ὑψιφάνθημεν ἐπὶ τῇ ἐφόδῳ αὐτῶν. Καὶ ἀνεγράψαμεν τὰ ὑπ' αὐτῶν εἰρημένα ἐν ταῖς βουλαῖς τοῦ δήμου οὕτως: Νομῆνιος Ἀντιόχου καὶ Ἀντίπατρος Ἰάσονος πρεσβεῦται Ἰουδαίων ἤλθοσαν πρὸς ἡμᾶς ἀνανεοῦμενοι τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλίαν. Καὶ ἤρρεσε τῷ δήμῳ ἐπιδέξασθαι τοὺς ἀνδρας ἐνδόξως καὶ τοῦ θέσθαι τὸ ἀντίγραφον τῶν λόγων αὐτῶν ἐν τοῖς ἀποδεδεγμένοις τοῦ δήμου βιβλίοις τοῦ μνημόσυνου ἔχειν τὸν δῆμον τῶν Σπαρτιατῶν ». Τὸ δὲ ἀντίγραφον ἔγραψαν Σίμωνι τῷ ἀρχιερεῖ. »

²⁾ Πράξ. Ἀποστ. Β', 1 — 14.

³⁾ Αὐτόθι Γ', 9 καὶ Θ', 29.

τυρεὶ πόσον ἢ γνῶσις καὶ δὴ ἡ χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς ἦτο συνηθεστάτη καὶ κοινοτάτη παρὰ τοῖς Ἰουδαίσις κατὰ τὸν 1^{ον} μ. Χ. αἰῶνα. Ἀλλὰ καὶ ἡ περιφρημος ἐν Μισνᾷ ἀπόφασις τοῦ Ῥαββίνου Συμεών, υἱοῦ τοῦ Γαμαλιήλ, ὅτι εἰς τοὺς Ἰουδαίους ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν μόνον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἐπετρέπετο νὰ συγγράφωσι βιβλία ¹⁾, μαρτυρεῖ τὴν καὶ παρὰ τοῖς συντηρητικωτάτοις Ἰουδαίσις διάδοσιν καὶ χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἕτερα χωρία τοῦ Μισνᾷ, ἐν οἷς οἱ Ῥαββίνοι ἐξηγηταὶ τοῦ νόμου κηρύσσουν ὅτι ἐξ Ἰσού ἐπιτρέπεται ἢ τε ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ καὶ τῇ Ἑλληνικῇ ἀνάγνωσις τῶν Μελλιλιάθ, ἧτοι τοῦ βιβλίου τοῦ νόμου ²⁾. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁσάκις ἀνήπτετο ὁ Ἰουδαϊκὸς φανατισμὸς, ὡς ἐν τῷ κατὰ Ῥωμαίων ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ πολέμῳ, ἐξερρήγνυτο καὶ τὸ κατὰ τῶν Ἑλλήνων μῖσος, οὗς ἔσφαττον οἱ ἐπαναστάται Ἰουδαῖοι ἄθρόους, ὁσάκις κατῶρθον νὰ κυριεύωσι πόλεις Ἑλληνικάς, καὶ τὸ μῖσος δὲ τοῦτο ἐξετείνετο καὶ ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ³⁾, ἧς ἀπηγορεύετο ἡ χρῆσις, καὶ ἐναντίον τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν τῶν νομισμάτων ⁴⁾ καὶ ἐναντίον παντὸς ἐθίμου

(Ἰουδ. Ἀρχ. Α', 1, 2 «τὴν ἐνεστῶσαν ἐγκχεῖρισμαὶ πραγματεῖαν νομίζων ἅπασι φανεῖσθαι τοῖς Ἑλλήσιν ἀξίαν σπουδῆς· μέλλει γὰρ περιεῖξιν ἅπασαν τὴν παρ' ἡμῖν ἀρχαιολογίαν» (τὴν ἀρχαίαν δηλὸν ὅτι ἱστορίαν).

¹⁾ Ἰδ. περὶ τοῦ ἐν Μισνᾷ χωρίου παρὰ Hug (ἐν εἰρ. τόπ. σελ. 461).

²⁾ Hug σελ. 460.

³⁾ Τότε ἐξεδόθη ἀνάθεμα ἐναντίον τῆς σπουδῆς τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ἀκριβέστερον δὲ ἐναντίον τῶν διδασκόντων καὶ τῶν υἱῶν αὐτῶν Ἑλληνικά. Καὶ ὅμως τοσοῦτον ἦν τὸ κράτος τῆς Ἑλληνικῆς ἰσχυρὸν καὶ ἐν τῷ γυναικείῳ ἔτι φύλῳ, ὥστε, ἐνῶ ἀναθεματίζοντο οἱ διδάσκοντες τοὺς υἱοὺς αὐτῶν Ἑλληνικά, ἐπετρέπετο εἰς τὰς γυναῖκας ἢ γνῶσις τῆς γλώσσης ταύτης δίκην κόσμου, ἧτοι κοσμῆματος ἐξωτερικοῦ (Renan, Histoire de langues Sémitiques σελ. 295).

⁴⁾ Ἰδ. Renan, Histoire de langues Sémitiques σελ. 294. «Ἡ ἱστορία τῶν Ἑβραϊκῶν νομισμάτων παρίστησι τὸ διδασκτικώτατον θέαμα. Ἐν ταύτῃ βλέπει τις τὴν Ἑβραϊκὴν γλῶσσαν φαινομένην ἐν ἀναφανομένην ἐν πάσῃ νίκῃ Ἰουδαίων, ἐξαφανιζομένην δὲ πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐν πάσῃ ἡττῇ. (Τὰ νομίσματα ταῦτα εἶνε Ἑλληνικά (ἔχουσι ἐπιγραφὴν Ἑλληνικὴν) ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν, Ἑβραϊκὰ ἐπὶ τῶν Ἀσμοναίων, Ἑλληνικά ἐπὶ τῶν Ἰδουμαίων ἡγεμόνων, Ἑβραϊκὰ κατὰ τὴν πρώτην ἐπανάστασιν καὶ πάλιν Ἑλληνικά μετὰ τὴν (ἐπὶ Τίτου) καθυπόταξιν τῆς Ἱερουσαλήμ, Ἑβραϊκὰ δ' ἐπὶ τοῦ Βαρχοχεδᾶ (ἀρχηγῷ τῆς δευτέρας ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ Ἰουδαϊκῆς ἐπανάστασεως)».

Ἑλληνικοῦ ¹⁾. Ἀλλ' ὅμως ἡ παροδικὴ αὕτη ἀντίδρασις ἐναντίον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἀποτέλεσμα. Καὶ ἐναντίον τῆς διατάξεως τῆς ἀπαγορευούσης τὴν χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ ἐναντίον τοῦ Ῥαββί-Λευῆ-Βάρ Χειτὰ ἀγανακτοῦντος ὅτι ἤκουεν ἐν Καισαρείᾳ τῆς Παλαιστίνης τὴν εἰς Θεὸν δέησιν γινομένην ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, διεμαρτύρετο ὁ ἀρχισυνάγωγος λέγων «καὶ πῶς; θέλεις λοιπὸν ἵνα οἱ μὴ ἐννοοῦντες τὴν Ἀραμαϊκὴν μὴ προσεύχωνται ἐν μηδεμιᾷ γλώσσῃ;» ²⁾. Καὶ τὸ γεγονός δ' ἐν αὐτῷ τῷ Ταλμουδ τοσοῦτο πλῆθος ὑπάρχει λέξεων Ἑλληνικῶν καὶ δὴ λέξεων οὐχὶ ἀναγομένων εἰς τὸν δημόσιον ἢ τὸν πνευματικὸν βίον, ἀλλ' εἰς τὰς κοινοτάτας ἀντιλήψεις τοῦ κοινοῦ βίου, οἷον ἀσθενῆς (ἀστενίμ), ληστὰι (λιστίμ), πίναξ (πίνακς) ³⁾ μαρτυρεῖ τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ

¹⁾ Ἐν τῇ ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ ἐπανάστασει ἀπηγορεύθη ἡ χρῆσις τῶν στεφάνων ἐν τοῖς γάμοις ὡς πρὸς τὸν γαμβρὸν ὡς καὶ ἡ χρῆσις τυμπάνων, ὡς ἐθίμων Ἑλληνικῶν. Βραδύτερον ἐπὶ τοῦ Τίτου, ὅτε ἐπολιορκεῖτο ἡ Ἱερουσαλήμ, ἀπηγορεύθη ὁ στέφανος καὶ εἰς τὴν νόμφην, τότε δὲ ἀπηγορεύθη ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τοὺς ἄρρενας.

²⁾ Renan, Histoire de langues Sémitiques σελ. 294 σημ. 2.

³⁾ Schürer, Neutestamentliche Zeitgeschichte σελ. 378 σημ. 2. Φαίνεται δέ, ὅτι καὶ αἱ λέξεις πατριάρχης, ἀπόστολοι, αἵτινες οὐδεμίαν σημασίαν εἶχον ἱερατικὴν, ἀλλ' ἐσήμαινον μόνον κοινὰ ἀξιώματα (πατριάρχης = δήμαρχος, ἀπόστολοι = πάρεδροι) καὶ αἵτινες εἰσῆχθησαν εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν, ὡς φαίνεται, μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 70 μ. Χ. (διότι οὐδαμῶς μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ Ἰωσήπου), ἦσαν ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τῆς Παλαιστίνης ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ὑποστάσει καὶ τύπῳ. Ὁ Ἐπιφάνιος ἀναφέρει τὰς λέξεις ταύτας ἀπλῶς ὡς Ἑλληνικάς, ἐνῶ γνώστης ἂν οὗτος τῆς τε Ἑβραϊκῆς καὶ Ἀραμαϊκῆς ἠδύνατο νὰ ἀναφέρῃ τὰς λέξεις ἐκεῖνας ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ ἢ Ἀραμαϊκῇ μορφῇ (Ἰδ. περὶ τῶν λέξεων Ἐπιφάν. Βιβλ. Α' σελ. 128 Ἑλλ. πατρολ. Migne τόμ. 41), ἐνῶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς οὗτος συγγραφεὺς συνηθίζει νὰ ἀναφέρῃ τὰς ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ μεταφερομένας λέξεις καὶ ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ αὐτῶν μορφῇ. Οὕτω μικρὸν κατωτέρω σελ. 135 λέγει καὶ «Ἀζανιτῶν τῶν παρ' αὐτοῖς διακόνων» καὶ ἀνωτέρω σελ. 131 «Γάζα δὲ ἐρμηνεύεται κατὰ τὸ Ἑβραϊκὸν θησαυρός». Ἀλλῶς καὶ ἐκ τοῦ Θεοδοσιανοῦ κώδικος (Lib. XVI, tit. 8) αἱ λέξεις patriarchae καὶ apostoli ἀναφέρονται μετὰ τῶν ἄλλων παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν χρήσει Ἑλληνικῶν λέξεων (ἀρχισυνάγωγοι: πρεσβύτεροι) καὶ λέγονται ῥητῶς ἐκεῖνοι, οὗς οἱ Ἰουδαῖοι καλοῦσιν ἀποστόλους (ut archisynagogi sive presbyteri Judaeorum, vel quos ipsi apostolos vocant): λέγεται δὲ ὅτι οἱ ἀπόστολοι οὗτοι καλοῦμενοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πατριάρχου ἔργον εἶχον τὸ εἰσπράττειν χρήματα ἧτοι φόρους (qui ad exigendum aurum atque argentum a patriarcha certo tempore diriguntur). Ὡστε πρὸς τὴν συναγωγὴν καὶ ἀρχισυνάγωγος εἰσεχώρησαν εἰς τὸν κοινοτικὸν βίον

ἐν τῷ Ἰουδαϊσμῷ. Εἶνε δὲ γνωστόν, ὅτι ἤδη ἐν τῷ Ἑβραϊκῷ κειμένῳ τῆς Π. Δ., εἰς τὰ μέρη ὀφθαλμῶν ὅτι τὰ γραφέντα ἐν τοῖς Ἑλληνομακεδονικοῖς χρόνοις, ὑπάρχουσι λέξεις Ἑλληνικαὶ ἐν τύπῳ Ἑβραϊκῷ, ἢ συμφωνία (συμφωνία), κίνδυνος (kindunos).

Καὶ ὅτι μὲν ἐν Ἱερουσαλήμ ἔτι πρὸ τοῦ κηρύγματος τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐλαλεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, εἶνε οὕτως ἀναμφισβήτητον. Ἀλλὰ ζήτημα σπουδαῖον εἶνε ἂν ἐλαλεῖτο καὶ ὑπὸ τοῦ πολλοῦ λαοῦ, διότι τὸ ζήτημα τοῦτο ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν ἐν Ἱερουσαλήμ ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Τὸ ζήτημα εἶνε λελυμένον ὡς πρὸς τὸ μέγα πλῆθος τῶν Ἰουδαίων τῶν ἐξωθεν, ἐκ τῆς Διασποράς, εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ ἐρχομένων, οἵτινες ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς τοὺς Ἰουδαίους τῆς Ἱερουσαλήμ αὐτῆς, περὶ τούτων δὲν ἔχομεν σαφεῖς εἰδήσεις. Εἶνε πάντως ἀναμφισβήτητον ὅτι ἐν Ἱερουσαλήμ, ὡς καὶ ἐν πάσῃ τῇ Παλαιστίνῃ, παρὰ τε τοῖς Ἰουδαίοις καὶ Σαμαρείταις, διετηρεῖτο ἡ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα ἐπὶ αἰῶνας ἔτι μετὰ Χριστὸν (μέχρι τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος), καὶ ὡς πρὸς τοῦτο δὲν δύναται νὰ τεθῇ ζήτημα ἂν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐν Ἱερουσαλήμ Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἐλαλεῖτο ἐν τῇ πόλει ταύτῃ μόνῃ ἡ Ἑλληνικὴ. Τὸ ζήτημα οὕτω τιθέμενον στερεῖται πάσης σπουδαίας ὑποστάσεως. Ἀφ' οὗ εἶνε ἀναμφισβήτητως ἀποδεδειγμένον ὅτι ἐν Ἱερουσαλήμ κράτος καὶ αὐλὴ καὶ στρατὸς καὶ κυβερνῆται ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν, ὅτι ἢ πρὸς τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος καὶ τὰς ἐν Ἀνατολῇ Ῥωμαϊκὰς ἀρχὰς ἀνταπόκρισις ἐγένετο Ἑλληνιστί, ὅτι λόγοι Ἰουδαῖοι συνέγραψαν ἐν αὐτῇ, ὅτι μέγα πλῆθος Ἰουδαίων ξένων ταύτῃ ἐχρῶντο ὡς γλώσσῃ τοῦ κοινοῦ βίου καὶ δὴ ὡς γλώσσῃ τῆς συναγωγῆς, δὲν εἶνε πολὺ ἄξιον σπουδῆς καὶ μελέτης ζήτημα ἂν καὶ ὁ ὄχλος ὁ ἐπιχώριος ἐνόει καὶ ἐλάλει τὴν Ἑλληνικὴν. Οὐχ ἥττον χάριν

τῶν Ἑβραίων καὶ αἱ λέξεις πατριάρχης καὶ ἀπόστολοι (οἱ προσεδρεύοντες τῷ πατριάρχῃ, ὡς λέγει ὁ Ἐπιφάνιος).

ἀκριβείας πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰ περὶ τοῦ ζητήματος τοῦτου ἐρευνηθέντα καὶ διασαφηθέντα. Τὸ ὅτι οἱ τῶν Φαρισαίων ἀπεσταλμένοι καὶ μετὰ τούτων οἱ Ἡρωδιανοὶ κατὰ τοὺς Εὐαγγελιστὰς (Ματθ. ΚΒ', 20 κέξ., Μάρκ. ΙΒ', 16 καὶ Λουκ. Κ', 24), οἱ πειράζοντες τὸν Χριστὸν καὶ ἐρωτῶντες αὐτὸν « εἰ ἔξεστι δοῦναι κῆνσον (ἢ φόρον) τῷ Καίσαρι », ἀναγινώσκουσι τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιγραφὴν (τοιαύτην ἐπιγραφὴν εἶχον τὰ νομίσματα τῆς Ἱερουσαλήμ τὰ αυτοκρατορικὰ) τοῦ νομίσματος τοῦ φέροντος τὴν εἰκόνα τοῦ Καίσαρος, δὲν μοι φαίνεται ὅτι δύναται νὰ θεωρηθῇ σπουδαία μαρτυρία, ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμ ἐλάλουν ἢ ἀνεγίνωσκον τὴν Ἑλληνικὴν, ὡς φρονεῖ ὁ Schürer (σελ. 377)· ἐξ ἄλλου γινώσκουμεν ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (κβ', ἐδ. 40) ὅτι ὁ Παῦλος ἐλάλησε πρὸς τὸν λαὸν τῆς Ἱερουσαλήμ Ἀραμαϊστὶ (τοῦτο σημαίνει τὸ « τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ » καὶ κβ', 2). Ἀλλ' αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ χωρίον, ὅπερ οἱ ἐρμηνευταί, παραδόξως δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Schürer (σελ. 377), ἐξέλαβον ὡς συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ λαὸς τῆς Ἱερουσαλήμ ἐλάλει τὴν Ἀραμαϊκὴν, αὐτὸ τὸ χωρίον ἐν συναφείᾳ πρὸς τὰ πρότερον εἰρημένα καὶ τὰ ὕστερον λεγόμενα μαρτυρεῖ τούναντιον ὅτι παρὰ τῷ λαῷ αὐτῷ τῷ πολλῷ τῆς Ἱερουσαλήμ ἢ χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς ἦτο τοσοῦτον σχεδὸν συνήθης, ὅσον καὶ ἡ τῆς Ἀραμαϊκῆς (τῆς Ἀραμαϊζαύσης Ἑβραϊκῆς). Διότι (κατὰ τὸ ἐδάφ. 37-38), ὅτε ὁ Παῦλος ἐζήτησε τὴν ἄδειαν παρὰ τοῦ χιλιάρχου νὰ εἴπῃ τι πρὸς αὐτόν, ἠρωτήθη εὐθὺς παρὰ τοῦ χιλιάρχου « Ἑλληνιστὶ γινώσκεις; », ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι αἱ ἀρχαὶ ἐν ταῖς πρὸς τὸν λαὸν σχέσεσιν αὐτῶν ἐχρῶντο τῇ Ἑλληνικῇ ἢ προετίμων ταύτην. Τὸ δὲ κατωτέρω (κβ', 2) λεγόμενον ὅτι ὁ λαός, ἀκούσας ὅτι ὁ Παῦλος διελέγετο τῇ Ἑβραϊδὶ ἤτοι τῇ Ἀραμαϊκῇ διαλέκτῳ, « μᾶλλον παρέσχεν αὐτῷ ἡσυχίαν », μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πολὺς ὄχλος¹⁾ τῶν Ἰουδαίων

¹⁾ Οἱ καταγγελλαντες τὸν Παῦλον ἦσαν Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ἤτοι ἀπὸ τῆς Δυτικῆς Μικρᾶς Ἀσίας (Ἰωνίας, Λυδίας, Καρίας) Ἰουδαῖοι δὲλον ὅτι Ἑλληνόφωνοι, ἀλλ'

τῆς Ἱερουσαλήμ (ἴσως ἀπὸ φανατισμοῦ θρησκευτικοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ἑλληνιζόντων ὀπαδῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας) κατὰ τὴν προκειμένην περίστασιν προσεκτικώτερον (μᾶλλον ἡσυχίαν παρέχων) ἤκουε τὸν Παῦλον λαλοῦντα Ἀραμαῖστί, ἀλλὰ δὲν ἤτο ἀγνώσ τῆς Ἑλληνικῆς, ἀφοῦ ὁ Παῦλος ἐξαιρετικῶς κατὰ τὴν ὀχλαγωγίαν ταύτην κατέφυγεν εἰς τὴν χρῆσιν τῆς Ἀραμαϊκῆς. Ἐξ ἄλλου ὅμως εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι χωρία τινὰ τοῦ Ἰωσήπου συνηγοροῦσι μᾶλλον ὑπὲρ τῆς γνώμης, ὅτι ὁ ὄχλος ὁ Ἰουδαϊκὸς ἐνόει μᾶλλον τὴν Ἀραμαϊκὴν, ἢ, ὅπερ πιθανώτερον, ἠρέσκετο μᾶλλον εἰς αὐτήν. Οὕτως ἔν τινι τῶν χωρίων τούτων (Ἰουδ. Πόλ. Ε', 9, 3) λέγεται ὅτι ὁ Τίτος λαλῶν πάντοτε Ἑλληνιστὶ πρὸς τὸ πλῆθος «τὸν Ἰώσηπον καθιεῖ τῇ πατρίῳ γλώσσει διαλέγεσθαι, τάχα ἐνδοῦναι πρὸς τὸ ὁμόφυλον δοκῶν αὐτοῦς». Ἐκ τοῦ χωρίου ὅμως τούτου δὲν ἐξάγεται, ὅτι ὁ ὄχλος δὲν ἐνόει τὴν γλῶσσαν, ἣν ἐλάλει ὁ Τίτος, ἀλλ' ἤθελεν ἵνα ὁ Ἰώσηπος λαλῶν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ ὡς ὁμόφυλος ἔχη καὶ πλήρη ἐλευθερίαν λαλῶν ἐν γλώσσει καταληπτῇ μόνοις τοῖς Ἑβραίοις, οὐχὶ δὲ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις. Ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ (Γ', 2, 5) ὁ Ἰώσηπος παρίσταται οὐχὶ ὡς διερμηνεύς, ἀλλ' ὡς διαγγελεύς («ταῦτα τοῦ Ἰωσήπου διαγγέλλοντος ἐκ τοῦ Καίσαρος») τοῦ Ἑλληνιστὶ λαλοῦντος Τίτου. Ἐν ἄλλῳ ὅμως χωρίῳ (Γ', 6, 2) λέγει οὗτος ῥητῶς, ὅτι ὁ Τίτος καὶ ἄνευ διερμηνέως ἐλάλει πρὸς τὸ πλῆθος («καὶ τὸν ἐρμηνεῖα παραιτησάμενος πρῶτος ἤρξατο λέγειν»). Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ λαός, πρὸς ὃν ἐλάλει ὁ Τίτος, ἦσαν συρφετὸς ὄχλου ἐκ πασῶν τῶν χωρῶν τῆς Παλαιστίνης συρρεύσας εἰς Ἱερουσαλήμ, οὗ τοὺς ἀρχηγούς αὐτὸς ὁ Ἰώσηπος καλεῖ ληστὰς καὶ τυράννους, ἐν οἷς ὑπῆρχον καὶ τινες μόνον τὴν Ἀραμαϊκὴν νοοῦντες, καὶ ὁ Τίτος ἐθεώρει σκόπιμον λαλῶν αὐτὸς Ἑλληνιστὶ πρὸς τὸν σύμμικτον

οἱ ἀκροῶμενοι τοῦ Παύλου ἦσαν ὅλος ὁ ὄχλος τῆς Ἱερουσαλήμ (Πράξ. Ἀποστ. κα', 27: ἐσυνέχον πάντα τὸν ὄχλον» καὶ 30 «ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη καὶ ἐγένετο συνδρομὴ τοῦ λαοῦ»).

ὄχλον νὰ ἔχη παρ' ἐαυτῶ καὶ ἐρμηνεῖα ἐρμηνεύοντα, οὐχὶ πάντοτε, Ἀραμαῖστί τὰ λεγόμενα¹⁾.

Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν εἰρημένων καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι πολλῶν ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ καὶ προχριστιανικῇ ἔτι Ἱερουσαλήμ ἢ Ἑλληνικῇ εἶχε τὰ πρωτεῖα καὶ ἐν ἐπιστήμοις ἐγγράφοις καὶ ἐπιγραφαῖς. Ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ αὐτοὶ οἱ Ἰουδαῖοι ἐν τῷ ὀρυφάκτῳ, ὃν ἔθεσαν πρὸ τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων καὶ ἐν αὐτῷ ἔστησαν στήλας «γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς» (ἀήμετέροις» ὡς λέγει ὁ Τίτος) κεχαραγμένοις καὶ «μηδένα τὸ γείσιον ὑπερβαίνειν παρήγγειλαν»²⁾. Ὡς δὲ γνωστόν, καὶ ἡ ἐπιγραφή τῆς αἰτίας ἢ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Κυρίου ἦν γεγραμμένη «γράμμασιν Ἑλληνικοῖς καὶ Ῥωμαϊκοῖς καὶ Ἑβραϊκοῖς»³⁾. Ἀλλὰ μεταδῶμεν ἤδη ἀπὸ τῆς Ἰουδαϊκῆς Ἱερουσαλήμ τῆς οὕτως Ἑλληνιζούσης εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἱερουσαλήμ.

γ) Πῶς ἡ Ἑλληνίζουσα Ἰουδαϊκὴ Ἱερουσαλήμ ἐγένετο Ἱερουσαλήμ Χριστιανικὴ Ἑλληνικῇ.

Ἐξετάζοντες ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἐν πρώτοις τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἀνάγκη νὰ διαλευκάνωμεν τὸ ζήτημα τίνι γλῶσσει καὶ γραφῇ χρώμενοι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως διέδοσαν αὐτήν, ἐν πρώτοις δὲ αὐτὸς ὁ θεάνθρωπος ἰδρυτῆς τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ Ἐκκλησίας.

Τίνα γλῶσσαν ἐλάλει ὁ Ἰησοῦς Χριστός;

Τὸ ζήτημα τοῦτο, ὅπερ οἱ ἀρχαῖοι τῆς Ἐκκλησίας συγγραφεῖς κατέλιπον ὅλως ἀνερεύνητον καὶ ἀνεξέταστον, θεωροῦντες

¹⁾ Ὁ Hug (σελ. 47—48) φρονεῖ ὅτι ἡ χρῆσις ἐρμηνευτοῦ ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους προσλαλιᾷ τοῦ Τίτου πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔχουσα αἰτίαν τὸ τότε φανατικὸν μῆκος τῶν Ἰουδαίων ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς, ἐν ἣ ἐλάλει ὁ Τίτος.

²⁾ Ἰωσήφ. Ἰουδ. Πόλ. Γ', 2, 4.

³⁾ Λουκ. ΚΓ', 38. Ἰδ. καὶ Ἰωάν. ΙΒ', 20 «καὶ ἦν γεγραμμένον Ἑβραῖστί, Ἑλληνιστὶ, Ῥωμαῖστί».

αὐτὸ οἰκοθεν λελυμένον καὶ μὴ ὑπάρχον, ὡς γλῶσσαν τοῦ Κυρίου νομίζοντες αὐτὴν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις ἐγένετο ὑπόθεσις πολλῶν ἐρευνῶν καὶ συζητήσεων μεταξὺ τῶν θεολόγων καὶ γλωσσολόγων ἐρμηνευτῶν τῶν Γραφῶν καὶ πλεῖστα ἐγράφησαν πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ ζητήματος ἀπὸ τῶν γρόνων τοῦ Δομινίκου Διοδάτου (Diodati), ὅστις ἔγραψε τῷ 1787 περὶ Χριστοῦ ὡς Ἑλληνιστὶ λαλοῦντος (« De Christo Graece loquente ») καὶ τοῦ ἀντίθετα τούτῳ φρονούντος Giomberto di Rossi γράψαντος τῷ 1772 περὶ τῆς πραγματικῆς γλώσσης τοῦ Χριστοῦ (« Della lingua propria di Christo »), μέχρι τῶν μεγάλων θεολόγων Hug, Ewald, Schürer. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο, ὑπὸ τὴν ἀπλὴν ἱστορικὴν καὶ γλωσσολογικὴν αὐτοῦ ἔποψιν καὶ ἔννοιαν ἐξεταζόμενον, εἶνε κατ' οὐσίαν αὐτὸ τὸ ἐπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα περὶ τῆς λαλουμένης ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Ἱερουσαλήμ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἐπὶ τῆς γῆς βίου τοῦ θεανθρώπου γλώσσης. Καὶ ἄμεσος μὲν καὶ ῥητὴ μαρτυρία ἐκ τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ Ἀποστόλων ἀπορρέουσα δὲν ὑπάρχει περὶ τοῦ πράγματος, ἀλλ' ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων τὸ ζήτημα δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐμμέσως λελυμένον. Ἡ λύσις αὕτη ἔχει ὧδε καθ' ἡμᾶς: Ὁ Χριστὸς ἐλάλει καὶ τὴν Ἀραμαϊκὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν Ἑλληνικὴν. Ὅτι Ἀραμαϊστὶ ἐλάλει ἐνίοτε, τοῦτο μαρτυρεῖται ῥητῶς ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Μάρκου (καὶ ἰδίᾳ τοῦ Μάρκου) ἀναφερόντων καὶ τὰς Ἀραμαϊκὰς αὐτὰς λέξεις, ἃς ἐξήνεγκεν ὁ Χριστὸς καὶ ἃς ἐρμηνεύουσιν οὗτοι Ἑλληνιστί. Τοιαῦται λέξεις εἶνε παρὰ Μάρκῳ κεφ. Ε', ἐδ. 41 *Ταλιθά κοῦμ* = κοράσιον, ἔγειραι, Ζ', 34 Ἐφφαθὰ = διανοίχθητι, ΙΔ', 36 Αβδᾶ = πᾶτερ καὶ ΙΕ', 34 Ἐλωί, Ἐλωί, λαμμᾶ σαββαθανί = ὁ θεός μου, ὁ θεός μου εἰς τί με ἐγκατέλιπες; Παρὰ Ματθαίῳ μόνον κεφ. ΚΖ', 46 « Ἡλί, Ἡλί, λαμμᾶ σαββαθανί = θεέ μου, θεέ μου, ἵνα τί με ἐγκατέλιπες; »¹⁾ Καὶ εἶνε μὲν ἰσως τολμηρὰ ἢ εἰκασία, ὅτι ὁ Χρι-

¹⁾ Ἐννοεῖται, ὅτι ἐνταῦθα δὲν παρατίθενται αἱ λέξεις, αἵτινες ἦσαν καθιερωμέναι ἐκ

στὸς μόνον αὐτὰς τὰς λέξεις καὶ φράσεις ἐξήνεγκεν Ἀραμαϊστὶ, ἀλλὰ πάντοτε μένει ἄξιον σημειώσεως ὅτι οἱ Εὐαγγελιστῆται αὐτὰς μόνον θέτουσιν εἰς τὸ στόμα τοῦ Κυρίου (ὁ Λουκᾶς καὶ Ἰωάννης οὐδεμίαν ἀναφέρουσι λέξιν ἢ φράσιν μὴ Ἑλληνικὴν ἐκτὸς τοῦ Πάσχα). Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ἐν τῷ μόνῳ Εὐαγγελίῳ, ὅπερ λέγεται ὅτι συνετάχθη ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ καὶ ἐκ ταύτης μετεφράσθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἤτοι τῷ τοῦ Ματθαίου¹⁾, μία μόνη ὑπάρχει φράσις Ἀραμαϊκῆ, ἐνῶ ἱκανὰς ὅπως φράσεις καὶ λέξεις Ἀραμαϊκὰς περιέχον Εὐαγγέλιον εἶνε τὸ τοῦ Μάρκου, τὸ Ἑλληνιστὶ ἀρχῆθεν συγγραφέν¹⁾. Ἐκ τοῦ ὅτι οἱ Εὐαγγελιστῆται καὶ οἱ λοιποὶ Ἀπόστολοι, ὡς αὐτόπται τὸ πλεῖστον καὶ αὐτήκοοι τῶν λόγων τοῦ Κυρίου, παρέδωκαν τούτους Ἑλληνιστὶ πλὴν τῶν εἰρημένων ὀλίγων λέξεων καὶ φράσεων, ἀναμφισβήτητον πάντως καθίσταται, ὅτι τοῦλάχιστον ἡ γλῶσσα, ἐν ἣ ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, ἐξαιρουμένων ἰσως περιστάσεων ὀλίγων, ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ. Ἀλλ' ὅτι δῆποτε καὶ ἂν φρονῇ τις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τῶν Εὐαγγελίων, ἀσφαλὲς συμπερασμα ἐξαγόμενον ἐκ τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ εἶνε τὸ ἐξῆς: ὁ Κύριος ἀνατραφεὶς ἐν Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας, ἐνθα, ὅπως πανταχοῦ ἐν Γαλιλαίᾳ, τὸ Ἰουδαϊκὸν στοιχείον ἦτο μὲν ἰσχυρόν, ἀλλὰ καὶ μεμιγμένον μετὰ Ἑλληνικοῦ καὶ διατελοῦν ὑπὸ τὴν ἠθικὴν ῥοπὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐλάλει βεβαίως τὴν Ἀραμαϊκὴν. Ἀλλ' ἡ διδασκαλία αὐτοῦ ἢ γενομένη

τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ τῆς Ἀραμαϊκῆς ὡς κύρια ὀνόματα ἢ ὡς ὀνόματα ᾗδῃ ἐξηλληνισμένα, οἷα εἶναι μαμωνᾶς (Ματθ. Γ', 24), σατανᾶς (19', 23), τὸ Ρακᾶ τοῦ Ματθαίου (Ε', 22) κλπ.

¹⁾ Ἡ γνώμη, ὅτι τὸ τοῦ Ματθαίου Εὐαγγέλιον ἐγράφη Ἀραμαϊστὶ καὶ μετηνέχθη ἐκ τῆς Ἀραμαϊκῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν, ἢ στηριζομένη κυρίως ἐπὶ τοῦ χωρίου τοῦ Ἐπιφανίου (κατὰ αἰρέσ. σελ. 127 Πατρολ. Migne), ἐν ᾧ λέγεται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι ἐκάλουν τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ματθαίου « Εὐαγγέλιον κατὰ Ἑβραίου », διότι (ὡς ἐφρόνει ὁ Ἐπιφάνιος) « Ματθαῖος μόνος Ἑβραῖττι καὶ Ἑβραϊκοῖς γράμμασιν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἐποίησεν τὴν τοῦ Εὐαγγελίου ἔκθεσιν τε καὶ κήρυγμα », ἀπορρίπτεται ὑπὸ πολλῶν ἐπιφανῶν θεολόγων, ὡσαύτως δὲ καὶ μεμονωμένη τις γνώμη τοιαύτη περὶ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Μάρκου ὡς γραφέντος ἀρχῆθεν Ἀραμαϊστὶ.

ἐν ταῖς πέραν τῆς Τιβεριάδος χώραις, ἐν τῇ γῇ τῶν Γαδαρηνῶν καὶ τῶν Γεργσηνῶν, ἐν ταῖς χώραις καθόλου τῆς Δεκαπόλεως, ἔνθ' ἀπόλυτον ὑπεροχὴν εἶχεν ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα, ἐγένετο πάντως Ἑλληνιστί, ὅπως καὶ εἰς τὰς χώρας Τύρου καὶ Σιδῶνος. Αὐτὴ δὲ ἡ ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ διδασκαλία τοῦ Κυρίου, ἡ γινομένη ἐν τῷ ναῷ τοσοῦτον πανόδημος καὶ μάλιστα ἐν ταῖς ἑορταῖς, ὅτε ἄπειρον πλῆθος Ἑλληνογλῶσσων Ἰουδαίων τῆς Διασπορᾶς συνέρρεεν εἰς τὴν πόλιν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως εἰμὴ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Ἰωάννου ἰκανὰς καὶ σαφεῖς περὶ τούτου δίδει νύξεις μαρτυρούσας ὅτι ὁ Χριστὸς ἐλάλει τὴν Ἑλληνικὴν, ὅτε παρίστησι τοὺς Ἰουδαίους λέγοντας (κεφ. Ζ', 35-36) «Ποῦ οὗτος μέλλει πορεύεσθαι, ὅτι ἡμεῖς οὐχ εὐρήσομεν αὐτόν· μὴ εἰς τὴν διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων μέλλει πορεύεσθαι καὶ διδάσκειν τοὺς Ἕλληνας;» Βεβαίως τοιοῦτους λόγους δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκφέρωσιν οἱ Ἰουδαῖοι περὶ Χριστοῦ, ἂν μὴ οὗτος ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ἢ τοῦλάχιστον καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ. Σαφεστάτην νύξιν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς γλῶσσης τοῦ Κυρίου παρέχει ὁ αὐτὸς Εὐαγγελιστὴς παριστῶν τοὺς ἀποστόλους Ἀνδρέαν καὶ Φίλιππον λέγοντας τῷ Ἰησοῦ, ὅτι Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀναβαινόντων εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ θέλουσι νὰ ἰδῶσιν αὐτόν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ παρὰ τῷ Πιλάτῳ γενομένη κρίσις διεξήχθη Ἑλληνιστί, ἀφ' οὗ οἱ Ῥωμαῖοι ἄρχοντες ἐλάλουν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους Ἑλληνιστί, οὐδεὶς δὲ ἀναφέρεται ἐρμηνεὺς οὔτε μεταξὺ τοῦ Πιλάτου καὶ τοῦ Ἰησοῦ οὔτε μεταξὺ τοῦ Πιλάτου καὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶνε δὲ ἀπιθανωτάτη ἡ ὑπόθεσις, ὅτι μεταξὺ τοῦ Πιλάτου καὶ τοῦ Κυρίου ἀντηλλάγησαν λόγοι Ἀραμαϊστί. Αὐτὸ δὲ τὸ «σταυρωθήτω», τοσοῦτον ἐμφαντικῶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀναφωνούμενον καὶ ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Μάρκου μετ' ἐμφάσεως ἐκφερόμενον, ἐξηνέχθη πάντως ὡς ἔχει, Ἑλληνιστί. Καὶ ὅτι μὲν ὁ Κύριος ἐλάλει τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλὰ καὶ τὴν Ἀραμαϊκὴν, εἶνε ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Πάντα δὲ τὰ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ καὶ αὐταὶ αἱ ὀνομασίαι αἱ

διπλαῖ ἀνθρώπων καὶ τόπων μαρτυροῦσι τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἐπὶ γῆς βίου τοῦ Κυρίου καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀποστόλων διγλωσσόν¹⁾.

Καὶ τοιαύτη μὲν ἡ Χριστιανικὴ Ἱερουσαλήμ ὑπὸ ἐποψὴν γλῶσσης ἐπ' αὐτοῦ τοῦ θεανθρώπου ἰδρυτοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἀποστόλων μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου Ἀνάληψιν ἡ Ἱερουσαλήμ παρίστησι χαρακτῆρα ἀκραιφνῶς Ἑλληνικόν. Ἡ πρώτη Ἐκκλησία, ἡ μετὰ τὴν κατάβασιν τοῦ ἁγίου πνεύματος, συνέστη πρὸ πάντων ἐξ Ἰουδαίων Ἑλληνιστῶν καὶ Ἑλλήνων προσηλύτων (εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν). Ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου Παύλου κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. Ἀποστ. 2) εἶνε Ἑλληνικὸς Ἑλληνιστί ἀπαγγελθεὶς καὶ γραφεὶς, ὅπως καὶ αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου τούτου καὶ πάντων τῶν Ἀποστόλων. Οἱ πρῶτοι διάκονοι (Στέφανος, Φίλιππος, Πρόχορος, Νικάνωρ, Τίμων, Παρμονᾶς καὶ Νικόλαος ὁ προσήλυτος Ἀντιοχεὺς) φέρουσιν ὀνόματα ἀκραιφνῶς Ἑλληνικά. Ὁ λόγος τοῦ Στεφάνου (Πράξ. Ἀποστ. Ζ', 2 κέξ.) εἶνε ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸς, ὅπως καὶ ὁ τοῦ Πέτρου. Ὁ Παῦλος ἐπιστρέψας ὡς Χριστιανὸς ἐκ Δαμασκοῦ πρὸς τὰ Ἱεροσόλυμα ἐλάλει εὐθὺς καὶ συνεζήτει πρὸς τοὺς Ἑλληνιστὰς Ἰουδαίους (Πράξ. Ἀπ. Θ', 29)· ὁ δὲ Πέτρος κηρύττει τὴν Χριστιανικὴν πίστιν ἐν Καισαρείᾳ, ἔνθα ἡ μόνη λαλουμένη γλῶσσα κατὰ τὰ ἄνωθι εἰρημένα ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ.

Ἄλλ' ἐν ᾧ ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας ἀρχῆθεν εἶνε Ἑλληνικὴ, ἡ ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει Ἱερουσαλήμ Ἐκκλησία ὡς πρὸς τὰ συγκροτοῦντα αὐτὴν ἔθνηκα στοιχεῖα ἦτο μᾶλλον Ἰουδαϊκὴ, ἐξ Ἰουδαίων Ἑλληνιστῶν τὸ πλεῖστον συγκροτουμένη. Ἑλληνικὴ ἡ ἁγία πόλις ἐγένετο ἀφοῦ πρῶτον κατεστράφη ὡς Ἰουδαϊκὴ ἐπὶ Τίτου (70 μ. Χ.).

¹⁾ Κηφᾶς = Πέτρος, Θωμᾶς = Δίδυμος, Ταθιά = Κρανίου τόπος, Γαδθαθᾶ = λιθόστρωτον, Ἀκελδαμᾶ = χωρίον αἵματος, σατανᾶς = διάβολος. Καὶ αὐτὰ ἔτη τὰ ὀνόματα τῶν μαθητῶν καὶ ἀποστόλων κυμαίνονται μεταξὺ Ἑλληνικῶν (Ἀνδρέας, Φίλιππος, Σίμων) καὶ Ἑβραϊκῶν (Ἰωάννης, Ἰάκωβος). Τὸ Πέτρος (= Κηφᾶς) καὶ Θωμᾶς (= Δίδυμος) εἶνε διγλωσσά. (Τοιοῦτο μέχρι τινὸς εἶνε καὶ τὸ Σαοὺλ καὶ Παῦλος, εἰ καὶ τὰ ὀνόματα ταῦτα οὐδεμίαν ἔχουσιν ἱστορικὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν καὶ συγγένειαν).

Ἡ νέα πόλις, ἡ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων κτισθεῖσα καὶ καλουμένη Αἰλία Καπιτωλίνα, ἦν ἀποικία Ῥωμαϊκὴ καί, ὡς πᾶσα ἐν τῇ Ἀνατολῇ Ῥωμαϊκὴ ἀποικία, πόλις, Ἑλληνικὴ. Τότε δὲ συνέστη ἐνταῦθα Ἐκκλησία ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ, ἀφοῦ ἐν τῇ μεγάλῃ μητροπόλει πρωτευούσῃ τῆς Συρίας καὶ ἐστία τοῦ Ἑλληνισμοῦ πάσης τῆς Ἀνατολῆς, ἐν Ἀντιοχείᾳ, ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεφάνη ὑπὸ νέον καθαρῶς Ἑλληνικὸν τύπον καὶ ἔλαβε τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ ὄνομα (Χριστιανοί, Χριστιανικὴ Ἐκκλησία). Τῆς νέας δὲ ἀκραιφνῶς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας πόλεως, τῆς ὑπαγομένης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν τῆς ἑλληνικωτάτης πόλεως Καισαρείας τῆς πρωτευούσης πάσης τῆς Παλαιστίνης, γενομένης ἐπισκοπῆς περὶ τὰ τέλη τοῦ 2^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, Ἀλέξανδρος ὁ Καππαδόκης (τριακοστὸς μετὰ τὸν πρῶτον ἐπίσκοπον Ἰάκωβον τὸν ἀδελφόμενον), ὁ ἀρχαιότατος κατὰ Sepp (τόμ. 1 σελ. προλ. Χ.) γνωστὸς Χριστιανὸς προσκυνητῆς καὶ περιηγητῆς τῶν ἁγίων τόπων, ὁ μεταδὰς αὐτόσε οὐχὶ ἀπλῶς ἵνα προσκυνήσῃ, ἀλλὰ « καὶ ἱστορίας ἔνεκεν τῶν τόπων τούτων » κατὰ Εὐσέβιον, κατέστησε τὴν πόλιν ἔτι Ἑλληνικωτέραν, ἰδρύσας ἐν αὐτῇ βιβλιοθήκην Ἑλληνικὴν πλήρη Ἑλληνικῶν βιβλίων, ἣν ἐπωφελήθη ὁ Εὐσέβιος, ἵνα συγγράψῃ τὴν μεγάλην αὐτοῦ Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν¹⁾. Ἐκτοτε τοῦ κράτους τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ πολιτικῶς καὶ ἠθικῶς καταλυθέντος ἐν Παλαιστίνῃ, αὕτη ἐγένετο ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ Χριστιανικὴ, τοιαύτη μένουσα μέχρι νῦν ὡς πρὸς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τοὺς Ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς αὐτῆς.

Ἄλλ' ἤδη ἀνάγκη νὰ ποιησώμεθα λόγον περὶ τῆς καθ' ἅπασαν τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἀρξαμένης νέας περιόδου τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοῦ συμπληρώσαντος τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν προχριστιανικῶν χρόνων. Ἄλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἔτι ἀνάγκη νὰ πραγματευθῶμέν τινα ἄλλα θέματα ἀρρήκτως συνδεδεμένα πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα.

Τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα περὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Συρίας

¹⁾ Εὐσεβ. Ἐκκλ. Ἰστ. 5', 11, 20.

καὶ Παλαιστίνης ἀπέβλεπον ἀπλῶς εἰς τὴν παράστασιν τῆς ὕλικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πάντα δὲ τὰ περὶ τῆς ἠθικῆς δυνάμεως αὐτοῦ λεχθέντα ἐρρήθησαν ἀπλῶς ἐν παρόδῳ χάριν τῆς πληρεστέρας παραστάσεως τῆς ὕλικῆς δυνάμεως. Ἡ δὲ δύναμις αὕτη ἡ ἀριθμητικὴ καὶ ὕλικὴ ἀπεδείχθη ἀληθῶς μεγάλη καὶ κραταιὰ ἐκπροσωπούμενη διὰ μεγάλου πλήθους Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ μεγάλου ὡσαύτως πλήθους ἐξηλληνισμένων πόλεων, διὰ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς εὐρυτάτης διαδόσεως τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀπεδείχθη δὲ ἐν Συρίᾳ πάση καὶ Παλαιστίνῃ πλήρῃ τῆς Ἰουδαϊζούσης Γαλιλαίας καὶ τῆς κυρίως Ἰουδαίας, ἐν αἷς χώραις πάλιν οὐ σμικρὰ ἦν ἡ ὕλικὴ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, πᾶσαι σχεδὸν αἱ πόλεις ἦσαν Ἑλληνικαὶ καὶ πᾶς ἀστικός βίος Ἑλληνικός· ἐν δὲ τῇ Ἀραβικῇ Παλαιστίνῃ καὶ πᾶσαι σχεδὸν αἱ κῶμαι καὶ μητροκωμῖαι Ἑλληνικαί. Ἀλλὰ νῦν ἀνάγκη νὰ παραστήσωμεν εἰδικώτερον τὰ κατὰ τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις, τὸ κράτος τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἔτι πρὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ὀρμηθέντων καὶ ἐνταῦθα ἀκμασάντων ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, τῆς Ἑλληνικῆς ῥητορικῆς καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ καθόλου λόγου, δι' ὧν πᾶσα ἡ Συρία καὶ Παλαιστίνη ἔτι πρὸ τοῦ κατασταθῶσι χώραι Ἑλληνικαὶ Χριστιανικαί, ἐγένοντο μεγάλη Ἀσιατικὴ Ἑλλάς, ἐστία Ἑλληνικῶν φώτων καὶ παιδείας Ἑλληνικῆς ὅσον οὐδεμία ἴσως τῶν ἐκτὸς τῆς κυρίως Ἑλλάδος χωρῶν. Ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἀνάγκη νὰ διαλάβωμεν περὶ τῆς ὕλικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν ἐτέρᾳ, πρότερον Σημιτικῇ χώρᾳ, τῇ ἑμὸρφ τῇ Συρίᾳ Μεσοποταμίᾳ, ἵνα ὕστερον ἐκθέσωμεν συγχρόνως καὶ ἐκ παραλλήλου τὰ κατὰ τὴν ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἐν ταῖς τριῖσι χώραις, Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ.

Ἡ ὀλικὴ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Μεσοποταμίᾳ.

Ἡ Μεσοποταμία, ἡ εὐρεῖα αὕτη χώρα ἡ ἐκτεινομένη μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν Τίγρητος καὶ Εὐφράτου, ἀπὸ τῶν νοτίων ὑπὸ τῶν Ἀρμενικοῦ ὄροπεδίου (τῆς ὄροσειρᾶς Μασίου) μέχρι τοῦ Περσικοῦ κόλπου, ὡς πρὸς τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς σημασίαν καὶ σπουδαιότητα διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, εἰς τὸ νότιον τὸ περιλαμβάνον τὴν Βαβυλωνίαν καὶ τὴν νοτιώτερον αὐτῆς παρὰ τὸν Περσικὸν κόλπον ἐκτεινομένην Χαλδαίαν καὶ τὸ βόρειον καὶ μέσον τμήμα, τὸ ὑπερέτερον τοῦ νοτίου ἔχον ἕκτασιν ἐπιφανείας, τὸ ἀποτελοῦν τὴν κυρίως Μεσοποταμίαν. Ἡ νοτιὰ Μεσοποταμία (ἤτοι ἡ Βαβυλωνία καὶ ἡ Χαλδαία) ὑπῆρξεν, ὡς γνωστόν, μία τῶν ἀρχαιοτάτων κοιτῶν πολιτισμοῦ Ἀσιατικοῦ, ἔχουσα καὶ πόλεις γνωστές ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὧν ἐπισημοτάτη ἡ Βαβυλών. Ἄλλ' ἡ κυρίως Μεσοποταμία, ἤτοι ἡ βορεία καὶ μέση, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Δυτικῆς Ἀσίας, μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ἔμεινε χώρα ἐν μέρει ἔρημος, ἐν μέρει ἀπλῶς κωμηδὸν οἰκουμένη οὐδεμίαν σχεδόν, πλὴν τῆς ἐκ τῆς Π. Δ. γνωστῆς ἴσως Χαρρᾶν καὶ τῆς ἀρχαίας Ἀραμαϊκῆς Νισίβειος (τοῦ *Karrah* ἢ θέσις εἶνε ἀγνωστος) ὑποτίθεται, ὅτι ἔκειτο ἐν τῇ θέσει τοῦ Κιρκησίου τῶν τοῦ Διοκλητιανοῦ χρόνων, ἤτοι ἐν Μεσοποταμίᾳ) ἔχουσα πόλιν γνωστὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. (Ἡ Νινευὶ κειμένη ἐπὶ τοῦ Τίγρητος καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης αὐτοῦ ὡς καὶ πᾶσαι αἱ Ἀσσυριακαὶ πόλεις καὶ ἡ Ἀσσυρία (ἡ κυρίως οὕτω καλουμένη χώρα Ἀσσυρία) δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν). Κτίσεις πόλεων ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἐκπολίτισις τῆς χώρας ἀνήκουσιν εἰς τοὺς χρόνους τοὺς Ἑλληνικοὺς καὶ εἶνε ἔργον τῶν Ἑλληνομακεδόνων. Τοῦτο ῥητῶς μαρτυρεῖ καὶ ἀρχαῖος συγγραφεὺς Ῥωμαῖος μέγα ἔχων κύρος ἐν ταῖς περὶ ἔθνων καὶ χωρῶν καὶ πόλεων παραδόσεσιν αὐτοῦ, ὁ Πλίνιος. Ὁ Πλίνιος (VI, 21) λέγει ὅτι πᾶσα ἡ Μεσοποταμία ἦν κωμηδὸν οἰκουμένη καὶ ὅτι ταύτην πρῶτοι οἱ Μακεδόνες εἰς πόλεις συν-

ἐπηξαν διὰ τὴν ἀρετὴν τῆς γῆς (« Mesopotamia tota vicatim dispersa... Macedones eam in urbes congregavere propter ubertatem soli »). Τὸ αὐτὸ δὲ περίπου μαρτυρεῖ καὶ ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος (XIV, 8, 6) λέγων « ex agrestibus habitaculis urbes in Mesopotamia constituit (S. Nicator) multis opibus firmas et viribus »¹⁾. Ἐπὶ τῶν λόγων τούτων τῶν εἰρημένων συγγραφέων στηριζόμενός τις κατανατᾷ πάντως εἰς τὴν εὐλογον εἰκασίαν, ὅτι αἱ πόλεις, αἱ ὑπὸ τῶν Ἑλληνομακεδόνων ἐν Μεσοποταμίᾳ ἰδρυθεῖσαι, ἦσαν πολλῶ πλείους ἢ ὅσας γινώσκουμεν. Καὶ ὅμως, καὶ ὅσας νῦν ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἀνακαλύπτει, εἰσὶν ἀρκούντως πολλαὶ καὶ ἀρκουσίαι ἵνα δεῖξωσι τὸ μέγα ἱστορικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ καὶ τὴν μεγάλην ὀλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν αὐτοῦ.

Εἶπομεν ὅτι ἡ νοτιὰ Μεσοποταμία, ἡ Βαβυλωνία δὴλον ὅτι καὶ ἡ Χαλδαία, ἠυμοῖρον ἐν τῇ ἀρχαιότητι πόλεων σημαντικῶν. Καὶ ὅμως καὶ ἐν ταῖς χώραις ταύταις πολλαὶ ἰδρύθησαν πόλεις Ἑλληνικαί, μεγάλαι καὶ περιφανεῖς γενόμεναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἰδιαίτερος. Ἀρχόμεθα λοιπὸν ἀπὸ τῆς νοτίας ταύτης Μεσοποταμίας.

Σελεύκεια. Μεγάλῃ καὶ ἀξιολογωτάτῃ πόλις ἐνταῦθα ἦν ἡ Σελεύκεια ἢ ἐπὶ τῷ Τίγρει, κτίσμα Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, μεῖζων γενομένη τῆς Βαβυλώνης καὶ ἀντικαταστήσασα ταύτην ὡς μητρόπολις τῆς Βαβυλωνίας καὶ Ἀσσυρίας (Στράβ. ΙΓ', 738). Ἡ Σελεύκεια κατὰ Ἰώσηπον (Ἰουδ. Ἀρχ. ΙΗ', 1, 8) οὕσα πόλις ἀξιολογωτάτη, κτίσμα τοῦ Νικάτορος, ὤκειτο ὑπὸ πολλῶν Μακεδόνων καὶ πλείστων Ἑλλήνων τὴν τοιαύτην ὁ Ἑλληνικὴν

¹⁾ Τὰ πολλὰ βαρβαρικὰ πόλεων Μεσοποταμίας ὀνόματα τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου (Γ', 18), οὐδαμῶθεν δὲ ἄλλοθεν γνωστά, φαίνεται ὅτι εἶνε κωμῶν ἢ τόπων ἀπλῶς βαρβαρικῶν ὀνόματα, ἐν ὀδοιπορικοῖς ὡς σταθμοὶ σημειούμενα καὶ ἐντεῦθεν ὑπὸ τοῦ Πτολεμαίου παρελημμένα· εἰσὶ δὲ αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλῖνου ἀναφερόμενα τῆς Μεσοποταμίας habitacula, ὧν τὰ πρῶτα ὀνόματα (primigenia nomina) ἐσφύζοντο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀμμιανοῦ Μαρκελλῖνου (Ἰδ. τὸ ἀνωτέρω χωρίον τοῦ συγγραφέως τούτου XIV, 8, 6 τέλος).

αυτῆς ιδιότητα διετήρησε καὶ ἐπὶ αἰῶνας ἔτι, ἀφοῦ κατελύθη τὸ κράτος τῶν Σελευκιδῶν καὶ ἡ Σελεύχεια ἐγένετο πρωτεύουσα τῶν Πάρθων βασιλείων, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Δίων ὁ Κάσσιος (Μ', 16) λέγων « Σελεύχεια ἔστι πόλις ἐν Μεσοποταμίᾳ πλείστον τὸ Ἑλληνικὸν καὶ νῦν ἔχουσα » καὶ Μ' 20 « προσποιήσεσθαι γὰρ σφας (τοὺς Σελευκεῖς) ἅτε καὶ Ἑλληνας ῥαδίως ἠλπίζε (Κράσσοι) » οὐδαμῶς βαρβαρωθεῖσα ἀπὸ τῆς ἐπὶ ὅ αἰῶνας διαρκεστάτης ἐπ' αὐτὴν Παρθικῆς ἀρχῆς (Tac. Annales VI, 42. « neque in barbarum corrupta »), ἔχουσα πληθυσμὸν ἀστικὸν κατὰ Πλίνιον ἑξακοσίων χιλιάδων κατοίκων¹⁾, οὕσα δὲ πόλις αὐτόνομος, ὅπως πᾶσαι αἱ σχεδὸν αἱ κατὰ Συρίαν, Παλαιστίνην, Μεσοποταμίαν καὶ ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ αὐτῇ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων.

Ἀπέναντι τῆς Σελευκειᾶς ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὀχθῆς τοῦ Τίγρητος ἔκειτο ἡ *Κτησιφῶν* « πόλις Ἑλληνική » (Ἰωσήφ. Ἀρχ. ΙΗ', 9, 9) κτίσμα Μακεδόνων (Προκ. Περσ. Πόλ. Β', 28).

Ἀπάμεια· πόλις Ἑλληνική κτίσμα Σελεύκου τοῦ Νικατόρος καὶ αὕτη κειμένη ἐπὶ τῆς συμβολῆς τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου ἐν τῇ χώρᾳ τῇ καλουμένῃ Μεσηνή¹⁾ καὶ ἐτέρα Ἀπάμεια ἐγγὺς τῆς Σελευκειᾶς κειμένη (Droysen ἐν εἰρ. 1. σελ. 709).

Ἀρτέμια· πόλις Ἑλληνίς (Ἰσιδ. Χαρακην. Σταθμοὶ Παρθικοὶ σελ. 2).

Διαδοχοῦπολις· κειμένη « οὐ πόρρω Κτησιφῶντος ».

Ζηνοδόκιον· πόλις Ἑλληνίς, ὡς μαρτυρεῖ Δίων ὁ Κάσσιος (Μ', 13).

Σιτιάκη· ἐγγὺς Κτησιφῶντος πόλις ὑφ' Ἑλλήνων οἰκουμένη (Plin. VI. (28), 132 « oppidum Graecorum »).

Ἀντιόχεια· κειμένη μεταξὺ τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Τουραδότη (Turnadotus, Τιβνᾶ κατὰ Θεοφάνην τόμ. Α' σελ. 492 ἐκδ. Bonn) ἐκτὸς τῶν πρὸς ἀνατολὰς ὀρίων τῆς Μεσοποταμίας.

Ἀπολλωνία· πρὸς ἀνατολὰς τῆς Σελευκειᾶς πρὸς τὰ ὄρια τῆς Μηδίας (Droysen) σελ. 634).

¹⁾ Plin. VI. (30) 122. Iul. Capil. Ver. VIII.

Χάλα· πόλις Ἑλληνίς (Ἰσιδ. Χαρακ. Σταθμ. Παρ. 3).

Λαοδίκεια· ἐγγὺς Σελευκειᾶς (Plin. VI. 26).

Σελεύχεια ἡ πρὸς τῷ Ἡδοφῶντι ποταμῷ πόλις μεγάλη κατὰ Στράβωνα (ΙΓ', 734) (ἐν Ἑλυματίδι ἔξω τῶν ὀρίων τῆς Μεσοποταμίας). Τέλος δὲ καὶ ἡ μεγάλη *Βαβυλών*, ἡ μέχρι νεφελῶν ὑψωθείσα ἐν ταῖς πόλεσι κατὰ τὸ πολιτικὸν μεγαλεῖον καὶ δύναμιν καὶ κράτος, ἐγένετο πόλις Ἑλληνική οἰκουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ Μακεδόνων, ὡς μαρτυρεῖ τοῦτο αὐτὸς ὁ Ἰουδαῖος Ἰώσηπος (ΙΓ', 5, 11) λέγων « Καὶ γὰρ οἱ ταύτη (Βαβυλῶνι) κατοικοῦντες Ἑλληνας καὶ Μακεδόνες συνεχῶς ἐπρεσβεύοντο πρὸς τὸν Δημήτριον . . . ὑπισχνούμενοι συγκαταπολεμήσειν Ἀρσάκην τὸν Πάρθων βασιλέα », ἐξ οὗ χωρίου μαρτυρεῖται πρὸς τοὺς ἄλλοις, ὅτι ἡ Βαβυλών, ὅπως καὶ αἱ πλείσται τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν, ἦτο πόλις αὐτόνομος.

Ἀλεξάνδρεια ἡ ἐν Βαβυλωνίᾳ, κτίσμα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου πρὸς νότον τῆς Βαβυλωνος κειμένη κατὰ Droysen (σελ. 630), αὕτη ἐκείνη ἡ πόλις, ἐν ἣ ὁ Ἀλέξανδρος ἐγκατέστησε τοὺς Ἑλληνας μισθοφόρους (Ἀρρ. Ζ', 21, 7) « εἴθε χωρὸν τινα ἐν καλῇ ἰδῶν πόλιν ἐξφοδομήσέ τε καὶ ἐτείχισε καὶ ἐν ταύτῃ κατόκησε τῶν Ἑλλήνων τινὰς τῶν μισθοφόρων, ὅσοι τε ἐκόντες καὶ ὅσοι ὑπὸ γήρωσ ἢ κατὰ πῆρωσιν ἀπόλεμοι ἦσαν »).

Ἀλεξάνδρεια Χάραξ παρὰ τὸν μυχὸν τοῦ Περσικοῦ κόλπου, οἰκισθεῖσα ὑπὸ στρατιωτῶν ἀπομάχων τοῦ Ἀλεξάνδρου συγκροτησάντων ἐνταῦθα δῆμον κληθέντα Πελλαῖον (ἐκ τῆς πατρίδος τοῦ Ἀλεξάνδρου) κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου.

Καὶ αἱ νησίδες δὲ αἱ κατὰ τὸν μυχὸν τοῦ Περσικοῦ κόλπου κατωκίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου λαβοῦσαι Ἑλληνικά ὀνόματα *Ἰθάκη*, *Κασσάνδρα*, *νησος Ἀλεξάνδρου* (καλουμένη καὶ Ἀρακία).

Ἐλθωμεν νῦν εἰς τὴν μέσην καὶ ἄνω Μεσοποταμίαν.

Ἐνταῦθα, ὡς εἴπομεν, πόλεις κατὰ Πλίνιον ἔκτισαν κατὰ πρῶτον οἱ Μακεδόνες, ἐνῶ πρότερον ἡ χώρα ᾤκειτο κωμηδόν. Ἀληθῶς δὲ ἐκτὸς μιᾶς ἢ δύο ἀρχαιοτέρων Ἀραμαϊκῶν πόλεων,

πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἦσαν κτίσματα Ἑλληνικά. Διὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ καὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἢ πρότερον τοσοῦτον δυσχερῆς, μόνον εἰς στρατιᾶς μεγάλας καὶ εἰς ἐμπορικὰς συνοδίας μεγάλας ἀπὸ Συρίας εἰς Μεσοποταμίαν καὶ τὰνάπαλιν προσιτὴ συγκοινωνία, νῦν ἀνεπτύχθη καὶ ἤνωσε στενῶς Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν.

Καὶ νῦν ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν ἀρχόμενοι ὡς πρώτην Ἑλληνικὴν πόλιν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης τοῦ Εὐφράτου ἀπέναντι τῆς ἐν Συρίᾳ Ἑλληνικῆς πόλεως Ζεύγματος, εἰς τὸ μέρος δῆλον ὅτι, ἔνθα ὁ Εὐφράτης ἐξεύγνυτο διὰ γεφύρας ἀγούσης ἀπὸ Συρίας εἰς Μεσοποταμίαν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἀπὸ τῶν Σελευκιδῶν ἐν χρῆσει οὖσα μεταξὺ τῶν δύο τούτων χωρῶν συγκοινωνίας ὁδῶ εὐρίσκομεν τὴν Ἑλληνικὴν πόλιν Ἀπάμειαν, μεγάλην καὶ ἰσχυράν, ἔχουσαν περίβολον 65 σταδίων ἢ 12 χιλιομέτρων καὶ ἐπέκεινα, κτίσμα Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, ὅπως καὶ τὸ Ζεῦγμα. Ἐγγυτάτω τῆς Ἀπαμείας ἔκειτο ἡ Σελεύκεια ἢ ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ κτίσμα καὶ αὕτη Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, φρούριον ἐν Μεσοποταμίᾳ ἐρυμνότατον (Στράβ. ΙΓ', 749), Σελεύκεια ἢ ἐπὶ τοῦ Ζεύγματος καλουμένη (Πολύβ. Ε', 43).

Πρὸς νότον τῆς Ἀπαμείας καὶ Σελευκείας οὐ μακρὰν τῶν ὀχθῶν τοῦ Εὐφράτου ἔκειτο ἡ Ἀνθεμουσία ἢ καὶ Χάραξ Σπασίων καλουμένη, κτίσμα Μακεδόνων (Tacit. Annales VI, 41) κειμένη ἐν τῇ Ἀνθεμουσίᾳ, τῇ χώρᾳ δῆλον ὅτι τῇ ὀνομασθείσῃ ὁμωνύμως τῇ πόλει¹⁾.

Ἐν τῇ Ἀνθεμουσίᾳ ἔκειτο καὶ ἡ πόλις Βάτναι νοτιώτερον τῆς Ἀνθεμουσιάδος, καλουμένη καὶ πόλις Ἀνθεμουσιάδος²⁾. Ὅτι ἡ πόλις ἦν Ἑλληνική, μαρτυρεῖ τοῦτο ῥητῶς ὁ Ἀμμιανὸς Μαρκελλῖνος καλῶν αὐτὴν (XIV, 33) « municipium in Anthemusia

¹⁾ Στράβ. ΙΓ', 748. Ἐκ τοῦ εἰρημένου χωρίου τοῦ Στράβωνος «καὶ περὶ τὴν Ἀνθεμουσίαν ἄλλος (ποταμὸς) Ἀθόρρας... ἢ μὲν οὖν διάβασις τοῦ Εὐφράτου κατὰ τὴν Ἀνθεμουσίαν ἐστὶν αὐτοῖς (τοῖς Σκηνίταις), τόπον τῆς Μεσοποταμίας», δὲν δηλοῦται ἂν οὗτος Ἀνθεμουσίαν καλεῖ πόλιν ἢ χώραν, ἀλλὰ πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἐννοεῖ χώραν. Καὶ παρὰ Πτολεμαίῳ (Ε', 18, 4) Ἀνθεμουσία καλεῖται ἡ χώρα.

²⁾ Ἰσίδ. Χαρακ. Σταθμ. Παρθ. 3.

conditum Macedonum manu priscorum». Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ (ὁ Παραβάτης) ἐν τῇ πρὸς Λιβάνιον ἐπιστολῇ (Ἐπιστ. Ἰουλ. κζ'. Ἰδ. Iul. Imp. opera omnia ἐκδ. Hertlein τόμ. 1 σελ. 517) καλεῖ τὰς Βάτνας χωρίον Ἑλληνικόν («αἶ γε μὴν Βάτναι βαρβαρικὸν ὄνομα τοῦτο χωρίον ἐστὶν Ἑλληνικόν»).

Νοτιώτερον τῶν Βατνῶν ἔκειτο ἡ πόλις Ἰχναί, πόλις Ἑλληνίς, κτίσμα Μακεδόνων¹⁾ κληθὲν ὁμωνύμως ταῖς ἐν Μακεδονίᾳ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἰχναῖς. Νοτιώτερον δὲ ταύτης τὸ

Νικηφόριον, πόλις Ἑλληνίς, κτίσμα Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, ὡς λέγει ὁ Ἰσίδωρος²⁾, βεβαίῳ δὲ ὁ Πλίνιος λέγων (VI, 26) «quod (Nicephorium) Alexander iussit condi propter loci opportunitatem»³⁾, καὶ ὁ Δίων ὁ Κασσιος, ἐν οἷς λέγει (40, 13) «ὁ Κράσσοσ τά τε φρούρια καὶ τὰς πόλεις τὰς Ἑλληνίδας μάλιστα τὰς τε ἄλλας καὶ τὸ Νικηφόριον ὀνομασμένον προσεποιήσατο» (πρβλ. Διόδ. Σικ. ΙΘ', 91 «τῶν ἐν Κάρραις κατοικησμένων Μακεδόνων»).

Νοτιώτερον τοῦ Νικηφορίου ἔκειτο ἡ πόλις Εὐρώπος, κτίσμα Μακεδόνων κληθὲν ὁμωνύμως τῇ ἐν Ἡμαθίᾳ τῆς Μακεδονίας ἢ τῇ ἐν Κυρρηστικῇ τῆς ἄνω Συρίας Εὐρώπῳ, κτισθεῖσα ὑπὸ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος, καλουμένη ὑπὸ τῶν ἐγγχωρίων Δοῦρα (ἢ ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ) διαφέρουσα τῆς ὁμωνύμου ἐπὶ τῷ Τίγρητι (πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ποταμοῦ ἐκτὸς τῶν ὀρίων τῆς Μεσοποταμίας).

Ἐγγὺς Νικηφορίου καὶ Εὐρώπου ἔκειτο ἡ Ἑλληνικὴ πόλις Καλλίνικον κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ Σελεύκου Β' (κατὰ Πασχάλιον χρονικὸν σελ. 330 ἐκδ. Bonn), ἣν τινες θεωροῦσι τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ Νικηφόριον, μὴ λαμβάνοντες ὡς ἀληθῆ τὴν τοῦ Πασχαλίου ἢ Ἀλεξανδρινοῦ χρονικοῦ παράδοσιν⁴⁾.

¹⁾ Ἰσίδωρ. Χαρακ. Παρθ. Σταθμ. 1.

²⁾ Σταθμ. Παρθ. 3.

³⁾ Κατὰ Ἀππιανὸν (Συρ. 57) ἡ πόλις εἶνε κτίσμα Σελεύκου τοῦ Νικάτορος. Ὑπῆρχεν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ἄλλη ὁμωνύμος πόλις, περὶ ἧς ἴδ. κατ.

⁴⁾ Ἰδ. Droysen ἐν εἰρ. τ. σελ. 706. Καὶ ὁ Kiepert ἀποφαίνεται ὑπὲρ τῆς ταυτότητος τῶν δύο ὀνομάτων.

Ἐδεσσα καὶ Νίσιβις. Ὀνομασποτάτη, πόλις ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου κτισθεῖσα, εἶτα δὲ ὑπὸ Σελεύκου τοῦ Νικάτορος αὐξηθεῖσα, εἶνε ἡ Ἐδεσσα, κληθεῖσα ὁμωνύμως τῇ ἀρχαίᾳ τῆς Μακεδονίας πρωτεύουσῃ καὶ Ἀντιόχεια ἡ «μυξοβάρβαρος» μετὰ τὴν πιθανῶς γενομένην ὑπ' ἐκείνου αὐξήσιν τῆς πόλεως¹⁾, καλουμένη δὲ καὶ Καλλιρρόη (Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Καλλιρρόῃ πηγῇ) ἐκ τινος ἐκεῖ πηγῆς (Plin. V, 24. «Edesam, quae quondam Antiochia dicebatur, Callirrhoem a fonte nominatam»²⁾). Ἡ ἐπωνυμία μυξοβάρβαρος ὁλοῖ πάντως ἔτι ἐν Ἐδέσῃ ἐγένετο ἀρχῆθεν ἀνάμιξις Ἑλλήνων καὶ ἐγχωρίων μεγάλη. Τοῦτο δὲ καὶ ἄλλως πιθανώτατον, ἀφοῦ γινώσκουμεν ὅτι αὐτὴ βραδύτερον ἀπετέλεσε κράτος μικρόν, οὗ τινος οἱ ἡγεμόνες διὰ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐδημιούργησαν ἐνταῦθα ἢ προήγαγον τὴν Συριακὴν ἢ Ἀραμαϊκὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν. Ἐν Ἐδέσῃ δὲ ὑπῆρχε κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα ἢ περίφημος Ἑλληνικὴ σχολή (ἢ κληθεῖσα ὕστερον Περσικὴ), ἢ κλεισθεῖσα τῷ 489 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος καὶ μετενεχθεῖσα ὑπὸ τῶν Σύρων εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν κατεχομένην Νίσιβιν.

Ἡ Νίσιβις ἦν πόλις Ἑλληνικὴ κτίσμα τοῦ Σελεύκου, καλου-

¹⁾ Αὕτη ἡ γνώμη τοῦ Droysen (σελ. 707), καθ' ἣν, ἀκριβέστερον ἐκτιθεμένην ἐνταῦθα, ὁ Σελεύκος ἐγγὺς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου κτισθείσης ἀκραιφνῶς Ἑλληνικῆς πόλεως ἔκτισε τὴν Ἀντιόχειαν τὴν *μυξοβάρβαρον*, ἣτις κατὰ μικρὸν ἐνωθεῖσα μετὰ τῆς Ἐδέσσης ἔδωκεν αὐτῇ τὸ ὄνομα Ἀντιόχεια ἢ *μυξοβάρβαρος*.

²⁾ Ἐκ τοῦ ὀνόματος *Καλλιρρόη* παρήχθη βραδύτερον τὸ Ἀραβικὸν ὄνομα τῆς πόλεως *Ρόχα*, ὅπερ ὑπὸ τῶν Τούρκων παρεφθάρη εἰς *Όρφα*. Κατὰ τὸν Kiepert (σελ. 156) τὸ νεώτερον Ἀραβικὸν καὶ Τουρκικὸν ὄνομα προέρχεται οὐχὶ ἐκ τοῦ *Καλλιρρόη*, ἀλλ' ἐκ τῆς προελληνικῆς ὀνομασίας τοῦ τόπου *Όρροί*, ἐξ οὗ προήλθε τὸ Ὄσρόη (Ὄσρονη χώρα). Κατ' ἄλλους τὸ Ὄσρόη καὶ Ὄσρονη προήλθεν ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ πρώτου ἡγεμόνος τῆς χώρας, κατὰ τοὺς Ῥωμαίους ἐνοεῖται χρόνους, Ὄσρόου (Προκ. Περσ. Πόλ. Δ', 17 «Ὄσρονη τε Ὄσρόου ἐπώνυμος ἐστίν, ἀνδρὸς ἐνταῦθα βασιλεύσαντος...»). Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα *Όσρόης*, ὅπερ ὁ Kiepert (ἐν ἐρ. τόπ.) θεωρεῖ ὡς κατὰ συγκοπὴν ἐκ τοῦ Περσικοῦ *Χοσρόης* παραχθέν, ἄλλοι θεωροῦσιν ὡς προερχόμενον ἐκ τοῦ Ὄρρονί, τοῦ ὀνόματος ἄλλον ὅτι τοῦ Συριακοῦ τοῦ Ὄσρόου (Saint-Martin, *Histoire des Arsacides* τόμος 1 σελ. 104).

μένη Ἀντιόχεια ἢ ἐν Μυγδονίᾳ, ὡς ἐκαλεῖτο ὀλόκληρος ἐκείνη ἢ βορειοανατολικὴ Μεσοποταμία ὁμωνύμως τῇ ἐν Μακεδονίᾳ Μυγδονίᾳ καλουμένῃ χώρᾳ, ὅπως καὶ ἐν τῇ ἄνω Συρίᾳ εἶδομεν μετενεχθὲν τὸ ὄνομα Ἡμαθία. Καὶ ἡ Νίσιβις, ὡς ἡ Ἐδεσσα, ἦτο πόλις Ἑλληνικὴ ἅμα καὶ βαρβαρικὴ, ἐγένετο δ' ἐστία Ἑλληνοσυριακῆς παιδεύσεως μετὰ τὴν αὐτῶσε μετάθεσιν τῆς σχολῆς τῆς Ἐδέσσης.

Ἄλλ' ἡ μὲν Νίσιβις συγνότερον ὑπὸ Περσῶν κατεχομένη ἢ ὑπὸ Ἑλλήνων, εἶτα δὲ ἀπὸ τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ὑπὸ Ἀράβων, ἀπεξενώθη σὺν τῷ χρόνῳ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τούναντίον δὲ ἡ Ἐδεσσα, οὕσα μέχρι τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος πάντοτε πόλις Βυζαντινὴ, διετήρησε καὶ ἐπὶ τῆς Ἀραβοκρατίας τὸν Ἑλληνικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα καὶ ἀφοῦ δὲ κατὰ τὸν 10^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἀνεκτῆθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως ἡ Ἀντιόχεια, ἀνέλαβε καὶ διετήρησε τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτῆς ἐπὶ μακρὸν καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι τῶν Σταυροφοριῶν ἦτο πόλις οὐσιωδῶς Ἑλληνικὴ, ὡς ἐν τοῖς περαιτέρω ρηθήσεται. Τὸν δὲ κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους πρὸ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως τοῦ 7^{ου} μ. Χ. αἰῶνος ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς πόλεως μαρτυρεῖ ἢ κατὰ τὸν 6^{ον} μ. Χ. αἰῶνα ἐν τοῖς Περσικοῖς πολέμοις τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἐπιδειχθεῖσα μεγάλη ἀφοσίωσις πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος καὶ τὸ τρανότατα ἐπιδειχθὲν αἶσθημα συμπαθείας πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς πληθυσμοὺς τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν κυριευομένων πόλεων καὶ ἰδίᾳ πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν Περσῶν αἰχμαλωτισθέντας Ἀντιοχείας. Ἐνῶ ἡ πόλις εἶχε παραδοθῆ εἰς τοὺς Πέρσας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ἀβγάρου (τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν ἐκ τῶν πρὸς τὸν Χριστὸν θρυλουμένων σχέσεων αὐτοῦ ἡγεμόνος τῆς Ἐδέσσης), μετὰ πολὺν χρόνον οἱ Ἐδεσσηνοὶ (λέγει ὁ Προκόπιος Περσ. πολ. Β', 12) «ἀνελόντες τῶν βαρβάρων τοὺς σφίσι ἐνδημοῦντας φρουρούς, ἐνέδοσαν Ῥωμαίοις τὴν πόλιν». Καὶ τοῦτο μὲν φαίνεται, ὅτι ἐγένετο πρὶν ἢ ἄρξηται ἢ μεταξὺ Ὀρθοδόξων καὶ μονοφυσιτῶν Ἀραμαίων διάστασις, ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ ἐπῆλθεν ἡ διάστασις αὕτη καὶ κέν-

τρον τῶν Ἀραμαίων ἐγένετο ἡ Νίσιδης, ἡ Ἐδεσσα τοσοῦτον ἔμεινε πιστὴ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, ὥστε ἐν τῷ πολέμῳ τῷ μεταξὺ Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ Χοσρόου Α' (541-546 μ. Χ.) αὐτὸς ὁ δῆμος τῆς πόλεως, οὐδὲ τῶν ποιμένων ἐξαιρουμένων, ἐπολέμει γενναίως μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἔξοδόν τε ποιησάμενος καὶ ἐκ τοῦ συστάδην μαχόμενος, ὅπερ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἐν πόλει ἐχούσῃ Ἀραμαϊκὸν πληθυσμὸν ἰσχυρόν, εὐμενῶς διακείμενον πάντοτε πρὸς τοὺς Πέρσας. Περὶ δὲ τῆς πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν Περσῶν αἰχμαλωτισθέντας ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ Ἀντιοχέας δειχθείσης συμπαθείας τῶν Ἐδεσσηνῶν λέγει ὁ Προκόπιος (Περσ. πόλ. Β', 13) «τούς τε Ἀντιοχέων αἰχμαλώτους ἀποδίδουσαι (δηλαδὴ ἀντὶ χρήματος ἀφιέναι ἐλευθέρους) ἀπαντας ἤθελεν (ὁ Χοσρόης), ὅπερ Ἐδεσσηνοὶ ἐπειδὴ ἔμαθον προθυμίαν ἐπεδείξαντο ἀκοῆς κρείσσω· οὐ γὰρ ἦν οὐδεὶς, ὃς οὐ τὰ λύτρα ἐν τῷ ἱερῷ φέρων ὑπὲρ τούτων δὴ τῶν αἰχμαλώτων κατὰ λόγον τῆς οὐσίας κατέθετο. Εἰσὶ δὲ οἷς καὶ μᾶλλον ἢ κατὰ λόγον ταῦτα ἐπράσσετο. Αἶ τε γὰρ ἐταῖραι τὸν κόσμον ἀφελοῦσαι, ὅσος αὐταῖς ἐν τῷ σώματι ἦν, ἐνταῦθα ἐρρίπτου, καὶ εἴτε γεωργῶ ἐπίπλου ἢ ἀργυρίου σπανίζοντι ὄνος ἢ προβάτιον ἦν, τοῦτο δὴ εἰς τὸ ἱερὸν σπουδῆ πολλῇ ἦγεν. Ἀθροίζεται μὲν οὖν χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου καὶ ἄλλων χρημάτων πάμπλου πληθός».

Ἄλλ' ἡ Ἐδεσσα ἦν ἀρχῆθεν, ὡς εἴρηται, μιζοβάρβαρος ἔχουσα καὶ Ἀραμαϊκὸν πληθυσμὸν. Ἐντεῦθεν καὶ ἐν τοῖς Χριστιανικοῖς ἔτι χρόνοις, τοῦλάχιστον τοῖς πρὸ τοῦ 489 μ. Χ. (ὅτε ἐκλείσθη ἡ ἐνταῦθα Ἑλληνικὴ ἢ Περσικὴ καλουμένη σχολὴ τῶν Ἀραμαίων), ἡ πόλις ἦν καὶ διγλωσσος, λαλουμένης πρὸς τῆ ἑλληνικῇ καὶ τῆς Ἀραμαϊκῆς. Τοῦ τοιοῦτου διγλώσσου ἴχνη εὐρίσκομεν καὶ ἐν τοπικαῖς τῆς πόλεως ὀνομασίαις. Οὕτως εὐρίσκομεν τόπον καλούμενον *Τριπυργίαν* (Προκ. Περ. πολ. Β', 27¹⁾)

¹⁾ Τριπυργίαν ἀναφέρει ὁ Ξενοφῶν ἐν Αἰγίνῃ (Ξεν. Ἑλλ. Ε', 1, 10), ὅθεν λαβὼν ἀφορμὴν πλημμελῶς ὁ Ἑρρίκος Στέφανος (ἐν λ. Τριπυργία) λέγει ὅτι ὁ Προκόπιος ἔμι-

καὶ (Προκ. Περ. πολ. Β', 7) κτίριον καλούμενον Ἀντίφορον (πάντως οὕτω κληθὲν ὡς ἀπέναντι τοῦ φόρου ἐκτισμένον), ἀλλὰ καὶ πύλας Συρίας (Περσ. πόλ. Β', 27), ὅπερ πάντως μὴ ἐν Ἑλληνικόν, εἶνε ἰσῶς Ἀραμαϊκόν (πρὸς καὶ Βαρλααμοῦ πύλαι αὐτόθι).

Ἄλλαι πόλεις Ἑλληνικαὶ τῆς Μεσοποταμίας.

Μεταξὺ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μεσοποταμίας ἀξιολογωτάτη ὑπὸ ἔποψιν τῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἱστορίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶνε καὶ αἱ Κάρραι. Ἡ πόλις αὕτη, ἡ ἀρχαιοτάτη Ἀραμαϊκὴ πόλις Χαρράν, μία τῶν ὀλιγίστων ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ ὑπαρχουσῶν πόλεων, ἐξηλληνίσθη τελείως δι' ἀποικισμοῦ Μακεδονικοῦ (Δίων Κάσσιος ΛΖ', 5 «Καρραῖοι Μακεδόνων τε ἀποικοὶ ὄντες»). Αἱ Κάρραι διετήρησαν τὸν Ἑλληνισμὸν αὐτῶν καὶ κατὰ τοὺς Ἀραβικοὺς ἔτι χρόνους, ὅτε κατέστησαν ἐστία Ἑλληνικῆς παιδείας ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ τῷ κράτει τῶν Καλιφῶν.

Νικηφόριον τὸ παρὰ τὴν Ἐδεσσαν γνωστὴ ἐν τοῖς Βυζαντινοῖς χρόνοις ὑπὸ τὸ ὄνομα Κωνσταντίνα (Στέφ. Βυζ. ἐν λέξει Νικηφόριον «οὕτως ἢ Κωνσταντίνα ἢ περὶ Ἐδεσσαν πόλις»). Τῆς πόλεως ταύτης συχνότατα μνημονεύει ὁ Προκόπιος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Περσικῶν πολέμων (ἄπαξ δὲ καὶ ἐν τῷ περὶ κτισμάτων Β', 5).

Καὶ τὸ περίφημον δ' ἐν Μεσοποταμίᾳ ἐν τοῖς ὄροις τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ κράτους φρούριον *Δάρας*, τὸ κληθὲν ἀπὸ

μῆθη τὸν Ξενοφῶντα (ὅτι ἔλαβε τὸ ὄνομα παρ' αὐτοῦ). *Τριπυργία*, ὅπως καὶ τετράπολις ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ χρονολογίᾳ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ Μυτιλήνης ὡς τόπος ἐν Ἀμιῶν, διατηρεῖται δὲ τὸ ὄνομα ἐν τῇ σφαιρομένη μέχρι νῦν Ἀραμαϊκῇ μεταφράσει τῆς χρονολογίας ταύτης (τοῦ Ἑλληνικοῦ πρωτοτύπου ἀπολομένου) ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αὐτοῦ μορφῇ. Ἰδ. *The Syriac Chronicle known as that of Zachariah of Mitylene*, translated into English by F. I. Hamilton and E. W. Brooks M. A. London 1889. Ἀναφέρεται δὲ καὶ ἄλλη λέξις τοπικῆ Ἑλληνικῆ «τετραμόδος» (= τεσσάρων ὁδῶν διασταύρωσις). Ἡ λέξις ἐσώθη ἐν μορφῇ Λατινικῇ «tetramphodus» ἐν τῇ περιωθεσίᾳ ἡμῶν Βατικανῆ μεταφράσει τοῦ ὑπὸ τοῦ Μάρκου τοῦ Διακόνου συγγραφέντος βίου Πορφυρίου ἐπισκόπου Γάζης (κεφ. 59).

τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α' Ἀναστασιόπολις ἢ Ἀναστασιούπολις θεωρεῖτο κτίσμα Ἀλεξάνδρου (Μαλαλ. σ. 399 ἔκδ. Bonn)¹⁾. Ἄλλη πόλις ἐν Μυγδονίᾳ τῆς Μεσοποταμίας κειμένη ἦν Ἀλεξάνδρεια (Plin. 13), ἣτις φαίνεται ὅτι ὠνομάζετο βραδύτερον καὶ Ἀλεξανδριάνα (Θεοφύλ. Σιμοκ. Ἐπ. 219 ἔκδ. Bonn), πρβλ. Θεοφάν. τόμ. 1, σελ. 410 ἔκδ. Bonn ἐν τόπῳ α' Ἀλεξανδρίνης (ἴσως Ἀλεξανδρίνοις) ὀνομαζομένων».

Κατὰ Πλίνιον (VI (27) 117) ἐν τοῖς ἔνδον τῆς Μεσοποταμίας ἐν μέσῳ τῶν Σκηνητῶν Ἀράβων ἦν πόλις Ἀντιόχεια Ἀραβίς καλουμένη, κτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς Μεσοποταμίας Νικάτορος, ἐγγὺς δὲ ταύτης Διοσπάγη, Πολυτέλεια, Στρατονίκεια καὶ Ἀνθεμοῦς (ἄγνωστον ἂν ἦτο ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν πρότερον μνημονευθεῖσαν ἢ διάφορος ταύτης).

Ἐκτὸς τῶν πόλεων καὶ ποταμοὶ ἀναφέρονται ἐν Μεσοποταμίᾳ φέροντες Ἑλληνικὰ ὀνόματα, ἅτινα ἀντικατέστησαν τὰ πρῶην Ἀραμαϊκὰ. Οὕτως ὁ πρότερον Βαλίχος (Μαλίχος = βασιλεύς;) ἢ Βέλῆς ἢ Βελίας καὶ Βαλίασσος (ἐκ τοῦ Βέλ = κύριος;) καλούμενος ποταμὸς μετωνομάσθη Βασιλείος, ὁ Δαῖσάν = Σκίρτος, ὁ Ζάβας ἢ Ζαβάτης = Δύκος. Καθόλου δὲ ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς καὶ τοῖς ἀρχαιότεροις Ῥωμαῖκοῖς χρόνοις ἡ Μεσοποταμία, καὶ χωρὶς ὁ ἀρχαῖος ἐγγῶριος λαὸς νὰ ἀφομοιωθῆ τελείως πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἦν χώρα Ἑλληνικὴ τοῦ κυριωτάτου ὑπὸ ἔποψιν ὕλικῆς δυνάμεως καὶ πλούτου, μάλιστα δὲ δυνάμεως ἠθικῆς, πνευματικῆς καὶ πολιτικῆς λαοῦ ὄντος Ἑλληνικοῦ (ἰδ. Δίωνα Κάσσιον Μ', 13 «Τῶν γὰρ Μακεδόνων καὶ τῶν ἄλλων τῶν συστρατευσάντων σφίσιν Ἑλλήνων ἄποικοι πολλοὶ (ἐν Μεσοποταμίᾳ) βία (τῶν Πάρθων) ἀχθόμενοι καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους ὡς καὶ φιλέλληνας πολλὰ ἐλπίζοντες οὐκ ἀκουσίως μεθίσταντο»).

¹⁾ Τὸ ὄνομα μετεποιήθη, φαίνεται, βραδύτερον εἰς Δοράς (διότι οὕτως ἔχει τὸ ὄνομα παρὰ Μαλαλῆ σελ. 399 ἔκδ. Bonn « τὸ δὲ αὐτὸ χωρίον διὰ τοῦτο ἐκλήθη Δοραὶ ὑπὸ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνα, διότι τὸν βασιλεῖα Περσῶν ἐκεῖ συνελάβετο »).

Ἡ πολιτικὴ θέσις τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἐν Μεσοποταμίᾳ, Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ.

Συγκεφαλαιῶντες τὰ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Μεσοποταμίας ἐννοοῦμεν τὴν μεγάλην σημασίαν, ἣν εἶχον αὐταὶ ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τοῦ ἐξελληνισμοῦ ταύτης, ἰδίως τῆς ἄνω Μεσοποταμίας, ἐν ᾗ πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀποικισμοῦ σχεδὸν δὲν ὑπῆρχον πόλεις. Ἡ δὲ τῶν τοιούτων πόλεων σημασία καὶ σπουδαιότης ἐν τῷ καθόλου βίῳ τῆς χώρας ταύτης, ὡς καὶ ἡ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ Ἑλληνικῶν πόλεων ἐν τῷ καθόλου βίῳ τῶν αὐτῶν χωρῶν, ἔτι μείζονα προσκτᾶται δύναμιν ὡς πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τὸν διαδοθέντα δι' αὐτῶν εἰς τὰς εἰρημένας χώρας, ὅταν ἀναλογισθῶμεν ὅτι αἱ πόλεις αὐταὶ ἢ τοῦλάχιστον αἱ πλείσται αὐτῶν ἦσαν αὐτοπόλεις, πόλεις δηλονότι, ὧν ἐκάστη μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀπετέλει ἴδιον κράτος, οὐδαμῶς κωλυομένη (εἰμὴ παροδικῶς μόνον, ὡς ἐγένετο ἐν τισιν Ἑλληνικαῖς πόλεσι τῆς Παλαιστίνης, αἵτινες ὑπέκυψαν εἰς τὴν βίαν καὶ τὸ κράτος τῶν Ἰουδαίων) ἐν τῇ διηνεκεῖ ἀναπτύξει τοῦ ἐθνικοῦ, πολιτικοῦ καὶ πνευματικοῦ βίου αὐτῶν ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὰς ἐθνῶν καὶ ἡγεμόνων, βασιλέων ἢ ἐθναρχῶν ἢ τετραρχῶν καλουμένων.

Ἡ τοιαύτη αὐτοτέλεια καὶ αὐτονομία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἦν ἡ αἰτία ἅμα καὶ δὲ καὶ ἀναγκαῖος ὄρος τῆς ταχείας ἀναπτύξεως αὐτῶν, διότι οὕτω μόνον προσειλύοντο εὐκόλως Ἑλληνες ἀποικοὶ ἐκ τῶν κυρίως Ἑλληνικῶν χωρῶν. Οἱ δὲ Σελευκίδαι βασιλεῖς, θεωροῦντες καὶ τοὺς κατὰ τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν διεσπαρμένους Ἰουδαίους ὡς στοιχείον ἐργατικὸν καὶ χρήσιμον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορίας καὶ βιομηχανίας ἐν ταῖς πόλεσιν, ἐπέτρεψαν τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Ἰουδαίων ἐν ταῖς ὑπ' αὐτῶν κτιζομέναις ἢ ἀνακαινιζομέναις πόλεσι, παρέχοντες αὐτοῖς ἰσοπολιτεῖαν πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Ἄλλ' αἱ τοιαῦται πόλεις οὐδαμοῦ ἐν οὐδεμιᾷ πόλει ἐπήνεγκον τὴν ὑπεροχὴν τῶν Ἰουδαίων· τούναντίον δὲ πανταχοῦ οὗτοι ἀπετέλουν τὴν μειονότητα

καὶ ἐξετίθεντο ἐνίοτε εἰς αἰματηροὺς διωγμοὺς ἐν τε Δαμασκῷ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν. Ἡ τοιαύτη αὐτονομία τῶν πόλεων, ἡ καθιστῶσα αὐτὰς αὐτοπόλεις ἤτοι πολιτείας ἢ κράτη αὐτοτελῆ, ἐτύγγανε βραδύτερον εὐμενοὺς προστασίας καὶ ἐκ μέρους τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἐν ταῖς πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Συρίας συνθήκαις αὐτῶν ἰδιαίτερον ἐπεδείκνυντο πρόνοιαν ὑπὲρ τῶν πόλεων τούτων¹⁾. Καὶ οἱ Πάρθοι δὲ οἱ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ὑποτάξαντες μέρη τινὰ τῆς Μεσοποταμίας ἐσεβάσθησαν τὴν αὐτονομίαν τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνικῶν πόλεων, εἰ καὶ αὐταί, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, ἐθεώρουν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν μᾶλλον ἀσφαλῆ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ῥωμαίων καὶ προετίμων τὴν τούτων ἀρχὴν τῆς τῶν Πάρθων δυναστείας. Ὅτε δὲ κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος) Ἰουδαῖοι διὰ τῆς νικηφόρου αὐτῶν ἐναντίον τῶν Σελευκιδῶν ἐπαναστάσεως γενόμενοι ἐλεύθεροι ἴδρυσαν νέον Ἰουδαϊκὸν κράτος ἢ βασιλείον, αἱ πόλεις αἱ Ἑλληνικαὶ τῆς Παλαιστίνης ὑπέκυψαν εἰς τὸ κράτος αὐτῶν, καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν φαίνεται ὅτι κατεδυναστεύοντο ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' εἶτα κατὰ μικρὸν κατέστησαν ὅλως ἐλεύθεραι καὶ συνέστησαν ἐν τῇ βορείᾳ Παλαιστίνῃ τὴν ἀξιομνημόνευτον συμπολιτείαν τῆς Δεκαπόλεως,

§) ἢ¹⁾ Φαίνεται ὅτι αἱ αὐτόνομοι πόλεις ἐτέλουν τινὰ φόρον εἰς τοὺς βασιλεῖς ἢ ἄρχοντας (ἐθναρχας, τετραρχας) τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἦσαν ἰδρυμέναι (ιδ. Πολυβ. ΚΒ', 78) ἀλλὰ δὲν εἶναι σαφῶς γνωστὸν ἂν τοῦτο ἐγένετο πάντοτε καὶ πανταχοῦ. Ἄλλως αἱ πόλεις καὶ διὰ τοῦ δικαιώματος τῆς ἀσυλίας καὶ διὰ τῆς μετὰ τοῦ δικαιώματος τούτου συνδεομένης ἰδιότητος τῆς ἱερότητος ὡς «ἱεραὶ καὶ ἄσυλοι» ἢ καὶ «ἱεραὶ καὶ αὐτόνομοι» ἦσαν ἠσφαλισμένοι ἐναντίον τῶν ἐπεμβάσεων ξένης ἀρχῆς. Καὶ αὐταὶ δὲ αἱ τιμητικαὶ προσωνυμίαι «μητρόπολις» (ἢ ἡ συνήθης ἐν Παλαιστίνῃ πρὸ πάντων τιμητικὴ προσωνυμία «μητροκομία»), δὲν εἶχον σημασίαν διοικητικὴν, δὲν ἐσήμαινον διοικητικῶν περιφερειῶν πρωτευούσας, ἀλλ' ἦσαν ἁπλῶς τιμῆς χάριν εἰς τὰς αὐτόνομους πόλεις ἀπέναντι τῆς ὅλης περιοχῆς τοῦ αὐτονόμου αὐτῶν κράτους διδόμεναι προσωνυμίαι (ἐντεῦθεν καὶ ἡ προσωνυμία «μητρόπολις αὐτόνομος»). Ὡς δὲ γίνεται δῆλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω περὶ ἐκείτης τῶν ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ἑλληνικῶν πόλεων εἰρημένων, αἱ πόλεις αὐταὶ εἶχον καὶ ἴδια νομίσματα καὶ ἴδιαν ἐκάστη χρονολογίαν, καίπερ ἐν γενικῇ χρησῇ οὐσας καὶ τῆς κοινῆς τοῖς πᾶσι χρονολογίας τῶν Σελευκιδῶν, τῆς χρησῆν ποιεῖται καὶ αὐτὸς ὁ Ἰουδαῖος Ἑλληνοστῆς Ἰώσηπος.

τὴν ἀποβλέπουσαν εἰς τὴν διατήρησιν τῆς αὐτονομίας τῶν ἐν τῇ βορειανατολικῇ Παλαιστίνῃ Ἑλληνικῶν πόλεων ἐναντίον τῶν περὶ αὐτὰς βασιλέων, ἐθναρχῶν καὶ τετραρχῶν. Ὅτε δὲ κυρίως Συρία ἐγένετο Ῥωμαϊκὴ ἐπαρχία, αἱ πόλεις αἱ Ἑλληνικαὶ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν ἐτι τοῦ ἐν Συρίᾳ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου διετήρουν τὴν αὐτονομίαν αὐτῶν· διὰ τοῦτο δέ, ὡς εἶδομεν ἤδη, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου αἱ εἰς τὴν μερίδα τοῦ Ἀρχελάου λαχοῦσαι Ἑλληνικαὶ πόλεις ἐνήργησαν ν' ἀποσπασθῶσιν ἀπὸ τοῦ κράτους τοῦ Ἀρχελάου καὶ νὰ ὑπαχθῶσιν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τοῦ Ῥωμαίου ἀνθυπάτου τῆς Συρίας. Ἡ αὐτονομία δὲ αὕτη ἢ ὑπὸ τὴν ἀρχὴν τῶν Ῥωμαίων διετηρήθη καὶ καθ' ἅπαντας τοὺς χρόνους τῆς αὐτοκρατορίας καί, ὡς ἐγένετο δῆλον ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένων, μέχρι τοῦ τέλους περίπου τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος, ἐπὶ τῶν χρόνων ἰδίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ αἱ Ἑλληνικαὶ πόλεις ἦσαν αὐτόνομοι ἔχουσαι τὰς αὐτόνομους αὐτῶν πολιτειακὰς ἀρχάς, ἰδίᾳ τὴν βουλὴν, καὶ ἀποτελοῦσαι δῆμον, ὃς ἐθεωρεῖτο κύριος τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος αἱ ἀφομοιωτικαὶ διοικητικαὶ διατάξεις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως, ὁ Θεοδοσιανὸς κῶδιξ καὶ βραδύτερον ἡ Ἰουστινιάνειος νομοθεσία, ἐπήνεγκον κατὰ μικρὸν τὴν κατάργησιν τῆς αὐτονομίας καὶ τὴν πολιτικὴν καὶ διοικητικὴν ἀφομοίωσιν τῶν λαῶν τῶν πόλεων πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς χώρας.

Ἡ τοιαύτη αὐτονομία τῶν πόλεων ἢ ἐπὶ αἰῶνας διατηρηθεῖσα συνετέλεσεν ἰσχυρῶς εἰς τὴν ἐν ταύταις ἀνάπτυξιν ζωηροῦ πνευματικοῦ βίου Ἑλληνικοῦ καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἄλλ' εἶναι ἤδη καιρὸς νὰ πραγματευθῶμεν εἰδικώτερον τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἐν ᾧ τρανότατα μαρτυρεῖται τὸ μέγα κράτος τοῦ ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ἑλληνισμοῦ, ἰδίᾳ ἐκ τοῦ μεγάλου πλήθους τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκπροσωποῦντων ἐν ταῖς χώραις ταύταις τὴν Ἑλληνικὴν παιδείαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ φιλολογίαν, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐπιστήμην, τῶν διαπρεπῶς εὐδοκιμησάντων ἐν αὐτοῖς εἴτε ἐν τῇ ἰδίᾳ

αὐτῶν πατρίδι (ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις) εἴτε ἐκτὸς αὐτῆς ἐν τοῖς μεγάλοις πνευματικοῖς κέντροις τοῦ Ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ περιβαλόντων ἀφθίτῳ αἴγλῃ καὶ δόξῃ τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν μνημονευθεισῶν χωρῶν καὶ ἐμπεδωσάντων ἐν αὐτοῖς τὸ πνευματικὸν κράτος καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

*Β'. Πνευματικὴ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτοι τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ.
Οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς τῶν χωρῶν τούτων.*

Τὸ κεφάλαιον τοῦτο τῆς ἱστορίας τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἦτοι τῆς ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας τῆς ἀκμασάσης ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ καὶ μαρτυροῦσης εἴπερ τι ἄλλο τὸν τέλειον ἐξελληνισμὸν τῶν χωρῶν τούτων, ὑπὸ ἔποψιν ἰδίᾳ πνευματικῆν, διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, 1) εἰς τὸ τῆς ἐθνικῆς καλουμένης ἦτοι μὴ Χριστιανικῆς γραμματείας καὶ 2) εἰς τὸ τῆς Χριστιανικῆς. Ἡ ἐθνικὴ πάλιν Ἑλληνικὴ γραμματεία ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο χρονικὰς περιόδους, εἰς τὴν πρὸ Χριστοῦ ἢ πρὸ τῶν χρόνων τοῦ Αὐγούστου, κυρίως εἰπεῖν τὴν πρὸ τῆς ἐντελοῦς εἰς Ῥωμαίους ὑποταγῆς τῶν εἰρημένων χωρῶν, τὴν περίοδον δηλονότι τὴν Ἑλληνομακεδονικὴν ἢ ὡς λέγεται συνήθως τὴν Ἀλεξανδρινήν, καὶ εἰς τὴν περίοδον τὴν μετὰ Χριστόν, ἣτις εἶναι ἡ Ἑλληνορρωμαϊκὴ περίοδος. Ἐν ἀμφοτέραις ταύταις ταῖς περιόδοις τῆς προχριστιανικῆς γραμματείας ἅπας ὁ πνευματικὸς βίος τῶν εἰρημένων χωρῶν (ἐξαιρουμένης τῆς Ἰουδαίας) εἶναι ἀκραιφνῶς Ἑλληνικός, πᾶσα παιδείσις καὶ γραμματεία (ἐν μέρει δὲ καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἑβραίοις) καὶ ἡ γλῶσσα αὐτὴ τῆς παιδείσεως καὶ γραμματείας εἶναι Ἑλληνική. Ἐκτὸς τοῦ Ἑλληνισμοῦ οὐδεμία ὑπάρχει ἐτέρα δύναμις (πλὴν τῆς τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἐθνικῆς θρησκείας τῶν Ἑβραίων) οὐδεμία παιδείσις ἢ γραμματεία, Ἀραμαϊκὴ ἢ ἄλλη (πλὴν καὶ ἐνταῦθα τῆς Ἑβραϊκῆς λαμβανούσης

καὶ ταύτης τύπον καὶ γλῶσσαν Ἑλληνικὴν). Πᾶσαι αἱ ὀνομασται πόλεις τῶν εἰρημένων χωρῶν, Ἀντιόχεια, Δαμασκός, Τύρος, Ἐδεσσα, Κάρραι, Σελεύκεια καθίστανται ἐστὶναι τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, ἰδίᾳ δὲ αἱ Ἑλληνικαὶ σχολαὶ τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Τύρου ἀμιλλῶνται κατὰ τὴν ἀκμὴν πρὸς τὰς σχολὰς τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ταῖς σχολαῖς δὲ ταύταις, εἴτα δὲ καὶ ἐν Ἀθήναις, παιδεύονται μεγάλοι διάνοιαι παντὸς εἶδους συγγραφέων, φιλοσόφων, ῥητόρων, σοφιστῶν, ἱστορικῶν, γεωγράφων, μαθηματικῶν, ἀστρονόμων. Δὲν ἐσώθησαν μέχρι ἡμῶν τὰ ὀνόματα ἀπάντων τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων διαπρεψάντων ἀνδρῶν τῶν καταγομένων ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος χωρῶν, πολλῶν δ' ὀλιγώτερον τὰ συγγράμματα πάντων. Ὅμως καὶ τὰ μέχρι νῦν σωθέντα ὀνόματα τῶν συγγραφέων, ὡς καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν καταλειφθέντα συγγράμματα ἢ τὰ ἀποσπάσματα αὐτῶν, ἢ καὶ τὰ ὀνόματα ἀπλῶς τῶν παντελῶς ἀπολομένων μαρτυροῦσι τρανῶς καὶ εὐγλώττως τὸ μέγεθος τῆς πνευματικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς μνημονευθείσαις χώραις, ἀποδεικνύοντα ὅτι αὗται καὶ ὑπὸ ἔποψιν ὕλικου πληθυσμοῦ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὑπὸ ἔποψιν πνευματικῆς δυνάμεως ἀπετέλουν ἀληθῆ Ἀσιατικὴν Ἑλλάδα, τὴν Μεγάλην Ἑλλάδα τῶν Ἑλληνομακεδονικῶν καὶ τῶν Ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων.

Τὰ ὀνόματα τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκπροσωποῦντων τὴν ἐθνικὴν λεγομένην παιδείσιν καὶ γραμματείαν ἐκτίθενται ἐνταῦθα κατὰ τάξιν οὐχὶ αὐστηρῶς χρονολογικὴν, ἀλλ' ἀκριβῶς ἀλφαβητικὴν ἐν ἑκατέρᾳ τῶν μνημονευθεισῶν δύο περιόδων.

1) Περίοδος Α' (ἡ Ἀλεξανδρινή).

1) Αἰθίοψ ὁ ἀπὸ Πτολεμαῖδος, φιλόσοφος μαθητὴς τοῦ Ἀριστίππου τοῦ νεωτέρου, ἐγγόνου τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Κυρηναϊκῆς σχολῆς τοῦ ἐπικαλουμένου (*Μητροδιδάκτου*). Ἐζήσῃ περὶ τὰ τέλη τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος. Ἰδ. περὶ αὐτοῦ Διογ. Λαερτ. Β. Φιλ. 2, 8. Ἀρ. 7.

2) Ἀντίοχος ὁ Ἀσκαλωνίτης, φιλόσοφος Ἀκαδημεικὸς (ὁ ἀπὸ Ἀκαδημείας), εἶτα δὲ καὶ Ἐκλεκτικὸς, μικρὸν πρὸ τοῦ Στράβωνος γεγονώς (Στράβ. ΙΓ', 759), μαθητὴς Φίλωνος τοῦ Ἀκαδημεικοῦ τοῦ Λαρισαίου καὶ Μνησάρχου τοῦ Στωϊκοῦ, μέγας μεταρρυθμιστὴς τῆς φιλοσοφίας τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἀφοῦ καταπολεμήσας τὴν πρὸς σκέψιν τάσιν τῆς Νέας Ἀκαδημείας ἰδρύσει τὴν σχολὴν τῶν Ἐκλεκτικῶν, ἐν ἣ δια τοῦ καθορισμοῦ τῶν κοινῶν ἀρχῶν πάντων τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων ἤθελε νὰ ἐνώσῃ καὶ νὰ συγχωνεύσῃ πάσας τὰς σχολὰς ἐν τῇ Ἀκαδημεικῇ, ἀπομακρύνων αὐτὴν τῆς ὁδοῦ τῆς σκέψεως (τοῦ σκεπτικισμοῦ). Διδάσκων ἐν Ἀθήναις εἶχε μαθητὰς καὶ τοὺς περιωνύμους Ῥωμαίους φιλοσόφους καὶ πολυτίστορας ἀνδρας, τὸν Οὐάρωνα καὶ τὸν Κικέρωνα, ὅστις μετὰ σεβασμοῦ μνημονεῦει τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνδρὸς καλῶν αὐτὸν ἐπισημότατον καὶ περιουστάτον φιλόσοφον τῆς παλαιᾶς Ἀκαδημείας (nobilissimum et prudentissimum philosophum). Ὡς ἐκ τῆς μεγάλης αὐτοῦ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ μεταρρυθμιστικῆς ἐνεργείας περιελθὼν εἰς σύγκρουσιν πρὸς πολλοὺς τῶν συγχρόνων φιλοσόφων καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ Φίλωνα συνέγραψε πολλὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας, πολεμικὰς, ὧν ἡ σπουδαιοτάτη, ἡ πρὸς τὸν ἴδιον διδάσκαλον Φίλωνα τὸν Λαρισαῖον, ἐκλήθη Σῶσος πρὸς τιμὴν τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ (Ἀσκαλωνίτου) Στωϊκοῦ φιλοσόφου Σώσου. Τὰ ῥητῶς μνημονεύμενα συγγράμματα αὐτοῦ εἶναι, πλὴν τοῦ «Σώσου», τὰ «Περὶ τελῶν», «Κατὰ ἀκαταληψίας», «Περὶ Θεῶν», «Τὰ Κανονικά», καὶ τισ περὶ συμφωνίας τῶν Στωϊκῶν καὶ τῶν Περιπατητικῶν εἰς τὸν Ῥωμαῖον Βάλβον ἀφιερωμένη πραγματεία. Εἰκάζεται δὲ ὅτι συνέγραψε καὶ περὶ Λογικῆς καὶ Φυσικῆς¹⁾.

Τὰ πλεῖστα τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων τοῦ Κικέρωνος γέμουσιν ἐρασιμαμάτων ἀπὸ τοῦ Ἀντίοχου. Τοσοῦτον δὲ ποικίλη καὶ πολυμερὴς καὶ πλουσία καταδείκνυνται ἡ τούτων πηγὴ, ὥστε

¹⁾Franz Susemihl, Geschichte der Griech. Litterat. in der Alexandrin Zeit. II 288 σημ.

νεώτεροι κριτικοὶ φιλόλογοι μεγάλοι ἀπεφάναντο γνώμην ὅτι ὁ Α. ἐν μεγάλῃ τινὶ φιλοσοφικῇ πραγματείᾳ εἶχε περιλάβει τὴν γνώμην τῶν μέχρι αὐτοῦ φιλοσοφούντων Ἑλλήνων συγγραφέας οὕτως εἶδος ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἀξιοσημείωτον δὲ ὅτι ὁ μέγας οὗτος Ἕλληνας φιλόσοφος τοσοῦτον ἦν Ἕλληνας καὶ τὴν γλῶσσαν, ὥστε κατέκρινε καὶ αὐτὸν τὸν Ζήνωννα, τὸν μέγαν ἰδρυτὴν τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, ὡς Φοινικίζοντα τὴν γλῶσσαν (ὡς γνωστὸν ὁ Ζήνων ἦν ἀπὸ Κιτίου τῆς Κύπρου, ἐν ἣ πόλει ὁ πληθυσμὸς ἦν ἀνάμικτος ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ Φοινίκων).

Ὁ Ἀντίοχος, ὅπως πολλοὶ τῶν συγχρόνων αὐτοῦ φιλοσόφων, ἔνεκα τῶν πρὸς μεγάλους Ῥωμαίους (μάλιστα πρὸς τὸν Λευκόλλον καὶ Κικέρωνα) σχέσεων αὐτοῦ μετέσχεν ἐνεργῶς καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν χρόνων αὐτοῦ ὡς Ἕλληνας πολιτευόμενος, ἐκτελέσας διάφορους πρεσβείας εἰς Ῥώμην καὶ παρακολουθήσας τῷ Λευκόλλῳ ἐν τῇ τούτου ἐπὶ τὴν Ἀσίαν στρατείᾳ.

3) Ἀντίπατρος ὁ Σιδώνιος ποιητὴς ἐπιγραμμάτων χαριέστατος, οὗ σφύζονται ἔτι ἱκανὰ ἐπιγράμματα ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνθολογίᾳ διακρινόμενα ἐπὶ τῇ ποιητικῇ ἐξάρσει καὶ τῷ πλούτῳ τῶν ποιητικῶν ἐκφράσεων. Ἐζήσῃ περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος.

4) Ἀντίπατρος ὁ Τύριος φιλόσοφος Στωϊκὸς ἤκμασε κατὰ τὸν 1 π. Χ. αἰῶνα, φίλος γενόμενος τοῦ Κάτωνος τοῦ Νεωτέρου (τοῦ Στωϊκοῦ) «τοῖς τοῦ Ἀντιπάτρου μάλιστα ἠθικοῖς καὶ πολιτικοῖς δόγμασι συμφυομένου» (Πλουτ. Β. Κάτ. νεωτ.). Ἐτελεύτησεν ἐν Ἀθήναις, ἐνθα ἐδίδασκε, συνέγραψε δὲ πλεῖστα ἔργα, ἐξ ὧν μνημονεύονται ἰδίᾳ τὸ «Περὶ καθηκόντων» καὶ τὸ «Περὶ κόσμου» ἐν 10 βιβλίοις ὡς εἰκάζεται «περὶ οὐσίας», «περὶ ψυχῆς». Τοῦ Ἀντιπάτρου μνημονεῦει καὶ ὁ Στράβων ΙΓ', 757.

5) Ἀντίπατρος ὁ Δαμασκηνός, πατὴρ τοῦ περιφήμου Νικολάου τοῦ Δαμασκηνοῦ (ἰδ. κατωτέρω) σύγχρονος περίπου τοῦ Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου, ῥήτωρ. Ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ὁ αὐτὸς

πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Δίωνος τοῦ Χρυσοστόμου (IC' σ. 480) ἐκδ. Reiske) μνημονευόμενον περίφημον ῥήτορα Ἀντίπατρον).

6) Ἀπολλόδωρος ἐξ Ἀρτεμίδης τῆς Ἀσσυρίας, σύγχρονος περίπου τοῦ Στράβωνος, ιστοριογράφος συγγράφας τὰ *Παρθικά*, ἐν οἷς παρενέβαλε καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τῆς Βακτρικῆς μέχρι τῶν χρόνων τοῦ βασιλέως Εὐκρατίδου.

7) Ἀπολλώνιος ὁ ἐξ Ἀντιοχείας ἰατροφιλόσοφος ὁ πρεσβύτερος, ἀνήκων εἰς τὴν σχολὴν τῶν λεγομένων Ἐμπειρικῶν¹⁾, γνωστός ἐκ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ συγγραφεῶν ἐναντίον τοῦ Ἡροφίλειου²⁾ ἰατροφιλοσόφου Ζήνωνος, ἔζησε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2 π. X. αἰῶνος.

8) Ἀπολλώνιος ὁ νεώτερος, υἱὸς τοῦ προηγουμένου, ἰατροφιλόσοφος καὶ οὖτος, ἐπικαλούμενος Βιβλάς, συνεργάτης τοῦ πατρὸς ἐν τῷ κατὰ τοῦ ἰατροφιλοσόφου Ζήνωνος ἐπιστημονικῷ ἀγῶνι.

9) Ἀπολλώνιος ὁ ἀπὸ Ἀσκάλωνος ἱστοριογράφος, ἀνήκων πιθανῶς εἰς τὸν 1 αἰῶνα π. X.

10) Ἀπολλώνιος ὁ ἀπὸ Πτολεμαίδος φιλόσοφος ἐκ τῶν μαθητῶν τοῦ Παναίτιου, ἀνήκων εἰς τὸν 2 π. X. αἰῶνα.

11) Ἀπολλοφάνης ὁ ἐξ Ἀντιοχείας, φιλόσοφος Στωϊκὸς ζήσας κατὰ τὸν 3 π. X. αἰῶνα συγγράφας πραγματείας ἠθικὰς καὶ φυσικὰς, ἐξ ὧν γνωστότατή ἦν ἡ ἐπιγραφομένη *Φυσική*.

12) Ἀπολλοφάνης ὁ ἀπὸ Σελευκείας (τῆς ἐπὶ τῷ Τίγρητι) ἰατρὸς ἐν τῇ αὐτῇ τοῦ βασιλέως τῆς Συρίας Ἀντιόχου τοῦ Γ' (τοῦ Μεγάλου ἐπικαλουμένου), καὶ ἀκολουθῶν τῷ βασιλεῖ ἐν ταῖς στρατείαις αὐτοῦ. Ἀνήκεν εἰς τὴν σχολὴν τῶν *Ἐρασιστρατείων*³⁾, ἐφευρέτης ἰαματικῶν φαρμάκων καὶ συγγραφεὺς τῶν «Θηριακῶν». ἔζησε περὶ τὰ τέλη τοῦ 3 εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 2 π. X. αἰῶνος.

¹⁾ Ἐμπειρικὸς ἐνταῦθα εἶναι ὄρος ἐπιστημονικὸς οὐδαμῶς ταυτῶσιμος πρὸς τὴν νῦν ἐν χρήσει σημασίαν τοῦ ὀνόματος (προκειμένου περὶ ἰατρικῆς), ἀλλὰ σημαίνει ἀνήκων εἰς σχολὴν ἰατρῶν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν παρατήρησιν μᾶλλον προσεχόντων ἢ εἰς θεωρίας.

²⁾ Ἀνήκοντος εἰς τὴν σχολὴν ἰατρῶν ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ Ἡροφίλου οὕτω κληθεῖσαν.

³⁾ Τὴν λαβοῦσαν τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ Ἐρασιστράτου.

13) Ἀρίστων ὁ Ἀσκαλωνίτης φιλόσοφος Στωϊκός, ἀδελφὸς τοῦ Ἀντιόχου τοῦ ἀπὸ Ἀκαδημείας, φίλος καὶ συμβιωτὴς τοῦ Βρούτου τοῦ νεωτέρου. Τοῦτον ὁ Πλούταρχος καλεῖ (B' Βρούτ. § 2) « ἄνδρα τῆ μὲν ἐν λόγοις ἔξει πολλῶν φιλοσόφων λειπόμενον, εὐταξίᾳ δὲ καὶ πραότητι τοῖς πρώτοις ἐνάμιλλον ».

14) Ἀρίστων ὁ ἀπὸ Κοίλης Συρίας, υἱὸς τοῦ Ἰαμβλίχου (Πορφ. Β. Πλουτ. 9).

15) Ἀρίστων ἀπὸ Γεράσων τῆς Παλαιστίνης ῥήτωρ (Στέφ. Βυζάντ. ἐν λ. Γέρασα).

16) Ἀρτεμίδωρος ὁ Ἀσκαλωνίτης ἱστορικὸς γράφας περὶ Βιθυνίας (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ὑπῆρξε).

17) Ἀρχίας ὁ ἐξ Ἀντιοχείας ποιητῆς, σύγχρονος τοῦ Κικέρωνος, γνωστότατος γενόμενος ἐκ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ λόγου τοῦ μεγάλου ῥήτορος (Pro Archia poeta). Σφύζονται αὐτοῦ μέχρι νῦν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνθολογίᾳ περὶ τὰ 60 ἐπιγράμματα.

18) Βόηθος ἢ Βοηθὸς ὁ Σιδώνιος, Περιπατητικὸς φιλόσοφος, σύγχρονος καὶ συμμαθητῆς τοῦ Στράβωνος (IC' 757 « ὦ (Βοήθῳ) συνεφιλοσοφήσαμεν ἡμεῖς τὰ Ἀριστοτέλεια »), μεγάλην κτησάμενος φήμην διὰ τὰ ὑπομνήματα αὐτοῦ εἰς τὰ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγράμματα καὶ διδάξας ἐν Ρώμῃ, ἔνθα ἐγνώρισεν αὐτὸν ὁ Στράβων¹⁾.

19) Βόηθος ὁ Σιδώνιος, μέγας φιλόσοφος Στωϊκὸς ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 π. X. αἰῶνος, ὁ εἰσαγαγὼν τὴν ἐκλεκτικότητα ἢ τὸν ἐκλεκτικισμόν εἰς τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν, μεταρρυθμίσας τὸν Στωϊκὸν Πανθεισμόν καὶ μεταποιήσας αὐτόν, μέχρι τινός, εἰς θεϊσμόν, καὶ ἀπορρίψας μὲν τὴν ὑπὸ τοῦ Στωϊκοῦ Χρυσίππου εἰς τὴν Στωϊκὴν φιλοσοφίαν εἰσαχθεῖσαν ἀρχὴν τῆς προλήψεως, ἀντικαταστήσας δὲ ταύτην διὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς ἐπι-

¹⁾ Τὸ « συνεφιλοσοφήσαμεν » τοῦ Στράβωνος ἐρμηνεύουσι τινες, ὡς ὁ Susemihl, « ἠχροασάμεθα αὐτοῦ » καὶ παριστώσι τὸν Στράβωνα ὡς μαθητὴν τοῦ Βοήθου (id. Franz Susemihl, Geschichte der Griechischen Litteratur in der Alexandrinzeit τ. Β' σ. 307 κξ).

στήμης, ἃ ἐθεώρει πηγὴν γνώσεως, ὡς καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐν τρίτῃ μοίρᾳ καὶ τὴν ὄρεξιν ἐν τετάρτῃ.

20) Βόηθος ὁ ἐκ Πτολεμαΐδος τῆς Φοινίκης, φιλόσοφος περιπατητικὸς (ἰδ. περὶ αὐτοῦ Fabric. Bibliotheca Graeca III 480).

21) Γεμνὸς ὁ Τύριος, *ὄνειροκρίτης*, γράψας κατὰ Ἀρτεμίδωρον (II, 44) ἐν τρισὶ βιβλίοις «ὄνειρους» καὶ συνταγὰς καὶ θεραπείας τὰς ὑπὸ Σαράπιδος δοθείσας».

22) Δημήτριος ὁ Σύρος (ὁ ἐκ Συρίας δηλονότι ὀρμώμενος) διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν Ἀθήναις, παρ' ᾧ ἠσκήθη ἐν τῇ ῥητορικῇ καὶ ὁ Κικέρων, ἐξ οὗ μόνον εἶναι γνωστὸς ὡς «ἀρχαῖος καὶ οὐχὶ ἄσημος τοῦ εὖ λέγειν διδάσκαλος», παρ' ᾧ εἶθιζε νὰ ἀσκήται ἐπιμελῶς ὁ μέγας Ρωμαῖος ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος (ἰδ. Cic. Brut. 91).

23) Διογένης ὁ ἀπὸ Σελευκείας, καλούμενος διὰ τοῦτο καὶ Βαβυλώνιος, περιώνυμος Στωϊκὸς φιλόσοφος, υἱὸς Ἀρτεμιδώρου τινός, μαθητῆς τοῦ Στωϊκοῦ φιλοσόφου Χρυσίππου, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος, ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις ὡς ἀρχηγὸς ἤτοι ἐπιστάτης (σχολάρχης) τῆς ἐνταῦθα Στωϊκῆς σχολῆς, διαδεξάμενος ἐν τῷ ἀξιώματι τούτῳ Ζήνωνα τὸν Ταρσεά. Ἐν τῇ θέσει ταύτῃ διατελῶν μετέσχε καὶ τοῦ ἐνεργοῦ πολιτικοῦ βίου ἐν Ἀθήναις, γενόμενος εἰς τῶν τριῶν πρέσβειων τῶν πεμφθέντων εἰς Ρώμην ὑπὸ τῆς πόλεως πρὸς λύσιν τοῦ περὶ Ὠρωποῦ ζητήματος. Συνέγραψε πολλὰ καὶ παντοῖα ἔργα φιλοσοφικά, ἐν οἷς μᾶλλον ἄξια μνείας τὰ «Περὶ διαλεκτικῆς τέχνης», Περὶ τοῦ τῆς ψυχῆς ἡγεμονικοῦ», «Περὶ νόμου», «Περὶ Ἀθηνᾶς», ἔτι δὲ καὶ ἡ «Τέχνη περὶ φωνῆς». Ἐκ τῶν πραγματειῶν τοῦ Διογ. ἠρύσατο πολλὰ ὁ Κικέρων.

24) Διογένης ὁ ἀπὸ Πτολεμαΐδος, φιλόσοφος Στωϊκὸς (ὑποτίθεται ὅτι ἤκμασε περὶ τὸ μέσον τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος).

25) Διογένης ὁ Ἐπικούρειος ὁ ἀπὸ Σελευκείας.

26) Διόδωτος, φιλόσοφος Περιπατητικὸς Σιδώνιος, ἀδελφὸς Βοήθου τοῦ Περιπατητικοῦ (Στράβ. IG' 757, ἰδ. ἀνωτέρω ἀρ. 19).

27) Διόδωρος ὁ Τύριος, Περιπατητικὸς φιλόσοφος διδάξας ἐν Ἀθήναις (περὶ τὰ τέλη τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος) ἔχων τάσιν πρὸς τὴν ἐκλεκτικότητα καὶ ζητῶν νὰ συγχωνεύσῃ τὴν ἠθικὴν τὴν Ἀριστοτελικὴν, τὴν Στωϊκὴν καὶ τὴν Ἐπικούρειον¹⁾.

28) Διονύσιος ὁ Σιδώνιος, γραμματικὸς (ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 1 π. Χ. αἰῶνος), ἀντίθετος ἐν μέρει πρὸς τὸν μέγαν Ἀρίσταρχον (Ἡρωδ. Γ, 172), ἀξήσας τὸν ἀριθμὸν τῶν κανόνων τῶν ἐν τῇ κλίσει διαφορῶν μέχρι 47.

29) Διότιμος ὁ Τύριος φιλόσοφος, ὀπαδὸς τοῦ συστήματος τοῦ Δημοκρίτου (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἤκμασεν, ἀλλ' ἀνήκει πάντως εἰς τὴν περίοδον τὴν Ἀλεξανδρινήν).

30) Δίφιλος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας γραμματικὸς (Ἀθῆν. 7, 314d).

31) Δωρόθεος ὁ Ἀσκαλωνίτης, γραμματικὸς λεξικογράφος (ἰδ. Ὁμ. Σχολ. Ἰλ. I. 90 καὶ Στέφ. Β. ἐν λ. Ἀσκαλῶν ἄγνωστον ἂν ἀνήκει εἰς τὴν Ἀλεξανδρινήν ἢ εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον).

32) Δωρόθεος ὁ Σιδώνιος, γραμματικὸς (Ἀθῆν. 11, 497e).

33) Δωρόθεος ὁ Χαλδαῖος ὁ γράψας «περὶ λίθων» (Πλουτάρχ. ἢ μᾶλλον Ψευδοπλουτ. περὶ ποταμῶν 23).

34) Εὐφράνωρ ὁ ἀπὸ Σελευκείας, φιλόσοφος Σκεπτικὸς καὶ συγγραφεὺς, κατὰ τὰ παραδιδόμενα, πραγματειῶν, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν διεσώθησαν.

35) Ζηνόδωρος ὁ Τύριος, φιλόσοφος τῶν ἀπὸ Ἀκαδημείας (περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος).

36) Ζήνων ὁ Σιδώνιος, μέγας Ἐπικούρειος φιλόσοφος, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 2 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1 π. Χ. αἰῶνος, διδάξας ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἠκροᾶτο αὐτοῦ, γέροντος ἤδη ὄντος, ὁ Κικέρων μετὰ τοῦ περιφήμου Πομπηίου τοῦ Ἀττικοῦ (περὶ τὰ 79 π. Χ.). Ὁ Ζήνων διεκρίνετο μεταξὺ πάντων τῶν φιλοσόφων τῆς σχολῆς αὐτοῦ κατὰ τὸ βάθος τῆς ἀντιλήψεως καὶ τὸν μέγαν πλοῦτον τῶν ιδεῶν καὶ διανοημάτων καὶ τὴν ἀξίαν καὶ τὸ

¹⁾ Susemihl, I σ. 154.

κάλλος αὐτῶν. Θεωρούμενος δὲ ὡς κορυφαῖος τῶν Ἐπικουρείων ἦν ἀντίπαλος τῶν Ἀκαδημεικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τούτων ἐθαυμάζετο, καίπερ καταπολεμήσας τὰς θεωρίας καὶ αὐτοῦ τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ αὐτῶν Καρνεάδου. Ὁ Ζήνων διώρθωσεν ἐν μέρει τὸ *Κανονικόν* τοῦ Ἐπικούρου, νέας εἰσηγησάμενος θεωρίας περὶ ἐπαγωγῆς καὶ περὶ τῶν ἐξ ἀναλογίας συλλογισμῶν, καὶ περαιτέρω ἀναπτύξας καὶ προαγαθῶν τὰς περὶ τούτων Ἀριστοτελικὰς θεωρίας¹⁾. Ἦν δὲ καὶ πολυγραφώτατος παραβαλλόμενος ἐν τῇ ιδιότητι ταύτῃ καὶ ὡς πρὸς τὸ πλῆθος τῶν ὑπ' αὐτοῦ συγγραφέντων πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀριστοτέλην. Τὰ συγγράμματα ταῦτα ἀνέγνω καὶ ἐπωφελήθη ἰδίᾳ ὁ Κικέρων ἐν ταῖς φιλοσοφικαῖς αὐτοῦ μελέταις καὶ συγγραφαῖς. Ἐκ τοῦ πλῆθους τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ζήνωνος ἐν μόνον εἶναι γνωστὸν κατὰ τὸ περιεχόμενον, τὸ κατὰ τοῦ κύρους τῶν μαθηματικῶν ἀποδείξεων²⁾ ἀλλ' ἐκ τῶν παραδόσεων τοῦ Ζήνωνος προῆλθον τὰ τοῦ Φιλοδήμου (τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ) συγγράμματα «περὶ παρρησίας», «περὶ σημείων» καὶ τρίτη τις ἄλλη πραγματεία.

37) Ζήνων ὁ Σιδώνιος, φιλόσοφος Στωϊκός, υἱὸς τοῦ Μουσαίου, μαθητῆς τοῦ μεγάλου Ζήνωνος τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς τῶν Στωϊκῶν σχολῆς, γράψας «ἀπολογία Σωκράτους» καὶ Σιδωνιακά (Σουῖδ.). ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος.

38) Ἡράκλειτος ὁ Τύριος, φιλόσοφος Ἀκαδημεικός, σύγχρονος καὶ φίλος τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου, μαθητῆς τοῦ Φίλωνος τοῦ Λαρισαίου. Συγγράμματα αὐτοῦ δὲν διεσώθησαν.

39) Ἰσίδωρος ὁ ἀπὸ Χάρακος τῆς Μεσοποταμίας σύγχρονος τοῦ Στράβωνος, γεωγράφος, χρησιμεύσας ὡς γεωγραφικὴ πηγὴ εἰς τὸν Πλίνιον τὸν πρεσβύτερον. Σφύζονται αὐτοῦ οἱ «Σταθμοὶ Παρθικοί».

40) Μελέαγρος ὁ ἀπὸ Γαδάρων, ὁ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεὶς κυνικὸς φιλόσοφος καὶ ἐπιγραμμάτων ποιητής, ἐν

¹⁾ Ἰδ. περὶ αὐτῶν ἐν Susemihl, II 261 κέξ.

ταύτῃ δὲ καὶ συλλογεύς, πρῶτος ποιησάμενος συλλογὴν ἐπιγραμμάτων ἀρχαίων ἤτοι Ἀνθολογίαν, ἣν ὠνόμασε «Στέφανον ἐπιγραμμάτων» καὶ αὐτὸς ποιήσας ἐπιγράμματα πολλὰ, ὧν ἱκανὰ μέχρι ἡμῶν ἐσώθησαν καὶ ὧν τὸ σπουδαιότατον εἶναι ἐκεῖνο, ἐνῶ, κατὰ τὰ ἀλλαγῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ Γαδάρων εἰρημένα, τὴν πατρίδα αὐτοῦ *Γάδαρα* καλεῖ «Ἀθίδα ναιομένην ἐν Γαδάρσι τῆς Συρίας» (ἐν Ἀσσυρίσις Γαδάρσις). Ὁ Μ. διὰ τὸ χαρίεν καὶ ἀφελὲς τῆς γλώσσης ὠνομάσθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων «Ἑλληρ Ὀβίδιος». Ἐποίησε δὲ τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ φυλάττων αὐστηρῶς τοὺς κανόνας τῆς μετρικῆς· ὁ αὐτὸς ἔγραψε καὶ φιλοσοφικὴν πραγματείαν «περὶ δοξῶν» (ἤκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 1 π. Χ. αἰῶνος).

41) Μένιππος ὁ ἀπὸ Γαδάρων, ὁ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν (ἐν τοῖς περὶ Γαδάρων) μνημονευθεὶς περίφημος κυνικὸς φιλόσοφος, ὁ ἐπικαλούμενος ἰδίᾳ *Κυνικὸς* ἢ *Κύων* καὶ «σπουδογέλιος», ὁ ἥρωος τῶν Νεκρικῶν διαλόγων τοῦ σατιρικωτάτου Λουκιανοῦ, ὧν καὶ αὐτὸς σατιρογράφος ἢ σιλλογράφος (γράψας ἐν βιβλίοις 13 «*Νέκνυια*, *Διαθήκας*, Ἐπιστολάς κεκομψευμένας ἀπὸ τοῦ τῶν θεῶν προσώπου, πρὸς τοὺς φυσικοὺς καὶ μαθηματικοὺς καὶ γραμματικούς. . . καὶ Γονὰς Ἐπικούρου, καὶ τὰς θρησκευομένας ὑπ' αὐτοῦ εἰκάδας»). Αἱ σιλλογραφίαι τοῦ Μενίππου καλοῦνται *Μενίππεια* ἢ *Κυνικά* εὗρον μιμητὰς τὸν Μελέαγρον καὶ αὐτὸν τὸν Ῥωμαῖον πολυτίστορα Οὐάρρωνα.

42) *Μίθρης* ὁ ἐκ Συρίας (ἄγνωστον ἐκ τίνος πόλεως ἢ τόπου τῆς Συρίας) φιλόσοφος, ἀξιοματικὸς ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Λυσιμάχου, εἷς τῶν πρώτων μαθητῶν καὶ διαδόχων τοῦ Ἐπικούρου, ὅστις πλὴν τῶν Ἐπιστολῶν, ἃς ἔγραψε πρὸς τὸν Μίθρηρ, ἀφιέρωσεν αὐτῷ καὶ τὰς «περὶ νότων δόξας» (ἔζησε κατὰ τὸν 3 π. Χ. αἰῶν.).

43) *Μνασέας* ὁ Τύριος φιλόσοφος ἀπὸ Ἀκαδημείας, μαθητῆς τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου (ζήσας κατὰ τὸν 1 π. Χ. αἰῶνα).

44) *Νικόλαος* ὁ Δαμασκηνὸς ὁ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεὶς πολυτίστωρ καὶ πολυγράφος συγγραφεύς, ἱστορικὸς καὶ

φιλόσοφος τῶν ἀπὸ περιπάτου, καὶ ποιητὴς καὶ ῥήτωρ καὶ μαθηματικὸς καὶ μουσικὸς καὶ φυσιοῖστωρ, υἱὸς τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος Ἀντιπάτρου, γραμματεὺς τοῦ βασιλέως τῆς Ἰουδαίας Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου, διατηρήσας τὴν θέσιν αὐτὴν μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ τυγχάνων καὶ τῆς γνωριμίας καὶ φιλίας καὶ αὐτοῦ τοῦ Αὐγούστου. Ὁ Ν. ὡς ποιητὴς ἐποίησε τραγωδίας καὶ κωμωδίας, ὧν οὐδεμία ἐσώθη μέχρι νῦν οὐδὲ κατ' ὄνομα· ὡς φιλόσοφος συνέγραψε πραγματείαν «περὶ Ἀριστοτέλους φιλοσοφίας» ἐκ πολλῶν βιβλίων συγκειμένην· ὡς φυσιοῖστωρ «ἱστορίαν τῶν φυτῶν» ἐν δυσὶ βιβλίοις καὶ «σύνοψιν τῆς ἱστορίας τῶν ζώων» καὶ βιβλίον «περὶ μετεώρων». Ὡς ἱστορικὸς δέ, πλὴν τῆς ἱστορίας τοῦ Αὐγούστου (βίου τοῦ Σεβαστοῦ Καίσαρος, ἧς ἱκανὰ ἐσώθησαν ἀποσπάσματα μεγάλα) καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ Ἡρώδου τοῦ Μεγάλου (ἐξ ἧς μὴ διασωθείσης καθ' ἑαυτὴν μέχρι νῦν ὁ Ἰώσηπος ἤρρανισατο πλείστα) καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀποδιδομένης «Παραδόξων ἐθνῶν συναγωγῆς» συνέγραψε συγγραφὴν μεγίστην τὴν πολυβιβλον (ἐξ 144 βιβλίων συγκειμένην) «καθολικὴν ἱστορίαν», ἧς ἀποσπάσματα ἐσώθησαν τῶν 7 πρώτων βιβλίων ἀναφερόμενα εἰς τὴν μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ ἀρχαίου Περσικοῦ κράτους ἱστορίαν (καὶ ὀλίγα ἐκ τῶν ἀπὸ 8 μέχρι 95 βιβλίων). Συνέγραψε δὲ καὶ πραγματείαν ἰδιαιτέραν περὶ τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους («θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους μετὰ τὰ φυσικά») καὶ ψυχολογικὰς τινὰς φιλοσοφικὰς πραγματείας κατὰ τῶν θεωρούντων ὡς ταῦτ' αὐτὸν «νοῦν» καὶ τὰ «νοητά». Συνέγραψε δὲ καὶ αὐτοβιογραφίαν (ἐπιγραφομένην «περὶ τοῦ ἰδίου βίου»).

45) Οἰνόμαχος ὁ ἀπὸ Γαδάρων, φιλόσοφος κυνικὸς καὶ συγγραφεὺς, γράψας ποικίλας φιλοσοφικὰς πραγματείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ὧν ὀνομαστότεραι ἦσαν «Γοήτων φωρά», «περὶ κυνισμοῦ», «περὶ πολιτείας», «περὶ τῆς καθ' Ὅμηρον φιλοσοφίας». (Μόνον τῆς πρώτης τῶν πραγματειῶν τούτων ἐσώθη

μέγα ἀπόσπασμα παρὰ τῷ Εὐσεβίῳ, Εὐαγγελ. Προπαρασχ. Ε, 19—36).

46) Πτολεμαῖος ὁ Ἀσκαλωνίτης, περίφημος γραμματικὸς τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος, ὁ ἐπιφανέστατος τῶν πρὸ τοῦ Ἡρωδίου γραμματικῶν, διδάξας ἐν Ρώμῃ, συγγράψας δὲ πλείστα ἔργα φιλολογικά, ὧν τὰ σπουδαιότερα «περὶ τῆς Κρατητείου αἰρέσεως» (ἦτοι περὶ τῆς σχολῆς ἢ τοῦ συστήματος τοῦ γραμματικοῦ Κράτητος), «περὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου ἐλέγχου τῆς Ὀδυσσείας», «περὶ Ὀμηρικῶν προσωδίων» διαιρουμένων εἰς «Ὀδυσσειακὰς προσωδίας» καὶ «Ἰλιακὰς προσωδίας», ἔτι δὲ «περὶ τῆς συναλοιφῆς», «περὶ μέτρων», «περὶ ἑλληνισμοῦ ἦτοι ὀρθοεπειάς» (ἐν 12 βιβλίοις), «περὶ διαφορᾶς λέξεων».

47) Σέλευκος ὁ Ἐμεσηνός, ἱστορικὸς (ἄγνωστον οὔτε πότε ἀκριβῶς ὑπῆρξεν οὔτε τί ἔγραψε, θεωρεῖται ὁμοῦς ἀνήκων εἰς τὴν Ἀλεξανδρινὴν καλουμένην περίοδον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων).

48) Σεραπίων ὁ Ἀντιοχεύς, μαθηματικὸς γεωγράφος περίφημος, σφοδρὸς ἀντίπαλος τοῦ περιωνύμου Ἐρατοσθένους, ἀκμάσας πιθανῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1 π. Χ. αἰῶνος, πάντως δὲ ὧν προγενέστερος τοῦ Κικέρωνος, ὅστις ἀνέγνω (τῷ 59 π. Χ.) τὴν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ Π. Ἀττικοῦ πεμφθεῖσαν γεωγραφίαν τοῦ Σεραπίωνος, ἧς οὐδὲ τὸ χιλιοστὸν μέρος ἠδυνήθη νὰ νοήσῃ· τοσοῦτον ἦν δυσκατάληπτος αὐτῷ (Κικ. Epist. ad Att. II, 4, 1). Φαίνεται ὅτι καὶ ἄλλας συνέγραψεν ὁ Σ. πραγματείας.

49) Σεραπίων ὁ Ἀσκαλωνίτης ὁ ὄνειροκρίτης (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς ἔζησεν, ἀλλὰ κατατάσσεται εἰς τοὺς τῆς Ἀλεξανδρινῆς γραμματείας συγγραφεῖς).

50) Στράτων ὁ ἀπὸ Βηρυτοῦ, ἰατρός, φίλος καὶ μαθητὴς τοῦ Ἐρασιστράτου (ἀρχηγοῦ τῆς σχολῆς τῶν Ἐρασιστρατειῶν), ἀκμάσας περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος. Συνέγραψε πολλὰ θεραπευτικὰ (Γαλην. ΙΑ. 1697 ἐκδ. Kühn. «Στράτων ὁ ἰατρός φαίνεται διὰ τῶν ἰδίων συγγραμμάτων τὰς θεραπείας χωρὶς

φλεβοτομίας ποιούμενος») και εξήγησιν τῶν δυσκόλων χωρίων τοῦ Ἱπποκράτους.

51) Σῶσος ὁ Ἀσκαλωνίτης, Στωϊκὸς φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ Παναιτίου, λίαν τιμώμενος ὑπὸ τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἀσκαλωνίτου, ὅστις, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, μίαν τῶν πραγματειῶν αὐτοῦ ἐπέγραψεν εἰς τὸν Σῶσον.

52) Φιλόδημος ὁ ἀπὸ Γαδάρων, περίφημος ἐπικούρειος φιλόσοφος, μαθητὴς τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος μεγάλου Ἐπικουρείου φιλοσόφου Ζήνωνος τοῦ Σιδωνίου, ζήσας καὶ διδάξας τὸ πλεῖστον ἐν Ῥώμῃ καὶ μεγάλης τιμῆς ἀπολαύων παρὰ τῇ Ῥωμαϊκῇ ἀριστοκρατίᾳ καὶ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος εὐφρήμως μνημονευόμενος. Συνέγραψε πολλά, ἐκλιπόντα σχεδὸν πάντα, πλὴν μικρῶν σφζομένων ἀποσπασμάτων. Τὰ σπουδαιότερα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἦσαν: «Σύνταξις τῶν φιλοσόφων» (ἦτοι ἱστορία τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων ἢ σχολῶν) ἐν 10 βιβλίοις· «περὶ μουσικῆς» ἐν 4 βιβλίοις· «περὶ κακῶν καὶ τῶν ἀντικειμένων ἀρετῶν», «περὶ ῥητορικῆς», «περὶ ἠθῶν καὶ βίων», «περὶ παρρησίας», «περὶ ὀργῆς», ἔτι δὲ «περὶ ποιημάτων», «περὶ θεῶν», «περὶ τοῦ καθ' Ὀμηρον ἀγαθοῦ βασιλέως», «περὶ θανάτου», «περὶ χάριτος», «περὶ πλούτου», «περὶ ὀμιλίας», «περὶ αἰσθήσεως», «περὶ φαινομένων», «περὶ μαθήσεων», «περὶ σημείων καὶ σημειώσεων». Ἦν δὲ καὶ ποιητὴς ἐπιγραμμαμάτων, ὧν 24 ἐσώθησαν μέχρι νῦν.

53) Φίλων ὁ Τύριος ὁ ἐπικαλούμενος Ἄντας, ποιητὴς ἐπιγραμμαμάτων, υἱὸς τοῦ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθέντος ποιητοῦ Ἀντιπάτρου τοῦ Τυρίου, ὡς δηλοῦται τοῦτο σαφῶς ἔκ τινος ἀναθηματικοῦ ἐπιγράμματος «ὦδε τὸν εὐάντητον αἰεὶ θεὸν Ἀντιπάτρου παῖς στῆσε Φίλων» (ἴδ. περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης καὶ τοῦ Φίλωνος τοῦ Τυρίου Susemihl, II 552, 478). ἔζησε μετὰ τὸ μέσον τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος.

54) Φίλων ὁ ἀπὸ Βύβλου, γεωγράφος καὶ ἱστορικός, ναύαρχος τοῦ Πτολεμαίου Α' τῆς Αἰγύπτου, ὡς εἰκάζεται, ὁ πρῶτος ὁ το-

πάζιον τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης εἰς τὴν Ἰνδοικὴν κομίσας καὶ περιγράφας τὸν πλοῦν αὐτοῦ ἐν τοῖς «Αἰθιοπικοῖς», ἐν οἷς πλὴν τῶν γεωγραφικῶν περὶ Σύντης καὶ Μερῶς σημειώσεων ἐξετίθεντο καὶ πολλαὶ παρατηρήσεις καὶ σημειώσεις ἀστρονομικαί, ἃς ἐπωρελήθη ὕστερον ὁ περιώνυμος Ἐρατοσθένης. Ἦκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 4 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος.

55) Φοῖβος ὁ Ἀντιοχεὺς Ὀνειροκρίτης λίαν ἐκτιμώμενος ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων ὄνειροκριτῶν (ἴδ. Susemihl, I 871¹⁾).

β') Περίοδος Ῥωμαϊκῆ.

1) Ἀδριανὸς ὁ Τύριος, μέγας ῥήτωρ (σοφιστῆς), μαθητὴς τοῦ περιωνύμου Ἡρώδου τοῦ Ἀπτικοῦ, σπουδάζας ἐν Ἀθήναις, ἀξιωθείς δὲ νὰ ἀνέλθῃ ἐν Ἀθήναις αὐταῖς ὡς καθηγητὴς εἰς τὸ ὕπατον τῶν καθηγητικῶν ἀξιωμάτων, εἰς τὸν θρόνον δηλονότι τὸν βασιλεῖον ἢ αὐτοκρατορικὸν (τὸν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος διατηρούμενον) τὸν «ἐπὶ μυρίοις» (ἦτοι λαμβάνοντα μισθὸν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου μυρίας δραχμάς), σπανίας ἀπολαύων τιμῆς καὶ θεραπευόμενος ἐν Ἀθήναις, ἄτε αὖς ἱεροφάντης λαμπρῶς ἱερουργῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν γραμμάτων (Φίλοστρ. Βίοι Σοφιστῶν I). Ἦκμασε περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ἐπὶ τοῦ

1) Ἐν τῷ καταλόγῳ τούτῳ δὲν περιλαμβάνονται οἱ ἐκ Παλαιστίνης Ἑβραῖοι Ἕλληνοισταὶ συγγραφεῖς τῶν Ἀλεξανδρινῶν χρόνων, ὧν οἱ γνωστότατοι εἶναι: 1) Ἀριστίας ὁ γράφας βιβλίον ἱστορικὸν «περὶ τῶν (κατὰ τὸν 2 π. Χ. αἰῶνα) Ἰουδαίων». 2) Εὐπόλεμος ὁ γράφας «περὶ τῶν ἐν Ἰουδαίᾳ βασιλέων». 3) Κλειόδημος ὁ Σαμαρείτης ὁ καὶ Μάλχος καλούμενος, ὁ γράφας ἱστορίαν παράδοξον σύμμικτον ἐξ Ἰουδαϊκῶν καὶ Ἑλληνικῶν παραδόσεων (κατὰ τὸν 2 π. Χ. αἰῶνα). 4) Ἐζεκιὴλ ὁ τραγωδὸς ποιητὴς (τοῦ 2 π. Χ. αἰῶνος) ποιήσας τραγωδίας ὑποθέσεις ἐχούσας ἐκ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἱστορίας, ἐξ ὧν μόνον τῆς τραγωδίας τῆς ἐπιγραφομένης «Ἐξαγωγῆς» τῆς ἐχούσης ὑπόθεσιν τὴν ἐξ Αἰγύπτου ἔξοδον τῶν Ἰουδαίων ἐσώθη ἀπόσπασμα. 5) Φίλων ὁ ἐπικός ποιητὴς ποιήσας ἔπος ἦτοι ἐπικὴν ἱστορίαν τῆς Ἱερουσαλὴμ (κατὰ τὸν 2 π. Χ. αἰῶνα). 6) Θεόδοτος ὁ Σαμαρείτης ὁ γράφας ἐπικὴν ἱστορίαν τῆς Συχέμ, ἧς σφζονται ἔτι στίχοι 47 (κατὰ τὸν 2 π. Χ. αἰῶνα). 7) Ἰωάννης Ἐρικανὸς ὁ ἀρχιερεὺς (135—105 π. Χ.) ὁ γράφας βιβλίον ἡμερῶν ἀρχιερωσύνης αὐτοῦ (Μακκαβ. Α. 16, 23). Εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς χρόνους (εἰς τὰ τέλη τοῦ 4 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3 π. Χ. αἰῶνος) ἀνήκει καὶ ὁ Βαβυλώνιος καλούμενος καὶ Περσικὸν ὄνομα φέρων ἑλληνιστῆς ἱστοριογράφος Βήρωστος.

αυτοκράτορος Μάρκου Αύρηλιου, ὅς καὶ αὐτὸς ἐτίμησεν αὐτὸν σφόδρα καὶ δωρεῶν καὶ τιμῶν αὐτῶν ἐπέπλησε μεγάλων καὶ εἰς Ρώμην ἐκάλεσε καὶ τὸν ἐκεῖ θρόνον τὸν ῥητορικὸν προσήνεγκε. Ἐν Ρώμῃ διδάσκων ὁ Ἀδριανὸς αὐτῶς τὴν Ρώμην ἐς ἑαυτὸν ἐπέστρεψεν, λέγει ὁ Φιλόστρατος, ὡς καὶ τοῖς ἀξυνέτοις (τοῖς μὴ γινώσκουσι τὴν Ἑλληνικὴν) γλώττης Ἑλλάδος ἔρωτα παρασχεῖν ἀκροάσεως· ἤκροῶντο δὲ ὡσπερ εὐστομούσης ἀηδόνος, τὴν εὐγλωττίαν ἐκπεπληγμένοι καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ εὐστροφον τοῦ φθέγματος καὶ τοὺς πεζῆ τε καὶ ξὺν ᾠδῇ ῥυθμούς». Ἐτελεύτησεν ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τοῦ αυτοκράτορος Κομμόδου, ὅστις διώρισεν αὐτὸν τελευτῶντα ἤδη τὸν βίον διευθυντὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ αυτοκρατορικοῦ γραφείου.

2) Ἀκάκιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης σοφιστῆς, σύγχρονος τοῦ Λιβανίου (ἀνήκων εἰς τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα), κατὰ Εὐνάπιον τὸν γράψαντα τὸν βίον αὐτοῦ «τόνου σοφιστικοῦ καὶ πνεύματος εἶπερ τις ἄλλος γέμων» καὶ «εἰς τὸ ἄριστον ἀναδραμῶν καὶ πολλὴν ἑαυτῷ παρασχὼν δόξαν ὡς τοῦ Λιβανίου κρατήσων».

3) Ἀνατόλιος ὁ Βηρύτιος (τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος), ἀνὴρ κατὰ Εὐνάπιον «καὶ δόξης ἔραστής καὶ λόγων, τῆς νομικῆς καλουμένης παιδείας εἰς ἄκρον ἀφικόμενος, ἀνελθὼν καὶ εἰς μεγάλα πολιτικά ἀξιώματα ἐν Ρώμῃ, καὶ ἐν Ἀθήναις γενόμενος καὶ ἐνταῦθα μεγίστων τυχῶν τιμῶν».

4) Ἀνδρόμαχος ὁ ἐπὶ τοῦ Διοκλητιανοῦ (περὶ τὰ τέλη τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος) ἀκμάσας σοφιστῆς, καταγόμενος ἐκ Νεαπόλεως τῆς Παλαιστίνης.

5) Δαμάσιος, εἰς τῶν ἐπιζησάντων τῇ καταλύσει τῆς ἐν Ἀθήναις φιλοσοφικῆς σχολῆς Νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων, ὁ τελευταῖος σχολάρχης τῆς σχολῆς ταύτης, καταγόμενος ἐκ Δαμασκοῦ, συγγράφας «Ἀπορίας καὶ λύσεις περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν» ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν Πλάτωνος Παρμενίδην καὶ ὑπομνήματα εἰς τὸν Ἀριστοτέλην, ἔτι δὲ καὶ βίον τοῦ προκατόχου αὐτοῦ σχο-

λάρχου Ἰσιδώρου. Ὁ Δ. ὑπεῖρξεν ὁ τελευταῖος ὀνομαστὴς ἀνὴρ τοῦ ἀρχαίου, μὴ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ τελευταῖος κατορθώσας νὰ ἐλκύσῃ εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐν μέρει νὰ καταρτίσῃ αὐτὸς λαμπρὰν χορείαν φιλοσόφων, ὁ τὴν τελευταίαν δούς ἐσπερινὴν λάμπην εἰς τὸν δύνοντα ἐθνικὸν Ἑλληνισμόν.

6) Διονύσιος ὁ γραμματικὸς Σιδωνίος, ζήσας κατὰ τὸν 1 μ. Χ. αἰῶνα.

7) Διονύσιος ὁ Ἀντισοχεύς ἐπιστολογράφος (κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα).

8) Διόφαντος ὁ ἐκ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ ἐξηλληνισμένων Ἀράβων περίφημος σοφιστῆς καὶ καθηγητῆς ἐν Ἀθήναις, συμμαθητῆς, συνάδελφος καὶ ἀνταγωνιστῆς τοῦ περιωνύμου Προαιρείου, εἰς ὃν καὶ ἀπήγγειλεν ἐπιτάφιον λόγον. Ἦκμασε κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα.

9) Ἐπιφάνιος ὁ ἀπὸ Συρίας, περίφημος σοφιστῆς, καθηγητῆς ἐν Ἀθήναις σύγχρονος τοῦ Προαιρείου καὶ Διοφάντου «δεινότατος, κατ' Εὐνάπιον, περὶ τὰς διακρίσεις καὶ δόξας τῶν ζητημάτων, τὸν δὲ λόγον ἀτονώτερος».

10) Ἐρμιππος ὁ Βηρύτιος, ὁ ἀπὸ δούλου ἐλεύθερος καὶ λόγιος γενόμενος καὶ γράψας πραγματεῖαν «περὶ τῶν ἐν παιδείᾳ διαλαμφάντων δούλων». Ἦκμασε κατὰ τὸν 2 μ. Χ. αἰῶνα.

11) Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Γαδάρων, ῥήτωρ περίφημος ἀκμάσας ἐν ἀρχῇ τοῦ 1 μ. Χ. αἰῶνος, διδάσκαλος γενόμενος Τιβερίου τοῦ αυτοκράτορος, διδάξας ὕστερον καὶ ἐν Ρόδῳ. Ὁ Θεόδωρος ἐγένετο ἀρχηγὸς ἰδίας αἰρέσεως ἢ σχολῆς ῥητορικῆς καλουμένης Θεοδωρείου καὶ τῶν Θεοδωρείων καλουμένων ῥητόρων (ὡς ἦτο καὶ ἡ τῆς Ἀπολλοδώρου, τῶν Ἀπολλοδωρείων καλουμένων ῥητόρων).

12) Θεόφιλος ὁ Γαζαῖος, ὁ ποιήσας ἐν ἑξαμέτροις ἔπος «περὶ ζῶων Ἰνδικῶν», ζήσας, ὡς φαίνεται, κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα.

13) Ἰάμβλιχος ὁ Σύρος (ἦτοι ἀπὸ Συρίας καταγόμενος ἢ Σύρος ἐξηλληνισμένος, ὡς δηλοῖ τὸ ὄνομα) μυθιστοριογράφος περι-

φημος, ἀκμάσας μετὰ τὰ μέσα τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος καὶ γράψας τὰ «Βαβυλωνιακὰ» ἐν 35 βιβλίοις, περιέχοντα τὰς θαυμαστάς περιπετείας τοῦ Ῥοδάνου καὶ Σιωνίδος.

14) Ἰάμβλιχος ὁ περίφημος Νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, ὁ ἀπὸ Χαλκίδος τῆς Κοίλης Συρίας, ἀκμάσας περὶ τὰ τέλη τοῦ 3 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος, πολλὰ συγγράψας, ἐξ ὧν σφύζονται «Περὶ τοῦ Πυθαγορικοῦ βίου», «Λόγος προτρεπτικὸς εἰς τὴν φιλοσοφίαν», «Περὶ τῆς κοινῆς μαθηματικῆς ἐπιστήμης», «Περὶ τῆς Νικομάχου ἀριθμητικῆς εἰσαγωγῆς» καὶ τὸ βιβλίον περὶ τῶν Αἰγυπτιακῶν μυστηρίων τὸ ἐπιγραφόμενον «Ἀβάμωνος διδασκάλου πρὸς τὴν Πορφυρίου πρὸς Ἀνιῶ ἐπιστολὴν ἀπόκρισις».

15) Ἰωάννης ὁ Γαζαῖος γεωγράφος ποιητής, ὁ γράψας ἐν ἐξαμέτροις «Ἐκφρασιν τοῦ κοσμικοῦ πίνακος» ἐν βιβλίοις 2, σφύζομενοις ἔτι νῦν. Σφύζονται αὐτοῦ καὶ τινὰ ἐπιγράμματα. Ἐζησεν, ὡς εἰκάζεται, κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα.

16) Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἐπιφανίας τῆς Συρίας ιστοριογράφος, συγγενῆς τοῦ Εὐαγρίου, ἐζήσῃ κατὰ τὸν 7 μ. Χ. αἰῶνα.

17) Διβάνιος ὁ ἐξ Ἀντιοχείας πολυγραφώτατος συγγραφεὺς τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος, διδάσκαλος Βασιλείου, Γρηγορίου, Ἰουλιανοῦ καὶ αὐτὸν ἔτι τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον ἐν τῷ γήρατι αὐτοῦ μαθητὴν ἔχων. Ἐσπούδασεν ἐν Ἀθήναις καὶ ἐδίδαξεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶτα δὲ καὶ ἐν Νικομηδείᾳ καὶ τέλος καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ.

18) Δογγῖνος ὁ Ἀθηναῖος ῥήτωρ καὶ φιλόσοφος τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος, ὃν ὁ Εὐνάπιος καλεῖ «βιβλιοθήκην ἔμψυχον» καὶ «περιπατοῦν μουσεῖον», δύναται νὰ συναριθμηθῇ τοῖς ἀνδράσι τοῖς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἐκπροσωποῦσι τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ὡς ἀνὴρ Παλμυρηνὸς γενόμενος πρωτοσύμβουλος τῆς περιφήμου Ζηνοβίας καὶ μετὰ τῆς ιστορίας τῆς Ζηνοβίας καὶ τῆς Παλμύρας τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοσοῦτον στενῶς συνδέσας.

19) Δουκιανὸς ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας κατὰ τὸν 2 μ.

Χ. αἰῶνα ἀκμάσας, γνωστότατος καὶ πολυγραφώτατος συγγραφεὺς πολλῶν καὶ ποικιλωτάτων πραγματειῶν ἐν γλαφυρωτάτῃ Ἑλληνικῇ συντεταγμένων.

20) Μάγνος ὁ ἐξ Ἀντιοχείας τῆς ὑπὲρ τὸν Εὐφράτην (τῆς Νισίβεως) ἀκμάσας κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα. Περὶ τούτου λέγει ὁ Εὐνάπιος «τῇ περὶ τῶν σωμάτων τῶν προαιρετικῶν φύσει τον Ἀριστοτέλην εἰς τὸ δύνασθαι λέγειν συνεφελκυσάμενος σιωπᾶν ἐν τῷ λέγειν τοὺς ἰατροὺς ἠνάγκαζε. Καὶ διδασκαλεῖον μὲν ἐξήρτητο κοινὸν κατὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, καὶ πάντες ἔπλεον καὶ παρ' αὐτὸν ἐφοίτων, ὡς θαυμάσοντές τι μόνον ἢ ληψόμενοι τῶν παρ' ἐκείνου καλῶν».

21) Μάλχος ὁ ἐκ Φιλαδελφείας τῆς Παλαιστίνης ιστορικὸς τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος.

22) Μαρῖνος ὁ Τύριος γεωγράφος ἀκμάσας ἐπὶ Τραϊανοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος, πρόδρομος τοῦ μεγάλου Πτολεμαίου, ὅστις εὐφημοτάτην ποιεῖται μνείαν τοῦ Μαρῖνου ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς Γεωγραφίας αὐτοῦ ἐν κεφαλαίῳ ἰδίῳ πραγματευόμενος «Περὶ τῆς κατὰ Μαρῖνον γεωγραφικῆς ὑψηγῆσεως» καὶ λέγων περὶ αὐτοῦ «μετὰ πάσης σπουδῆς (δοκεῖ) ἐπιβαλεῖν τῷ μέρει τούτῳ φαίνεται γὰρ καὶ πλείοσιν ιστορίαις περιπεπτωκῶς παρὰ τὰς ἔτι ἄνωθεν εἰς γνώσιν ἐλθούσας καὶ τὰς πάντων σχεδὸν τῶν πρὸ αὐτοῦ μετ' ἐπιμελείας διειληφώς, ἐπανορθώσεώς τε τῆς δεούσης ἀξιώσας, ὅσα μὴ προσηκόντως ἐτύγχανε πεπιστευμένα», ἀναφέρει δὲ περὶ τῶν τοῦ Μαρῖνου «ἐκδόσεων τῆς τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διορθώσεως».

23) Μάξιμος Τύριος, φιλόσοφος ἐπιφανὴς περὶ τὰ μέσα τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος. Ἐκ τῶν πολλῶν διαλέξεων αὐτοῦ σφύζονται τὰ «περὶ ἠδονῆς», «περὶ ἔρωτος», «τὸ τέλος φιλοσοφίας», «εἰ ἔστιν ἀγαθὸν ἀγαθοῦ μεῖζον», «τί τὸ δαιμόνιον τοῦ Σωκράτους».

24) Παῦλος ὁ Τύριος ῥήτωρ, ζήσας κατὰ τὸν 3 μ. Χ. αἰῶνα ἔργα αὐτοῦ «Παῦλος ὁ πάνυ» «τὸ ῥητορικῆς ἀγαλμα» (κατὰ Σουίδαν).

25) Πausανίας ὁ Δαμασκηνὸς ἢ Ἄντιοχεὺς ἱστοριογράφος, γράψας ἱστορίαν τῆς Ἄντιοχείας ἐν πολλοῖς βιβλίοις, ἐξ ἧς πολλὰ ἤρυσσάτο ὁ χρονογράφος Ἰωάννης Μαλαλάς ἐν τοῖς περὶ Ἄντιοχείας. Ἄγνωστον πότε ὑπῆρξεν, ἀλλὰ πάντως ἐν τοῖς πρώτοις μ. Χ. αἰῶσιν.

26) Πορφύριος ὁ περίφημος νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος ὁ ἐκ Τύρου, ὀνομαζόμενος πρότερον Μάλχος (βασιλεὺς), Πορφύριος δὲ (ἦτοι πορφύραν φορῶν, βασιλεὺς) ὑπὸ τοῦ Λογγίνου τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ μετονομασθεὶς, «ἐς τὸ βασιλικὸν τῆς ἐσθῆτος παράσημον (κατὰ Εὐνάπιον) τὴν προσηγορίαν ἀποτρέψαντος». Παρὰ τοῦ Λογγίνου ἐπαιδεύθη ἐν Ἀθήναις τὴν γραμματικὴν, τὴν ῥητορικὴν καὶ τὴν φιλοσοφίαν, εἶτα δ' ἐν Ρώμῃ γενόμενος ἠκροάσατο τοῦ Πλωτίνου. Ὁ Πορφύριος ἦν ἐκ τῶν πολυγραφευτάτων συγγραφέων. Ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ σφίζονται «περὶ Πλωτίνου βίου καὶ τῆς τάξεως τῶν βιβλίων αὐτοῦ», «Ἀφορμὴ πρὸς νοητά», «ὁ Πυθαγόρου βίος», «Φιλοσόφου ἱστορία», «περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων», «Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας», «Ἐξήγησις εἰς τὰς Ἀριστοτέλους κατηγορίας κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν», «Ἐπιστολαὶ πρὸς Μαρκελλαν» τὴν γυναῖκα αὐτοῦ προτρεπτικαὶ πρὸς ἀρετὴν, «περὶ τοῦ ἐν Ὀδυσσεΐα τῶν Νυμφῶν ἄντρου», «τὰ ὁμηρικὰ ζητήματα», καὶ μέγα ἀπόσπασμα τῆς «φιλολόγου ἱστορίας». Ἐκ τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων μνημονευτέα τὰ «περὶ Ὀμήρου φιλοσοφίας», «περὶ τῶν παραλελειμμένων τῶ ποιητῆ ὀνομάτων», «περὶ Στυγός», «περὶ ἀγαλμάτων», «περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας», καὶ «Κατὰ Χριστιανῶν». Συνέγραψε δὲ καὶ ἱστορικὰ βιβλία μὴ σφιζόμενα, τὰ Χρονικὰ (περιέχοντα ἱστορίαν καθολικὴν μέχρι τοῦ ἔτους 270 μ. Χ.) καὶ τὴν πραγματείαν πρὸς τὸ Θουκυδίδου προοίμιον.

27) Προκόπιος ὁ Γαζαῖος, σοφιστὴς τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος, συγγραφεὺς πολλῶν καὶ παντοδαπῶν λόγων, κατὰ Φώτιον¹⁾.

¹⁾ Προκόπιος ὁ Γαζαῖος, ὡς καὶ ὁ Καισαρεὺς καὶ τινες ἄλλοι τῶν ἐνταῦθα μνημονευο-

28) Προκόπιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης, περίφημος καὶ πολυγράφος ἱστορικός, σύγχρονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ Α' καὶ γραμματεὺς τοῦ Βελισταρίου.

29) Σέργιος ὁ Ἐμεσηγνὸς γραμματικὸς (Σέργιος ὁ Ἀναγνώστης), ἀκμάσας κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα, ὁ γράψας «Ἐπιτομὴν τῶν ὀνοματικῶν κανόνων Αἰλίου Ἡρωδιανοῦ».

30) Σώπατρος ὁ ἐξ Ἀπαμείας τῆς Συρίας σοφιστὴς καὶ φιλόσοφος συγγραφεὺς τῶν «Διαφόρων ἐκλογῶν».

31) Τιμόθεος ὁ Γαζαῖος, γραμματικὸς τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος, ποιήσας ἔπος «περὶ θαυμασίων ζώων» καὶ γράψας «κανόνας καθολικοὺς περὶ συντάξεως».

32) Φίλων ὁ Ἐρένιος ὁ ἀπὸ Βύβλου τῆς Φοινίκης γραμματικὸς, ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 1 μ. Χ. αἰῶνος καὶ συγγραφεὺς ποικίλας φιλολογικᾶς πραγματείας «περὶ κτήσεως καὶ ἐκλογῆς βιβλίων», «περὶ πόλεων καὶ οὐς ἐκάστη αὐτῶν ἐνδόξους ἤνεγκεν». Ὁ Φίλων μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν περίφημον εἰς τὸν μυθικὸν Σαγχιωνιάθωνα ἀποδοδομένην Φοινικιστὶ συντεταγμένην ἱστορίαν τῆς Φοινίκης, ἧς μεταφράσεως ἐλάχιστα ἐσώθησαν ἀποσπάσματα.

33) Χορίκιος ὁ Γαζαῖος, ῥήτωρ ζήσας κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα καὶ γράψας πολλοὺς λόγους ῥητορικοὺς ἠθικοὺς («Τυραννοκτόνος», «Φιλάργυρος»).

Πλὴν τῶν ἐθνικῶν καὶ χριστιανῶν Ἑλλήνων συγγραφέων ἀνήκουσιν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων καὶ πολλοὶ Ἑβραῖοι Ἑλληνισταὶ ἐκ Συρίας καὶ Παλαιστίνης καταγόμενοι. Ὀνομαστότατοι τούτων εἶναι

1) Ὁ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεὶς ἐκ Τιβεριάδος Ἰουστός (Ἰούστος ὁ Πίσος ἢ Ἰούστος Τιβεριεὺς καλούμενος), σύγχρονος καὶ πολιτικὸς ἀνταγωνιστὴς τοῦ Ἰωσήπου, ἀνήκων ὡς οὗτος εἰς τὸν 1 μ. Χ. αἰῶνα. Συνέγραψεν ἑλληνιστὶ Χρονικὸν

μένων τῆς Ρωμαϊκῆς περιόδου συγγραφέων ἀνήκουσιν εἰς τοὺς πρώτους χρόνους τῆς Βυζαντινῆς περιόδου καὶ εἰσὶ καὶ Χριστιανοί.

Ἰουδαίων βασιλείων ἀπὸ Μωϋσέως μέχρι τῆς τελευταίας τοῦ τελευταίου βασιλείως τῶν Ἰουδαίων Ἀγρίππα Β' (100 μ. Χ).

2) Ἰώσηπος ὁ γνωστότατος καὶ πολυγραφώτατος Ἰουδαῖος Ἑλληνιστὴς συγγραφεὺς.

3) Μαρτίνος, ὁ περίφημος νεοπλατωνικὸς φιλόσοφος, διδάσκων ἐν Ἀθήναις μαθητὴς τοῦ Πρόκλου, καταγόμενος ἀπὸ τῆς Νεαπόλεως τῆς Παλαιστίνης, Σαμαρείτης τὸ γένος καὶ τὴν θρησκείαν, εἶτα προσελθὼν εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν, καὶ ἐκ τούτου αὐτομολήσας εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ εἰς τὴν Νεοπλατωνικὴν φιλοσοφίαν.

Ἡ βραχεῖα αὕτη ἔκθεσις τῆς κατὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς καὶ Ρωμαίκοὺς χρόνους ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἀνθησάσης Ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ ὁ κατάλογος τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων ὀρωμένων ἢ ἐν αὐταῖς διαλαμψάντων Ἑλλήνων συγγραφέων, ὁ μὴ περιλαμβάνων ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν καὶ μέχρι νῦν γνωστῶν ὀνομάτων τῶν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων καταγομένων συγγραφέων (εἰς οὓς πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἄγνωστον, ἀλλὰ πάντως μέγα πλῆθος ἕτερον συγγραφέων, ὧν τὰ ὀνόματα δὲν ἐσώθησαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γραμματολογίᾳ) ἐν σχέσει καὶ συναφείᾳ πρὸς πάντα τὰ μέχρι νῦν εἰρημένα περὶ τοῦ ἐξελληνισμοῦ τῶν χωρῶν τούτων κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν περίοδον καὶ οἶονεὶ ἐπισφραγίζοντα ταῦτα παριστῶσι τὰς εἰρημένους χώρας ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὰς τὴν τε γλῶσσαν καὶ τὸν ὄλον πνευματικὸν βίον. Ἡ Συρία καὶ Φοινίκη ἅπασα καὶ τῆς Παλαιστίνης τὸ πλεῖστον καὶ ἡ Μεσοποταμία κατέστησαν κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους ἐμβιωτήριον, οὕτως εἶπεῖν, τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ποιήσεως, ῥητορικῆς, ιστοριογραφίας, γεωγραφίας καὶ συλλήβδην πάσης φιλολογίας Ἑλληνικῆς, καὶ δὴ τῆς γραμματικῆς, ἥτοι τῆς περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γραμματείαν ἥτοι τοὺς Ἑλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς σπουδῆς, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλῶσσει καὶ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς γλῶσσης καὶ τῶν Ἑλληνικῶν σχολῶν καλλιεργούμενων, ἀναπτυσσομένων καὶ προαγομένων ἐπιστημῶν, τῶν μα-

θηματικῶν, ἀστρονομίας, ἱατρικῆς, ἔτι δὲ καὶ νομικῆς (ἰδ. περὶ Βηρυτοῦ Εὐνάπιον ἐν τῷ βίῳ Προαιρείσιου « πατρίδα ἔχων τὴν Βηρυτὸν (ὁ Ἀνατόλιος), ἣ τοῖς τοιοῦτοις μῆτηρ ὑποκάθηται παιδεύμασι »). Αἱ εἰρημέναι χῶραι ἐγέννησαν καὶ ἐξέθρεψαν καθ' ἅπασαν τὴν Ἀλεξανδρινὴν καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν περίοδον τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν μυστῶν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐν τοῖς ποικιλωτάτοις συστήμασιν, αἰρέσεσι καὶ σχολαῖς αὐτῆς, τοὺς ἐμφιλοχωρήσαντας εἰς τὰς μεταφυσικωτάτας θεωρίας περὶ τοῦ κατὰ διάνοιαν καὶ κατὰ πράξιν φιλοσοφεῖν. Αἱ αὐταὶ χῶραι παρήγαγον ἐπισημοτάτους ῥήτορας καὶ σοφιστὰς τοὺς τὰ μυστήρια τοῦ κάλλους τοῦ Ἑλλήνος λόγου καταστήσαντας μελέτην καὶ ἐπιτήδευμα τοῦ βίου καὶ τὴν τέχνην τοῦ ἐλληνιστῆ καλῶς λέγειν καὶ γράφειν εἰς τὸν ὑψιστον ἀναγαγόντας βαθμὸν τελειότητος. Ἐκ τῶν αὐτῶν χωρῶν ἤνθησαν καὶ μεγάλοι γραμματικοὶ ἥτοι φιλόλογοι οἱ τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης βαθύτατα μελετήσαντες καὶ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν τὴν σπουδὴν εἰς ὑψιστον σημεῖον προαγαγόντες, οἱ πᾶσαν τῆς γλώσσης τῆς Ἑλληνικῆς δύναμιν καὶ ἐνέργειαν ἐμβριθῶς μελετήσαντες καὶ πᾶσαν προσφιδίαν, ῥυθμὸν καὶ μέτρον τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως ἐξερευνήσαντες καὶ πᾶσαν λέξιν καὶ συλλαβὴν καὶ φθόγγον τῆς τοῦ Ὀμήρου γραμματικῆς ἀνατεμόντες. Ἐκ τῶν χωρῶν τούτων τέλος ἐξῆλθον καὶ γνωριμώτατοι ποιηταί, ἱστοριογράφοι καὶ γεωγράφοι, μαθηματικοί, φυσιοῖστορες, οἱ νέους θησαυροὺς ἀπεργασάμενοι τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας καὶ παραδόντες εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ἀποτελέσαντες νέαν περίοδον πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἐν τῇ ὅλῃ ἱστορίᾳ τοῦ πνευματικοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ πολυμερέστατος Ἑλληνισμὸς τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας ὁ ἀποκαλυπτόμενος λαμπρὸς καὶ ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ Ἑλληνικῇ γραμματείᾳ τῶν εἰρημένων χωρῶν καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις μνημείοις τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου τῶν χωρῶν τούτων, ὁ παραγαγὼν ἐξ αὐτῶν Ἑλλάδα Ἀσιατικὴν παρὰ τὸν Τίγρητα καὶ τὸν Εὐφράτην, ἦτο ὑπὸ καθόλου ἔποψιν ἰσχυρὰ καὶ ἐκπάγλως λαμπρὰ ἀνταύγεια

τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς κυρίως Ἑλλάδος τῶν παρω-
χημένων χρόνων. Ἄλλ' ἐπῆλθον γεγονότα, ἐπῆλθε τροπή καὶ
ἐξέλιξις πραγμάτων, ἦτις κατέστησε τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν εἰ-
ρημένων χωρῶν παντελῶς ἐπιχώριον καὶ παρήγαγε νέαν Ἑλ-
λάδα πρωτότυπον, γενομένην ἀφρηθρίαν νέου Ἑλληνικοῦ βίου
διαδοθέντος ἐντεῦθεν καὶ ἐπιβληθέντος ἕνεκα τῆς ἐσωτερικῆς αὐ-
τοῦ πνευματικῆς δυνάμεως ἐπὶ τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλλάδα. Ἡ νέα
αὕτη περίοδος τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἶναι ἡ περίοδος ἡ χριστιανικὴ, ἡ
λαβοῦσα γένεσιν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ, καὶ τὴν μὲν Ἑλληνι-
κὴν Ἀντιόχειαν καταστήσασα νέαν κοιτίδα Ἑλληνισμοῦ, τὴν δὲ
Ἰουδαϊκὴν Ἱερουσαλήμ μεταποιήσασα εἰς νέαν ἐστίαν Ἑλληνι-
κοῦ πνευματικοῦ βίου. Ἄλλὰ περὶ τῆς νέας ταύτης περιόδου καὶ
τοῦ πνευματικοῦ αὐτοῦ βίου ποιούμεθα λόγον λεπτομερέστερον ἐν
ἰδίῳ κεφαλαίῳ.

*Β'. Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησιαστικὴ Γραμματεία ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ
καὶ Μεσοποταμίᾳ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀραμαϊκὴν Ἐκκλ.
Γραμματείαν ἐν ταῖς αὐταῖς χώραις.*

α'.) Ὁ ἐθνικὸς χαρακτήρ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ταῖς χώραις ταύταις.

Ὁ Χριστιανισμὸς ὑπὸ τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ οὐσίαν καὶ μορφήν
ἐγεννήθη ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ. Ἡ Ἱερουσαλήμ εἶναι ἡ κοιτίς ἡ
ἐνοῦσατὴν πρώτην ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Χριστιανικῆς διδασκαλίας
πρὸς τὴν θείαν καὶ ὑπερφυᾶ πνευματικὴν ἀρχὴν αὐτῆς, ἡ πόλις
τῆς πρώτης Ἐκκλησίας τῆς νέας πίστεως, τῆς Ἐκκλησίας τῶν
Ἀποστόλων, ἐν ἣ ἡ πίστις αὕτη ἐξηγγέλθη ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ Ἑλ-
ληνικῇ καὶ συνετέλεσεν ἰσχυρῶς ἵνα ἡ νέα Χριστιανικὴ Ἱερουσα-
λήμ καταστῆ πόλις Ἑλληνικὴ¹⁾. Ἡ δὲ Ἀντιόχεια, ἡ πρωτεύουσα

¹⁾ Ib. Clem. David, arch. Syr. de Damas: La langue parlée par I. Christ
Terre-sainte 1er. Octobre 1888 σ. 300 «Depuis le temps le plus rappro-
ché du berceau du Christianisme, nous voyons l'Eglise de Jérusalem
s' helléniser: ses écrivains, sa liturgie, son histoire, ses monuments, ses
rapports avec les autres Eglises, tout chez elle respire le Grec ou est
purement Grec».

πόλις τῆς Συρίας, ἡ πόλις ἡ Ἑλληνικωτάτη τῆς Ἀνατολῆς, ἡ
ἐγκλείουσα ἐντὸς τῶν τειχῶν αὐτῆς δεκάδας μυριάδων Ἑλλήνων,
ἡ μεγάλη, ἡ μεγίστη καὶ περιφανεστάτη ἐν Ἀσίᾳ ἐστὶν τοῦ
Ἑλληνικοῦ βίου καὶ πολιτισμοῦ, τὸ μέγα διδασκῆριον τῶν Ἑλ-
ληνικῶν γραμμάτων, τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καὶ ῥητορικῆς
καὶ πάσης γραμματείας Ἑλληνικῆς, εἶναι ἡ πόλις ἡ δοῦσα εἰς
τὴν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ ὀρμηθεῖσαν διδασκαλίαν τῆς πίστεως τὸν
ἀκραιφνῆ Ἑλληνικὸν τύπον καὶ μορφήν καὶ αὐτὸ τὸ ἱστορικὸν
ὄνομα αὐτῆς (Χριστιανοί). Ἐν Ἀντιοχείᾳ ἰδρύθη ἡ πρώτη καὶ
ὀνόματι χριστιανικὴ καλουμένη Ἐκκλησία ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου
τῶν ἐθνῶν Παύλου¹⁾. Τῆς Ἐκκλησίας δὲ ταύτης ἡ γλῶσσα ἦτο
ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ αὐτὸς δὲ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας ἀπό-
στολος Παῦλος ἐδίδασκεν ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἐν ἣ
ἔγραψε καὶ πάσας τὰς πανταχόσε ἐπιστολάς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λου-
κᾶς δὲ ὁ Εὐαγγελιστὴς, ὁ σύνοδος τοῦ Παύλου καὶ συγγραφεὺς
τοῦ τε φέροντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ Εὐαγγελίου καὶ τῶν Πράξεων
τῶν Ἀποστόλων, ἦν Ἀντιοχεὺς τὴν πατρίδα. Τὸν Ἑλληνικὸν
χαρακτήρα τῆς ἐκκλησίας ταύτης τῆς Ἀντιοχείας ἐξαίρων καὶ ὁ
Ε. Ρενὰν²⁾ λέγει μὲν ὅτι ἡ δεσπόζουσα (dominante) ἐν ταύτῃ
γλῶσσα ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, θεωρεῖ δ' ὅμως ὡς πιθανὸν ὅτι τῆς Ἐκ-

¹⁾ Ἰωάννου Χρυσοστόμου Τόμ. Β' (ἐν Πατρολ. Migne τ. 49) σ. 48 «Αὕτη ἡ πό-
λις ἐστίν, ἐν ἣ πρώτον ἐχρημάτισαν Χριστιανοί» καὶ σ. 176 «Ἐγένετο πρώτον ἐν Ἀν-
τιοχείᾳ τοὺς μαθητὰς χρηματίσαι Χριστιανούς». Πρὸς καὶ τόμ. 7 (Πατρολ. Migne
τ. 57) σ. 80 καὶ ἰδίᾳ τ. 9 (Π. Migne τ. 60) σ. 192 «Ὅστις διὰ τοῦτο ἐν Ἀντιο-
χείᾳ ἐχρημάτισθησαν καλεῖσθαι Χριστιανοί, ὅτι Παῦλος ἐν ταύτῃ τοσοῦτον διέτριψε
χρόνον».

²⁾ E. Renan, Les Apôtres, Paris 1867 σ. 183 «Certes Jérusalem restera
à jamais la capitale religieuse du monde. Cependant le point de départ
de l'Église des gentils, le foyer primordial des missions chrétiennes fut
vraiment Antioche. C'est là que pour la première fois se constitua une
Église chrétienne dégagée de liens avec le judaïsme, c'est là que s'éta-
blit la grande propagande de l'âge apostolique; c'est là que se forma défi-
nitivement Saint Paul. Antioche marque la seconde étape des progrès du
christianisme. En fait de noblesse chétienne ni Rome ni Alexandrie ni
Constantinople ne seraient lui être comparées».

κλησίας ταύτης κοινωνοὶ ἐγένοντο εὐθύς ἐξ ἀρχῆς καὶ πολλοὶ λαλοῦντες τὴν Συριακὴν γλῶσσαν καὶ κατοικοῦντες ἐν τοῖς προαστείοις τῆς μεγάλης πόλεως· ἐντεῦθεν δὲ εἰκάζει, ὡς εἴρηται καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ὅτι ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τῶν Ἀποστόλων ὑπῆρχον ἐν Ἀντιοχείᾳ «τὰ σπέρματα δύο Ἐκκλησιῶν ἀνταγωνιζομένων πρὸς ἀλλήλας καὶ βραδύτερον ἐχθρικῶν γενομένων, ὧν ἡ μὲν Ἑλληνιστὶ λαλοῦσα ἐκπροσωπεῖται νῦν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (Grecs) τῆς Συρίας, εἴτε Ὀρθόδοξοὶ εἰσιν οὔτοι εἴτε Καθολικοί, ἡ δὲ ἄλλη ἐκπροσωπεῖται νῦν ὑπὸ τῶν Μαρωνιτῶν λαλούντων ποτὲ τὴν Συριακὴν καὶ διατηρούντων αὐτὴν ἔτι νῦν ὡς γλῶσσαν ἱερὰν»¹⁾. Ἡ γνώμη αὕτη τοῦ Renan ἢ οὕσα ὀρθοτάτη ὡς πρὸς τὸ πρῶτον αὐτῆς μέρος, τὸ τῆς καταγωγῆς τῶν νῦν Ὀρθόδοξων καὶ τῶν Ἑλληνοκαθολικῶν Οὐνιτῶν τῆς Συρίας ἀπὸ τῶν πρώτων Ἑλληνιστῶν λαλούντων Χριστιανῶν τῆς Συρίας, εἶναι σφόδρα ἀμφισβητήσιμος ὡς πρὸς τὸ δεύτερον αὐτῆς μέρος, τὸ περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νῦν Μαρωνιτῶν τοῦ Λιβάνου ἀπὸ τῶν Συριστῶν ἢ Ἀραμαῖστῶν λαλούντων πρώτων χριστιανῶν τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς Συρίας.

Ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπῆρχον κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐνταῦθα ἰδρύσεως τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, πρὸς τῷ μεγάλῳ Ἑλληνικῷ καὶ Ἑλληνοφώνῳ πληθυσμῷ τῆς πόλεως, καὶ Σύροι ἤτοι

¹⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι σ. 185· «La langue dominante de l'Église d'Antioche était le Grec. Il est bien probable cependant que les faubourgs parlant syriaque donnèrent à la reste de nombreux adeptes. Déjà, par conséquent, Antioche renfermait le germe de deux Églises rivales et plus tard ennemies, l'une parlant Grec, représentée maintenant par les grecs de Syrie, soit orthodoxes soit catholiques; l'autre dont les représentants actuels sont les Maronites, ayant parlé autrefois le syriaque et le conservant encore comme langue sacrée». Παρεθέσαμεν αὐτολεξεί τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ ἐν τοῖς ἔθνομολογικοῖς καὶ γλωσσολογικοῖς ζητήμασιν, ἰδίᾳ τῆς Συρίας καὶ συμπάσης τῆς Σημιτικῆς Ἀνατολῆς, μέγα κύρος γνώμης ἔχοντος Γαλάτου συγγραφέως ὡς λύουσαν ἐκ τῶν προτέρων σαφῶς καὶ ἀσθεντικῶς τὸ ζήτημα, ὅπερ ἡμεῖς ἐκ τῶν ὑστέρων διὰ μακρᾶς ἀναλύσεως καὶ ἐκθέσεως τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιχειροῦμεν ἐνταῦθα νὰ λύσωμεν, ἀποδεικνύοντες τὴν ἀλήθειαν τῶν ὑπὸ τοῦ Ρενὰν περὶ Ἀντιοχείας καὶ Συρίας λεγομένων καὶ ὡς πρὸς τὴν Παλαιστίνην καὶ τὴν Μεσοποταμίαν.

Ἀραμαῖοι λαλοῦντες τὴν Συριακὴν ἤτοι τὴν δυτικὴν Ἀραμαϊκὴν εἶναι ἐν μέρει ἀληθές, εἰ καὶ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω, πάντες οἱ πολῖται τῆς Ἀντιοχείας παρίστανται ὡς Ἑλληνοφῶνοι. Ὅτι ἕως οἱ Ἀραμαῖοφῶνοι οὔτοι ἀπετέλουν ὄγκον πληθυσμοῦ οἰκοῦντα ἐν τοῖς προαστείοις τῆς πόλεως ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τὴν κυρίαν πόλιν οἰκοῦντα Ἑλληνικὸν καὶ Ἑλληνοφῶνον πληθυσμόν, τοῦτο οὐδαμῶς φαίνεται ἀκριβές. Καθὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν κατὰ μαρτυρίαν αὐτοῦ τοῦ Λιβανίου εἶπομεν, τὰ προάστεια τῆς Ἀντιοχείας ἦσαν ἐπίσης ὠραῖα φυσικῶς καὶ καθωραϊσμένα τεχνικῶς ὡς ἡ πόλις, οὐδαμῶς διαφέροντα κατὰ τὴν φιλοκαλίαν καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ ἐν αὐτοῖς βίου, μάλιστα δὲ ὡς πρὸς τὰς πανηγύρεις καὶ τέρφεις. Ὅτι δὲ τινὰ τῶν προαστείων τούτων φέρουσιν ὀνόματα θεωρούμενα Συριακῆς καταγωγῆς (Γισιρά, Χαράνδαμα, Γανδίγουρα, Ἀπάτη) τοῦτο δὲν εἶναι τεκμήριον ὅτι καὶ ὑπὸ Σύρων ὤκοῦντο. Οἱ λεγόμενοι οὔτοι Σύροι τῆς Ἀντιοχείας φαίνεται ὅτι ἀπετέλουν ἴδιον πλῆθος οἰκοῦν ἐν ἰδιαιτέρᾳ συνοικίᾳ καὶ συγκείμενον ἐξ ἀνθρώπων πενήτων καὶ ἡμεροβίων ἐκ τῆς παρὰ τοῖς Ἑλλησι κατοικοῖς ἐργασίας ἀποζώντων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω. Ἄλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχωσι τὰ κατὰ τὸν Συριακὸν ἢ Ἀραμαϊκὸν πληθυσμόν τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ τε καὶ ἐν πάσῃ τῇ Συρίᾳ καὶ τῇ Παλαιστίνῃ μία μόνη ἀρχῆθεν ἐπεκράτει γλῶσσα Ἐκκλησιαστικὴ, ἐφ' ἧσον καὶ μία μόνη δογματικῶς ὑπῆρχεν Ἐκκλησία πρὸ τοῦ σχίσματος τοῦ Μονοφυσιτικοῦ (διότι τὸ Νεστοριανὸν σχίσμα ἤκιστα ἤψατο Συρίας καὶ Παλαιστίνης) καὶ αὕτη ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, ὅπως καὶ μία μόνη ὑπῆρχεν Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, ἡ Ἑλληνικὴ· διότι ὁ πληθυσμὸς ἦν κυρίως Ἑλληνικός. Ἡ Συριακὴ γλῶσσα ὡς γλῶσσα Ἐκκλησιαστικὴ καὶ ἡ Συριακὴ ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία ἀνεπτύχθη καὶ ἐπεκράτησε πέραν τοῦ Εὐφράτου ἐν Μεσοποταμίᾳ, ὅπως καὶ ἡ Χαλδαϊκὴ, χωρὶς ἐν

¹⁾ Ἰδ. Λιβαν. (ἐκδ. Reiske) τόμ. Α', σ. 348 κέ.

τούτοις νὰ παραγκωνισθῆ καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, καλλιερ-
γουμένη μετὰ τὸ σχίσμα ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, οἵτινες ἦσαν καὶ Ἑλληγες καὶ Ἑλληνόφωνοι. Ὅ,τι δ' ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Ῥενάν ἀναφερομένους Μαρωνίτας τοῦ Λιβάνου (περὶ ὧν οὗτος φρονεῖ ὅτι εἰσὶν οἱ τελευταῖοι πιθανῶς ἀπόγονοι τῶν προ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Συριακοῦ κράτους τῶν Σελευκιδῶν οἰκούντων τὴν βόρειον Συρίαν αὐτοχθόνων Σύρων τῶν ἀγροίκων (faubouriens ou pagani) τῶν μνημονευθέντων προαστείων Γισιρά, Χαράνδαμα κτλ. καὶ ὅτι ὁ ἀνθρωπολογικὸς αὐτῶν τύπος ὁμοιάζων καταπλη-
κτικῶς πρὸς τὸν τῶν νῦν οἰκητόρων τῆς περὶ τὴν Ἀντιόχειαν χώρας μαρτυρεῖ τὴν ἐκεῖθεν εἰς τὸν Λίβανον μετοίκησιν αὐτῶν), ἀπορώτατον ἡμῖν φαίνεται τῇ ἀληθείᾳ ποῦ εὔρεν ὁ συγγραφεὺς οὗτος ὅτι οἱ πρόγονοι τῶν Μαρωνιτῶν τούτων οἱ οἰκούντες περὶ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἀποτελοῦντες τὸν Συριακὸν ἢ Ἀραμαϊκὸν λαὸν τῆς πόλεως ταύτης συνέστησαν ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη αἰῶ-
νων Ἐκκλησίαν ἰδιαίτεραν καὶ εἶτα καταδιωχθέντες ὑπὸ τῶν ὀρθοδόξων αὐτοκρατόρων ὡς αἰρετικοὶ κατέφυγον εἰς τὸν Λίβανον. Ὅτι ἡ ἐν Λιβάνῳ κοινότης τῶν Μαρωνιτῶν συνέστη ἀπὸ τῶν πολλαχόθεν προσελθόντων ἢ προσφυγόντων αὐτόσε μὴ Ὀρθοδό-
ξων καὶ μὴ Ἑλλήνων Σύρων, τοῦτο θεωρεῖται ἀληθέστατον καὶ ὅτι μεταξὺ τῶν ἐποίκων ἢ προσφύγων τούτων ὑπῆρχον καὶ πολ-
λοὶ ἐκ τῆς περὶ τὴν Ἀντιόχειαν χώρας ὀρμώμενοι αἰρετικοὶ Ἀρα-
μαῖοι εἶναι ὡσαύτως λίαν πιθανόν· ἀλλ' ἐκεῖνο, ὅπερ οὐ μόνον οὐδαμῶς οὐδαμῶθεν μαρτυρεῖται, ἀλλὰ καὶ ἄντικρυς εἰς τὰς ιστο-
ρικὰς μαρτυρίας ἀντιφάσκει, εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ Ῥενάν λεγόμενον ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους ἤδη αἰῶνας ἀπετέλεσαν ἰδίαν Ἐκκλησίαν ἐν Συρίᾳ καὶ δὴ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ περὶ τὴν Ἀντιόχειαν. Σύμ-
πασα ἡ ἱστορία τῆς ἐν Συρίᾳ Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας ἀνατρέπει ἄρδην τὴν τοιαύτην ὑπόθεσιν. Οὐδεὶς οὐδ' ὁ ἐλάχιστος ὑπαιγιμὸς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ ὑπάρχει περὶ τοιαύτης ἐκκλησίας ἢ τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς ἢ οἰουδήποτε ἐπισκόπου ἢ ἄλλου λειτουργοῦ αὐ-

τῆς, παρὰ δὲ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου μανθάνομεν ὅτι οἱ Χριστιανοὶ τῆς Συρίας ἦσαν μὲν ἐνηλλαγμένοι τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἠνωμένοι ἐν τῇ πίστει καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ (ἰδ. κατω-
τέρῳ). Ἡ ὑπαρξίς τοιαύτης ἐκκλησίας Συριακῆς ἦτο καὶ κατὰ τοῦτο ἀδύνατος (ὅπερ φαίνεται παντάπασι ἀγνοῶν ὁ Ῥενάν) ὅτι αὐτοὶ οἱ θεσμοὶ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐπέτρεπον νὰ ὑπάρχωσιν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ καὶ ἐν μέσῳ τοῦ αὐτοῦ λαοῦ δύο ἐπερόγλωσσοι ἐκκλησίαι. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μεσοποταμίᾳ, ὅπου τὸ Ἀρα-
μαϊόφωνον στοιχεῖον ἦν πολλῶ ἰσχυρότερον ἢ ἐν Συρίᾳ, δὲν ὑπῆρ-
χεν ἰδιαίτερα Συριακὴ (ὡς ὠνομάσθη μετὰ τὸ σχίσμα ἢ τῶν Ἰα-
κωβιτῶν Μονοφυσιτῶν) ἢ Χαλδαϊκὴ (ὡς ὠνομάσθη ἢ τῶν Νεστο-
ριανῶν) Ἐκκλησία. Αἱ ἰδιαίτεροι αὗται ἐκκλησίαι προήχθησαν ἐκ τοῦ σχίσματος, ὅπερ ἦν πάλιν κατ' οὐσίαν ἀποτέλεσμα ἐθνικῶν ἀντιθέσεων, καὶ ἔληξαν εἰς ὀριστικὸν χωρισμὸν ἐθνικόν. Οὕτω δὲ παρήχθη μετὰ τὸ σχίσμα καὶ ἕνεκα τοῦ σχίσματος, κατὰ τὸν 8 μ. Χ. αἰῶνα, ἡ τῶν Μαρωνιτῶν σχισματικὴ Ἐκκλησία, ἢ ἀπο-
τελουμένη ἰδίᾳ ἀπὸ Μονοθελητῶν, ὧν ἡ ἀφρεσις παρήχθη κατὰ τὸν 7ον μ. Χ. αἰῶνα.

Καὶ περὶ μὲν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης τῶν Μαρωνιτῶν καὶ περαιτέρω ποιησόμεθα λόγον· νῦν δὲ ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ σημεῖον, ἐξ οὗ ὀρμηθέντες εἶπομεν ταῦτα περὶ Μαρωνιτῶν, λέγομεν αὖθις ὅτι ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ καὶ Συρίᾳ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων τῶν ἐθνῶν ἐκκλησία, ἢ οὕσα τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν γραμματείαν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ, διετήρησε πάντοτε τὸν αὐτὸν Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, οὐδένα κλάδον, οὐδεμίαν ὑποδιαίρεσιν ἔχουσα Ἀραμαϊκὴν καὶ Ἀραμαϊόφωνον. Ἐννοεῖται ὅτι τὸ ζή-
τημα τοῦτο εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως λεγόμενον οὐδαμῶς μειοῖ τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑφ' ἡμῶν ἐκτιθεμένης ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ θεωρίας ὅτι οἱ νῦν Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας καὶ αὐτοὶ οἱ Οὐνῖται Ἑλληνο-
καθολικοὶ εἰσὶν Ἑλληγες τὴν καταγωγὴν καὶ ἀπόγονοι τῶν ἀνη-
κόντων εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀντιοχείας, ἀφοῦ τοῦτο κηρύττει αὐτὸς ὁ Ῥενάν ὡς ἀλήθειαν ἱστορικὴν· τὰ δὲ ἀνω-

τέρω ὑφ' ἡμῶν ἐκτενέστερον ῥηθέντα πρῆρχονται ἀπλῶς ἀπὸ διαφέροντος πρὸς τὴν ἀπλὴν καὶ ἀφρημένην ιστορικὴν ἀλήθειαν ἄσχετον πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα. Προσθετέον δὲ ὅτι ὁ Ῥενὰν καὶ δι' ἔσων λέγει περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Μαρωνιτῶν ὁμολογεῖ ἐμμέσως ὅτι μόνοι οἱ αἰρετικοὶ τῆς Συρίας, ὡς οἱ Μαρωνίται, θεωρητέοι ὡς ἀπόγονοι τῶν Ἀραμαίων Σύρων, οὐχὶ δὲ καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι.

Ὅπως δὲ αἱ ἐθνικαὶ ἢ μᾶλλον φυλετικαὶ Ἐκκλησίαι τῶν Σύρων καὶ Χαλδαίων καὶ Μαρωνιτῶν παρήχθησαν ἀπὸ τοῦ σχίσματος καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβον ὑπόστασιν καὶ ἀνάπτυξιν ιστορικὴν, οὕτω καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία ἢ φιλολογία αὐτῶν. Ναὶ μὲν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ μόνον ἐν Μεσοποταμίᾳ, δι' οὗς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν λόγους, ἤρξατο ἀπὸ τοῦ 2 καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος ἀναπτυσσομένη ἐν τῇ μιᾷ ἔτι καὶ ἀχωρίστῳ ἐν τῇ πίστει καθολικῇ καὶ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ τῆς χώρας, πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησιαστικῇ καὶ Ἀραμαϊκῇ τις Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, ἔχουσα συγγραφεῖς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας Σύρους μὲν καλουμένους διὰ τὴν καταγωγὴν τῆς γλώσσης, καταγομένους δ' αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Μεσοποταμίας· ἀλλ' ἀκριβῶς καὶ ἡ Συριακὴ ἢ, ἐπιστημονικῶς ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἡ Ἀραμαϊκὴ γραμματεία μετὰ τῶν δύο κλάδων αὐτῆς, τοῦ Χαλδαϊκοῦ καὶ τοῦ ἰδίως Συριακοῦ, μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 6 καὶ 7 μ. Χ. αἰῶνος καθίσταται κτῆσις καὶ γνώρισμα τῶν σχισματικῶν Ἐκκλησιῶν τῶν Νεστοριανῶν (ἢ Χαλδαίων) καὶ τῶν Μονοφυσιτῶν ἢ Ἰακωβιτῶν (ἢ Σύρων)· οὐδεὶς δὲ πλέον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σχίσματος φαίνεται ὀρθόδοξος πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας ἢ συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικῶς συγγράφων ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ. Ἄπασα ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας, τῆς ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἀναπτυχθείσης, εἶναι μαρτύριον ἀψευδὲς τῶν εἰρημένων. Ἡ γραμματεία αὕτη, ἐξαιρουμένων ἐλαχίστων ἀρχαιοτάτων μνημείων γραμματολογικῶν, ὧν ἀμφισβητεῖται ἡ καταγωγὴ μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ἀραμαϊκῆς (οἶον τῶν κατὰ Ματθαῖον καὶ Μᾶρκον Εὐαγγελίων) καὶ

περὶ ὧν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο ἤδη λόγος, ἢ ἔχουσα ὀρμητικὴν τὴν Ἀγίαν πόλιν καὶ τὴν Ἀντιόχειαν καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων πόλεων διαδοθεῖσα εἰς τὴν λοιπὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν, ἔτι δὲ καὶ τὴν Μεσοποταμίαν, ἦτο ἐν ἀρχῇ καθαρῶς Ἑλληνικὴ καὶ ἐν ταῖς τρισὶ ταύταις χώραις. Ἀπὸ τῶν μέσων δὲ τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ἐν Μεσοποταμίᾳ ἤρξατο καὶ ἐν μέσῳ τοῦ Ἀραμαιοφώνου στοιχείου κινήσις τις γραμματολογικὴ θρησκευτικὴ δημιουργοῦσα κατὰ μικρὸν ἰδίαν Ἀραμαϊκὴν Ἐκκλησιαστικὴν γραμματείαν, ἣς τὸ ἀρχαιότατον μνημεῖον εἶναι ἢ εἰς τὴν Ἀραμαϊκὴν γενομένη μετὰφρασις τῶν ἱερῶν Γραφῶν. Ἡ γραμματεία αὕτη, ἐπὶ τρεῖς περίπου αἰῶνας ἀναπτυσσομένη ἀσθενῶς ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ οἰοεὶ ὑπὸ τὴν ἀνταύγειαν ταύτης δάνειον ἀρουομένη φῶς ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ 6 καὶ 7 μ. Χ. αἰῶνος τὸν ἰδιαιτέρον αὐτῆς αὐτοτελεῖ χαρακτήρα ὡς γραμματεία Ἐκκλησιῶν ἀποσπασθεισῶν ἤδη τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Συγγραφεῖς τῆς γραμματείας ταύτης ὑπῆρξαν, ὡς εἴρηται, ἄνδρες Ἀραμαιοφῶνοι ἐκ Μεσοποταμίας ὀρμώμενοι, ἐν τῇ χώρᾳ ἰδρύθησαν καὶ τὰ θρησκευτικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ κέντρα τῆς νέας γραμματείας. Ἐνῶ δὲ οὕτως ἐν Μεσοποταμίᾳ νέα ἐδημιουργεῖτο καὶ ἀνεπτύσσετο γραμματεία Ἐκκλησιαστικὴ Ἀραμαϊκὴ διφυῆς, Συριακὴ καὶ Χαλδαϊκὴ, διαδιδόμενη (περὶ τῆς Χαλδαϊκῆς τοῦτο ῥητέον) καὶ εἰς τὴν Περσίαν καὶ εἰς τὴν μέσσην Ἀσίαν καὶ Ἰνδικήν, Συρία καὶ Παλαιστίνη ὡς χώραι ἀκραιφνεῖς τοῦ ἀπὸ τοῦ αἰρετικοῦ Ἀραμαϊσμοῦ κεκαθαρμένου ὀρθοδόξου Ἑλληνισμοῦ διετέλουν ἐπὶ αἰῶνας ἔτι πολλοὺς ἀκμαιοτάτα κέντρα τῆς Ἑλληνικῆς καὶ μόνον τῆς Ἑλληνικῆς (ἐν τῷ κόλπῳ τῆς ὀρθοδοξίας ἀναπτυσσομένης ἐννοεῖται) γραμματείας. Ἀπλοῦς παραλληλισμὸς ἦτο ἀπλῆ καὶ σύντομος ἐκ παραλλήλου παράστασις τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἑκατέρας τῶν εἰρημένων γραμματειῶν, τῆς Ἑλληνικῆς δηλονότι καὶ τῆς Ἀραμαϊκῆς, δύναται νὰ μαρτυρήσῃ σαφέστατα τὴν ἀλήθειαν τῶν εἰρημένων.

β) Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία.

Τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς γραμματείας ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Συρίᾳ εἶναι αὐτὰ τὰ ἀρχαιότατα μνημεῖα τῆς Χριστιανικῆς γραμματείας ὑπὸ καθόλου ἔποψιν νοουμένης. Τοιαῦτα δὲ εἶναι τὰ πλεῖστα τῶν εὐαγγελίων καὶ τῶν ἐπιστολῶν Πέτρου, Ἰακώβου, Ἰούδα. Μέγα πλῆθος συγγραφέων ἐκκλησιαστικῶν ὀνομαστοτάτων ἐξ Ἀντιοχείας καὶ Ἱερουσαλήμ καὶ πολλῶν ἄλλων πόλεων καὶ χωρῶν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καταγομένων διεδέξατο τοὺς πρώτους ἐκείνους θεῖους κήρυκας καὶ διδασκάλους τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας, διδασκάντων πάντων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ συγγραφάντων ἐν αὐτῇ. Τοῦ μεγάλου τούτου πλήθους τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν ἐκ Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας καταγομένων ἢ ἐν ταῖς χώραις ταύταις διδασκάντων καὶ συγγραφάντων δὲν ἐσώθησαν πάντα τὰ συγγράμματα, πολλῶν δὲ ἴσως συγγραμμάτων ἀπολομένων οὐδὲ τὰ ὀνόματα εἶνε γνωστά. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μέχρι νῦν σφῆζόμενος κατάλογος τῶν ἐκ τῶν εἰρημένων χωρῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν συγγραφάντων Ἑλληνιστῶν δὲν εἶναι πάντως τέλειος. Καὶ ἕμως καὶ οὕτως ἔχοντος τοῦ πράγματος ἐκπλήττεται τις εὐλόγως πρὸ τοῦ πλήθους τῶν γνωστῶν ὀνομάτων, πολλῶν δὲ πλεον πρὸ τοῦ πλήθους καὶ τοῦ μεγέθους τῶν ὑπ' αὐτῶν συγγραφέων, ἀφοῦ τὰ ὑπὸ τινων μόνον ἐκ τούτων συγγραφέων, ὡς τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ δύνανται αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ νὰ ἀποτελέσωσιν ἰδίαν βιβλιοθήκην. Ἡμεῖς ἐνταῦθα οὐδαμῶς προτιθέμενοι νὰ συγγράψωμεν πραγματείαν γραμματολογικὴν μικρὰν ἢ μεγάλην, ἀλλὰ θέλοντες ἀπλῶς νὰ σκιαγραφήσωμεν τὸν ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἀνηθασίας Χριστιανικῆς γραμματείας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τῆς πέραν τοῦ Εὐφράτου πρὸς τῇ Ἑλληνικῇ ἀναπτυχθείσης Ἀραμαϊκῆς γραμματείας, παραθέτομεν κατὰ τάξιν καθόλου χρονολογικῆν

τὰ ὀνόματα τῶν γνωστοτέρων ἀντιπροσώπων τῆς τοιαύτης γραμματείας.

Μετὰ τοὺς μνημονευθέντας Ἀποστόλους συγγραφεῖς τῶν πρώτων καὶ ἀρχαιοτάτων μνημείων τῆς καθόλου Χριστιανικῆς γραμματείας οἱ γνωστότατοι Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐκ τῶν εἰρημένων χωρῶν καταγομένοι ἢ ἐν ταύταις διδάξαντες καὶ συγγράψαντες εἰσὶν οἱ ἑξῆς:

- 1) Ἰγνάτιος Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας (κατὰ τὸν 1ον μ. Χ. αἰῶνα) συνέγραψεν ἐπιστολάς (περιεχομένας νῦν ἐν τῷ 4ῳ τόμῳ τῆς Ἑλλην. Πατρολογ. Migne).
- 2) Ἀρίστων Πελλαῖος (τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα), ἰδ. συγγρ. Π. Μ. τ. 5.
- 3) Θεόφιλος Ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας (Migne τόμ. 6).
- 4) Τατιανὸς ὁ Ἀπουρος (ἦτοι Ἀπούριος) ἀνήκων εἰς τὸν 3ον μ. Χ. αἰῶνα. Περὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ ἰδ. Π. Migne τόμ. 6.
- 5) Θεόφιλος Καισαρείας Παλαιστίνης (3 αἰῶν.) Π. Μ. τόμ. 5.
- 6) Ἀνατόλιος ὁ ἐκ Λαοδικείας τῆς Συρίας τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος (συγγραμμ. Migne τ. 10) ἐξ Ἐμμαοῦς τῆς Παλαιστίνης, πατὴρ τῆς Χριστιανικῆς χρονογραφίας, συγγραφεὺς τῆς «Χρονολογικῆς Πενταβίβλου».
- 7) Ἰούλιος Ἀφρικανὸς (3 αἰῶν.) Μ. τ. 5.
- 8) Σεραπίων Ἀντιοχείας (2-3 αἰῶν.) Μ. τ. 5.
- 9) Μαλχίων ὁ πρεσβύτερος τῆς Ἐκκλησίας Ἀντιοχείας (πρότερον διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς ἐν τῇ αὐτῇ πόλει) 3 μ. Χ. αἰῶν. (συγγρ. Μ. τ. 10).
- 10) Ἀλέξανδρος Ἱεροσολύμων (3 μ. Χ. αἰῶν.), ἰδ. συγγρ. Π. Μ. τ. 10.
- 11) Πάμφιλος πρεσβύτερος τῆς Ἐκκλησίας Καισαρείας Παλαιστίνης, καταγόμενος ἀπὸ Βηρυτοῦ, ἀνὴρ «ἐλλογιμώτατος, αὐτῷ τε τῷ βίῳ φιλόσοφος ἀληθῆς» (Εὐσεβ. Ἐκκλ. ἱστορ. Ζ'. 32), ἐτελεύτησε τῷ 309 μ. Χ. (συγγρ. Μ. τ. 10).

12) Μεθόδιος επίσκοπος Τύρου (312 μ. Χ.). Τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα συγγράμματα αὐτοῦ ἰδ. Μ. τ. 18.

13) Τίτος ὁ Βόστρας επίσκοπος (αὐτός, οὐ τινος ἐγένετο μνεία ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ Βόστρας εἰρημένοις, σύγχρονος τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου· περὶ συγγρ. αὐτοῦ ἰδ. Μ. 18).

14) Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου (4 αἰῶνος), επίσκοπος Καισαρείας Παλαιστίνης, εἰς τῶν πολυγραφωτάτων ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, συγγραφέας Ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ποικιλωτάτας ἄλλας πραγματείας θεολογικὰς (Συγγραμ. Π. Μ. τ. 19-23).

15) Κύριλλος, ἀρχιεπίσκοπος Ἱεροσολύμων (ἀκμάσας περὶ τὰ μέσα τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος), συγγρ. Μ. τ. 33.

16) Εὐστάθιος, ἀρχιεπίσκοπος Ἀντιοχείας (4 αἰῶν.), συγγρ. Μ. τ. 18.

17) Ἀπολλινάριος ὁ ἐκ Λαοδικείας τῆς Συρίας, ποιητῆς καὶ ῥήτωρ, πρὸς τοὺς ἄλλοις μετενεγκῶν καὶ τὸ Ψαλτήριον εἰς ἔμμετρον ἐπικὴν γλῶσσαν (συγγρ. Μ. 33).

18) Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ὁ ἐξ Ἀντιοχείας, πρεσβύτερος καὶ κῆρυξ τοῦ θείου λόγου ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ εἶτα ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως, ὁ πολυγραφώτατος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, ὁ ἐγκαινίσας, κατὰ τὸν περιώνυμον Γερμανὸν Neander, νέαν περίοδον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς γραμματείας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ δὸς αὐτῇ τὸ ἰδιαιτέρον αὐτῆς πνεῦμα καὶ χαρακτῆρα, ἐκεῖνος περὶ οὗ ὁ περίφημος Γάλλος Villemain λέγει· «Ἡ διάνοια μένει ἐν ἀρχῇ συγκεχυμένη πρὸ τῶν τεραστίων ἔργων τοῦ ἀνδρὸς τούτου, πρὸ τῆς ζήσεως καὶ τῆς εὐροίας τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Ἐν τοῖς γοργοῖς αὐτοῦ σχεδιάσμασι καὶ ταῖς ἀτελέσιν ἐκεῖναις ἀναλύσεσιν αὐτοῦ δὲν θὰ δυνηθῶμεν οὐδ' ἀσθενῶς εἶτι νὰ ἀνεύρωμεν τὴν δύναμιν τοῦ ῥήτορος καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν συγχρόνων. Μόλις ἠρευνήσαμεν πάντα τὰ συγγράμματα αὐτοῦ· ὀλίγα δὲ μόνον δυνάμεθα νὰ παραθέσωμεν ἐξ αὐτῶν ὑποδείγματα μεμονωμένα. Ὁ μέγιστος χαρακτῆρ τοιοῦ-

του τινὸς δαιμονίου πνεύματος ἐγκεῖται ἐν τῷ πλούτῳ καὶ τῇ τάξει τῶν διανοημάτων. Παραλαμβάνοντες ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ὑποδείγματα φαινόμεθα οἰοεὶ ἀραιροῦντες λάθρα μαρμάρινα τινὰ τεμάχια τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπως ὁ Ἄγγλος περιηγητῆς ἐσύλα τοὺς λίθους τοῦ Παρθενῶνος· ἀλλὰ ποῦ νὰ εὐρωμεν τὴν ὄλην οἰκοδομήν, τὴν λαμπηδόνα τῆς Ἀνατολικῆς ἐκείνης Ἐκκλησίας, τὸ δαιμόνιον τοῦ ὑψηγῆρου τούτου ῥήτορος, τοῦ σφάζοντος τὴν Ἀντιόχειαν, τοῦ ἀφοπλίζοντος τοὺς ἀρχηγούς τῶν βαρβάρων, τοῦ ἀνδρὸς ὅστις ἐφαίνετο οἰοεὶ ἀνεγείρων τὸ πῖπτον κράτος τὸ Ῥωμαϊκὸν καὶ ἀπέθνησκεν ἐν ἐξορίᾳ; Ποῦ νὰ εὐρωμεν τὰς ἐξαισίας ταύτας εἰκόνας;» Ὁ Χρυσόστομος ὡς γνωστὸν ἐτελεύτησε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος (συγγραμ. Π. Migne).

19) Ἐπιφάνιος ὁ ἐξ Ἐλευθεροπόλεως τῆς Παλαιστίνης, επίσκοπος τῆς ἐν Κύπρῳ Κωνσταντίας, ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς πολυγραφώτατος, (ἤκμασε περὶ τὰ τέλη τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος).

20) Σεβηριανὸς επίσκοπος Γαβάλων τῆς Συρίας (4 αἰῶν.), συγγραφεὺς ἱκανῶς πολυγράφος, γράψας πολλοὺς λόγους (συγγρ. Π. Mi. τ. 65).

21) Σεβηριανὸς Ἀρεθούσης¹⁾.

22) Θεόδωρος ὁ Μοφουεστίας, συγγραφεὺς πολυγράφος, καταγόμενος ἐξ εὐγενῶν τῆς Ἀντιοχείας (4 αἰῶν.).

23) Συνέσιος ὁ περίφημος επίσκοπος Πτολεμαίδος καὶ οὗτος πολυγράφος συγγραφεὺς, θεολόγος ἅμα καὶ φιλόσοφος (4 αἰῶν.).

24) Θεοδώρητος ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱστοριογράφος καὶ ἐρμηνευτῆς Γραφῶν καταγόμενος ἐξ Ἀντιοχείας (4 καὶ 5 μ. Χ. αἰῶν.).

25) Αἰνεῖας Γαζαῖος, συγγραφεὺς φιλόσοφος Χριστιανὸς (4 αἰῶνος).

¹⁾ Ὅσων συγγραφέων δὲν μνημονεύονται ἐνταῦθα συγγράμματα, οὗτοι εἰσὶ μὲν γνωστοὶ ὡς συγγραφεῖς ἐκκλησιαστικοί, ἀλλὰ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν ἀπολομένων πάντων δὲν μνημονεύονται οὐδὲ τὰ ὀνόματα.

26) Ζαχαρίας ὁ ἐπίσκοπος Μυτιλήνης Γαζαῖος καὶ οὗτος, πρῶτον σχολαστικὸς καὶ ῥήτωρ, συγγραφεὺς ἱστορίας, ἧς πολλὰ μέρη ἐσώθησαν μόνον ἐν τῇ Συριακῇ μεταφράσει.

27) Ἀββᾶς Ζωσιμᾶς (4 μ. Χ. αἰών.).

28) Ἀνδρέας ἐπίσκοπος Σαμοσάτων (4 αἰών.)· σφίζονται αὐτοῦ Ἐπιστολαί.

29) Ἀντίπατρος ἐπίσκοπος Βόστρας (4-5 αἰών.), συνέγραψεν ἑμιλίαις.

30) Νεμέσιος ἐπίσκοπος Ἐμίσης (4-5 αἰών.).

31) Τιμόθεος ἐπίσκοπος Βηρυτοῦ, Βηρύτιος καὶ τὴν πατρίδα (4 αἰών.), σφίζονται αὐτοῦ Ἀπολογίαι καὶ Ἐπιστολαί.

32) Παῦλος Ἐμίσης (5 αἰών.).

33) Εὐστάθιος ἐπίσκοπος Βηρυτοῦ (5 αἰών.).

34) Ἀκάκιος Βερροίας (5 αἰών.).

35) Ἀνδρέας Σαμοσάτων (5 αἰών.).

36) Προκόπιος Γαζαῖος (6-7 αἰώνος)· ἐκ τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ γνωστὴ ἰδίᾳ ἡ μονωδία εἰς τὴν Ἀγ. Σοφίαν.

37) Θεόδωρος ἐπίσκοπος Σκυθοπόλεως (6 αἰών.).

38) Ἰωάννης Μόσχος, ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Λειμῶνος*, διδάσκαλος τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Σωφρονίου (6-7 αἰώνος).

39) Τιμόθεος πρεσβύτερος Ἱερουσαλήμ (6 μ. Χ. αἰών.).

40) Τιμόθεος πρεσβύτ. Ἀντιοχείας (6 αἰών.).

41) Εὐσέβιος ἐπίσκοπος Ἐμίσης (6 αἰών.).

42) Ζαχαρίας πατριάρχης Ἱεροσολύμων αἰχμαλωτισθεὶς τῷ 614 ὑπὸ τῶν Περσῶν.

43) Ὁ τούτου τοποτηρητὴς ἢ καὶ διάδοχος Μόδεστος.

44) Σωφρόνιος πατριάρχης Ἱεροσολύμων, καταγόμενος ἀπὸ Βηρυτοῦ (7 αἰών.), ἐκ τῶν πολυγράφων Ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων καὶ θεολόγων.

45) Ἀντίοχος μοναχὸς ἐκ τῆς Λαύρας τοῦ Ἁγίου Σάββα (7 αἰών.) Μ. τ. 89.

46) Δωρόθεος ὁ ἀρχιμανδρίτης, καταγόμενος ἐκ Παλαιστίνης (7 αἰών.).

47) Ἐπιφάνιος ὁ Ἀγιοπολίτης (6 αἰών.), γράψας πρὸς τοὺς ἄλλοις « Διήγησιν εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἁγίας πόλεως ».

48) Γρηγόριος ὁ Ἀντιοχείας (6 αἰών.), συγγράψας *Λόγους ποικίλους*. Περίφημοι αἱ « Δημηγορίαι » αὐτοῦ πρὸς τὸν στρατόν.

49) Ἀναστάσιος Σιναΐτης, πατριάρχης Ἀντιοχείας (καταγόμενος ἐκ Παλαιστίνης), συγγραφεὺς πολυγράφος (6 αἰώνα).

50) Ἡσύχιος πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων (5 αἰών.), πολυγράφος καὶ οὗτος συγγραφεὺς.

51) Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, εἰς τῶν μεγίστων θεολόγων συγγραφέων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὁ ἐπικαλούμενος *Χρυσορροάς*, ὡς χρυσορροάς ποταμὸς τῆς Χριστιανικῆς σοφίας, πατὴρ καὶ ἰδρυτὴς τῆς μεσαιωνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς φιλοσοφίας καὶ μέγιστος τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑμνογράφος· εἶναι δὲ μετὰ τὸν Ἰωάννην Χρυσόστομον ὁ πολυγραφώτατος τῶν ἐκ Συρίας πατέρων τῆς Ἐκκλησίας († 75, 6 μ. Χ.). Τὰ συγγρ. ἰδ. Π. Μ. τόμ. 3.

52) Θεόδωρος Ἀβουκάρας, μαθητὴς τοῦ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ἀρχιεπίσκοπος τῶν Καρρῶν τῆς Μεσοποταμίας (ἐξ οὗ, ὡς λέγεται, καὶ τὸ ὄνομα¹⁾), ἐκ τῶν ὀνομαστοτάτων Ἑλληνιστῶν συγγραψάντων πατέρων (συγγρ. Π. Μ.).

53) Κοσμᾶς, ὁ Ἱεροσολυμίτης καλούμενος, συμμαθητὴς Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, ὑμνογράφος ὀνομαστὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας. Συνέγραψε καὶ σχόλια εἰς τὸν Γρηγόριον τὸν Ναζιανζηνόν.

54) Βαρθολομαῖος ὁ Ἐδεσσηνὸς μοναχός, γράψας ἔλεγχον τῶν Ἀγαρηνῶν (8 αἰών.).

¹⁾ Ἡ, κατὰ τινάς, Κάρης τῆς ἐν Παλαιστίνῃ, πέραν τοῦ Ἰορδάνου κειμένης πόλεως, τῆς μνημονευομένης ὑπὸ τοῦ Φράγκου συγγραφέως τῶν Σταυροφορικῶν Γουλιέλμου ἐπισκόπου Τύρου.

55) Μωσῆς ὁ Βαρσιφᾶς (10 αἰών.), φέρων ὄνομα Συριακόν, ἀλλὰ συγγράφας Ἑλληνιστί « Ὑπομνήματα περὶ Παραδείσου καὶ Λειτουργικά ».

56) Σαμωνᾶς ἐπίσκοπος Γάζης (11 αἰών.), συγγραφεὺς Διαλέξεως πρὸς Ἀχμέτ τὸν Σαρακηνόν.

57) Ἀναστάσιος ἐπίσκοπος Καισαρείας Παλαιστίνης (11 αἰών.).

58) Ἀναστάσιος (Δ') Ἀντιοχείας, ἰδ. Π. Μ. τ. 89 σ. 1407 - 1410.

59) Ἰωάννης Ἱεροσολυμίτης μοναχὸς (12 αἰών.). Συνέγραψε « Διήγησιν τῆς ἀγίας ἡμῶν πίστεως κατὰ τῶν ἀθέων Ἀγαρηνῶν » καὶ ἄλλα διάφορα.

60) Συμεὼν Ἀντιοχείας, ἰδ. συγγρ. Π. Μ. τ. 77.

61) Ἰωάννης, πατριάρχης Ἀντιοχείας (12 αἰών.).

62) Θεόδωρος Βαλσαμών πατριάρχης Ἀντιοχείας, ὁ γνωστὸς πολυγράφος ὑπομνηματιστῆς τῶν Συνοδικῶν τῆς Ἐκκλησίας διατάξεων.

Εἰς τούτους προσθετέοι:

63) Ὁ Βαβύλας Ἐδέσσης (5 αἰών.).

64) Εὐφραῖμ πατριάρχης Ἀντιοχείας (6 αἰ.), ἰδ. συγγρ. Π. Μ. τόμ. 86.

65) Ἰσαὰκ ἐπίσκοπος Νινευτ (6 αἰ.).

66) Βαρσακούφας Ἀββᾶς (6 αἰ.).

67) Λεόντιος Ἱεροσολυμίτης (6 αἰών.).

68) Εὐάγγελος ὁ σχολαστικός, συγγραφεὺς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας (7 αἰών.).

69) Προκόπιος Γαζαῖος, Χριστιανὸς σοφιστῆς καὶ ἐρμηνευτῆς (6 αἰών.).

70) Ζαχαρίας πατριάρχης Ἱεροσολύμων (7 αἰών.) Π. Μ. τ. 89 σ. 1407 - 1410.

71) Ἀναστάσιος Ἀββᾶς (ὁ Ἀντιοχείας), ἰδ. περὶ αὐτοῦ Π. Migne.

72) Ἡσύχιος πρεσβύτερος Ἱερουσαλήμ (τὰ συγγράμματα αὐτοῦ σώζονται μόνον ἐν Λατινικῇ μεταφράσει, ἰδ. Π. Μ. τόμ. 93).

73) Λεόντιος ὁ Δαμασκηνός.

74) Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης (9 αἰών.) Π. Μ. τόμ. 100.

75) Ἰώσηπος ὁ ἐξ Ἰουδαίων (11 αἰών.).

76) Ἀνδρέας Ἱεροσολυμίτης ὕμνογράφος.

77) Μάξιμος Ἱεροσολύμων.

Καὶ οὗτοι μὲν οἱ ὀνομαστότατοι τῶν ἀνδρῶν τῶν ἐκπροσωποῦντων τὴν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἀρχῆθεν μέχρι τοῦ 13 καὶ 14 μ. Χ. αἰῶνος ἀνθήσαντες Ἑλληνικὴν Χριστιανικὴν γραμματείαν, ὧν τὰ συγγράμματα ἀρκοῦσι πάντως καὶ ὑπεραρκοῦσιν ἵνα κατασταθῇ συμφανὲς πόσον μέχρι τῶν χρόνων ἐκείνων, καὶ πρὸ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως τῆς ἐπελθούσης περὶ τὰ μέσα τοῦ 7ου μ. Χ. αἰῶνος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν κατάκτησιν ταύτην ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦν ἡ μόνη ἐθνικὴ γλῶσσα τῶν Ὀρθοδόξων κατοίκων τῶν εἰρημένων χωρῶν, ἡ γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς παιδείσεως, ἡ γλῶσσα, ἐν ἣ ἐλατρεύετο ὁ Θεός, ἐδιδάσκετο ἡ πίστις καὶ ἡ ἠθικὴ, ἀνεπτύσσετο καὶ διεφωτίζετο ὁ νοῦς, ἐξηγουεῖτο ἡ καρδιά, εἰκονίζετο καὶ ἐλαμπρύνετο πνευματικῶς ἡ γλῶσσα διὰ τῆς θεσπεσίας αὐτῆς καλλιρρημοσύνης καὶ ὑπερφουῶς ὑψηγορίας ἐξαισίαν ἐνεργοῦσα δύναμιν καὶ ῥοπήν καὶ γοητείαν πνευματικὴν ἐπὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκπροσωποῦσι κατ' οὐσίαν τὸν Ἑλληνισμόν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ ἐκκλησιαστικῷ βίῳ, ὅστις ἦν τότε ὁ ἀληθὴς ἐθνικὸς βίος τῶν Ὀρθοδόξων, ὅπως ἡ γλῶσσα, ἦν λαλοῦσι καὶ ἦν ἐννοοῦσι καὶ ἤτινι χρῶνται ἐν τῷ λαλεῖν πλείστοι μὲν καὶ οἴκοι, πάντες δὲ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ. Ἡ Ἀντιόχεια εἶναι ἡ πόλις ἡ κατ' ἐξοχὴν Ἑλληνικὴ ἐν τῷ τότε κόσμῳ, οὐδεμία δὲ πόλις ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἀνατολῇ, τοῦλάχιστον πρὸ τοῦ 7ου μ. Χ. αἰῶνος, ἔχει μείζονα καὶ μᾶλλον ἐκπεφρασμένον Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν χα-

ρακτῆρα ἢ ἡ παρὰ τὸν Ὀρόντην μεγάλη Ἑλληνικὴ πόλις¹⁾). Πολλοὶ εἶναι οἱ δοξάσαντες διὰ τε τῆς θύσασθαι Ἑλληνικῆς καὶ διὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἑλληνικῆς παιδεύσεως, ῥητορικῆς δεινότητος, συγγραφικῆς γονιμότητος ὑπερφυοῦς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἀστικῆς ὀρθοπειρίας καὶ γλαφυρότητος τῆς γλώσσης²⁾ τὴν Ἑλληνικὴν ταύτην πόλιν ὡς καὶ τσαύτας ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Συρίας καὶ αὐτὴν τὴν Ἀγίαν πόλιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν μὴ ὑπῆρχον τοσοῦτο πολλοὶ οἱ τοιοῦτοι ἄνδρες, εἷς καὶ μόνος ὁ τὴν γλῶτταν χρυσορρήμων ἐπικληθεὶς ἤρκει καὶ ὑπερήρκει ἵνα πᾶσαν ταύτην τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ παραστήσῃ ἐν ἑαυτῷ ἐν ὑπερτάτῳ μέτρῳ ἐκπροσωποῦμένην τε καὶ ἐκφραζομένην ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὁ κατὰ τὴν προσφυᾶ ἔκφρασιν τοῦ Villemain, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, «ποιῶν ἐξίστασθαι καὶ θαμβοῦσθαι τὸν νοῦν πρὸ τοῦ τεραστίου μεγαλείου τῶν πνευματικῶν αὐτοῦ προϊόντων», «ἢ λαμπηδῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὁ μεγαλοφυῆς καὶ ὑψηγόρος ῥήτωρ, ὁ σφίζων τὴν Ἀντιόχειαν, ὁ ἀφοπλίζων τοὺς βαρβάρους καὶ ἀνυψῶν τὸ πίπτον Ῥωμαϊκὸν κράτος». Μόνον ἢ ὑπαρξίς τοιοῦτου ἀνδρὸς δὲν εἶναι μαρτύριον τρανότατον τοῦ ἀπολύτου κρά-

¹⁾ Πόσον μέγα κράτος ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας ἀπὸ τῶν πρώτων ἡδὴ αἰώνων ἐκτίσαστο ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ ταῖς παρακειμέναις χώραις Μεσοποταμίας καὶ Ἀρμενίας μαρτυροῦσι τοῦτο πρὸς τοὺς ἄλλοις οἱ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ Χριστιανισμοῦ προνοία καὶ ἐνεργεῖα τῆς Ἐκκλησίας ταύτης συνταχθέντες χριστιανικοὶ νομικοὶ κανόνες, τῶν ὁποίων μεταφράσεις μόνον ἐν τῇ Συριακῇ καὶ τῇ Ἀρμενικῇ ἰσχύονται. Κατὰ τὸν πολὺν Σάχαον (ἴδ. κατωτέρω) οἱ νόμοι οὗτοι συνετάχθησαν προνοία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, ἧτις ἀπετέλει εἰς τοὺς χρόνους ἐκεῖνους τὸν μόνον θετικὸν δεσμὸν μεταξὺ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας, τοῦ κράτους δηλονότι καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς Ῥωμαϊκῆς (ἴδ. κατωτέρω).

²⁾ Ἄξιον σημειώσεως ἐστὶ ὁ Θεόδωρος Μετοχίτης (Π. Μ. τόμ. 144, σ. 951) ἐν πραγματείᾳ ἐπιγραφομένη « Πάντες ὅσοι ἐν Αἰγύπτῳ ἐπαιδεύθησαν τραχύτερον τῷ λέγειν χρῶνται » λέγει περὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀπὸ Συρίας συγγραφέων ἀπὸ Λουκιανοῦ καὶ Λισσανίου μέχρι τῶν πολλῶν Ἑκκλησιαστικῶν συγγραφέων: « ὧν (τῶν ἐν Αἰγύπτῳ παιδευθέντων) δὴ τοῦναντίον ἄπαν συνοραῖν ἐστὶ καὶ συλλογίζεσθαι περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Φοινίκῃ παιδευθέντων, λειότατα κομιδῇ χρωμένον τῷ λέγειν καὶ οὐδ' ὁποιοῦν ἀνόθευτα καὶ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων αὐτοῖς καὶ πᾶσα βραστὴν πᾶσιν ὡσὶν ἐντεῦθεν » καὶ οὐδ' ὁτιοῦν ἀφιλάθρωπον ἐμπίπτει πληττον τραχύτητι ».

τους τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν Συρίᾳ; — Ἀλλὰ μήπως ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος εἶναι ὁ μόνος ἀνυπερβλήτου ἠθικῆς δυνάμεως καὶ δόξης ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Συρίας; — Τί δὲ νὰ εἰπῶμεν περὶ ἐτέρου Ἰωάννου τοῦ ἐκ Δαμασκοῦ, Χρυσορρόα καὶ τούτου ἐπικληθέντος διὰ τὸν ἐκ φιλοσοφούσης καὶ θεολογούσης διανοίας αὐτοῦ ἀναβλύζοντα καὶ διὰ τῆς θεηγόρου καὶ ὑψηγόρου γλώσσης βέοντα ποταμὸν τῆς σοφίας, τὸν ἀποκαλυπτόμενον τοῖς ἀνθρώποις διὰ τοῦ πλοῦτου καὶ τοῦ κάλλους τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τοῦ μεγάλου τούτου θεολόγου καὶ ὑμνωδοῦ τῆς Ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας; — Τί δὲ περὶ τοῦ μεγάλου φωστῆρος τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ μεγάλου θεολόγου καὶ ὑμνογράφου τῆς Ἐκκλησίας Σωφρονίου τοῦ ἀπὸ Βηρυτοῦ; — Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων καὶ αὐθις ἐν τοῖς περαιτέρω γενήσεται λόγος· νῦν δὲ πρέπει ὡς πρὸς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς ζήτημα, χάριν ἀκριβεστεράς ἔτι παραστάσεως τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς περὶ οὗ ὁ λόγος χώραις, νὰ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν Ἀραμαϊκὴν χριστιανικὴν φιλολογίαν τὴν παραχθεῖσαν ἐν μέσῳ τοῦ Ἀραμαιοφώνου πληθυσμοῦ τῆς Μεσοποταμίας καὶ ἀναπτυχθεῖσαν ἐν ταῖς μὴ Ὀρθοδόξοις ἐθνικαῖς ἐκκλησίαις, αἵτινες ἦσαν καὶ μένουσι μόναι Ἀραμαϊκαί.

β') Ἡ Ἀραμαϊκὴ Χριστιανικὴ Φιλολογία πρὸ τοῦ Σχίσματος.

Ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν οὐχὶ ἄπαξ ἐποιησάμεθα λόγον, ἡ Ἀραμαϊκὴ Χριστιανικὴ Φιλολογία ἤρξατο ἀναπτυσσομένη ἐν Μεσοποταμίᾳ ἀπὸ τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος ἐν μέσῳ τοῦ παρὰ τὸν Ἑλληνικὸν καὶ Ἑλληνόφωνον οἰκοῦντος ἐνταῦθα ἐν τε ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς ἀγροῖς ἰσχυροῦ Ἀραμαϊκοῦ καὶ Ἀραμαιοφώνου πληθυσμοῦ τῆς χώρας, ὅτε ἤρξατο κατὰ μικρὸν ἐμπεδοῦμενος ὁ Χριστιανισμὸς ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ τούτου. Κέντρον τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως τῶν Ἀραμαίων ἐγένετο ἡ Ἔδεσσα, πόλις οὕσα καθόλου Ἑλληνικὴ καὶ Ἑλληνικὸν φέρουσα ὄνομα, ἀλλ' ἔχουσα καὶ Ἀραμαϊκὸν καὶ ἄλλον Ἀσιατικὸν πληθυσμὸν, καὶ ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης

συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ ἐπιτηδειοτάτη εἰς τὸ νὰ μεταγγίξῃ τὰ νάματα τῆς Ἑλληνικῆς Χριστιανικῆς σοφίας ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἀραμαϊκὴν. Τὸ πρῶτον Ἀραμαϊκὸν μνημεῖον ἐν τῇ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Μεσοποταμίας εἶναι ἡ μετάφρασις τῶν Ἁγίων Γραφῶν, ἡ κληθεῖσα βραδύτερον καὶ καλουμένη νῦν ἔτι «Πέσχιτο» ἤτοι «Ἀπλῆ» (Ναππαχτᾶ πέσχιτο = μετάφρασις ἀπλῆ· τὸ ὄνομα εἶναι ἐν χρήσει ἀπὸ τοῦ 9 ἢ 10 μ. Χ. αἰῶνος), γενομένη χάριν τῶν Ἀραμαϊστῶν λαλούντων Χριστιανῶν τῆς Ἐδέσσης.

Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐγένετο ἡ μετάφρασις τῶν Γραφῶν, ἔζη καὶ ὁ πρῶτος Ἀραμαῖος ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Βαρσεδάνης ὁ ἐξ Ἐδέσσης, ὁ συγγράψας πλὴν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων καὶ ἱστορίαν Ἀρμενίας, ἧς τῇ Ἑλληνικῇ μεταφράσει ἐχρήσατο Μωσῆς ὁ Χορηγός· ὁ αὐτὸς δὲ ἔγραψε καὶ ὑπομνήματα εἰς τὰς Γραφὰς καὶ ὕμνους ἐκκλησιαστικούς, ὅπως καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀρμόνιος.

Μετὰ τὸν Βαρσεδάνην ἀναφέρεται (κατὰ τὸν 3-4 αἰῶν. μ. Χ.) ὁ Συμειὼν ὁ Βαρσαφᾶς, ἐπίσκοπος Σελευκείας καὶ Κτησιφώντος, εἶτα δὲ ὁ Μάλχος, ἀμφότεροι γράψαντες ὕμνους.

Κατὰ τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα ἀναφέρεται ὡς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεὺς Ἀραμαῖστῆ συγγράψας Ἰάκωβος ὁ Νισίβεως ἐπίσκοπος, ὁ παραστάς καὶ εἰς τὴν ἐν Νικαίᾳ Οἰκουμενικὴν σύνοδον. Συνέγραψεν οὗτος Ὁμιλίαν Ἐκκλησιαστικὰς.

Ὡς ἀληθῆς συγγραφεὺς συγγράψας Ἀραμαῖστῆ θεωρεῖται ὁ ἐκ Περσίας, ἐνθα πολυπληθεῖς ὑπῆρχον Ἀραμαϊόφωνοι Χριστιανοί, καταγόμενος καὶ Περσικὸν φέρων ὄνομα Ἀφραάτης (τοῦ 4ου μ. Χ. αἰῶνος). Ἀλλὰ γνωστότατος καὶ σπουδαιότατος, οἶονεὶ πατήρ τῆς Ἀραμαϊκῆς, εἰδικώτερον Συριακῆς, ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας εἶναι κατὰ τὸν 4ον μ. Χ. αἰῶνα ὁ Εὐφραῖμ ὁ Σύρος, ὁ ἐκ Μεσοποταμίας μὲν, καὶ ἀπὸ Νισίβεως, καταγόμενος, Σύρος δὲ λεγόμενος ἀκριβῶς ὡς Ἀραμαῖος τὸ γένος καὶ τὴν γλῶσσαν (οὐχὶ δὲ ἔχων τὴν Συρίαν πατρίδα), συγγράψας Ὑπομνή-

ματα εἰς τὰς Γραφὰς καὶ Ὑμνους καὶ ἐμμέτρους λόγους θεολογικῶν ὑποθέσεων.

Τοῦ Εὐφραῖμ μαθηταὶ ὑπῆρξαν ὁ Ἀβραάμ (Ἡσαῖος), Σίμων Μαρᾶ, ὁ Ζηνοβίος καὶ ὁ αἰρετικὸς (Ἀρειανός) Παυλινᾶς ἢ Παυλῖνος, καταγόμενοι πάντες ἐκ τῶν πέραν τοῦ Εὐφράτου χωρῶν.

Εἰς τὸν 4 αἰῶνα ἀνήκουσι καὶ ὁ Βαλλαῖος (ἢ Βαλινᾶς) καὶ ὁ Κυριλλωνᾶς, ἀμφότεροι ὑμνογράφοι· ὁ δὲ Κυριλλωνᾶς συνέγραψε καὶ χρονογραφίαν τῶν χρόνων αὐτοῦ. Τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος εἰσι καὶ Κύριλλος ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Εὐφραῖμ καὶ ὁ Ἀββᾶς¹⁾ Γρηγόριος, ὁ συγγράψας Λόγους καὶ Ἐπιστολάς περὶ τοῦ μοναστικοῦ βίου, καὶ ὁ Διονύσιος Χαυῖθ, πάντες οὗτοι καταγόμενοι ἐκ Μεσοποταμίας.

Τοῦ 3 μ. Χ. αἰῶνος ὀνομαστότεροι συγγραφεῖς Ραββαλαῶς ὁ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης (411-428), ὁ περίφημος Ἴβες ὁ Ἐδέσσης, ὁ γενόμενος ἀρχηγὸς τοῦ Μονοφυσιτικοῦ σχίσματος.

Ἀκάκιος ὁ ἐπίσκοπος Ἀμιδῆς (πόλεως τῆς Μεσοποταμίας).

Ἰωάννης ὁ ἐν Ἀντιοχείᾳ ἱερατεύων, ἀλλ' ἐξ Ἀμιδῆς τῆς Μεσοποταμίας καταγόμενος, μαθητῆς τοῦ Ζηνοβίου γενόμενος καὶ ἐν Ρώμῃ, γράψας 200 Ὁμιλίαις καὶ ποιήματα ἱστορικά.

Δαδά, ἀσχολούμενος εἰς συγγραφὰς ἐν μοναστηρίῳ τινὶ τῆς Ἀμιδῆς²⁾.

Ἡ Ἀραμαϊκὴ αὕτη γραμματεία, ἡ ἐπὶ 3 περίπου αἰῶνας ἐν μέσῳ Ὀρθοδόξου χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Μεσοποταμίας τοῦ

¹⁾ Ἀββᾶς εἶνε λέξις Συριακῆ (ἀμπᾶ) σημαίνουσα πατήρ, ἐντεῦθεν ἀρχιμανδρίτης, ἠγούμενος καὶ ἐν τοιαύτῃ σημασίᾳ μετενεχθεῖσα εἰς πλείστας Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας (Ἑλλ. Ἀββᾶς, Λατ. Abas, Ἰταλ. Abate (Badia = μοναστήριον), Γαλλ. Abbé, Γερμ. Abt (Abtei), Ἀγγλ. Abbe).

²⁾ Εἰς τὸν 5 αἰῶνα ἀνήκει ἡ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ γενομένη Συριακὴ μετάφρασις νομοθεσιῶν τινων ἀποδιδόμενων ἐν τῇ μεταφράσει εἰς τοὺς αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνον, Θεοδόσιον, Λέοντα, οὓσων δὲ, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω, κατὰ τὴν ἔγκυρον γνώμην τοῦ ἐκδότου αὐτὰς νεωστὶ Sachau καὶ μεταφράσαντος αὐτάς (Syrische-römische Rechtsbuch um dem fünften Iahrhundat Georg Braunsund Eduard Sachau 1880 καὶ Syrische Rechtsbüchen, herausgegeben und übersetzt von Eduard Sachau. Berlin 1907) ἔργον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας.

Ἀραμαϊστὶ φεγγομένου ἀναπτυχθεῖσα, ἀπὸ τῶν μέσων καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος ἀπεχωρίσθη τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἰδρυθείσης κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τῆς σχισματικῆς Ἐκκλησίας τῶν Νεστοριανῶν. Τῷ σχίσματι τούτῳ ἐπηκολούθησε νέον σχίσμα, τὸ τῶν Μονοφυσιτῶν, ἐξ οὗ παρήχθη κατὰ τὸν 6, ὀριστικῶς δὲ κατὰ τὸν 7 αἰῶνα ἡ σχισματικὴ Ἐκκλησία τῶν Μονοφυσιτῶν Ἰακωβιτῶν, μία δὲ τῆς τῶν Μονοφυσιτῶν αἰρέσεως παραφυάς, ἡ τῶν *Μονοθελητῶν* καλουμένων, παρήγαγε τὴν ἐν τῷ Λιβάνῳ τῆς Συρίας νέαν Σχισματικὴν Ἐκκλησίαν ἐκ τῶν Μαρωνιτῶν. Οὕτω τρεῖς κατὰ μικρὸν παρήχθησαν Ἐκκλησίαι Σχισματικαὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ Συρίᾳ ὑφιστάμεναι μέχρι νῦν καὶ ἐκπροσωποῦσαι ἐκκλησιαστικῶς, ἐθνικῶς καὶ γλωσσικῶς τὸ Ἀραμαϊκὸν στοιχεῖον.

Οἱ Νεστοριανοὶ ἐκλήθησαν οὕτως ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Νεστορίου (428-431 μ. Χ.), τοῦ καινοτομήσαντος περὶ δόγματά τινα τῆς Ἐκκλησίας καὶ καταδικασθέντος ὑπὸ τῆς ἐν Ἐφέσῳ συνελευθούσης Οἰκουμενικῆς συνόδου (431 μ. Χ.). Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦ Νεστορίου οὐδεμίαν πάντως ἔχει ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὴν ἐν Βαβυλωνίᾳ τὸ πρῶτον ἰδρυθεῖσαν καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν βορειανατολικὴν Μεσοποταμίαν, ἐκ ταύτης δὲ καὶ εἰς τὴν Περσίαν καὶ τὴν λοιπὴν Ἀσίαν μέχρις Ἰνδικῆς καὶ Κίνας ἐκταθεῖσαν σχισματικὴν ἐκκλησίαν τῶν *Νεστοριανῶν* μὲν ὑπὸ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, ὑπ' αὐτῶν δὲ τούτων (τῶν Νεστοριανῶν) *Χαλδαίων* καλουμένων αἰρετικῶν. Τὸ ὄνομα *Νεστοριανοὶ* ἐδόθη αὐτοῖς ὑπὸ τῶν λοιπῶν Χριστιανῶν, ὡς φρονοῦσι τὰ τοῦ Νεστορίου ἢ μᾶλλον ὡς ὁμολογοῦσι δόγματα ὁμοία πρὸς τὰ τοῦ *Νεστορίου*. Ἀλλ' οὔτε Νεστοριανούς καλοῦσιν οὗτοι ἑαυτούς, ὡς εἴπομεν, οὔτε τὸν Νεστόριον θεωροῦσιν ὡς ἀρχηγὸν καὶ ἰδρυτὴν τῆς Ἐκκλησίας αὐτῶν, οὔτε ὡς ἅγιον τιμῶσι τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἀλλ' ἀπλῶς θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς δογματίσαντα δόξας ὑπ' αὐτῶν πρότερον ὁμολογουμένας. Καλοῦσι δὲ ἑαυτούς οὐχὶ Νεστοριανούς, ἀλλὰ *Χαλδαίους*, θεωροῦντες τὸ ὄνομα τοῦτο δηλωτικὸν τῆς εὐγενούς κατα-

γωγῆς αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐνδόξων Χαλδαίων τῆς Βαβυλωνίας. Τὸ ὄνομα τοῦτο εἶναι λίαν ἐνδεικτικὸν τοῦ καθόλου χαρακτῆρος τῆς *Νεστοριανῆς* καλουμένης Ἀραμαϊκῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία αὕτη προῆλθε μὲν ἀπὸ δογματικῶν διαφορῶν καὶ ἐρίδων, αἵτινες κατὰ μικρὸν ἀναπτυχθεῖσαι ἐν ταῖς ὑπὸ τῶν *Χαλδαίων* καλούντων ἑαυτοὺς ἀνατολικῶν Ἀραμαίων οἰκουμέναις χώραις εὗρον ἔκφρασιν ὀριστικὴν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς Νεστοριανῆς, προῆλθε δὲ κατὰ μέγα μέρος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς ἐθνικῆς πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους Ἑλληνας τῆς Μεσοποταμίας καὶ Συρίας διαφορᾶς. Εἰς τὴν ἐπίτασιν τῆς διαφορᾶς ταύτης τῆς ἐθνικῆς συνετέλεσαν σφόδρα καὶ αἰτίαι καὶ λόγοι φύσεως πολιτικῆς. Ἡ ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ Περσίᾳ καὶ Ἀσσυρίᾳ, χώραις δηλονότι Περσικαῖς ἢ ὑπὸ τῶν Περσῶν Σασσανιδῶν βασιλέων τὸ πλεῖστον καὶ συχνότατα κατεχομέναις, χριστιανικὴ Ἐκκλησία διετέλει ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ κράτους τῶν Σασσανιδῶν, ὧν ἡ καθόλου πολιτικὴ ἔτεινεν εἰς τὸν θρησκευτικὸν χωρισμὸν τῶν ἐν τῷ κράτει αὐτῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τοῦ ἐν τῷ ἐχθρικῷ γείτονι Ἑλληνικῷ κράτει ὁμοπίστων αὐτῶν. Ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἡ φιλοδοξία καὶ αἱ χωριστικαὶ τάσεις τῶν ἐπισκόπων τῶν ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις μεγάλων πόλεων, Σελευκειᾶς καὶ ἄλλων, προσήρχετο ἀρωγὸς εἰς τὴν τοιαύτην πολιτικὴν τοῦ Περσικοῦ κράτους. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται τὸ γεγονός, ὅτι, ἐνῶ ἡ τοῦ Νεστορίου αἰρετικὴ διδασκαλία ἐκηρύχθη ἐν Κωνσταντινουπόλει, τὸ σχίσμα τὸ Ἐκκλησιαστικὸν τὸ καλούμενον Νεστοριανὸν ἤρξατο ἀπὸ Βαβυλωνίας καὶ Περσίας. Ὁ ἐπίσκοπος Σελευκειᾶς (ἦτις ἀπὸ Ἑλληνικῆς, ὡς ἦν ἐν ἀρχῇ, καθὰ εἶδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἀφ' οὗ χρόνου ὑπέκυψεν εἰς τὸ Παρθικὸν κράτος τῶν Ἀρσακιδῶν, εἶτα δὲ εἰς τὸ Περσικὸν κράτος τῶν Σασσανιδῶν, εἶχε καταστῆ κατὰ μικρὸν Περσαραμαϊκῆ), ὅστις ἀνέκαθεν καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν 5 μ. Χ. αἰῶνα ἠξίου ὅτι ἦν ὁ ἀνώτατος ἐπίσκοπος καὶ πρωθιεράρχης πάντων τῶν ἐν Βαβυλωνίᾳ, Ἀσσυρίᾳ καὶ αὐτῶν τῶν ἐν Περσίᾳ ἐπισκόπων, οἵτινες πάντες ἦσαν Ἀραμαῖοι καὶ ὀνόματι μόνον ὑπέκειντο εἰς τὸν ἐπίσκο-

πον (εἶτα πατριάρχην Ἀντιοχείας), ἐκηρύχθη τῷ 498 μ. Χ. *Καθολικός*¹⁾ τῶν Χαλδαίων (Χριστιανῶν), ὡς ἐκάλουν ἑαυτοὺς οἱ ἀνατολικοὶ Ἀραμαῖοι, καθ' ἃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, ἤτοι αὐτοκέφαλος ἀρχηγὸς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Χαλδαίων. Κατ' ἀξιοσημείωτον δὲ τρόπον, κυροῦντα τὴν ἀλήθειαν τῶν μέχρι νῦν εἰρημένων περὶ τῶν αἰτίων τοῦ σχίσματος, τὸ κήρυγμα τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς τῶν Χαλδαίων Ἐκκλησίας προηγήθη κατὰ ἐν ἔτος τοῦ κηρύγματος τοῦ θρησκευτικοῦ σχίσματος. Ὁ πρῶτος καθολικοῦ προσωνυμίαν λαβὼν ἐπίσκοπος Σελευκείας Βαβαῖος ἐκάλεσε τῷ 499 σύνοδον ἐν Σελευκείᾳ θεσπίσασαν τὰ δόγματα τῆς τῶν Χαλδαίων Ἐκκλησίας συνωδᾶ πρὸς τὰ τοῦ Νεστορίου διδάγματα. Οὕτω δὲ οἱ λεγόμενοι *Χαλδαῖοι* ἰδρύσαντες ἰδίαν ἐκκλησίαν ἐθνικὴν ἀπεχωρίσθησαν θρησκευτικῶς τῶν ἐν ταῖς χώραις αὐτῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀποτελοῦντες νῦν ἀπέναντι τῶν Χαλδαίων αἰρετικῶν μειονότητα σμικρὰν ἐν Βαβυλωνίᾳ καὶ Ἀσσυρίᾳ καὶ ἐν τῇ βορειανατολικῇ Μεσοποταμίᾳ ἐνέμενον ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ. Ταῦτα ἐγένοντο ἐν Περσίᾳ, Βαβυλωνίᾳ καὶ Ἀσσυρίᾳ καὶ τῇ βορειανατολικῇ Μεσοποταμίᾳ. Αὐτὸ τὸ ὄνομα, ὅπερ ἔλαβεν ἡ νέα Σχισματικὴ Ἐκκλησία, τὸ *Χαλδαῖος* δηλονότι, μαρτυρεῖ τὸν ἀχραιφνῶς ἐθνικὸν χαρακτῆρα τοῦ Σχίσματος, χαρακτῆρα χωρίζοντα τοὺς Χαλδαίους τούτους οὐ μόνον ἀπὸ τῶν τῶς ὁμοπίστων

¹⁾ *Καθολικοὶ* (κατὰ μετάφρασιν τοῦ Λατινικοῦ *universalis* ἢ *generalis*, ἐκαλοῦντο ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ αὐτοκρατορίᾳ, ὡς καὶ ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τῆς Ἑλληνορωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Βυζαντίου, πάντες οἱ ἐν οἰκόμενοι κλάδοι (ἴδια ἐν τῇ διοικήσει τῶν Οἰκονομικῶν) τῆς δημοσίας ὑπηρεσίας τὴν γενικὴν καὶ ἀνωτάτην ἐπιτετραμμένην διεύθυνσιν. Τὸ ὄνομα ἀπὸ τῆς πολιτείας μετεπήδησε καὶ εἰς τὴν Χριστιανικὴν Ἐκκλησίαν, καὶ *καθολικοὶ* ἐκαλοῦντο οἱ ἀρχιεπίσκοποι ἢ μητροπολίται τῶν μεγάλων πόλεων, αἵτινες ἤσαν πρωτεύουσαι μεγάλων ἐπαρχιῶν (*praefecturae*) ἢ καὶ διοικήσεων (*dioceses*), ὡς ὠνομάσθη ὕστερον καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ῥώμης *καθολικός πάπας* ἢ πατριάρχης (*papa universalis*). Ἄλλ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ ἐπεκράτησεν ἀπὸ τοῦ 5 καὶ 6 αἰῶνος ἀντὶ τοῦ *καθολικός* τὸ *Πατριάρχης*, ὅπερ ἐν ἀρχῇ διδόμενον εἰς οἰονδήποτε προϊστάμενον Ἐκκλησίας πρεσβύτερον ἢ ἐπίσκοπον, ἀπὸ τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος κατέστη προσωνυμία τῶν ἀρχηγῶν τῶν μεγάλων Ἐκκλησιῶν. Τὸ *Καθολικός* διατηροῦσι μέχρι νῦν ἐκ τῶν Ὀρθόδοξων μόνον οἱ Γεωργιανοί, ἐκ δὲ τῶν Σχισματικῶν οἱ Ἀρμένιοι, Χαλδαῖοι καὶ Σύροι (Ἰακωβίται).

Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ὁμοφύλων αὐτοῖς δυτικῶν Ἀραμαίων τῶν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἀνατολικούς τούτους Ἀραμαίους, τοὺς καλέσαντας ἑαυτοὺς Χαλδαίους, καλούντων ἑαυτοὺς Σύρους (Σουριανί), οἵτινες ἐπὶ μικρὸν ἔτι ἔμειναν Ὀρθόδοξοι καὶ ἠνωμένοι πρὸς τοὺς Ἑλληνας.

Οἱ Σύροι ἢ Ἀραμαῖοι *Μονοφυσῖται* (ἢ Ἰακωβίται).

Ἄλλὰ καὶ ἡ ἐνόητος αὕτη μικρὸν ἐπέζησε τῷ σχίσματι τῷ Χαλδαϊκῷ. Νέον σχίσμα, ἔχον καὶ τοῦτο κατὰ βάθος χαρακτῆρα ἐθνικὸν Ἀραμαϊκόν, ἐκ θρησκευτικῶν πάλιν ἐρίδων λαβὼν ἀφορμὴν καὶ πρόφασιν, ἀλλ' ἐκ τῆς ἐθνικῆς ἀντιθέσεως αὐξήθην καὶ παροξυνθέν, ἔληξεν εἰς ἴδρυσιν νέας Ἐκκλησίας Σχισματικῆς ἐν τῇ βορειοδυτικῇ Μεσοποταμίᾳ ἀρξαμένης καὶ ἐκταθείσης μέχρι Συρίας. Ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μικρὸν μετὰ τὴν καταδίκην τοῦ Νεστορίου καὶ τῆς Νεστοριανῆς διδασκαλίας ἀρχὴν λαβοῦσα Μονοφυσιτικὴ αἵρεσις τοῦ Εὐτυχούς, ἢ καταδικασθεῖσα μὲν ὑπὸ τῆς ἐν Χαλκηδόνι συγκροτηθείσης (451 μ. Χ.) Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἰσχυρῶς ἀντιστάσα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει ἐναντίον τῶν θεσπισμάτων τῆς μνημονευθείσης συνόδου, ἐξέλιπε τέλος κατὰ τὸν 6 καὶ 7 αἰῶνα ἐν ἔμφ τῷ κράτει ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ, ἀλλ' ἐνετοπίσθη ἐν Συρίᾳ, Μεσοποταμίᾳ, Ἀρμενίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ἐν μέσῳ μὴ Ἑλληνικῶν καὶ Ἑλληνοφώνων λαῶν, εὐροῦσα στήριγμα ἀκριβῶς ἐν τῇ πρὸς τοὺς Ἑλληνας ὡς ἀρχοντα λαὸν ἀπεχθεῖα τῶν εἰρημένων μὴ Ἑλληνικῶν λαῶν. Θρησκευτικὰ καὶ ἐθνικὰ μίση ἀναμιχθέντα ἀπέσχισαν πάντας τούτους τοὺς λαοὺς ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ παρήγαγον νέας αἰρετικὰς ἅμα καὶ ἀνθελληνικὰς Ἐκκλησίας ἐν Ἀρμενίᾳ τὴν τῶν Ἀρμενίων, ἐν Αἰγύπτῳ τὴν τῶν *Αἰγυπτίων* (τῶν ἀπογόνων δηλονότι τῶν ἀρχαίων Αἰγυπτίων) ἢ *Κοπῶν* (τὸ ὄνομα Κιπτί, ὡς καλοῦνται ἐγχωρίως, εἶναι ταῦτόν τῳ *Αἰγύπτιος*, παραφθαρὲν ἐκ τούτου), ἐν

Μεσοποταμία και Συρία τὴν τῶν Σύρων ἢ Σουριανῶν ἢ Ἰακωβι-
τῶν συνηθέστερον καλουμένων ἀπὸ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Βαραδαίου¹⁾,
ὅστις ἔζη κατὰ τὸν 6 μ. Χ. αἰῶνα καὶ ἦν ἡ ἀληθὴς ἰδρυτὴς τῆς
Ἐκκλησίας τῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ Συρίᾳ Μονοφυσιτῶν.

Διὰ τῆς νέας ταύτης ἐν Μεσοποταμίᾳ ἐπελευθέρωσης καὶ ἐπὶ Συ-
ριαν ἐκταθείσης αἰρέσεως πάντες οἱ Ἀραμαϊόφωνοι τῶν χωρῶν
τούτων ἀπεχωρίσθησαν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων, πλὴν ὀλί-
γων ἴσως ἐν ἀποκέντροις τισὶ τόποις ἐμμενοντων ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ
αὐτῶν πίστει καὶ διατηρούντων τοὺς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ τὴν
Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν συνδέοντάς αὐτοὺς δεσμούς²⁾. Διὰ τοῦ τοι-
οῦτου δὲ καθ' ὅλοκληρίαν θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ τῶν Ἀραμαίων
σχισματικῶν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων καὶ ἀπὸ τῶν χρόνων
ἀκριβῶς τοῦ τοιοῦτου χωρισμοῦ ἐκλείπει ἀπὸ τῆς Ὀρθοδόξου
Ἐκκλησίας ἡ Ἀραμαϊκὴ Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία, γινομένη
κτῆσις ἀποκλειστικῆ τῶν Ἀραμαίων Χριστιανῶν εἴτε Χαλδαίων
εἴτε Σύρων, ἡ δὲ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία μένει
ἀπολύτως Ἑλληνικὴ, ἥτις κυρίαν ἐστὶν ἔχουσα τὴν Συρίαν
καὶ Παλαιστίνην ἐκτείνεται καὶ εἰς τὰς ἀνατολικώτερον ταύ-
της καλουμένας χώρας, ἀκολουθοῦσα δὲ τὸν ροῦν τοῦ Εὐφράτου
εὐρίσκει μικρὸν τι κέντρον καὶ ἐν τῇ παρὰ τὸν Εὐφράτην Με-
λιτηνῇ.

γ') Ἡ Ἀραμαϊκὴ γραμματεία μετὰ τὸ Σχίσμα.

Περὶ τοῦ καθόλου φιλολογικοῦ χαρακτῆρος καὶ ἀξίας τῆς

1) Ὁ Ἰακώβος Βαραδαῖος καταγόμενος ἀπὸ Τέλλης τῆς Μεσοποταμίας, διατελέσας
δὲ τὸ πρῶτον μοναχὸς ἐν τῇ παρὰ τὴν Νίσιβιν μονῇ, εἶτα δὲ καὶ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης
(541), ἐγένετο ὁ δραστηριώτατος καὶ ἀκαταπόνητος ἀπόστολος τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ ἐν
πάσαις ταῖς χώραις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, διατρέχων περὶ εὐρυτάτας ἐκτάσεις χω-
ρῶν καὶ πανταχοῦ κηρύττων καὶ διδάσκων καὶ Ἐκκλησίας ἰδρύνων καὶ ἐπισκόπους διορί-
ζων. Ἐποίησε δὲ πάντα ταῦτα μετ' Ἀποστολικῆς πνεύσεως, φορῶν ἐσθῆτα κατερρακωμέ-
νην, ἐξ ἧς καὶ ἐπωνομάσθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Τζάντζαλος καὶ ὑπὸ τῶν Ἀραμαίων
Βουρδαῖνα = κατερρακωμένος, οὗ τινος ὀνόματος ὁ Ἀραβικὸς τύπος Βαραδάι (ἐξ οὗ τὸ
Βαραδαῖος, Baradeus) ἔμεινε τὸ σύνθημα ἐν τῇ ἱστορίᾳ διακριτικὸν ἐπιθετικὸν τοῦ ἀνδρός.

2) Τοιοῦτοι ἐν Συρίᾳ εἶναι οἱ ὀλίγοι τῆς Μελοῦλας Ἀραμαϊόφωνοι Ὀρθόδοξοι.

Ἀραμαϊκῆς ταύτης γραμματείας ἐγένετο ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἔθῃ
λόγος, ὡς οὐσης κατ' οὐσίαν ἀπλῆς ἀνταυγείας τῆς Ἑλληνικῆς,
οὐδεμίαν δὲ ἐχούσης δύναμιν καὶ ζωτικότητα καὶ αὐτοτέλειαν
πνευματικὴν ἐσωτερικὴν καὶ κατὰ τοῦτο ὑπολειπομένης καὶ αὐ-
τῶν τῶν γραμματειῶν τῶν ἄλλων Σημιτικῶν γλωσσῶν, τῆς
Ἑβραϊκῆς καὶ τῆς Ἀραβικῆς. Ἡ δὲ ἱστορικὴ ἀξία αὐτῆς ἔγκειται
κυρίως ἐν τούτῳ, ὅτι τοὺς θησαυροὺς τοὺς φιλολογικοὺς τῆς Ἑλ-
ληνικῆς γραμματείας μετεβίβασεν ἐν μέρει καὶ καθόλου ἀπλῶς
εἰς τὴν Ἀραβικὴν, τῶν Ἀραμαίων, ἥτοι τῶν Σύρων καὶ Χαλ-
δαίων, Ἑλληνιστῶν μεταφερόντων τὰ Ἑλληνικὰ συγγράμματα
εἰς τὴν Ἀραβικὴν. Ἡ μεγάλη ἐκπαιδευτικὴ δύναμις καὶ τὸ φι-
λολογικὸν κεφάλαιον τῶν Ἀραμαίων λογίων ἦτο πάντοτε ἡ Ἑλ-
ληνικὴ γραμματεία καὶ γλῶσσα, ἐξ ἧς καὶ χιλιάδες λέξεων
μετηνέχθησαν ὑπὸ τούτων εἰς τὴν Συριακὴν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν¹⁾.
Κέντρον καὶ ἐστία κυριωτάτη τῆς φιλολογικῆς κινήσεως καὶ ἐνεργείας
τῶν μὲν Νεστοριανῶν ἢ Χαλδαίων, ὧν τὸ Ἐκκλησιαστικὸν
κέντρον ἦν, ὡς ἐρρήθη, ἡ Σελεύχεια, ἦτο ἡ Νίσιβις, καὶ ἐκ τῶν

1) Ἐν μόνῃ τῇ Συριακῇ μεταφράσει τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ζαχαρίου Μυτιλήνης ὁ
κατάλογος τῶν Ἑλληνικῶν λέξεων ἀνέρχεται εἰς 170, καὶ λέξεων οὐχὶ ἀπλῶς φιλολογι-
κῶν ἢ ἱστορικῆς σημασίας (οἷον ἀγωνιστής, ἀναφορά, ἀντίγραφον, ἔξια, ἀρχίατρος, ἀχει-
ροποίητος, βάσις, βῆμα, δημόσιον, δημοτικόν), ἀλλὰ καὶ λέξεων τοῦ κοινοῦ βίου (ἀνά-
λωμα, ἀποθήκη, βιβλίον, βοήθημα, ἔντευξις, πλαστός, πλάτος). Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀνω-
τέρῳ μνημονευθείσῃ Συριακῇ μεταφράσει τῶν νομοθεσιῶν τῶν ἀποδιδόμενων εἰς τοὺς αὐ-
τοκράτορας Κωνσταντῖνον, Θεοδοσίον καὶ Λέοντα Α', ἀπορρεουσῶν δὲ, κατὰ Sachau,
ἐν τῷ Ἑλληνικῷ αὐτῶν πρωτοτύπῳ ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀντιοχείας, μέγα ὑπάρχει
πλῆθος λέξεων Ἑλληνικῶν Ἀραμαϊκοῖς ἀπλοῖς γράμμασι γεγραμμένων. Τοιαῦται λέξεις
εἶναι « Ἐκδικος, ἀγωγή, οὐσία, οἰκονόμος, ἀσθεντία, ἐξωμοσία, ἐναπόγραφος, ἀντίγρα-
φον, ἐντολὴς, ἐντολικόν, ἀνάτρεψις, στάδιον, στοά, στρατηγός, σχολαστικός, ἐπίτροπος,
ἐπιπικόν, πλήρωσις, ἀρχή, ἀρχαί, ἀρχαίτης, γνώμη, δοκιμασία, δωρεά, διάλυσις, δια-
πόντιος, δίκη, δίκαι, δικαιοῦματα, δαπάναι, ἡγεμών, ὑπομνήματα, ἡνίοχος, ἀπλὴ ὄνη,
ἐκατοστή, αἰρετικὸς, ζημία, τιμὴ, τάξις, ταμίον, τρίτη, χρυσόργυρον, χάριτις, ληστής,
μῆμοι, νομὴ, νομαί, νομικός, συντέλειος, συγκλητικοί, πλέθρον, πίστις, παρρησία, πρό-
τιμον, προθεσμία, περιοδευτής, περιόδευσις, παραχώρησις, παραγγελία, παραγγελία,
φερομένη, παραθήκη, καταγραφή, καλὴ πρᾶσις, θέατρον, κλήρος, διαθήκη, παράγγελμα,
προθεσμία, ἀγωγή, ἀνατροπή, ἀξίωμα, ἀπόλυσις, διαπόντιος, ἐκατοστή, κατασκευὴ,
παραγγελία, παραγωγή, ἕπατος.

δύο κέντρων τούτων διέδιδον οὔτοι τὴν θρησκευτικὴν διδασκαλίαν καὶ τὴν Ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν γραμματείαν καὶ γλώσσαν διὰ Περσίας μέχρι τῆς Μέσης Ἀσίας καὶ τῆς Ἰνδικῆς καὶ τῆς Κίνας¹⁾. Οἱ δὲ Ἰακωβίται εἶχον ἐν ἀρχῇ ὡς κέντρον ἐκπαιδευτικὸν τὴν Ἐδεσσαν, τὴν πρώτην, ὡς ἐρρήθη, ἐστὶαν τῆς καθόλου Ἀραμαϊκῆς Χριστιανικῆς γραμματείας καὶ φιλολογίας, παιδευόμενοι ἐνταῦθα ἰδίᾳ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν. Καὶ ἡ σχολὴ αὕτη ἢ κληθεῖσα Περσικὴ, κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρημένα, διὰ τὸ τὴν Περσίαν γεγονέναι τὴν κυριωτάτην ἐστὶαν τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῶν Ἀραμαίων, ἐνεκα τῶν ἐν τῇ εἰρημένῃ πόλει, τῇ ἀνηκούσῃ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, σφοδρῶν μεταξὺ Ὀρθόδοξων καὶ Μονοφυσιτῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων, ἐκλείσθη τῷ 489 ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ζήνωνος· ἀλλὰ τότε οἱ Μονοφυσῖται μετέθεσαν τὴν σχολὴν αὐτῶν εἰς Νίσιβιν τὴν ὑπὸ Πέρσας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διατελοῦσαν, ἧτις οὕτως ἐγένετο ἐκπαιδευτικὸν κέντρον τῶν τε Νεστοριανῶν ἢ Χαλδαίων καὶ τῶν Ἰακωβιτῶν ἢ Σύρων. Βραδύτερον οἱ Ἰακωβίται ἰδρυσαν καὶ ἕτερον κέντρον ἐκπαιδευτικὸν ἐν Κινεσρέ, πόλει παρὰ τὸν Εὐφράτην κειμένη (κατὰ τὴν Συριακὴν ὄχθην). Καὶ αὕτη δὲ ἡ σχολὴ μετετέθη ἀπὸ τῆς βορείου Συρίας, ἀπὸ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ περιοχῇ τῆς Σελευκειᾶς τῆς ἐν Συρία (τῆς Πιερίας) κειμένης Μονῆς τῶν Σύρων, ἐκλιπούσης οὕτως ἀπὸ τῆς βορείου Συρίας πάσης ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως Ἀραμαϊκῆς (ἰδ. κατωτέρω). Οὕτως ἀπὸ τοῦ 6, ἀλλ' ὀριστικῶς ἀπὸ τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος ἡ Συρία (καὶ ἡ Παλαιστίνη ἐννοεῖται) ἐκαθάρθησαν θρησκευτικῶς, γλωσσικῶς καὶ φιλολογικῶς παντὸς στοιχείου Ἀρα-

¹⁾ Ἐν τῇ μέσῃ Ἀσίᾳ πολλοὶ Τουρκοὶ λαοὶ εἶχον προσέλθει εἰς τὸν Χριστιανισμόν πρὸ τοῦ 11 μ. Χ. αἰῶνος διὰ τῶν Νεστοριανῶν, αἱ δὲ τῶν νεωτάτων χρόνων Ρωσικαὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατακτήσεις ἀνεκάλυψαν πλῆθος μνημείων Χριστιανικῶν (τάφος ἡγεμόνων Τουρκικῶν καὶ Ταρταρικῶν λαῶν Χριστιανῶν) μετ' ἐπιγραφῶν ἐν Χαλδαϊκῇ γλώσσῃ. Καὶ ἐν Ἰνδοστάν οἱ Θωμαῖσταί λεγόμενοι Χριστιανοί, οὓς εὔρον οἱ Εὐρωπαῖοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους, ἦσαν Χριστιανοὶ ὑπὸ Νεστοριανῶν διδασκόμενοι τὴν πίστιν. Καὶ ἐν Κίνα δὲ εὗρέθησαν μνημεῖα τῆς ὑπὸ τῶν Νεστοριανῶν κηρύξεως τοῦ Χριστιανισμοῦ.

μαϊκοῦ καὶ ἐ ἐνταῦθα μείνας Ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς κατέστη ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἀκραίνῶς Ἑλληνικός. Τὰ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὑπολειφθέντα Ἀραμαϊκὰ μονοφυσιτικὰ λείψανα ἀπετέλεσαν κατὰ τὸν 7 καὶ ἰδίᾳ κατὰ τὸν 8 αἰῶνα τὸν Μαρωνιτικὸν καλούμενον λαόν, τὸν συγκροτηθέντα ἀπὸ τῶν πανταχόθεν τῆς Συρίας εἰς τὰς δυσχωρίας τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ Λιβάνου καταφυγόντων Σύρων¹⁾. Φιλολογίαν ἢ Γραμματείαν Ἀραμαϊκὴν ἢ Συριακὴν νέαν δὲν ἀνέπτυξαν οἱ Μαρωνῖται, οἳ ἐπὶ τὸν Εὐφράτου ὀμόφυλοι αὐτῶν Σύροι καὶ Χαλδαῖοι. Ἡ μόνη γραμματεία αὐτῶν εἶναι τὰ Ἐκκλησιαστικὰ βιβλία τὰ παραληφθέντα ἐκ τῆς Ἀραμαϊκῆς Ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τῶν πρώτων αἰώνων. Ὡστε ὑπὸ γραμματολογικὴν καὶ καθόλου φιλολογικὴν ἐποψίν οὐδεμίαν ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ ἀξίαν ὁ Μαρωνιτικὸς καλούμενος λαός.

Ἀλλὰ τιθεμένου κατὰ μέρος τοῦ ὅλως μεμονωμένου τούτου καὶ οὐδεμίαν ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα σπουδαίαν σημασίαν ἔχοντος τούτου Ἀραμαϊκοῦ λαοῦ τῆς Συρίας, οὕτινος ὁ ἀπὸ τῆς Ὀρθοδοξίας χωρισμὸς ἦν ἡ τελευταία πρᾶξις τῆς ἐκαθάρσεως τοῦ ἐν Συρίᾳ Ὀρθόδοξου Ἑλληνισμοῦ ἢ Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας ἀπὸ παντὸς μὴ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐνταῦθα ὡς σπουδαῖον τὸ γεγονός ὅτι τὸ Σχίσμα τὸ Ἐκκλησιαστικὸν τοῦ 7 αἰῶνος τὸ χωρίσαν τοὺς Ἀραμαίους ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τῆς Συρίας νέαν ἔδωκεν ὁρμὴν καὶ ὄθησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἀραμαϊκῆς γραμματείας, ἧς ἢ τῶν καθ' ἕκαστα ἔκθεσις οὐδαμῶς εἶναι ἀναγκαῖα ἐνταῦθα ὡς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς παρουσίας πραγματείας²⁾. Τὸ μόνον ὅπερ ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ἀξίον νὰ ση-

¹⁾ Τὸ ὄνομα ἔλαβον οὔτοι εἴτε ἀπὸ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Μάρωνος, ὅπερ ἀπετελεῖ τὸ κέντρον αὐτῶν, εἴτε διότι ἀρχηγὸς αὐτῶν ἐγένετο μοναχὸς τις, Ἰωάννης Μάρων καλούμενος, ὃν ἐξέλεξαν *Πατριάρχην* Ἀντιοχείας (ἐννοεῖται κατ' ὄνομα). Ὡς γνωστόν, οἱ Μαρωνῖται ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Σταυροφοριῶν ἐνεκα τῆς πρὸς τοὺς Φράγκους συγχῆς ἐπικοινωνίας προσήλθον κατὰ μικρὸν εἰς τὴν λατικὴν Ἐκκλησίαν γενόμενοι κατ' ἀρχὰς Οὐνῖται, εἶτα δὲ καὶ δογματικῶς ἐνωθέντες πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ἐκείνων, ἀφοῦ ἐδέξαντο τὰς διατάξεις τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου, ἐγένοντο ἐντελῶς Καθολικοὶ.

²⁾ Ἐν τούτοις πρὸς ἀκριβεστέραν ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ἡ γραμματεία αὕτη ἢ Ἀραμαϊκὴ οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει οὔτε πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν, ἀλλ' οὔτε καὶ πρὸς τὴν Συρίαν

μειωθῆ ἐνταῦθα εἶναι ὅτι, καθὰ αὐτὴ ἡ ἱστορία τῆς Ἀραμαϊκῆς χριστιανικῆς γραμματείας διδάσκει καὶ ὁ κάτωθι σημειούμενος κατάλογος τῶν Ἀραμαϊστῶν εἴτε Συριστῶν εἴτε Χαλδαϊστῶν συγγρα-

καὶ Παλαιστίνων, ἐν αἷς χώραις, ἐξαιρουμένων τῶν Μαρωνιτῶν, δὲν ὑπῆρχον κἄν Ἀραμαῖοι μετὰ τὸ Σχίσμα τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα τῶν γνωστοτέρων συγγραφέων τῆς μετὰ τὸ Σχίσμα Ἀραμαϊκῆς γραμματείας, τῆς τε Χαλδαϊκῆς ἢ Νεστοριανῆς καὶ τῆς Συριακῆς ἢ Μονοφυσιτικῆς, σημειοῦντες διὰ τοῦ Ν καὶ διὰ τοῦ Ι τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὴν μίαν (τὴν Νεστοριακὴν ἢ Χαλδαϊκὴν) ἢ εἰς τὴν ἑτέραν (τὴν Ἰακωβιτικὴν ἢ Συριακὴν) Ἀραμαϊκὴν Ἐκκλησίαν.

Ναρσαὶ ὁ ὑμνογράφος (τέλη 5 αἰῶνος). Ν.

Βαρσουμάς ὁ Νισίβειος (5 αἰ.) Ν.

Ἰωάννης Σάββα, ἐπίσκοπος (6 μ. Χ. αἰών.) Ν.

Ἰσαὰκ ὁ Νινευί (6 αἰ.) Ν.

Ἀβραάμ ὁ Νεφτάρ (6 αἰ.) Ν.

Μωσῆς Ἀγγίλης (6 αἰ.) ἐκ Μεσοποταμ. Ν.

Πέτρος ὁ ἀπὸ Καλλινίκου τῆς Μεσοποταμ. Ἰακωβίτης πατριάρχης Ἀντιοχείας *) (6 αἰ.).

Ἀβραάμ ὁ Νισίβειος, ἐρμηνευτὴς τῶν Ἀγ. Γραφῶν (6 αἰ.) Ι.

Ἰωάννης ὁ Νισίβειος, ὑπομνηματιστὴς εἰς τοὺς Προφήτας (6 αἰ.) Ι.

Ἰωσήφ Χονζάγια, γραμματικὸς.

Στέφανος Βαρ σουδάιτε (6 αἰ.), ὁ περίφημος συγγραφεὺς τῆς θεολογικῆς πραγματείας «Ἱερόθεος»**).

Μωραβᾶς Α. καθολικὸς Σελευκείας (536—552) Ἑλληνιστῆς Ν.

Ἀβραάμ ὁ ἀπὸ Κισκίρας φιλόσοφος (6 αἰ.) Ν.

Θεοδόσιος ὁ Ἀντιοχείας τῆς Μαργιανῆς (τῆς νῦν ἐν τοῖς Ρωσοαφγανικοῖς ὄρεισι κειμένης Τουρκομανικῆς πόλεως Μερου ἢ Μέρβ), Ἀριστοτελιστῆς (530 μ. Χ.) Ν.

Γαβριὴλ (ἐπίσκοπος) Χορμιτσερ, ἀδελφὸς τοῦ προηγουμένου.

Ἰωσήφ Καθολικὸς Σελευκείας 552.

Παῦλος ὁ Πέρσης (συγγραφεὺς ἐν τῇ Χαλδαϊκῇ) 6 αἰ. Ν.

Βόδου ὁ περιουδεντῆς ἦτο περιουδένων Ἀπόστολος (οὕτω καλεῖται καὶ ἐν τῇ Συριακῇ) 6 αἰ. Ι.

Χαμανὴ Χιδδάγας, ἐκ Μεσοποταμ. 6 αἰ.

Ἰωσήφ Χατζῆ (ἐξ Ἀρβήλων τῆς Ἀσσυρίας) 6 αἰ. Ν.

*) Πατριάρχης Ἀντιοχείας ὠνόμαζον οἱ Ἰακωβίται τοὺς πατριάρχας ἢ καθολικοὺς αὐτῶν ἐπὶ φιλῶ ὀνόματι, ὅπως καὶ οἱ Μαρωνίται, θεωροῦντες τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας ὡς νόμιμον πατριαρχικὸν θρόνον, τοὺς οὐδεμίαν ἄλλως σχέσιν ἔχοντας πραγματικὴν πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν.

***) Πραγματεία, ἐν ἣ ὁ Ἱερόθεος παρίσταται ὡς διδάσκαλος τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ ἀναπτύσσει τὸ θεολογικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἡ πραγματεία ἔσχε μεγάλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εἰς τὸν Διονύσιον ἀναφερομένης θεολογικῆς γραμματείας.

ψάντων μαρτυρεῖ, πάντες οὗτοι οἱ μετὰ τὸν 6 μ. Χ. αἰῶνα Ἀραμαῖστῶν συγγράψαντες ἦσαν αἰρετικοί, οὐδεὶς δὲ Ὀρθόδοξος ἔπειρ εἶναι τρανότατον τεκμήριον ὅτι πάντες οἱ μετὰ τὸ Σχίσμα Ὀρθό-

Ἰσογιάβ ὁ ἐξ Ἀρξὲν ἢ Ἀρξεννηῆς (ἐν Ἀρμενίᾳ) 6 αἰ. Ι.

Δαδῆτῶ Ν.

Βαρετᾶ Ν.

Συμεὼν Βαρχαγιᾶ Ν.

Ἰάκωβος ὁ ἀπὸ Σερούγ (ἐπίσκοπος Βατούν) ἐκ Μεσοποταμίας (6 αἰ.) Ν.

Φιλόθεος ἢ ὡς λέγεται ἐν τῇ Συριακῇ Ξανάγιας, κατὰ παραφθορὰν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος, ὁ ποιησάμενος τὴν δευτέραν (μετὰ τὸ Πέσγχο) εἰς τὴν Ἀραμαϊκὴν μετάφρασιν τῶν Ἱερῶν Γραφῶν (6 αἰ.) ἐκ Μεσοποταμίας Ν.

Ἰωσήφ Στυλίτης διαμείνων ἐν μονῇ τινὶ ἐγγύς Ἀμιῶδος κειμένη (6 αἰ.) Ν.

Συμεὼν Κουκάγιας ὑμνογράφος (6 αἰ.) Ν.

Συμεὼν Βεταρσῆμ ἐκ Περσίας Ν.

Ἰωάννης Κούρσος ἀπὸ Καλλινίκου Μεσοπ. ἐπίσκοπος Κωνσταντίνης (Τέλλης) (6 αἰ.)

Μάρι Ἀμιῶδος Ν.

Ἰωάννης βαρ Ἀφθονίας (ἦτο υἱὸς Ἀφθονίας, οὕτως ἐπικληθεὶς ἐκ τῆς μητρὸς αὐτοῦ Ἀφθονίας καλουμένης) μοναχὸς ἐν τῇ τῆς ἀπὸ Συρίας εἰς Μεσοποταμίαν μετατεθείσης μονῇ τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ (6 αἰ.) Ν.

Ἰάκωβος Βαρδιάνα ἢ Βαραδάτος, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἰακωβιτῶν, περὶ οὗ ἐγένετο ἤδη ἀνωτέρω λόγος ἐν τοῖς γενικώτερον περὶ Ἰακωβιτῶν ἐκτεθείσιν. Ν.

Σέργιος ὁ ἀπὸ Ράσειν, μεταφραστὴς πολλῶν Ἀριστοτελικῶν πραγματειῶν (6 αἰ.) Ν.

Παῦλος ὁ ἐπίσκοπος Καλλινίκου (6 αἰ.) Ν.

Ἀβουδμεμὲ ἱεραπόστολος Σύρος ἐν Περσίᾳ (6 αἰ.), θεωρούμενος ὑπὸ τινων Μονοφυσιτῶν ὡς ἄλλων Νεστοριανός.

Εἰς τὸν 6 αἰῶνα ἀνήκει καὶ ἡ Συριακὴ μετάφρασις τοῦ Ἑλληνιστῆ συντεταγμένου Χρονικοῦ τοῦ Ζαχαρίου τοῦ Μυτιλήνης, εἰς τὸν αὐτὸν Γ' δὲ αἰῶνα καὶ τὸ «Ἐδουσηνόν» καλούμενον Χρονικὸν ἀνωνύμου τινὸς χρονογράφου.

Εἰς τὸν 7 αἰῶνα ἀνήκουσιν ὁ καθολικὸς Σεβρεσὶν Ν.

Συμεὼν ὁ ἐκ Βετγάρμαϊ, ὁ μεταφράσας εἰς τὴν Συριακὴν τὸ Χρονικὸν τοῦ Εὐσεβίου.

Ἀββᾶς Παῦλος Ν.

Μαροντᾶς ἐκ Μεσοποταμίας Ν.

Σεβήρος Σεβίχτ Ν.

Ἰωάννης Α. πατριάρχης Ἰακωβίτης.

Ἰάκωβος ὁ Ἐδεσσηνός Ν.

Ἀθανάσιος, πατριάρχης τῶν Ἰακωβιτῶν, μεταφραστὴς πολλῶν θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν πραγματειῶν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Συριακὴν.

Ἰανουάριος Κανδιδάτος, ὁ μεταφράσας εἰς τὴν Συριακὴν τὰ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ ποιήματα Ν.

Δανιὴλ Σαλήχ ὁ γράψας ὑπομνήματα εἰς τὸν Δανιὴλ καὶ εἰς τὸν Ἐκκλησιαστὴν Ν.

Γεώργιος ὁ Μαρτυροπόλεως (Μαρδὶν) τῆς Μεσοποταμίας Ν.

δοξοί μείναντες κάτοικοι τῆς τε Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ τῆς Μεσοποταμίας ἦσαν Ἕλληνες, καὶ διὰ τοῦτο πάντες οἱ Ὁρθόδο-

- Ἡλίας ὁ Ἰακωβίτης πατριάρχης.
- Γεώργιος ὁ ἀπὸ Βεντικᾶ, γράφας ὑπομνήματα εἰς τὸ Εὐαγγέλιον Ν.
- Δανιὴλ βαρ Μωσῆ . (ἐκ Βαβυλωνίας) Ν.
- Θεόφιλος δᾶρ Θωμᾶς ὁ Ἐδεσσηνός Ν.
- Γεώργιος ὁ Βελιτάν, καταγόμενος ἐκ Συρίας, ἀλλὰ ζήσας ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ Με-
- λιτηνῇ. Ν.
- Κυριακός (ἀπὸ Μεσοποταμίας) συγγραφεὺς Ὁμιλιῶν Ν.
- Βεββλαῖος ὁ ἀρχιμανδρίτης ἐκ Μεσοποταμίας Ν.
- Σαβδονᾶ ὁ ἀπὸ Χαλαμούν Ν.
- Ἰσογιάδ Β. Ν.
- Ἰσογιάδ Γ. Ν.
- Ἀνανισὸς ὁ ἀπὸ Χεδαγιάδ καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰσχογιάδ Ν.
- Ἰωάννης ὁ ἀπὸ Βετ-Γαρμάτ Ν.
- Σεβριτσόν Ρουστάμ Ν.
- Γεώργιος ὁ ἀπὸ Κάρφω Ν.
- Ἡλίας ἐπίσκοπος Μερου ἢ Μέρβ (Ἀντιοχείας τῆς Μαργιανῆς, ὡς εἴρηται ἀνωτέρω) Ν.
- Δανιὴλ βάρ Μαριτᾶ ὁ ἀπὸ Χεδαγιάδ Ν.
- Γαβριήλ Ταυρετός (καταγόμενος ἀπὸ Σαχραζόρ Περσίας) Ν.
- Ἀλχαζεχᾶ καὶ Μιχᾶ (ἄγνωστου τόπου καὶ χρόνου) ὑποτίθεται ὅτι ἐξῆσαν κατὰ τὸν 7 αἰῶνα) ἐκκλησιαστικοὶ ιστοριογράφοι.
- Χεναντισού, Καθολικὸς Σελευκείας Ν.

Τοῦ 8 αἰῶνος:

- Δαυὶδ ὁ ἀπὸ Βετ-Ραββάν Ν.
- Βαβαῖος ὁ ἀπὸ Νισίβειω (καλούμενος διὰ τοῦτο Νεσεβχναγιέ).
- Βαρσαχδί, ἀπὸ Χάρχας (Ἀσσυρίας) γράφας κατὰ τῆς Ζωροαστρικῆς θρησκείας Ν.
- Ἀδραᾶμ βαρ Δαπανδᾶ, συγγραφεὺς πολυγράφος (ἐκ Βαβυλωνίας) Ν.
- Μαραββᾶς Β. Καθολικὸς Ν. (ἀπὸ Κασκάρ καταγόμενος).
- Συμεὼν βάρ Ταβαχᾶ (ἀπὸ Κασκάρ) Ν.
- Σουρῆνος (Σουρὲν) ἐπίσκοπος Νισίβειω (ἀπὸ Χολδάν τῆς Περσίας) Καθολικὸς Ν.
- Κυπριανὸς ἐπίσκοπος Νισίβειω Ν.
- Τιμόθεος Α΄ Καθολικὸς Ν. (ἀπὸ Χεδαγιάδ) *).
- Ἰσοδενᾶ ἐπίσκοπος Βάσρας ἢ Βασσόρας Ν.
- Διονύσιος Τελλμαχρὲ (καταγόμενος ἀπὸ Τελλμαχρὲ) ὁ γνωστός Ἰακωβίτης πατριάρχης καὶ πολυγράφος συγγραφεὺς (ἐκ τῶν συγγραμμάτων ὀνομαστοτάτη ἢ παγκόσμιος αὐτοῦ ἱστορία ἢ χρονογραφία, ἢ συγγραφεῖσα κατὰ πηγὰς Ἑλληνικὰς, ἰδίᾳ κατὰ Εὐσέβειον καὶ Ἰούλιον τὸν ἀπὸ Ἐμμακοῦς (Ἀφρικανόν). Ν. (I).

* Τούτου πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐδημοσιεύθησαν καὶ νεωστὶ εὐρεθεῖσαι ἐπιστολαὶ πρὸς διαφόρους (ἰδ. Περιοδ. Oriens Christianus, Römische Halljahrhefte für Kunde des christlichen Oriens 2 Jahrgang σ. 1—32).

ξοὶ Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς αἰρετικοὺς Νεστοριανοὺς καὶ Ἰακωβίτας, Σύρους τε καὶ Χαλδαίους, ὧν ἡ

- Θεοδόσιος ὁ ἐπίσκοπος Ἐδέσσης, ἀδελφὸς τοῦ Διονυσίου Ν. (I) Ἑλληνιστῆς, μεταφράσας εἰς τὴν Συριακὴν τὰς Ὁμιλίαις Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ.
- Ἀντώνιος μοναχός (ὁ ἀπὸ Ταγρέτ τῆς Μεσοποταμίας) ἐπικληθεὶς Ῥητορικὸς διὰ τοὺς πολλοὺς αὐτοῦ ῥητορικοὺς λόγους, ὧν ὀνομαστοτάτοι οἱ τέσσαρες περὶ προνοίας τοῦ Θεοῦ, τοῦ 9 αἰῶνος.
- Δάζαρος Βᾶρ σαφετζ ἐπίσκοπος Βαγδάτης (ὡς ἐπίσκοπος μετονομασθεὶς Φιλόξενος) Ν. (I).
- Ἰωάννης ἐπίσκοπος Δάρκας Ν. (I).
- Νόννος ἀρχιδιάκονος τῆς ἐν Νισίβει Ἰακωβιτικῆς Ἐκκλησίας Ν. (I).
- Ῥωμανὸς πατριάρχης Ἰακωβίτης (μετονομασθεὶς, ὡς πατριάρχης, Θεοδόσιος).
- Μωσῆς Βᾶρ κηφᾶ (ἐξ Ἀσσυρίας), περιουθεντῆς (ἰδ. ἀνωτέρω) καὶ εἶτα ἐπίσκοπος Μοσούλης (ὡς ἐπίσκοπος μετονομασθεὶς Σεβῆρος), συγγραφεὺς πολυμαθέστατος καὶ πολυγραφώτατος περὶ ποικιλωτάτων γράφας θεμάτων θεολογικῶν καὶ φιλοσοφικῶν Ν. (I).
- Χοναὶν ἰὼν Ἰσάχ (ἀπὸ Βαβυλωνίας), ἰατρός Ἑλληνιστῆς, σπουδάζσας τὴν Ἑλληνικὴν ἐν χώραις Ἑλληνικαῖς Ν.
- Γαβριήλ δᾶρ Βοχτισοῦ, ἰατρός ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Χαλίφου ἐν Βαγδάτῃ, καὶ φιλόλογος συντάκτης λεξικοῦ τῆς Χαλδαϊκῆς (καταγόμενος ἀπὸ Βαβυλωνίας) Ν.
- Ἰσὺ Μαρουζάγια ἤτοι Ἰσὺ ὁ Μαργιανός (ἀπὸ Μερου ἢ Μέρβ ἤτοι Ἀντιοχείας τῆς Μαργιανῆς) Ν.
- Ἰσὺ Βᾶρ ἀλλῆ, λεξικογράφος (ἀπὸ Βαγδάτης) Ν.
- Ἰσὺ Βᾶρ νόν (ἀπὸ Μοσούλης) Καθολικὸς Ν.
- Δευχᾶ ἢ Χεβδᾶ (Ἰβας) πολυγράφος συγγραφεὺς καὶ Ἑλληνιστῆς, ἰδίᾳ Ἀριστοτελιστῆς Ν.
- Θωμᾶς ἐπίσκοπος Μάργας (καταγόμενος ἀπὸ Σαλάχ Ἀσσυρίας) Ν.
- Ἰσσεδὸδ ὁ Μαργιανός (ἀπὸ Μέρβ).
- Θεόδωρος Βᾶρ χωνί, συγγραφεὺς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ ἐρμηνευτῆς γραφῶν Ν.

Τοῦ 10 αἰῶνος:

- Συμεὼν ὁ Διάκονος χρονογράφος (ἄγνωστος ἢ πατρὶς αὐτοῦ) Ν.
- Ἰωάννης ὁ Μάρων (οὐχὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Μαρωνιτῶν) ἐκ Μελιτηνῆς.
- Μᾶρκος Βᾶρ κικί ἀρχιδιάκονος καὶ ἐπίσκοπος (μετονομασθεὶς Ἰγνάτιος) ἐν Μοσούλῃ, γενόμενος κατὰ τὸ γῆρας Μωαμεθανός, εἶτα πάλιν ἐπιστρέψας εἰς τὴν πάτριον θρησκείαν Ν. (I).
- Ἰησοῦ (Γιέσος) Βᾶρ σουσάν πατριάρχης Ἰακωβίτης
- Σαῖθ Βᾶρ σεδοῦνι, Ἑλληνιστῆς πολυμαθῆς, συγγραφεὺς καὶ ὕμνογράφος ἐπίσκοπος Μελιτεὺς (Μελιτηνῆς) Ν. (I).
- Βαρ Σαροσδάτ ἐπίσκοπος Χέρας (ἐν Βαβυλωνίᾳ) ἐρμηνευτῆς τῶν Γραφῶν καὶ λεξικογράφος Ν. (I).
- Βαρ Βαλοῦλ, Λεξικογράφος (ἄγνωστος ἐκ πατρὸς) Ν. (I).
- Ἡλίας ὁ ἐπίσκοπος Αὐδάρ (ἐν Περσίᾳ) συγγραφεὺς πολυγράφος Ν.

Ἀραμαϊκή ἐγένετο γλῶσσα ἐκκλησιαστικὴ ἅμα καὶ ἐθνικὴ, συν-
ἔγραψαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἥτις ἦν ἐκκλησιαστικὴ, ἅμα δὲ καὶ

- Γεώργιος ἐπίσκοπος Μοσούλης καὶ Ἀρβήλων Ν.
- Ἐμμανουὴλ Βάρ σαχχαρί (ἐπίσ. Μοσούλης) Ν.
- Ἡλίας ὁ Καθολικὸς (ἀπὸ Βαβυλωνίας).
- Ἀβδισσοῦ Βάρ βαχρίξ ἐπίσκοπος Μοσούλης Ν.
- Δανιὴλ Τουδανίτης, ἐπίσκοπος Ταχάλ (ἐν Βαβυλωνίᾳ) Ν.
- Ἡλίας Βάρ σινάγια (ἀπὸ Μοσούλης) ἐπίσκοπος Νισίβεως Ν. (Ι).
- Ἰωάννης ὁ Καρρῶν (Χαρρᾶν) Μαρτυροπόλεως (Μαρδόν) Ν. (Ι).
- Ἰάκωβος ἡ Διονύσιος Βάρ Σαλιβί (ἀπὸ Μελιτηνῆς), ἐπίσκοπος Γερμανικείας (Μαράς).
- Μιχαὴλ πατριάρχης Ἰακωβίτης (ἀπὸ Μελιτηνῆς).

Τοῦ 12 αἰῶνος :

- Ἰάκωβος Βάρ θυρδόν Ν.
- Ἰσογιάθ Βάρ μελκὼν ἐπίσκοπος Νισίβεως Ν.
- Συμεὼν Σανλαβί (ἐξ Ἀρβήλων) Ν.
- Ἰωάννης Βάρ ζωδίν Ν.

Τοῦ 13 αἰῶνος :

- Δανιὴλ Βάρ πῶλ.
- Ἰάκωβος Βάρ σαχχὺ μοναχὸς Ν. (Ι).
- Ἀαρὼν Βάρ μαδενί, ἐπίσκοπος Μαρτυροπόλεως.
- Βάρ Ἐβραῖος ὁ περίφημος Ἰακωβίτης ἐπίσκοπος Μελιτηνῆς, οὗ τὸ ἀληθές ὄνομα εἶναι Ἀδουλφαραδῶς (Βάρ - Ἐβραῖος (Συριστὶ Βάρ Ἰβρί=υῖδς Ἐβραίου) ἐκλήθη ὡς ἐξ Ἐβραίου γενόμενος Χριστιανός, συγγραφεὺς πολυγραφώτατος, ἴδια δὲ ἱστοριογράφος.

- Δανιὴλ Βάρ χατάπ.
- Σαλομών ὁ ἐξ Ἀχλάτ τῆς Ἀρμενίας Ν. (Ι).
- Γεώργιος Βάρ ἴας (ἐξ Ἀρβήλων) Ν. (Ι).
- Μασούτ ὁ ἐκ Βαγδάτης Ν.
- Χαμῖς Ν.

- Γαβριὴλ Χαμπᾶ Ν.
- Ἰσαὰκ ὁ ἐκ Μοσούλ Ν.
- Ἀβδίου Βάρ βαργιά Ν.
- Τιμόθεος Β', Καθολικὸς Ν.

Ἀπὸ τοῦ 14 αἰῶνος ἄρχεται ἡ παρακμὴ τῆς Ἀραμαϊκῆς Χριστιανικῆς γραμματείας, τῆς τε Χαλδαϊκῆς καὶ τῆς Συριακῆς *).

*) Ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῶν Ἀνατολιτῶν τῷ συγκροτηθέντι ἐν Ῥώμῃ τῷ 1899 ὁ De. A. Baumstark ἀνεκοίνωσεν εἰς τὸ τμήμα τὸ Σημιτικὸν τοῦ Συνεδρίου ἀντίγραφον ἀγνώστου μέχρι τοῦδε ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ γραμματολογίᾳ πραγματείας ἱστορικῆς ἀνονόμου συγγραφέως παρεμπερούς πρὸς τὰς παγκοσμίους ἱστορίας τὰς Μεσαιωνικὰς, ἀνηκούσης ἐκ τῶν 7 μ. Χ. αἰῶνα καὶ συγκειμένης ἐκ 15 βιβλίων. Ἰδ. Actes du Douzième Congrès International des Orientalistes (Rome 1897). Florence 1902. Tome 3 (1 page) σ. 117—118.

ἐθνικὴ γλῶσσα αὐτῶν¹⁾. Τὸ γεγονός δὲ τοῦτο καὶ μόνον ἀρκεῖ νὰ πείσῃ πάντα ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας ἦσαν Ἑλληγες καὶ Ἑλληγόφωνοι. Διότι πῶς ἄλλως ἦτο δυνατόν οἱ μὲν αἰρετικοὶ Ἀραμαϊόφωνοι, οἱ τε Μονοφυσῖται καὶ οἱ Νεστοριανοί, ν' ἀναπτύ-

¹⁾Τὸ μόνον ἐν τῇ Συριακῇ γεγραμμένον μέχρι νῦν γνωστὸν ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ ἄξιον λόγου μνημεῖον εἶναι ἡ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθεῖσα Συλλογὴ χειρογράφων ἀποσπασμάτων τῶν Εὐαγγελίων, ἡ εὑρεθεῖσα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Βατικανοῦ καὶ γνωστὴ ἐν τῇ Θεολογικῇ φιλολογίᾳ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Evangelium Hierosolymitanum Vaticanum*. Περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως τοῦ μόνου τούτου ἐν τῇ Συριακῇ ὑπάρχοντος μνημείου τῆς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πολλὰ πολλαχόθεν ἐξηγήθησαν γινώμῃ. Τελευταῖος πάντων ἐπραγματεύθη περὶ αὐτοῦ ἐν τῷ ἐν Ῥώμῃ τῷ 1899 συγκροτηθέντι συνεδρίῳ τῶν Ἀσιαολόγων ὁ Ἄγγλος θεολόγος καὶ περὶ τὰς Σημιτικὰς γλώσσας καὶ γραμματείας ἐγκρατέστατος F. C. Burkitt. Κατὰ τὰς ὑπὸ τούτου γενομένας ἀνακωινώσεις τὰς δημοσιευθείσας καὶ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ Συνεδρίου (τόμ. 2, μέρ. 2 σ. 119—126) ἡ ἱστορία τοῦ γραμματολογικοῦ τούτου μνημείου ἔχει ὡς ἑξῆς, ὡς γίνεται ἄλλον ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ χειρογράφου τριῶν σημειώσεων: 1) ἡ πρώτη σημείωσις λέγει ὅτι τὸ ἔργον ἐγράφη τῷ 1029 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἡλίου τοῦ ἐξ Ἀδοῦ ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀμπᾶ Μουσᾶ ἐν τῇ πόλει Ἀντιοχείᾳ ἐν τῷ διαμερισματι τοῦ Δκοῦς (ναχιγιέ δκοῦς). 2) Ἐν τῇ δευτέρᾳ σημειώσει ὁ αὐτὸς Ἡλίας τῆς μονῆς Ἀμπᾶ Μουσᾶ δηλοῖ ὅτι τὸ βιβλίον τοῦτο ἤνεγκεν αὐτὸς μετ' ἄλλων «ἐκ τῆς Ἀντιοχείας τῆς Ἀραβικῆς ὡς δῶρον αἰώνιον εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Ἡλίου ἐν τῇ μονῇ τοῦ Ἀστέρος». 3) Ἐκ τῆς 3 σημειώσεως καθίσταται γνωστὸν ὅτι ἡ μονὴ ἡ λεγομένη τοῦ Ἀστέρος ἦν μονὴ ἀφιερωμένη εἰς τὸν προφήτην Ἡλίαν καὶ ὁ ἱερεὺς ἡ ἱερομόναχος Ἀμπᾶ Ἡλίας ὡς ἡγούμενος τῆς μονῆς κατορθώσας νὰ δωρηθῶσι εἰς τὴν μονὴν ἱκαναὶ γαῖαι περὶ τὸ Ἀδοῦ. Ἀδοῦ δὲ ἦτο κατὰ τὸν Burkitt κώμη μεγάλη μεταξὺ Ἰόπης καὶ Καισαρείας τῆς Παλαιστίνης κειμένη. Ἀλλὰ τίς ἦν ἡ Ἀντιόχεια τοῦ Δκοῦς, ἥς ἐν τῇ περιοχῇ ἔκειτο ἡ μονή, εἰς ἣν ὁ πατὴρ Ἡλίας ἐδωρήσατο τὸ βιβλίον, καὶ τίς ἡ Ἀντιόχεια ἡ Ἀραβικὴ, ἐξ ἧς ἐκομίσθη τὸ βιβλίον εἰς τὴν ἑτέραν Ἀντιόχειαν; Ἡ γνώμη τοῦ Ἀσσιμάνι, ὅτι τὸ ἐν τῇ σημειώσει Δκοῦς κεῖται πλημμελῶς ἀντὶ καδούς=ἱερός, θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ Burkitt εὐλόγως ἀτυχής, ἅτε οὐδὲν ἐξηγοῦσα· διότι τί σημαίνει «ἱερά Ἀντιόχεια» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν τὴν Ἀραβικὴν; Τοῦναντίον δὲ ἡ διόρθωσις ἡ προτεινομένη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Burkitt φαίνεται λίαν εὔστοχος. Ὁ Β. θεωρεῖ τὸ Δκοῦς ὡς αὐτὸ τὸ ὄνομα δούξ, Ἀντιόχεια δὲ τοῦ δουκός, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀντιόχειαν τὴν Ἀραβικὴν, εἶναι τὸ μέρος τῆς Ἀντιοχείας ἡ τῆς περιοχῆς τῆς Ἀντιοχείας τὸ διατελοῦν τῷ 1029, ὅτε ἐγράφη ἡ σημείωσις, ὑπὸ δούκα ἦτο διοικητὴν Ἑλληνα ἐκ Βυζαντίου ἀπεσταλμένον. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἡ Ἀντιόχεια ἀπὸ τοῦ ἔτους 968 ἀνακτηθεῖσα ἀπὸ τῶν Ἀράβων εἶχε γίνῃ πάλιν Ἑλληνικὴ, ἀπώλετο δὲ ἀκριβῶς κατὰ τὰ ἔτη 1080—1084. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ πόλις αὕτη ἡ μᾶλλον ἡ περιοχὴ αὐτῆς ἀπέτελει, καθ' ὃν χρόνον ἐγράφη ἡ σημείωσις ἦτο τῷ 1029, ὅριον μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ τῶν Μωαμεθανῶν, ἦτο ἴσως ἡ ἐσχάτη Ἑλληνικὴ πόλις παρὰ τὰ μεθόρια τοῦ Μωαμεθανικοῦ κράτους καὶ μέρος τῆς περιοχῆς αὐτῆς ὑπήγετο εἰς τὸ κράτος τῶν μωαμεθανῶν. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς ἱστορίας τοῦ χειρογράφου. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ εἰς αὐτὴν τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος γραμματολογικοῦ μνημείου, ὁ Burkitt

ξωσι τόσον πλουσίαν κατὰ πλάτος γραμματείαν, ἐνῶ οἱ Ὀρθόδοξοι Ἀραμαῖοι οὐδαμῶς ἐκαλλιέργουν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν αὐτῶν γραμματείαν ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ Ἑλληνικῇ. Ἄλλως τε ἡ τοιαύτη γνώμη, ἡ καθ' ἑαυτὴν οὐσα παράλογος, προϋποτίθησιν ἐτέραν τερατωδῶς παραλογωτέραν, ὅτι σύμπας ὁ Ἑλληνικὸς καὶ Ἀραμαϊκὸς πληθυσμὸς τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας, περὶ οὗ τοσοῦτος μέχρι νῦν ἐγένετο λόγος, ἀπώλετο καὶ ἐξηφανίσθη πρόρριζα ἐκ τῶν χωρῶν τούτων καταλείπων ὅπισθεν αὐτοῦ ζῶσαν τὴν γλώσσαν τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν γραμματείαν τὴν Ἐκκλησιαστικὴν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἣν οἱ Ὀρθόδοξοι τῶν Ἀραμαίων ἐκαλλιέργησαν ἐν τῇ ξένη αὐτοῖς γλώσσῃ, ἐνῶ οἱ αἰρετικοὶ καὶ σχισματικοὶ ἐκαλλιέργουν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλώσσαν τὴν Ἀραμαϊκὴν ἢ τὴν Συροχαλδαϊκὴν. Ἀλλὰ καὶ τῆς τερατωδῶς παραλόγου ταύτης γνώμης ὡς ἀληθοῦς ὑποτιθεμένης, πρέπει κατὰ λογικὸν συνειρμὸν ἐννοιῶν νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι Ἀραμαῖοι, οἱ παραμελήσαντες παντελῶς τῆς ἐθνικῆς

θεωρεῖ αὐτὸ προτὶν τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος ἢ καὶ προγενέστερον (τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος), ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Ἡράκλειος ἢ ἰκανῶς πρὸ αὐτοῦ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουστινιανὸς ἐν τῷ ζήλω αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας ἐνήργησε μεταφράσεις τοῦ Εὐαγγελίου ἢ καὶ ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων προωρισμένων πρὸς χρῆσιν τῶν ἐξ Ἰουδαίων ἢ Σαμαρειτῶν, οἵτινες ἦσαν ἐν μέρει Ἀραμαϊόφωνοι, τῆς Παλαιστίνης, εἰς τὴν Χριστιανικὴν πίστιν προσερχομένων, ἵνα ἀναγινώσκωσι τὰ ἱερὰ βιβλία ταῦτα ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν λαλουμένῃ κοινῇ γλώσσῃ. Πιθανῶς δὲ καὶ οἱ ἐλίγιστοι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ὑπολειφθέντες Ἀραμαῖοι Ὀρθόδοξοι καὶ οἱ ἐκ τῶν Μονοφυσιτῶν Ἀραμαίων εἰς τὴν Ὀρθόδοξίαν προσερχόμενοι ἐχρῶντο (κατὰ Burkitt) τοῖς βιβλίοις τούτοις. Οὐδαμῶς δὲ τὰ βιβλία ταῦτα ἦσαν προωρισμένα εἰς τοὺς Μελχίτας ἢ εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους Ἑλληνας τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὧν ἡ τε ἐθνικὴ καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ γλώσσα ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ. Ἀλλ' ἀπλὴν τῆς συλλογῆς ταύτης, τὰ σωζόμενα λείψανα τῆς δῆθεν Ὀρθοδόξου ποτὲ Ἀραμαϊκῆς φιλολογίας, ὧν μνημονεύει ἐν ταῖς « Ἀνακρινώσεσι τῆς αὐτοκρατορικῆς Ὀρθοδόξου Παλαιστίνης Ἐταιρείας » (τοῦ 1906) ὁ ἐκ τῶν εἰς τὰ Ρωσικὰ συμπεφρόντα ἀφωσιωμένος ὡς Ρῶσος ὑπότροφος σπουδαστὴς καὶ ἐν Ρωσικῇ ὑπηρεσίᾳ ὡς καθηγητῆς τοῦ θεολογικοῦ Σεμιναρίου Καζάν διατελῶν Ἀραβόφωρος καὶ Ἱεροσολυμίτης Ὀρθόδοξος Π. Ζούζε, εἶναι τοσοῦτον ἀνάξιον λόγου, ὥστε οὐδὲ μνείας χρῆζουσιν ἐνταῦθα. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τοιαῦται συλλογαὶ ἀποτελοῦσαι οἰονεὶ βανίδα Ἀραμαϊκῆν ἀπέναντι τοῦ ὡκεανοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τῆς Συρίας μαρτυροῦσιν ἀκριβῶς τὴν μεγάλην κατὰ τὸν πληθυσμὸν, τὴν καθόλου ὕλικὴν δύναμιν καὶ ἰδίᾳ τὴν δύναμιν τὴν πνευματικὴν διαφορὰν μεταξὺ τῶν Ἑλληνοφῶνων καὶ τῶν Ἀραμαϊόφωνων Ὀρθοδόξων.

αὐτῶν Ἐκκλησιαστικῆς γλώσσης καὶ πραγματείας καὶ καλλιέργουντες τὴν Ἑλληνικὴν, ἐξηλληνίσθησαν τὴν συνείδησιν τὴν ἐθνικὴν καὶ ἐγένοντο Ἑλληνας, ἀφοῦ ὁ πνευματικὸς βίος αὐτῶν ἦτο Ἑλληνικὸς, οὐδὲν δὲ πνευματικῶς συνῆπτεν αὐτοὺς πρὸς τὸν Ἀραμαϊσμόν.

Εὐτυχῶς ἔχομεν πρὸς τοῖς μέχρι νῦν ἐκτεθεισι τοσαῦτα ἄλλα τεκμήρια τῆς ἀκραίνῶς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων, ὥστε δὲν ἔχομεν ἀνάγκην νὰ σκιαμαχῶμεν ἀληθῶς πρὸς τερατώδεις, πρὸς πᾶσαν πραγματικὴν ἱστορικὴν καὶ λογικὴν ἀλήθειαν ἀντικειμένους, θεωρίας. Ἀλλ' ἀνάγκη νῦν νὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ἐν κεφαλαίῳ καὶ ἱστορικῶς τὰ κατὰ τὸν Ἑλληνισμόν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας ἐν ταῖς σχέσεσιν αὐτοῦ, καὶ ἰδίᾳ ἐν ταῖς ἀντιθέσεσιν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀραμαϊσμόν καθ' ὅλην τὴν χρονικὴν περιόδον τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Μακεδονικῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς.

Γ') Ἑλληνας καὶ Ἀραμαῖοι ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ

Ἀφ' οὗ χρόνου ὁ μέγας καὶ μεγαλοφυῆς Μακεδῶν βασιλεὺς κατεκτήσατο τὴν Ἀσίαν (ἐννοεῖται τὴν Δυτικὴν) διὰ τε τῶν δπλων καὶ διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ αὐτοῦ πνεύματος, αὐτὸς τε καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ, ἰδίᾳ δὲ ὁ Σέλευκος ὁ τῆς Ἀντιοχείας κτίστης, γενόμενοι, ὡς λέγει ὁ Λιβάνιος¹⁾, οἰκίσται πόλεων Ἑλληνικῶν πλειόνων ἢ ὄσας Ἀθηναῖοι καὶ Μιλήσιοι οἱ κατ' ἐξοχὴν δημιουργοὶ τοῦ ἀποικιακοῦ κράτους τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος χώρας ἐπλήρωσαν ἀποικιῶν, ἐξέτειναν δὲ τὸν ἀποικισμὸν τούτον καὶ πέραν τοῦ ποταμοῦ τούτου. Ὁ Σέλευκος « οὐδένα τόπον ἐπιτήδειον δέξασθαι πόλιν ἀφῆκε γυμνόν, ἀλλ' ἐλληνίζων διετέλεσε τὴν βάρβαρον », ὡς λέγει ὁ αὐτὸς συγγραφεύς²⁾. Ἀλλὰ καὶ οἱ τοῦ Σελεύκου διάδοχοι « ἀγαθοὶ ἐξ ἀγαθῶν

¹⁾ Λιβάν. Ἐκδ. Reiske τόμ. Α' ('Αντιοχεικὸς σ. 305).

²⁾ Ὁ αὐτὸς αὐτόθι.

φύντες και ζηλοῦντες και οἱ παῖδες τοὺς πατέρας» ἔμειναν πιστοὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ διὰ πόλεων Ἑλληνικῶν Ἑλληνίζειν τὰς εἰρημένας χώρας. Ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ὁ κυριώτατος πληθυσμὸς τῆς Συρίας, Παλαιστίνης και Μεσοποταμίας ὁ πληρῶν ἰδίᾳ τὰς πόλεις ἦν Ἑλληνικός· οὐδεὶς δὲ ἔμενεν ἐν Συρίᾳ ἰδίᾳ και Παλαιστίνῃ ἐκ τῶν πάλαι οἰκούντων τὰς χώρας ταύτας λαὸς (ἐξαιρουμένων τῶν Ἰουδαίων και τῶν Σαμαρειτῶν, ὑποκυψάντων και τούτων κατὰ μέγα μέρος εἰς τὸ κράτος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ), μὴ ὑποκύψας εἰς τὸ πνευματικὸν κράτος τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὴ ἐξελληνισθεὶς καθόλου ἢ κατὰ μέρος. Καθὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰδομεν, ὁ ἀστικός πληθυσμὸς πανταχοῦ ἦν Ἑλληνικός ἢ ἐξελληνισμένος τὴν γλῶσσαν, Σύροι δὲ και Φοίνικες και Παλαιστινοὶ και αὐτοὶ οἱ τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἐποικήσαντες Ἀραβες, και μάλιστα οὗτοι ἐλάλουν πάντες Ἑλληνιστί· και αὐτῆς δὲ τῆς Μεσοποταμίας, εἰς ἣν οἱ Μακεδόνες πρῶτοι, οἰκουμένην πρότερον κατὰ Πλίνιον, κωμηδόν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, ἐγκατέσπειραν πόλεις, ὁ ἀστικός πληθυσμὸς ἐν ἀρχῇ ἦν τὸ πλεῖστον Ἑλληνικός. Ὅτε δὲ κατελύθη ἡ τῶν Μακεδόνων ἀρχὴ και ἡ τῶν Ῥωμαίων «οἷον σειρᾶ χρυσῇ τὰ πάντα ἔζωσε»¹⁾ και «ἀψοφητὶ αἰ εἰρημέναι χῶραι τὴν τοιαύτην μεταβολὴν ἐδέξαντο», ὁ Ἑλληνισμὸς και ὑπὸ τὴν τῶν Ῥωμαίων ἀρχήν, ἥτις μᾶλλον ἐνίσχυσεν ἢ ἡλάττωσε τὴν ἠθικὴν δύναμιν αὐτοῦ ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ἐξηκολούθησε τὸ ἐθνικῶς ἀφομοιωτικὸν αὐτοῦ ἔργον. Ἄλλ' ἐν τῷ ἐξελληνισμῷ τούτῳ ὑπῆρχε τις διαφορὰ μεταξὺ Συρίας (ἐννοεῖται και Παλαιστίνης, μὴ λογιζομένων ἐνταῦθα τῶν Ἑβραίων τῆς χώρας ταύτης) και Μεσοποταμίας. Ἐν μὲν τῇ Συρίᾳ δηλονότι οὐ μόνον ἡ ἠθικὴ και πνευματικὴ δύναμις τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπικράτει ἀπολύτως ὡς ἐν Μεσοποταμίᾳ, ἀλλὰ και ὁ ἀριθμητικὸς ὄγκος και ἡ γλῶσσα και ἡ ἐθνότης, και διὰ τοῦτο, ὡς διὰ μακρῶν ἐδηλώθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οὐδεὶς ἐνταῦθα ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν χρόνων ἀνεπτύχθη βίος πνευματικός μὴ Ἑλληνικός οὔτε πρὸ τῆς διαδό-

¹⁾ Διδάν. ἐν τῷ εἰρ. τ. σ. 313.

σεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οὔτε μετὰ τὴν τούτου διάδοσιν, οὔτε πρὸ τοῦ σχίσματος τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος οὔτε μετὰ τὸ σχίσμα τοῦτο· και ἀφοῦ δὲ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 2 μ. Χ. αἰῶνος ἐν ταῖς πέραν τοῦ Εὐφράτου και Τίγρητος χώραις παρήχθη τις χριστιανικὴ Ἀραμαϊκὴ γραμματεία, Συρία και Παλαιστίνη ἔμειναν ὅλως ἀμέτοχοι τῆς τοιαύτης πνευματικῆς κινήσεως τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀραμαϊσμοῦ και οὐδεὶς ἐφάνη συγγραφεὺς Ἀραμαῖος ἢ Ἀραμαῖστὶ συγγράφας ἐν Συρίᾳ βιοτεύων ἢ ἐκ Συρίας καταγόμενος¹⁾.

Ἄλλ' ἐν Μεσοποταμίᾳ ὁ Ἑλληνικός και Ἑλληνόφωνος πληθυσμὸς ὄκει κυρίως ἐν ταῖς πόλεσιν, αἵτινες πᾶσαι σχεδὸν ἦσαν, ὡς εἴρηται, κτίσματα Ἑλληνικά· τούναντίον δὲ ὁ πληθυσμὸς ὁ ἀγροτικός ὁ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ταύτῃ χώρᾳ διεσκεδασμένος ἀπετέλει συμπαγῆ ὀπωσδήποτε ὄγκον Ἀραμαϊκόν. Ἐντεῦθεν δὲ ἐξηγεῖται τὸ γεγονός· ὅτι ἐν Μεσοποταμίᾳ παρήχθη διὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ Ἀραμαϊκὴ γραμματεία ἐκκλησιαστικὴ, ἥτις κατὰ μικρὸν ἔδωκε ζωὴν ἠθικὴν εἰς τὸ Ἀραμαϊκὸν στοιχεῖον τὸ ἐπικρατήσαν ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ὅλῃ χώρᾳ. Εἰς τὴν ἐπικράτησιν ταύτην τοῦ Ἀραμαϊ-

¹⁾ Ὡς μαρτυρεῖ και ὁ ἀνωτέρω ἐκτεθεὶς κατάλογος τῶν συγγραψάντων ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, οὐδεὶς ἀναφέρεται συγγραφεὺς Ἀραμαῖος ἐκ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χωρῶν (ἐξαιρουμένης τῆς μὴ εἰς τὴν Συρίαν ὑπαγομένης Μελιτηνῆς). Τοῦτο βλέπομεν ἰδίᾳ ἐν τοῖς μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 7 αἰῶνος χρόνοις. Ἄλλὰ και πρὸ τοῦ σχίσματος οὐδεὶς σχεδὸν συγγραφεὺς Ἀραμαῖος ἐκ Συρίας καταγόμενος εἶναι ὀνομαστός. Ἐν τῇ Συριακῇ μεταφράσει τῆς Χρονογραφίας τοῦ Ζαχαρίου τοῦ Μυτιληνῆς (ἴδε *The Syriac Chronicle Known as that of Zacharia of Mitylene, translated into English by F. I. Hamilton and E. W. Brooks. London 1899 σ. 17*) ἀναφέρεται τις Ἰσαὰκ διδάσκαλος ζήσας κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα, ἐκ Συρίας καταγόμενος, συγγράφας δὲ πολλὰ ἐξηγητικά τῶν Ἱερῶν Γραφῶν ἐν τῇ Συριακῇ, ὡς φαίνεται. Εἶναι ἀληθές ὅτι πρὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς τῶν Μονοφυσιτῶν αἰρέσεως ὑπῆρχον μοναστήρια ἐν Συρίᾳ, ἐν οἷς ἐδητῶντο Ἀραμαϊόφωνοι μοναχοὶ σπουδάζοντες ἐν αὐτοῖς τὴν Ἑλληνικὴν· ἀλλὰ και τὰ μοναστήρια ταῦτα διελύθησαν, ὅτε ἤρξατο ὁ κατὰ τῶν αἰρετικῶν διωγμός. Τότε δὲ μόνος τόπος, ἐν Συρίᾳ, ἐνθα εἶχον κέντρον ἐκπαιδευτικόν οἱ Ἀραμαῖοι, ἦτο ἡ παρὰ τὸν Εὐφράτην παρὰ τὰ ὄρια τῆς Μεσοποταμίας κειμένη πόλις Κεννερσιν ἢ μᾶλλον τὰ περὶ αὐτὴν μοναστήρια, ἐν οἷς ἐδιδάσκοντο τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν και γραμματείαν. Ὡς δὲ εἶπομεν, οἱ εἰς τὸν Λίβανον καταφυγόντες Ἀραμαῖοι (οἱ Μαρωνῖται) οὐδὲν ἴδρυσαν αὐτόθι κέντρον παιδείσεως οὐδ' ἀνέδειξαν συγγραφείς.

κοῦ στοιχείου ἐν Μεσοποταμίᾳ συνετέλεσεν, ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ τέλους περίπου τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος ἀρξα-
μένη ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς καὶ νοτίοις τμήμασι τῆς χώρας ταύτης
ὀριστικῆ κατὰ μικρὸν γενομένη πολιτικῆ ὑπεροχῆ, ἣτις, καθὰ
καὶ ἀνωτέρω εἴρηται, συμφέρον εἶχε νὰ ἐνισχύσῃ τὸ Ἀραμαϊκὸν
στοιχεῖον ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐν τῇ διηνεκῶς μεταξὺ Περσῶν
καὶ Ἑλληνορρωμαίων ἀμφισβητουμένῃ Μεσοποταμίᾳ. Καὶ ἡ Ἐκ-
κλησιαστικὴ δὲ ἐνότης ἢ ὑφισταμένη μεταξὺ τῶν ἐν Μεσοποτα-
μίᾳ οἰκούντων καὶ τῶν ἐν τῷ Περσικῷ κράτει δισκεδασμένων
Χριστιανῶν, οἵτινες ἦσαν τὸ πλεῖστον Ἀραμαῖοι καὶ Νεστορια-
νοί, συνετέλει ἰσχυρῶς πρὸς τὴν τοιαύτην ἐξέλιξιν τῶν πραγμά-
των. Ἀφοῦ δὲ καὶ ἡ μεγάλη τῆς νοτιανατολικῆς Μεσοποταμίας
ἢ Βαβυλωνίας πόλις Σελεύχεια καὶ ἡ Κτησιφῶν περιήλθον ἐρι-
στικῶς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Περσῶν, ἀφοῦ ἡ μὲν Κτησιφῶν ἐγένετο
πρωτεύουσα πόλις τοῦ κράτους τούτου, ἡ δὲ πρότερον Ἑλληνικὴ
μεγαλόπολις Σελεύχεια, ἡ καὶ τῆς Ἀντιοχείας ἔτι μείζων, τὸ
κτίσμα τοῦτο τοῦ Σελεύκου, ὅπερ ἦν πρότερον μεγάλη ἐστία
Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἐγένετο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Περσικῆς
ἀρχῆς κέντρον θρησκευτικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν τῶν Νεστοριανῶν
Ἀραμαίων, τὴν αὐτὴν δὲ τύχην ἔλαβε καὶ ἡ ἐν τῇ βορειανατολικῇ
Μεσοποταμίᾳ σπουδαία πόλις Νίσιβις, τὸ Ἀραμαϊκὸν στοιχεῖον,
ὅπερ ἦν καὶ αἰρετικόν, ἐπεκράτησεν ἐν πάσῃ τῇ Μεσοποταμίᾳ, τὸ
δὲ Ἑλληνικὸν τὸ ἐκπροσωποῦν τὴν Ὀρθοδόξιαν ἀπετέλεσε τὴν
μειονότητα. Ἡ κατάσταση δ' αὕτη οὐ μόνον δὲν μετεβλήθη μετὰ
τὴν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος ἐπελθοῦσαν κατά-
λυσιν τοῦ κράτους τῶν Σασσανιδῶν καὶ τὴν ὑπὸ τῶν Ἀράβων
μωαμεθανῶν κατάληψιν τῆς Μεσοποταμίας, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύθη
διὰ τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως, ἀφοῦ αὕτη ἡ ἐν Μεσοποταμίᾳ
πρωτεύουσα τοῦ μεγάλου κράτους ἐγένετο ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς
Χαλιφίας κέντρον ἐκκλησιαστικὸν ἅμα καὶ ἐκπαιδευτικὸν τῶν
Νεστοριανῶν. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὔτε ἐπὶ τῆς Ἀραβικῆς οὔτε βρα-
δύτερον ἐπὶ τῆς Τουρκικῆς κυριαρχίας ἐξέλιπε τὸ Ὀρθόδοξον

Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐν Μεσοποταμίᾳ. Τοῦναντίον δὲ ἐν ἀπάσῃ
τῇ χώρᾳ, ἰδίᾳ ἐν ταῖς πόλεσι, διετηρήθησαν Ἐκκλησῖαι καὶ κοι-
νότητες ὀρθόδοξοι Ἑλληνικαὶ ὑπὸ ἰδίου Ἐκκλησιαστικοῦ ἀρχον-
τας ἦτοι μητροπολίτας καὶ ἐπισκόπους διατελοῦσαι καὶ ἀναγνω-
ρίζουσαι ὡς ὑπέρτατον πνευματικὸν καὶ θρησκευτικὸν ἀρχηγὸν
τὸν πατριάρχην Ἀντιοχείας καὶ διὰ τούτου καὶ διὰ τῆς Ὀρθόδο-
ξου Ἐκκλησίας αὐτῶν συνδεόμενοι ἠθικῶς πρὸς τὸν δλον Ἑλ-
ληνικὸν Ὀρθόδοξον κόσμον καὶ πρὸς τὸ κράτος τὸ Ἑλληνικὸν καὶ
τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει μοναρχίαν, θεωροῦντες αὐτὴν ἐν τῷ
βάθει τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως αὐτῶν ὡς βα-
σιλείαν αὐτῶν ἐθνικὴν. Μάλιστα δ' ἐν τῇ βορείᾳ Μεσοποταμίᾳ,
ἐν Ἐδέσση, Ἀμίδῃ καὶ Κάρραις διετηρήθη ἰσχυρότατον τὸ Ἑλ-
ληνικὸν ὀρθόδοξον στοιχεῖον καὶ ἀνεζωογονήθη καὶ ἐπερρώσθη
ἀπὸ τοῦ 10 μ. Χ. αἰῶνος διὰ τῶν Ἑλληνικῶν κατὰ τῶν Ἀρά-
βων νικῶν τῶν μεγάλων βασιλείων τοῦ Βυζαντίου Ῥωμανοῦ Β',
Νικηφόρου Φωκᾶ, Ἰωάννου Τσιμισκῆ. Διὰ τοῦτο δέ, κατὰ τὸ
τέλος τοῦ 11 μ. Χ. αἰῶνος καὶ κατὰ τὸν 12 μ. Χ. αἰῶνα, ἔτε
καταλυθείσης ἤδη αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἀρ-
χῆς, οἱ Φράγχοι Σταυροφόροι κατέλαβον αὐτὴν ἀπὸ τῶν Μωα-
μεθανῶν, ἡ καταληφθεῖσα χώρα, καὶ ἰδίᾳ ἡ Ἐδεσσα μετὰ τῆς
περιοχῆς αὐτῆς, εἶχον χαρακτῆρα Ἑλληνικόν. Ἄλλ' ὑπὸ καθό-
λου ἔποψιν θεωρουμένων τῶν πραγμάτων καὶ ἐπὶ τῆς μερικῆς
καὶ παροδικῆς τῶν Σταυροφόρων ἐν τῇ βορείᾳ Μεσοποταμίᾳ ἀρ-
χῆς καὶ μετὰ ταύτην ἐπὶ τῆς τῶν Μαμελούκων καὶ τῶν Ὀθω-
μανῶν ἀρχῆς μέχρι νῦν τὸ Ὀρθόδοξον Ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ
τὴν γλῶσσαν πρὸ αἰῶνων γενομένον Ἀραβόφωνον, διετέλεσε καὶ
διατελεῖ ἀσθενὲς ἀπέναντι οὐ μόνον τοῦ μὴ χριστιανικοῦ στοιχείου,
ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῶν Νεστοριανῶν Χαλδαίων καὶ τῶν Ἰακω-
βιτῶν Σύρων. Ἄλλ', ἐννοεῖται, ἐνταῦθα δὲν πρόκειται κυρίως περὶ
τῆς σχετικῆς ἰσχύος ἢ ἀσθενείας τοῦ ἐν Μεσοποταμίᾳ ὀρθόδοξου
λαοῦ, ἀλλὰ περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτοῦ τῆς ἐθνικῆς. Ὡς πρὸς
τοῦτο δὲ ἐκ τοῦ δλου τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων συμφανέστα-

τον καθίσταται ὅτι οἱ ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ νῦν ἔτι διεσκεδασμένοι Ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι εἰσὶ τὰ λείψανα τῶν ποτε ἐν μεγάλῳ πληθυσμῷ οἰκησάντων τὴν χώραν Ἑλληνομακεδόνων καὶ Ἑλληνορωμαίων.

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι. Ὅπως δὲ τοῦναντίον ἡ Συρία (ἐν τῇ κυρίως Συρίᾳ δηλονότι καὶ Φοινίκη καὶ Παλαιστίνη), ἀφ' οὗ χρόνου αὕτη ἐπὶ τῶν Μακεδόνων ἐγκατεσπάρη δι' Ἑλληνικῶν ἀποικίων, κατέστη Ἑλληνικὴ κατ' ἐξοχὴν, καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων οὐ μόνον δὲν ἐμειώθη κατὰ τὴν ὕλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν αὐτοῦ, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἠϋξήθη καὶ ἐκραταιώθη καὶ κατέστησε καὶ ἀπειργάσατο τὴν χώραν ταύτην κοιτίδα καὶ φωτεινὴν ἐστίαν τοῦ χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἑλληνικοῦ Χριστιανισμοῦ, κέντρα δὲ καὶ ἐστίας μεγάλης ἐκπαιδευτικῆς κινήσεως Ἑλληνικῆς τὰς μεγάλας αὐτῆς πόλεις Ἀντιόχειαν, Δαμασκόν, Βηρυτὸν καὶ αὐτὴν δὴ τὴν Ἱερὰν πόλιν. Καὶ δὲν ἐξέλιπε μὲν ἐντελῶς ἐκ τῆς χώρας ταύτης τὸ Ἀραμαϊκὸν καὶ Ἀραμαϊόφωνον χριστιανικὸν στοιχεῖον, ἀλλ' ἦν τοῦτο λίαν ἀσθενές, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸ σχίσμα τὸ Ἐκκλησιαστικὸν τοῦ 6 καὶ 7 αἰῶνος (τὸ τῶν Μονοφυσιτῶν), καίπερ ἀπὸ Συρίας λαβὸν ἀρχὴν (ἀπὸ τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Σεβήρου) καὶ Ἀραμαϊκὸν τάχιστα προσλαβὸν χαρακτῆρα, οὐδαμῶς ἐπεκράτησεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐξεδιώχθη μάλιστα αὐτῆς, τῆς Ὀρθοδοξίας τῆς Ἑλληνικῆς μεινάσης ἀπολύτου κυρίας τῆς χώρας, τῶν δὲ αἰρετικῶν περιορισθέντων εἰς ἀπόκεντρα παρὰ τὸν Εὐφράτην μέρη (εἰς Κιννεσρὶν) καὶ εἰς τὰς δυσχωρίας τοῦ Λιβάνου. Ἄλλ' ἐνταῦθα εἶναι ἀνάγκη, χάριν ἀκριβεστέρας καὶ τελειοτέρας νοήσεως τῶν πραγμάτων, τὸ ζήτημα τῆς πρὸς ἀλλήλους σχέσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀραμαίων τῆς Συρίας νὰ πραγματευθῶμεν κατὰ δύο περιόδους, τὴν πρὸ τοῦ σχίσματος τοῦ 6 καὶ 7 μ. Χ. αἰῶνος καὶ τὴν μετὰ τὸ σχίσμα τοῦτο.

α'. Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ἀραμαῖοι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ πρὸ τοῦ σχίσματος τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος.

Ὡς διὰ μακρῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐρρήθη, ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ ἐκτίσαστο ὑπέροχον δύναμιν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ μέχρι τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαϊκῶν καὶ Χριστιανικῶν οὕτω προήχθη, ὥστε κατὰ τοὺς χρόνους ἀκριβῶς τούτους ἦτο χώρα ἀκραιφνῶς Ἑλληνικὴ διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστιανισμὸς οὐδένα βίον πνευματικὸν Ἀραμαϊκὸν παρήγαγεν ἐν ταῖς χώραις ταύταις, ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἐν Μεσοποταμίᾳ καὶ ταῖς πέραν καθόλου τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Τίγρητος χώραις γινόμενα. Καὶ ὡς ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, οἱ λεγόμενοι Σύροι πατέρες οἱ παραγαγόντες τὴν Ἀραμαϊκὴν χριστιανικὴν γραμματείαν ἦσαν Μεσοποταμίται, ἥκιστα δὲ Σύροι ὑπὸ ἔννοιαν γεωγραφικὴν¹⁾. Ἀλλὰ, δύναταί τις νὰ ἀντείπη, δὲν παρήχθη γραμματεία Ἀραμαϊκὴ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἄρα δὲν ἐλαλεῖτο ἐν ταῖς χώραις ταύταις γλῶσσα Ἀραμαϊκὴ ἢ Συριακὴ καὶ ἦν ἡ Ἑλληνικὴ ἢ μόνη ὑπὸ πάντων τῶν κατοίκων λαλουμένη γλῶσσα; Ὅτι ἡ Συριακὴ ἐλαλεῖτο ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς ἔτι χρόνοις, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 4 καὶ 5 μ. Χ. αἰῶνος, εἶναι ἀναμφίβολον. Δὲν εἶναι ὁ λόγος ἐνταῦθα βεβαίως περὶ τῶν Ἀραμαϊστὶ λαλούντων κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους Ἰουδαίων καὶ Σαμαρειτῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσελθόντων ἢ τῶν ἐν τῇ ἐθνικῇ αὐτῶν θρησκείᾳ ἐμμενόντων Ἀραμαίων, τῶν ἀπογόνων δηλονότι τῶν κυρίως Ἀραμαίων καλουμένων παλαιῶν οἰκητῶρων

¹⁾ Εἶναι ὡς πρὸς ταῦτα λίαν ἀξιοσημείωτον καὶ χαρακτηριστικὸν ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Μέγας (ἐν τῷ Λόγῳ « Πρὸς τοὺς λέγοντας μὴ συναριθμεῖσθαι Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ») ποιούμενος λόγον περὶ θεολογικῆς τινος ἐκφράσεως γενομένης ἐν τῇ Ἀραμαϊκῇ κατ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον καὶ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ λέγει « Ὡς δ' ἐγὼ τινος τῶν ἐκ Μεσοποταμίας ἦκουσα ἀνδρὸς καὶ τῆς γλώσσης ἐμπείρως ἔχοντος καὶ ἀδιαστρόφου τὴν γνώμην. οὐδὲ δυνατὸν ἑτέρως εἰπεῖν τῇ ἐγγωρίῳ (τῆς Μεσοποταμίας) φωνῇ κἄν ἐθέλωσιν... ». Ἡ ὑπὸ τοῦ Μεγ. Βασιλείου ὡς ἐγγώριος φωνὴ τῆς Μεσοποταμίας ἀναφερομένη γλῶσσα εἶναι ἡ Ἀραμαϊκὴ, ἢ ὁ μέγας πατὴρ τῆς Ἐκκλησίας παρέστησεν ἐνταῦθα ὡς γλῶσσα Μεσοποταμίας οὐχὶ Συρίας, ὡς ἐκείθεν γενομένη γλῶσσα τῆς Ἐκκλησίας.

τῆς Συρίας καὶ τῶν Φοινίκων καὶ τῶν Παλαιστινῶν. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ αὐτοὶ οἱ τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐθνολογίαν εἰς πολιτικούς λογισμούς καὶ σκοποὺς ὑποτάσσοντες δὲν ἀρνοῦνται ὅτι ἢ ἐν ταῖς πόλεσι τῶν εἰρημένων χωρῶν λαλουμένη γλῶσσα ἦτο κυρίως ἡ Ἑλληνική, ἀλλὰ διίσχυρίζονται ὅτι ἐν ταῖς ἀγροικίαις, αἵτινες κατ' αὐτοὺς ἀπετελοῦντο οὐχὶ ἐξ Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐξ ἀγροτῶν Ἀραμαίων, ἐλαλεῖτο ἡ Ἀραμαϊκή. Ὅτι ἀληθῶς ἐν ταῖς ἀγροικίαις ἐλαλεῖτο πρὸς τῆ Ἑλληνικῆ ἢ Ἀραμαϊκῆ τούλάχιστον μέχρι τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος, τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐκ τῶν ἡμετέρων μελετῶν θεωροῦμεν πιθανώτατον· ἀλλ' ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ἐν ταῖς ἀγροικίαις ἐλαλεῖτο μόνη ἡ Ἀραμαϊκῆ καὶ ἠγνοεῖτο ἡ Ἑλληνικῆ δὲν εἶναι οὐδαμῶς ἀληθῆς, ὡς μαρτυρῆσουσι τοῦτο τὰ εὐθὺς κατωτέρω ρηθησόμενα. Ὅτι καθ' ὅλην τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσι κατὰ τὴν μνημονευθεῖσαν χρονικὴν περίοδον καὶ ἄνθρωποι ἀγνοοῦντες τὴν Ἑλληνικὴν, τοῦτο πάντως οὐδαμῶς εἶναι ἄπορον, εἰ καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν τοῖς Συναξαρίοις ἀναφερόμενα παραδείγματα ἀποβλέπουσι μᾶλλον εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ δημιουργεῖν ἱστορίαν θαυμάτων. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲν ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐπαναλαμβάνωσιν ἡμῖν κατὰ κόρον οἱ τῶν Ρωσικῶν θεολογικῶν Ἀκαδημιῶν τρόφιμοι, ὡς ὄργανα τῶν Πανσλαυιστῶν, τὸ τετριμμένον τοῦ Ἰησοῦ πατρὸς Lammeus ἐπιχείρημα περὶ τῶν ὑπὸ τῆς Συλβίας λεγομένων, ἅτινα κατὰ βάθος στρέφονται κατ' αὐτῶν. Διότι τί ἄλλο λέγει ἢ κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα (ἔτε κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα καὶ τὰ κατωτέρω ρηθησόμενα ἐλαλεῖτο ἔτι ἐν Παλαιστίνῃ πρὸς τῆ Ἑλληνικῆ καὶ ἡ Ἀραμαϊκῆ γλῶσσα ὡς γλῶσσα δημώδης μερίδος τινὸς τοῦ πολλοῦ λαοῦ) μεταβάσσα ἐκ Δύσεως εἰς Ἱεροσόλυμα προσκυνήτρια ἢ ὅτι, ἐπειδὴ «ἐν τῆ ἐπαρχίᾳ Ἱερουσαλήμ μέρος μὲν τοῦ λαοῦ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γινώσκει καὶ τὴν Συριακὴν (et graece et syriste novit), μέρος δὲ ἄλλο μόνον τὴν Ἑλληνικὴν (per se graece), μέρος δὲ τρίτον μόνον τὴν Συριακὴν, διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ὁ ἐπίσκοπος, καὶ ἂν ἔτι γινώσκη τὴν Συριακὴν, Ἑλληνιστὶ πάν-

τοτε λαλεῖ, καὶ οὐδέποτε Συριστὶ (semper graece et nonquam syriste), ἴσταται παρὰ τὸν ἐπίσκοπον πάντοτε πρεσβύτερος, ὅστις τοῦ ἐπισκόπου Ἑλληνιστὶ λαλοῦντος τοὺς λόγους ἐρμηνεύει Συριστὶ χάριν τοῦ λαοῦ, ἵνα πάντοτε μανθάνωσιν. Ἐπειδὴ δὲ ὑπάρχουσι καὶ Λατῖνοί τινες οὔτε Ἑλληνικὰ γινώσκοντες οὔτε Συριακὰ, ἵνα μὴ λυπῶνται, ἐκτίθησι καὶ εἰς τούτους ὁ ἐπίσκοπος διὰ τοῦ Ἑλληνολατίνου καλογήρου ἢ καλογραιῶν (ἀδελφῶν) τοὺς λόγους αὐτοῦ». Ἐκ τούτων τί ἄλλο προκύπτει σαφέστατα ἢ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ καὶ ὡς γλῶσσα λαλουμένη ἔτι ἦν ἐπικρατεστέρα ἐν Ἱερουσαλήμ (κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα, δύο αἰῶνας πρὸ τοῦ σχίσματος) τῆς Ἀραμαϊκῆς, ἀφοῦ μέρος ὁλόκληρον λαοῦ (pars populi) μόνον τὴν Ἑλληνικὴν ἐλάλει, μέρος Ἑλληνικὴν ἅμα καὶ Ἀραμαϊκὴν, μέρος δὲ μόνον τὴν Ἀραμαϊκὴν, ὁ δὲ ἐπίσκοπος ἐλάλει μόνον Ἑλληνιστὶ καὶ οὐδέποτε Ἀραμαϊστὶ. Ἄλλως τε τίς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι κατὰ τὸν 4 αἰῶνα ἐλαλεῖτο ἐν Παλαιστίνῃ πρὸς τῆ Ἑλληνικῆ καὶ ἡ Λατινικῆ; Ἡμεῖς ὡς πρὸς τοῦτο γινώσκουμεν ἐκ τῶν ἰδίων ἡμῶν μελετῶν πλείονα. Καὶ πρῶτον ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα ἐλαλεῖτο ἡ Ἀραμαϊκῆ ἀναφέρεται ἐν τῷ ἐξῆς Ἑλληνιστὶ καὶ Λατινιστὶ παραδεδομένῳ διηγήματι. Ἐν τῷ Συναξαρίῳ ἢ βιογραφίᾳ τοῦ κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα ζήσαντος ἀγίου Ἰλαρίωνος μεταξὺ τῶν ἄλλων ὑπὸ τῶν ἁγίων τούτων ἐν Γάζῃ τῆς Παλαιστίνης τελεσθέντων θαυμάτων ἀναφέρεται καὶ τὸ ἐξῆς¹⁾. Βασιλεύοντος τοῦ Κωνσταντίνου (337-361 μ. Χ.) εἰς τῶν τούτου *κandidάτων* παθῶν ὑπὸ νόσου φρενιτιδος, ἀκούσας τὰ ὑπὸ τοῦ ἐν Παλαιστίνῃ ἀγίου ἀνδρὸς τελούμενα θαύματα μετέβη ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Γάζαν, ἵνα θεραπευθῆ παρὰ τοῦ ἀγίου. Λέγεται λοιπὸν ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἀγίου τούτου ὅτι ὁ εἰρημένος *κandidάτος*, καὶ περ μὴ εἰδὼς ἄλλην

¹⁾ Ἰδ. Τὰ Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τὰ ἐκδοθέντα ἐπὶ τοῦ Ἀθαν. Κεραμέως δαπάναις τῆς Παλαιστινίου Ἑταιρείας. Τόμ. 5, σ. 82 (B. τοῦ ἁγ. Ἰλαρίωνος § 8—22).

γλώσσαν εἰμὴ τὴν τῶν Φρυγῶν, ἥτις ἦν αὐτῷ μητρικὴ γλῶσσα, καὶ τὴν τῶν «*Ῥωμαίων*» (Λατινικὴν, ἰδ. κατωτέρω), «*ἤρξατο πρὸς τὰς τοῦ ἁγίου ἐρωτήσεις κατὰ τὴν ἐγχώριον τῶν Παλαισινῶν γλῶσσαν, μηδὲν ὄλως παραλλάσσων ἀπ' αὐτῆς ἀποκρίνασθαι αὐτῷ ὁ Δαίμων Συριστὶ*» (ὡς λέγεται ἐν τῇ βιογραφίᾳ ἀνακολούθως καὶ ἀσυντάκτως), «*ὁμολογῶν πῶς ἐξ ἀρχῆς εἰσηλθεν εἰς αὐτόν*». «*Ἠγνόουν δέ, προστίθησιν ὁ βιογράφος, οἱ ὄντες μετ' αὐτοῦ στρατιῶται καὶ οἱ παῖδες αὐτοῦ τὴν τῶν Σύρων γλῶσσαν καὶ οὐκ ἤδεσαν τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα· ἵνα οὖν καὶ αὐτοὶ νοήσωσιν Ἑλληνιστὶ ἐπερωτῶν αὐτόν ἤρξατο ὁ ἅγιος· ὁμοίως δὲ καὶ Ἑλληνιστὶ ἐτοιμῶς ἀποκριθεὶς ἔλεγεν ὅτι περιεργίαις γοήτων εἰσηλθεν εἰς αὐτόν*». — Τὸν βίον τοῦ Ἰλαρίωνος συνέγραψε Λατινιστὶ ὁ ἅγιος Ἰερώνυμος, ἐξ οὗ μετὰ παρανοήσεών τινων καὶ μεταβολῶν ὀνομάτων (Φρυγῶν ἀντὶ Φράγκων) μετηνέχθη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν τὸ ἐκτεθὲν διήγημα. Ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ἰερωνύμου γραφέντι βίῳ τοῦ ἁγίου Ἰλαρίωνος¹⁾ ὁ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίου (κατὰ τινα χειρόγραφα Κωνσταντίνου) κανδιδάτος παρίσταται ὡς Γερμανὸς καὶ δὴ Φράγκος, οὐχὶ Φρύξ, μὴ εἰδὼς ἄλλην γλῶσσαν εἰ μὴ τὴν Φραγκικὴν καὶ τὴν Λατινικὴν, ἣν ὡς καὶ τὴν Ἑλληνικὴν παρίστανται γινώσκοντες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ στρατιῶται. Κατὰ τὰ ἄλλα ἡ διήγησις εἶναι ἡ αὐτὴ¹⁾. Τὸ ἱστορικὸν τοῦτο μαρτυ-

¹⁾ Ἰδ. Sancti Eusebii Hieronymi Vita J. Hilarionis Eremitae ἐν Λατ. Πατρ. Migne τόμ. 23, σελ. 39—54 (ἡ ἀνωτέρω διήγησις ἐν σ. 40—41, § 24—25).

²⁾ Τὰ περὶ τῆς γλώσσης ἔχουσιν ὡς ἐξῆς παρὰ τῷ Ἰερωνύμῳ: Statim enim ad interrogationem Dei servi suspensus homo, vix terram pedibus tangere coepit, et immane rugiens, Syro quo interrogatus fuerat sermone, respondit. Videres de ore barbare, et qui Francam tantum et Latinam linguam noverat, Syra ad purum verba resonare: at non stridor, non aspiratio, non idioma aliquod Palaestini deesset eloquii. Confessus est itaque, quo in eum intrasset ordine. Et ut interpretes ejus intelligerent, qui Graecam tantum et Latinam linguam noverant, Graeca quoque eum interrogavit. Quo similiter et in verba eadem respondente, multas que inconstitutionum et necessitates magicarum artium obtendente, non curo, ait, quomodo intraveris; sed ut esse in nomine Domini nostri Jesu Christi, impero».

ρεῖ πάντως ὅτι κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα ἐλαλείτο ἐτι ἐν Παλαιστίνῃ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἡ Ἀραμαϊκὴ. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἑτέρα περὶ ἑτέρου ἁγίου Παλαιστίνης, καὶ δὴ τῆς αὐτῆς πόλεως Γάζης, διήγησις μαρτυροῦσα ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ὑπῆρχον καὶ ἄνθρωποι μὴ γινώσκοντες τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἐκμανθάνοντες καὶ λαλοῦντες αὐτὴν κατὰ τρόπον θαυματουργόν. Ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ ἁγίου Πορφυρίου τοῦ ἐπισκόπου Γάζης γενομένου (κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος), τῇ γραφείῳ ὑπὸ τοῦ φίλου αὐτοῦ, Μάρκου τοῦ Διακόνου, ἧς ἐσώθη μόνον ἡ Λατινικὴ μετάφρασις¹⁾, αὐτὸς ὁ Μᾶρκος ὁ Διάκονος ὡς αὐτόπτης μάρτυς διηγεῖται ὅτι καθ' ὃν χρόνον (περὶ τὰ τέλη τοῦ 4 ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος) οἱ Χριστιανοὶ τῆς Γάζης κατισχύσαντες ἐν τῇ πόλει τῶν ἐθνικῶν ἤθελον νὰ καταστρέψωσι τὸ ἄδυτον τοῦ ναοῦ τοῦ θεοῦ Μάρνα (ἢ Κρητίου Διός) καὶ ἠπόρουν περὶ τοῦ τρόπου τῆς καταστροφῆς, παῖς ἐπταετῆς ἐν μέσῳ τοῦ παρισταμένου ὄχλου λαλῶν θεοπνεύστως, ὡς ἔλεγε βοῶν, ὑπηγόρευε τὸν τρόπον τῆς καταστροφῆς, Συριστὶ φθειγόμενος. Ὅτε δὲ ὁ ἅγιος (Πορφυρίου) δι' ἀπειλῶν ἐβίαζε τὸν παῖδα νὰ ὁμολογήσῃ ἂν οἴκοθεν ἔλεγεν ὅσα ἔλεγεν ἢ κατ' εἰσηγήσιν ἑτέρου, ὁ παῖς, ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ἐτήρησε πείσμονα σιωπῆν εἰς τὰς πολλάκις γενομένας αὐτῷ ἐρωτήσεις τοῦ ἐπισκόπου, τέλος ἀνεφώνησε τὰ αὐτά, ἃ καὶ πρότερον, ἀλλὰ νῦν λαλῶν οὐχὶ Συριστὶ, ἀλλὰ Ἑλληνιστὶ. Τοῦτο ἐνεποίησε θάμβος τῷ ἁγίῳ νομίζοντι ἕως τότε ὅτι ὁ παῖς Συριστὶ μόνον ἐλάλει· ἵνα δὲ πεισθῇ ὅτι πράγματι ἐκ θαύματος καὶ κατ' ἀκολουθίαν θεοπνεύστως ἐφθέγγετο ὁ παῖς Ἑλληνιστὶ, ἀπήτησε παρὰ τῆς μητρὸς τοῦ παιδὸς νὰ ὁμολογήσῃ ἐνόρκως ὅτι οὔτε αὐτὴ οὔτε ὁ υἱὸς αὐτῆς ἐνόουν τὴν Ἑλληνικὴν. Ταῦτα βεβαίως ὡς οὕτω γενομένα, αὐτὸς παρών, ὁ Μᾶρκος Διάκονος. Καὶ οὐδεμίαν μὲν ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ Μᾶρκος ἔγραψεν ὅσα εἶδεν· ἀλλὰ τὸ καθόλου ἀσφαλὲς συμπέρασμα τῶν ὑπ' αὐτοῦ λεγομένων εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς Πα-

¹⁾ Marci Diaconi, Vita S. Porphyrii episcopi Gazensis interprete Gestiano. Ἑλλ. Πατρ. Migne. Τόμ. 65 σ. 1291 § 56—58.

λαιστίνης ἐνιαχοῦ ἐλάλουν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Συριακὴν. Λέγομεν ἐνιαχοῦ, διότι, ὡς εἶδομεν, ὑπῆρχον ἐν Παλαιστίνῃ πόλεις, ὡς αὐτὴ ἢ πρωτεύουσα Καισάρεια, ἐν αἷς μόνῃ γλῶσσα λαλουμένη καὶ νοουμένη ἦν ἡ Ἑλληνικὴ, οὕσα ἐπίσημος γλῶσσα καὶ αὐτῶν τῶν Ἰουδαϊκῶν συναγωγῶν. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε ἡ Παλαιστίνη κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα ἦτο ἔτι δίγλωσσος, τῆς Ἑλληνικῆς πάντοτε ἐχούσης τὴν ὑπερέχουσαν θέσιν παρά τε τοῖς χριστιανοῖς καὶ παρά τοῖς ἐθνικοῖς. Δίγλωσσος ἦτο κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ ἡ λοιπὴ Συρία, ἀλλὰ τῆς Ἑλληνικῆς ἐχούσης τὴν ὑπεροχὴν οὐχὶ ἐν τῷ βίῳ τῷ πνευματικῷ καὶ τῷ βίῳ καθόλου τῷ δημοσίῳ, ἐνθα ἦν ἀπόλυτος κυρία, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ τῷ κοινῷ, διότι ὁ ἀκραιφνῆς Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἦν πυκνότετος, ἰδίᾳ ἐν ταῖς πόλεσιν, ὧν ἡ μεγίστη ἡ Ἀντιόχεια ἦτο καθ' ὅλοκληρίαν Ἑλληνικὴ, αὐτὸς δὲ ὁ ἀγροτικὸς πληθυσμὸς ἦτο Ἑλληνόφωνος ἢ τοῦλάχιστον πρὸς τῇ Ἀραμαϊκῇ ἐνόει τελείως τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀλλὰ τὰ περὶ τῆς πόλεως ταύτης κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι χρήζουσιν ἰδιαίτερας ἐρεῦνης.

Τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Renan ὅτι ἐν οὐδεμιᾷ πόλει τῆς Ἀνατολῆς ὑπῆρχε κατὰ τοὺς Ῥωμαϊκοὺς χρόνους οὕτω πυκνὸς πληθυσμὸς ὡς ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἀλλ' ὅμως ὅτι πρὸς τῷ πυκνῷ τούτῳ Ἑλληνικῷ πληθυσμῷ ὑπῆρχε καὶ Συριακὸς πληθυσμὸς ἐν τῇ πόλει ἄξιος λόγου, καὶ ἄλλως μὴ στηριζόμενον ἐπὶ μαρτυριῶν σαφῶν, ἀλλ' ἐπ' εἰκασιῶν ἀορίστων, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηται, δύναται τὸ πολὺ νὰ ἔχῃ τινὰ ὑπόστασιν ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, ὧν ἀφηγοῦμενος ὁ εἰρημένος Γαλάτης συγγραφεὺς τὴν ἱστορίαν ἀναφέρει τὴν γνώμην ταύτην, ἥτοι ὡς πρὸς τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἰδρύθη ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἡ πρώτη χριστιανικὴ Ἐκκλησία· ὅτι ὅμως κατὰ τὸν 4 μ. Χ. αἰῶνα ἦτοι κατὰ τοὺς χρόνους δηλονότι, καθ' οὓς μέγας Ἀντιοχεὺς πατήρ τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐκήρυττε τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Ἀντιοχείας, τὰ πράγματα εἶχον ἄλλως, ὅτι δηλαδὴ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους σύμπας ὁ τῆς πό-

λεως λαὸς ἦν Ἑλληνικὸς ἢ τοῦλάχιστον Ἑλληνόφωνος, τοῦτο μαρτυρεῖται ἐκ τῶν ὁμιλιῶν αὐτῶν τοῦ μεγάλου ἐκείνου χρυσορρήμονος κήρυκος, τοῦ θείου λόγου. Ἐν δυσὶ τῶν Ὀμιλιῶν τούτων ὑπάρχει ὑπαινιγμὸς ἀρκούντως δηλωτικὸς περὶ τούτου. Ἐν τῇ 19 Ὀμιλίᾳ (« Πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς » κεφ. α') ποιούμενος ὁ θεὸς ἀνὴρ λόγον περὶ τοῦ ἐκ τῶν ἀγρῶν προσελθόντος εἰς τὴν πόλιν καὶ ἀχρωμένου αὐτοῦ πλήθους, καλεῖ αὐτὸ « κατὰ μὲν τὴν γλῶτταν ἡμῖν (τοῖς Ἑλληνοφώνοις ἢ μᾶλλον τοῖς Ἀντιοχεῦσιν) ἐνηλλαγμένον, κατὰ δὲ τὴν πίστιν ἡμῖν συμφωνοῦντα ». Ἡ ἀντίθεσις αὕτη τοῦ λαοῦ τῶν ἀγρῶν ὡς ἐνηλλαγμένου τὴν γλῶσσαν πρὸς τὸν Χρυσόστομον καὶ τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ, τί ἄλλο μαρτυρεῖ, ἢ πρᾶγματι τὸ ἐνηλλαγμένον τὴν γλῶσσαν σημαίνει ἐνταῦθα τὸν ἑτερόγλωσσον, τὸν Ἀραμαϊόφωνον¹⁾, ἢ ὅτι σύμπας ὁ λαὸς

¹⁾ Λέγομεν ἂν πρᾶγματι σημαίνει τὸν ἑτερόγλωσσον ἦτοι τὸν Ἀραμαϊστὴ λαλοῦντα, διότι δύναται νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ τὸν λαλοῦντα τὸ μισοδόξον ὑπὸ τῶν ἀγροίκων λαλούμενον Ἑλληνικὸν ἰδίωμα. Οὕτω καὶ παρὰ τῷ Μεγάλῳ Βασιλείῳ ὁ μάρτυς Βαρλαάμ, ὃν ὁ ἅγιος πατήρ δὲν θεωρεῖ βεβαίως ὡς ἑτερόγλωσσον, παρίσταται βαρβαρίζων τὴν γλῶτταν καὶ χαλεῶν τὰς συλλαβὰς (B. M. Ὀμιλ. ΙΖ'. « Ἀγροικοὶ ἡμῖν σήμερον ὁ ἀήττητος... οὐ γὰρ συνεβαρβαρίζεν ὁ τρόπος τῷ τῆς γλώττης ὄργανῳ, οὐδὲ ταῖς συλλαβαῖς συγχωλεύειν ὁ λογισμὸς ἐωρᾶτο »), ὅπερ πάντως δύναται νὰ ῥηθῇ μόνον περὶ γλώσσης βαρβάρως λαλουμένης, οὐχὶ δὲ ξένης καὶ βαρβάρου, μὴ Ἑλληνικῆς. Πάντως δὲ παρὰ τοῖς Ἐκκλησιαστικοῖς πατρᾶσι γλῶσσα σημαίνει ἐνίοτε τὸ ἰδίωμα τὸ γλωσσικόν, τὸν τρόπον αὐτὸν τοῦ λαλεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς λέγει (ἐν Α. 36): « Ἐπεὶ δὲ οἱ λόγοι τὸ πολεμούμενον καὶ ἡ περιττὴ καὶ ἐπίφθορος αὕτη γλῶττα, ἦν ἐν τοῖς ἔξωθεν παιδευθεῖσαν λόγοις τοῖς θεοῖς ἐξηυγενίσασαν· τί γὰρ οὐ τὴν κωφὴν ἠσπασάμεθα παιδευσιν; τί δὲ οὐ τὴν ξηρὴν καὶ κάτω βαίνουσαν; τί δὲ ταύτη χαίροντας τοὺς πολλοὺς ὁρώντας ἐπιλοσοφοῦμεν ξένα τε καὶ ἐκφυλα καὶ πρὸς τὰς ἀντιθέτους γλώσσας ἰστάμεθα »; Αὐτὸς δὲ ὁ Χρυσόστομος, ὡς λέγεται ἀνωτέρω, καλεῖ *βάρβαρον φωνήν* τὸ ἰδίωμα τὸ ὑπὸ τῶν ἀγροίκων τῆς Συρίας λαλούμενον. Τοῦτο δὲ σημαίνει καὶ τὰ ἐν τῷ προμνημονευθέντι λόγῳ (τῷ πρὸς τοὺς Ἀντιοχεῖς) ἐκφερόμενα· « Ἄν δὲ τίνα τούτων λαδῶν καὶ τὰ βιβλία τῶν πάλαι παρ' αὐτοῖς φιλοσοφῶντων ἀναπτύξας ἐπέλθῃς καὶ τί μὲν οὗτοι ἀποκρίνονται, τί δὲ ἐκείνοι; τότε ἐπιλοσόφῃσιν παρ' ἄλληλα θεῖς ἐξετάσης, ὅφει πόσον ἢ τούτων σαρία, πόσον δὲ αἱ ἐκείνων ἔννοιαι, φαίνονται συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἐρμηνείας *βάρβαρος φωνή*, ὅφ' ἦν ἔννοιαν χρεῖται τῷ ὀνόματι καὶ ὁ Μ. Βασίλειος, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δηλονότι τοῦ βαρβαροφώνου Ἑλληνικοῦ, Ἑλληνικῆς μετὰ βαρβαρίζοντος ὕφους λαλουμένης. Διότι τί ἄλλο νοητέον ἐπὶ βιβλία τῶν πάλαι φιλοσοφῶντων παρ' αὐτοῖς; ἢ τὰ βιβλία τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων τῆς Συρίας, οἵτινες ἦσαν Ἕλληνας καὶ οὐχὶ Ἀραμαίους (ἀφοῦ Ἀραμαϊκῇ γραμματεία μὴ Χριστιανικῇ, ἐν Συρίᾳ τοῦλάχιστον, δὲν ὑπῆρξε); Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ εὐθὺς ἐπιφερόμενα

τῆς Ἀντιοχείας ἦν ὁμόγλωττος, « σύμφωνος » πρὸς ἑαυτὸν κατὰ τὴν γλῶτταν, ὅτι πάντες οἱ Ἀντιοχεῖς ἐλάλουν Ἑλληνιστί. Ἄλλὰ τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Χρυσόστομου μαρτυρεῖ τρανότατα καὶ τι ἄλλο: ὅτι πάντες οἱ ἀγρόται οἱ ἐκ τῶν ἀγροικιῶν προστρέχοντες εἰς τὴν πόλιν, ἵνα ἀκροῶνται τῶν ῥημάτων τοῦ θεσπεσίου ῥήτορος, καὶ καθιστῶντες διὰ τῆς παρουσίας αὐτῶν ἑορτὴν τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἐν τῇ πόλει (« ἑορτὴν γὰρ μάλιστα εἶναι νομίζω τὴν παροῦσαν ἡμέραν διὰ τὴν τῶν ἀδελφῶν παρουσίαν τῶν ἡμετέρων, οἱ τὴν πόλιν ἡμῶν ἐκαλλώπισαν σήμερον καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐκόσμησαν »)· οἱ ἀγρόται ἢ ἀγροικοὶ ἐκεῖνοι, οὓς εἰκονίζει ὁ θεὸς ῥήτωρ ὡς « ἐν ἀπραγμοσύνῃ ζῶντα, βίον σῶφρονα καὶ σύμφωνον ἔχοντα, καὶ διδάσκαλον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς σωφροσύνης ἔχοντα τὴν ἐργασίαν, ἐν ἀγροικίᾳ ζῶντα, γηπόνον, θρέμματα ὀμιλοῦντα » λαόν· πάντες, λέγω, οἱ ἀγροικοὶ οὗτοι, οἵτινες « ἔσπευσαν τοσαύτην δραμόντες ὁδὸν ἐλθεῖν (εἰς τὴν πόλιν) καὶ τὰ οἰκεία περιπτύξασθαι », ἐνόουν καὶ ἐλάλουν τὴν Ἑλληνικὴν. Διότι πῶς ἄλλως ἐνόουν τὸν μὴ εἰδότα ἢ τοῦλάχιστον μὴ λαλοῦντα Ἀραμαῖστὶ καὶ πρὸς Ἑλληνοφώνους Ἀντιοχεῖς κηρύσσοντα τὸν θεῖον λόγον Ἰ. Χρυσόστομον; Πῶς δὲ ἠδύνατο οὗτος νὰ θεωρῇ τὸν ὑπ' αὐτοῦ κηρυσσόμενον λόγον ὡς δῶρον ἢ μᾶλλον ἀντίδωρον καὶ ἐφόδιον παρεχόμενον τοῖς ἀγροικοῖς τούτοις λέγων: « Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς ἀντὶ τῶν δῶρων τούτων τῆς ἀγάπης, λέγω, καὶ διαθέσεως ἐφόδια δόντες αὐτοῖς οὕτως αὐτοὺς ἀποπέμψωμεν καὶ τὸν περὶ τῶν ὄρκων λόγον πάλιν κινήσωμεν »; Δὲν μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι οὗτοι τρανότατα ὅτι ὁ θεὸς πατὴρ, ὁ λαλῶν καὶ διδάσκων μόνον Ἑλληνιστί, δῶρον καὶ ἐφόδιον χαρακτηρίζων καὶ καλῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀγροικοὺς Ἑλληνιστί γινομένην ταύτην διδασκαλίαν αὐτοῦ εἶχεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἀνθρώπους οὐ μόνον λαλοῦντας Ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ νοοῦντας κατὰ βάθος τὰ διὰ τῆς γλώσσης ταύτης ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς μορφῇ κηρυσσόμενα ὑψηλὰ καὶ θεῖα τῆς Ἐκκλησίας διδάγματα; — Ὁ αὐτὸς θεὸς πατὴρ ἐν ἄλλῃ Ὀμιλίᾳ αὐτοῦ (« Εἰς τοὺς Μάρτυρας » κεφ. α') ποιεῖται ὡσαύτως λόγον περὶ τοῦ ὁμοφώνου τῆς γλώσσης τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, καλῶν *βάρβαρον* τὴν τῶν ἀγροικῶν φωνὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τῶν πολιτῶν τῆς Ἀντιοχείας· « Καὶ σήμερον τῶν μαρτύρων ἡμέρα, οὐχὶ τῶν παρ' ἡμῖν (τῶν ἐν τῇ πόλει), ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνοι παρ' ἡμῖν. Πόλεις μὲν γὰρ καὶ χώρα ἐν τοῖς βιοτικαῖς πράγμασιν ἀλλήλων διεστήκασιν, καὶ διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον κοινωνοῦσιν καὶ ἡγῶνται. Μὴ γὰρ μοι τὴν *βάρβαρον* αὐτῶν φωνὴν ἴδης, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφοῦσαν διάνοιαν. Τί γάρ μοι ὄφελος τῆς ὁμοφωνίας, ὅταν τὰ τῆς γνώμης ἢ διηρημένα; Τί δέ μοι βλάβος τῆς ἑτεροφωνίας, ὅταν τὰ τῆς πίστεως ἢ συνημμένα; ». Καὶ ἐνταῦθα, κἂν ἔτι θεωρήσωμεν ὡς *βάρβαρον φωνὴν* τὴν Ἀραμαϊκὴν γλῶσσαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀποβλέποντες πρὸς ἄλλο τι χωρίον τοῦ Ἰ. Χρυσόστομου, ἐν ᾧ ὁ θεὸς πατὴρ *βάρβαρον* καλεῖ πᾶσαν γλῶσσαν μὴ Ἑλληνικὴν, καὶ μὴ τὴν βαρβαρίζουσαν ὑπὸ τῶν ἀγροικῶν λαλουμένην, καὶ πάλιν ἐκ τῆς ὄλης ἐννοίας τῶν εἰρημένων τί ἄλλο συμφανεστάτον προκύπτει καὶ ἐννοεῖται ἢ ὅτι οἱ *βάρβαρον φωνὴν* λαλοῦντες ἀγροικοὶ ἐνόουν ἄριστα τὸν Ἑλληνιστὶ διδάσκοντα αὐτοὺς τὸν θεῖον λόγον Ἰωάννην Χρυσόστομον; Καὶ οὕτω μὲν ἀποδείκνυται σαφέστατα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐλαλεῖτο ἐν Συρίᾳ πανταχοῦ καὶ

« Αἰσχυρόσθωσαν τοίνυν οἱ Ἕλληνες, ἐγκαλυπτόσθωσαν καὶ καταδυσέσθωσαν ἐπὶ τοῖς αὐτῶν φιλοσόφοις καὶ τῇ πάσης μωρίας ἀθλιωτέρᾳ αὐτῶν σοφίᾳ », ταῦτα πάντα βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ῥηθῶσι πάντως εἰμὴ περὶ φιλοσόφων Ἑλλήνων καὶ σοφίας Ἑλληνικῆς, οὐχὶ δὲ περὶ ἀνυπάρχτων φιλοσόφων Ἀραμαίων καὶ σοφίας Ἀραμαϊκῆς. Ὡς μόνη ἀντίρρησης δύναται νὰ ἐπαχθῇ ἐνταῦθα τοῦτο, ὅτι ὁ Χρυσόστομος ἀλλαχοῦ σαφῶς ἀντιτίθει τὰς βαρβάρους γλώσσας πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν, ἣν καλεῖ « γλῶσσαν Ἑλλάδα » καὶ « γλῶσσαν ἡμετέραν », καὶ ὅτι οἱ Ἑλληνιστὶ λαλοῦντες διὰ ταύτης αὐτῶν τῆς γλώσσης διακρίνονται ἀπὸ τῶν βαρβάρων (ἴδ. κατωτέρω). Καὶ κατὰ ταῦτα μὲν δύναται τις ἕως νὰ εἰκάσῃ ὅτι ὁ Χρυσόστομος *βάρβαρον φωνὴν* καλεῖ τὴν τῶν ἀγροικῶν γλῶσσαν, νοῶν ὡς τοιαύτην γλῶσσαν τὴν Συριακὴν· εἰ καὶ οὗτος προκειμένου περὶ τῆς γλώσσης ταύτης καλεῖ αὐτὴν ὀνομαστί πάντοτε *Συριακὴν*. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἐξ ἄλλου ἀπίθανον ὅτι *βάρβαρος φωνὴ* ἐνταῦθα σημαίνει ἀπλῶς, γλῶσσαν βαρβαρίζουσαν. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι παρὰ τῶ ἀγροικοῦ πατρὸς σημαίνει καὶ *βάρβαρος*. ἴδ. Χρυσ. ἐρμ. ἐπιστ. 1 πρὸς Κορινθ. Ὀμ. Β', τόμ. 3 (Migne 61) σ. 28 « Οὗτοι γὰρ ἰδιώται καὶ ἀγροικοὶ καὶ ἀμαθεῖς τοὺς σοφοὺς καὶ δυνατοὺς οὕτω κατηγωνίσαντο ».

μενον τοῖς ἀγροικοῖς τούτοις λέγων: « Φέρε οὖν καὶ ἡμεῖς ἀντὶ τῶν δῶρων τούτων τῆς ἀγάπης, λέγω, καὶ διαθέσεως ἐφόδια δόντες αὐτοῖς οὕτως αὐτοὺς ἀποπέμψωμεν καὶ τὸν περὶ τῶν ὄρκων λόγον πάλιν κινήσωμεν »; Δὲν μαρτυροῦσιν οἱ λόγοι οὗτοι τρανότατα ὅτι ὁ θεὸς πατὴρ, ὁ λαλῶν καὶ διδάσκων μόνον Ἑλληνιστί, δῶρον καὶ ἐφόδιον χαρακτηρίζων καὶ καλῶν τὴν πρὸς τοὺς ἀγροικοὺς Ἑλληνιστί γινομένην ταύτην διδασκαλίαν αὐτοῦ εἶχεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἀνθρώπους οὐ μόνον λαλοῦντας Ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ νοοῦντας κατὰ βάθος τὰ διὰ τῆς γλώσσης ταύτης ἐν τῇ καθαρᾷ αὐτῆς μορφῇ κηρυσσόμενα ὑψηλὰ καὶ θεῖα τῆς Ἐκκλησίας διδάγματα; — Ὁ αὐτὸς θεὸς πατὴρ ἐν ἄλλῃ Ὀμιλίᾳ αὐτοῦ (« Εἰς τοὺς Μάρτυρας » κεφ. α') ποιεῖται ὡσαύτως λόγον περὶ τοῦ ὁμοφώνου τῆς γλώσσης τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, καλῶν *βάρβαρον* τὴν τῶν ἀγροικῶν φωνὴν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν τῶν πολιτῶν τῆς Ἀντιοχείας· « Καὶ σήμερον τῶν μαρτύρων ἡμέρα, οὐχὶ τῶν παρ' ἡμῖν (τῶν ἐν τῇ πόλει), ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ χώρᾳ· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνοι παρ' ἡμῖν. Πόλεις μὲν γὰρ καὶ χώρα ἐν τοῖς βιοτικαῖς πράγμασιν ἀλλήλων διεστήκασιν, καὶ διὰ τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον κοινωνοῦσιν καὶ ἡγῶνται. Μὴ γὰρ μοι τὴν *βάρβαρον* αὐτῶν φωνὴν ἴδης, ἀλλὰ τὴν φιλοσοφοῦσαν διάνοιαν. Τί γάρ μοι ὄφελος τῆς ὁμοφωνίας, ὅταν τὰ τῆς γνώμης ἢ διηρημένα; Τί δέ μοι βλάβος τῆς ἑτεροφωνίας, ὅταν τὰ τῆς πίστεως ἢ συνημμένα; ». Καὶ ἐνταῦθα, κἂν ἔτι θεωρήσωμεν ὡς *βάρβαρον φωνὴν* τὴν Ἀραμαϊκὴν γλῶσσαν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν ἀποβλέποντες πρὸς ἄλλο τι χωρίον τοῦ Ἰ. Χρυσόστομου, ἐν ᾧ ὁ θεὸς πατὴρ *βάρβαρον* καλεῖ πᾶσαν γλῶσσαν μὴ Ἑλληνικὴν, καὶ μὴ τὴν βαρβαρίζουσαν ὑπὸ τῶν ἀγροικῶν λαλουμένην, καὶ πάλιν ἐκ τῆς ὄλης ἐννοίας τῶν εἰρημένων τί ἄλλο συμφανεστάτον προκύπτει καὶ ἐννοεῖται ἢ ὅτι οἱ *βάρβαρον φωνὴν* λαλοῦντες ἀγροικοὶ ἐνόουν ἄριστα τὸν Ἑλληνιστὶ διδάσκοντα αὐτοὺς τὸν θεῖον λόγον Ἰωάννην Χρυσόστομον; Καὶ οὕτω μὲν ἀποδείκνυται σαφέστατα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐλαλεῖτο ἐν Συρίᾳ πανταχοῦ καὶ

ὑπὸ πάντων, καὶ ὅτι ἐν αὐτῇ καὶ μόνῃ ὡς γλῶσση τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς παιδείσεως οὐ μόνον τῶν ἐν ταῖς σχολαῖς σπουδάζοντων, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας καὶ παιδείσεως διδασκομένου λαοῦ ἐγένετο ἡ διδασκαλία. Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ λαλουμένη γλῶσσα ἦν ἡ Ἑλληνική.

Ἄλλὰ περὶ τῆς γλώσσης ἐνταῦθα ὄντος τοῦ λόγου καὶ τῆς παιδείσεως εἶναι καὶ τοῦτο ἄξιον νὰ σημειωθῇ ὅτι, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ὡς οὐδ' αὐτῆς τῆς Μεσοποταμίας, οὐδαμῶς ἐσπούδαζον τὴν Συριακὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν καὶ διὰ τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἐχαρακτήριζον καὶ ἐκάλουν **βάρβαρον** τὴν γλῶσσαν ταύτην, οἱ Σύροι ἤτοι οἱ Ἀραμαῖοι τὰ μέγιστα ἐπεμελοῦντο τῆς σπουδῆς τῆς γλώσσης τῆς Ἑλληνικῆς καὶ ἐξ αὐτῆς οἱ Μεσοποταμίται, Σύροι τε καὶ Χαλδαῖοι μετέφερον εἰς τὴν Ἀραμαϊκὴν οὐ μόνον τὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας προϊόντα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς θύραθεν Ἑλληνικῆς σοφίας, τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων φιλοσόφων. Ἐν Συρίᾳ τὰ ὑπὸ Σύρων τὸ γένος μοναχῶν οἰκούμενα μοναστήρια, περὶ ὧν γενήσεται λόγος περαιτέρω, ἐχρησίμευον καὶ διδασκῆρια τῆς Ἑλληνικῆς γραμματείας εἰς τοὺς μοναχοὺς τούτους. Ὑπάρχουσι δὲ καὶ ἄνδρες Σύροι τὸ γένος συγγράψαντες Ἑλληνιστί, οἷος ὑποτίθεται ὅτι ἦν ὁ χρονογράφος Ἰωάννης Μαλαλᾶς, οὗτινος ἡ σόλοικος καὶ ἠκιστα ὀρθοεπῆς γλῶσσα εἶναι ἴσως παράδειγμα τοῦ τρόπου καὶ τοῦ ὕφους, καθ' ὃν ἔγραψεν οἱ Σύροι οὗτοι Ἑλληνιστὰ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ ὁ ἐπίσκοπος Γαβάλων Σεβηριανός, ὁ σύγχρονος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Περὶ τοῦ Σεβηριανοῦ δὲ τούτου, ὅστις ἄλλως συνέγραψεν ἱκανὰ Ἑλληνιστὰ καὶ λόγον γλαφυρώτατον εἰς ὕμνον τῶν Θεοφανείων («εἰς τὰ Θεοφάνεια»), λέγει ὁ Σωζομενὸς τὸ ἱκανῶς χαρακτηριστικὸν ὡς πρὸς τὸ ὑποκείμενον ζήτημα ὅτι, καίπερ εὐφραδῆς ὢν καὶ ἠδυεπῆς ἐκκλησιαστικὸς ῥήτωρ, κηρύσσων ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῇ Μεγάλῃ τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίᾳ διετῆρει ἐν τῇ προφορᾷ τὸ δασύ τῶν Σύρων, δασὺ ἐννοῶν οὐχὶ τὴν παχυσταμίαν (crassities),

ὡς τινες πλημμελῶς ἠρμήνευσαν, ἀλλὰ τὸ τῇ Συριακῇ ἰδιάζον δασὺ τοῦ φθόγγου (aspiratio), καθὰ εἶδομεν ἐν τοῖς πρότερον ὑπὸ τοῦ ἁγ. Γερωνύμου ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἁγ. Ἰλαρίωνος λεγομένοις (ἰδ. σ. 2. ut non stridor, non aspiratio non idioma adiquid deesset Palaestini eloquio), ὡς Ἑλληνιστῆς δεινὸς καὶ Ἑλληνιστὶ συγγράψας Πρόλογον εἰς τὸ Τετραευαγγέλιον αὐτοῦ ἀναφέρεται καὶ ὁ Σύρος Μέρως Βάρ Κουστνάτ (The chronicle of Zachar. σ. 209 καὶ 213).

Καθόλου δὲ ἡ Συριακὴ ἐν ταῖς ἐντεῦθεν τοῦ Εὐφράτου χώραις, ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἦν γλῶσσα μικρᾶς τινοῦς βαρβάρου μειονότητος, ἥς οἱ ἐπὶ παιδεύσει ἐξέχοντες ἐξηλληνίζοντο καὶ τὴν γλῶσσαν, ἐν δὲ ταῖς πόλεσιν, τοὐλάχιστον ἐν Ἀντιοχείᾳ, τελείως εὐχρηστος, ἀφοῦ ὁ μέγας τοῦ λαοῦ ῥήτωρ, ὁ οὐδεμίαν ἐν τῇ χριστιανικῇ αὐτοῦ πάντως ἀγάπῃ διάκρισιν ποιούμενος Ἕλληνας καὶ Σύρους, δὲν ἠσθάνετο τὴν ἀνάγκην τῆς χρήσεως αὐτῆς εἰμὴ μόνον ὅτε προὔκειτο περὶ ἐρμηνείας χωρίων τινῶν τῆς Ἰ. Γραφῆς μανθάνων Συριακῶν τινῶν λέξεων τὴν σημασίαν παρὰ τῶν ἐπισταμένων τὴν γλῶσσαν ταύτην. Καθόλου δὲ ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ πρὸ τοῦ σχίσματος τοῦ 6 καὶ 7 μ. Χ. αἰῶνος, οἱ Ἀραμαῖοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Μεσοποταμίαν, ἐνθ' ἀπετέλουσαν ὑλικὴν καὶ ἠθικὴν δύναμιν σπουδαίαν, φαίνονται ὡς ἄσημόν τι καὶ ὑποδεεστέρας τάξεως γένος, καὶ ὁ κληρὸς αὐτῶν σύγκειται κυρίως ἐκ μοναχῶν ἐχόντων ἰδίως Σύρους προϊσταμένους (ἀρχιμανδρίτας), οἷος ἀναφέρεται ἐν τῇ ἀνωτέρω ῥητῶς μνημονευθείσῃ χρονογραφίᾳ τοῦ Ζαχαρίου Μυτιλήνης (σ. 210) Κύρος τις ὡς «ἀρχιμανδρίτης τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύρων», συγκεντρουμένων ἐν ἰδίαις μοναῖς, ἐξ ὧν ἀπηλάθησαν κατὰ τὸ σχίσμα τοῦ 6 αἰῶνος (ἰδ. κατωτέρω). Περὶ δὲ τῶν σχέσεων τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύρων (τῶν Σύρων Ἀντιοχέων) πρὸς τοὺς Ἕλληνας Ἀντιοχεῖς ἀναφέρει ὁ Ἰ. Μαλαλᾶς συνῆθειάν τινα ἱκανῶς περιέργον, σφζομένην μέχρι τῶν χρόνων τοῦ χρονογράφου τούτου (7 ἢ 8 μ. Χ. αἰῶνος). Διηγούμενος οὗτος τὴν μυθικὴν παράδοσιν περὶ τῆς κτίσεως τῆς

Ἰωπόλεως (περὶ ἧς ἐγένετο ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν λόγος ὡς κειμένης ἐγγύς πρὸς τῆς θέσεως, ἐν ἣ ὕστερον ἐκτίσθη ἡ Ἀντιόχεια) καὶ τῆς εἰς Συρίαν ἀφίξεως τῆς Ἰοῦς λέγει καὶ τὰδε (σ. 29 ἐκδ. Βόννης): « Ἀπελθοῦσα δὲ εἰς τὴν Συρίαν ἡ Ἰὼ ἐκεῖ ἐτελεύτησεν . . . ὁ δὲ Ἰναχος ὁ πατὴρ αὐτῆς εἰς ἀναζήτησιν αὐτῆς ἔπεμψε τοὺς ἀδελφοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς συγγενεῖς καὶ τὸν Τριπτόλεμον καὶ Ἀργεῖους μετ' αὐτοῦ, οἵτινες πανταχοῦ ζητήσαντες οὐχ εὔρον αὐτήν· γνόντες δὲ οἱ Ἀργεῖοι Ἰωπολίται ὅτι ἐτελεύτησε εἰς γῆν Συρίαν ἡ Ἰὼ, ἐλθόντες ἔμειναν ἐκεῖ πρὸς μικρόν, κρούοντες εἰς ἕκαστον οἶκον αὐτοῦ καὶ λέγοντες: ψυχὴ Ἰοῦς σφζέσθω. Καὶ ἐν δράματι χρηματισθέντες εἶδον δάμαλιν, λέγουσαν αὐτοῖς ἀνθρωπίνῃ φωνῇ ὅτι ἐνταῦθα εἰμι ἐγὼ ἡ Ἰὼ. Καὶ διυπνισθέντες τὴν τοῦ δράματος δύναμιν θαυμάζοντες ἔμειναν. Καὶ λογισάμενοι ὅτι ἐν τῷ ὄρει αὐτῷ κεῖται ἡ Ἰὼ, κτίσαντες αὐτῇ ἱερόν ᾤκησαν ἐκεῖ εἰς τὸ Σίλπιον ὄρος, κτίσαντες καὶ πόλιν ἑαυτοῖς, ἣν ἐκάλεσαν Ἰωπολιν· οἵτινες ἐκλήθησαν παρὰ τοῖς αὐτοῖς Σύροις Ἰωνῖται ἕως τῆς νῦν. Οἱ οὖν Σύροι Ἀντιοχεῖς ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου, ἀφ' οὗ οἱ Ἀργεῖοι ἐλθόντες ἐζήτησαν τὴν Ἰὼ, ποιῶσιν οὖν τὴν μνήμην, κρούοντες τῷ καιρῷ αὐτῷ κατ' ἔτος εἰς τοὺς οἴκους τῶν Ἑλλήνων ἕως ἄρτι». Ἐκ πάντων τούτων τῶν ἀσυναρτήτως καὶ ἀσυντάκτως ἐν τῇ συνήθει κακοζήλῳ λέξει ὑπὸ τοῦ I. Μαλαλᾶ λεγομένων τοῦτο μόνον προκύπτει σαφῶς ὅτι ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἧς τὸν τρόπον τινὰ μητρόπολις ἐθεωρεῖτο μυθικὴ τις πόλις, Ἰωπολις καλουμένη, μυθικὴν ἱστορίαν ἔχουσα συνδεδεμένη μετὰ τῶν μύθων τῆς Ἰοῦς, ἐτελεῖτο κατ' ἔτος ἑορτὴ τις πρὸς μνήμην τῆς ἀφίξεως τῆς Ἰοῦς καὶ κτίσεως τῆς Ἰωπόλεως, καθ' ἣν ἑορτὴν οἱ Σύροι Ἀντιοχεῖς ἔκρουον εἰς τοὺς οἴκους τῶν Ἑλλήνων Ἀντιοχεῶν. Τὸ τοιοῦτον ἐγένετο πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἐξ Ἀργείων εἰς Συρίαν πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Ἰοῦς ἐλθόντων, ἢ τῶν Ἀργείων Ἰωπολιτῶν, οἵτινες κατὰ τὸν μῦθον ἔκρουον εἰς ἕκαστον οἶκον λέγοντες: «ψυχὴ Ἰοῦς σφζέσθω». Ἄλλὰ διὰ τί ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς τοῦ Μαλαλᾶ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ κρούειν εἰς οἴκους ἐτέλουν οἱ

Σύροι Ἀντιοχεῖς, κρούοντες εἰς οἴκους τῶν Ἑλλήνων Ἀντιοχεῶν, ἐνῶ εὐλογώτερον ἦτο οἱ Ἕλληνας Ἀντιοχεῖς οἱ ἐκπροσωποῦντες τοὺς Ἀργεῖους πολίτας τοὺς τὴν ἀναζήτησιν τῆς Ἰοῦς ποιουμένους νὰ κρούωσιν εἰς τοὺς οἴκους τῶν Σύρων Ἀντιοχεῶν; — Ἡ ἀπορία αὕτη αἰρεται ἀπλούστατα καὶ τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται σαφέστατα, ὅταν ὑποθέσωμεν ὅτι ἐν τῇ ἑορτῇ, τῇ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς ἀναζητήσεως τῆς Ἰοῦς γινομένη, ἢ εἰς οἴκους κρούσις ἦν ἔθιμον ἄσχετον ὅλως πρὸς τὴν καταγωγὴν τῶν κρούοντων καὶ ὅτι τὸ ἔθιμον τοῦτο ἐτέλουν οἱ κοινωνικῶς ὑποδεέστεροι καὶ ἄλλως πένητες ὄντες τῶν κατοίκων Σύροι Ἀντιοχεῖς, μεταβαίνοντες εἰς τοὺς οἴκους τῶν εὐγενῶν καὶ πλουσίων καὶ πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τῆς πόλεως ἔχόντων Ἑλλήνων¹⁾ καὶ αἰτούμενοι καὶ λαμβάνοντες δῶρα παρὰ τούτων ἐπὶ τῇ ἑορτῇ.

Καὶ τὸ μὲν ἔθιμον ἰκανῶς σὺν τοῖς ἄλλοις χαρακτηρίζει τὴν κοινωνικὴν θέσιν τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Ἑλλήνων καὶ Σύρων. Νῦν δέ, ἵνα περατώσωμεν τὸ περὶ γλώσσης κεφάλαιον, λέγομεν ὅτι εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ὁ χρόνος, καθ' ὃν τελείως ἐξέλιπεν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἡ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα. Καθὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶπομεν, ὁ E. Renan φρονεῖ ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ἐξηκολούθει ἡ γλῶσσα αὕτη λαλουμένη ὑπὸ μερίδος τινὸς τοῦ λαοῦ μέχρι τῆς κατὰ τὸν 7 μ. X. αἰῶνα ἐπελθούσης κατακτήσεως. Τοῦτο δύναται τις νὰ εἴπῃ ἴσως καὶ περὶ Συρίας. Τὸ ἀληθές εἶναι ἐν τούτοις ὅτι, ὅπως ἐν Συρίᾳ, οὕτω καὶ ἐν Παλαιστίνῃ μέχρι τῆς Ἀραβικῆς κατακτήσεως τοῦ 7 μ. X. αἰῶνος καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον μετὰ τὴν κατάκτησιν ἡ Ἑλληνικὴ ἦτο ἡ μόνη ὑπὸ σύμπαντος τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ νοουμένη καὶ λαλουμένη γλῶσσα, κἂν ἔτι ὑπῆρχόν τινες νοοῦντες καὶ λαλοῦντες καὶ τὴν Ἀραμαϊκὴν. Διότι πῶς ἄλλως δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν ὅτι ὁ Πατριάρχης Σωφρόνιος, οὔτινος οἱ πολλοὶ λόγοι ἀποβλέπουσιν εἰς

¹⁾ Πρὸς Μαλαλᾶ σ. 202: « Προετρέψαιτο δὲ ὁ αὐτὸς Σέλευκος καὶ τοὺς Ἀργεῖους Ἰωνίτας καὶ κατήγαγε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς Ἰωπόλεως ἐν τῇ αὐτῇ Ἀντιοχείᾳ οἰκεῖν οὓς τινας ὡς ἱερατικοὺς καὶ εὐγενεῖς πολιτευομένους ἐποίησεν ».

τὴν διδασκαλίαν τοῦ λαοῦ, ἠδύνατο νὰ λαλῆ πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ νὰ διδάσκη αὐτὸν διὰ τῆς Ἑλληνικῆς; Πῶς ἄλλως δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 7 μ. Χ. ὑπὸ Περσῶν αἰχμαλωτισθέντα πατριάρχην Ζαχαρίαν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας αὐτοῦ τῆς «ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος» γράφοντα μόνον Ἑλληνιστὶ τὰς παραμυθητικὰς αὐτοῦ καὶ παραινετικὰς ἐπιστολάς πρὸς τὴν «ἀποίμαντον ποίμνην» αὐτοῦ, καὶ τὴν «χρηρέυσασαν νύμφην», «τὴν ἀποτοκευθεῖσαν πόλιν τοῦ βασιλέως τοῦ μεγάλου», ἐπιστολάς προωρισμένας πρὸς διδασκαλίαν σύμπαντος τοῦ λαοῦ; Πῶς δὲ τὰς ἐπιστολάς ταύτας ἀνέπτυσε καὶ ἠρμήνευεν ὁ τοποτηρητὴς αὐτοῦ Μόδεστος ἢ ἄλλος τις ἐν μακρῷ διδακτικῷ λόγῳ ἀποτελειομένην πρὸς τὸν λαὸν αὐτὸν τὸν χριστιανικὸν τῆς Παλαιστίνης ἐν τῇ τότε ἴσως τοῦ λαοῦ γλώσσῃ τῆς Παλαιστίνης, μετὰ τῶν τύπων καὶ ιδιωτισμῶν πιθανώτατα τῆς τότε λαϊκῆς γλώσσης (αἰχμαλωτίσθησαν, ἠγαποῦσαν, ἐποθοῦσαν, ἀποκτενόμενοι, ὀλιγώτεροι, ἀπὸ μήκοθεν, κρυβόμενος, μειζότερον ἀξίωμα, συνηθίσασμεν καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα); Ἡ πῶς δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ τοῦ Ι. Χρυσοστόμου σύγχρονος ἐπίσκοπος Πτολεμαῖδος Ἀντίοχος, ὁ ἠδυσπὴς οὗτος περιζήτητος ἐν ταῖς Ἐκκλησίαις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ῥήτωρ, ὁ ὡς ἱεροκῆρυξ μεγάλα ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀθροίσας χρήματα, ἐδίδασκε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐν Πτολεμαῖδι ἐν γλώσσῃ μὴ ὑπὸ πάντων νοουμένη;

Εἰς τὴν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ παντελεῖ ἔκλειψιν τῆς Ἀραμαϊκῆς συνετέλεσαν δύο τινὰ σπουδαῖα γεγονότα τοῦ 6-7 μ. Χ. αἰῶνος. Τούτων τὸ μὲν εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ Μονοφυσιτικοῦ σχίσματος, ἧς κατ' ἀκολουθίαν οἱ ἐν ταῖς χώραις ταύταις Ἀραμαῖοι Μονοφυσῖται, καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων, κατέφυγον εἰς τὰς παρὰ τὸν Εὐφράτην χώρας καὶ ἐν Συρίᾳ εἰς τὰς δυσχωρίας τοῦ Λιβάνου· τὸ δὲ ἡ Ἀραβικὴ κατάκτησις τῶν χωρῶν τούτων, ἡ τελεσθεῖσα μικρὸν πρὸ τῶν μέσων τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος, δι' ἧς κατακτήσεως κατὰ μικρὸν ἡ τῶν Ἀράβων γλῶσσα ἐπεκράτησεν ὡς γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώ-

ραις καὶ ἐν Μεσοποταμίᾳ, αὕτη δὲ ἐγένετο σὺν τῷ χρόνῳ ἡ κοινῶς λαλουμένη γλῶσσα καὶ τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων κατοίκων τῶν εἰρημένων χωρῶν, τῆς Ἑλληνικῆς διατηρουμένης ἐπὶ αἰῶνας ἔτι ὡς γλώσσης ἐθνικῆς ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τοῦ λαοῦ τούτου.

Ἀπὸ τοῦ 6 δὲ καὶ ὀριστικώτερον ἀπὸ τοῦ 7 αἰῶνος ἕνεκα τοῦ ἐπελθόντος σχίσματος ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἐν ταῖς τρισὶν εἰρημέναις χώραις, Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ, ἐταυτίσθη κατὰ τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν γραμματείαν καὶ τὸν ἔλον θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν βίον πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ Ὀρθόδοξος καὶ Ἑλλην κατήντησαν ὀνόματα συνώνυμα. Ἄλλ' ἦν ἐν χρήσει τὸ ὄνομα Ἑλλην ὡς ὄνομα ἐθνικὸν ἐν τοῖς τότε χρόνοις καὶ δὴ ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις; — Πρὶν ἢ πραγματευθῶμεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα τὸ ζήτημα τῆς κλήσεως καὶ τῆς ὀνομασίας τῆς ἐθνικῆς τῶν Ὀρθοδόξων, συγκεφαλαιοῦντες τὰ μέχρι νῦν εἰρημένα ἀνάγκη νὰ ἐξάρωμεν αὐθις ἐνταῦθα τὸ ἀσφαλὲς τῆς θεωρίας καὶ γνώμης ὅτι οἱ ἀπὸ τῶν Ὀρθοδόξων διὰ τοῦ σχίσματος ἐκκλησιαστικῶς ἀποσχισθέντες κατὰ τὸν 6 καὶ 7 αἰῶνα Χριστιανοὶ τῆς Συρίας ἦσαν Σύροι τὸ γένος, ἐμμεινάντων ἐν τῇ Ὀρθοδοξίᾳ τῶν Ἑλλήνων τὸ γένος καὶ τὴν φωνήν, ἧς γνώμης καὶ θεωρίας ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ κυριώτατον μέλημα καὶ σκοπὸς τῆς πραγματείας ταύτης.

Ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀρκούντως ἤδη ἀπεδείχθη τρανῶς ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰρημένων καὶ εἶναι τὸ καθόλου συμπέρασμα πάντων τῶν εἰρημένων. Ἄλλ' εἰδικώτερον ἡ ἀλήθεια αὕτη ἀποδείκνυται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς:

α') Ὅτι ἡ νέα σχισματικὴ Ἐκκλησία καλεῖται Συριακὴ ἢ μᾶλλον οἱ ταύτης ὀπαδοὶ καλοῦνται Σύροι καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ γραμματεία αὐτῶν ἡ Ἐκκλησιαστικὴ καλεῖται Συριακὴ ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν σχισματικῶν καὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου εἶνε γνωστὴ ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

β') Ὅτι οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ θεολόγοι τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, καὶ περ τῆς μονοφυσικῆς αἵρέσεως, ἐξ ἧς προῆλθε τὸ

σχίσμα, κηρυχθείσης τὸ πρῶτον ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας Σεβήρου (τοῦ ὡς αἰρετικοῦ καταδικασθέντος καὶ ἀναθεματισθέντος καὶ καθαιρεθέντος ὑπὸ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας), εἰσὶ Σύροι, καὶ οὐδεὶς ἀπὸ τοῦ σχίσματος τούτου φαίνεται πλέον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ὀρθόδοξος Σύρος, θεολόγος ἢ συγγραφεὺς ἢ ἀπλῶς πατὴρ Ἐκκλησιαστικός, πάντες δὲ οἱ ἐν τῇ Συριακῇ γράψαντές εἰσιν αἰρετικοὶ καὶ σχισματικοί.

γ) Ὅτι οἱ σχισματικοὶ οὗτοι, καὶ περ τοὺς ἀρχηγούς τῆς Ἐκκλησίας ἤτοι πατριάρχας αὐτῶν καλοῦντες πατριάρχην Ἀντιοχείας (ὡς διαδόχους τοῦ αἰρετικοῦ Σεβήρου), οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀντιοχείας, ἀλλὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸν αὐτῶν κέντρον ἔχουσιν ἐν Ἀμίδῃ.

δ) Ὅτι πάντες οἱ κατὰ τὸν 6 μ. Χ. αἰῶνα ὡς αἰρετικοὶ καταδιωκόμενοι ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ κληρικοί εἰσι Σύροι τὸ γένος καὶ ὅτι διὰ τῶν καταδιωγμῶν τούτων διελύθησαν τὰ ἐν Συρίᾳ θρησκευτικὰ αὐτῶν κέντρα, ἅτινα ἦσαν αὐτοῖς κέντρα ἐκπαιδευτικά, ἢ μετετέθησαν εἰς τὰς παρά τὸν Εὐφράτην χώρας, πολλοὶ δὲ τῶν καταδιωκομένων κατέφυγον εἰς τὴν Συριακὴν ἔρημον καὶ ἴδρυσαν ἐνταῦθα μοναχικὰ ἐνδιαιτήματα. Οὕτως ἐξωρίσθησαν κατὰ μαρτυρίαν Ζαχαρίου τοῦ Μυτιλήνης κατὰ τὰ ἔτη 525-531 μ. Χ. ἀπὸ τῆς Συρίας «ὁ τῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ Σύρων ἀρχιμανδρίτης» Κῦρος μεθ' ὅλων τῶν μοναχῶν τῆς Συριακῆς μονῆς Τεὶλ Ἀδδῶ καὶ Ῥωμανοῦ, καὶ Συμεῶν ὁ τῆς μονῆς Ἀλγίνου, Ἰγνάτιος ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς μονῆς Ἀλίβου (παρὰ τὴν Χαλκίδα), οἱ ἀδελφοὶ τῆς μονῆς Ἐνοῦν, καὶ Ἰωάννης ὁ ἀρχιμανδρίτης τοῦ Χάφρου, καὶ οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ Βάσσου, καὶ ὁ Ἰωάννης (τῆς μονῆς) τῶν Ἀνατολικῶν, οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς Ἀρχίς, καὶ οἱ τῆς μονῆς Μάγνου, καὶ Σέργιος τῆς μονῆς Κάρρω καὶ Θωμᾶς ὁ ἐκ τοῦ οἴκου τῶν Νάσιθ, καὶ Ἰσαὰκ ὁ ἐκ τοῦ οἴκου «βεδυεσοῦ», καὶ πλῆθος μονῶν ἐν Μεσοποταμίᾳ διελύθησαν καὶ πλῆθος μοναχῶν ἐξωρίσθησαν. Βραδύτερον ὁ Ἰουστινιανὸς ἐπέτρεψε τὴν κάθοδον τινῶν ἐκ τῶν ἐξορι-

σθέντων· ἀλλ' αἱ Συριακαὶ μοναὶ δὲν ἀνιδρύθησαν πλέον ἐν Συρίᾳ πλὴν τῶν ἐν ταῖς δυσχωρίαις τοῦ Λιβάνου.

ε) Ὅτι τῶν ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν διωγμῶν ἐνεργουμένων συχνῶς ὑπὸ τῶν κρατούντων Ὀρθοδόξων πανταχόθεν τῆς Συρίας οἱ καταδιωκόμενοι προσέφυγον εἰς τὰς δυσπροσίτους κλιτὰς τοῦ Λιβάνου, ἐνθα κατ' ἀκολουθίαν τῶν διωγμῶν τούτων συνέστη ἡ Ἐκκλησία καὶ τὸ ἔθνος τῶν Ἀραμαίων αἰρετικῶν τῶν καλουμένων Μαρωνιτῶν, περὶ ὧν πολλάκις ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο λόγος. Οἱ Μαρωνίται ἀπετέλουν ἐπὶ μακρόν, ὡς ἀποτελοῦσι καὶ νῦν ἔτι κατὰ μέγα μέρος, τὸν μόνον ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ αὐτόχθονα οὕτως εἰπεῖν Ἀραμαϊκὸν λαὸν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων. Ἄλλ' εἶναι ἀνάγκη νὰ καθορισθῶσιν ἀκριβέστερον τὰ διακριτικὰ ἐθνικὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων χριστιανικῶν τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας λαῶν.

γ'. Τὰ ὀνόματα Σύροι, Χαλδαῖοι, Ἀραμαῖοι, Ἕλληνες, Ἰωνῖται, Μελχίται, Ῥωμαῖοι (Ῥούμ).

α'. Σύροι, Χαλδαῖοι, Ἀραμαῖοι.

Ἡ διασάφησις τῶν σχέσεων τῶν ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἀραμαίους καθίσταται δυσχερὴς ἐν μέρει ἐκ τῆς ἐνίοτε μὴ ἀκριβοῦς ἤτοι μὴ σαφοῦς καὶ ἀκριβῶς καθορισμένης χρήσεως τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων. Ὡς καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ εἰπωμεν, τὰ ὀνόματα Σύρος καὶ Χαλδαῖος ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς Μακεδονικοῖς χρόνοις εἶχον ἔννοιαν ἀπλῶς γεωγραφικὴν (τὸ δὲ Σύρος καὶ πολιτικὴν σημαῖνον τὸν πολίτην ἢ ὑπήκοον τοῦ μεγάλου κράτους τῶν Σελευκιδῶν), ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τοῦ σχίσματος, πρῶτον τοῦ τῶν Νεστοριανῶν, εἶτα δὲ τοῦ τῶν Μονοφυσιτῶν, ἔλαβον ἔννοιαν θρησκευτικὴν ἢ ἐκκλησιαστικὴν, μετὰ ταύτης δὲ καὶ ἐθνικὴν, ἥτις οὕτω στενῶς καὶ ἀδιασπᾶστος συνεδέθη μετὰ τῆς πρώτης σημασίας, τῆς θρησκευτικῆς. Ὡς πρὸς τὸ ὄνομα δὲ Ἀραμαῖος ἐπαναλαμβάνομεν ἐκεῖνο,

ὅπερ καὶ ἐν ἐνὶ τῶν πρώτων κεφαλαίων τῆς πραγματείας ταύτης εἴπομεν, ὅτι δηλαδὴ τὸ ὄνομα τοῦτο προερχόμενον ἀπὸ τοῦ Ἀράμ, ὅπερ ἐν τῇ Π. Γραφῇ δίδεται εἰς τὴν βόρειον Συρίαν καὶ εἰς τὴν βόρειον Παλαιστίνην, εἶχεν ἐν ἀρχῇ ἔννοιαν ἀπλῶς γεωγραφικὴν, ἐκ ταύτης δὲ μετέπεσεν εἴτα καὶ εἰς σημασίαν ἐθνολογικὴν καὶ ὡς λέγει ὁ Στράβων καὶ ὁ Ποσειδώνιος (Στράβ. Α', 42), οἱ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Σύροι καλούμενοι αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐκάλουν Ἀραμαίους. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπερ νῦν ἔχει ἀπλῶς ἔννοιαν γλωσσολογικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἐπιστημονικὴν, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ μόνον οὖσαν ἐν χρήσει καὶ ἐπιστημονικῶς περιλαμβάνουσαν Σύρους (δυτικούς Ἀραμαίους) ἁμοῦ καὶ Χαλδαίους (ἀνατολικούς Ἀραμαίους)¹⁾; φαίνεται ὅτι καὶ ἄλλως ὅν ἐν σπανιωτάτῃ χρήσει ἐν τοῖς Ἑλληνορωμαϊκοῖς χρόνοις ἐξηφανίσθη ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις, εἶναι δὲ σήμερον ἐν χρήσει μόνον ὡς ὄρος ἐπιστημονικὸς παρὰ τοῖς ἐθνολογοῦσι καὶ γλωσσολογοῦσιν ἐπιστήμοσιν, ἀφοῦ ἐπεκράτησαν τὰ ὀνόματα Σύρος καὶ Χαλδαῖος. Καὶ Χαλδαῖοι μὲν καλοῦνται πάντοτε οἱ ἀνατολικοὶ Ἀραμαῖοι, οἱ Νεστοριανοὶ ἐκκλησιαστικῶς καλούμενοι²⁾, Σύροι δὲ συνήθως μὲν πρὸ τοῦ σχίσματος, συνηθέστατα δὲ μετὰ τὸ σχίσμα οἱ δυτικοὶ Ἀραμαῖοι, οἱ ἐκκλησιαστικῶς καλούμενοι Ἰακωβίται καὶ Μαρωνῖται, ὧν οἱ μὲν πρώτοί εἰσι μονοφυσίται, οἱ δὲ δεύτεροι *μονοθεληταί*. Οὕτω καὶ ἄλλοι Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς οἱ πρὸ τοῦ σχίσματος, καὶ μάλιστα ὁ Ἱ. Χρυσόστομος, εἰς μὲν τὰ ὀνόματα Παλαιστίνη καὶ Φοινίξ δίδουσι ἔννοιαν ἀπλῶς τοπικὴν³⁾, εἰς δὲ τὸ Σύρος συνη-

¹⁾ Ἐκ τούτου δέ, καθὰ εἴρηται, ἡ νῦν Χαλδαϊκὴ λεγομένη καλεῖται καὶ Ἀνατολικὴ Ἀραμαϊκὴ, ἡ δὲ Συριακὴ καὶ Δυτικὴ Ἀραμαϊκὴ. Καὶ ἡ γραφὴ δὲ ἦτοι ὁ ἀλφάβητος ἐκατέρως τῶν γλωσσῶν, καίπερ οὐσῶν ἄλλως συγγενεστάτων, εἶναι διάφορος ἐν ἐκατέρᾳ.

²⁾ Ἐν τοῖς νεωτάτοις χρόνοις, ὅτε μέρος τῶν Νεστοριανῶν ἐγένοντο Οὐνίται, οἱ Εὐρωπαῖοι καλοῦσι Χαλδαίους συνήθως τοὺς Οὐνίτας τούτους, Νεστοριανούς καλοῦντες τοὺς ἐμμένοντας ἐν τοῖς πατρίοις.

³⁾ Χρυσόστ. (τόμ. 3 σ. 725 Πατρολ. Migne) Ἐπιστολ. Παιανίῳ· «Παλαιστινοὶ μὲν γὰρ καὶ Φοινίκες, καθὼς ἔγνωσ σαφῶς, οὐκ ἐδέξαντο τὸν παρὰ τῶν ἐναντίων ἀποσταλέντα ἐκεῖ».

θέστατα ἐθνολογικὴν¹⁾. Ὁ Χρυσόστομος ἀντιτίθησι (τόμ. 4 σ. 42-43) τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣν καλεῖ «ἡμετέραν», πρὸς τὴν τῶν Σύρων («εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν. Οὐ ταύτη τῇ ἡμετέρᾳ λέγω, ἀλλὰ τῇ Ἑβραϊδὶ ἦσαν συντεθειμένα (αἱ ἱεραὶ βίβλοι τῆς Π. Διαθήκης). Λέγουσι τοίνυν οἱ τὴν γλῶτταν ἐκείνην ἀκριβῶς ἠσκημένοι, καὶ τοῦτο καὶ οἱ τὴν γλῶτταν τῶν Σύρων ἐπιστάμενοι συνομολογοῦσιν») ἢ καὶ πρὸς πᾶσαν ἑτέραν βάρβαρον (τόμ. 9. Πατρολ. Migne τ. 60 σ. 84. Ὁμιλ. 9 εἰς Πράξ. Ἀποστ. «Καθάπερ οἱ Ἑλληνιστὶ εἰδότες ταύτη τῇ τῶν βαρβάρων διαλλάττομεν»). Ἀλλὰ μετὰ τὸ σχίσμα τὸ Σύρος ἐν ἀντιθέσει οὐ μόνον πρὸς τὸν Ὀρθόδοξον Ἕλληνα, ἀλλὰ καὶ τὸν Νεστοριανὸν Χαλδαῖον, ἐσήμαινε παρὰ τε τοῖς Ἑλλησι²⁾ καὶ παρ' αὐτοῖς τούτοις τοῖς Σύροις (παρὰ τούτοις ὑπὸ τὸν τύπον *Σουριανοί*) τὸν Ἰακωβίτην Ἀραμαῖον, τῶν

¹⁾ Δὲν εἶναι σαφῶς γνωστὸν ἂν ὁ Χρυσόστ. λέγων (τόμ. 3 σ. 533) «Σύροι (ἐπίσκοποι)» ἔνοιε Σύροι τὸ γένος καὶ τὴν γλῶσσαν. Διότι ἐκ τῶν τριῶν ἐπισκόπων οὓς ὑπαινίσσεται ὁ ἅγιος πατὴρ (Ἀκακίου Βερροίας τῆς ἐν Συρίᾳ, Σεβηριανοῦ Γαδάλων καὶ Ἀντιόχου Πτολεμαῖδος) μόνον περὶ τοῦ ἐνός (τοῦ Σεβηριανοῦ) παραδίδεται ῥητὴς ὅτι ἦν Σύρος τὴν φωνήν, ἐνῶ ὁ Ἀντιόχος ἦν εὐγλωττότατος ῥήτωρ τῆς Ἑλληνικῆς, Χρυσόστομος καλούμενος ἐν αὐτῇ τῇ Κωνσταντινουπόλει καὶ, καθὰ εἴρηται, μεγάλην κτησάμενος περιουσίαν ἐκ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν διαφόροις ἐκκλησίαις κηρύγματος τοῦ θείου λόγου. Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ Ἀκακίου οὐδὲν γινώσκωμεν· συνέγραψεν οὗτος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἀλλὰ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ δὲν ἐσώθησαν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι γωρία τοῦ Χρυσόστομου, ἐν οἷς χρῆται οὗτος τῷ ὀνόματι Σύρος μετ' ἔννοιαν ἀπλῶς γεωγραφικῆς σημασίας τὸν οἰκοῦντα ἐν Συρίᾳ (τόμ. 5 σ. 186. Ἐρμ. εἰς τὸν ψαλμ. 44 «Περίηλθον δὲ εἰς Αἴγυπτον, εἰς Φοινίκην, τὴν τῶν Σύρων (χώραν), τὴν τῶν Κιλικίων, τὸν Εὐφράτην, τὴν Μέσην τῶν ποταμῶν»). Ἡ συνηθεστάτη ἁμῶς χρῆσις τοῦ ὀνόματος παρὰ τῷ ἁγίῳ πατρὶ εἶναι ἡ μετὰ σημασίας ἐθνολογικῆς (τόμ. 1, σ. 714 «Σύρους, Κιλικίας, Καππαδόκας» τ. 8, σ. 32 «Σύροι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Ἰουδαῖοι καὶ Πέρσαι καὶ Αἰθίοπες καὶ μυρία ἔθνη ἐθνη εἰς τὴν ἑαυτῶν μεταβαλόντα γλῶσσαν τὰ περὶ τούτων εἰσαχθέντα δόγματα ἔμαθον ἄνθρωποι βάρβαροι φιλοσοφεῖν» τόμ. 5 σ. 226 Ἐρμ. εἰς τοὺς Ψαλμ. 48 «Ἴνα τί φοβοῦμαι, φησὶν, ἐν ἡμέρᾳ πονηρᾶ; Ἄλλος, ἐν ἡμέραις πονηρῶν. Ἄλλος κακῶν. Ὁ Σύρος, ῥᾶ» τόμ. 6 σ. 88· «ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος, ὡς φασι, οὐ λέγουσι μελίσσας, ἀλλὰ σφήκας».

²⁾ Ἰδ. Θεωριανοῦ (Π. Migne τ. 133 σ. 119 κξ.) Ὁρθόδοξου Διαλέξεως πρὸς τὸν Καθολικὸν τῶν Ἀρμενίων (Διαλ. Β. σ. 277. 279) «Ἀποχαιρετίσαντες οὖν ἤλθομεν εἰς Κασσούνιον» εὑρομεν δὲ ἐκεῖ τὸν μοναχὸν Θεόδωρον τὸν φιλόσοφον τοῦ Καθολικοῦ τῶν Ἰακωβιτῶν ἦτοι Σύρων. Γίνωσκε δὲ (εἶπε ὁ Ἰακωβίτης ἐπίσκοπος Ἡλίας) ὅτι οὐδενὶ ἔθνη οὔτε σοφία ἐμπολιτεύεται νῦν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις, ὡς ἐν τῷ ἔθνει τῶν Σύρων».

μονοθελητῶν Μαρωνιτῶν διακρινομένων συνήθως διὰ τοῦ ὀνόματος τούτου (Μαρωνίται). Τοιαύτη δὲ ἡ χρῆσις τοῦ ὀνόματος καὶ παρὰ τοῖς Φράγκοις συγγραφεῦσι τῶν Σταυροφοριῶν, μετὰ σπανίων ἐξαιρέσεων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ περαιτέρω. Μέχρι δὲ σήμερον οἱ Ἰακωδίται καλοῦνται γενικῶς Σύροι (Σουριανοί).

Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῶν ὀνομάτων Σύρος, Χαλδαῖος καὶ Ἀραμαῖος¹⁾. Νῦν δὲ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πῶς ἐκάλουον ἑαυτοὺς οἱ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνας τῆς Συρίας καὶ πῶς ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Ἀραμαίων ἑτεροδόξων.

β. Τὰ ὀνόματα Ἕλληνες, Γραικοί, Ἰωνῖται, Μελχίται, Ρωμαῖοι (Ρόμ).

Τὸ ὄνομα Ἕλλην, ὅπερ ἦν τὸ γενικὸν ἐθνικὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας πρὸ τῶν χρόνων τῶν χριστιανικῶν, ἀπώλεσε τὴν τοιαύτην ἔννοιαν ἐν τοῖς χρόνοις τοῖς χριστιανικοῖς, ὅτε ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Χριστιανὸς ἐσήμαινε τὸν μὴ ὄντα Χριστιανὸν καὶ Ἰουδαῖον, ἀλλ' ἔχοντα θρησκείαν ἄλλην οἰανδήποτε ἀνευ οὐδεμιᾶς σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς πρὸς τὴν ἐθνικὴν καταγωγὴν καὶ γλῶσσαν· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σαρακηνὸς ἔτι (πρὸ τοῦ Μωαμεθανισμοῦ) καλεῖται ὑπὸ τινῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων Ἕλλην (Ἕλληνις Σαρακηνή, = Σ. μὴ Χριστιανή, μὴ Ἰουδαία καὶ μὴ Μωαμεθανίς, ἐθνική, εἰδωλολάτρις). Τοῦ δὲ Γραικοῦ ἐν μὲν τοῖς χρόνοις τοῖς πρὸ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐδεμίαν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, ἢ ἐν οἰαδήποτε ἄλλῃ γλώσσῃ, πλὴν τῆς Λατινικῆς, ἐγένετο χρῆσις· ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τοῖς χριστιανικοῖς σπανιωτάτη ἦν ἡ χρῆσις· μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ὅπως οὖν συνήθης, μὴ ἔχουσα ἄλλως σπουδαιότητά τινα ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι. Τὰ συνήθη ὀνόματα τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας ἦσαν

¹⁾ Ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἶδομεν, ἐνίοτε (ἐν τοῖς Συναξαρίοις ἰδίᾳ) ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις Χριστιανικοῖς χρόνοις καὶ τὸ Παλαιστινή γλῶσσα ἢ Palaestini eloquium εἶναι ταυτόσημον πρὸς τὸ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα.

μετὰ τὸ σχίσμα τοῦ 6—7 μ. Χ. αἰῶνος τὸ Μελχίτης¹⁾ καὶ τὸ Ῥωμαῖος (Ρόμ), ὅπερ εἶναι καὶ μέχρι νῦν τὸ ἐθνικὸν ἄμα δὲ καὶ θρησκευτικὸν αὐτῶν ὄνομα. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἄλλο τι ὄνομα, οὗ μνημονεύομεν ἐνταῦθα μᾶλλον διὰ τὸ διαφέρειν, ὅπερ ἔχει ὑπὸ ἔννοιαν ἐπιστημονικὴν, ἱστορικὴν καὶ φιλολογικὴν, οὐχὶ δὲ ὡς ἔχον ἄμεσόν τινα συνάφειαν πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα.

Ἰωνῖται. Ὁ χρονολόγος Ἰωάννης Μαλαλᾶς ὁ ἐκ Συρίας παρέχει ἡμῖν (σ. 33) τὴν ἀξιοσημεῖωτον εἶδησιν ὅτι μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ οἱ Ἕλληνας τῆς Ἀντιοχείας ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σύρων Ἰωνῖται. Καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ποιούμενοι λόγον περὶ τῶν πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἑλλήνων ἀποίκων τοῦ μέρους τῆς Συρίας, ἐνθα ὕστερον ἐκτίσθη ἡ Ἀντιόχεια, εἶδομεν ὅτι οἱ ἀποικοὶ οὗτοι, κατὰ τὴν παράδοσιν, ἔκτισαν πόλιν κληθεῖσαν Ἰωνόπολιν ἢ Ἰώπολιν κειμένην ἀκριβῶς ἐν τῇ θέσει βραδύτερον ἢ Ἀντιόχεια. Ὡς εἶπομεν, ἡ Ἰώπολις ὑπὸ τοῦ Λιβανίου (τόμ. 1 σ. 289) καλεῖται Ἰώνη, ὅπερ ὄνομα ἐθεωρήσαμεν ὡς ἔχον σχέσιν καὶ συνάφειαν οὐχὶ πρὸς τὸ μυθικὸν ὄνομα τῆς Ἰοῦς τῆς Ἀργείας, ὡς παρέδωκεν ἡ μυθικὴ παράδοσις, ἀλλὰ πρὸς τὸ ὄνομα τῶν Ἰώνων, ἐξενεγκόντες τὴν εἰκασίαν ὅτι τὸ ὄνομα οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν ἢ πόλιν Ἰώνων. Τὸ δὲ ὑπὸ τοῦ Μαλαλᾶ ἀναφερόμενον ὅτι μέχρι τῶν χρόνων αὐτοῦ οἱ Ἕλληνας Ἀντιοχεῖς ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν Σύρων Ἀντιοχέων Ἰωνῖται ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν ἡμῶν ταύτην καὶ καθίστησι μάλα πιθανὴν καὶ ἄλλην ἡμῶν γενικωτέραν εἰκασίαν, ὅτι Ἰωνῖται ἐκαλοῦντό ποτε ἐν Συρίᾳ ὑπὸ τῶν Σύρων γηγενῶν ἢ Ἀραμαίων πάντες οἱ Ἕλληνας οἱ ἐποικήσαντες εἰς τὴν χώραν ταύτην καὶ ἀποτελέσαντες τὸν κυριώτατον τῆς χώρας ταύτης λαόν. Τὸ Ἀραμαϊκὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων εἶναι Ἰανάου, ὃ περ ὀνόματι χρῆται καὶ ὁ Βαρεβραῖος πρὸς δῆλωσιν τῶν Ἑλλήνων

¹⁾ Μετὰ τὸ σχίσμα τὸ ἐπελθὸν κατὰ τὸν 18 αἰῶνα ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀντιοχικοῦ θρόνου, (δι' οὗ σχίσματος μέρος τῶν Ὀρθοδόξων τούτων ἐγένοντο Οὐνῖται, καλοῦντες ἑαυτοὺς Ἕλληνας ἢ Ρωμαίους καθολικούς), Μελχίται καλοῦνται συνήθως ὑπὸ τε τῶν Εὐρωπαίων καὶ ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων αὐτῶν τῆς Συρίας μόνον οἱ εἰρημενοὶ Οὐνῖται, οὐχὶ δὲ νῦν καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι.

τῶν χρόνων τοῦ Ἰωάννου Τσιμισκῆ καὶ ὅπερ ὄνομα τοῦ Βαρεβραίου ὁ Christian Lasseu ἐρμηνεύει Λατινιστὶ Iones. Εἶναι δὲ γωστὸν ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ παρὰ πᾶσι τοῖς ἄλλοις ἀρχαίοις Ἀσιατικοῖς λαοῖς, οἷς ἐγένοντο γνωστοί, ἐκαλοῦντο διὰ τοῦ ὀνόματος Ἴωνες ἢ μικρόν τι παραλλάσσοντος τούτου (Ἰαβάν παρὰ τοῖς Ἑβραίοις, Ἰώνων παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις (ἐν ταῖς δημοτικαῖς ἐπιγραφαῖς τοῦ 8 π. Χ. αἰῶνος), Ἰουνάν (Γιουνάν) παρὰ Πέρσαις καὶ Ἀραβῶν (ἐντεῦθεν δὲ καὶ νῦν παρὰ τοῖς Τούρκοις οἱ τοῦ ἐλευθέρου κράτους Ἕλληνες καλοῦνται *Γιουνάν* καὶ ἡ Ἑλλάς *Γιουνανιστάν*), Οὐν (καὶ Οὐνιστάν = Ἑλλάς) παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις). Πιθανώτατον δὲ ὅτι καὶ τὰ περὶ τῆς πόλεως *Ἰώνης* (ἧς τὸ ὄνομα συνήθη κατὰ τρόπον γραμματικῶς οὐχὶ ὀρθὸν πρὸς τὸ ὄνομα τῆς Ἰοῦς ἀντὶ νὰ συναφθῆ, ὡς ἦτο εὐλογώτερον, πρὸς τὸ τῶν Ἰώνων, πρβλ. καὶ τὸ ὄνομα τῆς Παφλαγον. π. *Ἰωνόπολις*) καὶ Ἰωπόλεως εἰσὶν ὄλωσιν τοῦ ἐποικήσαντος εἰς τὴν χώραν λαοῦ. Οὐχὶ λοιπὸν ἐκ τῆς Ἀργείας Ἰοῦς ἐδόθη τὸ ὄνομα εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς πόλεως ἢ μᾶλλον τοῦ ἔθνους τοῦ καὶ πρὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ μάλιστα μετὰ τὸν Ἀλέξανδρον ἐποικήσαντος εἰς τὴν χώραν ἐκείνην, καὶ πρὸς ἐξήγησιν τοῦ ὀνόματος τούτου παρήχθη ἢ περὶ τῆς πλάνης τῆς Ἰοῦς εἰς τὴν χώραν ἐκείνην μυθικὴ παράδοσις. Ὅτι δὲ οἱ αὐτοὶ περίπου μῦθοι συνδέονται καὶ μετὰ τῆς ἐν Κιλικίᾳ (ἐν Ταρσῶ) ἐγκαταστάσεως Ἑλλήνων εἶναι λίαν εὐνόητον, διότι ἢ εἰς τὴν Κιλικίαν γενομένη (τὸν 6 π. Χ. αἰῶνα) ἀποίκησις Ἑλλήνων φαίνεται ὅτι ἦτο ταυτόχρονον τῆς εἰς Συρίαν, ἴσως δὲ ἢ τῆς Συρίας ἦτο προέκτασις τῆς ἤδη ἐπὶ Ἀσσαρδδῶν ἐν τοῖς μεσογείοις τῆς Κιλικίας ἐπεκτάσεως τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τοῦτο ἐξηφανίσθη σὺν τῷ χρόνῳ ἐπικρατήσαντος καὶ ἐν Συρίᾳ, ὡς καὶ ἐν παντὶ τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει, τοῦ ὀνόματος Ῥωμαῖος, ὡς πολιτικοῦ, ἔθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ὀνόματος τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ πρὸς τῷ ὀνόματι *Ῥωμαῖος* οἱ ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ

καὶ Μεσοποταμίᾳ Ὀρθόδοξοι Ἕλληνες διεκρίνοντο μετὰ τὸ Σχίσμα τοῦ 6 καὶ 7 αἰῶνος καὶ διὰ τοῦ ἄλλου ὀνόματος, *Μελχίται*.

Μελχίται. *Μελχίται* ἐκαλοῦντο (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς γενομένης τῆς ἀρχῆς, ἀλλὰ πάντως μετὰ τὸ σχίσμα ἢ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ σχίσματος) οὐ μόνον ἐν ταῖς τρισὶν εἰρημέναις χώραις, ἀλλὰ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, οἱ Ὀρθόδοξοι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐγγχωρίους αἰρετικούς Μονοφυσίτας. Τὸ ὄνομα ἐν Συριακῶν (*Μέλχ* ἐν τῇ Συροφοινικικῇ = βασιλεύς, *Μελχισεδέκ* = βασιλεύς¹ δίκαιος) ἢ Ἀραβικῶν (*μαλκίτ* ἐκ τοῦ Ἀραβ. *μαλίχ* = βασιλεύς), ἀλλὰ μᾶλλον Ἀραμαϊκῶν, ἐδόθη, ὡς φαίνεται, τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν ῥηθέντων αἰρετικῶν, ἰδίως τῶν Ἀραμαίων Ἰακωβιτῶν, εἰς τοὺς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ὀρθοδόξους, εἰ καὶ εὕρισκομεν τὸ ὄνομα σχετικῶς ἀρχαιότερον ἐν Αἰγύπτῳ, διότι πρῶτος, καθ' ἔσον μοι εἶναι γνωστὸν, ποιησάμενος χρῆσιν τοῦ ὀνόματος εἶναι ὁ Εὐτύχιος ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας. Τὸ ὄνομα σημαίνει κυριολεκτικῶς *βασιλικός*, ἀλλ' ἢ ἱστορικὴ ἀρχὴ καὶ αἰτία τῆς τοιαύτης εἰς θρησκευτικὴν ἔννοιαν μεταπτώσεως τῆς τοῦ ὀνόματος πρώτης σημασίας δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὴ. Ἡ ὑπό τινων διδομένη ἐρμηνεία τῆς τοιαύτης μεταπτώσεως τῆς τοῦ ὀνόματος σημασίας, ἢ ἐρμηνεία δηλονότι καθ' ἣν *βασιλικός* σημαίνει ὁ τὰ τοῦ βασιλέως, τοῦ αὐτοκράτορος φρονῶν, ὁ συντασσόμενος ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασι τῆ τοῦ βασιλέως γνώμη ἢ τῆ τοῦ βασιλέως θρησκεία καὶ θρησκευτικῶ φρονήματι, δὲν φαίνεται ὀρθή. Αὐτὸς δὲ ὁ Εὐτύχιος τοὺς Ὀρθοδόξους βασιλεῖς καλεῖ καὶ τούτους *Μελχίτας*, λέγει δὲ περὶ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου Α' ὅτι κατεπολέμησε τοὺς *Μελχίτας*. Καὶ τοῦτο μὲν οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ ὅτι τὸ ὄνομα ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Εὐτυχίου οὐδεμίαν πλέον ἐν τῇ συνειδήσει τῶν *Μελχιτῶν* εἶχε σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς τὸ βασιλεύς, ἀλλ' ἐσήμαινεν ἀπλῶς καὶ καθαρῶς

¹ Φαίνεται ὁμοίως ὁ τύπος ὁ πρῶτος ἦτο *Μελχίτης*. Διότι τούτῳ τῷ τύπῳ χρῆται ὁ ἄλλως Ἀραβιστὶ συγγραφέων καὶ πρῶτος ἴσως μνημονεύων τοῦ ὀνόματος Εὐτύχιος ὁ Ἀλεξανδρείας πατριάρχης.

τὸν Ὀρθόδοξον. Ἀλλὰ τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπι τινὲς τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ δὴ ὀνομαστοτάτων ἀκριβῶς βασιλέων, ὡς ὁ Ζήνων καὶ ὁ Ἀναστάσιος, κατηγορήθησαν ὡς προστατεύοντες τοὺς αἰρετικούς, αὐτοὺς δὲ ὁ Ἰουστινιανὸς Α' διέκειτο εὐμενέστατα πρὸς τινὰς κορυφαίους τῶν αἰρετικῶν, ὁ Ἡράκλειος δέ, διὰ τῶν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῶν αἰρετικῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἔδωκεν ἐν μέρει ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τῆς τῶν Μονοθελητῶν αἵρέσεως, ὁ δὲ τούτου ἕγγονος Κώνστας Β' εἰς δεινοτάτην διὰ τὸ αὐτὸ ζήτημα περιῆλθεν ἔριν πρὸς τὸν τὴν Ὀρθοδοξίαν ὑποστηρίζοντα πάπαν Μαρτίνον Α', Φιλιππικὸς δὲ ὁ Βαρδάνης καθηρέθη ἐκ τοῦ θρόνου, ὡς εὐμενῶς διακείμενος πρὸς τοὺς αἰρετικούς, τὸ γεγονός, λέγομεν, τοῦτο οὐδαμῶς συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀνωτέρω ἐρμηνείας τοῦ ὀνόματος δηλοῦντος δῆθεν τὸν τὰ τοῦ βασιλέως φρονούντα. Ἐῶμεν κατὰ μέρος καὶ τὸ ἄλλο γεγονός, ὅτι πολλοὶ τῶν ἐφεξῆς βασιλευσάντων βασιλέων ἐθεωρήθησαν πολέμιοι τῇ Ὀρθοδοξίᾳ καὶ ἀσεβεῖς, οὐχὶ μὲν διὰ τὴν πρὸς τοὺς αἰρετικούς εὐμένειαν, ἀλλ' ὡς εἰκονομάχοι. Διὰ τοῦτο πιθανώτερα πάντως φαίνεται ἡ γνώμη ὅτι τὸ Μελχίται ἦτοι Βασιλικὸὶ ἐρμηνευτέον οἱ τοῦ βασιλικοῦ γένους, οἱ τοῦ ἀρχοντος γένους, οἱ Ῥωμαῖοι (Ἑλληνες δηλονότι ἢ Γραικοὶ τοῦ ἀνατολικοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους). Οὕτω δὲ πιθανώτατα ἐκάλουν τοὺς Ἑλληνας τοῦ κράτους ὡς ἀληθεῖς καὶ γνησίους πολίτας ἢ ὑπηκόους τοῦ κράτους οἱ πρὸς τοὺς Πέρσας καὶ εἶτα πρὸς τοὺς Ἀραβας, ἕνεκα τοῦ φυλετικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων μίσους μείζονα συμπάθειαν ἔχοντες Ἀραμαῖοι καὶ παλαιγενεῖς Αἰγύπτιοι (Κόπται). Εἶναι δὲ καὶ τοῦτο ἄξιον σημειώσεως ὅτι ὁ Εὐτύχιος ποιεῖται λόγον καὶ περὶ Ἑλλήνων Μελχιτῶν¹⁾. Τοῦτο βεβαίως μαρτυρεῖ ἀπλῶς ἐκεῖνο, ὅπερ καὶ ἀνωτέρω ἐρρήθη, ὅτι παρὰ τῷ Εὐτυχίῳ ἦτοι ἐν τῇ αὐτῇ συνειδήσει τῶν συγχρόνων αὐτοῦ οὐδὲν ἄλλο ἐσήμαινεν ἢ τὸ Ὀρθόδοξος. Ἀλλ' ὅπως καὶ ἂν ἔχῃσι τὰ κατὰ τὴν ἄγνωστον ἡμῖν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τοῦ ὀνόματος τούτου, τὸ *Μελχίτης* ὡς ὄνομα τῶν Ὀρθόδοξων, δοθὲν μὲν αὐτοῖς τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν αἰρετικῶν, ἀλλ'

εἶτα καὶ ὑπ' αὐτῶν τούτων ὡς ὄνομα θρησκευτικὸν καὶ ἐθνικὸν γινόμενον ἀσπαστόν, ἐσήμαινεν ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ, Μεσοποταμίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ, ἴσως δὲ καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, ἐν αἷς ὑπῆρχον ἐκκλησιαί Νεστοριανῶν ἢ Μονοφυσιτῶν, ὡς λ. χ. ἐν Περσίᾳ (ἀλλ' οὐχὶ ἐν Ἀρμενίᾳ, παρὰ τοῖς Ἀρμενίοις δηλονότι αἰρετικοῖς) τὸν ὀρθόδοξον Ἑλληνα. Ἴσως δὲ καὶ τὸ παρ' Εὐτυχίῳ Ἑλληνες Μελχίται = Ἑλληνες Ὀρθόδοξοι εἶναι ἀπλῆ ἐκ παραλλήλου παράθεσις ταυτοσήμων ἢ ἀλληλεπιδέτων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Ἀλλ', ὡς εἴπομεν, καὶ τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ περ ἐν χρήσει ὄν μέχρι νῦν πρὸς δῆλωσιν ἰδίᾳ τῶν Οὐνιτῶν γενομένων Ἑλλήνων τῆς Συρίας, δὲν ἐπεκράτησεν ὡς τὸ Ῥωμαῖος (Ρούμ), ὅπερ ἔμεινε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸν ὄνομα τῶν τε Ὀρθόδοξων καὶ τῶν Οὐνιτῶν καθολικῶν Ἑλλήνων τῆς χώρας ταύτης, ὅπως καὶ τῶν ἐν Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ὀρθόδοξων¹⁾. Ἀλλ' ἤδη καιρὸς περατοῦντες τὸ περὶ ὀνομάτων κεφάλαιον νὰ μεταβῶμεν εἰς ἄλλο ζήτημα σπουδαῖον, τὸ τῶν ιστορικῶν καὶ ἠθικῶν σχέσεων τοῦ ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ὀρθόδοξου Ἑλληνισμοῦ πρὸς τὸν λοιπὸν Ὀρθόδοξον Ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν χρόνων ἰδίᾳ τοῦ σχίσματος ἢ τῆς συγχρόνου περίπου τῷ σχίσματι ἐπελθούσης μωαμεθανικῆς κατακτήσεως μέχρι σήμερον.

γ'. Σχέσεις τῶν Ἑλλήνων Ὀρθόδοξων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας πρὸς τὸν λοιπὸν Ὀρθόδοξον Ἑλληνισμόν ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ σχίσματος τοῦ 6—7 μ. Χ. αἰῶνος καὶ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως μέχρι σήμερον.

α'. Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐν ταῖς τριῖς χώραις.

Τὰ κατὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Ὀρθόδοξων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάκτησιν

¹⁾ Ἐκ περισσοῦ σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι ἀγνώστου οὐσῆς τῆς ιστορικῆς ἀρχῆς τοῦ ὀνόματος δὲν ἀποκλείεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι τὸ ὄνομα προῆλθεν ἴσως ἀπὸ τινος *Μέλχου* καλουμένου ἀρχηγοῦ (ὡς τὸ Ἰακωβίται, Μαρωνίται, Νεστοριανοί, Γρηγοριανοί Ἀρμένιοι). Ἐπίσκοποι Ὀρθόδοξοι ἐκ Συρίας καὶ Μεσοποταμίας *Μέλχαι* καλούμενοι δὲν εἶναι

του 7 μ. Χ. αἰῶνος καὶ τὸν οὕτως ἐπελθόντα πολιτικὸν χωρισμὸν τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου δὲν εἶναι γνωστὰ ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν. Σπανίως γίνεται μνεία τῶν Ὀρθοδόξων τούτων καὶ τῶν τυχῶν αὐτῶν ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ Ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ἔτι δὲ σπανιωτέρα ἐν τῇ τῆς Δύσεως, καὶ οὐδεμία σχεδὸν ἐν τῇ τοῦ μωαμεθανικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς. Ἐλάχιστα ὡσαύτως μανθάνει τις περὶ αὐτῶν καὶ ἐκ τῆς τῶν ἑτεροδοξούντων Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, Σύρων, Χαλδαίων, Ἀρμενίων ἱστορικῆς γραμματείας. Καὶ ἐσώθησαν μὲν μέχρι νῦν Ὀδοιπορικά τινὰ εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους ἐν τε τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ τῶν μέσων αἰῶνων περιλαμβανόμενα, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς Ὀδοιπορικοῖς τούτοις οὐδὲν σχεδὸν περιέχεται ἔχον ἀναφορὰν τινὰ πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα, οὐδὲν δηλονότι παρέχον ἡμῖν καὶ ἐμμέσως καὶ λεληθότως ἔτι ἀμυδρὰν τινὰ κἀν γνῶσιν ἢ εἰδήσιν περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων λαλουμένης γλώσσης, ἵνα δυνηθῶμεν οὕτω νὰ καθορίσωμεν, κατὰ προσέγγισιν τοῦλάχιστον, τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐν τῷ στόματι τοῦ λαοῦ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντικατέστησεν ἢ Ἀραβικὴν, οὐδὲν δ' ἀπολύτως διδάσκουσιν ἡμᾶς περὶ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος αὐτῶν καὶ τῆς καθόλου πνευματικῆς καταστάσεως αὐτῶν¹⁾. Μόνον αἱ Φραγκικαὶ χρονογραφίαι αἱ περὶ τῶν Σταυρο-

ἄγνωστοι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἐκκλησίας τῶν χωρῶν τούτων, ἀλλ' οὗτοι εἰσὶν ἄνδρες ἡκιστα ἐπιφανεῖς, οὐδαμῶς δὲ δικαιῶνται εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ ὀνόματος αὐτῶν πρὸς τὸ Μελέτης συνάφειαν.

1) Τοιαῦτα Ὀδοιπορικά εἶναι ἐν μὲν τῇ Ἑλληνικῇ Ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ : 1) Ἐπιφανίου μοναχοῦ τοῦ Ἁγιοπολίτου, πνευματικοῦ ἡμῶν πατρός. Διήγησις εἰς τύπον περιηγητοῦ περὶ τῆς Συρίας καὶ τῆς Ἁγίας πόλεως καὶ τῶν ἐν αὐτῇ Ἁγίων τόπων (ἐν Ἑλλ. Πατρ. Migne τόμ. 120 σελ. 259—260). Τὸ Ὀδοιπορικὸν ἀνήκει, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν δευτέραν πεντηκονταετίαν τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος.

2) Περδίκκου Πρωτονοταρίου τοῦ Ἐφέσου : « Ἐκφρασις περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Κυριακῶν θεμάτων » ἔμμετρος (Ἑλλ. Π. Μ. τόμ. 133 σ. 963), ἀνήκουσα εἰς τὸν μεταξὺ 9 καὶ 11 αἰῶνος χρόνον.

3) Ἰωάννου τοῦ Φωκᾶ « Ἐκφρασις ἐν Συνόψει τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας μέχρι Ἱεροσο-

φοριῶν αἱ γραφεῖσαι τὸ πλεῖστον ὑπὸ ἀνδρῶν, μετὰ τοῦ Σταυροφορικοῦ στρατοῦ εἰς τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος χώρας μεταβάντων καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἰδόντων καὶ ἐν μέρει ἐρευνησάντων καὶ γραψάντων τὰ κατ' αὐτάς. Τινὲς τῶν ὑπὸ τῶν χρονογραφῶν τούτων δεδομένων εἰδήσεων οὔσαι ἀρκούντως διαφωτιστικαὶ καὶ διδακτικαὶ ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ἐνταῦθα ζήτημα θέλουσιν ἐκτεθῆ περαιτέρω ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων τῶν ἀναγομένων εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς περιόδου, περὶ ἧς ἡμῶν ὁ λόγος ἐνταῦθα. Ἐκ τῶν μνημονευθέντων δὲ Ὀδοιπορικῶν μόνον τὸ ἐν τῇ ὑποσημειώσει ἀναφερόμενον Ὀδοιπορικὸν ἢ βιογραφία τοῦ ἁγ. Οὐλλιβάλ-

λύμων κάστρων καὶ χωρῶν Συρίας, Φοινίκης καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην ἁγίων τόπων (Ἑλλ. Π. Μ. τόμ. 133 σ. 927), ἀνήκουσα εἰς τὸν 12 μ. Χ. αἰῶνα.

4) Ἀνωμόμου « Ἀπόδειξις περὶ τῶν Ἱεροσολύμων » (Ἑλλ. Π. Μ. τ. 133 σ. 974), ἀνήκουσα εἰς τὸν 13 αἰῶνα.

5) Μετάφρ. Ὀδοιπορικοῦ, ὃ τὸ Ἑλλ. κείμενον δὲν εὐρίσκεται, ὑπάρχει δὲ μόνον ἢ Λατινικῇ μετάφρασις ἐπιγραφομένη Eugesippi De distantiis locarum Terrae sanctae (Ἑλλ. Π. Μ. τ. 133 σ. 994).

Ἐν δὲ τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησιαστικῇ γραμματείᾳ τὰ γνωστότερα Ὀδοιπορικά ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς εἰς τὴν Δύσιν διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ μέχρι τῶν χρόνων τῶν Σταυροφοριῶν εἰσὶ τὰ ἑξῆς :

1) Itinerarium a Burdigala Hierusalem usque et ab Heraclea per Aulonam per urbem Romam, Mediolanum usque (Λατ. Πατρ. Migne τ. VIII σ. 783), ἀνήκον εἰς τὰ τέλη τοῦ 4 μ. Χ. αἰῶνος.

2) Veda (Venerabilis) De locis sanctis. (Ἰδ. τέλος τῆς ἐπομένης σελίδος).

3) Vila sancti Villibaldi Episcopi (ἦτοι βίος τοῦ ἁγ. Οὐλλιβάλδου ἐπισκόπου Αἰχστένδης, γραφεὶς ὑπὸ τινος μοναχῆς τῆς ἐν Heidenheim ὑπὸ τοῦ ἁγίου Ἰβρυθείης μονῆς (Sancti moni di Heidenheimensi) εὐρίσκεται ἐν Acta Sanctorum (τῶν Βολλανδιανῶν) Julii τόμ. Β', σ. 435. Ἡ Ὀδοιπορία τοῦ ἁγίου ἐγένετο τῷ 720—729 μ. Χ. (ἢ βιογραφία αὕτη καλεῖται καὶ Ὀδοιπορικόν, Hodoeporicon).

4) Itinerarium Bernardi in loca sancta (Λ. Π. Μ. τόμ. 121 σ. 569), ἀνήκον εἰς τὸ ἔτος 870.

5) Itinerarium Antonini Placentini in terra sancta (Λατ. Π. Μ. τ. 52 σ. 897 899) ἀνήκον εἰς τὸν 9 ἢ 10 αἰῶνα.

6) De Itinere Hierosolymitano historico (Λ. π. Μ. 155).

7) Sancti Adamani Abbatis, De locis sanctis en relatione Arulti, episcopi Galli libri tres τ. 88, σ. 779

8) Petri Blessensis Passio Reginaldi principis olim Antiocheni (Λατ. Π. Μ. τ. 207 σ. 958).

9) De locis sanctis libellus, quem de opusculis majorum abbreviando Beda (Venerabilis) composuit (Λ. π. Μ. τ. 94 σ. 1179) ἀνήκει εἰς τὸν 6 ἢ 7 αἰῶνα.

δου, ἡ γραφεῖσα ὑπό τινος Γερμανίδος μοναχῆς (ἄγνωστον πότε ἀκριβῶς, ἀλλ' ἱστοροῦσα ὁδοιπορίαν γενομένην κατὰ τὰ ἔτη 720-730 μ. Χ.), παρέχει ἡμῖν μικράς τινας οὐχί εἰδήσεις, ἀλλὰ νύξεις ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα, περὶ ὃ ὠσαύτως γενήσεται λόγος περαιτέρω. Ἀλλὰ τιθεμένων κατὰ μέρος τῶν τοιούτων Ὀδοιπορικῶν, αὐταὶ αἱ σπάνιαι μὲν ἀλλὰ σαφῶς παραδεδομένοι ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς γραμματείας εἰδήσεις μαρτυροῦσι τρανῶς ἐν γενικωτέραις ἐπόψεσιν ὅτι ἐπὶ αἰῶνας οἱ Ὀρθόδοξοι ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις, καὶ μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάκτησιν, διετήρησαν τὴν τε Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ Ἑλληνικὴν παιδείυσιν καὶ αὐτὴν ἰδίᾳ τὴν συνειδήσιν τῆς πρὸς τὸν ἐλεύθερον Ἑλληνισμόν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐθνικῆς καὶ πνευματικῆς ἐνότητος, ἥτοι τὴν συνειδήσιν τὴν ἐθνικὴν. Ὅτι αἱ χῶραι αὗται, καὶ μάλιστα ἡ Συρία, καὶ μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάκτησιν ὑπῆρξαν ἐπὶ μακρὸν ἐστία Ἑλληνικῆς Ἐκκλησιαστικῆς παιδείσεως καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων, πολλὰ τούτων ἔχομεν τεκμήρια. Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐκαλλιεργοῦντο καθ' ἑλὴν τὴν Ἀραβικὴν μωαμεθανικὴν περίοδον ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ· τρανὸν τοῦτο τεκμήριον δὲν εἶναι ἀπλῶς οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἐκ τῶν χωρῶν τούτων καταγόμενοι, οἱ διὰ τῆς βαθείας καὶ εὐρυτάτης Ἑλληνικῆς Θεολογικῆς αὐτῶν παιδείσεως καταπλήξαντες τὸν τε σύγχρονον αὐτοῖς καὶ τὸν μεταγενέστερον κόσμον, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μεγάλη σπουδὴ καὶ ἐπιμέλεια, μεθ' ἧς ἠσχολοῦντο καὶ αὐτοὶ οἱ μὴ Ὀρθόδοξοι, οἱ Σύροι καὶ Χαλδαῖοι, Ἀραμαῖοι δηλονότι ἑτερόδοξοι περὶ τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα· ἔτι δὲ πλέον εὐγλωττος μαρτυρία εἶναι ὁ ζῆλος αὐτῶν τῶν μωαμεθανῶν Ἀράβων Χαλιφῶν, οἵτινες ἀνέθετον εἰς Ἑλληνας καὶ εἰς τὸν πατριάρχην τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων (Μελχιτῶν) τὴν μετάφρασιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συγγραφέων. Οἱ δὲ Ἑλληνας οὗτοι μετέφραζον ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν

Ἀραβικὴν¹⁾. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν ἦσαν οἱ μόνοι μεταφρασταὶ οἱ ἐργαζόμενοι χάριν τοῦ Χαλίφου. Πλήθος λογίων Ἑλληνιστῶν Σύρων καὶ Χαλδαίων ἠσχολοῦντο εἰς τὸ αὐτὸ ἔργον, μετὰ τῆς διαφορᾶς ὅτι οὗτοι δὲν μετέφραζον ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἀραμαϊκὴν καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὴν Ἀραβικὴν. Δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν κατὰ πόσον εἶναι ἀκριβῆ τὰ ὑπὸ τοῦ Νεστοριανοῦ Καθολικοῦ Τιμοθέου Α' (τοῦ ζήσαντος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 8 μ. Χ. αἰῶνος) ἐν τῇ πρὸς τὸν Ραββᾶν Πεθιὸν ἐπιστολῇ αὐτοῦ λεγόμενα, ὅτι ὁ χαλίφης Μαχαδὶ (πατὴρ καὶ προκάτοχος τοῦ Ἀρούν ἀλ ρασίτ, ὁ πρῶτος τῶν φίλων τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων χαλιφῶν, ἄρχας 774-791 μ. Χ.) οὐδὲ προσβλέπει ἡξίου τὰς ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ Ἀραβικὸν γινόμενας μεταφράσεις, προτιμῶν τὰς ἐκ τῶν Συριακῶν μεταφράσεων γινόμενας ὑπὸ τῶν Σύρων καὶ τῶν Χαλδαίων εἰς τὸ Ἀραβικὸν μεταφράσεις²⁾. ταῦτα οὐδεμίαν ἄλλην ὡς πρὸς τὸ προκείμενον ζήτημα ἔχουσι σπουδαιότητα ἢ ταύτην καὶ μόνην ὅτι νέον παρέχουσιν ἡμῖν τεκμήριον τῶν μέχρι νῦν πολλάκις εἰρημένων, ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας, ὄντες Ἕλληνες καὶ Ἑλληνόγλωσσοι, οὐδαμῶς ἠσχολοῦντο περὶ τὰ Ἀραμαϊκὰ γράμματα καὶ οὐδεμίαν εἶχον σχέσιν καὶ συνάφειαν πρὸς ταῦτα, ἀλλ' ἐσπούδαζον ἀπλῶς Ἑλληνικά, κατ' ἀνάγκην δὲ καὶ Ἀραβικά, καὶ ὅτι μεταξὺ τοῦ ἐθνικοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ κατ' ἀνάγκην καιρικῆν ἐπελθόντος ἐν τῇ λαλουμένη αὐτῶν κοινῇ γλώσσῃ Ἀραβικοῦ οὐδὲν ἐμεσολάβει Ἀραμαϊκὸν στοιχεῖον γλωσσικόν. Ἀλλ' ἡ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων σπουδὴ καὶ καλλιέργεια, ἢ καὶ μετὰ τὴν παρακμὴν τῆς Χαλιφίας καὶ τὴν ἐν Συρίᾳ καὶ Μεσοποταμίᾳ ἰδρυσιν Τουρκικῶν ἢ Κουρδικῶν (τῆς τῶν Ἐγιουβιδῶν) μωαμεθανικῶν δυναστειῶν τοσοῦτον ἀκμαία διατελοῦσα παρὰ τοῖς Σύροις Μονοφυσί-

¹⁾ Id. Oriens Christianus. 2 Jahrgang (1. Heft) Briefe des Katholicus Timotheos I. πρόλογ. τοῦ Oscar Braun σ. 2.

²⁾ Oriens Christianus. Αὐτόθι σ. 5.

ταις τῆς Μεσοποταμίας¹⁾), ἐννοεῖται ὅτι μετὰ μείζονος ἔτι ζήλου ἐνηργεῖτο ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας. Σημειωτέον δὲ καὶ τοῦτο ὅτι, ἐν ᾧ οἱ Ἀραμαῖοι, οἱ τε Σύριοι καὶ οἱ Χαλδαῖοι, πρὸς τῆ Ἀραμαϊκῇ αὐτῶν γλώσση καὶ γραμματεία ἐπεμελοῦντο καὶ τῆς σπουδῆς τῆς Ἀραβικῆς καὶ οἱ ὀνομαστότεροι τῶν συγγραφέων αὐτῶν, ὡς ὁ περιώνυμος πολυτίτωρ Ἀβούλ φαρὰδζ ἢ «Βαρεβραῖος», συνέγραφον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς γλώσσαις, οἱ Ὀρθόδοξοι ἔγραφον ὡς συγγραφεῖς μόνον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ, τῆς Ἀραβικῆς ποιούμενοι ἀπλῶς χρῆσιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ βίῳ ἐν τῷ λαλεῖν τε καὶ γράφειν, οὐδεὶς δὲ, ὅσον ἐγὼ γινώσκω, ὀνομαστὸς ἀναφέρεται Ὀρθόδοξος συγγραφεὺς συγγράψας Ἀραβιστί, τὰ δὲ ἐν τῇ Ἀραβικῇ, εἰς τὴν Ἀραβικὴν δηλονότι, μετενηνεγμένα ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς βιβλία ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν ἀνήκουσιν, καθὰ καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐποησάμεθα λόγον περὶ τούτου, εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, τοὺς τῆς Τουρκοκρατίας μετεφράσθησαν δὲ ταῦτα ἕνεκα τοῦ ὑπερβολικοῦ ζήλου τοῦ Ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ Κλήρου τῶν Ἐκκλησιῶν Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας πρὸς τὸ καταστῆσαι καταληπτὴν εἰς τὸν πολὺν λαὸν τὴν γλῶσσαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν. Ἡ τοιαύτη δὲ περὶ τὴν σπουδὴν τῆς Ἀραβικῆς μικρὰ ἐπιμέλεια τῶν Ὀρθοδόξων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περὶ τὴν γλῶσσαν ταύτην μεγάλην ἀσχολίαν καὶ δεινότητα τῶν Ἰακωβιτῶν καὶ Νεστοριανῶν, ἔπεισε πιθανώ-

¹⁾ Ὅτε περὶ τὰ μέσα τοῦ 12 αἰῶνος κατ' ἐντολὴν τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ ὁ τότε ὀνομαστότατος θεολόγος καὶ φιλόσοφος Ἑλλην Θεωριανὸς μετέβη εἰς τὴν Ἀρμενίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ἵνα συζητήσῃ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Μονοφυσικῶν Ἐκκλησιῶν ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν, πρὸς μὲν τὸν Καθολικὸν τῶν Ἀρμενίων καὶ τὴν τῶν Ἀρμενίων ἀρχιερέων σύνοδον συνοσεῖτο διὰ διερμηνέων, τούναντίον δὲ ὁ Καθολικὸς ἢ Πατριάρχης τῶν Ἰακωβιτῶν ἀπέστειλεν ἐγγράφως τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ Ἑλληνιστί, γεγραμμένην, ὡς εἴρηται καὶ πρότερον, ὀρθοπεπέτατα καὶ γλαφυρότατα· αὐτὸς δὲ ὁ μοναχὸς Θεόδωρος ὁ ταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Καθολικοῦ, ἵνα συζητήσῃ μετὰ τοῦ Θεωριανοῦ περὶ τῶν δογματικῶν διαφορῶν τῶν ὑφισταμένων μεταξὺ τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν Ἰακωβιτῶν, τοσοῦτον ἦν οἰκείος πρὸς τὴν Ἀριστοτελεῖον φιλοσοφίαν, ὥστε ἐκ ταύτης ἤρθετο ἐπιχειρήματα ἐν ταῖς θεολογικαῖς αὐτοῦ συζητήσεσιν ἀναγκάσας ἐπὶ τέλους τὸν ἡμέτερον θεολόγον νὰ εἴπῃ ὅτι «ἐκ βορβόρου μύρον ἀντλεῖν οὐδέποτε ἠκούσθη». (Ἰδ. Θεωριαν. ἐν εἰρ. τ. Ἑλλ. Π. Migne τόμ. 133, σ. 119 κξ.).

τατα τὸν χαλίφην Μακδὶ νὰ δεικνύῃ προτίμησιν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Σύρων καὶ Χαλδαίων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς διὰ τῆς Ἀραμαϊκῆς γινομένης μεταφράσεως τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ ὑποτίμησιν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων ἢ Μελχιτῶν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς εἰς τὴν Ἀραβικὴν γινομένης μεταφράσεως, ἀποβλέπων μᾶλλον εἰς τὸ ὀρθοπεπεῖ καὶ τὴν γλαφυρότητα τῶν Ἀραβικῶν μεταφράσεων ἢ εἰς τὴν ἀκριβεῆ ἐρμηνείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κειμένου. Διότι ὁ Χαλίφης, ὡς νοεῖται οἰκοθεν, ἦν ἡκιστα ἀρμόδιος πρὸς τὸ νοῆσαι καὶ ἐλέγχειν τὰ κατὰ τὴν ἀκριβείαν ἢ μὴ τῆς μεταφράσεως, οὐδ' ἠδύνατο νὰ φρονῇ ὅτι οἱ Ἀραμαῖοι οἱ φιλολογικῶς μόνον σπουδάζοντες τὴν Ἑλληνικὴν ἠδύναντο νὰ ὦσι δεινότεροι περὶ τὴν γνῶσιν τῆς Ἑλληνικῆς ἢ οἱ Μελχιταὶ οἱ ἔχοντες ταύτην ὡς γλῶσσαν Ἐκκλησιαστικὴν καὶ ἐθνικὴν. Ἄλλως τε, μεθ' ἑσα κἂν ἔλεγεν ὁ Ἰακωβίτης ἐπίσκοπος Ἡλίας πρὸς τὸν ἡμέτερον θεολόγον καὶ φιλόσοφον Θεωριανὸν περὶ τῶν Σύρων αὐτοῦ ὡς ὑπερβαλλόντων πάντα τὰ ἔθνη τοῦ κόσμου κατὰ τὴν σοφίαν («ἐν οὐδενὶ ἔθνη σοφία ἐμπολιτεύεται νῦν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἢ ἐν τῷ ἔθνει τῶν Σύρων»)· μεθ' ὅλην τὴν περὶ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν δεινότητα τοῦ φίλου τοῦ Καθολικοῦ μοναχοῦ Θεοδώρου, καὶ μεθ' ἑσα ὁ εἰρημένος Καθολικὸς τῶν Νεστοριανῶν Τιμόθεος Β', γράφων πρὸς τὸν Ραββᾶν Πεθιδὸν (ἄλλον παρὰ τὸν ἄνω μνημονευθέντα), λέγει περὶ τοῦ Σεργίου τοῦ μητροπολίτου τῶν ἐν Ἑλλάμ ἢ Ἐλαμίτιδι τῇ πάλαι Περσικῇ χώρᾳ Νεστοριανῶν (διατηρηθέντων αὐτόθι καὶ μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάκτησιν) ὅτι «ἔχει γλῶσσαν διπλῆν, μίαν Ἀπτικὴν Ἀθηναϊκὴν καὶ μίαν πνευματικῶς πυρίνην», πάντως μὲν νοοῦμεν ἐκ τούτων ὅτι ἀληθῶς μεγίστη ἦν ἡ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς Νεστοριανοῖς ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ἰακωβίταις σπουδὴ καὶ ἐπιμέλεια, ἀφοῦ ὡς γλῶσσα πνευματικὴ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συριακὴν πνευματικὴν τοῦ ἐν Ἑλλάμ τῆς Περσίας Νεστοριανοῦ μητροπολίτου, θεωρεῖται οὐχὶ ἡ Ἀραμαϊκὴ (ἥτις ἦν αὐτῷ ἄλλως γλῶσσα οὐ μόνον μητρικὴ, ἀλλὰ καὶ ἐκπαιδευσεως γλῶσσα), ἀλλ' ἡ

« Ἀττικὴ Ἀθηναϊκὴ »¹⁾· ἀλλ' οὐδαμῶς ἐκ τούτων πάντων δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν οὐδὲ κἀν νὰ φαντασθῶμεν ὅτι οἱ Νεστοριανοὶ Ἰακωβίται Ἑλληνισταί, οἳ οἱ πάντως ἦσαν οἱ μνημονευθέντες Θεόδωρος, Ἡλίας, Τιμόθεος, Σέργιος καὶ ἄλλοι πολλοί, ἠδύναντο κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν αὐτῶν παιδευσιν, ἣν ἄλλως ἐπαιδεύοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὑπὸ τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας, νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὸν Ἰωάννην τὸν Δαμασκητὸν ἢ τὸν Θεόδωρον Ἀβουκάραν καὶ ἄλλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας. Ὡστε ὡς μόνον λόγον τῆς ὑπὸ τοῦ Χαλίφου ἐν τῇ μεταφράσει τοῦ Ἀριστοτέλους προτιμήσεως τῶν Σύρων καὶ Χαλδαίων εὐρίσκομεν τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι λόγιοι δὲν ἐνέκυπτον εἰς τὴν σπουδὴν τῆς Ἀραβικῆς ὡς οἱ ὁμόφυλοι τοῖς Ἀραβῶσι καὶ γλώσσαν ἐθνικὴν συγγενῆ πρὸς τὴν Ἀραβικὴν ἔχοντες Ἀραμαῖοι. Εἶναι ἀληθές, καὶ θέλομεν εἰπεῖ περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς περαιτέρω, ὅτι κατὰ τὸν 11 καὶ 12 αἰῶνα οἱ Ὁρθόδοξοι τῆς Παλαιστίνης ἐχρῶντο γράμμασιν, ἧτοι στοιχείοις ἀλφαβητικοῖς Ἀραβικοῖς ἐν τῷ ἰδιωτικῷ αὐτῶν βίῳ, ἐν τῷ δημοσίῳ βίῳ ποιούμενοι χρῆσιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ γραφῆς, ἐνῶ οἱ Ἀραμαῖοι, οἳ τε Σύροι καὶ οἱ Χαλδαῖοι, ἐχρῶντο γράμμασιν Ἀραμαῖκοῖς, οἱ μὲν Συριακοῖς, οἱ δὲ Χαλδαικοῖς. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς σημαίνει ὅτι τῆς καλλιέργειας τῶν Ἀραβικῶν γραμμάτων εἶχοντο πλεον ἢ οἱ Ἀραμαῖοι, ἀλλ' ὅτι ἀπλῶς Ἑλληνες ὄντες καὶ οὐδεμίαν ἔχοντες συνάφειαν πρὸς τὸν Ἀραμαῖσμόν οὔτε ἐν τῇ γλώσσῃ οὔτε ἐν τῇ γραφῇ, καὶ ἔχοντες ὡς ἀφάδητον ἐθνικὸν τὸν ἑλληνικὸν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλώσσαν ἐν τοῖς δημοσίοις ἐγγράφοις, ἐξ ἀνάγκης ἐχρῶντο ἐν ἰδιωτικοῖς ἐγγράφοις, ὅσοι δὲν ἦσαν πεπαιδευμένοι, τῇ γραφῇ τῇ Ἀραβικῇ, ἐνῶ οἱ Ἀραμαῖοι εἶχοντο τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν ἀλφαβήτου. Ὡστε καὶ τοῦτο εἶναι ἐκ περισσοῦ νέα ἀπόδειξις ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι οὐδεμίαν εἶχον θρησκευτικὴν ἢ ἐθνικὴν ἢ γλωσσικὴν ἢ γραφικὴν ἀλφαβητικὴν συνάφειαν πρὸς τὸν Ἀραμαῖσμόν.

¹⁾ Oriens Christ. Briefe des Kath. Timotheos A. σ. 29.

Καὶ ταῦτα μὲν, καὶ περὶ ἐκ γενικῆς ἐπόψεως ἐκτεθειμένα, ἀρκοῦσιν ἵνα ἀποδείξωσιν ὅτι καὶ μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάντησιν τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος ἡ Συρία καὶ Παλαιστίνη καὶ ἡ Μεσοποταμία διετέλουν ἐπὶ αἰῶνας ἑστία Ἑλληνικῶν φώτων καὶ Ἑλληνικῆς παιδείσεως καὶ ὅτι Ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ παιδευσις συνέδεον τοὺς Ὁρθοδόξους Ἑλληνας τῶν χωρῶν τούτων πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, πρὸς τὴν Μεγάλην ἐν τῷ κράτει τούτῳ Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν καὶ πρὸς τὸν ὅλον Ἑλληνισμόν. Ἀλλ' οὐχὶ ἀπλῶς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ ἡ ταῦτα καλλιεργούσα καὶ στηρίζουσα ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἐθνικὸν αἶσθημα συνέδεον ἀρρήκτως τοὺς Ὁρθοδόξους τῆς Συρίας πρὸς τὸ μέγα Ἑλληνικὸν κράτος.

β'. Ἐθνικὴ συνείδησις καὶ ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάντησιν τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος.

Ὅτι ἡ ἐθνικὴ συνείδησις καὶ τὸ ἐθνικὸν αἶσθημα τῶν Ὁρθοδόξων τῶν τριῶν τούτων χωρῶν στενωτάτα καὶ οἰκειότατα ἦν προσκεκολλημένον πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ τὸ Ἑλληνικὸν κράτος ἐπὶ τῆς μωαμεθανικῆς Ἀραβικῆς καὶ ὅτι οὗτοι ὡς μόνον ἐθνικὸν αὐτῶν κράτος, ὡς μόνην ἐθνικὴν αὐτῶν βασιλείαν, ὡς μόνον βασιλέα τῆς πίστεως τοῦ ἔθνους, τῆς καρδίας αὐτῶν ἐθεώρουν τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, τὸν « πιστὸν βασιλέα καὶ αὐτοκράτορα τῶν Ῥωμαίων », ἀποτελοῦντες, οὕτως εἰπεῖν, εἶδος τι ἀλυτρώτου Ἑλλάδος καὶ Ἑλληνισμοῦ, ἵνα χρησώμεθα τῇ σήμερον περὶ τῶν τοιούτων ἀπὸ τῆς ἐθνικῆς πολιτείας βία ἀποχωριζομένων ἐθνῶν συνήθει ἐκφράσει, πολλὰ περὶ τούτου διδάσκουσιν ἡμᾶς τεκμήρια παραδείγματα ἐκ τῆς ἱστορίας. Ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰ γνωστότατα τούτων. Καὶ πρῶτον πάντων εἶνε τὸ παράδειγμα τῶν δύο ἐκ τῆς Τριπόλεως Συρίας ἀδελφῶν.

Οἱ δύο Τριπολίται ἀδελφοί. Καθ' ὃν χρόνον οἱ μωαμεθανοὶ Ἀραβες ἐπὶ τοῦ τρίτου χαλίφου αὐτῶν Ὀσμάν, ἀφοῦ ἤδη

εἶχον ὑποτάξει ἐπὶ τοῦ προκατόγου πᾶσαν τὴν Παλαιστίνην, Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν, παρεσκευάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, ὃ δὲ τότε τῆς Συρίας διοικητὴς Μωαβιᾶς, ὁ βραδύτερον γενόμενος χαλίφης, ὡς ἀρχηγὸς τῆς μελετωμένης στρατείας παρεσκευάζε καὶ στόλον ἐν Τριπόλει τῆς Συρίας (654 μ. X.), ἵνα προσβάλῃ καὶ τὰς Ἑλληνικὰς νήσους καί, εἰ δυνατὸν, προχωρήσῃ κατὰ θάλασσαν μέχρι Κωνσταντινουπόλεως, δύο Ὀρθόδοξοι ἀδελφοὶ Χριστιανοὶ τῆς πόλεως ταύτης ὑπὸ φλογεροῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἐλαυνόμενοι προέβησαν εἰς τόλμημα, ὅπερ αὐτὸ καὶ μόνον διδάσκει ἡμᾶς τίνων τότε οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας ἐνεφοροῦντο αἰσθημάτων ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ὀρμήσαντες οὗτοι εἰς τὰς φυλακὰς τῆς πόλεως ἠλευθέρωσαν τοὺς ἐνταῦθα ἐκ τῆς προηγούμενης μάχης αἰχμαλωτισθέντας Ἑλληνας καὶ ἐνωθέντες μετὰ τούτων ἐφόρευαν τὸν διοικητὴν τῆς πόλεως καὶ ἐπελθόντες ἔπειτα κατέστρεψαν διὰ πυρὸς τὸν παρασκευασθέντα στόλον καὶ πᾶσαν τὴν πολεμικὴν ἀποσκευὴν, καὶ μετὰ τὸ φοβερὸν τοῦτο ἐν τῇ τόλμῃ καὶ τῇ γενναιότητι αὐτοῦ ἀνδραγάθημα ἔφυγον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον, τῷ αὐτῷ ἔτει, ὁ Μωαβιᾶς παρεσκευάσε νέον στόλον καὶ ἐξέπεμψεν αὐτὸν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας, κατὰ τὴν ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Λυκίας γενομένην πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν στόλον ναυμαχίαν ὁ ἕτερος τῶν μνημονευθέντων δύο ἀδελφῶν νέον διέπραξε τόλμηρον ἀνδραγάθημα. Ὅτε ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ναυμαχίας εἶδε τὸν βασιλέα Κωνσταντὰ κινδυνεύοντα, ὁρμήσας εἰσεπήδησεν ἐκ τοῦ σκάφους αὐτοῦ εἰς τὸ σκάφος τὸ βασιλικόν, ἤρπασε τὸν βασιλέα καὶ ἤγαγεν αὐτὸν εἰς ἄλλο σκάφος ἀσφαλές, εἶτα δὲ ἐπέστρεψεν αὐθις εἰς τὴν βασιλικὴν ναῦν, ἵνα ὑπὲρ ταύτης ἀγωνισθῇ τὸν ἔσχατον ἀγῶνα καὶ ἔπεσε μαχόμενος. Καὶ οὕτω μὲν Ὀρθόδοξος τῆς Συρίας διὰ τῆς ἡρωϊκῆς αὐτόχρημα τόλμης καὶ ἀνδρείας αὐτοῦ ἔσωσε τὸν βασιλέα τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, μετὰ δέκα δὲ ἔτη ἕτερος ἐκ Συρίας Ἑλληνας ἦρως οὗτος τῆς διανοίας καὶ τοῦ πνεύματος, ἔσωσεν αὐτὴν τὴν

πρωτεύουσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ μετὰ ταύτην αὐτὸ τὸ κράτος ἦν δ' οὗτος ὁ ἀπὸ Συρίας Καλλίνικος.

Καλλίνικος. Ἐξ Ἡλιουπόλεως τῆς Συρίας κατήγετο ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὅστις ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν μικρὸν πρὸ τῆς ἐπὶ τοῦ Κωνσταντίνου Δ' τοῦ Πωγωνάτου ὑπὸ τοῦ Μωαβιᾶ (γενομένου ἤδη ἀπὸ τοῦ 661 χαλίφου) ἐπιχειρηθείσης νέας κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως στρατείας εὐρέθη ἐν αὐτῇ κατὰ τὴν ἑπταετῆ (672-679 μ. X.) ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν πολιορκίαν τῆς βασιλίδος ταύτης τῶν πόλεων καὶ διὰ τοῦ περιφήμου Ἑλληνικοῦ ἢ ὑγροῦ πυρός, ὅπερ ἀνεκάλυψε καὶ οὐτινος τὴν κατασκευὴν καὶ τὸ μυστικὸν διετήρησεν ἐπὶ αἰῶνας ὁ οἶκος αὐτοῦ ὡς προνόμιον, κατέστρεψε τὸν Ἀραβικὸν στόλον ἢ συνετέλεσε τελεσφόρως εἰς τὴν τούτου καταστροφὴν καὶ τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας καὶ τὴν σωτηρίαν τῆς βασιλευούσης πόλεως καὶ τοῦ κράτους, καὶ τὴν ἐπονείδιστον ἤτταν τῶν πολεμίων καὶ ὑποταγῆν αὐτῶν εἰς ταπεινωτικούς ὅρους εἰρήνης. Ἀλλὰ καθ' ὃν ἀκριβῶς χρόνον εἰς Ὀρθόδοξος ἐκ Συρίας τοιαύτας ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεῖχεν ὑπηρεσίας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος καὶ εἰς τὸν χριστιανικὸν Ἑλληνισμόν, ἐν αὐτῇ τῇ Συρίᾳ ὀλόκληρος λαὸς χριστιανικὸς ἐνοπλος καταλαβὼν ἅπασαν τὴν ὀρεινὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καθίστατο ἐπὶ τινὰ χρόνον ἕρκος μὲν ἄρρηκτον τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, φόβου δὲ καὶ τρόμου αἴτιον τοῖς μωαμεθανοῖς πολεμίοις. Ὁ λαὸς οὗτος εἶναι οἱ Μαρδαῖται.

Μαρδαῖται. Ὁ ἀρχαιότατος πάντων τῶν περὶ *Μαρδαϊτῶν* λόγον ποιουμένων χρονολογῶν ὁ Θεοφάνης λέγει περὶ αὐτῶν τὰ ἐξῆς (τόμ. 1. σ. 542): «Τούτῳ τῷ ἔτει (669 μ. X.) εἰσῆλθον Μαρδαῖται εἰς τὸν Λίβανον καὶ ἐκράτησαν ἀπὸ τοῦ Μαύρου ὄρους ἕως τῆς ἁγίας πόλεως καὶ ἐχειρώσαντο τὰς τοῦ Λιβάνου περιωπὰς· καὶ πολλοὶ δοῦλοι καὶ αὐτόχθονες πρὸς αὐτοὺς κατέφυγον, ὥστε δι' ἕλιγον χρόνον εἰς πολλὰς χιλιάδας γενέσθαι· καὶ τοῦτο μαθὼν Μαβίας καὶ σύμβουλοι αὐτοῦ ἐφοβήθησαν σφόδρα συλλογισάμενοι ὡς τὸ τῶν Ρωμαίων βασίλειον ὑπὸ θεοῦ φρουρεῖται. Καὶ ἀπο-

στέλλει πρέσβεις πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνον ζητῶν εἰρήνην». Τὰ αὐτὰ βραδύτερον ἀπὸ τοῦ Θεοφάνους ἀντιγράψας παρέδωκε περὶ τῶν Μαρδαϊτῶν ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανὸν Κεφ. ΚΔ'), προσθεὶς ἄλλας τινὰς περὶ τῶν Μαρδαϊτῶν εἰδήσεις, ὧν γενήσεται μνεία περαιτέρω. Ὁ Κωνσταντῖνος, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἐνταῦθα, εἶναι ὁ Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνᾶτος, ὁ βασιλεύσας ἀπὸ 668-685. Τὸ ἔτος, καθ' ὃ κατὰ τὸν Θεοφάνην κατέλαβον τὸν Λίβανον οἱ Μαρδαῖται, εἶναι τὸ 669 μ. Χ. ἤτοι τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου Δ', καθ' ὃ ἔτος δὲν εἶχεν ἀρχίσει κἂν ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πολιορκία, ἐνῶ ἐκ τῆς ὅλης ἀκολουθίας τῶν ιστορουμένων καταφαίνεται ὅτι ὁ τρόμος, ὃν ἐνέπνευσαν οἱ Μαρδαῖται εἰς τὸν Μαβίαν καὶ ἡ κατ' ἀκολουθίαν τούτου γενομένη ἀποστολὴ πρέσβεως εἰς τὸν αὐτοκράτορα, ἀνάγεται εἰς τὸν μετὰ τὸ 678 χρόνον, ὅπερ καὶ ἄλλως συμφωνεῖ πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου (ἐν τῷ ἄνω μνημονευθέντι χωρίῳ) λεγόμενον, ὅτι μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου (πρὸς τῆ τελευταίῃ) τοῦ Μαβία, θανόντος τῷ 681, κατέλαβον οἱ Μαρδαῖται τὸν Λίβανον. Ἡ φαινομένη ἀνακρίβεια αὕτη τῆς τοῦ Θεοφάνους παραδόσεως ὡς πρὸς τὴν χρονολογίαν προέρχεται ἐκ τούτου ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν Μαρδαϊτῶν κατάληψις τοῦ Λιβάνου δὲν ἦν ἔργον ἐνὸς ὠρισμένου ἔτους, ἀλλ' ἦν ἀποτέλεσμα τῆς ὅλης τῶν Μαρδαϊτῶν ἐν Συρίᾳ ἀπὸ τοῦ Μαύρου ὄρους μέχρι τῆς Ἀγίας πόλεως δράσεως, ὅπερ δὲν ἐγένετο ἐν ἐνὶ ἔτει, ἀλλ' ἐν ἔτεσι πολλοῖς. Ἀλλὰ τοῦ ζητήματος τούτου ἡ διασάφησις καὶ ἡ ὅλη ιστορικὴ σπουδαιότης τῶν Μαρδαϊτῶν ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον προκείμενον θέμα συνδέεται μετὰ τῆς διασαφήσεως αὐτῆς τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς γενέσεως καὶ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τῶν Μαρδαϊτῶν. Ὡς πρὸς τοῦτο αἱ ἀτελέσταται εἰδήσεις τῶν Βυζαντινῶν χρονολογιῶν οὐδὲν λέγουσιν, οἱ δὲ νεώτεροι ιστοριογράφοι ποικίλας ἐξήνεγκον εἰκασίας καὶ γνώμας, τινὰς τούτων παραλογωτάτας. Οἱ μὲν τούτων ἐρμηνεύοντες τὸ ὄνομα ἐκ τῆς Περσικῆς ἐνόμισαν ὅτι *Μαρδαῖται* ὑπὸ τῶν Περσῶν

ἐκλήθησαν οἱ κατὰ τὰς Περσικὰς εἰς τὴν Συρίαν ἐπιδρομὰς τοῦ Ἰ καὶ 7 αἰῶνος, ἰδίᾳ τὴν ἐπὶ τοῦ Χοσρῶου Β', εἰς τὰ δυσπρόσιτα τοῖς πολεμίοις ὄρεινὰ μέρη καταφυγόντες πολλοὶ χριστιανοὶ τῆς Συρίας. Οὗτοι ἐκλήθησαν ὑπὸ τῶν Περσῶν *λησοῖ*, ὡς ὄφθην τοῦτο ἐν τῇ Περσικῇ σημαίνοντος τοῦ ὀνόματος *μάρο*, ἐξ οὗ κατὰ τοὺς λέγοντας ταῦτα παρήχθη τὸ Μαρδαῖτης. Ἡ γνώμη αὕτη στηριζομένη πιθανῶς ἐπὶ τῆς πλημμελῶς εἰς τὸ ἐθνικὸν ὄνομα τῶν *Μάρδων*, ὄντων λαοῦ ληστρικοῦ (περὶ οὗ ἰδ. κατωτέρω), διδομένης σημασίας ληστῆς οὐδεμίαν ἀξίαν ἔχει πραγματικὴν¹⁾. Δὲν εἶνε ἀπίθανον ὅτι πρὶν ἢ οἱ μετὰ τὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν τῆς Συρίας γνωστοὶ γενομένοι Μαρδαῖται καταλάβωσι τὴν ὄρεινὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην, παρήχθησαν ἤδη κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Περσικῶν ἐπιδρομῶν ὅμοια πρὸς τοὺς Μαρδαῖτας ἔνοπλα στίφη ἐπὶ τῶν ὄρειν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης ἀνδρῶν ἀμυνομένων ἐντεῦθεν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος αὐτῶν ἐναντίον τῶν ἀσεβῶν ἐπιδρομῶν· ἀλλὰ τὸ ὄνομα *Μαρδαῖται* φαίνεται ἀνήκον πάντως εἰς τοὺς χρόνους τοὺς Ἀραβικοὺς. Ἡ γνώμη τῶν Ἀγγλων ιστορικῶν Γίββωνος καὶ Φίνλαῦ καὶ πρὸ αὐτῶν Καθολικῶν τινων ιστορικῶν ὅτι οἱ Μαρδαῖται ἦσαν οἱ αὐτοὶ πρὸς τοὺς *Μαρωνίτας*, περὶ ὧν πολλάκις ἐγένετο λόγος ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἢ καὶ ἄλλως καταπολεμηθεῖσα ὑπὸ τῶν Γερμανῶν ιστορικῶν Χάμμερ καὶ Πίχλερ, οἰκοθεν νοεῖται ὅτι εἶναι πάντη πάντως ἀστῆρικτος, ἀφοῦ οἱ Μαρδαῖται ἦσαν Ὀρθόδοξοι, ἠθικῶς στενωτάτα συνδεδεμένοι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ ἀπὸ τῶν διαταγῶν ταύτης ἐξαρτώμενοι, ἐνῶ οἱ Μαρωνῖται (οἱ μονοφυσῖται ἢ μονοθεληταί), ὡς πάντες οἱ ἐν Συρίᾳ αἰρετικοὶ οἰκειότερον πρὸς τοὺς ξένους κατακτητὰς διακείμενοι, τοὺς τε Πέρσας καὶ τοὺς

¹⁾ *Μέρο* (Merd) ἐν τῇ Περσικῇ (ὡς τὸ *mar* ἐν τῇ Ἀρμενικῇ) σημαίνει *ἄνθρωπος*, *ἀνὴρ*, ἐνταῦθα δὲ ἡ Περσικὴ λέξις σημαίνει καὶ *ἀνδρείος*, *γενναῖος*. Ὑπάρχει δὲ καὶ λέξις Ἀρμενικῆ *mar(d)ig* = μάχη, *mar(d)ig* = μαχητής, πολεμιστής. Πιθανῶς δὲ τὸ τῶν *Μάρδων* ὄνομα, λαοῦ πολεμικοῦ καὶ ληστρικοῦ, οἰκοῦντος ἐν τῇ ἀρχαιοτάτῃ περὶ τὰς νοτίας ἀκτὰς τῆς Κασπίας, ἔχει συνάφειαν πρὸς τὴν εἰρημένην λέξιν.

Ἄραβας, ἐμίσουν τοὺς Μαρδαίτας καλοῦντες αὐτοὺς ληστὰς (ἰδ. περαιτέρω). Ἄλλως τε οὐδεμία σχέσις καὶ συνάφεια δύναται νὰ ὑπάρχη μεταξύ τῶν ὀνομάτων Μαρωνίται καὶ Μαρδαίται· ὡς δὲ ἐρρήθη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἡ τῶν Μαρωνιτῶν ἐν Λιβάνῳ κοινότης ἐδημιουργήθη ὑπὸ αἰρετικῶν καταδιωκομένων ἐν Συρίᾳ καὶ προσφευγόντων εἰς τὸν Λίβανον. Μόνον δ' ἐν Λιβάνῳ ὄκουν οἱ Μαρωνίται, ἐνῶ ἡ ὑπὸ τῶν Μαρδαϊτῶν κατάληψις τῶν περιοχῶν τοῦ Λιβάνου ἦν ἀπλοῦν πολεμικὸν ἢ στρατηγικὸν γεγονός, καθ' ὃν χρόνον οὗτοι ἀπὸ τῶν βορειοτάτων ὀρέων τῆς Συρίας μέχρι τῆς Ἁγίας πόλεως ἐδέσποζον πάσης τῆς ὀρεινῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης.

Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον περιττὴ καθίσταται καὶ ἡ ἐξέτασις τῆς ὑπὸ τοῦ Χάμμερ ἐξενεχθείσης καὶ ἄλλως ἀπιθάνου γνώμης, ὅτι οἱ νῦν Δροῦσοι τοῦ Λιβάνου εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν Μαρδαϊτῶν, ἀφοῦ οἱ Μαρδαίται δὲν ἦσαν μόνον ἐν Λιβάνῳ, ἀλλ' ἐν ἅπασῃ τῇ ὀρεινῇ Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ἡ δὲ ὑπ' αὐτῶν κατάληψις τῶν περιοχῶν τοῦ Λιβάνου ἀποτελεῖ ἀπλῶς ἔργον πολεμικὸν ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ἀσύστατος δὲ καὶ ἀστήρικτος παντάπασι καὶ ἡ γνώμη, ἣν ἀκολουθῶν ἄλλους τινὰς εὐρωπαίους ἀνέγραψε καὶ ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος, περὶ τῆς ἐκ τῶν Μάρδων τῶν οἰκούντων τὰς περὶ τὴν Κασπίαν χώρας καταγωγῆς τῶν Μαρδαϊτῶν. Ἀπορον δὲ φαίνεται ἡμῖν πῶς οἱ τὴν γνώμην ταύτην πρεσβεύοντες φαντάζονται τοὺς ἀπὸ τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Πλουτάρχου καὶ τοῦ Ἀρριανοῦ γνωστοὺς Μάρδους τῶν Περσικῶν χωρῶν μεθισταμένους αἰφνης κατὰ τοὺς χρόνους Κωνσταντίνου Δ', καθ' ὃν χρόνον οἱ μωαμεθανοὶ Ἀραβες ἤρχον τῆς Περσίας, εἰς Χριστιανούς, καὶ εἰς ἐν νεῦμα τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέως ἀθρόους προστρέχοντας διὰ χωρῶν μωαμεθανικῶν εἰς τὴν ὀρεινὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καὶ ἀγωνιζομένους ἐνταῦθα μετὰ τοσοῦτου ζήλου ὑπὲρ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ εἰς ἐν πάλιν νεῦμα τῆς βασιλείας ταύτης ἐκκενοῦντας πάσας τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας θέσεις! Ἄλλ' ἀφέντες κατὰ

μέρος τὰς τοιαύτας πλημμελεῖς γνώμας ἰδωμεν τίνες ἀληθῶς ἦσαν οἱ Μαρδαίται¹⁾.

Τὸ ὄνομα *Μαρδαίτης* εἶναι Ἀραβικὸν καὶ ἐρμηνεύεται ἀποστάτης, ἀντάρτης (ἐκ τοῦ Ἀραβ. β. rada=ἀνθίστασθαι, mardad = ἀνθιστάμενος, ἀντάρτης)· καὶ ἐκλήθησαν οὕτως οἱ Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι οἱ καταλαβόντες τὸν Λίβανον ἐπὶ Κωνσταντίνου Δ' καὶ ἄπασαν τὴν ὀρεινὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην. Τοῦτο μαρτυροῦσι ῥητῶς αὐτοὶ οἱ Σύροι (Ἰακωβίται) χρονογράφοι. «Mardaitarum, hoc est *Rebellium* nomen eisdem creaverunt», λέγει Edenensis παρὰ Assemani Bibliotheca Orientale I, 402. Οὕτω καλοῦνται καὶ παρὰ τῷ Σύρῳ χρονογράφῳ Μιχὲλ ληστὰι καὶ ἀντάρται (ἐν τῇ Γαλλ. μεταφ. τῇ ὑπὸ τοῦ Langlois σ. 242 «*De brigands allèrent occuper le Mont Liban et prirent le nom de Rebelles*») καὶ Ἕλληνες ρονεῖς ἀντάρται παρὰ τῷ Ἀβουλφερράδῳ (ἰδ. καὶ Λατ. μεταφρ. τῶν Χρον. τοῦ Σύρου Ἀβουλφερράδου σ. 112 «*Misit Constantinus sicarios Romanos, Rebelles (Mardaitas) vel satellites qui a Syris Audaces vocantur*»). Παρὰ τοῦ Βαρεθραίου δὲ μακθάνομεν ὅτι οἱ Σύροι Χριστιανοὶ ἐκάλλουν τοὺς Μαρδαίτας τούτους οὐ μόνον ληστὰς καὶ ἀντάρτας, ἀλλὰ γενικώτερον «θρασεῖς», «τόλμηρούς», ὅπερ μαρτυρεῖ τρανότατα ὅτι οἱ Μαρδαίται ἦσαν Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι μισοῦμενοι καὶ λοιδορούμενοι ὑπὸ τῶν Σύρων, ἀλλ' ὅτι καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων ἐθαυμάζοντο ἐπὶ τῇ τόλμῃ αὐτῶν. Μαρτυρου-

¹⁾ Πλημμελεῖ καὶ ἀνάξια λόγου εἶναι ὅσα ὑπὸ τοῦ Γοάρου σημειοῦνται περὶ τοῦ γένους τῶν Μαρδαϊτῶν ὡς ἐξ Ἀράβων καταγομένων κατὰ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τινος Λιβανίτου (ἰδ. Κωνσταντ. Πορφυρ. πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν ἐν τῷ εἰρημένῳ χωρίῳ ἐν τῇ ἐκδ. Migne τόμ. 113 σ. 201 σημ. 95 «*De his voce et scriptis desideratus Ecchellens*»: pag. 156 «*Cognatio Maraditarum appellatione dignoscitur, ita dicta a Mahrado F. Cahlavi, quae regionem Syriae conterminam large lateque habitat et ad quam referenda quoque sunt innumera prope modum hujus nominis familiae, qual plures Arabiae felicis occupant urbes et agros. Hi prae omnibus Arabibus genus armorum splendore ac virtute praeclarum rediderunt: sed multo magis christiana religione, cujus propugnatores acerrimi fuere. Ipse Ecchellensis Libanita Mardaitam se jactabat, et nomine ac christiani gloriabatur*».

μένης οὕτω λαμπρῶς τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Μαρδαϊτῶν, φέρε ἴδωμεν τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν αὐτῶν.

Σπουδαιότητα καὶ χαρακτηριστικωτάτη μαρτυρία περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν Μαρδαϊτῶν τούτων εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ πατριάρχου Νικηφόρου (ἐκδ. Bonn. σ. 41) διδόμενον εἰς αὐτοὺς ὄνομα «ὀπλίται», «μεθίστησιν (ὁ Ἰουστινιανὸς Β΄) τοὺς ἐν τῷ ἔρει τοῦ Λιβάνου λοχῶντας ἐκ παλαιοῦ χρόνου ὀπλίτας». Ὀπλίται λοιπὸν ἦσαν καὶ ἐκαλοῦντο ἐν ἀρχῇ οἱ Ἕλληνες πολεμιστὰι τῶν ὀρέων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, τὸ ὄνομα δ' ἀκριβῶς τοῦτο ὁ Σύρος χρονογράφος ὕβριστικῶς μετεποίησεν εἰς δολοφόνος καὶ δορυφόρος. Ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας ὁ ἱκανὰ γράψας περὶ τῶν Μαρδαϊτῶν ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς Μεσαιωνικῆς Βιβλιοθήκης (σ. Προλ. με' κέξ.), ἐξ ὧν παραλαμβάνομεν τινα καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα, καὶ ὅστις, ἀφιμένων κατὰ μέρος παραδοξολογιῶν τινων, ἐν πολλοῖς ἐπιτυχῶς ἠρεύνησε τὰ κατὰ τὴν ἀρχὴν καὶ γένεσιν τῶν Μαρδαϊτῶν, φρονεῖ ὅτι οἱ Μαρδαῖται ἦλθον εἰς τὸν Λίβανον ἀπὸ τοῦ Ταύρου, ἔνθα ἐστάθμευον τὰ ἀπὸ Ἰσαύρων, Πισιδῶν καὶ τῶν μισθοφόρων Γερμανῶν (Γότθων, βραδύτερον δὲ Βαράγγων) συγκείμενα τάγματα καὶ ὅτι εἰς τοὺς ὀπλίτας ἢ ἀρματωλοὺς τούτους τοῦ Ταύρου, «Ἑλληνοπλάστου» (ὡς καλεῖ αὐτὸν ὁ Σάθας), καὶ ὅτινες εἶναι οἱ πρῶτοι ἀρματωλοὶ τῶν Ἑλληνικῶν δημοτικῶν ἄσμάτων, ἀναφέρονται τὰ δημοτικὰ ἄσματα τοῦ Πόντου, ἐν οἷς οἱ ὀπλίται οὗτοι καλοῦνται «δράκοι καὶ δρακοντόπουλα, Ῥωμαίικα παλληκάρια», λαλοῦντες «Ἑλληνικὸν λαλίαν», «οἱ νέοι Ἑλλενοι, Ῥωμαίικα παλληκάρια», οἱ «λεβέντες οἱ καταβάντες τὸν Ταῦρον καὶ τὸν Κάσκαμον» καὶ με' «Ἑλληνικὸν κοντάριον σκοτώσαντες τὸν Ἐμίρην καὶ πιάσαντες τὸν Ἀλῆν». Ἐκ τῶν Ἑλλήνων δὲ τούτων δράκων παλληκαρίων, κατὰ Σάθαν, πολλὰ κλεισουργικὰ φρούρια τοῦ Ταύρου ὀνομάσθησαν Ἑλληνικὰ κάστρα. Προστίθησι δὲ ὁ Σάθας εἰς ταῦτα, (χωρὶς νὰ παραθέσῃ μαρτυρίαν ἢ τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀρύεται ταῦτα), ὅτι ἐπειδὴ τὸ ὄνομα Ἑλλήν κακῶς ἤχει εἰς τὰ χριστιανικὰ ὄτα, οἱ δράκοι Ἑλλήνες τοῦ Ταύρου ὀνομάζονται ἐνίοτε

καὶ Μακεδόνες, ὅπερ ὄνομα διδόμενον εἰς αὐτοὺς δὲν εἶναι πλέον δηλωτικὸν καταγωγῆς, ἀλλὰ γενναϊότητος.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν οἱ Μαρδαῖται εἶναι ἀπλοὶ ὀπλίται ἢ, ὡς ἐκλήθησαν βραδύτερον, ἀρματωλοὶ οἱ σταθμεύοντες ἐν κλεισουργίαις καὶ ἀποτελοῦντες τὸν ἄτακτον οὕτως εἰπεῖν στρατὸν τῶν ὀρέων καὶ κλεισουργιῶν, κληθέντες ὑπὸ τῶν Ἀράβων Ἀνιάται, ὡς ἀντιτασσόμενοι εἰς τὴν ἀρχὴν αὐτῶν καὶ ἀποτελοῦντες ἐν τοῖς ὄρεσι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης «γάλλεον τεῖχος» τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, ὡς ἐκάλεσαν αὐτὸ οἱ Χρονογράφοι ἐναντίον τῶν πολεμιῶν τοῦ κράτους, τῶν Ἀράβων. Ἐπικρατήσαντος δὲ τοῦ ὀνόματος τούτου καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Ἑλληνικῷ κράτει βλέπομεν Μαρδαίτας ἤτοι ἀτάκτους ὀρεινοὺς στρατιώτας καὶ ἐν Παμφυλίᾳ ἐν τῷ Παμφυλιακῷ ὀρηκῷ Ταύρῳ, καὶ περὶ τούτων μόνον τῶν Μαρδαϊτῶν βραδύτερον γίνεται λόγος¹⁾. Οἱ δ' ἄλλοι Μαρδαῖται γίνονται γνωστοί, οὐχὶ ἐν τῇ χρονογραφίᾳ τῆς Βυζαντινῆς, ἀλλ' ἐν τῷ ἔπει, καὶ ὅτ' ἐν τῷ μόνῳ ὀπωποῦν μεγάλῳ ἔπει τῷ ἀφηγουμένῳ τὰς πράξεις τοῦ ἥρωος Διγενεοῦ Βασιλείου Ἀκρίτα, καὶ ἐν ἐπυλλίοις ἀφηγουμένοις τὰ κατορθώματα τῶν ἡρώων Ἀνδρονίκου, Κωνσταντίνου, Πορφυρίου, Ἀργυρίου καὶ ἄλλων τινῶν ἦττον σπουδαίων. Τὸ ὄνομα ὅφ' ὃ γίνονται γνωστοὶ οἱ ἄλλως καλούμενοι «ὀπλίται» ἢ «μαρδαῖται», εἶναι τὸ «ἀπελάτης», «ἀπελάται». Ἡ προφανῆς κυριολεκτικὴ σημασία καὶ τοῦ ὀνόματος τούτου εἶναι ἢ τοῦ «ἀπελάτων, ἀπάγων, ἀρπάζων ἢ κλέπτων» (Ἰδ. τὴν λ. ἐν Θησαυρ. Ἑρρ. Στεφάνου: «Ἀπελάτης λέγεται ὅστις θρέμματα ἀπὸ βοσκῆς ἢ βουκολίων ὑποσύρει ἢ ἀπ' ἀγγελῶν ἵππους. Ὁ γὰρ βοῦν ἢ ἵππον πλανώμενον εὐρῶν οὐκ ἔστιν ἀπελάτης». Ἰδ. καὶ Δουκάγγ. Glossarium ad Scri-

¹⁾ Ἰδ. Κωνσταντ. Πορφυρογεν. πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν σ. 381 ἐκδ. Migne (πατρ. Migne τ. 113). «Ὁ Νικήτας οὖν οὗτος ἠτήσατο ὅτι τὸν υἱὸν μου αἰτοῦμαι ἵνα ποιῆσῃ ἡ βασιλεία σου Κατεπάνω τῶν Μαρδαϊτῶν Ἀτταλείας, οὗτινος ὁ βασιλεὺς τῆς αἰτήσῃ πεισθεῖς, ἐπὶ προελεύσεως εἰσαγαγῶν ἐπὶ τοῦ Χρυσοστρικλίνου τὸν υἱὸν τοῦ πρωτοσπαθαρίου Νικήτα, τὸν Σπαθαροκανδιδάτον Ἀβέρκιον, προεβάλετο αὐτὸν Κατεπάνω τῶν Μαρδαϊτῶν Ἀτταλείας».

ptores mediae et infimae Graecitatis λ. βερεδάριοι «βερεδα-
 ρίους, ιπποκόμους, καθαλλαρέους, ἀπελάτας»). Ἐντεῦθεν τὸ
 ὄνομα ἦν μέχρι τινὸς συνώνυμον τῷ ληστής ('Ερρ. Στ. Θησ. ἐν
 τῇ αὐτῇ λ. ἀπελάτης «λωποδύτης, ἄρπαξ, ληστής, ἀπελάτης»)
 Ἄλλ' ἡ κυρία ἐν τῇ ἱστορίᾳ σημασία τοῦ ὀνόματος ἦν «τοῦ
 ἄτακτοι στρατιῶται τῶν ὀρέων», καὶ ἀπελάται ἐκαλοῦντο (καὶ
 καλοῦνται ἐν ἔπει Ἀκρίται) οἱ ὑπὸ τοὺς ἀκρίτας (ἤτοι ἀρχηγούς
 τῶν ὄροφυλάκων) τεταγμένοι μαχηταί, οὗς εὐρίσκομεν κατὰ τὸν
 10 αἰῶνα ἐν Παμφυλίᾳ καλουμένους Μαρδαίτας, ὧν τοὺς ἀρχη-
 γοὺς μόνον διώριζεν ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεὺς¹⁾. Οἱ ἀπε-
 λάται εἶχον ὡς ὄπλον ῥάβδον, σπαθίον, κοντάριον, ἀλλ' ὡς ἰδιαί-
 τερον ὄπλον τὸ ῥόπαλον καλούμενον ἀπὸ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν
 ἀπελαίκιον ἢ πελατίκιον ἢ πιλατίκιον ('Ἰδ. Δουκάγγ. ἐν εἰρ. τ.
 ἐν λ. πελατίκιον, ἀπελατίκιον καὶ πιλατίκιον· «Ῥωμαῖοι ('Ελλη-
 νες) μετὰ χειρᾶς ἐκ σιδήρου ἀπελατίκια χειρισάμενοι»). Ἐπὶ τοῦ
 ἀπελατικίου δὲ τούτου ἔφερον κατὰ Σάθαν (ἐν εἰρ. τ. σ. μς' σημ.
 1) τὴν εἰκόνα τοῦ προστάτου αὐτῶν Μάμαντος, τοῦ ἀπὸ Καππα-
 δοκίας καταγομένου ἁγίου ἐκείνου, ὃν ὁ Σάθας (αὐτόθι) καλεῖ
 Ἡρακλέα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὅστις ἐν Καππαδοκίᾳ, ὡς ἐγὼ
 γινώσκω, εἰκονίζεται καθήμενος ἐπὶ λέοντος, ἐπὶ δὲ τοῦ κοντα-
 ρίου αὐτῶν τὴν εἰκόνα τοῦ ὡσαύτως ἀπὸ Καππαδοκίας καταγο-
 μένου ἁγίου Γεωργίου, εἰς ὃν πολλαὶ ἀπεδόθησαν ὑπὸ τῆς δημώ-
 δους παραδόσεως ιδιότητες τοῦ Περσέως. Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐν-
 νοεῖται κάλλιστα ὅτι ἀπελάται καὶ μαρδαῖται εἰσὶν οἱ αὐτοί, καὶ
 ὅτι τὸ μαρδαίτης εἶναι τὸ ὑπὸ τῶν Ἀράβων εἰς τοὺς ἐν Συρίᾳ
 ἀπελάτας δοθὲν ὄνομα, ὅπερ, ὡς τοσαῦτα ἄλλα Ἀραβικὰ ὀνό-
 ματα, ἐπεκράτησεν ἐν μέρει καὶ ἐν Βυζαντίῳ, ὃ δὲ Κωνσταντῖνος
 ὁ Πορφυρογέννητος ὁ ἰδιαζόντως ποιούμενος χρῆσιν τοιούτων ὀνο-
 μάτων καλεῖ τοὺς ἀπελάτας τῆς Ἀτταλείας Μαρδαίτας. Ἄλλ'
 ἐνταῦθα δὲν εἶναι ὁ σκοπὸς ἡμῶν νὰ πραγματευθῶμεν περὶ ἀπε-

¹⁾ Καὶ ὁ ἀρχῆθεν παλαιὸς ἔχων τύπος, καθὼς ἐν ἀρχαῖς εἴρηται ὑπὸ τοῦ βασιλέως
 προβάλλεσθαι τὸν Κατεπάνω Μαρδαίτων.

λατῶν, περὶ ὧν τοσαῦτα ἐγράφησαν ὑπ' ἄλλων τε ἱστορίων καὶ
 ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ περὶ τῶν ἐν Συρίᾳ ἀπελατῶν ἢ Μαρδαίτων, ὡς
 ἀποτελούντων δεσμὸν ἐθνικόν, πολιτικόν καὶ ἠθικόν μεταξὺ τῶν
 ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ Ὀρθοδόξων Ἑλλήνων καὶ τῆς ἐν Κωνσταντι-
 νουπόλει βασιλείας.

*Οἱ Μαρδαῖται ἢ Ἀπελάται τῆς Συρίας καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει
 βασιλεία.*

Οἱ Μαρδαῖται, περὶ ὧν τοσοῦτος ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος,
 ἦσαν ἀπλούστατα Ἑλληγες ἀπελάται τῶν ὀρέων τῆς Συρίας,
 κατέχοντες τὴν ἀπὸ Ταύρου μέχρι τοῦ παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν
 ὑψουμένου Μέλανος ἢ Μαύρου ὄρους. Καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Κων-
 σταντῖνος Δ' καὶ ὁ Χαλπίης Μωαβίας ἐπολέμουν πρὸς ἀλλήλους,
 οἱ Μαρδαῖται οὗτοι, ὑπερμαχοῦντες τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, νεύ-
 ματι τοῦ βασιλέως Κωνσταντῖνου ἀπὸ τοῦ Μαύρου ὄρους προ-
 χωρήσαντες κατέλαβον τὰς ὑπωρείας τοῦ Λιδάνου καὶ ἐκείθεν
 ἐξέτειναν τὴν δύναμιν καὶ τὸ κράτος αὐτῶν μέχρι τῆς Ἀγίας
 πόλεως. Ὁ τρόμος, ὃν οὗτοι ἐνεποίησαν τοῖς Ἀραβῖν, ἦν τοσοῦ-
 τον μέγας διὰ τὸ ἀπροσδόκητον, ὥστε τὴν τοιαύτην φοβερὰν ἐμ-
 φάνισιν τῶν Μαρδαίτων ἀπέδωσαν εἰς δάκτυλον θεῖον, συλλογιζό-
 μενοι ὅτι θεὸς ἦν ὁ προστατεύων τοὺς Ῥωμαίους· καὶ τότε ὁ Χα-
 λπίης πέμψας πρέσβεις ἠτήσατο εἰρήνην παρὰ τοῦ βασιλέως, ἣν
 οὗτος παρεχώρησεν ἐπὶ ὅροις λίαν ταπεινωτικοῖς εἰς τοὺς Ἀρα-
 βας, ὑποχρεωθέντας νὰ τελῶσι τῇ βασιλείᾳ τῶν Ῥωμαίων κατ'
 ἔτος τρεῖς χιλιάδας χρυσοῦ καὶ ἄνδρας αἰχμαλώτους ὀκτὼ χι-
 λιάδας καὶ ἵππους εὐγενεῖς. Ἄλλ' ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ τῆς
 εἰρημένης ἱστορίας τῆς συνθήκης ὑπάρχει τι χάσμα, ὅπερ ἐμβάλ-
 λει εἰς ἀπορίαν πάντα, ὅστις μετ' ἐπιστασίας μελετᾷ τὴν ἱστορίαν.
 Ἡ εἰρήνη αὕτη ἦν ἀποτέλεσμα πολέμου ἐπιθετικοῦ τῶν Ἀράβων
 κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους σκοποῦντων διὰ τῆς ἀλώσεως τῆς
 βασιλευούσης πόλεως νὰ καταλύσωσιν αὐτὸ τὸ κράτος τῶν Ῥω-

μαίων. Ἡ ἐπιθεσις ἀπέτυχεν, οἱ Ἀραβες ἀπεκρούσθησαν, ἀλλ' οἱ Ἕλληγες δὲν ἔλαβον θέσιν ἐπιθετικὴν καὶ οὐδεὶς στρατὸς Ἑλληνικὸς εἰσέβαλεν εἰς τὰς ὑπὸ τῶν Ἀράβων κατεχομένης ἐν Ἀσίᾳ Ἑλληνικὰς χώρας, οὐδεὶς στόλος ἐξέπλευσεν ἐκ τῶν λιμένων τοῦ κράτους, ἵνα ἐπιτεθῆ ἑναντίον τῶν παραλίων τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους πόλεων· αἱ ἑλληνικαὶ μάλιστα ἐπαρχίαι τῆς Μ. Ἀσίας φαίνονται ἐκτεθειμέναι ἔτι εἰς νέας ἐπιδρομάς· καὶ ὅμως συνομολογεῖται εἰρήνη καταπλήξασα τὸν Χαγάνον τῶν Αὐάρων καὶ πάντας τοὺς ῥήγας τῆς Εὐρώπης διὰ τὸ μέγεθος τῆς διὰ τῆς συνθήκης ὁμολογουμένης νίκης καὶ δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους, καταστήσαντος τὸ κράτος τῶν Χαλιφῶν ὑποτελὲς ἑαυτῷ. Τὸ αἰνίγμα τοῦτο, τὴν ἀπορίαν ταύτην λύει σαφέστατα τὸ ὑπὸ τῶν χρονογράφων λεγόμενον, ὅπερ δὲν μνημονεύεται ἐν ταῖς νεωτέραις ἱστορικαῖς συγγραφαῖς, ὅτι ἡ εἰρήνη ὑπῆρξεν ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἐνεργείας τῶν Ἑλλήνων Μαρδαϊτῶν τῶν ἐκτεινόντων τὴν δύναμιν αὐτῶν ἀπὸ Ἀντιοχείας μέχρι Ἱεροσολύμων. Τίνες δὲ ἦσαν οἱ Μαρδαῖται οὗτοι; Ἀτακτος στρατὸς Ἑλληνικὸς ἀπὸ τῶν ὀρεισίων Ἑλλήνων τοῦ μεταξὺ Συρίας καὶ Μ. Ἀσίας Ταύρου καὶ τοῦ παρά τὴν Ἀντιόχειαν Μαύρου ὄρους, εἰς ὃν προχωροῦντα πρὸς τὸν Λίβανον καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ μέγα πλῆθος προσητέθη Χριστιανῶν τῆς Συρίας Ὀρθοδόξων. Καὶ οὕτως ἀπετελέσθη δύναμις Ἑλληνικὴ, ἐν τοῖς σπλάγχθοις τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους, κράτος Ἑλληνικὸν ἐν κράτει Μωαμεθανικῷ ἐπιβαλὸν εἰς τὸν Χαλίφην τὴν εἰς τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὑποτελείαν. Καὶ οἱ Ἕλληγες οὗτοι τῆς Συρίας οἱ ἀπὸ Μόβου Ἐστίας τῆς Κιλικίας μέχρι τῆς Ἁγίας πόλεως ἀοίκητον τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην καταστήσαντες, οἱ «χάλκεον τεῖχος» τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἀποτελοῦντες, οἱ ἀπὸ τοῦ νεύματος τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων ἐξαρτώμενοι, ἐκαλοῦντο ὑπὸ μὲν τῶν Ἀράβων ἀποστάται, διότι οἱ πλείστοι τούτων ἦσαν ἐπαναστάται ἐκ Συρίας καταγόμενοι, ὑπὸ δὲ τῶν Ἀραμαίων Σύρων λησταὶ καὶ θρασεῖς. Ὑπάρχει τρανοτέρα ἀπό-

δείξις τῆς ἀλληλογενείας τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης πρὸς τοὺς Ἀραμαίους Σύρους; Ποῖος ἦν ὁ ἀριθμὸς τοῦ στρατοῦ τούτου τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστὸν. Ἀλλὰ τὸ ἀκόλουθον γεγονός διαφωτίζει ἀρκούντως καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο.

Ἡ συνθήκη εἰρήνης, εἰς ἣν ὑπέκυψεν ὁ Χαλίφης, ἦν ἄμεσον ἀποτέλεσμα τοῦ φοβεροῦ κινήματος τῶν Ἑλλήνων Μαρδαϊτῶν ἐν τῇ ὀρεινῇ Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ· τοσοῦτος δ' ἦν ὁ τρόμος καὶ ἡ στενοχωρία τοῦ Χαλίφου, ὥστε ἐν τῇ συνθήκῃ οὐδὰ μῶς ἐτόλμησε νὰ ζητήσῃ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Μαρδαϊτῶν, ἀλλ', ὡς φαίνεται, μόνον τὴν παῦσιν τῶν ἐχθρικών αὐτῶν ἐνεργειῶν. Οἱ Μαρδαῖται καὶ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἔμειναν ἐν ταῖς θέσεσιν αὐτῶν. Τοῦτο μαρτυρεῖ μὲν τὴν δύναμιν αὐτῶν, ἀλλὰ μαρτυρεῖ ἅμα ὅτι οὗτοι συνέκειντο τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑλλήνων αὐτοχθόνων τῆς Συρίας, διότι ἄλλως θὰ ἦτο ἀκατανόητος ἡ μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης διαμονὴ αὐτῶν ἐν τῇ ἰδιότητι πολεμιστῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Οἱ Μαρδαῖται λοιπὸν ἦσαν Ἕλληγες ἀντάρται τῆς Συρίας ἠθικῶς μόνον ἐξαρτώμενοι ἀπὸ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας. Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι ὁ Χαλίφης βαρέως ἔφερε τὴν ἐντὸς τοῦ κράτους διατήρησιν ἀνταρτῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὑπερέβαινε τὰς 12 χιλιάδας. Διὰ τοῦτο ἐζήτηε ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς τῶν Μαρδαϊτῶν παρουσίας, οἵτινες δὲν ἔπαυον ἐπιτιθέμενοι ἐναντίον τῶν μερῶν τοῦ Λιβάνου (Θεοφ. Τ. Α' σ. 543 «τῶν δὲ Μαρδαϊτῶν ἐπιτιθεμένων τοῖς μέρεσι τοῦ Λιβάνου καὶ λοιμοῦ ἐπικρατοῦντος αἰτεῖται τὴν εἰρήνην»). Καὶ ὁ μὲν Μωαβίας καὶ οἱ ἄμεσοι διάδοχοι αὐτοῦ Ἰεζίτ, Μωαβίας Β' καὶ Μερβάν Α' περισπώμενοι καὶ ὑπὸ ἐμφυλίων παραγῶν οὐδὲν ὡς πρὸς τοῦτο ἐνήργησαν. Ἄλλ' ὁ ἀπὸ τοῦ 685 τὴν ἀρχὴν καταλαβὼν Χαλίφης Ἀβδαλμαλίχ, ἀφοῦ ἀποκατέστησεν ὁπωσοῦν τὴν ἐσωτερικὴν εἰρήνην, εἰργάσθη ἐκθύμως πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν Μαρδαϊτῶν ἀπὸ τοῦ κράτους αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο προέτεινε τῷ τότε βασιλεύοντι ἐν Κωνσταντινουπόλει

Ἰουστινιανῷ Β' νέαν συνθήκην, δι' ἧς ὁ ἀνωτέρω μνημονευθεὶς φόρος τοῦ Χαλῖφου πρὸς τὸν βασιλέα ἀπὸ τριῶν χιλιάδων νομισματος χρυσοῦ τελοῦμένων κατ' ἐνιαυτὸν (καὶ ἀποδόσεως 8 χιλ. αἰχμαλώτων κατ' ἔτος) ἀνῆλθεν εἰς χίλια νομίσματα καθ' ἐκάστην ἡμέραν τελούμενα καὶ ἵππον καὶ δούλον (ἓνα καθ' ἐκάστην). Ἄλλ' ὁ Χαλῖφης προέβη καὶ εἰς ἄλλας σπουδαιότητας παραχωρήσεις συναινέσας ἵνα καὶ ὁ φόρος τῆς Κύπρου καὶ Ἀρμενίας καὶ Ἰθρηρίας (Γεωργίας) διανεμηταὶ ἐξ ἴσου μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν¹⁾. Ἀπέναντι δὲ τῶν μεγάλων τούτων παραχωρήσεων ὁ αὐτοκράτωρ ἐνήργησε νὰ καταλυθῇ ὁ στρατὸς τῶν Μαρδαϊτῶν καὶ 12 χιλιάδες τούτων κατέλιπον τὰ ὄρη τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ ἀπῆλθον εἰς τὰς χώρας τῆς Ἑλληνικῆς βασιλείας. Τὴν πρᾶξιν ταύτην τοῦ Ἰουστινιανοῦ χαρακτηρίζει ὁ χρονογράφος Θεοφάνης ὡς ἀκρωτηρίασιν τῆς δυναστείας τῶν Ρωμαίων («τὴν Ρωμαϊκὴν δυναστείαν ἀκρωτηρίασας») (Ἰουστινιανὸς Β'). «Πᾶσαι γὰρ νῦν οἰκούμεναι παρὰ τῶν Ἀράβων εἰς τὰ ἄκρα πόλεις ἀνίσχυροι καὶ ἀοίκητοι ἐτύγχανον διὰ τὴν ἔφοδον τῶν Μαρδαϊτῶν, ὧν περισταλέντων πάνδεινα κακὰ πέπονθεν ἡ Ρωμανία ὑπὸ τῶν Ἀράβων μέχρι νῦν». Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι οὐχὶ πάντες οἱ Μαρδαῖται κατέλιπον τὰς ὑπ' αὐτῶν κατεχομένας ἐν Συρίᾳ χώρας. Διότι αὐτὸς ὁ Θεοφάνης λέγει ὅτι, ὅτε ὁ Ἰουστινιανὸς Β' τέσσαρα ἔτη μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης ἐξ ἀνοίας διέλυσε τὴν εἰρήνην, ὁ Χαλῖφης ἀποκριθεὶς σατανικῶς παρεκάλει μὴ λυθῆναι τὴν εἰρήνην». Καὶ ὁ μὲν Ἰουστινιανὸς Β' τὴν παράκλησιν ταύτην ἐξελάμβανεν ὡς ἀπὸ φόβου

¹⁾ Θεοφ. τόμ. Α' σ. 543-4 «Τῶν δὲ Μαρδαϊτῶν ἐπιτιθεμένων τοῖς μέρεσι τοῦ Λιβάνου καὶ λοιμοῦ ἐπικρατοῦντος ὁ αὐτὸς Ἀβιμέλεχ τὴν ἐπὶ Μκυίου εἰρήνην αἰτεῖται ἀποστείλας πρέσβεις πρὸς τὸν βασιλέα, τὰς αὐτὰς τρεῖς χιλιάδας τῶν χρυσοῦν νομισμάτων συνθέμενος τελείν καὶ τοὺς τρεῖς δούλους καὶ ὁμοίους εὐγενεῖς ἵππους τρεῖς». Τοῦτο ἐγένετο τῷ 685 μ. Χ. (677 κατὰ τὴν πλημμελεῖ χρονολογίαν τοῦ Θεοφάνους). Τῷ δὲ ἐπομένῳ ἔτει κατὰ Θεοφάνην (αὐτόθι): «Ἀβιμέλεχ ἀποστέλλει πρὸς Ἰουστινιανὸν βεβαίως τὴν εἰρήνην καὶ ἐστοιχίθη ἡ εἰρήνη οὕτως: ἵνα ὁ βασιλεὺς παύσῃ τὸ τῶν Μαρδαϊτῶν τάγμα ἐκ τοῦ Λιβάνου καὶ διακωλύσῃ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν, καὶ Ἀβιμέλεχ δώσῃ τοῖς Ρωμαίοις καθ' ἐκάστην ἡμέραν νομίσματα χίλια καὶ ἵππον καὶ δούλον καὶ ἵνα ἔχῃσιν κοινῶς κατὰ τὸ ἴσον τοὺς φόρους τῆς Κύπρου, Ἀρμενίας καὶ Ἰθρηρίας».

προερχομένην «οὐκ ἐννοήσας ὅτι τὸ σπουδαζόμενον αὐτῆς ἦν παῦσαι τὴν τῶν Μαρδαϊτῶν ἐπαγωγὴν». Ἄλλ' ὅπως καὶ ἔχει τὸ πρᾶγμα ὡς πρὸς τοὺς Μαρδαῖτας διαρκούσης τῆς βασιλείας τοῦ Ἰουστινιανοῦ Β', ἀληθές εἶναι ὅτι ἐν τοῖς ὑστερον χρόνοις δὲν ἀναφέρονται πλέον Μαρδαῖται ἐν τῷ Λιβάνῳ. Ἄλλ' οἱ Μαρδαῖται ἤτοι ἀντάρται ὀρθόδοξοι Ἕλληνας ἐναντίον τοῦ Χαλῖφου, ἠθικῶς πάντοτε ἠνωμένοι πρὸς τοὺς ἑμογενεῖς αὐτῶν Ἕλληνας τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, δὲν ἔλειπον οὔτε ἐν Συρίᾳ οὔτε ἐν αὐτῇ τῇ Μεσοποταμίᾳ. Ἡ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 10 μ. Χ. αἰῶνος ἐπιθετικὴ πρὸς τὰ μέρη ταῦτα ἐνέργεια τῆς Ἑλληνικῆς βασιλείας καὶ τὰ κατορθώματα τῶν μεγάλων Ἑλλήνων ἡρώων στρατηγῶν καὶ βασιλέων τῶν χρόνων τούτων ἔδωσαν νέαν ζωὴν εἰς τοὺς Μαρδαῖτας ἀπελάτας τῶν ἀπὸ Ταύρου μέχρι τῶν ἔνδον τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας χωρῶν. Τὰ ἔργα καὶ τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων τούτων Μαρδαϊτῶν ἢ ἀπελατῶν δὲν ἀνεγράφησαν ὑπὸ τῆς Βυζαντινῆς χρονογραφίας, ἀλλ' ἐξυμνήθησαν ὑπὸ τῆς ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς ἐποποιίας τῶν τότε χρόνων καὶ ἀπηθανάτισθησαν ἐν τοῖς δημοτικαῖς ᾄσμασι¹⁾ καὶ ἰδίᾳ ἐν τῷ ἔπει Ἀκριτᾶ ψάλλοντι τοὺς κατὰ τῶν Ἀράβων πολέμους τῶν ἀπελατῶν.

¹⁾ Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ δημοτικὸν ᾄσμα τῆς Τραπεζοῦντος λαμβάνοντες αὐτὸ ἐκ τῆς Μεσ. Βιβλ. Σιβ. (ἐν εἰρ. τ. σ. μγ').

« Ἄς τὸν βασιλέα χαρὴν ἔρθεν Ἀράκοι, δρακοντοπούλα,
Δράκοι καὶ δρακοντόπουλα, Ρωμαῖκα παλληκάρια,
ζωστήστε τὰ λωρίτσα σας, κοεμάστε τὰ σπαθία
δράκοι καὶ παλληκάρια μου, καὶ πάριτε τὰ θασία,
περάτε 'ς τὰ παρχάρια, 'ς τὰ δύο κρόα πηγάρια
δράκοι μ', ἀκούγω 'ναν λαλιάν, Ἐλλενικὸν λαλιάν,
τὸν Ταῦρον καὶ τὸν Κάσκαμον λεβέντοι ἐκατέβαν.
Ἐἴγαμε νέους, Ἑλλενους, Ρωμαῖκα παλληκάρια,
ἐπήγαμ', ἀνταμώθημ' ἴσα 'ς τὰς Πέντε Πέτρας,
ἐκεῖ ἠῤοραμεν τὸν Ἀλῆν, μὲ τὸν Ἐμίρ ἀντάμαν.
« Ἀλῆ, ντὶ στέκεις ἀντικρὸ 'ς Ἑλλενικὸν κοντάριν ».
'Εσοκτώσαμε τὸν Ἐμίρ καὶ τὸν Ἀλῆν ἐπίασαμ'.
' Ἀλῆ, ἐσὸ κ' ἐγνώριζες τ' Ἑλλένικα παλληκάρια,
' Ἀλῆ, τὰ τοξοσάϊτα, τ' Ἑλλένικον τὸ κοντάριν ! »

Τὸ Ἀκριτικὸν ἔπος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Συρία καὶ Μεσοποταμία.

Ὁ μέγας ἥρωσ τοῦ ἔπους τούτου Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας εἶναι Καππαδόκης μητρόθεν, ἐκ Συρίας δὲ κατάγεται πατρόθεν. Εἰ καὶ οὐδαμῶς ἀπίθανον κατὰ τὴν γνώμην, ἣν ἡμεῖς ἐξηνέγκομεν ἐν τοῖς περὶ Ἀκρίταν, ὅτι εἰς τὸ διγενές τοῦτο τῆς καταγωγῆς ἔδωκεν ἀφορμὴν ἢ παρετυμολογία τοῦ Διογένους εἰς διγενῆς, ὅμως καὶ οὕτως ἀναμφισβήτητος ἡ μεγάλη συνάφεια καὶ οικειότης τοῦ Ἀκρίτα πρὸς τὴν Συρίαν καὶ Μεσοποταμίαν. Ἐν Μεσοποταμίᾳ δὲ ἀνταγωνιστὴς τοῦ Ἀκρίτα εἶνε ὁ ἀρχηγὸς ἀπελάτης Ἀκύλας (Ἄγκύλας). Ἐνταῦθα εἶναι καὶ οἱ ἄλλοι φοβεροὶ ἀρχηγοὶ ἀπελατῶν ἰππέων Φιλόπαππος, Ἰωαννίκιος καὶ Κίνναμος. Ἐνταῦθα δὲ βλέπομεν τοὺς ἀπελάτας «σύναξιν ποιούντας», «τῇ δὲ νυκτὶ ἐπὶ πολὺ πυρσοὺς ἐκδάδουχοῦντας». Ἐνταῦθα καὶ ἡ φοβερὰ Ἀμαζῶν σύντροφος τῶν ἀπελατῶν Μαξιμῶ, πρὸς ἣν μονομαχεῖ ὁ Ἀκρίτας. Καὶ αὐτὰ δὲ τὰ ὀνόματα Φιλόπαππος, Κίνναμος εἶναι ὀνόματα συνδεόμενα πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας. Ὁ Ἀκρίτας ἔκτιζε τὰ πολυτελεῆ παλάτια καὶ ἰδρυε τοὺς κήπους αὐτοῦ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καὶ οἱ ἐπὶ τῶ θανάτῳ τοῦ ἥρωος συγκινούμενοι καὶ εἰς τὴν κλίνην τοῦ θανάτου προσδραμόντες λαοὶ εἶναι τῆς Συρίας καὶ Μεσοποταμίας (ἐννοεῖται Ὁρθόδοξοι Ἕλληνες). Οὗτοι ἔρχονται ἀπὸ Ἀμιόδης τῆς Μεσοποταμίας (Ἐμελ), ἀπὸ τοῦ Μαύρου Ὄρους (καλούμενοι Μαυριορίται τῆς Συρίας), «ἐκ τοῦ Λουκᾶ τὸ μέρος» ἦτοι ἐκ τοῦ φρουρίου τοῦ Λουκᾶ καλουμένου, τοῦ κειμένου παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν, ἐκ Σαλοῦμ ἢ Σαλαμίας τῆς Συρίας¹⁾. Καὶ οὕτω μὲν μαρτυρεῖται ἐκ τε τῆς πραγματικῆς ἱστορίας καὶ ἐκ τῆς ἱστορίας τῆς ἐπικῆς ἦτοι τῆς ἐποποιίας τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἢ ἠθικῆ καὶ ἐθνικῆ ἐνότητος τῶν ἐν Συρίᾳ Ἑλλήνων ὀρθοδόξων μαχητῶν πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὴν βασιλείαν καὶ τὸν Ἑλλη-

¹⁾ Ἴδε περὶ τούτου τὴν ἡμετέραν πραγματείαν «Σημειώσεις κριτικαὶ εἰς τὸ ἔπος Ἀκρίταν» ἐν τῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου Ἐπετηρίδι τοῦ 1906 σ. 189—246.

νισμὸν τὸν μεσαιωνικὸν τοῦ Βυζαντίου. Ἄλλ' ἡ Συρία καὶ Παλαιστίνη τῶν μωαμεθανικῶν χρόνων συνεδέετο ἐθνικῶς καὶ πνευματικῶς καὶ δι' ἄλλων δεσμῶν ἠθικῶν πρὸς τὸ Βυζάντιον καὶ τὴν ἐν Βυζαντίῳ Ἑλληνικὴν βασιλείαν. Τοιοῦτους δὲ δεσμοὺς εὐρίσκομεν καταφανεῖς πρὸ πάντων ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας τῶν εἰρημένων χωρῶν.

Δ') Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ὁ Ὁρθόδοξος λαὸς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλεία.

Ὅτι αἱ ἐλληνικώταται Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀντιόχειας καὶ τῶν Ἱεροσολύμων διετήρησαν καὶ μετὰ τὴν μωαμεθανικὴν κατάκτησιν τὸν ἀκραιφνῆ Ἑλληνικὸν αὐτῶν χαρακτήρα ἀποτελοῦσαι καὶ αὐταὶ καθ' ἑαυτὰς δύναμιν καὶ δεσμὸν οὐ μόνον πνευματικὸν καὶ ἠθικόν, ἀλλὰ καὶ ἐθνικὸν μεταξὺ τοῦ Ὁρθοδόξου λαοῦ τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων καὶ τῆς λοιπῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, τοῦτο τρανότατα ἐμαρτυρήθη ἐκ τῆς ἀνωτέρω σκιαγραφηθείσης ἱστορίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας τῶν ἀπὸ τῆς πρώτης μωαμεθανικῆς κατακτήσεως μέχρι τῆς Ὀθωμανικῆς κατακτήσεως χρόνων. Ἄπας καθόλου εἰπεῖν ὁ κλῆρος ὁ ἐν ἀμφοτέροις ταύταις ταῖς χώραις ἦν ἀκραιφνῶς ἐλληνικός, ἐλληνικῶν φρονημάτων ἐμπορούμενος καὶ ἐν διηνεκεῖ ζωηρᾷ πνευματικῇ ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Κων/πόλεως διατελῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ ἐπικοινωνία αὕτη ἐπὶ τῶν Ἀράβων Χαλιφῶν δὲν ἦτο τοσοῦτον ζωηρὰ, ὅσον πρὸ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως, ἀλλὰ τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ δυσυπερβλήτου πολιτικοῦ φραγμοῦ τοῦ διὰ τῆς ξενικῆς μωαμεθανικῆς κυριαρχίας παρεμβληθέντος μεταξὺ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐκκλησίας καὶ τῶν μνημονευθεισῶν δύο πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν, ἧτις κυριαρχία δὲν ἐπέτρεπε τὴν συχνὴν μεταξὺ τῶν πατριαρχῶν δι' ἐπιστολῶν ἐπικοινωνίαν.

Οὕτω γράφων τῷ 869 ὁ πατριάρχης Ἱεροσολύμων Θεοδό-

σιος πρὸς τὸν πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἰγνάτιον λέγει· «Οὐκ ἄγνωστis, ἐσιώπατε δεσποτα, τὴν αἰτίαν, δι' ἣν οὔτε γράφειν οὔτε ἀποστέλλειν δυνάμεθα· μήποτε γενώμεθα πρὸς τὴν κρατοῦσαν ἡμῶν ἐξουσίαν ἐν ὑποφία καὶ ὑπονοίᾳ. . . καὶ νῦν δὲ καὶ διὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἀμηνᾶ ἐκελεύσθημεν γράψαι». Τί ἦν ἐκεῖνο, δι' ὃ ὁ Ἀμηνᾶς εἶχε διατάξει τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν πατριάρχην δηλοῖ ἢ ἐπιστολὴ αὐτῆ λέγουσα· «Ἐκλιπαροῦμεν τοῖνυν λαλῆσαι εἰς τὰ ὦτα τοῦ θεοσιέπτου ἡμῶν δεσπότου τοῦ χαρίσασθαι ἡμῖν ὅσους ἂν βούλοιο Σαρακηνοὺς¹⁾, ὡς ἂν διὰ τῆς τούτων προσαγωγῆς ἐξημερώσωμεν τὸ ἀγριαίνον τοῦ ἐξουσιάζοντος ἡμῶν». Ὁ πατριάρχης λοιπὸν τῶν Ἱεροσολύμων τῷ 870 ἢτοι 333 μετὰ τὴν ὑπὸ Ἀράβων ἄλωσιν τῆς Ἁγίας πόλεως καλεῖ τὴν μὲν Ἀραβικὴν ἀρχὴν ἀπλῶς «τὴν κρατοῦσαν ἡμῶν ἐξουσίαν», τὸν δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορα «θεόστεπτον αὐτοῦ δεσπότην²⁾». Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνόδῳ τοῦ 870 ἐξαρχος καὶ τοποτηρητῆς Θεουπόλεως (Ἀντιοχείας) μητροπολίτης Τύρου Θωμᾶς λαλεῖ ἐν τῇ Συνόδῳ περὶ τῆς «Ρωμαίων ἀρχῆς» ὡσπερ ἀρχῆς ἠθικῆς, εἰς ἣν ὑπάγονται καὶ εἰς ἣν ὑπακούουσιν ἠθικῶς οἱ τῆς Συρίας Ὀρθόδοξοι Ρωμαῖοι³⁾.

Ὡστε εἶναι μεμαρτυρημένον σαφῶς ὅτι αἱ πατριαρχικαὶ αὐταὶ ἐκκλησίαι ἢ μᾶλλον οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν ὡς ἐθνικὴν βασι-

¹⁾ Ἐννοεῖται αἰχμαλώτους.

²⁾ Ἰδ. τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐν Mansi. Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio τ. 16 σ. 314. Ἐν ταύτῃ λέγονται καὶ τὰδε λίαν ἀξιοσημείωτα ὡς πρὸς τὰς ὑφισταμένας τότε σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο πατριαρχείων· «Ἐστειλαμεν (διὰ τοῦ εἰς τὴν Σύνοδον τοῦ 870 σταλέντος ἀντιπροσώπου Ἡλία τοῦ πρεσβυτέρου καὶ Συγκέλλου) τὸν ποδῆρη καὶ τὴν ἐπωμίδα σὺν τῇ μίτρα τὴν ἱεραρχικὴν στολὴν τοῦ ἁγίου Ἰακώβου τοῦ ἀδελφοθέου τῇ σῇ περιποθήτῳ καὶ τιμῇ κεφαλῇ ἅμα δὲ καὶ ἱερόν σκεῦος τῶν κειμηλίων τῆς ἁγίας Ἀναστάσεως, κρατῆρα ἀργυροῦν ἐν εἰκόνι διάγλυφον πρὸς ἀγίασμα τῆς καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίας».

³⁾ Mansi αὐτόθι σ. 338. Καὶ ὁ Ἀλεξανδρείας δὲ πατριάρχης ἔγραψε κατὰ τοὺς χρόνους τούτους πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Βασίλειον Α' καλῶν αὐτὸν «ἐμὸν Κύριον καὶ δεσπότην» (Mansi αὐτόθι σ. 391).

λείαν ἀνεγνώριζον τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὴν βασιλείαν καὶ ὑπὲρ ταύτης εἰργάζοντο καὶ ταύτης νομίμους λειτουργοὺς ἑαυτοὺς ἐθεώρουν καὶ ὑπελάμβανον καὶ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῶν πρὸς τὸν θρόνον Κωνσταντινουπόλεως ἐδείκνυσαν διὰ κινδυνωδῶν τολμημάτων. Οὕτως ὁ τῷ Κωνσταντίνῳ Ε' σύγχρονος πατριάρχης Ἀντιοχείας Θεόδωρος ἐτιμωρήθη ὑπὸ τοῦ Χαλίφου δι' ἐξορίας κατηγορηθεὶς ἅπτι συγγνώμῃ τῷ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ δηλοποιεῖ τὰ τῶν Ἀράβων διὰ γραμμμάτων». Τοσοῦτον δὲ ὠργίσθη ὁ Χαλίφης τότε, ὥστε ἀπηγόρευσε (736 μ. Χ.) τὴν κτίσιν νέων ἐκκλησιῶν (ἐννοεῖται ὀρθοδόξων) καὶ τὸ ἐπιφανῆσαι τὸν σταυρὸν καὶ πᾶσαν περὶ πίστεως Χριστιανῶν μετὰ Ἀράβων συζητήσιν (Θεορ. τ. 1, σ. 663). Ἄλλ' ἐνίοτε αὐτοὶ οἱ Χαλίφαι ἢ οἱ κατὰ τόπους Ἀμηνᾶι ἐζήτουν νὰ ἐπωφεληθῶσι πολιτικῶς τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνικὴν ιδιότητα καὶ τὴν θρησκευτικὴν δύναμιν τῶν ἐν τῷ κράτει αὐτῶν πατριαρχείων, ὡς ἔπραξε τοῦτο τῷ 870 κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα ὁ Ἀμηνᾶς Παλαιστίνης διὰ τοῦ πατριάρχου Θεοδοσίου. Οὕτω τῷ 821 κατὰ διαταγὴν τοῦ Χαλίφου Μααμούν ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωβῆστεφεν ὡς βασιλέα Ρωμαίων (Ἑλλήνων) τὸν εἰς τὸν Χαλίφην προσφυγόντα ἀντάρτην κατὰ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ Β' γενόμενον στρατηγὸν Θωμᾶν (Γενεσίου χρονογραφ. ἐκδ. Bonn. σ. 33). Ὁ αὐτὸς δὲ πατριάρχης, καθὰ ἱστορεῖ ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Εὐτύχιος ἐν τῇ χρονογραφίᾳ αὐτοῦ (Ἑλλ. Πατρολ. Migne τ. 111 σ. 1134), ὑπεχρεώθη ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου τοῦ Μααμούν Χαλίφου Μωτασσεμ νὰ συνοδεύσῃ τῷ Χαλίφῃ τούτῳ εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους στρατείαν αὐτοῦ καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ἀράβων γενομένη πολιορκίᾳ τοῦ Ἀμωρίου νὰ προτρέψῃ ματαίως τοὺς κατοίκους νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν τῷ Χαλίφῃ. Αἱ καταναγκαστικαὶ αὗται, ὡς οἰκοθεν ἐννοεῖται, πράξεις τοῦ πατριάρχου Ἀντιοχείας τοῦτο ἀκριβῶς μαρτυροῦσιν, ὅτι αὐτοὶ οἱ Χαλίφαι ἐνόουν τὴν μεγάλην μεταξὺ τῶν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας καὶ τοῦ πατριάρχου αὐτῶν παρὰ τοῖς κατοίκους τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἠθικὴν καὶ ἐθνικὴν

ένότητά. Τὸν τοιοῦτον ἐθνικὸν χαρακτῆρα τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου μαρτυρεῖ τρανότερα καὶ τὸ ἄλλο γεγονός ὅτι οἱ πατριάρχαι οὗτοι ἀναγνωρίζοντες ὡς μόνον νόμιμον αὐτῶν ἄρχοντα τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλέα, ἀφοῦ ἐχειροτονοῦντο καὶ προεδάλλοντο ὡς πατριάρχαι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ αὐτῶν, μετέβαινον ἔπειτα εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὡσάκις τοῦτο ἐπέτρεπον οἱ Μωαμεθανοὶ ἄρχοντες, ἵνα προβληθῶσι καὶ ἐνταῦθα παρὰ τοῦ βασιλέως. Τοῦτο μαρτυρεῖ ῥητῶς καὶ σαφέστατα ὁ βασιλεὺς χρονογράφος Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνὸς ὡς ἔθος, ἱστοροῦν τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην Λάζαρον¹⁾. Οὗτος βασιλεύοντος τοῦ Ἀνδρονίκου Γ' (περὶ τὰ 1340) μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν ἵνα προβληθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως. Ἄλλ' ἐνταῦθα κατεδιώχθη ὑπὸ μερίδος τινὸς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει κλήρου, προβάλλοντος ἄλλον πατριάρχην. Ἄλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριάρχου οὐδαμῶς ὑποστηριχθεὶς, μᾶλλον δὲ καταδιωχθεὶς, μετὰ ποικίλας περιπετείας κατῴρθωσε νὰ καταφύγῃ πρὸς τὸν ἐν Διδυμοτείχῳ ἀντίπαλον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτοκράτορος (Ἰωάννου Παλαιολόγου) Ἰωάννην Καντακουζηνόν, ὃν κηρυχθέντα αὐτοκράτορα ἔσπεψε τῷ τῆς ἀρχῆς διαδήματι (σ. 364). Παρὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ χρονογράφου μαθητόμεν ὅτι οἱ ἐγγύριοι ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ μωαμεθανοὶ κυρίαρχοι, ὧν ἄνευ προσταγματος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγκαταστῶσιν ἐν τοῖς θρόνοις αὐτῶν οἱ πατριάρχαι καὶ οἱ ἐπίσκοποι, (« Ἄλλως γὰρ δηλονότι οὐκ ἔξεστιν οὐδένα τῶν κατὰ τὰς πόλεις ἐπισκόπων, αἱ δουλεύουσι τούτοις τοῖς βαρβάρους, οὕτω συγκεχωρηκός τοῦ θεοῦ διὰ τὸ πολλὰ ἡμᾶς τοὺς καλουμένους ἀπὸ Χριστοῦ αὐτῷ προσκεκρουέναι καὶ προσκρούειν ἄχρι νῦν»), οἱ μωαμεθανοὶ οὗτοι ἠγεμόνες ἠνείχοντο καὶ ἐπέτρεπον ἵνα οἱ Χριστιανοὶ καὶ μάλιστα οἱ πατριάρχαι, οἵτινες

¹⁾ Ἰωάνν. Καντακουζ. τόμ. 3 σ. 91 «Οὗτος γὰρ δὴ ὁ πατριάρχης (Λάζαρος) ὅτε βασιλεύοντος Ἀνδρονίκου (Γ') περιόντος ὑπὸ τοῦ συνεπισκόπου ἐν τῇ ἁγίᾳ πόλει ἦν χειροτονημένος, ὡσπερ ἔθος, εἰς Βυζάντιον ἔπειτα ἀφίκετο προβληθσάμενος καὶ παρὰ βασιλέως».

ἦσαν καὶ ἐθνάρχαι, ἐπικαλῶνται παρ' αὐτοῖς τὴν προστασίαν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν Ὀρθοδόξων μεσιτείαν αὐτῶν. Οὕτω δὲ καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωάννης Γ' ὁ Καντακουζηνὸς ἐπεμψε (μεταξὺ τοῦ 1340-1350) πρεσβείαν πρὸς τὸν Μαμελοῦκον σουλτάνον τῆς Αἰγύπτου, εἰς οὗ τὴν ἀρχὴν ὑπήγετο τότε καὶ ἡ Ἁγία Πόλις, ὡς καὶ ἡ Ἀντιόχεια, ἵνα μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ σουλτάνῳ καὶ ὑπὲρ ἄλλων αἰτήσεων τῶν Ὀρθοδόξων Παλαιστίνης καὶ ὑπὲρ τῆς εἰς τὴν ἁγίαν πόλιν καθόδου καὶ εἰς τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐγκαταστάσεως τοῦ πατριάρχου Λαζάρου. Ὁ σουλτάνος εὐμενῶς ἐδέξατο τὴν πρεσβείαν καὶ προθύμως ἐξετέλεσε τὰς τοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῶν ἁγίων τόπων αἰτήσεις καὶ τοῦ Λαζάρου τὴν καθόδον ἐπέτρεψε καὶ ἀνεκοίνωσε τὸ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενον ὡς πρὸς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος ἐκδηλωθεισῶν ἐπιθυμιῶν ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τοῦτον ἀπευθυνομένη πλήρει φιλοφρονήσεων, γεγραμμένη (πιθανώτατα ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ σουλτάνου, οὐχὶ ἐν Διδυμοτείχῳ μεταπερρασμένη) ἐν τῇ τότε δημόδι Ἑλληνικῇ γλώσσῃ καὶ παραδοθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ι. Καντακουζηνοῦ ἐν τῇ χρονογραφίᾳ αὐτοῦ.

Αἱ σχέσεις τῶν πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ τὸν οἰκουμενικὸν θρόνον ἀνέλαβον τὴν ζωηρότητα αὐτῶν ἰδίᾳ ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν σταυροφοριῶν καὶ μάλιστα ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς τῶν Παλαιολόγων δυναστείας. Πλείστα ὑπομνήματα τῶν πατριαρχικῶν ἐκείνων θρόνων πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ Ἐκκλησίαν σφύζονται μέχρι νῦν ἀναγόμενα εἰς τὰς σχέσεις ταύτας¹⁾. Τὰ μετόχια δὲ τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδρυμένα τῶν πατριαρχείων τούτων καὶ ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐνδημία τῶν πατριαρχῶν καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν τῶν θρόνων ἐκείνων ἔτι πλέον ἐπερρώνησον τὰς σχέσεις ταύτας. Τὸ ἀξιοσημείωτον δὲ εἶναι ὅτι τότε καὶ μητροπολίται τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ θρόνου ἀνελάμβανον καὶ ἐξετέλουν ὑπηρεσίας ἐκτάκτους παρὰ τῷ

αυτοκράτορι καὶ παρὰ τῆ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ πεμπόμενοι ὑπὸ τούτων ἀποκρισιᾶριοι ἤτοι πρέσβεις εἰς τὰς αὐλὰς τῶν μεγάλων ἡγεμόνων δουκῶν τῆς Ρωσίας. Οὕτω τῷ 1393 ὁ ἅγιος Βηθλεέμ μετὰ τινος Ἀλεξίου Ἀαρῶν πέμπεται ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος εἰς Ρωσίαν. Βραδύτερον δὲ πάλιν ὁ ἅγιος Βηθλεέμ τὴν αὐτὴν ἀνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἀποστολὴν ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος ἀνατεθεισαν¹⁾. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ χρόνους, χηρεύσαντος τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου Ἀλεξανδρείας, ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἀντώνιος προσκληθεὶς ὑπὸ μερίδος τινὸς ἵνα πέμψῃ πατριάρχην ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, φοβηθεὶς μὴ ὁ ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης πεμπόμενος ἀπαρέσῃ «τῷ ὑψηλοτάτῳ Σουλτάνῳ» τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰς τινὰς τῶν Ἀλεξανδρέων, ἔγραψε πρὸς τὸν πατριάρχην Ἱεροσολύμων δίδων αὐτῷ ἐντολὴν ἐκ μέρους τοῦ «κραταίου καὶ ἁγίου αυτοκράτορος καὶ κυρίου» ἵνα μεταβῇ εἰς Ἀλεξανδρείαν καὶ ἐξετάσας τὰ αὐτόθι πράγματα ἐνεργήσῃ πρὸς πλήρωσιν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου²⁾.

Ἄλλ' οὐχὶ ἀπλῶς πατριάρχαι καὶ μητροπολίται Συρίας καὶ Παλαιστίνης καὶ ἐπίσκοποι ἐθεώρουν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν ὡς βασιλείαν ἐθνικὴν, ὡς κατ' οὐσίαν νόμιμον αὐτῶν ἀρχὴν. Αὐτοὶ οἱ πρόκριτοι, αὐτὸς ὁ ὀρθόδοξος λαὸς τοιούτων ἐνεφορεῖτο φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων, τὸ δὲ σπουδαιότατον τοὺς τοιούτους τῶν ὀρθοδόξων ἠθικοὺς δεσμοὺς ἀνεγνώριζον καὶ αὐτοὶ οἱ μωαμεθανοὶ ἡγεμόνες τῶν χωρῶν καὶ δὲν ἐκώλυον τὴν ἐκδήλωσιν αὐτῶν ἐν αὐταῖς μάλιστα ταῖς πρὸς τὸ μωαμεθανικὸν κράτος σχέσεσι τῶν Ὀρθοδόξων ὑπηκόων τοῦ κράτους τούτου. Ὅτε τῷ 680 μ. Χ. ὁ Χαλίφης Ἀβδαλμαλικ οἰκοδομῶν τὸν ναὸν τῆς Μέκκας (Κααβᾶ) ἠθέλησε νὰ λάβῃ τοὺς κίονας τοῦ ἐν Γεσθημανῇ Χριστιανικοῦ ναοῦ πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ μωαμεθανικοῦ ναοῦ, τότε Σέργιός τις ἀνὴρ χριστιανικώτατος κατέχων θέσιν δημοσίαν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ Χαλίφου καὶ οἰκειότατος ὢν

¹⁾ Miclosich et Müller, Acta et Diplomata Graeca. Τόμ. 2, σ. 194.

²⁾ Αὐτόθι σ. 273.

πρὸς αὐτὸν «καὶ τις πατρίκιος ὁ τοῦ Σεργίου ἐράμιλλος τῶν κατὰ τὴν Παλαιστίνην Χριστιανῶν προύχων» ἐνήργησεν παρὰ τῷ Χαλίφῃ ἵνα μὴ προβῇ εἰς τοιαύτην πράξιν, ὑπισχνόμενος νὰ καθικετεύσῃ τὸν βασιλέα Ἰουστινιανὸν Β' ἵνα πέμψῃ ἄλλους ἀντ' αὐτῶν κίονας· ὅπερ καὶ ἐγένετο¹⁾. Ἔτερα παραδείγματα τοιαύτης ἐθνικῆς ἐνότητος μεταξὺ τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείας ἀναφέρει ὁ Λατῖνος τῶν σταυροφοριῶν χρονογράφος καὶ Λατῖνος ἐπίσκοπος Τύρου Γουλιέλμος. Περιγράφων οὗτος διὰ ζοφερῶν χρωμάτων τὰ ὅσα οἱ ὀρθόδοξοι ἔπασχον ἐν τοῖς Ἁγίοις τόποις κατὰ τὸν 11 αἰῶνα, ἀφοῦ οἱ τόποι οὗτοι περιῆλθον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Φατιμιδῶν τῆς Αἰγύπτου καὶ τὰ κατὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου κτισθέντος ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως τὴν γενομένην ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ διώκτου τῶν Χριστιανῶν Φατιμίδου χαλίφου Χακίμ (996-1021) ἐκτίθησι τὰ ἐξῆς: «Τέλος ἡ θεία εὐσπλαγγνία ἔπεμψεν οὐ σμικρὰν παραμυθίαν ἐν τῇ ἀπεγνωσμένῃ καταστάσει τῶν πραγμάτων. Φονευθέντος τοῦ ἡγεμόνος ἐκείνου (Χακίμ) ὁ υἱὸς καὶ διάδοχος Ταχῆρ ἀνενέωσε τὴν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον (τὸν αυτοκράτορα Κωνσταντῖνον Θ' τὸν Μονομάχον) ὑπὸ τοῦ πατρὸς παραβιασθεῖσαν συνθήκην εἰρήνης καὶ συνῆψε φιλίαν, ἔδωκε δὲ ἄδειαν τοῖς πιστοῖς πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς Ἐκκλησίας. Τῆς ἀδείας παραχωρηθείσης ὁ λαὸς τῶν πιστῶν ὁ οἰκῶν ἐν τῇ Ἁγίᾳ πόλει, εἰδὼς ὅτι πρὸς τέλεσιν τοιούτου ἔργου δὲν εἶχε τὰς ἀπαιτουμένας δυνάμεις, ἔπεμψε πρὸς τὸν εἰρημένον διάδοχον τοῦ Ρωμανοῦ²⁾ Κύριον Κωνσταντῖνον τὸν Μονομάχον τὸν κατέχοντα τότε τὰ σκῆπτρα τῆς βασιλείας πρεσβείαν καὶ διὰ ταπεινῶν δεήσεων δηλῶν αὐτῷ ὀπόσῃ θλίψις καὶ στέρησις κατεῖχε τὸν λαὸν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἐκκλησίας, ἰκέτευσεν αὐτὸν περιπαθέστατα ἵνα πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς Ἐκκλησίας τείνῃ χεῖ-

¹⁾ Θεοφάν. αὐτόθι.

²⁾ Ρωμανοῦ Γ' τοῦ Ἀργυροῦ. Ὁ Γουλιέλμος λησμονεῖ ὅτι μεταξὺ τοῦ Ρωμανοῦ τούτου καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' ἐβασίλευσαν ἐπ' ὀλίγα ἔτη Μιχαὴλ Δ' ὁ Παφλαγῶν καὶ Μιχαὴλ Ε' ὁ Καλαφάτης.

ρα γενναίαν τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐτοῦ μεγαλοδωρίας. Διηγήθη δὲ τὴν πρεσβείαν Ἰωάννης τις Καριανίτης ἐπίκλην, καταγόμενος ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως, εὐγενῆς μὲν τὸ αἷμα, πολλῶ δ' εὐγενέστερος τὰ ἤθη. Οὗτος ἐγκαταλιπὼν τὰ ἐπίγεια ἀξιώματα καὶ τῷ Χριστῷ ἀκολουθήσας καὶ ἔνδυμα μοναχικὸν λαβὼν ᾤκει ὡς πένης ἐν Ἱερουσαλήμ. Οὗτος λοιπὸν ἀποσταλεὶς προφρόνως καὶ πιστῶς εἰργάσθη παρὰ τῷ αὐτοκράτορι, ἐπέτυχε δὲ παρὰ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου καὶ αὐτοκράτορος ἵνα αὐτὸς ὁ θεοφιλῆς Αὐγουστος διατάξῃ νὰ δοθῶσι τὰ πρὸς οἰκοδόμησιν τοῦ εἰρημένου ναοῦ ἀναγκαῖα καὶ ἀρκετὰ χρήματα ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου. Δεκτῆς λοιπὸν γενομένης τῆς αἰτήσεως κατ' εὐχὴν τοῦ πιστοῦ λαοῦ, εὐφρόσυνος ἐπέστρεψεν (ἢ πρεσβεία) εἰς Ἱερουσαλήμ. Ἐνταῦθα, ὅτε ἠκούσθη ἡ ἐπιτυχία τῆς ἀποστολῆς καὶ ὅτι εἰσηκούσθησαν αἱ πρὸς τὸν αὐτοκράτορα γεόμεναι εὐχαί, ἅπας ὁ κληρὸς καὶ λαὸς οἶονεὶ ἀπὸ βαρείας νόσου ἀναρρωννύμενος ἀνεκουφίσθη. Προϊστατο δὲ τότε τῆς Ἐκκλησίας ἀνὴρ σεβάσμιος Νικηφόρος ὁ πατριάρχης. Οὕτω δοθείσης ἀδείας (ὑπὸ τοῦ Χαλίφου) καὶ τῶν δαπανῶν ἐκ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου καταβληθεῖσῶν ἀνηγγέρθη ὁ ναὸς τῷ 1048¹⁾».

Ὁ αὐτὸς Λατίνος ἐπίσκοπος χρονογράφος, ὅστις κατὰ τὰ ἄλλα, ὅπως πάντες οἱ σταυροφόροι κληρικοί, πᾶν ἄλλο ἢ φιλέλλην δύνανται νὰ θεωρηθῆ, παρέχει ἡμῖν καὶ ἄλλην σπουδαιότατην μαρτυρίαν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῶν Ὀρθοδόξων κατοίκων τῶν ἁγίων τόπων. Οὗτος παρέστησε τὸν πατριάρχην τῆς ἁγίας πόλεως Συμεῶν, αὐτὸν ἐκεῖνον, ὃς ὁ περίφημος μοναχὸς Πέτρος ὁ Ἀμβιανίτης (ὁ Κουκούπετρος) παρεκλήθη (κατὰ τοὺς Δυτικούς χρονογράφους) ἵνα ἐπικαλεσθῆ ὑπὲρ τῶν ἁγίων τόπων τὴν βοήθειαν τῆς Δύσεως, ὁμολογοῦντα ὅτι οἱ Ὀρθόδοξοι τῶν ἁγίων τόπων ἦσαν ὁμόφυλοι, «δμαιοι (consan-

¹⁾ Ὁ ναὸς οὗτος εἶναι ὁ μέχρι νῦν ὑποστὰς μὲν κατὰ μέρος καταστροφῆς καὶ ἀλλοιώσεως ἕνεκα ἐμπρησμῶν ἰδίᾳ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἀλλὰ μέχρι νῦν σφαιρόμενος.

guinei) πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους» («Nam de Graecorum imperio, licet et consanguinitate et loco nobis sint propinquiores»). Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λόγος ἐνταῦθα περὶ τῶν σταυροφόρων χρονογράφων, ὅτινες, καθὰ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἴρηται, εἰσὶν οἱ μόνοι παρέχοντες ἡμῖν ὀλίγας ὅπως οὖν διαφωτιστικὰς τοῦ ἡμετέρου ζητήματος εἰδήσεις περὶ τῆς ὑποστάσεως τῶν πραγμάτων ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ κατὰ τὸν 11, 12 καὶ 13 αἰῶνα, διὰ τοῦτο κρίνομεν σκόπιμον νὰ παραλάβωμεν ἐξ αὐτῶν τὰς σπουδαιότερας τῶν εἰδήσεων τούτων.

Ε'. Οἱ Ἀντικοὶ χρονογράφοι καὶ ἰδίᾳ οἱ τῶν Σταυροφοριῶν περὶ τῶν Ὀρθοδόξων Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας.

α'. Ὀδοιπορικὸν Οὐλιβιάδου. Εἶπομεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ὅτι ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς Ὀδοιπορικοῖς περὶ τῶν ἁγίων τόπων ἐν τε τῇ Ἑλληνικῇ καὶ τῇ Λατινικῇ οὐδὲν σχεδὸν εὕρισκει τις ἀναφερόμενον κατ' ἐλάχιστον εἰς τὸ ἡμέτερον ζήτημα καὶ διαφωτίζον αὐτό. Ἐν τούτοις μικρὰν τινα ὡς πρὸς τοῦτο ἐξαιρέσιν ἀποτελεῖ τὸ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνημονευθὲν Ὀδοιπορικὸν τοῦ ἁγίου Οὐλιβιάδου ἢ μᾶλλον ὁ ὑπὸ τινος μοναχῆς γραφείς βίος αὐτοῦ, ἐν ᾧ γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς εἰς τοὺς ἁγίους τόπους ἐπισκέψεως καὶ τῆς αὐτόθι διαμονῆς αὐτοῦ κατὰ τὰ ἔτη 723-729. Ἀφικόμενος ὁ ἁγ. Οὐλιβιάδος εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας ἀπέβη εἰς τὴν πόλιν Ἄρχε (Arhe), ἣτις ὡς φαίνεται, εἶναι ἡ νῆσος Ἄραδος (οὐχὶ ἡ Ἄκκη, ἣτις, ἐν τῷ Ὀδοιπορικῷ καλεῖται Ptolemaida), ἐν ἣ εἶδε τοὺς Ἕλληνας τελοῦντας τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα μεγάλην λιτανεῖαν κατὰ ἐπικρατοῦν παρ' αὐτοῖς ἔθος. Μετὰ πολλὰς περιπετείας ὁ Ἅγιος μετέβη εἰς τὴν Παλαιστίνην, ἔνθα πλὴν τοῦ ἁγίου Τάφου ἐπεσκέψατο καὶ τὴν Γαλιλαίαν, πορευθεὶς εἶτα καὶ εἰς τὸ Θαδῶριον ὄρος, οὗ ἐν τῇ κορυφῇ ὑπῆρχεν ἱερὸν καλούμενον *Agemoni* (= ἁγία μονή). Ἐκ τῆς βιογραφίας ταύτης φαίνεται ὅτι τινὲς πόλεις τῆς Παλαιστίνης ὡς ἡ *Πτολεμαῖς* διετήρουν ἔτι τὸ Ἑλληνικὸν ὄνομα αὐτῶν (Ptolemaida). Ἀλλὰ τὸ

σπουδαιότερον εἶναι ὅτι περὶ οὐδενὸς ἄλλου ἐν τῷ Ὀδοιπορικῷ γίνεται λόγος ὡς ἔθρους Χριστιανικοῦ πλὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ οἰκοῦντος ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις, οὐδὲ περὶ ἄλλης ἐκκλησίας χριστιανικῆς, ὅπερ μαρτυρεῖ ὅτι μόνοι οἱ Ὀρθόδοξοι ἦσαν τὸ ἐπικρατοῦν Χριστιανικὸν ἔθνος ἐν Παλαιστίνῃ καὶ ὅτι οὗτοι ἐκαλοῦντο Ἕλληνες (Ῥωμαῖοι, Graeci) καὶ εἶχον ἐν τοῖς ἁγίοις τόποις τὴν κυριότητα πάντων τῶν ἱερῶν σεβασμάτων.

Σταυροφοριῶν χρονογραφίαι.

Ἐκ τῶν χρονογραφιῶν δὲ τῶν σταυροφοριῶν τῶν ἐπιγραφομένων συνήθως «Gesta Dei per Francos» = «τὰ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν Φράγκων πεπραγμένα», ἢ Christi expeditio (ὡς εἶναι ἢ τοῦ Alberti Aquensis), μανθάνομεν πάντως ὀλίγα τινὰ ἀναφερόμενα εἰς τὰ τῶν Ὀρθόδοξων Ἑλλήνων τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας καὶ σαφηνείας ὀνομάτων καὶ πραγμάτων. Πᾶσαι αἱ χρονογραφίαι αὗται¹⁾, καὶ αὗται αἱ σπουδαιόταται, οἷαι εἶναι ἢ τοῦ Γουλιέλμου Τύρου καὶ ἢ τοῦ Vitry, συγκεχυμένῳ τῷ τρόπῳ ποιοῦνται χρῆσιν τῶν ὀνομάτων Σύροι (Syri) καὶ Σουριανοὶ (Syriani καὶ Suriani), ὅτε μὲν ὑπὸ τὰ ὀνόματα ταῦτα νοοῦντες τοὺς αὐτόχθονας τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας Χριστιανούς παντὸς δόγματος, περιλαμβάνοντες ἐν τούτοις καὶ τοὺς Ὀρθόδοξους Ἕλληνας²⁾, ὅτε δὲ Σύρους καὶ συχνότερον Σουριάνους

¹⁾ Ἰδ. τὴν συλλογὴν τῶν χρονογραφιῶν τούτων 1) ἐν Recueil des Historiens des Croisades. Historiens Occidentaux, publié par les soins de l'Académie des inscriptions et Belles-lettres. 2) Bongars, Gesta Dei per Francos. 3) Martène et Durand, Thesaurus novus anecdotus. 4) Basnage, Thesaurus monumentorum ecclesiasticorum. Ἡμεῖς ποιούμεθα χρῆσιν ἐνταῦθα τῆς πρώτης τῶν Συλλογῶν τούτων, καὶ αἱ παραπομπαὶ τῶν τόμων καὶ σελίδων εἰς αὐτὴν γίνονται.

²⁾ Alberti Aquensis σ. 38 D. «Suriani enim, qui civitates illas incolebant, christiani erant, sed eis Turci principabantur». Baldrici Dolensis σ. 41 B. «Erant autem in civitate Armenii multi et Syriani, ipsi quidem christiani, sed Turcis multum obnoxii». Guiberti Abbatis G. D. σ. 169 H. «Armenii autem et Syri, ex quibus praeter, ut sic dixerim, Turcos epibat, tota urbs illa con-

καλοῦντες τοὺς ἑτεροδόξους ἦτοι μονοφυσίτας (Ἰκχωδίτας) ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ὀρθόδοξους τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης¹⁾, εἶδρον

stabat». Bald. Histor. Hierosolymitam σ. 436. «Armenii et Suriani, homines terrae illius indigenae».

Bald. σ. 47 F. «Armenii et Suriani Turcos fugientes opprimunt». Guib. Alb. 178 F. «Armeniorum et Syrorum gens perfida». Ad. Alb. σ. 180 F. «Armenii et Siri quum essent Christiani, sagittas ad nostros emittere cogebantur». Bald. σ. 52 D. «Suriani et Armenii». Guib. σ. 182 A. «Magna frequentia Armeniorum atque Sirorum per montana veniebat». Πρὸς τὴν χρονογραφίαν τὴν ἐπιγραφομένην «L'histoire de Eracles empereur» σ. 384 (Τόμ. Β' τῆς αὐτῆς συλλογῆς) «Les Cristiens, qui estaient en Ierusalem, Latin et Surien» καὶ σ. 592. «Surienz Cristienz, quand eil virent le Crestienz (τοὺς σταυροφόρους δηλονότι) entrer en la ville, il pristrent croiz, et par ce norent garde» καὶ σ. 505. «Entre la rue de Iosaphus et la murz de la cité, a main senestre, avoit rue ausint comme une ville. Et la manoient, et demoiroient li plus des Surienz dedenz la cité de Iherusalem». Bald. 67 «Suriani, qui, in urbe (Ioppa) erant con fratribus suis Christianis, apertis portis, illam tradiderunt». Alb. Agn. 645. E «Syros con fratres et con christianos e cunctis locis regionis congregans». Wilhelmi Tyrensis (τόμ. 6 σ. 310) «Accitis etiam quibusdam fidelibus Syris montis Libani habitatoribus viris prudentibus et locorum gnaris (καὶ ἐν τῇ Γαλλικ. Surienz qui habitatio soear le mon Liban)». W. Tyr. σ. 501 «Suriani autem ab initio urbis (Hierosolymorum) cives extiterant». Τοῦ αὐτοῦ σελ. 82 «Omnes civitatis (Hierosolymorum) habitatores Sarraceni erant et infideles, excepto domino patriarcha et clero et popello misero Surianorum». Iacobi Vitriani Historia Hierosolymit (Bongars., σ. 1066) «Suriani et alii fideles ab intolerabili jugo servitutis liberati». Raimond de Agiles, Canonicos Podienis (Historia Francorum qui ceperunt Hierusalem Bongars, Gesta Dei per Francos σ. 148) «Ab Armenicis et Graecis» (Τὸ ὄνομα τῶν Ἀρμενίων Συρίας, τὸ παρὰ τοῖς ἄλλοις σταυροφόροις χρονογράφους τίθεται πάντοτε ἐν παρατάξει μετὰ τοῦ τῶν Σουριανῶν, ἐνταῦθα τίθεται μετὰ τοῦ ὀνόματος Graeci, ὅπερ παρὰ τῷ Raimond ἐστὶ ταῦτο τῷ Syri ἢ Suriani τῶν ἄλλων, πρὸς Alb. Aqu. 235 A «At Petrus Heremita cum laicis Graecis pariter ac Latinis in civitate (Ascalone) remansit»). Ὁ αὐτὸς ἐν σελ. 171 «Tum accesserant ad nos quidem Suriani. Sunt enim ibi montana Libani, in quibus ad sexaginta milia habitabant Christianorum. (Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα μόνον περὶ τῶν Ἀραμαίων Μαρωνιτῶν· ἀλλὰ τοῦναντίον περὶ τῶν Ἀραβοφάνων Ὀρθόδοξων τοῦ Λιβάνου)».

¹⁾ Alb. Aqu. σ. 404 E «Graeci, Syri, Armenici cives et viri christianae professionis concurrerunt ad portas (Antiocheae) aperiendas» καὶ 404 D «Cadavera tam Gallorum quam Graecorum, Syrorum (Sirorum) et Armenicorum admixtis». Bldr. Dol. σ. 36 «Hermenios, Graecos et Syrianos» καὶ 107 «Suriani quoque et Graeci, qui Turcorum videre belli non valent». Fulcherii Carnotensis (Bongars σ. 390) «Graecis, Syris», σ. 396 «Graeci videlicet et Syriani».

Guibert. Alb. σ. 256 D «Quum flamme coelestis efficeret sepulcrum glo-

δὲ παρὰ τινι τῶν χρονογράφων τούτων τὸ ὄνομα Suriani συνδεδεμένον καί οἰονεὶ συνώνυμον πρὸς τὸ Τελώνης (publicanus) καὶ Σαδουκαῖος (ἴσως ἤθελεν εἶπει ὁ Χριστιανὸς χρονογράφος Φαρισσαῖος ἢ τοῦλάχιστον Σαμαρείτης) ἤτοι ὡς ὄνομα σημαῖνον τὸ ἁμαρτωλός, ἄπιστος, καὶ ὑποκριτής¹⁾. Καὶ ἐπὶ τοιούτων μὲν περὶ τῶν ἐθνῶν ὀνομάτων καὶ ἐθνικῶν διαφορῶν εἰδήσεων ἐρειδόμενός τις δὲν δύναται νὰ σχηματίσῃ γνώμας ἀσφαλεῖς ὡς πρὸς τὸ τότε φυλετικόν, ἐθνικὸν καὶ ἐκκλησιαστικὸν καθεστῶς ἐν τοῖς χριστιανικοῖς λαοῖς τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης. Ἄλλ' ἐξ ἀπασῶν τῶν τε σαφῶν καὶ τῶν ἀσαφῶν καὶ συγκεχυμένων ἐν μέρει εἰδήσεων τῶν, εἰρημένων χρονογράφων ἐν τι σαφέστατα ἐξάγεται συμπέρασμα ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα ἐλαλεῖτο τότε ἐν τῇ βορείᾳ Συρίᾳ, ἔνθα ἀπὸ τῆς κατὰ τὸν 10 αἰῶνα γενομένης ἀνακτῆσεως τῆς χώρας ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους εἶχεν ἔτι μᾶλλον ἀναζωπυρηθῆ ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδαμῶς μαρανθεὶς ἐκ τῆς κατὰ τὸν 11 αἰῶνα ἐπεληθούσης νέας μωαμεθανικῆς κατακτῆσεως. Ἡ παράλιος Συριακὴ πόλις Λαοδίχεια κατεῖχτο ἔτι ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ

riusum universorum penitus vota suspiciunt, Graecis igitur ac Syris, Armeniis que pariter ac Latinis, quibusque pro suarum linguarum idiomatibus, Deum ac ejus convocantibus sanctos». (Πρόκειται ἐνταῦθα προφανῶς περὶ διαφόρων θρησκευμάτων χριστιανικῶν καὶ διαφόρων γλωσσῶν). Gauterii (Bong. σ. 442) «Latini Graeci, Syri». Ἠρδλ. L'estoier de Eracles Empereur σ. 507 «Les moustierz des Surie ne de Grifons, ne des Iacobinz ne de Boavinz ne de Nestorieus ne de Herminz ne des autrez manierez de genz». Ἐνταῦθα πρόκειται βεβαίως περὶ διαφόρων θρησκευμάτων καὶ ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ὑπάρχει πάντως καὶ ὡς πρὸς τοῦτο μᾶλλον σύγχυσις, ἀπὸ μετὰ τῶν Ἰακωβιτῶν (Ἰακωβιτῶν καὶ Νεστοριανῶν) ἀναφέρονται καὶ Σουριανοί. Ἠρδλ. καὶ Wilhelmi Tyrensis σ. 224 «Graecos, Syros et Armenios (cives Antiocheae) et alios conjuscunq̄ue generis Christianae fidei professores». Δὲν ἐννοεῖται σαφῶς ἂν τὸ Syros ἐνταῦθα δηλοῖ Ἰακωβίτης, εἰ καὶ γίνεται λόγος περὶ θρησκευτικῶν διαφορῶν χριστιανικῶν. Τοῦτο ῥητέον καὶ περὶ τοῦ ἐπομένου χωρίου τοῦ Γουλ. Τύρου (σ. 189) «Nec erat difficile hujusmodi hominibus inter nostros latere, cum linguarum habentes commercium alii Graecos, alii Suriacos, alii Armenios se esse confingerent, et verborum idiomate et moribus et habitu talium personas exprimerent.» Alb. Aqu. 521 α «Omnibus illic Christianis, Gallos, Italicis, Syris, Armenicis, Graecis et gentibus plerisque».

¹⁾ Bald. Dol. 1051 «Suriani et Publicani cum Saduceis ili (Neapoli) manebant».

ἦν ἐντελῶς Ἑλληνικὴ Ὀρθόδοξος¹⁾. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Ἀντιοχείᾳ, ἧς τοὺς Χριστιανοὺς κατοικοῦς ὁ Alb. Aqu. καλεῖ Ἑλληνας (Alb. 378 E. «Ex accusatione fidelium graecorum occisus est» (μωαμεθανός τις τῆς Ἀντιοχείας), τῇ αὖθις μωαμεθανικῇ γενομένη, τοσοῦτον ἦτο συνήθης ἢ χρῆσις τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, ὥστε, ἀπίστευτον εἶπεῖν, οἱ Φράγχοι χρονογράφοι τῶν Σταυροφοριῶν καὶ αὐτὰ τὰ Φραγκικὰ τοπογραφικὰ ὀνόματα τῆς περὶ τὴν Ἀντιόχειαν χώρας ἐρμηνεύουσιν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς²⁾. Ἄλλη σπουδαία ἀπόδειξις ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ ἐλαλεῖτο κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σταυροφοριῶν ἐν Ἀντιοχείᾳ εἶναι τὰ παραδιδόμενα περὶ τῆς χρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἀλώσει τῆς πόλεως ταύτης. Ὡς γνωστόν, ἡ ἄλωσις αὕτη ἐπετεύχθη διὰ τῆς λεγομένης προδοσίας τοῦ ὑπὸ τῶν μωαμεθανῶν τεταγμένου προύραρχου ἐνδὸς τῶν πύργων τῶν ὑπὸ τῶν Φράγκων πολιορκουμένων τειχῶν τῆς πόλεως. Ὁ προύραρχος αὐτὸς καλούμενος ὑπὸ πολλῶν Πύρρος (Pyrrhus, Pirrus) ὡς ἐκ τῆς πλημμελοῦς νοήσεως τοῦ ὀνόματος, ὡς αὐτοῦ ὄντος τοῦ Ἑλληνικοῦ Πύρρος, ἐνομίσθη ὡς ἀρνησίθρησκος Ἕλληνας ἀπὸ χριστιανοῦ γεγόμενος μωαμεθανός· ἄλλοι, νεώτεροι οὗτοι, φρονούντες ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι μᾶλλον Ἀσιατικόν (Φιρούζ, Περούζ, Περῶζης), ἐθεώρησαν αὐτὸν μωαμεθανὸν ἢ Ἀρμένιον. Ἄλλ' ὁ ἱστορικώτατος, οὕτως εἶπεῖν, τῶν χρονογράφων τῶν Σταυροφοριῶν Γουλιέλμος ὁ Τύρου παραδίδωσιν ὅτι ὁ Ἐμίρ Φειρούζ (Emirfeirus ἢ Emurferius ἢ Emurferus) ἤτοι πρίγκιψ Φειρούζ ἀνῆκεν εἰς ὀνομαστότατον οἶκον (χριστιανικόν) τῆς Ἀντιοχείας καὶ ἦν ἐκ φυλῆς ἐπισημοτά-

¹⁾ Wilh. Tyr. σ. 436. «Laodicea a Graecis possidebatur». Alb. Aqu. 5065 «Laodiceam urbem et habitationem Catholicorum» (ὀρθόδοξων δηλονότι).

²⁾ Οὕτως ὁ Ἰακωβὸς Οὐίτριακὸς (Bongars σ. 1069) τὸ παρὰ τοῖς Φραγκολατίνοις ὄνομα *Mons Nero* τοῦ παρὰ τὴν Ἀντιόχειαν ὄρους, οὗ πολλάκις ἐγένετο μνεῖα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, τοῦ καλουμένου Μέλανος ὄρους, ἐν δὲ τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις *Μαύρου ὄρους*, ὅπερ ὄνομα οἱ Φράγχοι μετέφρασαν *Mons nero* (= μαῦρον ὄρος), ἐρμηνεύει ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ ὡς πρὸς τὴν λ. nero: «Mons nero, id est *aquosus* Mons Nero enim Gracce, aqua Latine. Simplices autem et laici Noire id est *nigra* nominant in vulgari sermone». Οὕτω τὸ *Mons nero* ἐγένετο ὄρος ὕδατῶδες, νερώδες.

της καλουμένης Beni Zerra = υιοὶ θωρακοποιοῦ, ἐχούσης κληρονομικὸν καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν τέχνην (τοῦ κατασκευάζειν) θώρακας, καὶ ἐτι οὗτος, ὡς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ ἐπισημότητος γινόμενος εἰς τῶν φρουράρχων τῶν τειχῶν, ἐκδικούμενος ὕβριν διαπραχθεῖσαν κατὰ τῆς οικογενείας αὐτοῦ ὑπὸ τῶν ἰσχυρόντων μωαμεθανῶν προέβη εἰς τὸ ἔργον τῆς πρὸς τοὺς Φράγκους συνεννόησεως καὶ τῆς εἰς αὐτοὺς παραδόσεως τῆς πόλεως. Ἄλλὰ τὸ σπουδαῖον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ εἶνε ὅτι ὁ Πύρρος ἢ Πίρρος οὗτος, εἴτε Χριστιανὸς ἢ εἴτε μωαμεθανός¹⁾, ἐλάλει πρὸς τοὺς Φράγκους Ἑλληνιστί καὶ ἡ συνεννόησις ἐγένετο ἐν τῇ Ἑλληνικῇ (Pyrgos graeco lingua finremuit). Ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἄλλου γεγονότος ὅτι εἰσελασάντων τῶν Σταυροφόρων εἰς τὴν πόλιν πάντες οἱ Χριστιανοί, ἕνα νοηθῶσιν ὑπὸ τούτων ὡς Χριστιανοὶ καὶ μὴ πάθωσι τι, ὑπεδέχοντο αὐτοὺς κράζοντες τὸ Κύριε ἐλέησον (Kyrie eleison) καὶ ἄλλους ψάλλοντες ὕμνους²⁾, ἐννοεῖται Ἑλληνιστί, φαίνεται ὅτι τὸ ἐπικρατοῦν ἐν τῇ πόλει Χριστιανικὸν πληθὸς ἦν Ὁρθόδοξον Ἑλληνικόν.

Ἄτυχῶς οἱ σταυροφόροι χρονογράφοι, εἰ καὶ ἐν τῇ ἀφηγήσει τῶν μετὰ τὴν ἄλωσιν Ἀντιοχείας γεγονότων ἀναφέρουσιν ἀλώσεις τοσοῦτων ἄλλων πόλεων Συρίας καὶ Παλαιστίνης, αἵτινες καὶ ὑπῆρχον ἔτι τότε καὶ ἔφερον ὀνόματα Ἑλληνικά, καὶ ἐν αἷς μᾶλλον ἄξια σημειώσεως εἶναι ἡ Ἀπάμεια Λουκᾶ, ἡ Πτολεμαῖς (ἢ πάντες σχεδὸν καλοῦσι Ptolemaida), ἡ Καισάρεια Παλαιστίνης, Ἰόπη, Ἀσκαλῶν, οὐδὲν ἀναφέρουσι περὶ τῶν οἰκούντων ἐν αὐτοῖς Ὁρθόδοξων. Μόνον ἐν τοῖς περὶ Ἀσκαλῶνος λέγει ὁ Alb. Aqu. (σ. 235 B.) ὅτι ὁ Πέτρος ὁ Ἐρημίτης μετὰ Ἑλλήνων (ὀρθόδοξων) λαϊκῶν καὶ Λατίνων ἔμεινεν ἐν τῇ πόλει (Ἀσκαλῶνος), τοῦτο δὲ ὁμολογεῖ καὶ ὁ Βαλδερίκος (σ. 107) λέγων ὅτι «ὁ Πέτρος ὁ Ἐρημίτης καὶ οἱ Σουριανοὶ καὶ οἱ Ἑλληγες (Suriani quoque et Graeci) μετὰ τοῦ ἀπολέμου φύλου τῶν γυναικῶν ἀπὸ Ἐκκλη-

¹⁾ Καὶ ὁ Οὐίτριχός (σ. 1066) καλεῖ αὐτὸν fidelem Christianum.

²⁾ Roberti Monadi (Bongars σ. 55).

σίας εἰς Ἐκκλησίαν ἐτέλουν λιτανείας». Ἄλλ' ἔκ τε τῶν καθόλου περὶ τῶν Χριστιανῶν Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἰδίᾳ δὲ περὶ τῶν τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων χρονογράφων λεγομένων, νοεῖται ὅτι ὁ κυρίως χριστιανικὸς πληθυσμὸς τῶν εἰρημένων δύο χωρῶν ἦτο ὀρθόδοξος, τῶν Ἰακωβιτῶν ἐν παρόδῳ μνημονευομένων (καὶ τοῦτο μόνον ἐν τοῖς περὶ Ἱερουσαλήμ) καὶ τῶν Μαρωνιτῶν σπανιώτατα, καὶ οἱ καλούμενοι ὑπὸ τοῦ χρονογράφου τούτου Σουριανοὶ (ἢ Σουριανοί) ἦσαν ἀκριβῶς οἱ Ὁρθόδοξοι. Ἄλλὰ τότε τίς ἡ διαφορὰ μετὰ τῶν Σουριανῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων, ὅτινες παρὰ τῶν εἰρημένων χρονογράφων καλοῦνται Graeci; εἶναι ἀληθές ὅτι τὸ ὄνομα τοῦτο οὐχὶ σπανίως παρὰ τοῖς εἰρημένοις χρονογράφοις σημαίνει, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ Λατῖνος, ἀπλῶς Ὁρθόδοξος. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ χωρία ἐν ταῖς εἰρημέναις χρονογραφίαις, ἐν οἷς διακρίνονται οἱ Ἑλληγες ἀπὸ τῶν Ὁρθόδοξων Σουριανῶν κατὰ τὴν γλῶσσαν Ἑλληγες μὲν δηλονότι ἢ Graeci καλοῦνται οἱ κατὰ τὴν γλῶσσαν Ἑλληγες, Σουριανοὶ δὲ οἱ Ἑλληγες μὲν τὴν καταγωγὴν, ἀλλ' Ἀραβόφωνοι τὴν γλῶσσαν. Ἄλλὰ τίς τῆς τοιαύτης διακρίσεως ἡ οὐσιαστικὴ ἔννοια; Πῶς δηλονότι ὁ Ὁρθόδοξος λαὸς ἦν διηρημένος εἰς Ἑλληνοφώνους καὶ μὴ Ἑλληνοφώνους; Τὸ πρᾶγμα τοῦτο πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ διαφόρως κατὰ διαφόρους τόπους. Ἐν Ἀντιοχείᾳ, ἣτις ἦν πόλις ἀκραιφνῶς Ἑλληνική, καὶ ἐν ἣ ἔλαλειτο μόνη ἡ Ἑλληνικὴ πρὸ τῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως, ἡ Ἑλληνικὴ φαίνεται ὅτι δὲν ἔπαυσέ ποτε (ἐννοεῖται μέχρι τῶν χρόνων τῶν Σταυροφοριῶν) λαλουμένη ὑπὸ σημαντικοῦ πλήθους λαοῦ, ἀφοῦ μάλιστα ἡ πόλις αὕτη κειμένη οὐ μακρὰν τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους διετέλει εἰς στενωτέραν συνάφειαν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον, οὔσα ἄλλως καὶ ἔδρα πατριαρχικὴ καὶ κέντρον Ἐκκλησιαστικόν. Προσθετέον εἰς ταῦτα ὅτι μικρὸν πρὸ τῶν Σταυροφοριῶν ἐπὶ ἕνα περίπου αἰῶνα ἡ πόλις διετέλει ὑπαγομένη εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κράτος (ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 10 μέχρι τῶν μέσων τοῦ 11 αἰῶνος), οἱ δὲ Σουριαν-

νοι τῆς πόλεως ταύτης ἦσαν ἐκ τῆς ἄλλης ἀγροίκου Συρίας εἰς αὐτὴν μετοικῆσαν ἐργατικὸν πλῆθος τῶν Ἀραβοφώνων, οἵτινες ἀπετέλουν τὸν κύριον Χριστιανικὸν λαὸν τῶν ἐκτὸς πόλεων τόπων. Ὅ,τι ἐγένετο ἐν Ἀντιοχείᾳ ὡς πρὸς Ἑλληνοφώνους καὶ Ἀραβοφώνους, πιθανώτατα ἐγένετο ἐν τινι μέτρῳ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν, ὧν τινες, ὡς ἡ Λαοδίχεια κατεχομένη ἐστὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων (μετὰ τὴν ἐπὶ Νικηφόρου Β' καὶ Ἰωάννου Τσιμισκῆ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησιν τῆς βορείου καὶ μέσης Συρίας), ἦν, ὡς φαίνεται, ἐντελῶς Ἑλληνοφώνος. Ὅ,τι δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἁγίαν πόλιν, εἰς τὰς ἀμοιβαίας δηλονότι σχέσεις τῶν ἐνταῦθα Ἑλληνοφώνων καὶ Ἀραβοφώνων, σπουδαίας καὶ ὁπωσοῦν πιστὰς εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν ὁ ἐκ τῶν χρονογράφων τῆς Σταυροφορίας Ἰάκωβος Οὐιτριάκου (Bongars σ. 1089—1090). Ὁ χρονογράφος οὗτος ποιούμενος λόγον περὶ τῶν διαφόρων χριστιανικῶν λαῶν τῆς Παλαιστίνης (κατὰ τὸν 12 αἰῶνα) καὶ πρῶτον πάντων περὶ τῶν Φράγκων, λέγει περὶ τῶν Συριάνων ἤτοι τῶν Ἀραβοφώνων Ὁρθοδόξων· «Ἐπάρχουσιν ἄλλοι ἄνθρωποι ἐκ τῆς ἀρχαιότητος ὑπὸ διαφόρους δεσπότας διαμένοντες ἐν τῇ χώρᾳ, ὑπὸ Ρωμαίους, Ἑλληνας, Λατίνους (Φράγκους) καὶ βαρβάρους, Σαρακηνούς καὶ Χριστιανούς, ἐπὶ μακρὸν τῆς δουλείας ὑφιστάμενοι τὸν ζυγόν· πανταχοῦ δούλοι, πάντοτε ὑπόφοροι, χρησιμεύοντες τοῖς δεσπότησι αὐτῶν εἰς τὰ ἔργα τῆς γεωργίας καὶ εἰς ἄλλα ἥττονος ἄξια ἔργα ἀνάγκης· λαὸς πάντως ἀπόλεμος καὶ εἰς τὰς μάχας ἄχρηστος, ὡσεὶ γυναῖκες, ἐξαιρουμένων τινῶν, οἵτινες ἀοπλοὶ τε ὄντες καὶ εἰς φυγὴν εὐπετεῖς, τόξοις μόνον χρῶνται καὶ βάλλουσιν. Οὗτοι καλοῦνται Συριάνοι εἴτε ἀπὸ τῆς πόλεως Σύρ (Τύρου) οὕτω κληθέντες, ἤτις μεταξὺ τῶν πόλεων τῆς Συρίας ἐξ ἀρχαιοτάτων χρόνων μεγάλην κέκτηται ὑπεροχὴν, εἴτε ἀπὸ τῆς Συρίας, τοῦ φθόγγου *υ* μεταβληθέντος εἰς *ου*, αὐτοί, οἵτινες καὶ ἐν ταῖς ἀρχαίαις γραφαῖς καλοῦνται Σύροι. Εἰσὶ δ' οὐ-
τοι τὸ πλεῖστον ἄπιστοι, ἀπατηλοὶ, ὡσπερ οἱ Ἕλληνες¹⁾, ὡσπερ

¹⁾ Οὕτως ἐρμηνευόμενον τὸ *more Graecorum* = ὡς εἰῶθασιν οἱ Ἕλληνες. Πάντως

ἀλώπεκες δόλιοι, ψεύσται καὶ ἀσταθεῖς, φίλοι τῆς τύχης, προδόται, εὐκόλως ἐπιέμενοι ἀξιομάτων, ἄλλο ἐν τῷ στόματι καὶ ἄλλο ἐν τῇ καρδίᾳ φέροντες, τὴν κλοπὴν καὶ τὴν ἀρπαγὴν ὡς οὐδὲν κακὸν λογιζόμενοι· ἀντὶ μικροῦ ἀργυρίου γινόμενοι κατάσκοποι καὶ τὰ μυστικά τῶν Χριστιανῶν τοῖς Σαρακηνοῖς προδίδοντες, ὧν ἐν μέσῳ ἐτρέφθησαν, καὶ ὧν καὶ τῇ γλώσσῃ ἀσμενέστερον χρῶνται ἢ ἄλλῃ τινί, καὶ ὧν τὰ διεστραμμένα ἦθη κατὰ μέγα μέρος μιμοῦνται. Διότι εἰσὶν ἀναμειγμένοι πρὸς τοὺτους καὶ μαθάνουσι τὰ τούτων ἐπιτηδεύματα, τὰς γυναῖκας αὐτῶν, ὡσπερ οἱ Σαρακηνοὶ, κρύπτοντες καὶ ταύτας τε καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν σινδόσιν ἐνελίσσοντες πανταχόθεν, ἵνα μὴ φαίνωνται. Τοὺς πώγωνας αὐτῶν, ὅπως οἱ Σαρακηνοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ ὡς πάντες σχεδὸν οἱ Ἀνατολίται, οὐ ξυρίζουσιν». Ἀποῦ ὁ χρονογράφος φλυαρεῖ ἱκανὰ περὶ τῶν πωγῶνων τῶν Χριστιανῶν τούτων, λέγει τὰ ἐξῆς ἄξια σημειώσεως· «Οἱ Συριάνοι ἐν κοινῇ ὁμιλίᾳ χρῶνται τῇ τῶν Σαρακηνῶν (Ἀράβων) γλώσσῃ· γράμμασι δὲ καὶ γραφῇ Σαρακηνικῇ χρῶνται ἐν συμβολαίοις καὶ ἐμπορικαῖς ἐργασίαις καὶ ἐν παντὶ ἄλλῳ ἔργῳ, ἐξαιρουμένων τῶν ἱερῶν ἐγγράφων καὶ ἄλλων πνευματικῶν πράξεων, ἐν αἷς χρῶνται γράμμασιν Ἑλληνικοῖς· διὰ τοῦτο ἐν ταῖς ἱερουργίαις οἱ λαϊκοὶ αὐτῶν, οἱ γινώσκοντες μόνον τὴν τῶν Σαρακηνῶν γλῶσσαν, ταῦτα δὲν ἐννοοῦσιν, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τῇ αὐτῇ γλώσσῃ καὶ ἐν τῇ κοινῇ ὁμιλίᾳ καὶ ἐν τῇ γραφῇ χρῶμενοι ἐννοοῦσι τοὺς ἱερεῖς αὐτῶν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ λογίᾳ γλώσσῃ,

ὁ χρονογράφος εἶναι σφοδρότατος πολέμιος πάντων τῶν Ὁρθοδόξων, οὓς ἐν Παλαιστίνῃ χωρίζει εἰς Γραικοὺς καὶ Συριάνους, εἰς Ρωμαίους καὶ εἰς Μελιτίτας καλοῦντας ἑαυτοὺς Ὁρθοδόξους, οὓς θεωρεῖ ἀπογόνους τῶν Σύρων ἤτοι Ἀραμαίων τῆς Συρίας, διότι περὶ τούτων μόνον εἶχεν ἀναγνώσει ἐν ταῖς Γραφαῖς ὁ ἀδαὴς τῆς ἱστορίας χρονογράφος. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ *more Graecorum* καὶ δι' ὅσων ἄλλων φληναφεί περὶ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος τῶν Ὁρθοδόξων τῆς Παλαιστίνης μαρτυρεῖ τὴν φοβερὰν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἐνοικοῦσαν μισαλλοδοσίαν καὶ τὴν πρὸς πάντας τοὺς Ὁρθοδόξους καθόλου ἀντιπάθειαν. Ἡμεῖς, ἐννοεῖται, οὐδεμίαν εἰς τὰς φληναφίας ταύτας δίδοντες σημασίαν ἀναφέρομεν αὐτολεξεί τὰ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενα, ἵνα παρασχωμεν δείγμα τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους Φραγκικῆς πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους μισαλλοδοσίας.

ἦτις εἶναι ἡ αὐτή. Τὰ τῶν Ἑλλήνων δὲ θεμιτὰ καὶ θεσμούς ἐν ταῖς ἱερουργίαις καὶ ἐν ἄλλαις πνευματικαῖς πράξεσι τηροῦσιν ἐπιμελέστατα οἱ Συριάνοι καὶ τούτοις (τοῖς Ἑλλησιν) ὡσπερ ἡγεμόσι (Superioribus) ὑπακούουσιν. Εἰς τῶν Ἀγνῶτων δὲ τοὺς ἐπισκόπους, ὧν ἐν ταῖς ἐνορίαῖς διαμένουσιν, οὐχὶ ἀπὸ καρδίας, ἀλλὰ διὰ στόματος μόνον καὶ κατ' ἐπιφάνειαν λέγουσιν ὅτι ὑπακούουσι, φρόνῳ δηλονότι τῶν κοσμικῶν ἀρχόντων· διότι ἔχουσιν ἰδίους ἐπισκόπους Γραικοὺς».

Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ χρονογράφου τούτου λεγομένων νοεῖται σαφῶς ὅτι καὶ ἐν Ἱερουσαλήμ, ὅπως ἐν Ἀντιοχείᾳ ὑπῆρχον, ὅπως καὶ νῦν ὑπάρχουσιν, Ὁρθόδοξοι Ἀραβόφωνοι καὶ Ὁρθόδοξοι Ἑλληνόφωνοι. Ἄλλ' οἱ Ἑλληνόφωνοι ἦσαν ὀλίγοι ἀποτελοῦντες κυρίως, ὅπως νῦν, τὸν κληρὸν τὸν Πατριαρχικόν¹⁾.

Ἐκ τῶν εἰρημένων μανθάνομεν πρὸς τούτοις ὅτι παρὰ τοῖς Ἀραβόφωνοις Ὁρθόδοξοις ἡ μόνη Ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα κατὰ τὸν 12 αἰῶνα ἦτο ἡ Ἑλληνικὴ, καὶ ὅτι ἡ μερικὴ χρῆσις τῆς Ἀραβικῆς ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνήκει εἰς πολὺ μεταγενεστέρους χρόνους.

Πειθόμεθα ἔτι ὅτι οὐδεὶς μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων τούτων καὶ τοῦ Ἀραμαϊσμοῦ ὑπῆρχε δεσμός, ἀφοῦ οὐδέποτε οὔτε γλώσσης Ἀραμαϊκῆς οὔτε γραφῆς Συρικῆς, ἧς ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Ἰακωβίται κατὰ τὸν μνημονευθέντα χρονογράφον, οὔτε Χαλδαϊκῆς, ἧς ἐποιοῦντο χρῆσιν οἱ Νεστοριανοὶ κατὰ τὸν αὐτὸν χρονογράφον, ὑπῆρχεν ἴχνος παρὰ τοῖς εἰρημένοις Ὁρθόδοξοις χρωμένοις γραφῇ Ἑλληνικῇ καὶ Ἀραβικῇ.

Τὰ ἄλλα, ὅσα λέγει ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν ὑπ' αὐτοῦ Συριάνων καλουμένων, εἰσὶν ἀνάξια προσοχῆς. Τοῦτο μόνον σημειούμεθα ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν Φράγκων Σταυροφόρων διδόμενον αὐτοῖς τοῦτο ὄνομα ἦν ἔλως ἀυθαίρετον εὑρημα τῶν Φράγ-

¹⁾ Ib. ἀνωτ. Wilh. Syr. σ. 625 «Omnes civitatis (Hierosolymi) habitatores Sarraceni erant et infideles, *excepto domino patriarcha et clero et popello misero Surianorum*».

κων, χρωμένων τῷ ὀνόματι τούτῳ πρὸς διάκρισιν τῶν Ἀραβόφωνων καὶ Ἑλληνοφώνων. Γινώσκομεν δὲ σαφέστατα καὶ ἀκριβέστατα ὅτι Σύροι καὶ Συριανοὶ ἐκάλου ἐαυτοὺς καὶ ἐκαλοῦντο ὑπὸ τῶν ἄλλων οἱ Ἰακωβίται, καλοῦντες αὐτοὶ Μελχίτας τοὺς Ὁρθόδοξους. Παρὰ τῶν σταυροφόρων χρονογράφων δὲ μανθάνομεν τὸ καὶ ἄλλως οὐχὶ ἄγνωστον ἡμῖν ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι ἐν Ἱερουσαλήμ ἦσαν ὀλίγοι, ποικίλοις διωγμοῖς τῶν Μωαμεθανῶν ἐλαττωθέντες. Ὡς δὲ παραδίδωσι Γουλιέλμος ὁ Τύρου, ὁ βασιλεὺς Βαλδουῖνος, ἵνα αὐξήσῃ τὸ πλῆθος τοῦτο, μετώκισεν εἰς τὴν Ἀγίαν πόλιν ἐκ τῆς πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώρας Ὁρθόδοξους Ἀραβόφωνους τῆς χώρας ταύτης.

Γ'. Τὰ μετὰ τὰς σταυροφορίας.

Περατοῦντες νῦν τὸ περὶ τῶν σταυροφοριῶν ὡς πρὸς τὸ ἡμέτερον ζήτημα κεφάλαιον ἀνάγκη νὰ ἐξάρωμεν ἐνταῦθα τὸ γεγονός ὅτι ἀποτέλεσμα τῶν σταυροφοριῶν τούτων ἦτο ἡ ἔτι στενωτέρα κατασταθεῖσα ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ ἐθνικὴ συνάφεια τῶν ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ Ὁρθόδοξων πρὸς τὸν Ὁρθόδοξον Ἑλληνισμὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους καὶ πρὸς τὸ κράτος αὐτό. Διότι οἱ διωγμοί, οὓς ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ὑφίστατο ἐκ μέρους τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, τῆς ἀρχούσης πολιτικῶς ἐν Συρίᾳ καὶ Παλαιστίνῃ, ὑπὸ τῆς αὐτόθι Φραγκοκρατίας, ἔτι μᾶλλον συνέσφιγξαν τοὺς ἠθικοὺς, πνευματικοὺς καὶ ἐθνικοὺς δεσμούς τοὺς ὑφισταμένους μεταξὺ τῶν Ὁρθόδοξων τῶν χωρῶν ἐκείνων πρὸς τὸ πνευματικὸν καὶ πολιτικὸν κέντρον τῆς Ὁρθοδοξίας· καὶ ἀφοῦ δὲ περὶ τὸ τέλος τοῦ 13 καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14 αἰῶνος τέλεον ἐξέλιπεν ἐν ταῖς εἰρημέναις χώραις ἡ τῶν Φράγκων ἀρχὴ καταλυθεῖσα ὑπὸ τῶν Μαμελούκων τῆς Αἰγύπτου, ἡ στενὴ ἐκείνη ἠθικὴ καὶ ἐθνικὴ ἑνωσις ἔτι μᾶλλον σὺν τῷ χρόνῳ ἀναπτυσσομένη καὶ ἐπιρρωννυμένη καθίστα τὴν Κωνσταντινούπολιν ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίν ἐθνικὸν κέντρον καὶ καταφυγὴν καὶ προστασίαν τῶν Ὁρθόδοξων ἐκείνων. Εἶδομεν δὲ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν πῶς οἱ Ἕλληνες βα-

σιλείς τῆς Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τὸν 14 αἰῶνα ἀντελαμβάνοντο ἐκθύμως καὶ ἀναφανδὸν τοῖς Ὀρθοδόξοις ἐκείνοις μεσιτεύοντες ὑπὲρ αὐτῶν ἐν τῇ αὐλῇ ἔτι τοῦ Μαμελούκου σουλτάνου καὶ πῶς αἱ ἐκκλησίαι ἐκείναι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης (τῆς Ἀντιοχείας καὶ Ἱερουσολύμων) ἀναφανδὸν ἔτι καὶ ἐπισήμως ἀνεγνώριζον ὡς ὑπερτάτην ἐθνικὴν ἀρχὴν τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει βασιλείαν καὶ οἱ πατριάρχαι αὐτοὶ μετέβαινον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα προβληθῶσιν ἤτοι ἐπικυρωθῶσιν ἐν τῷ θρόνῳ αὐτῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων τῶν Ἑλλήνων.

*Ζ'. Ὀρθοδοξία Συρίας καὶ Παλαιστίνης
ἐπὶ τῆς Ὀθωμανικῆς δυναστείας.*

Οἱ τοιοῦτοι ἐθνικοὶ δεσμοὶ ἔτι πλέον ἐκρατύνθησαν ἀφ' οὗ χρόνου περὶ τὰ μέσα τοῦ 15 αἰῶνος κατελύθη τὸ Ἑλληνικὸν κράτος, περὶ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ 16 πᾶσα ἡ Συρία, Μεσοποταμία καὶ Παλαιστίνη ὑπετάχθησαν ὑπὸ τὸ κράτος τὸ Ὀθωμανικόν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ὑπὸ τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος ἔνωσις ἦτο κατὰ βάθος ἐθνικὴ ἔνωσις πασῶν τῶν ἐν τῷ Ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλληνικῶν Ἐκκλησιῶν. Ἡ Κωνσταντινούπολις ἡ γενομένη ὑπὸ νέους ἔρους καὶ νέαν ιδιότητα ἐθνικὸν κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἦτο ὑπὸ τὴν ιδιότητα ταύτην ἐθνικὴ πρωτεύουσα τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ ὡς πρὸς τὴν Συρίαν καὶ Παλαιστίνην· καὶ νῦν εἴπερ ποτέ, μετὰ τὴν πρώτην μωαμεθανικὴν κατάκτησιν τοῦ 7 αἰῶνος, ὁ Ἑλληνισμὸς κατέστη ἀληθῆς ἐθνικὴ δύναμις ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ Ἀντιοχείᾳ (νῦν ἐν Δαμασκῷ), αὐτὸς ἐνὼν τοὺς αὐτόθι Ὀρθοδόξους μετὰ τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων ἢ Ῥοῦμ (καὶ ὡς ἔλεγον καὶ οἱ Τοῦρκοι Ῥοῦμ μιλλετί). Ἡ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ἰδρυθεῖσα νέα Ἐκκλησιαστικὴ πολιτεία τῆς τῶν Ἁγιοταφίτων Ἀδελφότητος, ἐν Ἀντιοχείᾳ δὲ ἡ προστασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ὡς κέντρον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὡς κέντρον καὶ ὑπερτάτης ἀρχῆς τοῦ Γένους, ἤτοι τοῦ ἔθνους τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἐγένετο τὸ ἠθικὸν κραταί-

ωμα τῆς Ἑλληνικῆς Ὀρθοδοξίας καθ' ἅπασαν μὲν τὴν ἀπὸ τοῦ 15 αἰῶνος περίοδον, ἀλλ' ἰδίᾳ ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18 αἰῶνος ἄνδρες ἀνάξιοι τοῦ πατριαρχικοῦ ἀξιώματος ἀνήλθον εἰς τὸν περικλειέστατον θρόνον τῆς Ἀντιοχείας τὸν κλεισθέντα διὰ τσοσούτων μεγάλων φωστῆρων τῆς Ἐκκλησίας. Τότε εὐσεβῶς καὶ φιλοστόργως, φιλογενῶς καὶ φιλορθόδοξως οἱ Ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας ἔθεσαν τὴν Ἐκκλησίαν αὐτῶν ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἀναθέντες εἰς αὐτὸ νὰ φροντίζη τοῦ λοιποῦ περὶ ἀποστολῆς ἐκ τοῦ κέντρον τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ εὐσεβῶν καὶ φιλογενῶν πατριαρχῶν εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀντιοχείας. Τὰ ὑπομνήματα δέ, δι' ὧν ἐπεκαλοῦντο τὴν τοιαύτην κηδεμονίαν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου¹⁾, εἰσι τὰ τρανότατα καὶ εὐγλωττότατα μαρτύρια τῆς εὐσεβείας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς ἀκραιφνοῦς φιλογενείας²⁾ τῶν προϊσταμένων τῶν ἐν ταῖς χώραις ταύταις πνευματικῶν τε καὶ λαϊκῶν προκρίτων, καλοῦντων «αὐθέντας καὶ δεσπότας» αὐτὸν τὸν οἰκουμενικὸν Πατριάρχην καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν ἱεράρχας. Ἡ ἠθικὴ αὕτη καὶ πνευματικὴ ἐνότης καὶ ἀρμονία ὡς δεσμὸς ἐθνικὸς ὑφίστατο μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, ὅτε φιλαρχία καὶ ἄλλα ἐλατήρια ἀγενῆ καὶ ταπεινὰ καὶ πανσλαυστικαὶ πολιτικαὶ βλάβαι καὶ τὸ Ρωσικὸν ἀργύριον ἐδημιούργησαν σήμερον τὸ ζήτημα τῆς ἀληθοῦς καταγωγῆς τῶν Ὀρθοδόξων τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος χωρῶν καὶ ὅπερ ζήτημα ἀναλύσαντες καὶ διαφωτίσαντες κατὰ βάθος καὶ

¹⁾ Τὰ ὑπομνήματα ταῦτα ἤτοι τὰς πρὸς τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν ἀναφορὰς τῶν Ὀρθοδόξων Μητροπολιτῶν τῆς Συρίας καὶ τὰς συνοδικὰς ἀποφάσεις τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἀπαντήσεις αὐτῆς πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους τῆς Συρίας ἰδ. ἐν Ἐκκλ. Ἀληθ. τοῦ 1906 ἀρ. 7, 8, 9, 10 φυλ. 17 Φεβρουαρίου 1906 καὶ ἐφεξῆς.

²⁾ Κατὰ τοὺς θλιβεροὺς ἐκείνους χρόνους (περὶ τὰ τέλη τοῦ 17 καὶ ἀρχὰς τοῦ 18 αἰῶνος), ὅτε ὁ Ἀντιοχικὸς θρόνος ἔνεκα τῶν ἀσεβῶν πατριαρχῶν Μακαρίου καὶ τοῦ μετὰ τὸν τούτου θάνατον «εἰσπηδήσαντος» εἰς τὸν Ἀντιοχικὸν θρόνον Κυρίλλου (τοῦ Κακοκυρίλλου) περιήλθεν εἰς δαινοτάτας ἐσωτερικὰς ἀνωμαλίας, μέρος τῶν Ὀρθοδόξων ἤτοι ἀραβοφώνων Ἑλλήνων προσηλυτίσθη εἰς τὴν Καθολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ ἀποτελεῖ ἔκτοτε τοὺς Οὐνίτας καλουμένους Ἑλληνοκαθολικοὺς τῆς Συρίας, οἵτινες ἔκτοτε καλοῦνται ἰδίως Μελχίται, κατὰ τὰ ἄνω εἰρημένα, ἐνῶ ἀρχῆθεν τὸ ὄνομα τοῦτο εἰδοθεὶς εἰς πάντας τοὺς Ὀρθοδόξους.

πλάτος δυνάμεθα νῦν συγκεφαλαιοῦντες πάντα τὰ εἰρημένα νὰ ἐπισφραγίσωμεν τὴν ἐκ τούτων προκύπτουσαν ἀλήθειαν καὶ δι' ἄλλων καθολικωτέρων περὶ ἐθνῶν καὶ φυλῶν καὶ περὶ ἐθνικοῦ βίου τῶν λαῶν ἀρχῶν καὶ ἀληθειῶν ἐπιτάσσοντες ὡς ἐν ἐπιλόγῳ τῶν περὶ τούτου λόγον.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΤΟ ΓΕΝΙΚΟΝ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

Ἡ φυλὴ καὶ ἡ ἐθνότης τῶν ἀραβοφώνων Ὁρθοδόξων.

Συγκεφαλαιοῦντες πάντα τὰ εἰρημένα καταντῶμεν εἰς τὸ ἀσφαλές συμπέρασμα, 1) ὅτι οἱ Ὁρθόδοξοι Ἀραβόφωνοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἔτι δὲ καὶ Μεσοποταμίας, οὔτε ἀπὸ Ἀράβων, ὡς ἔθνος Συριακοῦ, καταγόμενοι οὔτε ἀπὸ Σύρων ἤτοι Ἀραμαίων, εἰσὶν ἀπόγονοι ἐν πρώτοις μὲν τῶν Ἑλλήνων οἰκητόρων τῶν χωρῶν τούτων τῶν ἀποικησάντων εἰς τὰς χώρας ταύτας ἰδίᾳ ἐπὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, τῶν Σελευκιδῶν, καὶ πληρωσάντων αὐτὰς πλήθους Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ μεγαλοπόλεων, εἶτα δὲ καὶ τῶν ἐξελληνισθέντων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων τούτων ἐγχωρίων Σύρων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἐποίκων Ἀραβικῶν φυλῶν. 2) Ὅτι ἡ οὕτως ὑπὸ ἀκραιφνῶν Ἑλλήνων τὸ γένος καὶ τὴν γλῶσσαν ἀποικισθεῖσα καὶ μέρος τῶν ἐγχωρίων Σύρων, μάλιστα δὲ ἐποίκοι ἐν πόλεσιν οἰκοῦσας Ἀραβικὰς φυλάς ἐξελληνίσασα Ἀσιατικὴ Ἑλλάς τῶν εἰρημένων χωρῶν ἐγένετο κέντρον μεγάλης κινήσεως ἐκπολιτιστικῆς καὶ πολιτισμοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ γλώσσης καὶ γραμματείας Ἑλληνικῆς ἐν ἀρχῇ μὲν Ἑθνικῆς, εἶτα δὲ Χριστιανικῆς. 3) Μετὰ τοῦ ἰσχυροτάτου τούτου, τὸ πλεῖστον ἀστικοῦ καὶ πολιτικοῦ, Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ διετηρήθη καὶ τὸ πρότερον ἐγχώριον Ἀραμαϊκὸν γένος τῶν κατοίκων, διατηροῦν τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ (ἰδίᾳ ἐν Μεσοποταμίᾳ), ἀποτελούμενον ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ τὸ πλεῖστον πληθυσμοῦ, ὑποκῦψαν ἰσχυρῶς εἰς τὴν ἠθικὴν ἐπίδρασιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ταύτην καὶ ῥοπήν ἀναπτύξαν ἰδίαν γραμματείαν καὶ διὰ τοῦ βραδύτερον ἐπελθόντος θρησκευτικοῦ χωρισμοῦ ἰδίαν ἐθνό-

τητα ἤ, ὀρθότερον καὶ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἰδίως ἐθνότητος, τὴν Χαλδαϊκὴν καλουμένην καὶ τὴν Συριακὴν. 4) Οἱ Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι (μεθ' ὧν συνεχωνεύθη ἅπαν τὸ ἔποικον Ἀραβικόν, πλὴν τῶν Σικηνιτῶν), ἀφοῦ ἐπὶ αἰῶνας πολλοὺς διετήρησαν τὴν γλῶσσαν αὐτῶν τὴν ἐθνικὴν, μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν μωαμεθανικὴν Ἀραβικὴν κατάκτησιν τοῦ 7 μ. Χ. αἰῶνος, εἰθίσθησαν κατὰ μικρὸν ἐν ταῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου σχέσεσι νὰ λαλῶσι τὴν γλῶσσαν τοῦ κατακτητοῦ λαοῦ, διεφύλαξαν δὲ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐθνικῆς παιδείσεως καὶ ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐθνικῆς γραμματείας, ἐπιτραπίσεως βραδύτερον καὶ τῆς χρήσεως τῆς Ἀραβικῆς ἐν ταῖς προσευχαῖς καὶ ταῖς ἱεροτελεστῖαις ταῖς Ἐκκλησιαστικαῖς χάριν τοῦ πολλοῦ πλήθους τοῦ μὴ νοοῦντος τὴν πάτριον Ἑλληνικὴν. Τοιοῦτον εἶναι τὸ μόνον ἀσφαλὲς συμπέρασμα ἀπάσης τῆς περὶ τῶν Ὀρθοδόξων καὶ καθόλου τῶν Καθολικῶν (περιλαμβανομένων καὶ τῶν νῦν Μελχιτῶν καλουμένων) τῶν περὶ οὗ ὁ λόγος χωρῶν ἱστορικῆς, ἐθνολογικῆς καὶ γλωσσικῆς μελέτης. Ὁ ἀρνούμενος τὴν ἀπόλυτον ἀλήθειαν τοῦ συμπεράσματος τούτου πρέπει νὰ ὁμολογήσῃ ἐν τῶν τριῶν τῶνδε: α') ἢ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι οἱ πληροῦντες τὰς πόλεις καὶ μητροπόλεις, τὰς κώμας καὶ κωμοπόλεις καὶ μητροκωμίας, τὰς κολωνείας καὶ μητροκολωνείας, οἱ ἀποτελοῦντες τὸν ἰσχυρῶς, πολιτικῶς τε καὶ πνευματικῶς, ἄρχοντα λαὸν ἀπώλοντο πρόβριζα καὶ διὰ παντὸς κατὰ τρόπον φυσικῶς καὶ ἱστορικῶς ἄγνωστον τε καὶ ἀκατανόητον, καταλιπόντες τὴν θέσιν αὐτῶν εἰς τινα μόνον κατὰ τρόπον τερατωδῶς θαυμάσιον διασωθέντα Ὀρθόδοξον Ἀραμαϊκὸν λαόν, ἢ β') ὅτι κατὰ τρόπον ἱστορικῶς πλέον ἀκατανόητον, ἀλλ' ἀναιροῦντα πᾶσαν ἐξηκριβωμένην ἱστορικὴν ἀλήθειαν καὶ κατὰ γνώμην γελοιοποιοῦσαν πᾶσαν γνῶσιν καὶ ἐπιστήμην ἱστορικὴν καὶ πᾶσαν γραμματεῖαν καὶ φιλολογίαν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν τοιαῦτα πιστευόντων, οἱ Ἕλληνες ἐκεῖνοι δὲν ἀπώλοντο, ἀλλὰ διετηρήθησαν ἐν τοῖς αἰρετικοῖς Νεστοριανοῖς καὶ Ἰακωβίταις, ἢ γ') ὅτι οἱ μὲν Ἕλληνες

καὶ οἱ ἐξηλληνισμένοι Ἀραβες ἐξηλείφθησαν ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ἐφύη δ' ἀντ' αὐτῶν νέος τις Ἀραβικὸς καὶ Ἀραβόφωνος Χριστιανικὸς καὶ ὁ ὀρθόδοξος λαὸς μετὰ γραμματείας ἐκκλησιαστικῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ἑλληνα (Ροῦμ) ἑαυτὸν καλῶν, παραχθεὶς καὶ δημιουργηθεὶς ἀκριβῶς κατὰ ἱστορικῶς τερατωδῶς ἀκατανόητον τρόπον μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀραβικῆς μωαμεθανικῆς κατακτήσεως, ἀπὸ Ἀραβίας ἐλθὼν, ἐν χρόνοις ὀηλονότι, ἐν οἷς οὐδεὶς μὲν ἐν Ἀραβίᾳ ὑπῆρχεν Ἀραψ χριστιανός, ποιητὴ δ' ἦν θανάτου πάσης ἐκ τῆς τοῦ Ἰσλὰμ εἰς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν μεταστάσεως. Ἀλλὰ πασῶν τῶν τριῶν τούτων ὑποθέσεων οὐσῶν τερατωδῶς ἀτόπων καὶ τῆς φυλετικῆς καὶ ἱστορικῆς συναφείας τῶν νῦν Ὀρθοδόξων τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας πρὸς τοὺς Ἑλληνας τῶν χωρῶν τούτων οὔσης ἀναντιρρήτου, τὸ ζήτημα ὑπὸ ἔννοιαν καὶ ἔποψιν φυλετικὴν θεωρητέον ὀριστικῶς λελυμένον.

Ἄλλ' ὑπεράνω καὶ αὐτῆς τῆς τρανῶς μαρτυρουμένης φυλετικῆς ἐνότητος τῶν ἀραβοφώνων Ὀρθοδόξων πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ὑπάρχει τις συνάφεια ἢ συγγένεια ἱστορικῶς μείζων καὶ σπουδαιότερα καὶ ἠθικῶς, πνευματικῶς καὶ ἱστορικῶς οὐσιαστικωτέρα τῆς φυλετικῆς, εἶναι δὲ αὕτη ἢ συνάφεια καὶ συγγένεια ἢ ἐθνικὴ. Ἡ ἐθνότης ἢ ἐθνικότης τῶν ἀραβοφώνων Ὀρθοδόξων εἶναι Ἑλληνικὴ ὅπως καὶ ἡ φυλετικὴ καταγωγὴ αὐτῶν. Τί εἶναι ἐθνότης ἢ ἐθνικότης (nation, nationalité) κατὰ τὴν νῦν ἀντίληψιν τῶν ὀνομάτων καὶ τί διαφέρει τῆς φυλῆς (race), περὶ τούτου καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐγένετο ἰκανὸς λόγος. Ἡ φυλὴ καὶ ἡ φυλετικὴ συγγένεια εἶναι στοιχεῖον φυσικόν, ἡ ἐθνότης δὲ καὶ ἐθνικὴ συγγένεια εἶναι ἀρχὴ καὶ δύναμις ἠθικὴ ἐν τῇ μεγάλῃ ἱστορίᾳ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου πραγματοποιουμένη καὶ ἐκφαινομένη. Ἡ μετάδασις τῆς φυλῆς εἰς ἔθνος καὶ ἐθνότητα ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ βίου εἰς τὴν ἱστορίαν, ἤτοι εἰς τὸν πνευματικὸν βίον καὶ τὸν πολιτισμὸν μετάδασιν λαοῦ τινος. Ἐθνος τι δύναται νὰ προαχθῇ ἐκ μιᾶς ἢ πολλῶν συγγενῶν ἢ

μη συγγενῶν φυλῶν διὰ τῆς ἀφομοιώσεως τῶν πολλῶν φυλῶν ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἱστορικῆς ἰδέας, ἐν τῇ ἐνότητι τοῦ βίου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν ἀποκαλυπτόντων καὶ ἐξαγγελλόντων ταῦτα πνευματικῶν μνημείων τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Αἱ φυλαὶ ὡς στοιχεῖα φυσικὰ δύνανται νὰ παρέλθωσιν ἢ νὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐν τοῖς φυλετικοῖς αὐτῶν γνωρίσμασιν, ἐν τῇ δημιουργίᾳ τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ τὸ ἔθνος, ὃν δύνανται ἠθικὴ ἐκ τῆς συνειδήσεως τῆς ἐθνικῆς τῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐξελισσομένης τρεφομένη, ὑπερέχει τῶν καιρικῶν ἐπιδράσεων καὶ μένει ἐφ' ὅσον ζῆ ἢ ἐθνικὴ συνειδήσις, καὶ ἂν ἔτι τὰ φυλετικὰ γνωρίσματα ἐξαφανισθῶσιν. Ἡ φυλὴ ἔχει ὡς γνώρισμα ἀπλῶς τὴν ἐνότητα τὴν ἀνθρωπολογικὴν τὴν ἐκδηλουμένην ἐν τῇ διαπλάσει καὶ κατασκευῇ τοῦ σώματος καὶ ἐν τῇ ἐνότητι τῆς γλώσσης τῆς ἀπλῶς φυσικῶς παραχθείσης· ἡ ἐθνότης ἔχει γνώρισμα τὴν ἐνότητα τὴν ἐθνικὴν καὶ τὴν ἐν τῇ ἐνότητι τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἱστορικοῦ βίου, τῶν ὑψηλοτέρων καὶ πνευματικωτέρων ἀνθρωπίνων διανοημάτων, φρονημάτων καὶ αἰσθημάτων ἐκδηλουμένην καὶ ἐν τῇ ἐνότητι τῆς γλώσσης τῆς ἱστορικῶς δημιουργουμένης καὶ τὸν ἱστορικὸν βίον μεθ' ὧν τῶν πνευματικῶν στοιχείων τοῦ βίου τούτου ἐρμηνεύουσης. Ἡ ἐθνότης, ὅπως καὶ ἡ φυλὴ, ἔχει ὡς γνώρισμα οὐσιῶδες καὶ ὡς δύνανται πνευματικὴν τὴν γλῶσσαν τὴν ἐθνικὴν. Ἀλλ' ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα τότε μόνον εἶναι ἀληθῶς ἐθνικὴ, ὅταν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ἔθνους ἀναπτυχθεῖσα τούτου τὴν ἱστορικὴν συνειδήσιν ἐκφράζη καὶ τὸν πνευματικὸν βίον ἐρμηνεύη περιέχουσα, ἀποκαλύπτουσα καὶ προάγουσα πᾶσαν τοῦ ἔθνους πνευματικὴν παιδείαν, πᾶσαν γραμματεῖαν καὶ φιλολογίαν, πάσας τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις καὶ τὰ ἐθνικὰ ἰδεώδη. Ἐντεῦθεν ἐθνικὴ γλῶσσα παντὸς λαοῦ δὲν εἶναι ἢ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν ἐξωτερικῷ βίῳ λαλουμένη, ἀλλ' ἡ τὸν ἐσωτερικὸν τούτου βίον ἐκφράζουσα καὶ διδάσκουσα. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐν τῇ ὁμαλῇ ἐξελίξει τοῦ ἱστορικοῦ βίου λαοῦ τινος ἢ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν ἐξωτερικῷ βίῳ λαλουμένη καὶ τούτου τὰς

ἀνάγκας ἐκφράζουσα γλῶσσα εἶναι φυσικῶς ἢ αὐτὴ πρὸς τὴν τὸν ὑψηλότερον ἐθνικὸν πνευματικὸν βίον ἐκφράζουσαν ἐθνικὴν γλῶσσαν τὴν δι' ἱστορικῆς ἀναπτύξεως διαμορφουμένην. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συμβαίνει πάντοτε. Πολλάκις ἔνεκα περιστάσεων ἱστορικῶν καιρικῶν λαὸς τις ὑποτασσόμενος εἰς ἕτερον λαὸν λαλεῖ τὴν γλῶσσαν τοῦ κατακτητοῦ λαοῦ ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ, ὡς ἐθνικὴν γλῶσσαν, ὡς γλῶσσαν ἐθνικοῦ βίου, ὡς γλῶσσαν πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ παιδείσεως ἔχων πάντοτε τὴν ἐθνικὴν, τὴν μὴ λαλουμένην μὲν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ βίῳ καὶ ὑπὸ τοῦ πολλοῦ πλῆθους, ἀλλ' οὖσαν πάντοτε τὴν μόνην ἀληθῆ ἐθνικὴν γλῶσσαν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους τούτου.

Ἐνεκα τοιούτων καιρικῶν περιστάσεων, ἔνεκα κατακτήσεως ξενικῆς, οἱ ἐν Συρίᾳ, Παλαιστίνῃ καὶ Μεσοποταμίᾳ Ἕλληνες ὡς γλῶσσαν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καθ' ἡμέραν βίῳ ἔχουσι τὴν τοῦ κατακτητησαμένου τὰς χώρας ταύτας Ἀραβικοῦ λαοῦ. Ἀλλ' ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα, ὅπως παρὰ τοῖς Τουρκοφώνοις τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, οὕτω καὶ παρὰ τοῖς Ἀραβοφώνοις Ὀρθοδόξοις τῆς Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας μένει πάντοτε ἡ Ἑλληνικὴ. Καὶ μόνος ὁ τοιοῦτος ἐθνικὸς χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης παρὰ τοῖς ἀραβοφώνοις Ὀρθοδόξοις ἤθελεν ἀρκέσει, ὑπὸ ἔποψιν γλωσσικὴν, ἂν μὴ ὑπῆρχον καὶ ἄπειροι ἄλλοι ἱστορικοὶ λόγοι γενικοὶ καὶ μερικοὶ, ἵνα ἀποδείξῃ τὴν Ἑλληνικὴν ἐθνότητα τῶν ἀραβοφώνων Ὀρθοδόξων. Οὐδὲν δὲ πλημμελέστερον ἢ τὸ ἐκ τῆς ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ λαλουμένης φυσικῆς γλώσσης λαοῦ τινος, διατελούσης ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐθνικὴν τὴν ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ αὐτοῦ ἐκφαινομένην καὶ τοῦτον ἐρμηνεύουσαν καὶ διδάσκουσαν γλῶσσαν αὐτοῦ, κρίνειν περὶ τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς λαοῦ τινος ἱστορικοῦ. Τὸ τοιοῦτον ἤθελεν ἀνατρέψει τὴν ἀληθῆ καὶ γνησίαν ἐθνογραφικὴν ἐπιστήμην οὐ μόνον ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Εὐρώπῃ αὐτῇ. Μὴ ἐν Γαλλίᾳ (ἐν Bretagne) δὲν ὑπάρχει λαὸς λαλῶν γλῶσσαν Βρεττανικὴν ἢ Κελτικὴν καὶ ὁμοῦ τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν Γαλλικώτα-

τος καὶ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν καὶ γραμματείαν ὡς γλῶσσαν καὶ γραμματείαν ἐθνικὴν καλλιεργῶν; — Καὶ ἔτι οὗτος τῆς Γαλλίας εἶναι τοῦλάχιστον Κελτικὸς τὴν φυλετικὴν καταγωγὴν ἤτοι οὐχὶ Γάλλος (καθ' ἣν ἔννοιαν καταχρηστικῶς μεταχειριζόμεθα ἡμεῖς τὸ ὄνομα τοῦτο προκειμένου περὶ τοῦ νῦν ἔθνους τῶν Français), Γάλλος γενόμενος ἤτοι ἐκγαλλισθεὶς διὰ τῆς ἀφομοιώσεως πρὸς τοὺς λοιποὺς Γάλλους, οὗ ἐν μέσῳ οἰκεῖ καὶ μεθ' οὗ ἀφομοιώθη ἐθνικῶς καὶ ιστορικῶς, ἐνῶ οἱ Ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι ἔλκουσι καὶ αὐτὴν τὴν φυλετικὴν αὐτῶν καταγωγὴν ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξηλληνισμένων προγόνων καὶ ἔχουσι τὴν συνειδήσιν Ἑλληνικὴν. — Μὴ ἐν τῇ νῦν Γερμανίᾳ οἱ Ἀλσατοὶ καὶ μέρος τῶν Λοθαριγγίων, καίπερ λαλοῦντες ὡς γλῶσσαν τοῦ καθ' ἡμέραν ἐξωτερικοῦ βίου τὴν Γερμανικὴν καὶ ὄντες φυλετικῶς καταγωγῆς Γερμανικῆς ἀναμφισβητήτου, δὲν ἔχουσι ἐθνικὴν συνειδήσιν Γαλλικὴν καὶ ὡς ἐθνικὴν γλῶσσαν τὴν Γαλλικὴν, ἀφομοιωθέντες πρὸς τοὺς Γάλλους ἐν τῇ ἱστορικῇ βίῳ καὶ ὄντες οὕτω κατὰ φυλὴν (race) Γερμανοί, κατ' ἐθνότητα (nationalité) δὲ Γάλλοι, οὐδ' αὐτῶν τῶν Γερμανῶν ἀμφισβητούντων τὸ τοιοῦτον, ἐνῶ οἱ Ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι, ὅπως καὶ οἱ Τουρκόφωνοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὄντες οὐ μόνον τὴν ἐθνότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν φυλὴν Ἑλληνες, ἅτε ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ἐξηλληνισμένων προγόνων καταγόμενοι, μόνον τὴν γλῶσσαν τοῦ ἐξωτερικοῦ βίου ἔχουσι ξενικὴν. — Τί δὲ λέγουσιν οἱ Κορσικανοὶ οἱ λαλοῦντες ὡς γλῶσσαν δημώδη τὴν Ἰταλικὴν καὶ ὄντες Ἰταλικῆς φυλετικῆς καταγωγῆς, οἱ δόντες εἰς τὴν Γαλλίαν τὸν Ναπολέοντα, περὶ τῆς ἐθνότητος αὐτῶν; — Λέγουσιν ἄρα ὅτι εἶναι Ἰταλοί; Τὸ τοιοῦτον οὐδ' αὐτοὶ οἱ Ἰταλοὶ τῆς Ἰταλίας ἀξιοῦσι παρ' αὐτῶν θεωροῦντες αὐτοὺς ἀκραιφνεῖς Γάλλους τὴν ἐθνότητα. Καὶ ἔτι οἱ Κορσικανοὶ φυλετικῶς εἶναι Ἰταλοὶ τὴν καταγωγὴν, καὶ οὐχὶ ἀπλῶς τὴν γλῶσσαν τὴν δημωδῶς λαλουμένην, ὡς οἱ Ἀραβόφωνοι καὶ Τουρκόφωνοι Ὀρθόδοξοι. Καὶ πόσα ἄλλα τοιαῦτα παραδείγματα δυνάμεθα νὰ ἐπικαλεσθῶμεν ἐκ τῆς μεγάλ-

λης ἱστορίας τῆς ἀνθρωπότητος μαρτυροῦντα τὴν τοιαύτην ἀντιθέσιν τῆς ἐν τῷ βίῳ τῷ ἐξωτερικῷ λαλουμένης φυλετικῆς γλώσσης παρὰ τοῖς Ἀραβόφωνοις καὶ Τουρκόφωνοις Ὀρθόδοξοις τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, τὴν ἐνεκεν ἀπλῶς καιρικῶν περιστάσεων ἐπελθοῦσαν, πρὸς τὴν γλῶσσαν τὴν ἐθνικὴν, τὴν γλῶτταν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ παιδεύσεως.

Ἐὰν δὲ ἡ τοιαύτη σχέσις ἢ ἀντιθέσις γλώσσης φυλετικῆς ἢ φυσικῆς ἢ δημώδους πρὸς τὴν γλῶσσαν τὴν ἐθνικὴν τὴν τοῦ ἱστορικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐθνικοῦ βίου παρήχθη ἐν Εὐρώπῃ ἐν λαοῖς σχετικῶς νεωτάτοις, ἤτο λίαν φυσικὸν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ἔθνει τῷ ὑπερτρισχιλιετῇ ἔχοντι βίον ἐθνικόν, ἐν ἔθνει δηλονότι ἔχοντι ἐξελίξιν ὑπερτρισχιλιετοῦς βίου ἱστορικοῦ καὶ τοσαύτας ὑποστάσεις περιπετείας ἱστορικῆς καὶ συμφορᾶς καιρικῆς, νὰ παραχθῶσιν ἀντιθέσεις γλωσσικαὶ ἐξωτερικαὶ κατὰ τὴν ἀνωθι ἐκτεθεῖσαν καὶ ἐρμηνευθεῖσαν ἔννοιαν, ἐν τῇ ἐσωτερικῇ, ἐν τῇ ἐθνικῇ συνειδήσει καὶ τῷ πνευματικῷ βίῳ διατηρουμένη ἐνότητι τῆς ἐθνικῆς γλώσσης¹⁾. Ἄλλ' ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἢ διαφορὰ ἢ ἐν τῇ Ἑλληνικῇ εἶναι κατὰ τοσοῦτο σπουδαιότερα καὶ ἠθικῶς ὑψηλότερα ἐν τοῖς ἀνωτέρω εἰρημένους Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς, διότι, ἐνῶ ἐν τοῖς λαοῖς τούτοις ἢ μεταξὺ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐνιαχοῦ ὑπὸ τινων τμημάτων τοῦ ἔθνους λαλουμένων γλωσσῶν διαφορὰ προῆλθεν ἐκ τῆς ἀρχῆθεν ὑπάρξεως διαφόρων αὐτοτελῶν φυλῶν ἐνωθεισῶν δι' ἱστορικῆς ἐξελίξεως ἐν μιᾷ ἐθνότητι καὶ μιᾷ ἐθνικῇ συνειδήσει (ὡς λ. τῶν Βρεττανῶν, Ἀλσατῶν, Κορσικανῶν ἐν Γαλλίᾳ), ἐν τῇ Ἑλληνικῇ αἱ γλωσσικαὶ ἀντιθέσεις καὶ διαφοραὶ προῆλθον ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, τῆς ἐνιαίας ἐθνότητος, οὐχὶ ἐκ τῆς πάλης συνυπάρξεως φυλῶν ἰδιαιτέρων ἐνωθεισῶν εἰς ἓν ἔθνος, ἀλλ' ἀπλῶς ἐνεκα καιρικῶν περιστάσεων καὶ συμφορῶν ἐπενεγκουσῶν τὴν τῆς ἐξωτερικῶς ἐπιβληθείσης γλώσσης πρὸς τὴν ἀρ-

¹⁾ *Ἰδ. τὰς θεωρίας ταύτας εὐρύτερον ἐκτεθειμένας ὑφ' ἡμῶν ἐν τῷ Μηνιαίῳ Παραρτήματι (Ἀριθμ. 1) τῆς ἐγκρίτου ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «Ἀθηνῶν» τοῦ Νοεμβρίου 1907 ἐν τῷ ἄρθρῳ «Ἐθνικὴ φυλὴ» ὑπὸ Π. Καρολίδου (σ. 17—24).

χῆθεν ὑπὸ πάντων λαλουμένην καὶ μετὰ τὰς συμφορὰς πάλιν ὡς ἐθνικὴν γλῶσσαν θεωρουμένην καὶ οὖσαν ἀληθῶς ἐθνικὴν γλῶσσαν. Οὕτως ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τῶν Τούρκων ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ παρήχθησαν ἐνιαχοῦ τῆς χώρας ταύτης οἱ Τουρκόφωνοι Ἕλληνες, ἐκ τῆς ἐνιαχοῦ τῆς Μ. Ἀσίας ἕνεκα τῆς πυκνότητος τοῦ Ἀρμενικοῦ πληθυσμοῦ ἐπικρατήσεως τῆς Ἀρμενικῆς παρήχθησαν οἱ Ἀρμενόφωνοι Ἕλληνες (Χαίχοροῦμ = Ἀρμενόγραφικος)¹⁾, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν Μακεδονικαῖς χώραις ἐκ τῶν Σλαύων οἱ Σλαυόφωνοι Ἕλληνες.

Πᾶσαι λοιπὸν αἱ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συνειδήσιν ἐθνικῆς ἐνότητος καὶ πρὸς τὸ γλωσσικὸν ὄργανον τῆς τοιαύτης συνειδήσεως, τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν, τὴν γλῶσσαν τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ γραμματείας καὶ ἐθνικῶν παραδόσεων, παραχθεῖσαι κατὰ τόπους γλωσσικαὶ διαφοραὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ, προελθοῦσαι οὐχὶ ἐξ ἀναμίξεως φυλῶν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἐνιαίας ἐθνότητος, γλωσσικῶς διασπασθείσης ἕνεκα καιρικῶν ὅλων περιστάσεων, πολλῶ ὀλιγώτερον ἐπισκοτιζοῦσιν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ τὴν καθαρὰν ἰδέαν τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος ἢ αἱ μνημονευθεῖσαι ἐν τισιν Εὐρωπαϊκοῖς λαοῖς μεταξὺ ἔθνους καὶ φυλῆς ἀντιθέσεις, αἱ ἔχουσαι ἀρχὴν φυλετικὰς ὑποστάσεις ἰδίᾳ συγχωνευθείσας ἐν τῷ ἔθνει καὶ οὐχὶ ἀπλῶς καιρικὰς περιστάσεις ἐπιβαλοῦσας ἐξωτερικῶς τὴν χρῆσιν ξένης γλώσσης εἰς τινὰ τμήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ἱστορία καὶ ἱστορικὸς βίος οὕτω μέγας, οὕτω πλούσιος, οὕτω μακροχρόνιος, οὕτω ποικίλος καὶ πολύμορφος, τοσαύτας ἔχων φάσεις καὶ περιόδους ὡς ὁ Ἑλληνικὸς, ὁ παραγωγὸν, ὡς εἶπέ τις ἱστορικὸς, τὰ κάλλιστα ἀνθὴ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ πολιτισμοῦ καὶ καταπεσῶν εἰς τὰς βαρυτάτας τῶν ἐθνικῶν συμφορῶν καὶ τὰς ποικιλωτάτας μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων διαδραμῶν περιπετείας καὶ ἐν πάσαις ταύταις ἄθικτον τὴν ἐθνικὴν καὶ ἱστο-

¹⁾ Χρῶμεθα τῷ ὀνόματι κατ' ἔννοιαν ὅλων διάφορον τοῦ Γαλλόγραφικος (ἐξελληνιζόμενος, Ἑλληνιστὶ λαλῶν Γαλάτης τῆς Μ. Ἀσίας) τῶν Ρωμαϊκῶν καὶ Γοτθόγραφικος (ὁ ἐλληνιζόμενος, ἐλληνιστὶ λαλῶν Γότθος τῆς Μ. Ἀσίας) τῶν Βυζαντινῶν χρόνων.

ρικὴν συνειδήσιν ἐπιφυλάξας, παριστῶσιν ἀληθῶς μεγαλοπρεπῆ ἱστορικὸν βίον ἐν τῇ πολυμερεστάτῃ αὐτοῦ καὶ ποικιλωτάτῃ μορφῇ. Τῇ ἀληθείᾳ, ἐν ἀπὸ τῶν ὄχθων τοῦ κατὰ μῆκος ἄνω ῥοῦ τοῦ ποταμοῦ Εὐφράτου μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου, αἴτινες ἀμφοτέραι ἀποτελοῦσιν ἔτι σήμερον τὸ ἀνατολικὸν ἕριον τῆς ἐθνογραφικῆς περιοχῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ, μέχρι τῶν ἄκτῶν τοῦ Ἰονίου πελάγους καὶ ἀπὸ τοῦ Αἴμου μέχρι τῆς Ἰδῆς καὶ τοῦ Λιδυκοῦ πελάγους ἐπισκοπήσωμεν τὴν εἰκόνα ταύτην, θέλομεν ἰδεῖ καὶ θαυμάσει τὸν ἐν ποικιλίᾳ κρατερῶς ἐνιαῖον καὶ ἐν ταῖς ἐθνικαῖς καὶ ἱστορικαῖς περιπετεῖαις καὶ συμφοραῖς ἀκατάβλητον ὀργανισμὸν τῆς ζωτικότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους.

Μεταξὺ τοῦ κάτω ῥοῦ τοῦ Εὐφράτου καὶ τῆς Μεσογείου θαλάσσης, ἐν μέρει δὲ καὶ πέραν τοῦ Εὐφράτου ἐν Μεσοποταμίᾳ αὐτῇ θέλομεν εὐρεῖ τοὺς Ἀραβοφώνους Ἕλληνας διηρημένους εἰς τοὺς Ὀρθοδόξους τοὺς καλουμένους Ἕλληνας Ὀρθοδόξους (Ροῦμ ὀρθοδόξ) καὶ εἰς Καθολικούς τοὺς καλουμένους Ἕλληνας καθολικούς (Ροῦμ κατολίκ), τοὺς καὶ Μελχίτας καλουμένους. Μεταξὺ τοῦ ἄνω ῥοῦ τοῦ Εὐφράτου καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῶν νοτιῶν ὑπωρειῶν τοῦ Καυκάσου θέλομεν εὐρεῖ τοὺς ἐν Τόνια καὶ παρά τοὺς ποταμοὺς Ὀφιν καὶ Ψυχρὸν (ἢ Ψύχρον) Ἑλληνοφώνους μωαμεθανοὺς Ἕλληνας τὴν φυλετικὴν, ἀλλὰ Τούρκους τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν, οὐδὲν ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς σφύζοντας εἰμὴ τὴν ἐξωτερικὴν φυσικὴν, οὕτως εἶπεῖν, αὐτῶν γλῶσσαν καὶ τὴν εὐφυΐαν καὶ φιλομάθειαν καὶ φιλοκαλίαν, ἄλλως δ' ὄντας Τούρκους τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν καὶ τὸν ἐθνικὸν βίον, διὰ παντὸς ἀπολωλότας ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Δυτικώτερον τούτου ἐν Πόντῳ θέλομεν εὐρεῖ Ὀρθοδόξους Ἑλληνοφώνους τε καὶ Τουρκοφώνους, ἀμφοτέρους Ἕλληνας τὴν ἐθνικὴν συνειδήσιν καὶ πιστῶς τῶν πατρίων ἐχομένους. Νοτιώτερον τούτων ἐν τῇ νοτιανατολικῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐν ταῖς δυσχωραῖς τοῦ Ταύρου καὶ τοῦ Ἀντιταύρου καὶ τοῦ Εὐφράτου εὐρίσκομεν πλῆθος Ἑλληνοφῶνων Ὀρθο-

δόξων ἀρχαϊκωτάτην λαλούντων Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὄντων Ἑλλήνων τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Δυτικώτερον τῆς σειρᾶς τοῦ Ταύρου καὶ βορειότερον τῆς τοῦ Ἀντιταύρου ἐν τῇ νοτίῳ Καππαδοκίᾳ καὶ τῇ Λυκαονίᾳ ἐν μέσῳ τουρκοφῶνων Ἑλλήνων τῶν μεγάλων πόλεων εὐρίσκομεν πλῆθος ἑλληνοφῶνων κωμῶν καὶ κωμοπόλεων Καππαδοκικῶν, εὐρίσκομεν δὲ πάντας τοὺς τε τουρκοφῶνους καὶ τοὺς ἑλληνοφῶνους ἐν στερρᾷ ἐθνικῇ συνειδήσει στερρῶς ἐχομένους τῶν πατρίων. Τούναντίον δὲ ἐν τῇ δυτικώτερον τῆς Καππαδοκίας καὶ Λυκαονίας ἐκτεινομένη χώρᾳ Φρυγίᾳ καὶ Λυδίᾳ ἐπικρατεῖ τουρκοφῶνον Ἑλληνικὸν μετ' ἰσχυρᾶς συνειδήσεως ἐθνικῆς. Ἐν ταῖς ἔτι δυτικώτερον ἐκτεινομέναις παραλίαις χώραις ὡς καὶ ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς παραλίαις χώραις τῆς Μ. Ἀσίας ἀπὸ τῆς Τραπεζοῦντος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐρυμέδοντος, νῦν δὲ ἐν μέρει καὶ μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πυράμου, εὐρίσκομεν τὸ Ἑλληνικὸν ἑλληνοφῶνον τε καὶ στερρῶς ἐν πᾶσιν ἐχόμενον τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐκ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Μ. Ἀσίας μεταβαίνοντες νῦν εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἐν τῷ μεγάλῳ μαργαρίτῃ τοῦ πελάγους τούτου καὶ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἐν Κρήτῃ, εὐρίσκομεν Μωαμεθανοὺς λαλοῦντας Ἑλληνιστί, ἀλλ' ἔχοντας ἐθνικὴν συνείδησιν Τουρκικὴν καὶ γλῶσσαν ἐθνικὴν, γλῶσσαν παιδεύσεως, τὴν Τουρκικὴν. Ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου μεταβαίνοντες εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον εὐρίσκομεν ἐν Μακεδονίᾳ Μωαμεθανοὺς Ἑλληνιστί λαλοῦντας (τοὺς Βαλαάδας καλουμένους), ἀλλὰ Τούρκους τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν Τουρκικὴν γλῶσσαν ἔχοντας ὡς γλῶσσαν ἐθνικὴν. Ἐν τῇ αὐτῇ Μακεδονίᾳ πλὴν τῶν ἑλληνοφῶνων Ἑλλήνων οἰκοῦσιν Ὀρθόδοξοι λαλοῦντες ὡς γλῶσσαν τοῦ καθ' ἡμέραν ἐξωτερικοῦ βίου μιξοβάρβαρον τινα Ἑλληνοσλαβικὴν γλῶσσαν, ὄντες τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν Ἑλλήνες ἀκραιφνῶς, ἔχοντες παιδευσιν Ἑλληνικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν θεωροῦντες γλῶσσαν ἐθνικὴν, ταύτη χρώμενοι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ ταύτην διδασκόμενοι ἐν τοῖς σχολείοις, ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὰ πάντα πᾶσχοντες καὶ Ἑλ-

ληγομανεῖς ὑπὸ τῶν Βουλγάρων καλούμενοι. Ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ καὶ ἐν Ἡπείρῳ οἰκοῦσιν οἱ Βλαχόφωνοι καλούμενοι Ἑλλήνες οἱ Ἑλληνικώτατοι ἐν Ἑλλήσιν. Ἐν Ἡπείρῳ δὲ οἰκοῦσὶ τινες Μωαμεθανοὶ λαλοῦντες μὲν τὴν Ἑλληνικὴν, ἀλλ' ὄντες Τούρκοι τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν καὶ τὴν Τουρκικὴν ἔχοντες γλῶσσαν ἐθνικὴν καὶ ἐν ταύτῃ παιδευόμενοι τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν παιδευσιν.

Ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ τοῦ ἱστορικοῦ μεγαλείου ἅμα δὲ καὶ τῆς ποικίλης, ἐν μέρει περιπετειώδους, ἱστορικῆς ἐξελιξέως τοῦ Ἑλληνισμοῦ εἰκόνι ὥσπερ ἐν βιβλίῳ μεγάλῳ βλέπει τις καὶ νοεῖ πῶς ἐκ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, ἣτις σύμπασα ὑπὸ Ἑλλήνων μόνον οἰκουμένη ἦν μεγάλη Ἀνατολικὴ Ἑλλάς, ἄλλα μὲν τμήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποσπασθέντα ὑπὸ τῆς βιαίας φορᾶς τῶν καιρικῶν περιστάσεων ἐκ τῆς μεγάλης Ἑλληνικῆς οἰκογενείας ἀπώλεσαν διὰ παντὸς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν, καίπερ διατηροῦντα τὴν φυσικὴν αὐτῶν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, οὐδεμίαν πλεον ἔχουσαν ἐθνικὴν ἔννοιαν καὶ δύναμιν, ἄλλα δὲ τούναντίον ἀπολέσαντα τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν ἐν τῷ καθ' ἡμέραν ἐξωτερικῷ βίῳ διετήρησαν τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν συνείδησιν καὶ μετ' αὐτῆς τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν γλῶσσαν ὡς γλῶσσαν ἐρμηνεύουσαν τὴν συνείδησιν ταύτην ἐν τῷ βίῳ τῆς Ἐκκλησίας, τῆς πίστεως, τῆς σχολῆς καὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καὶ διὰ τούτων πάντων διετήρησαν τὴν θέσιν αὐτῶν ὡς μελῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνότητος ἐν τῇ μεγάλῃ οἰκογενείᾳ τῇ ἐθνικῇ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ πρῶτοι οἱ λαλοῦντες Ἑλληνιστὶ καὶ μὴ ἔχοντες συνείδησιν καὶ παιδευσιν ἐθνικὴν Ἑλληνικὴν εἰσὶ διὰ παντὸς ἔξω τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀποτελοῦντες οὕτως εἰπεῖν τὸ παθητικὸν κεφάλαιον ἐν τῷ μεγάλῳ ἱστορικῷ βιβλίῳ τοῦ ἐθνικοῦ ἰσολογισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ· οἱ δεῦτεροι οἱ λαλοῦντες ξένας γλώσσας ἐν τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ, ἀλλ' ἔχοντες συνείδησιν ἐθνικὴν διὰ τῆς Ἐκκλησίας, τῶν σχολείων, τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ ἐθνικῶν παραδόσεων συντηρουμένην καὶ διατηρουμένην, ἀποτελοῦσιν ἐνεργητικόν, οὕτως εἰπεῖν, κεφάλαιον

ἐν τῷ εἰρημένῳ βιβλίῳ. Εἰς τὴν τάξιν δὲ τῶν ἐνεργητικῶν κεφαλαίων ἀνήκουσι κατ' ἐξοχὴν οἱ ἀραβόφωνοι ὀρθόδοξοι τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης.

Ἐκ τῶν ἄνω εἰρημένων, συναπτομένων πρὸς ὅσα ἐξετέθησαν ἐν τῇ δλῆ ταύτῃ πραγματεῖα περὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῶν, νοεῖται σαφέστατα καὶ συμφανεστάτα ὅτι ὁ λαὸς οὗτος καὶ ἄλλως καταγόμενος φυσικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀπὸ Ἑλλήνων καὶ ὧν τὸ γένος Ἑλλῆν, ἔτι ἐμφαντικώτερον θεωρητέος τοιοῦτος ὑπὸ ἔννοιαν ἐθνικὴν ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν Βυζαντινὸν Ἑλληνισμόν στενῆς αὐτοῦ συναφείας. Ὁ Ἑλληνισμὸς οὗτος ἐκδηλούμενος πρὸ πάντων ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἐνότητος τῆς ἐθνικῆς, ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Ὀρθοδοξίᾳ καὶ ἐν τῷ κοινῷ ἐθνικῷ ὀνόματι Ῥωμαῖοι (Ῥοῦμ) καὶ ἐν ταῖς μετὰ τοῦ ὀνόματος τούτου συνδεομέναις παραδόσεσι συνέχεται στενωτάτα καὶ ἀδιασπᾶστος μετὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Τουρκοφῶνων τε καὶ Ἀραβόφωνων Ὀρθόδοξων. Μόνον ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ τούτῳ εὐρίσκουσιν οἱ εἰρημένοι λαοὶ συνειδήσιν καὶ ἔκφρασιν καὶ τύπον ἐθνικοῦ βίου, ἐθνικὴν συνείδησιν, ἱστορίαν ἐθνικὴν καὶ ἰδιότητα καὶ σημασίαν ἱστορικὴν καὶ ὑπόθεσιν καὶ βίον ἐθνικὸν καὶ ἱστορικόν. Ἄνευ τοῦ Ἑλληνισμοῦ δὲν ὑπάρχει αὐτοῖς οὔτε ἱστορία, οὔτε ἐθνότης, οὔτε ἐθνικὴ ὑπόστασις, οὔτε ἐθνικὴ παράδοσις, οὔτε Ἐκκλησία, οὔτε γραμματεία. Σκότος μόνον καὶ χάος ὁ βίος αὐτῶν ὁ ἱστορικὸς, ἂν εἶναι δυνατὴ ὑπαρξίς καὶ ἀντίληψις ἱστορικοῦ βίου ἐν τῷ κράτει τοῦ σκότους καὶ τοῦ χάους. Τὸ πρᾶγμα εἶναι τοσοῦτον καταφανές, φωτὸς φαινότερον παντὶ νοοῦντι τί ἐστὶν ἔθνος καὶ ἐθνότης καὶ ἐθνικὴ καταγωγὴ, ὥστε ἀπορεῖ τις καὶ ἐξίσταται πῶς δημιουργοῦνται καὶ προτίθενται εἰς ζητήσιν τοιαῦτα ζητήματα. Ἄλλ' ἐξηγησάμεθα ἤδη πῶς τοῦτο γίνεται καὶ τίνα ἔννοιαν καὶ σκοπὸν ἔχει ἡ δημιουργία τοιούτων ζητημάτων. Δημιουργοῦνται ὑπὸ τῆς πολιτικῆς ἀγυρτείας τῆς ἐκμεταλλεομένης καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην καὶ τίθενται ἐπὶ ἐδάφους παρασκευαζομένου δι' ἠθικοῦ ὕλισμοῦ ἀπαρνούμενου κατὰ βάθος πᾶσαν ἀλήθειαν ἠθικὴν, πᾶσαν φιλοπατρίαν, πᾶ-

σαν ἐθνικὴν συνείδησιν, πᾶν αἰσθημα ἐθνικὸν καὶ ἠθικόν, ἀπεμπολοῦντος πάντα ταῦτα εἰς τὴν πολιτικὴν κερδοσκοπίαν.

Ἄλλ' ἐξετάσωμεν νῦν τὸ ζήτημα σοβαρῶς καὶ ἐξ ἐπόψεως ἀρνητικῆς. Τίς ἡ ἐθνότης τῶν Ὀρθόδοξων ἔξω τοῦ Ἑλληνισμοῦ;— Ἡ Ἀραβικὴ;— Ἀλλὰ τίνα ἱστορίαν καὶ ἱστορικὴν καὶ ἐθνικὴν συνείδησιν δύναται νὰ ἔχη ὁ Ἀραβισμὸς αὐτῶν, ἀφοῦ σύμπασα ἡ ἱστορία τοῦ Ἀραβισμοῦ εἶναι ἰσλαμικὴ, ἐν τῷ Ἰσλάμ μόνον ὑπάρχουσα καὶ διὰ τούτου δημιουργήσασα κράτος ἱστορικὸν καὶ πνευματικόν; Ἐξω τοῦ Ἰσλάμ καὶ πρὸ τοῦ Ἰσλάμ οἱ Ἀραβες δὲν ἔχουσιν ἱστορίαν, διότι ὅσοι μὲν τούτων ἐν Συρίᾳ ἔμειναν μακρὰν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἔμειναν ἔξω τῆς ἱστορίας, ὅσοι δὲ προσήγγισαν πρὸς τὸν Ἑλληνισμόν συνεχωνεύθησαν μετ' αὐτοῦ γενόμενοι Ἑλληγες. Ἄλλ' ἐὰν δὲν ὑπάρχη Ἀραβικὴ ἐθνότης μὴ Ἰσλαμικὴ ἐν τῷ παρελθόντι, δύναται τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι δυνατὸν νὰ δημιουργηθῇ ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῶν νῦν Ἀραβιστῶν λαλούντων Χριστιανῶν διὰ δημιουργίας τεχνικῆς συνειδήσεως ἐθνικῆς ἀποβλεπούσης πρὸς τὸ μέλλον. Ἐννοεῖται ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ καταγωγῆς ἐθνικῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ διὰ τῆς ἱστορίας δημιουργουμένης καὶ ἐκ ταύτης ἀποδεικνυμένης, οὐχὶ δὲ περὶ δημιουργίας κιβδηλοῦ ἱστορίας ἐν τῷ μέλλοντι ὑπὸ τῶν τὰ πάντα ἐκμεταλλεομένων. Ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἀληθείας ἐπιστημονικῶς ἱστορικῆς, οὐχὶ περὶ ψεύδους καὶ ἀπάτης δημιουργούσης ἐργαστήρια ἐθνότητος ἐν τῷ μέλλοντι. — Ὅπως δὲ ποτε ἂν εἰς τοιαύτην μόνον κατέφευγον ἀπάτην οἱ κιβδηλευταὶ τῆς ἱστορίας, εἶχον τοῦλάχιστον νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ βάσεώς τινος, εἰ καὶ ψευδοῦς, ἐπὶ τῆς ὑπὸ τοῦ λαοῦ λαλουμένης Ἀραβικῆς γλώσσης. — Ἄλλ' οἱ κιβδηλευταὶ τῆς ἱστορίας τοῦ παρελθόντος, οἱ κατεργαζόμενοι ἱστορίαν τοῦ μέλλοντος χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν, δὲν θέλουσιν Ἀραβικὴν καταγωγὴν καὶ Ἀραβικὴν ἐθνότητα χριστιανικὴν, φοβούμενοι μὴ δημιουργηθῇ οὕτω πράγματι ἐθνότης ἐν τῷ μέλλοντι· φέρουσι τὸ ζήτημα εἰς ἐδάφος ἔτι μᾶλλον ἀρνητικὸν ἰσχυριζόμενοι ὅτι οἱ Ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι κατάγονται ἀπὸ Ἀρα-

μαίων. Τοῦτο συνάδει περισσότερον πρὸς τοὺς σκοποὺς αὐτῶν, διότι, ἀπολύτως ἀδυνάτου ὄντος νὰ δημιουργηθῇ Ἀραμαϊκὴ ἐθνότης ἐκ τῶν ὀρθοδόξων Ἀράβων, νομίζουσιν ὅτι διὰ δημιουργίας τοιαύτης καταγωγῆς ἐτοιμάζουσιν ἕδαφος ὁμαλὸν καὶ ἀκίνδυνον. Ὁ σκοπὸς αὐτῶν δὲν ἀποβλέπει εἰς δημιουργίαν Ἀραβικῆς ἢ Ἀραμαϊκῆς ἐθνότητος, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὴν ἐξαφάνισιν τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τῆς Ἑλληνικῆς· τούτου δὲ ἐπιτυγχάνομένου διὰ τῆς περὶ Ἀραμαϊκῆς ἐθνότητος θεωρίας, δημιουργεῖται ἕδαφος πρὸς κατεργασίαν οἰασθήποτε νέας ἐθνότητος· τοιαύτην δὲ κατὰ τὰ ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς πραγματείας ταύτης εἰρημένα παρασκευάζουσι τὴν Ρωσικὴν, ἀφοῦ πρῶτον δημιουργηθῇ Ρωσικὴ ἐκκλησία πατριαρχικὴ, ἢ ἀκριβέστερον, ἀφοῦ αἱ Ἐκκλησίαι Συρίας καὶ Παλαιστίνης, Ἀντιοχείας καὶ Ἱερουσαλήμ περιέλθωσιν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ρώσων. Δὲν ἐξετάζομεν τὸ ζήτημα ἂν οἱ Ἀραβόφωνοι Ὀρθόδοξοι, καὶ καθ' ἣν ἔτι περιπτώσιν ὑποτεθῇ ἄδηλος ἱστορικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς ἡ καταγωγὴ αὐτῶν ἢ ἐξ Ἑλλήνων, ἔχοντες νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ δύο ἐθνοτήτων, ὧν τῆς μὲν ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ τὴν δόξαν τὴν ἱστορικὴν καὶ τὸν πλοῦτον τὸν πνευματικὸν τῆς Συρίας καὶ Παλαιστίνης, ἢ δ' ἐτέρα τὴν ἀσθενῆ ἀνταύγειαν τῆς πρώτης, ἔδει νὰ κηρυχθῶσιν ὑπὲρ τῆς πρώτης ἢ ὑπὲρ τῆς δευτέρας· ἐξετάζομεν ἀπλῶς ἂν εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχη καὶ δύναται νὰ ὑπάρχη Ἀραμαϊκὴ ἐθνότης καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἱστορικῶς καὶ ἐθνογραφικῶς ἀποδεδειγμένοις ἀπογόνοις τῶν Ἀραμαίων, τοῖς νῦν Χαλδαίοις καὶ Σύροις (τοῖς Νεστοριανοῖς καὶ τοῖς Ἰακωβίταις, ὧν παραφυὰς εἶναι καὶ οἱ Μαρωνῖται). Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἰδικώτατος καὶ ἀρμοδιώτατος ἀνήρ, οὕτινος ἡ γνώμη περὶ τῶν Ἀραμαϊκῶν πραγμάτων ἔχει νῦν τὸ μέγιστον κύρος καθ' ἅπαντα τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον, ὁ πολὺς καθηγητὴς τοῦ ἐν Βερολίῳ πανεπιστημίου καὶ διευθυντὴς τῆς Σχολῆς τῶν λαλουμένων Ἀνατολικῶν γλωσσῶν, Ed. Sachau (ἐν τῷ Προλόγῳ τῶν «Συριακῶν χειρογράφων τῆς Βερολινίου

Βιβλιοθήκης» (Syrische Handschriften der Berliner Bibliothek) 1. s. VII): «Περὶ ἔθνους Ἀραμαϊκοῦ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνηται πλέον σήμερον λόγος· μόνον δύο λαοὶ ὑπάρχουσιν Ἀραμαϊκῆς φυλῆς, οἵτινες τοσοῦτον ἀλλότριοι ἀπ' ἀλλήλων διατελοῦσιν, ὅσον οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Γερμανοί, Γάλλοι καὶ Γερμανοί, Ἀγγλοὶ καὶ Γερμανοί, καὶ μισοῦσιν ἀλλήλους οὐχὶ ὀλιγώτερον ἢ τὸν κοινὸν ἐχθρὸν αὐτῶν, τὸν Μωαμεθανόν. Ἐκάτερος τῶν δύο λαῶν μεταχειρίζεται ἕτερον εἶδος τῆς αὐτῆς γραφῆς... καὶ ἐκεῖ ἔνθα διετηρήθη ἔτι λαλουμένη ἡ γλῶσσα τῶν πατέρων αὐτῶν (ἡ Ἀραμαϊκὴ), ἐκάτερος τῶν λαῶν χρῆται ἰδίᾳ διαλέκτῳ. Πᾶς ὁ ἀπ' εὐθείας πρὸς τοὺς λαοὺς τούτους κοινωνῶν πείθεται ὅτι ἡ κοινότης τῆς καταγωγῆς αὐτῶν ἐξηλείφθη ἐκ τῆς συνειδήσεως αὐτῶν καὶ ὅτι τὸ γεγονός τῆς ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς προελεύσεως τῶν χριστιανικῶν θρησκευτικῶν ὁμολογιῶν παρ' ἀμφοτέροις οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην φαίνεται ἔχον ῥοπήν εἰς τὴν συνάφειαν ἢ συμβιβασμὸν ἢ κἄν εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους διαλλαγὴν. Ὁ Εὐρωπαῖος λόγιος ὁ μεταβαίνων εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ ἔχων ἐν τῇ διανοίᾳ ὅ,τι ἐκ τῆς ἱστορίας ὡς γεγονός γινώσκει, δυσκόλως ἐννοεῖ τὴν παράδοξον πρὸς ἀλλήλους σχέσιν τῶν δύο Ἀραμαϊκῶν λαῶν μετ' ὅλων τῶν πρακτικῶν ἐπακολουθημάτων τῆς τοιαύτης σχέσεως· ἀλλ' εἶνα νοῆση οὗτος τὸν κόσμον τῆς πραγματικότητος, καλῶς θὰ πράξῃ νὰ ἐνθυμηθῇ ὅτι ἡ διάστασις ἢ παραγαγοῦσα τὴν τοιαύτην κατάστασιν ἀνήκει εἰς πολὺ ἀρχαίους χρόνους, γένεσιν λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ σχίσματος (τοῦ μεταξὺ Νεστοριανῶν καὶ Ὀρθόδοξων, εἶτα δὲ Νεστοριανῶν καὶ Ἰακωβιτῶν) τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος».

Ταῦτα λέγει ὁ Σαχάου ὁ γινώσκων κάλλιστα οὐ μόνον θεωρητικῶς διὰ τῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ πρακτικῶς, δι' ἀμέσου ἐπικοινωνίας, καὶ Χαλδαίους Ἀραμαίους καὶ Σύρους Ἀραμαίους.

Ἐὰν δὲ μεταξὺ δύο Ἀραμαϊκῶν λαῶν θρησκευτικῶς ἢ ἐκκλησιαστικῶς χωριζομένων, ἀλλ' ἐνουμένων διὰ τῆς γλώσσης καὶ τῆς γραμματείας τῆς Ἀραμαϊκῆς, ἀδύνατος ἢ ὑπαρξίς ἐθνικῆς ἐνότητος, ἀδύνατος δὲ καὶ ἡ ὑπαρξίς αὐτῆς ταύ-

της τῆς Ἀραμαϊκῆς ἐθνότητος, πῶς εἶναι δυνατόν νὰ γένηται λόγος περὶ ὑπάρξεως ἐθνικῆς ἐνότητος μεταξύ τῶν Ἀραμαίων καὶ Ὀρθοδόξων Ἀραβοφώνων, τῶν οὐδεμίαν ἐχόντων σχέσιν οὔτε πρὸς τὴν Ἀραμαϊκὴν γλῶσσαν καὶ γραμματεῖαν οὔτε πρὸς τὰς Ἀραμαϊκὰς παραδόσεις, οὔτε πρὸς τὴν μίαν ἢ τὴν ἑτέραν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν; Πρὸς μὴ ὑπάρχουσιν δὲ Ἀραμαϊκὴν ἐθνότητα πῶς εἶναι δυνατόν νὰ συναφθῇ ὁ τῶν ἀραβοφώνων Ὀρθοδόξων λαός; Ἄλλ' ἀκριβῶς πρὸς τοῦτο ἀποβλέπουσι καὶ τοῦτο δημιουργοῦσιν οἱ ἐναντίον τῆς φύσεως, τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἱστορίας δημιουργοῦντες ἢ πειρώμενοι νὰ δημιουργῶσι τοῖς Ἀραβοφώνοις ἐθνότητα ἀνυπάρκτον. Θέλουσιν, ὡς εἴρηται, ἀπλῶς διὰ τοιαύτης ψευδοῦς καὶ ἀνυπάρκτου ἐθνότητος καὶ ἐθνικῆς ιδέας νὰ ἀφαιρέσωσι τὴν γνησίαν αὐτῶν ἐθνικὴν συνείδησιν, νὰ δημιουργήσωσι μηδενισμόν ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἐθνικῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς βίβης, ἵνα ἐπὶ τούτου δημιουργήσωσι τὸ κράτος τοῦ Σλαυϊσμοῦ. Δημιουργοῦσιν ἔθνος φανταστικὸν ἀνυπάρκτον Ἀραμαίων Ὀρθοδόξων (ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει οὔτε αἰρετικῶν Ἀραμαίων ἔθνος), ἵνα ἐκμηδενίσωσι τὸ πραγματικὸν καὶ ὑπάρχον ἀραβοφώνον Ἑλληνικόν. Ἄτυχῶς δὲ τῶν τοιούτων ἀνηθίκων καὶ τερατωδῶν ἔμα βουλευμάτων καὶ σκοπῶν εὐρίσκουσιν ὄργανα ἐν τισιν ἀργυρωνήτοις ἀρνησιπᾶτρισιν Ὀρθοδόξοις.

Ἡ ἐθνότης καὶ ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τῶν ὀρθοδόξων καὶ τῶν Καθολικῶν (ἢ Μελχιτῶν) Ἀραβοφώνων ὑπὸ δύο πολεμῆται πολεμίων σκοσιῶν καὶ κατὰ δύο διευθύνσεις, τῶν μὲν Ὀρθοδόξων ὑπὸ τοῦ Σλαυϊσμοῦ, τῶν δὲ Καθολικῶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦτισμοῦ. Καὶ οἱ μὲν Καθολικοὶ κρατερώς πολεμοῦντες ἐναντίον τοῦ Ἰησοῦτικῆς τούτου πολεμίου, καὶ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ διὰ τῆς φιλοπατρίας, ὡς μαρτυρεῖ τὸ παράδειγμα τοῦ κατὰ τοῦ Ἰησοῦτου Lammens κρατερώτατα ἀγωνισαμένου Μελχιίτου Hird¹⁾, ὡς καὶ τοῦ κατὰ τὸ παρὸν ἔτος πρὸ μηνῶν ἐν Ἀθή-

¹⁾ Ἐν τῇ μικρᾷ «περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων Μελχιτῶν διατριβῇ αὐτοῦ (Étude sur les Origines des Grecs Melchites, Réponse au Père Lam-

ναις ἐπιδημήσαντος καὶ δις ἐν τῷ ναῶ τῶν Καθολικῶν Ἑλληνιστὶ ἱερουργήσαντος Μελχιίτου πατρὸς Πολυκάρπου καὶ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἰεροῦ Εὐαγγελίου διδῶντος ἐν τῷ ναῶ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς καταγωγῆς τῶν Καθολικῶν τῆς Συρίας¹⁾. Ἄλλ' αἱ

mens S. I. par Evangelos Hird) (Le patriarcat et l'Église de Jérusalem) ὁ E. Hird ἀπέδειξε λαμπρῶς τὰς τὸ μὲν ἐξ ἀπολύτου ἀμαθείας περὶ τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἐρμηγίαν τῶν Ἑλλήνων πατέρων, τὸ δὲ καὶ ἐκ διαστρωφῆς πνεύματος προερχομένης πλάνης τοῦ εἰρημένου Ἰησοῦτου, τοῦ δημοσιεύσαντος τὰς πλάνας ταύτας ἐν ἐφημερίδι ἀραβικῇ ἐν Βηρυτῶν ἐκδομένη. Περὶ τῶν πλημμελῶν δοξῶν ἢ ἐπινοιῶν τοῦ Ἰησοῦτου τούτου δὲν ἀξίζει νὰ γίνηται σοβαρὸς λόγος. Ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ἐν μόμον παράδειγμα μαρτυροῦν τὸν χαρακτηριστῆρα τῆς λογικῆς αὐτοῦ. Κατὰ τὸν Ἰησοῦτην πατέρα, ἐπειδὴ τῷ 1054 μ. Χ. ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας Πέτρος δὲν εὑρίσκει ἐν ἁπασῇ τῇ Ἀντιοχείᾳ οὐδὲ ἓνα δυνάμενον νὰ μεθερμηνέσῃ Ἑλληνιστὶ τὴν πρὸς αὐτὸν πεμφθεῖσαν Λατινιστὶ γεγραμμένην ἐπιστολὴν τοῦ πάπα Λέοντος Θ' (ἅτε οὐδενὸς νοοῦντος τὸ Λατινικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς, καὶ διὰ τοῦτο ἐπεμφᾶν αὐτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς μετάφρασιν), εἰκάζει ἐντεῦθεν ὁ ἀγαθὸς πατὴρ ὅτι οὐδεὶς ἐν Ἀντιοχείᾳ ἐγίνωσκα τότε τὴν Ἑλληνικὴν !!! Et c'est ainsi qu'écrit l'histoire le père Lammens.

¹⁾ Ὁ λόγος καταχωρηθεὶς ἐν τῇ ἐφημερίδι «Ἀθῆναις» (τῆς 7 Ἰουλίου 1908 ἀριθ. 2063) ἔχει ὡς ἐξῆς: «Γνωστὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐν Συρίᾳ Ἑλληνισμοῦ, μεγίστην ἰδίᾳ λαβόντος ἐξάπλωσιν διὰ τῶν κατακτήσεων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἀνατελειαντος τοῦ φωτὸς τοῦ Εὐαγγελίου, ἐν βραχεὶ ὁ ἑλληνικὸς ἐθνικὸς πολιτισμὸς τῆς Συρίας μετατρέπεται εἰς Ἑλληνικὸν Χριστιανικὸν πολιτισμὸν, ὅστις ἀναδεικνύει Ἐκκλησίαν πλήρη αἰγλης. Εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ τὰ ἐξελληνισθέντα ἐγχώρια στοιχεῖα τὰ κατοικοῦντα τὴν Παλαιστίνην, τὴν Συρίαν, τὴν Αἴγυπτον δίδεται τὸ ὄνομα Μελχιίται. Πῶς τοῦτο, ἡ ἱστορία διευκρινεῖ σαφῶς. Κατὰ τὸ ἔτος 451 ὁ Αὐτοκράτωρ Μαρκιανός, ὁ μέγας τῆς Ὀρθοδοξίας πρόμαχος, ἐν συνανοήσει μετὰ τοῦ Πάπα, συγκαλεῖ τὴν οἰκουμενικὴν σύνοδον τῆς Χαλκηδόνος. Τότε οἱ Εὐτυχιανοί, οἱ Μονοφυσῖται καὶ οἱ Νεστοριανοί, βαρέως φέροντες τὸν ζυγὸν τοῦ Βυζαντίου, δρᾶττονται τῆς εὐκαιρίας ὅπως ἀποτινάξωσιν αὐτὸν οὕτω δὲν ἀποδέχονται τὰς ἀποφάσεις τῆς Συνόδου καὶ εἰς τοὺς ἀποδεχθέντας αὐτὰς ἀποπέμψονται τὴν προσωνομίαν Μελχιίται, ἧτοι ἐν Συριακῇ γλώσσῃ αὐτοκρατορικοί. Τὸν τίτλον τοῦτον ἐτήρησαν οὗτοι μεθ' ὑπερφηφάνειας, ὡς δηλοῦντα τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς πίστεως αὐτῶν καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Βυζαντίου. Ἐκτοτε ἡ διάστασις καὶ διαφοράς αὕτη ἔμεινεν ἀμείωτος μεταξύ Μελχιτῶν καὶ Σύρων, ὡς τεκμήριον τῆς διαφορᾶς τῶν δύο λαῶν. Οἱ Σύροι πολέμιοι τῶν Ἑλλήνων ἠδυνήθησαν τότε νὰ εἴπωσι μετὰ τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῶν Βαρεβαρίου «Εὐχαριστοῦμεν τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀπληροτέρωσεν ἡμᾶς τοῦ ζυγοῦ τοῦ Βυζαντίου διὰ τῶν Ἀράβων». Ἐν Αἴγυπτῳ οἱ Κόπται ἀνυπομονοῦντες ἀπέστειλαν πρεσβείαν πρὸς τὸν χαλίφην, ἱκετεύοντες νὰ ἐπισπέυσῃ τὴν πρὸς τὴν Αἴγυπτον πορείαν αὐτοῦ. Οἱ Ἀραβες πρῶτον καθῆκον αὐτῶν ἐθεώρησαν νὰ ἐξαφανίσωσι τοὺς Ἑλληνας Μελχιίτας, ἐπελθόντες καὶ κατακτῆσαντες τὴν χώραν, διότι ἔδλεπον συνεχίζομένην τὴν ἐπῆρειαν τοῦ Βυζαντίου δι' αὐτῶν, ὡς ἀρχαίων κυρίων τῆς χώρας.

» Μεθ' ὅλας ὁμοῦ τὰς ἀντιξόους περιστάσεις θεῖα ἀρωγῇ ὁ αὐτόθι Ἑλληνισμὸς ἐπέζησεν ἄχρι τοῦδε. Ἄλλὰ πῶς ἐξέλιπεν ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα; Ὁ Ἑλληνικὸς πληθυσμὸς

Ρωσικαὶ βραδουργίαι καὶ τὸ Ρωσικὸν χρῆμα δημιουργεῖ καθ' ἐκάστην ἑριδὰς καὶ παραχᾶς ἐν τῷ Ἀντιοχεικῷ θρόνῳ καὶ ἐν Παλαιστίνῃ. Ἄλλ' ἐλπίζομεν ὅτι ἐν μὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ Ἀντιοχείας ἢ τε σύμπασα Ἑλληνικῇ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ αὐτὴ ἢ πατριαρχικὴ Ἐκκλησία Ἀντιοχείας ταχὺ θέλουσι θέσει τέρμα εἰς τὴν ἐκ μικρῶν ἀρξαμένην καὶ μεγάλας διαστάσεις χάριν σκοπῶν ἀλλοτρῶν πρὸς τὰ συμφέροντα τῆς Ἐκκλησίας λαβοῦσαν ἔριν, ἐν δὲ τῇ Παλαιστίνῃ ὁ τὰ τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας μετὰ τοσαύτης συνέσεως, εὐσταθείας, ἱερᾶς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὰ πάτρια ἀφοσιώσεως καὶ χριστιανικῆς αὐταπαρνήσεως διέπων εὐκλεῆς πατριάρχης Δαμιανὸς Α' μετὰ τῆς πιστῆς χορείας τῶν περὶ Αὐτὸν λογῶδων τῆς ἱερᾶς Ἀγιοταφικῆς Ἀδελφότητος καὶ τοῦ εὐσεβοῦς ὀρθοδόξου λαοῦ τῆς ἁγίας πόλεως καὶ τῆς ἄλλης Παλαιστίνης θέλει ἀφοπλίσει διὰ παντὸς τοὺς πολεμίους τῆς Ἐκκλησιαστικῆς τάξεως καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πατριαρχείου. Εἶθε εἰς τὸν ἱερὸν τοῦτον καὶ εὐγενῆ ἀγῶνα αὐτῶν ἔλθοι ἐν ἐλαχίστῳ μέτρῳ ἐπίκουρος καὶ ἢ πρὸς τοιοῦτον ἀποβλέπουσα καὶ τούτου χάριν γραφεῖσα αὕτη πραγματεία ἡμῶν.

τῆς Συρίας ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπη ταύτην καὶ νὰ ἐκμάθῃ τὴν Ἀραβικὴν, τὴν τῶν νέων κατακτητῶν, ἐπὶ ἀπειλῇ ἀποτομῆς τῶν γλωσσῶν, ἐὰν ἐξηκολούθει λαλῶν Ἑλληνιστί.

»Καὶ ἡ ἑξυτάτη πατριὸς γλῶσσα ἐγκαταλειφθεῖσα ὑπὸ τοῦ λαοῦ εὔρην ἄσουλον εἰς τοὺς ναοὺς καὶ τὰ θυσιαστήρια. Ἄλλὰ καὶ ἐκεῖ τέλος ἐπέβαλεν αὐτῇ σιγὴν ἢ δυσμένεια τῶν καιρῶν. Ὁ λαὸς ἠδυνάτεται πλέον νὰ ἀκροᾶται τῶν ἱεροτελεστιῶν, τῆς πατριῶν γλώσσης νῦν ἀκαταλήπτου καταστάσεως. Κατ' ἀνάγκην τὰ ἱερὰ βιβλία μετεφράσθησαν εἰς τὴν Ἀραβικὴν, τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ τῆς χώρας. Οὕτω νῦν διακόσται χιλιάδες καθολικοὶ Ἑλληνες Μελεχίται καὶ τετρακόσται χιλιάδες ἀνατολικοὶ λαλοῦσι τὴν ἀραβικὴν. Ἄλλὰ διὰ τῆς προσόδου τῶν χρόνων καὶ τῆς σχετικῆς νῦν ἐλευθερίας ἐν Συρίᾳ ἡ πνοὴ νέας ζωῆς προσπνέει εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀπεξηλωμένων τούτων τέκνων τοῦ Ἑλληνισμοῦ. »

» Ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαὸς οὐδαμῶς ἐπιλανθανόμενοι τῆς Ἑλληνικῆς αὐτῶν καταγωγῆς ἐνὶ κατέχονται πόθῳ νὰ ἰδῶσιν ἀναβιοῦντας τοὺς κάλοι ποτὲ εὐκλείεις τῶν προγόνων χρόνους, τοὺς χρόνους τοῦ Βασιλείου, τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Δαμασκηνοῦ· ἐλπίζουσι δὲ τοῦτο πρὸ παντός διὰ τῆς σπουδῆς καὶ διαδόσεως τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης.

» Οὕτως αἱ ἐλπίδες ἡμῶν εἰσι μεγάλαι, ὡς μεγάλη ἡ στοργὴ ἡμῶν καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς πᾶν ὅ,τι συνδέεται πρὸς τοῦ ἔθνους τὴν δόξαν. Πρὸς πραγματώσασιν τῶν διακαῶν ἡμῶν πόθων ἐπικαλούμεθα καὶ ἐλπίζομεν ὅτι θέλομεν τύχει τῆς ἠθικῆς ἀρωγῆς τῶν ἐλευθέρων ἀδελφῶν, ὅπως δυνηθῶμεν παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῶν μιᾶ ψυχῇ ν' ἀγωνισθῶμεν τὸν μέγα καὶ εὐκλεῆ ἀγῶνα, δι' ὃν προώρτισεν ὁ Θεὸς τὸ ἔθνος ἡμῶν. Γένοιτο ἰσ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

A

Ἀαρὼν βάρ Μαδενί 306 σημ.
Ἀατὺλ 177, 178.
Ἀββᾶς Ζωσιμαῦς 286.
Ἀβγαρος 113 καὶ σημ.
Ἀβδαλμυλίη 368.
Ἀβδίου βάρ Βαριχά 306 σημ.
Ἀβδισοῦ βάρ Βαχρὶζ 306 σημ.
Ἀβίλα καὶ Ἀβιληνῆ 58, 185, 186, 190, 215 σημ.
Ἀβερρός 242 σημ.
Ἀβραάμ 293.
Ἀβραάμ βάρ Δαπανδᾶ 304 σημ.
Ἀβραάμ ὁ ἀπὸ Κισιρας 302 σημ.
Ἀβραάμ ὁ Νεφτάρ 302 σημ.
Ἀβραάμ ὁ Νισίθεως 302 σημ.
Ἀβουδεμέ 303 σημ.
Ἀβούλ Φαράδζ 344.
Ἄγγλοι καὶ Ἀγγλία 20.
Ἀγιοταφικὴ ἀδελφότης 24, 382.
Ἄγιου Στεφάνου συνθήκη 20.
Ἀγρίππας 162 σημ.
Ἀγριππιάς 210.
Agemoni 371.
Ἀδάδρεμνος 202.
Ἄδρα 64, 167 σημ., 185, 190.
Ἀδρασσοῦς 64.
Ἀδριανὸς 128, 163.
Ἀδριανὸς ὁ Τύριος 265.
Ἀέτιος 210.
Ἄζωτος 209, 220 σημ.
Ἀθανάσιος Πατριάρχης Ἰακωβίτης 303 σημ.

Ἀθηνᾶ 209.
Ἀθηνίων 170.
Ἀθηνόδωρος 57 σημ.
Ἀἴγυπτος καὶ Αἰγύπτιοι 40, 132 κ. ε. 189.
Αἰθίοπες 48
Αἰθίοψ ὁ Πτολεμαῖδος 253
Αἰκατερίνη Β' 11 κ. ε.
Αἴλια Καπιτωλίνα 236.
Αἴλιος Οὐλιανὸς 175.
Αἰμίμ 35.
Αἴμου Χερσόνησος 10 κ. ε.
Αἰνείας 167.
Αἰνείας ὁ Γαζαῖος 285
Αἴρη 165, 166.
Αἰταιηνοὶ 175.
Ἀκάκιος ὁ Ἀμίδης 293.
Ἀκάκιος ὁ Βερροῖας 286.
Ἀκάκιος ὁ ἀπὸ Καισαρείας 266
Ἄκη 154, 155
Ἀκίβου μονὴ 330.
Ἀκρίτας 361, 362 κ. ε.
Ἄκτια 198.
Ἄλᾶ 161.
Ἄλαιλάμ 161.
Ἄλαφώτας 162 σημ.
Ἄλαχαζεχᾶ 304 σημ.
Ἄλγίνου μονὴ 330.
Ἄλεξάνδρεια 23, 48 κ. ε.
Ἄλεξάνδρεια ἡ ἐν Βαβυλωνίᾳ 241.
Ἄλεξάνδρεια ἡ κατ' Ἰσὸν 137 κ. ε. 149.
Ἄλεξάνδρεια ἡ ἐν Μεσοποταμίᾳ 248.

Ἀλεξάνδρεια Χάραξ 241.
 Ἀλεξανδριάννα 248.
 Ἀλεξανδρέττα 149.
 Ἀλεξανδρέων φυλή 175.
 Ἀλέξανδρος αὐτοκράτωρ 9.
 Ἀλέξανδρος ὁ Ἱεροσολυμῶν 283.
 Ἀλέξανδρος ὁ Ἰουδαῖος 56, 127.
 Ἀλέξανδρος ὁ Κεπάδα 160 σημ.
 Ἀλέξανδρος ὁ Καππαδόκης 172, 236.
 Ἀλέξανδρος ὁ Μικεδῶν 19 κ. ἐ. 137 κ. ἐ.
 Ἀλέξανδρος ὁ Σεβήρος 67, 163
 Ἀλεξάνδρου νῆσος 241.
 Ἀλιλάμης 160 σημ. 162 σ.μ.
 Ἀλιμήδη 154.
 Ἀλ.ττα 181.
 Ἀλλάτ 181.
 Ἀλλάχ 181
 Ἀλσάδαμον ὄρος 170.
 Ἀμαληκίται 49, 52.
 Ἀμανός 55, 56.
 Ἀμαρος 168, 198.
 Ἀμασις 132.
 Ambola 186.
 Ἄμερ 166.
 Ἀμμανα 188.
 Ἀμμιανός Μικραελλῖνος 146, 171, 184, 239
 Ἀμπᾶ μουσᾶ 307 σημ.
 Ἀμορραῖοι 164, 170.
 Ἀμπελόεσσα 186.
 Ἀμπελώμη 195.
 Ἀμστελόδαμον 11.
 Ἀμωνίται 164.
 Ἀνακίμ 35.
 Ἀνατόλιος ὁ Βηρύτιος 266
 Ἀνατόλιος ὁ ἐκ Λαοδικείας 283.
 Ἀναστάσιος Ἀββᾶς 288.
 Ἀναστάσιος ὁ Ἀντιοχείας 288.
 Ἀναστάσιος ὁ Καισαρείας 288.
 Ἀναστάσιος Σιναίτη: 287.
 Ἀνατολικῶν μονή 330.
 Ἀναστασιούπολις 248.
 Ἀνδρέας Ἱεροσολυμίτη: 289.
 Ἀνδρέα, ὁ Σαμοσάτων 286.
 Ἀνδρόμαχος 206, 266.
 Ἀνδρόνικος 169.
 Ἀνθεμοῦς 248.
 Ἀνθεμουσία 242.
 Ἀνθεμουσιᾶς 242.
 Ἀνηδῶν 209.
 Ἀνθιμος 14
 Ἄντας 264.
 Ἀντέρως 183.
 Ἀντίβιος 209.
 Ἀντιγόνηα 138.
 Ἀντίγονος 138.
 Ἀντιμενίδη. 131
 Ἀντιόχεια 23, 25, 26, 48 κ. ἐ., 105, 126 κ. ἐ., 130 κ. ἐ., 137, 140 κ. ἐξ., 253 κ. ἐξ., 274 κ. ἐ.
 Ἀντιόχεια Ἀραβίς 248.
 Ἀντιόχεια ἡ ἐπὶ Καλλιρόη 193.
 Ἀντιόχεια ἡ ἐν Μεσοποταμίᾳ 240.
 Ἀντιόχεια ἡ ἐν Μυγδονίᾳ 82, 245.
 Ἀντίοχος 139 κ. ἐ., 168.
 Ἀντίοχος ὁ Ἀσκαλωνίτης 254.
 Ἀντίοχος ὁ Διόνυσος 54.
 Ἀντίοχος ὁ Κύνου 209.
 Ἀντίοχος μοναχός 286.
 Ἀντίοχος ὁ Πτολεμαῖδος 328.
 Ἀντιπατρις 207
 Ἀντίπατρος 152, 154, 155, 223 σημ.
 Ἀντίπατρος ὁ Βόστρας 286.
 Ἀντίπατρος ὁ Λαμασκηνός 255.
 Ἀντίπατρος ὁ Σιδώνιος 255.
 Ἀντίπατρος ὁ Τύριος 255.
 Ἀντίφορον 247.
 Ἀντώνιος, μοναχός 305 σημ.

Ἀπάμεια 60, 64, 147, 148, 185, 240, 242, 376.
 Ἀπάμη 148.
 Ἀπάτη 145 σημ.
 Ἀπολλινάριος ὁ ἐκ Λαοδικείας 284.
 Ἀπολλόδοτος 256.
 Ἀπολλοφάνης ὁ ἐξ Ἀντιοχείας 256.
 Ἀπολλοφάνης ὁ ἐκ Σελευκείας 256.
 Ἀπόλλων 207, 209.
 Ἀπολωνία 148, 205, 240.
 Ἀπολλώνιος ὁ ἐξ Ἀντιοχείας 256.
 Ἀπολλώνιος ὁ Ἀσκαλωνίτης 209, 256.
 Ἀπολλώνιος ὁ ἐκ Πτολεμαῖδος 256.
 Ἀπολλώνιος ὁ Τύριος 155.
 Ἀραβες καὶ Ἀραβία 23 κ. ἐ., 33 κ. ἐ., 46 κ. ἐ. 62 κ. ἐ., 72 κ. ἐ.
 Ἀράβιοι 46.
 Ἀραβίται 50.
 Ἀραδος 154, 155, 157.
 Ἀράμ 81 σημ., 82, 83 κ. ἐ., 93 κ. ἐ., 101, 102.
 Ἀραμαῖοι καὶ Ἀραμαϊκὴ γλῶσσα 26, 33 κ. ἐ., 42 κ. ἐ., 49 κ. ἐ. 77 κ. ἐ., 80, 81, 82 κ. ἐξ., 93, 94 κ. ἐξ., 331 κ. ἐ.
 Ἀραμβοὶ 46 σημ.
 Ἀράμ Σωβᾶ 82.
 Ἀραυντίτις 56, 58, 62, 64, 66, 158, 164, 170 κ. ἐ., 197, 215 σημ.
 Ἀργάριζον ὄρος 207.
 Arca 186.
 Ἀρέθας ἢ Ἀρέτας ἢ Ἀρέτης 53, 54, 55, 56, 57, 63, 68, 153, 198.
 Ἀρέθουσα 149, 159, 195, 211, 220 σημ.
 Ἀρέσπολις 194
 Ἀρθασαρθὰ 101.
 Ἄρμιοι 82, 83 σημ.
 Ἀρίσσιος 162, 163 σημ.
 Ἀριστέας 265 σημ.
 Ἀριστόβουλος 55, 127.
 Ἀριστοτέλης 19
 Ἀριστων ὁ Ἀσκαλωνίτης 257.
 Ἀρίστων ὁ ἐκ Γεράσων 257.
 Ἀρίστων ὁ ἐκ Κοίλης Συρίας 257.
 Ἀρίστων ὁ Πελλῆσιος 283.
 Ἀρμενόφωνοι Ἕλληες 392.
 Ἀρμόνιος 292.
 Ἄρ Μωᾶβ 194.
 Ἄρων 215 σημ.
 Ἀρριανός 152, 195 σημ.
 Ἄρταξέρξης 101.
 Ἀρτεμίδωρος 209, 257.
 Ἄρτεμις 184.
 Ἀρτεμις Ἐφεσία 210.
 Ἀρτέμιττα 240.
 Ἀρχαβατοὶ ἢ Ἀρχεβατοὶ 49, 100 σημ.
 Ἄρχε 371.
 Ἀρχέλκος 58, 127, 198, 212.
 Ἀρχίας 257.
 Ἄρχις μονή 330.
 Ἀσθουριβαῖδα 162 σημ.
 Ἀσκαλῶν 209.
 Ἀσκληπιός 207.
 Ἀσμοδαῖοι ἢ Ἀσμονατοὶ 127, 220 κ. ἐ.
 Ἀσσαραδδῶ 99 σημ., 131.
 Ἀσσιμάνι 307 σημ.
 Ἀσσούρ 84, 85 κ. ἐ.
 Ἀσσύριοι 84, 85 κ. ἐ., 97, 98 κ. ἐ.
 Ἀστάρτη 136, 188.
 Ἀσφαλιττις λίμνη 193.
 Ἄτουρία ἢ Ἄτυρία 84 καὶ σημ.
 Αὔγουστος 156
 Αὔδυνατος μῆν 160 σημ., 162 σημ.
 Αὔρηλιος 172.
 Αὔστρια 10, 20 κ. ἐ.
 Ἄφαρθασαχαῖοι 100 σημ.

'Αφρατάοι 100 σημ.
'Αφρατάης 292.
'Αφράσιος 56.
'Αχαιμενίδαι 93, 101, 126, 132.

B

Βακλῆεκ 156.
Βαβκίος 296, 304 σημ.
Βαβυλών και Βαβυλώνιοι 88 κ.έ.,
97, 98 κ.έ., 100 σημ., 241 κ.έ.
Βαβυλας ὁ Ἐδέσσης 288.
Βαλκινία 156.
Βαλίχης 248.
Βαλλκίος ἢ Βακλινῆς 293.
Βαλμυκὸς 157 σημ.
Βαμβύκη 149.
Βαραδάϊ 298 σημ.
Βαραδάτος 298 σημ.
Βάρ Βαλοῦλ 305 σημ.
Βαρασάνης 112 σημ., 292.
Βαρεβραῖος 115 σημ., 306 σημ.,
344.
Βαρετᾶ 303 σημ.
Βαρθολομαῖος ὁ Ἐδεσσηνὸς 287.
Βαρκάμ 321 σημ.
Βαρκουῦ πύλι 243.
Βάρουχος 167.
Βαρράδης 186.
Βαρσινκούρας Ἀββᾶς 288.
Βάρ Σαροσβάϊ 305 σημ.
Βάρ Σαχλῖ 304 σημ.
Βαρσουμάς ὁ Νισίβειος 302 σημ.
Βασιλείος ποταμὸς 248.
Βασιλικὸς αἰλὼν 154 σημ.
Βασιλειδῆς 200.
Βασσαῖος 167.
Βασσόρα 51, 108.
Βάσσοι 171.
Βάσσου μονή 330

Βατανκία 58, 64, 74, 158, 164,
179, 181 κ.έ., 197, 215 σημ.
Βάτναι 242, 243.
Βεβλαῖος 304 σημ.
Βέλης, Βελίας ἢ Βελίτσος 248.
Βεναδάδ 100 και σημ.
Βενι Γαγγιᾶ 108.
Beni Zerra 376.
Βερολίνου συνέδριον 20.
Βέρρις 167.
Βέρροια 149.
Βηθησάδα 186 και σημ.
Βηθησάνη 200.
Βήλος 88.
Βήρυλλος 172.
Βήρυτος 56 σημ., 154, 156.
Βήρωσος 108 και σημ., 265 σημ.
Βιβλάς 256.
Βιδύνη 14.
Βίκτωρ Langlois 109, 111 κ.έ.
Vitry 372.
Βιλάχοι 8, 9, 13.
Βόδου ὁ περιουτευτῆς 302 σημ.
Βόηθος 154, 257, 258.
Βοίχιος 161.
Βόσνιοι 10.
Βόσπορος 133.
Βόστρα 59, 64, 65, 66, 67 και
σημ., 170 κ.έ., 179 κ.έ., 196
κ.έ., 197.
Βοσὺρ 172.
Βοττιαίου Διδὸς ναὸς 138.
Βούλγαροι 8, 11-17 κ.έ. 39 σημ.
Βουκόλου πόλις 155.
Βουρδεάνα 298 σημ.
Βύβλος 56 σημ.

Γ

Γαβκλᾶς 63.

Γαβίνιος 200, 220.
Γαβριήλ βάρ Βοχτισσοῦ 305 σημ.
Γαβριήλ Ταυρωτῆς 304 σημ.
Γαβριήλ Χαμπᾶ 306 σημ.
Γαβριήλ ὁ Χορμιτισέρ 302 σημ.
Γάδαρα 181-183 κ.έ., 190, 197,
213, 221 σημ.
Γαδώρα 190.
Γάζα 208, 213, 221 σημ.
Γαϊανὸς 168.
Γαλααδίτις 181, 215 σημ.
Γαλάται 214 και σημ.
Γαλιλαία 36, 127, 173, 199 -
203 κ.έ.
Γάλλος 141.
Γανδίουρα 145 σημ.
Γάντος 174.
Γαρίζιν 207.
Γασσινίδαι 61, 68, 69.
Γαβλωνίτις 181.
Γεμινὸς ὁ Τύριος 258.
Γεννησαρέτ 186, 187.
Γέρασσα 64, 65, 183 κ.έ., 190, 197.
Γεράσιμος πατριάρχης 25.
Γεράτα 169, 183 σημ.
Γερμανίσεια 150.
Γερμανοὶ 214 και σημ.
Γετούρ 56 σημ.
Γεώργιος βάρ Ἴας 306 σημ.
Γεώργιος ὁ Βελιτᾶν 304 σημ.
Γεώργιος ὁ ἀπὸ Βετνικᾶ 304 σημ.
Γεώργιος ὁ ἀπὸ Κάρρας 304 σημ.
Γεώργιος ὁ Μαρτυρουπόλειος 303
σημ.
Γεώργιος ὁ Μοσούλης 306 σημ.
Γησάμ Ἀραβί 50 σημ.
Giobernardo di Rossi 232.
Γιουνᾶν 136, 336.
Γιουνανιστᾶν 136, 336.
Γίσιρα 145 σημ.

Γερδικανὸς 169.
Γουλιέλμος ὁ Τύρου 369, 372
Γραϊκοὶ 30, 32 σημ. κ.έ., 334 κ.έ.
Γρηγόριος Ἀββᾶς 293.
Γρηγόριος ὁ Ἀντιοχείας 287.
Γρηγόριος ὁ Δεκαπολίτης 289.
Γροσιαῖος 153.

Δ

Δάαρ 179.
Δαδᾶ 293.
Δαῖσᾶν 248.
Δαμάσιος 152, 266.
Δαμασκὸς ἤρωις 153.
Δαμασκὸς πόλις 49, 55, 56, 57,
58, 59, 64, 74 κ.έ., 126 κ.έ.,
151 κ.έ. 164, 190, 253 κ.έ.
Δαμιανὸς 25, 402.
Δανιήλ 107.
Δανιήλ βάρ Μαρῖαμ 304 σημ.
Δανιήλ βάρ Μωσῆ 304 σημ.
Δανιήλ βάρ Χατᾶν 306 σημ.
Δανιήλ Σακλῖχ 303 σημ.
Δανιήλ Τραυβκνίτις 306 σημ.
Δάρρας 247.
Δαρρεῖος 104.
Δαυτὸ βάρ Πῶλ 306 σημ.
Δαυτὸ ὁ ἀπὸ Βετ-᾿Ραββᾶν 304 σημ.
Δάφνη 147.
Δεκαναῖοι 100 σημ.
Δεινέοι 100 σημ.
Δεκάπολις 185 κ.έ., 190 κ.έ., 221.
Δευχᾶ 305 σημ.
Δζανίφ και Δζανιφίδαι 61, 62, 69.
Δζεβέλ-έλ-Χαουράν 181.
Δζιράχ 183.
Δημήτριος ὁ Γαδαρεὺς 182.
Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς 52.
Δημήτριος ὁ Σύρος 258.

Δία 64.
 Διδισύ 303.
 Διογένης ὁ Ἐπικούρειος 258.
 Διογένης ὁ ἀπὸ Πτολεμαΐδος 258.
 Διογένης ὁ ἀπὸ Σελευκείας 258.
 Διόδοτος 154, 258.
 Διόδωρος 152, 259.
 Διοκαισάρεια 201.
 Διομήδης 167.
 Δῖον 185, 190, 221 σημ.
 Διονυσίας 64.
 Διονύσιος 175, 210
 Διονύσιος ὁ Ἀντιοχεὺς 267.
 Διονύσιος βάρ Σαλιβί 306 σημ.
 Διονύσιος ὁ Γραμματικὸς 267.
 Δονύσιος ὁ Σιδώνιος 259.
 Διονύσιος Τελεμάχρ 115 σημ. 304,
 σημ.
 Διονύσιος Χαυτὲ 293.
 Διονύσιος Δουσάρης 178 σημ. 198.
 Διόπαν 188.
 Διόσκουροι 209.
 Διοσπάγη 248.
 Διόσπολις 210.
 Διότιμος ὁ Τύριος 259.
 Διοφάνης 67 σημ.
 Διόφαντος 267.
 Δίφιλος 259.
 Δκοῦς 307 σημ.
 Δολίχη 150.
 Δομητιανὸς 171, 174.
 Δομίνιος Διοδάτος 232.
 Δόμνος 166.
 Δοραὶ 248 σημ.
 Δοῦρα 243.
 Δουσάρια 178 σημ. 198.
 Δράα 185.
 Δρακούντιος 174.
 Δροῦσοι 122, 174, 177.
 Δῶρα 167 σημ., 205, 217, 221 σημ.

Δωρόθεος 209.
 Δωρόθεος ἀρχιμανδρίτης 287.
 Δωρόθεος Ἀσκαλωνίτης 259.
 Δωρόθεος Σιδώνιος 259.
 Δωρόθεος Χιλδαῖος 259

E.

Εβιωνῖται 66.
 Ἐβουρος 177.
 Ἐβρών 178.
 Ἐγλα 181.
 Ἐδδούρ 168.
 Ἐδεσσα 112 σημ. 113, 114 κ.έ.,
 129 κ.έ., 244 κ.έ., 291 κ.έ.
 Ἐδηνοὶ 178.
 Ἐδραὶ 185.
 Ἐδωμῖται 52.
 Ἐζεκίας 96 σημ.
 Ἐζεκιήλ τραγωδὸς 265 σημ.
 Ἐζρα 167.
 Ἐθας 181.
 Εἰρήνη 165.
 Ἐλαμεῖται 100 σημ.
 Ἐλεύθερον ὕδωρ 155 σημ.
 Ἐλευθερόπολις 210.
 Ἐλεύθερος ποταμὸς 155.
 Ἐλιακίμ 96 σημ.
 Ἐλ-Κουρεγέ 174.
 Ἐλληνικὸν σχέδιον 11.
 Ἐλπιδίος 176 σημ.
 Ἐλ-Χαῖτ 177.
 Ἐμισα ἢ Ἐμεσα 57 σημ., 60, 64,
 158, 159.
 Ἐρμανουήλ βάρ σαχχαρὶ 306 σημ.
 Ἐρμαῦς 211.
 Ἐνοῦν μονή 330.
 Ἐνουδρα 156.
 Ἐξακωμία κώμη 64.
 Ἐξαρχος τῶν Βουλγάρων 13.

Ἐπιφάνεια 149.
 Ἐπιφάνιος 210, 227 σημ., 267,
 285, 340 σημ.
 Ἐπιφάνιος ὁ Ἀγιοπολίτης 387.
 Ἐρασιστράτειοι 256.
 Ἐρασίστρατος 256 σημ.
 Ἐρατοσθένης 48 κ.έ.
 Ἐρεμβοὶ 46.
 Ἐρζεγοβῖνοι 10.
 Ἐρμάν 174.
 Ἐρηΐς 209.
 Ἐρμιππος 267.
 Ἐρωίς 183.
 Ἐσδρας 107.
 Ἐσζαμανατῖν 165.
 Ἐσιθέν ἢ Εσεβὼ 167 σημ., 193,
 194.
 Εὐάγριος 288.
 Εὐβίος 209.
 Εὐδοκία 146.
 Εὐπόλεμος 265.
 Εὐρωπος 243.
 Εὐσέβιος 172, 236.
 Εὐσέβιος ὁ Παμφίλου 284.
 Εὐσέβιος ὁ Ἀμίσης 286.
 Εὐστάθιος 133.
 Εὐστάθιος ὁ Ἀντιοχείας 284.
 Εὐστάθιος ὁ Βηρυτοῦ 286.
 Εὐφράτη ὁ Ἀντιοχείας 288.
 Εὐφράτη ὁ Σύρος 112, 292 κ.έ.
 Εὐφράτων ὁ ἀπὸ Σελευκείας 259.

Z.

Ζάβας ἢ Ζαβάτης 248.
 Ζαβλίδας 162 σημ.
 Ζαπλέ 178.
 Ζάρα ἢ Ζόρα 167.
 Ζαχαβέτ-ελ-Κούδρ 179.
 Ζαχαρίας ὁ Ἱεροσολύμων 286,
 288, 328.

Ζαχαρίας ὁ Μυτιλήνης 247 σημ.
 286, 325.
 Ζεβεδος 161 σημ.
 Ζεβεδίης 167.
 Ζεβείδας 162 σημ.
 Ζεῦγμα 242.
 Ζεὺς Βῆλος 160 σημ., 161, 162
 καὶ σημ.
 Ζεὺς Ἐπήκοος 161 162 σημ.
 Ζεὺς Θεάνδριος ἢ Θεανδρίτης 198.
 Ζεὺς Κατήμ 198.
 Ζεὺς Κερκύνης 160 σημ., 161.
 Ζεὺς Κορυφαῖος 148.
 Ζεὺς Νικηφόρος 209.
 Ζεὺς Ὀλύμπιος 148.
 Ζεὺς Σαφαθηνὸς 181.
 Ζεὺς Σέραπις 210.
 Ζεὺς Ὑψιστος 160 σημ., 161. 162
 σημ.
 Ζηνᾶς 210.
 Ζηνοβία 78, 79, 163.
 Ζηνοβίος 112, 162 σημ., 167, 293.
 Ζηνοδότιον 240.
 Ζηνοδωρος 56 καὶ σημ., 178, 198,
 259.
 Ζήνων ὁ Σιδώνιος 259, 260.
 Ζήνων ὁ Στωϊκὸς 255.
 Ζinkeisen 7 κ.έ.
 Ζουζομίμ 35.
 Ζουζε 308 σημ.
 Ζουμίμ 35.
 Ζύαρα 167 σημ.

H.

Ἡλίας ὁ Αὐβάρ 305 σημ.
 Ἡλίας βάρ σινάγια 306 σημ.
 Ἡλίας ὁ Ἰακωβίτης πατριάρχης
 305 σημ.
 Ἡλίας ὁ Καθολικὸς 306 σημ.

Ἡλίς: ὁ Κερρών 306 σημ.
 Ἡλίς ὁ Μερός 305 σημ.
 Ἡλιούπολις 54, 156, 159, 190.
 Ἡμαθίς 138
 Ἡράκλεις 149.
 Ἡρακλείδης 177.
 Ἡρακλείον 150.
 Ἡρακλείτος ὁ Τύριος 260.
 Ἡρόδοτος 47, 86.
 Ἡρώδης 53, 58, 127, 212, 213, 214, 215, 216 σημ., 222.
 Ἡρώδης Ἀγρίππας 58, 59 σημ.
 Ἡρώδης Ἀντίπας 58, 202.
 Ἡσαΐας ὁ ἐξ Ἀζόνοσ 112.
 Ἡσεῖω 193.
 Ἡσύχιος πρεσβύτερος Ἱεροσολύμων 287, 289.
 Ἡχῶ 165.

Θ.

Θαδμῶρ 78.
 Θαλασθελλασάρ 46.
 Θεάνδρετος 178.
 Θεάνδριος 178, 198.
 Θεμάλλος 174.
 Θεοδόσιος ὁ Ἀντιοχείας 302 σημ.
 Θεοδόσιος ὁ Ἐδέσσης 305 σημ.
 Θεοδόσιος ὁ Ἱεροσολύμων 363.
 Θεόδοτος 56, 265 σημ.
 Θεόδωρος Ἀβουκάρας 287.
 Θεόδωρος Βαλσχυῶν 288.
 Θεόδωρος βάρ Χωνί 305 σημ.
 Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Γαδάρων 182, 267.
 Θεόδωρος ὁ Ζήνωνος 198.
 Θεόδωρος Ἐκτορος 166.
 Θεόδωρος Μετοχίτης 190 σημ.
 Θεόδωρος ὁ Μοψουεστίας 285.
 Θεόδωρος ὁ ἀπὸ Σκυθοπόλεως 286.
 Θεοδώρητος ὁ Ἀντιοχεύς 285.
 Θεωριανὸς 344 σημ.

Θεοῦ πρόσωπον 155.
 Θεοφάνης 167.
 Θεόφιλος βάρ Θωμάς 304 σημ.
 Θεόφιλος ὁ Ἀντιοχείας 283.
 Θεόφιλος ὁ Γαζαίος 267.
 Θεόφιλος ὁ Κιαισαρείας 283.
 Θράκες 214 σημ.
 Θράκη 19 σημ., 21, 23
 Θωμάς ὁ Μάργας 305 σημ.
 Θωμάς ὁ ἐξ οἴκου Νάσιθ 330.
 Θωμάς ὁ Τύρου 364.

I.

Ἰαβὴν 135, 336.
 Ἰακωβίτις 115, 117, 300, 330.
 Ἰάκωβος ὁ Βακραδαίος 298 καὶ σημ., 303 σημ.
 Ἰάκωβος βάρ Βυρβόν 306 σημ.
 Ἰάκωβος βάρ Σακχὺ 306 σημ.
 Ἰάκωβος ὁ Ἐδεσσηνὸς 303 σημ.
 Ἰάκωβος ὁ Νισίθειας 292.
 Ἰάκωβος Σαλιθί 306 σημ.
 Ἰάκωβος ὁ ἀπὸ Σερούγ 303 σημ.
 Ἰάκωβος Οὐίτριακοῦ 378.
 Ἰαμάν 135.
 Ἰάμβλιχος 57 σημ., 65, 156, 267, 268.
 Ἰάμνεια 221 σημ.
 Ἰανᾶου 335.
 Ἰανουάριος Κωνδιδάτος 303 σημ.
 Ἰαρχίος 161 σημ., 162 σημ.
 Ἰαροβουλεύς 161 σημ.
 Ἰβες ὁ Ἐδέσσης 293.
 Ἰθήτη 176.
 Ἰγνάτιος ἐπίσκοπος 144 σημ.
 Ἰγνάτιος ὁ Ἀντιοχείας 283.
 Ἰγνάτιος ὁ ἡγούμενος Ἀδκίου 330.
 Ἰγνάτιος ὁ Κωνσταντινουπόλεως 364.

Ἰδουμαίαι καὶ Ἰδουμαῖοι 52, 58, 107 σημ., 127 κ. ἐ.
 Ἰεράπολις 64.
 Ἰερόθεος Πατριάρχης 25.
 Ἰεροσόλυμα καὶ Ἐκκλησίαι Ἱεροσολύμων 23, 25, 26, 36 κ. ἐ.
 Ἱερουσαλήμ Ἰουδαϊκὴ 128, 211 κ. ἐ., 219 κ. ἐ.
 Ἱερουσαλήμ Χριστιανικὴ 231 κ. ἐ.
 Ἱερώνυμος 151.
 Ἰθάκη 241.
 Ἰησοῦ βάρ Σουσαν 305 σημ.
 Ἰησοῦς τοῦ Νουῆ 49.
 Ἰησοῦς Χριστὸς 231 κ. ἐ.
 Ἰλαρίων 317-318.
 Ἰλαρος Μ. Ὀκταούσιος 157 σημ.
 Ἰνα 190.
 Ἰναχος 133.
 Ἰοκτάν καὶ Ἰοκτανίδαι 45.
 Ἰόπη 36, 208, 221 σημ. κ. ἐ.
 Ἰορδάνης 187 κ. ἐ.
 Ἰουδαίαι 127 κ. ἐ., 207 κ. ἐ.
 Ἰουδαῖζοντες Χριστιανοὶ 116 σημ.
 Ἰουλιανὸς 67, 146, 173.
 Ἰουλιὰς 186, 193.
 Ἰούλιος Ἀφρικανὸς 283.
 Ἰούλιος Γερμανὸς 166.
 Ἰούλιος Καίσαρ 54, 157.
 Ἰούλιος Πρόκλος 178.
 Ἰούλιος Σατουρνίνος 165 σημ.
 Ἰουστινιανὸς 59, 63 σημ.
 Ἰούστος 203, 224, 271.
 Ἰππος 181, 190, 213 220 σημ.
 Ἰσαὰκ ὁ ἐξ οἴκου Βεδυεσοῦ 330
 Ἰσαὰκ ὁ ἐκ Μοσούλης 306 σημ.
 Ἰσαὰκ ὁ Νινευτ 288, 302 σημ.
 Ἰσίδωρος ὁ Χαρχαηνὸς 260.
 Ἰσις 165.
 Ἰσκεντερία 149.
 Ἰσλαμ 161 σημ.

Ἰσαήλ καὶ Ἰσμαηλίται 45.
 Ἰσεδὸδ ὁ Μαργιανὸς 305 σημ.
 Ἰσογιὰβ 304 σημ.
 Ἰσογιὰβ ὁ ἐξ Ἀρζέν 303 σημ.
 Ἰσογιὰβ βάρ Μελέεν 306 σημ.
 Ἰσοδενᾶ ὁ Βάστρας 304 σημ.
 Ἰσὸς 104, 126, 137.
 Ἰστὰς 136.
 Ἰσὺ βάρ Ἀλῆ 305 σημ.
 Ἰσὺ βάρ νόν 305 σημ.
 Ἰσὺ Μαρουζάγης 305 σημ.
 Itineraria διάφορα 341 σημ.
 Ἰτουραία 55, 56, 60, 181.
 Ἰχνάι 243.
 Ἰώ 133, 336 κ. ἐ.
 Ἰωάννης ὁ Ἀντιοχείας 288.
 Ἰωάννης ἐν Ἀντιοχείᾳ ἱερεὺς 293.
 Ἰωάννης τῆς τῶν Ἀνατολικῶν μονῆς ἡγούμενος 330.
 Ἰωάννης βάρ Ἀφθονίος 303 σημ.
 Ἰωάννης βάρ Ζωεῖν 306 σημ.
 Ἰωάννης ὁ Γαζαίος 268.
 Ἰωάννης ὁ Λαμψακηνὸς 287, 291.
 Ἰωάννης ὁ Δάρας 305 σημ.
 Ἰωάννης ὁ ἐξ Ἐπιφανεῖας 268
 Ἰωάννης ὁ Ἐφέσου 115 σημ.
 Ἰωάννης Ἱεροσολυμίτης 288.
 Ἰωάννης ὁ Κερρών 306 σημ.
 Ἰωάννης Κοῦρσοσ 303 σημ.
 Ἰωάννης Μακλάς 324, 325.
 Ἰωάννης Μάρων 301 σημ., 305 σημ.
 Ἰωάννης Μόσχος 286.
 Ἰωάννης ὁ Νισίθειας 203 σημ.
 Ἰωάννης Πατριάρχης 303 σημ.
 Ἰωάννης Σάββα 302 σημ.
 Ἰωάννης Ὑρακηνὸς 265 σημ.
 Ἰωάννης Φωκᾶς 340 σημ.
 Ἰωάννης Χάρρου ἀρχιμανδριότης 330.
 Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος 144 σημ. 284, 291, 320 κ. ἐ.

- Ίωξ 96 σημ.
 Ίωνάθην 223 σημ.
 Ίωνῶν 135.
 Ίώνη 132, 133, 134, 135, 136, 335.
 Ίωνίτι 335 κ. έ.
 Ίώπολις 133, 326, 335.
 Ίωρᾶμ 49.
 Ίώσηπος 127 κ. έ., 157, 202 κ.έ.,
 224 κ. έ., 272.
 Ίώσηπος ό έξ Ίουδαίων 289.
 Ίωσῆς Στυλίτης 303 σημ.
 Ίωσηφ Καθολικός Σελευκείας 302
 σημ.
 Ίωσηφ Χατζῆ 302 σημ.
 Ίωσηφ Χουζάγια 302 σημ.
- Κ.
- Καϊάμ Μαλχαϊός 166.
 Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης 36,
 155, 187 κ. έ., 204, 235.
 Καλιγύλας 58.
 Καλλινίκιον 243.
 Καλλίνικος 349.
 Καλλιρρόη 192, 244
 Καλλίστη Ἄρτεμις 149.
 Καμβύσης 133, 136.
 Κανὰ 170.
 Κανάθα ἢ Καναθά 64, 65, 169,
 170, 190.
 Κανουάτ ἢ Καναβάτ 169.
 Καπιτωλιάς 185, 190.
 Καρακάλλας 156, 158.
 Καρκαμίς 238.
 Κάρος Μοσαμάτου 169.
 Κάρραι 116, 247.
 Κάρρω μονή 330.
 Κασίωπη 208.
 Κᾶσος 134.
 Κασσάνδρα 241.
- Κάσιον όρος 134.
 Κάσιος Μαλίχαθος 168 σημ.
 Καυκάσιοι λαοί 35.
 Καφρασαβᾶ 207.
 Καφερ-ελ-λιχὰ 168 169
 Κελεστεινός 168 σημ.
 Κενεζαῖοι 49.
 Κέρατα 169.
 Κιέρων 254.
 Κιλικία 330 κ. έ.
 Κινασρεῖ 59 σημ. ἢ Κιννεσροδὸν ἢ
 Κιναστριν 156, 300.
 Κιρᾶν 194
 Κιρκήσιον 238.
 Κλαυδιανός 167.
 Κλαύδιος 156, 167.
 Κλεόδημος Σαμαρείτης 265 σημ.
 Κλεοπάτρα 170.
 Κλήμης Κόμμωδος 166.
 Κοίλη Συρία 55, 56, 99, 127,
 150 κ. έ., 197.
 Κομμαγηνή 150.
 Κόπται 40.
 Κορέαι 207.
 Κορνηλιανός 174.
 Κοσμᾶς Ἱεροσολυμίτης 287.
 Κουτσούκ Καϊναρτζῆ συνθήκη 10.
 Κρέτι 435.
 Κρήτη καὶ Κρήτες 134, 135.
 Κρήτιοι 135.
 Κριμαϊκός πόλεμος 8.
 Κροκοδείλου πόλις 155.
 Κτησιφῶν 113 κ. έ 240.
 Κυπριανός ό Νισίθεως 304 σημ.
 Κύπρος 131 κ. έ., 134, 135 κ. έ.
 Κυριάθη 169.
 Κυριακός 304 σημ.
 Κύριλλος 201, 384.
 Κυριλλωνᾶς 293.
 Κύρος ἀρχιμανδρίτης 325, 330.

- Κυρηστινή 150.
 Κύρρος 150.
 Κωνσταντία 64.
 Κωνσταντῖνα 247.
 Κωνσταντῖνος ἔγγονος Αἰκατερί-
 νης Β' 12.
 Κωνσταντινούπολις 10 κ. έ.

Λ.

- Λαδικίγιε 148.
 Λάζαρος 112.
 Λάζαρος βάρ Σαφετᾶ 305 σημ.
 Λαοδικεῖα 147, 148, 151, 241.
 Λάρισα 148, 150, 195.
 Λάσα ἢ Λίσα 192.
 Λαχμίδαι 61 σημ.
 Λεόντιος ό Δαμασκηνός 289.
 Λεόντιος Ἱεροσολυμίτης 288.
 Λευκάς 156.
 Λευκόσυροι 86 σημ.
 Λιθάνιος 129 κ. έ., 133 κ. έ., 136
 κ. έ., 139 κ. έ., 268.
 Λίβανον 55, 56, 69, 70, 74, 155.
 Λιθιάς 193.
 Λιβανησία 158.
 Λογγίνος 79, 163, 268.
 Λόγλιος 55.
 Λουδ 210.
 Λουκά πόλις 376.
 Λουκάς ό Εὐαγγελιστής 275.
 Λουκιανός 268.
 Λύδδη 210.
 Λύκος 248.
 Λυσανίας 185 καὶ σημ. 198.
 Λῶος μῆν 160 σημ.

Μ.

- Μαβορθᾶ 207.

- Μάγνος ό έξ Ἀντιοχείας 269.
 Μάγνου μονή 330.
 Μαδιανῖται 52.
 Μαθαῖος 167.
 Μαιουδός 64.
 Μακεδονία 16, 17, 18, 19, 21, 23.
 Μακκαβαῖοι 53, 219 κ. έ.
 Μαλάκιμος 161 σημ.
 Μαλάλας 129, 133.
 Μαλαχβήλος 161.
 Μαλῆς 162 σημ.
 Μαλίχαθος 168 σημ.
 Μάλιχος 161 σημ.
 Μαλχιων 183.
 Μάλχος 54, 65, 162 σημ., 292.
 Μάλχος ό εκ Φιλαδελφείας 269.
 Μάμεδ 161 σημ.
 Μανιηνοί 169, 175.
 Μαντζοῦ καὶ Μαντζουρία 38 σημ.
 Μάξιμος Εὐδαίμων 168 καὶ σημ.
 Μάξιμος Ἱεροσολύμων 289.
 Μάξιμος ό Τύριος 269.
 Μαξιμιανόπολις 202.
 Μαραβῆς 304 σημ.
 Μάρ Ἀπό Κατινᾶ 110 σημ.
 Μαρδαῖται 349 κ. έ.
 Μαρδόχων κόμη 168 σημ., 169.
 Μάρεσσα 221 σημ.
 Μάρι Ἀμέδης 303 σημ.
 Μάρινθος 112.
 Μαρῖνος ό Σαμαρείτης 272.
 Μαρῖνος ό Τύριος 269.
 Μάρκος Ἀντώνιος 157.
 Μάρκος βάρ κικί 306 σημ.
 Μάρνας 319
 Μαρουτᾶς 303 σημ.
 Μαρτῖνος 338.
 Μαρωνῖται 69, 70, 277 κ. έ. 294
 κ. έ., 301 καὶ σημ., 331.
 Μασάλεμος 179.

Μαρούτ 306 σημ.
 Μαρκεθούριον 8-10.
 Μαρκαδί 343.
 Μεγάλη Βουλγαρία 16 κ. έ.
 Μεγάλη Έκκλησία 13, 14 κ. έ.
 Μέγαρα 148.
 Μεδζελ 168.
 Μεθόδιος ο Τύρου 284.
 Μελέαγρος 183.
 Μελέαγρος ο από Γαδάρων 260.
 Μελιχίτ-αλ-Χαρίρ 168.
 Μελλιλάθ 226.
 Μελχίτσι 29 σημ., 30 σημ. κ. έ.,
 69, 70, 75 κ. έ., 118, 120, 335,
 337 κ. έ.
 Μέμων 206.
 Μενδαίτσι 51, 108.
 Μένιππος 183.
 Μένιππος ο από Γαδάρων 261.
 Μεσα 167 σημ.
 Μεσποταμία 35, 81 κ. έ., 98 κ. έ.
 238 κ. έ.
 Μεσσιμα 164.
 Μετελλος 55.
 Μήδαθα 64, 167 σημ., 193.
 Μίθρης ο εκ Συρίας 261.
 Μικλόζιχ 7 κ. έ.
 Μίλητος και Μιλήσιοι 196
 Μισνα 226.
 Μιχαήλ πατριάρχης Ίακωβίτης
 306 σημ.
 Μνασέας ο Τύριος 261.
 Μοάμεδος 161, 198.
 Μόδεστος 286, 328.
 Μοενας 168.
 Μόκιμος 162 σημ.
 Μολδοβλαχία 13
 Μόνικος 156 σημ.
 Μόνιμος 177.
 Μονοφούτσι 112, 115, 117 κ. έ.

Μίρος βάρ Κουστνά 325.
 Μονοθελζτσι 294.
 Μωαβίτς 348 κ. έ.
 Μωαβίτσι και Μωαβίτις 167 σημ.,
 194.
 Μωάμεθ 161 σημ.
 Μώβου Χάραξ 194.
 Μωαβίας 302 σημ.
 Μωσής ο Άγγίλης 302 σημ.
 Μωσής βάρ κηφά 305 σημ.
 Μωσής Βαρσιφάς 288.
 Μωσής ο Χορηνός 292.

N.

Ναβκαταίοι 48, 51, 52 και σημ., 57
 κ. έ., 107 και σημ., 108 κ. έ.
 Ναβοπολασσάρ 85.
 Ναβουχοδονόσορ Β' 46, 49, 85, 93.
 Ναζαρέτ 36.
 Ναιμάν 100 και σημ.
 Ναπολέων 5.
 Ναρσαά ο ύμνογράφος 302 σημ.
 Ναύκρατις 196.
 Νάχιτα 179.
 Νεάπολις 36, 64, 206.
 Νεδζάζ 75.
 Νεδζράν 168, 169, 175.
 Νεμείου Διός ιερόν 134.
 Νεμέσιος ο Έμισης 286.
 Νέρβας 175.
 Νέρων 170.
 Νέσα 191.
 Νεστοριανοί 112, 115, 117, 294 κ. έ.
 Νεση 161 σημ., 163 σημ.
 Νεφιλιμ 35.
 Νικάνωρ 235.
 Νικηεύριον 243, 247.
 Νικόδημος Πατριάρχης 35.
 Νικόλαος Α' 7, 8, 9 κ. έ. 24.

Νικόλαος ο Άντιοχεύς 235
 Νικόλαος ο Δαμασκηνός 152, 212,
 213, 261.
 Νικόπολις, 137, 150, 211.
 Νιλκώμη 64.
 Νινευί 131 κ. έ.
 Νίσιβις 82, 111, 113, 116, 238,
 244 κ. έ.
 Νόνος 305 σημ.
 Νούκιος 177.
 Νουμήνιος 223 σημ.
 Νουφαίον 150, 170.
 Νύσα 200.

Ξ.

Ξανόγιας 303 σημ.
 Ξανδικός μήν 160 σημ., 163 σημ.
 Ξενοφών 47 και σημ., 100 και σημ.

Ο.

Όβειδ ή Όβέδας ή Όβίδας 54,
 179, 198.
 Όδαίνατος ή Όδέναθος ή Όδέναν-
 θος 78, 162 σημ., 163, 176 σημ.
 Οινόμαος ο από Γαδάρων 262.
 Όκταβιανός 170.
 Όλιγοστάς 163.
 Όλυμπιακί αγώνες έν Δαμασκῶ
 152.
 Όμηρίτσι 46, 65.
 Όμ-Κετς ή Όμ-Μκές 182.
 Όρθωσία 156.
 Όρνίθων πόλις 155
 Όρόντης 130 κ. έ., 148 κ. έ.
 Όρφα 244 σημ.
 Ορφεύς και Όρφικά ζςματα 19
 σημ.
 Όσμαν 351.

Όσρόν ή Όσρονη 244 σημ
 Όσρόνς 244 σημ.
 Όφις ποταμός 393.
 Ουάδδηλος 177.
 Ουάλης Μάξιμος 178.
 Ουάρος 177.
 Ουάρρων 56 σημ., 254.
 Ουετερανός 167.
 Ουλιβάδος 371.
 Ούτν ή Ούτν 135, 336.
 Ουίνιμ 135.
 Ουίνιστάν 136, 336.
 Ουλπιανός 160.
 Ουλπιος Καλλιανός 176 σημ.
 Ούμ-ελ-Ζεϊτούν 176, 177.
 Ούνίτσι 29 σημ. κ. έ., 69 κ. έ., 74,
 75 κ. έ.

Ούπροκανός 176.
 Ούρκάρτος 4.
 Ούρρονί 244 σημ.
 Ούρχάραμας 113.
 Ούρχοί 244 σημ.

Π.

Παλαιστίνιος Ξρωική έταιρεία
 25.
 Παλαιστίνη 23 κ. έ., 199 κ. έ.
 Πάλμας 58.
 Παλμύρα 78, 79, 158, 159 κ. έ.
 Πάμφιλος ο από Βηρυτου 283.
 Πάν 188.
 Πανειός ή Πανειάς ή Πανιάς 187 κ. έ.
 Πάνημος 153.
 Πανσλαυισμός 8 κ. έ.
 Πάρθοι 54, 113.
 Παρμονάς 235.
 Παρσιανή συνθήκη 10.
 Πατρόφιλος 200.
 Παυλίνος ή Παυλινάς 293.

Παῦλος Ἀββᾶς 303 σημ.
 Παῦλος ὁ Ἀπόστολος 56, 57 κ. ἐ.,
 65 κ. ἐ., 153, 229, 235
 Παῦλος ὁ Ἐμίσης 286.
 Παῦλος ὁ Καλλινίκου 303 σημ.
 Παῦλος ὁ Πέρσης 302 σημ.
 Παῦλος ὁ Σαμοσάτων 78
 Παῦλος ὁ Τύρος 259.
 Παισκανίας ὁ Δαμασκηνός 152,
 205, 270.
 Παισκανίας ὁ Χρονογράφος 129.
 Πελάγιος 210.
 Πέλλα 148, 167 σημ., 184, 185,
 220 σημ.
 Περσία 60, 64, 164, 167 σημ., 187
 κ. ἐ., 192 κ. ἐ.
 Περδικκας Πρωτονοτάριος 340 σημ.
 Περῶζης 108 σημ., 375.
 Πέσχιτο 111 κ. ἐ., 292.
 Πέτρα 194 κ. ἐ.
 Πετραία Ἀραβία 52 σημ., 53 κ. ἐ.,
 194 κ. ἐ.
 Πέτρος Α΄ 9, 11.
 Πέτρος ὁ Ἐσημίτης 370, 376.
 Πέτρος ὁ ἀπὸ Καλλινίκου 302 σημ.
 Πολέμων 209.
 Πολύκαρπος 401.
 Πολυτέλεια 248.
 Πομπήτιος 53 κ. ἐ., 200, 220.
 Πορφύριος Ἐπίσκοπος 23, 24, 26,
 219.
 Πορφύριος φιλόσοφος 270.
 Ποσειδίων 150.
 Ποσειδώνιος 83 καὶ σημ., 158.
 Προαιρέσιος 67 σημ.
 Προκόπιος ὁ Γαζαίος 270, 286, 288.
 Προκόπιος Καισαρεύς 271.
 Προκόπιος Πατριάρχης 25.
 Πρόχορος 235.
 Πτολεμαῖοι 127.

Πτολεμαῖος ὁ Ἀσκαλωνίτης 263.
 Πτολεμαῖος ὁ Μενναῖος 55, 156
 σημ., 198.
 Πτολεμαῖς 127, 155, 371, 376.
 Πυθαγόρας 131.
 Πύργος Στρατώνος 155.
 Πύρρος 375.

P.

Ῥαββθ-Ἀμμών 64, 188.
 Ῥαβθθμὼμ 64.
 Ῥαβαλλᾶς ὁ Ἐδέσσης 293.
 Ῥαββᾶν Πεθιὸν 343.
 Ῥαββατάμανα 188.
 Ῥαββι-Λευῆ-Βάρ-Χεϊτά 227.
 Ῥαμᾶ 188.
 Ῥαφαῖμ 35.
 Ῥίφανα 190-191.
 Ῥαχαβίται 49.
 Ῥαφάκης 97 σημ.
 Ῥενάν 52 σημ., 109 καὶ σημ. κ. ἐ.
 Ῥιμά-ελ-λιχά 168
 Ῥουθῆνοι ἢ Ῥουτηνοὶ 35, 91, 99.
 Ῥουτῶν 100 σημ.
 Ῥόχα 244 σημ.
 Ῥωμαῖοι (Ῥοῦμ ἢ Ῥωμηοὶ) 30
 σημ., 31 σημ., 335.
 Ῥωμανοῦ μονή 330.
 Ῥωσία 4, 5, 6 κ. ἐ.
 Ῥωσογραφικοὶ 11.
 Ῥωσοτουρκικὸς πόλεμος 20.

Σ.

Σαβᾶ 52 σημ.
 Σαβατοὶ 48, 51, 52 σημ., 57 κ. ἐ.,
 107 καὶ σημ., 108 κ. ἐ.
 Σαβδουά 304 σημ.
 Σαβῆνος 167, 168, 179.
 Σαγρὰ 168.

Σαῦδ-βάρ-σεβοῦνι 305 σημ.
 Σακκία 180.
 Σαλίχ 61.
 Σαλουῶν ὁ ἐξ Ἀγλά: 306 σημ.
 Σαλχᾶ ἢ Σαλχᾶ 179.
 Σαμάρεια 127, 204 κ. ἐ., 216 σημ.,
 221 σημ.
 Σαμκρεῖττι 49.
 Σαμεχεντίτι 187.
 Σαμουλις 191.
 Σάμισος 179 καὶ σημ.
 Σαμωνᾶς ὁ Γάζης 288.
 Σαπῶρης 78.
 Σαρακηνοὶ 63.
 Σαργῶν 135.
 Σασσανίδαι 109 σημ.
 Σαφατηνοὶ 181
 Σαχᾶου 398, 399.
 Σεβαστή 206, 216 σημ.
 Σεββᾶ 177.
 Σεβηριανὸς ὁ Ἀρεθούσης 285.
 Σεβηριανὸς ὁ Γαθάλων 285, 324.
 Σεβῆρος ὁ Ἀντιοχείας 330.
 Σεβῆρος Σεβίχτ 303 σημ.
 Σεβρισόν Ῥουστᾶμ 304 σημ.
 Σελεύκεια 48 κ. ἐ., 105, κ. ἐ. 113,
 129 κ. ἐ., 182, 187, 239, 241.
 Σελεύκεια ἢ πρὸς Βήλω 150.
 Σελεύκεια ἢ ἐπὶ τῷ Εὐφράτῃ 242.
 Σελεύκεια ἢ ἐν Πιερίας 147, 148.
 Σελευκίδαι 50 κ. ἐ., 90 κ. ἐ., 104
 κ. ἐ., 125, 127 κ. ἐ., 129 κ. ἐ.
 Σελευκίς 147 κ. ἐ.
 Σέλευκος 129 κ. ἐ.
 Σέλευκος ὁ Ἐμεσηνός 263.
 Σέλευκος ὁ Καλλίνικος 139.
 Σέλευκος ὁ Νικάτωρ 138, 149.
 Σεμίραμις 136.
 Σεναχειρίμ 96 σημ., 131.
 Σεπτίμιος Ὀδαίναθος 162 σημ.

Σεπτίμιος Ὀρώδιος 160.
 Σεπτίμιος Σεβῆρος 148.
 Σέρκπις 207.
 Σεραπίων ὁ Ἀντιοχείας 283.
 Σεραπίων ὁ Ἀντιοχεύς 263.
 Σεραπίων ὁ Ἀσκαλωνίτης 263.
 Σέρργιος ὁ Ἐμεσηνός 271.
 Σέρργιος ἐγούμενος τῆς μονῆς
 Κάρρω 330.
 Σέρργιος ἀπὸ Ῥάσειν 303 σημ.
 Σεφῶς ἢ Σακφῶς ἢ Σέπφωρις 201.
 Σεοβία 8, 10, 12.
 Σιδὼν καὶ Σιδωνιοὶ 66, 47 καὶ
 σημ., 154 κ. ἐ., 215 σημ.
 Σιλουῖος 168.
 Σέλπιον ὄρος 326.
 Σίμων Μακκᾶ 293.
 Σιμωνᾶς 96 σημ.
 Σῆναι 38 σημ.
 Σιττάκη 240.
 Σίχα 179.
 Σκαῦρος 55.
 Σκίρτος 248.
 Σκυθόπολις 191, 199, 220
 Σλαῦοι καὶ Σλαυισμός 5, 5, 8 κ. ἐ.
 Σλαυόφωνοι Ἕλληνες 392.
 Σμέρριν 179.
 Σμῆθ Βερνάρδος 7 κ. ἐ.
 Σμύρνη 36.
 Σόανα 191.
 Σόεδος 179 καὶ σημ.
 Σόλεος 179.
 Σόλυμος 174.
 Σουβεῖδα 174 κ. ἐ., 212.
 Σουκὺθ 200 σημ.
 Συμμερικὴ γλῶσσα 95.
 Συμπᾶ 108.
 Σούρ 84.
 Σουρῆνος ἢ Νισίθεως 304 σημ.
 Σουριζανοὶ 90 σημ.

T

- Σουριάγιο 90 σημ.
 Σούριοι 90 σημ.
 Σουσκαρχαίοι 100 σημ.
 Σουχέθ 200 σημ.
 Σπαρτιάται 223 σημ.
 Σπρέγκερ 45.
 Στέφανος 235.
 Στέφανος βάρ σουδάιλε 302 σημ.
 Στέφανος Βυζάντιος 133.
 Στραβών 48, 144, 154.
 Στρατονίκηι 248
 Στρατών ο από Βηρυτού 263.
 Στρατώνος πύργος 155, 204, 221
 σημ.
 Σύγκελλος 206.
 Σύεδος 168.
 Σύινκι πύλας 247.
 Συκκμίνου πόλις 155.
 Συμεών 226.
 Συμεών Ἀλγίνου μονῆς ἡγούμε-
 νος 330.
 Συμεών Ἀντιοχείας 288.
 Συμεών Βαρσαφῆς 292.
 Συμεών βάρ Ταβχιλὶ 304 σημ.
 Συμεών Βαρκαγιᾶ 303 σημ.
 Συμεών Βεταρσάμ 303 σημ.
 Συμεών Βετγάρμαϊ 303 σημ.
 Συμεών Διάκονος 305 σημ.
 Συμεών Κουκάγιας 303 σημ.
 Συμεών Σανιλαβὶ 306 σημ.
 Συνέσιος ὁ Πτολεμαΐδος 285.
 Συρία καὶ Σύροι 23 κέ., 42 κέ.,
 55 κέ., 80 κέ., 98,
 217 σημ. κέ., 331 κέ.
 Συροχαλδαϊκὴ γλῶσσα 43.
 Συχέμ 206, 207.
 Σώπατρος ὁ ἐξ Ἀπαμείας 271.
 Σῶσος 254, 264.
 Σωφρόνιος ὁ Ἱεροσολύμων 286,
 291, 327.
- Ταδμῶρ 159.
 Ταρσός 131.
 Ταρφωλαῖοι 100 σημ.
 Τατιανὸς ὁ Ἄπουρος 283.
 Τάφαλος 177.
 Τάλ-Ἀδδῶ 330.
 Τζάντζαλος 298 σημ.
 Τζούρ 84.
 Τιβεριάδος λίμνη 181 κέ., 203.
 Τιβεριὰς πόλις 202, 203 καὶ σημ.
 Τιγγράνης 55, 112.
 Τιμόθεος Ἀντιοχείας πρεσβύτερος
 286.
 Τιμόθεος ὁ Βηρυτοῦ 286.
 Τιμόθεος ὁ Γαζαῖος 271.
 Τιμόθεος Ἱεροσολύμων προσβύτε-
 ρος 286.
 Τιμόθεος Καθολικὸς 304 σημ., 306.
 σημ., 343.
 Τιμόλαος 79.
 Τίμων 235.
 Τίτος 128, 230.
 Τίτος ὁ Βόστρας 173, 284.
 Τουράδοτος 240.
 Τουρανικοὶ λαοὶ 38 σημ., 39 σημ.,
 95.
 Τουρκόφωνοι Ἕλληνες 33, 39, 72
 κέ., 392 κέ.
 Τουχυτδαὶ 61 σημ.
 Τραϊανὴ (νέα Τραϊανὴ Βόστρα)
 59, 67, 171 κέ.
 Τραϊανὸς 53.
 Τράχων 56 σημ., 164 κέ.
 Τραχωνίτις 58, 64, 74, 158, 164
 κέ., 197, 215 σημ.
 Τρίπολις 127, 155.
 Τριπτόλεμος 134.
 Τρωγλοδύται 46 σημ.

- Τριφυρῖα 246 καὶ σημ., 247 σημ.
 Τρωῖλος 168.
 Τύρος 84, 154 κέ., 215, 253 κέ.
 Τύχκιον 166.
 Τύχη Γεράτων 184.

Υ

- Ἰεμένη 75.
 Ἰόνη 134
 Ἰπερβερεταῖος μῆ. 160 σημ.
 Ἰρακνὸς 55.

Φ

- Φακινὰ ἢ Φκινῶ 64, 164 κέ.
 Φάισκος 179.
 Φαλμεράνερ 2 κέ.
 Φάμιε 148.
 Φανάριον 14.
 Φηλιξ 179.
 Φιλαδέλφεια 36, 64, 188 κέ.
 Φιλιππικὸς Βαρδάνης 338.
 Φίλιππος ὁ Ἀπόστολος 234, 235.
 Φίλιππος ὁ Ἄραψ 66, 171, 174.
 Φίλιππος ὁ Ἰουδαῖος 127.
 Φίλιππος ὁ Μακεδὼν 19.
 Φιλιππούπολις 64 174.
 Φιλισταῖοι 35, 46, 98, 99, 207
 208 κέ.
 Φιλόδημος 182, 264.
 Φιλόξενος 303 σημ.
 Φίλων 127, 254.
 Φίλων ὁ ἀπὸ Βύβλου 264.
 Φίλων ὁ Ἐρένιος 271.
 Φίλων ὁ Ἰουδαῖος ποιητῆς 265
 σημ.
 Φίλων ὁ Τύριος 264.
 Φιλωναῖος Κιννάμων 166.
 Φιλωτέρα ἢ Φιλωτερία 201.
 Φιρούζ 108 σημ., 375

- Φλαυῖα 207.
 Φοῖβος ὁ Ἀντιοχεὺς 265.
 Φοίνικες καὶ Φοινίχη 35, 46, 91
 σημ., 97, 127, 154 σημ.
 Φόρκθος 163 σημ.
 Φρειδερίκος ὁ μέγας 1.

X

- Χάλα 241.
 Χαλδαῖα καὶ Χαλδαῖοι 61, 102,
 109 σημ. κέ., 238 κέ., 294 κέ.,
 331 κέ.
 Χαλέπιον 71, 149 σημ.
 Χάλκη 14.
 Χαλκίς 54, 59 σημ., 60, 156,
 159, 195.
 Χαλυβὼν 149 σημ.
 Χάμαθ 149.
 Χαμκνή Χιδδάγας 302 σημ.
 Χαμιάτη 175 σημ.
 Χαμῖς 306 σημ.
 Χανανῖται 35, 46, 91 σημ.
 Χουράν 56 κέ.
 Χαρακώμα ἢ Χαρακμωβα 194.
 Χαρανδάμα 145 σημ.
 Χάραξ Σπασιῶν 242.
 Χαρετὰ 53.
 Χάρης 177.
 Χαρράν 238.
 Χάττι 35, 91.
 Χάφρου μονὴ 330.
 Χεβῶν 305 σημ.
 Χεβρών 49.
 Χεδζάζ 75.
 Χελιδὼν 177.
 Χέμζ 158.
 Χενανισοῦ 304 σημ.
 Χετταῖοι 100 σημ.
 Χεσθὲν 193.

Ψ

Χιμιαρί 45.
Χιττίται 35, 46, 91, 99.
Χοενλόε πρίγκιψ 16.
Χοζαίται 61, 62, 65, 66.
Χομαρηνοί 163, 175.
Χοναίν ιβν ισάχ 305 σημ.
Χόπη 7 κέ.
Χοσρόης 244 σημ., 246.
Χορίμιος ό Γαζατος 271.
Χουγκιάρ 'Ισκελεσή συνθήκη 10.
Χριστιανοί τοῦ 'Αγίου 'Ιωάννου
108.

Ψαμμήτιχος 132.
Ψυχρός ποταμός 393.

Ω

'Ωμάρ 166, 168.
'Ωριγένης 66, 172, 173.

